

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

vol. 15

**MAGYARORSZÁG ÉS
A RÓMAI SZENTSZÉK
II.**

Vatikáni magyar kutatások a 21. században

**TUSOR PÉTER, SZOVÁK KORNÉL
FEDELES TAMÁS**

BUDAPEST • RÓMA

2017

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CLASSIS I, VOL. 15

HUNGARY AND
THE HOLY SEE OF ROME
II.

Hungarian Historical Researches of the 21th Century in the Vatican

Edited by

PÉTER TUSOR, KORNÉL SZOVÁK
TAMÁS FEDELES

BUDAPEST ♦ ROME

2017

MAGYARORSZÁG ÉS
A RÓMAI SZENTSZÉK
II.

Vatikáni magyar kutatások a 21. században

Szerkesztette

TUSOR PÉTER, SZOVÁK KORNÉL
FEDELES TAMÁS

BUDAPEST ♦ RÓMA

2017

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I, sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

A Szerkesztőbizottság elnöke - President of the Editorial Committee

Mons. J. TÖRÖK

Collectanea Vaticana Hungariae

Sorozatszerkesztő - Moderator

P. TUSOR

Kiadja az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport

Published by the MTA-PPKE Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Group

A kutatásokat, a kötet elkészítését és megjelentetését az MTA TKI, a PPKE (KAP 16-71042-1.1 KP)
és a Nemzetközi Magyarstudományi Társaság támogatta

The researches and the edition were sponsored by the Hungarian Academy of Sciences, the Péter Pázmány Catholic
University and the International Association for Hungarian Studies

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors, 2017*

ISSN 1786-2116

ISBN 978 963 508 850 8

ISBN ebook 978 963 508 855 3

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Szerkesztette, szedte és tördelte - Typography

a Typographia Pannonica

Olvasószerkesztő - Corrector: V. Kanász

Borítóillusztráció - Coverillustration: G. Xantus

Kiadásra előkészítette - Prepared for publication

a GONDOLAT Kiadó - the Publishing House "Gondolat"

TARTALOM

<i>Előszó</i> (Tusor Péter)	7
I. Károly és a pápaság kapcsolatai a vatikáni források tükrében (Maléth Ágnes)	9
„ <i>Petrus Stephani collector apostolicus</i> ” (Fedeles Tamás)	31
„ <i>Partes Ungarie... satis occupate cum Turcis</i> ”. A magyarországi török-kérdés a 15. századi pápai kérvénykönyvekben (Szovák Kornél)	89
Győr egyházmegyeiek a késő középkori Rómában (Nemes Gábor)	107
<i>Ordo regum</i> . Precedencialisták a pápai udvarban és a magyar király rangja a középkor végén (Lakatos Bálint)	137
Fráter György gyilkossági perének forrásai a vatikáni levéltárban (Kanász Viktor)	173
Giovanni Argenti jezsuita az erdélyi ügyekről. <i>A Defensio Societatis Jesu</i> és az 1605. évi medgyesi országgyűlés (Kruppa Tamás)	187
Galla Ferenc kéziratos monográfiája a hódoltsági missziókról (Adatok egy szövegrekonstrukció történetéhez) (Kisvarga Gábor)	201
Audiencia elutasítva. A Szentszék és a bécsi udvar Georg Adam von Martinitz gróf római követsége idején (1695–1699) (Mihalik Béla Vilmos)	229
Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711 (Historiográfia és projektterv) (Tusor Péter)	243
A 18. századi magyar püspöki processzusok a Vatikáni Titkos Levéltárban 1711–1780 (Tóth Tamás)	317
A főkegyúri jog a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendáján 1920 körül (Tóth Krisztina)	337
Magyarországi <i>ad limina</i> jelentések, 1928 (Gárdonyi Máté)	361

A „Rakaca-affér”. Adalék az Apostoli Szék és a magyar görögkatolikusok kapcsolataihoz a két világháború között (Forrásközlés) (Véghseő Tamás)	377
A „klerikális reakció” kísérlete a Szent István Akadémia megalapítására az emigrációban (Fehér Lilla)	395
<i>Rövidítések</i>	409
<i>Szerzők</i>	410
<i>Index</i> (Összeállította: Kanász Viktor)	411
<i>Hungary and the Holy See of Rome. Hungarian Historical Researches of the 21th Century in the Vatican</i> (Summaries in English, tr. by Ágnes Palotai)	439
<i>Table of Contents</i>	461

ELŐSZÓ

E tanulmánykötet a vatikáni–magyar történeti könyvsorozat, a *Collectanea Vaticana Hungariae* fontos állomása. Azonos főcímű előképéhez (*Magyarország és a római Szent-szék – Források és távlatok. Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*) hasonlóan szakmai prognózist kíván adni az elkövetkező öt évre. A 2012-ben megjelent kötet írásainak többsége az MTA Lendület-program most lezárult fél évtizedének fontosabb eredményeit vetítette előre előtanulmány formájában. Jelen munka ugyanígy kíván tenni a Lendület-kutatócsoport kutatásait *alter idem*ként folytató *Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport* számára. A szerves kapcsolódást mutatja, hogy míg a kötet alapjául szolgálót szimpóziumot¹ a Lendület-kutatócsoport szervezte a körülötte kialakult kutatói közösség bemutatására és a tudományos perspektívák felvázolására, a tanulmányra érlelt előadások már a Fraknoi-kutatócsoport első, programadó kiadványa.

A Magyar Tudományos Akadémia már a vatikáni kutatásokat működése középontjába állító pázmányos Lendület-kutatócsoport létrehozásával nagy lépést tett egykori főtitkára, Fraknoi Vilmos római szellemi és intézményes örökségének felvállalása érdekében. A Fraknoi-kutatócsoport életre hívása – jelen formájában a támogatott kutatóhelyi program keretében a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen – az elmúlt évek eredményeinek elismerése és a vatikáni történeti kutatásokban rejlő széles körű lehetőségek felismerése. Megalapításával az MTA majd hetven év után, amikor is a kommunista hatalomátvétel küszöbén, az akadémiai függetlenség lábbal tiprásával 1948-ban megszűnt az MTA Római Történeti Intézet Bizottsága, ismét szervezeti keretei közé illesztette a római magyar tudományos jelenlét ügyét.

A kötet írásainak kronológiai, tematikai rendje világosan körvonalazzák a Fraknoi-kutatócsoport keretében tervezett kutatások súlypontjait, irányait. Míg az Anjoukor megjelenése új elem, a késő középkor vizsgálata: a kamarai akták és a szupplikációk hasznosítása eddig is kiemelt figyelmet élvezett. A pápai tizedszedők működésének feltárása már a *Monumenta Vaticana Hungariae* korszakától meghatározó. A Kúriához benyújtott kérvények alapján ezúttal az aktuális közbeszéd-

¹ *Kultúra- és tudományköziség. Magyarságtudomány a 21. században (VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus)*, Pécs 2016. augusztus 22–27. A Lendület-kutatócsoport által szervezett és augusztus 23-án a pécsi egyetem bölcsészkarának dísztermében megrendezett „Vatikáni magyar kutatások a 21. században” c. szimpózium a Kongresszus legtöbb előadót felvonultató szekciója volt. Megrendezését a PPKE támogatta (KAP 16-71042-1.1 KP). A program és részletes tudósítás: <http://institutumfraknoi.hu/archivum/2016> (2016. augusztus 23.).

hez kapcsolódó kérdés, az iszlám terjeszkedésének következményei kerülnek tárgyalásra. A győri egyházmegyések római jelenlétének bemutatása egyszerre dolgozza fel a legkülönbébb kuriális forrástípusokat – beleértve a hazai lelőhelyeken találhatóakat –, és ad módszertanilag is hasznos példát az egyházmegye-történet számára is. Magyarország helyének vizsgálata a pápai udvar ceremoniális rangsorában a töretlen nemzetközi érdeklődésnek örvendő udvarkutatások körébe illeszkedik.

A Fráter György kuriális perére vonatkozó források teljes körű feltárásának és kiadásának, valamint a korábbiaknál behatóbb feldolgozásának terve a magyar historiográfia régi adósságát kívánja leróni. Ugyanez mondható el a kora újkor központi kutatócsoporti projektjéről, a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek anyagának módszeres kiaknázásáról, melyet 17., illetve 18. századi vonatkozásban két tanulmány tárgyal. Megjelenik a gazdag jezsuita forrásanyag, illetve a bécsi nunciátúra diplomáciai levelezése, előbbi a 17. század elejéről, utóbbi a végéről. A Propaganda Kongregáció missziói nem tartoznak a Fraknoi-kutatócsoport profiljába. Galla Ferenc páratlanul értékes monográfiája a hódoltsági apostoli missziókról a 20. század mostoha viszonyai miatt fiókban rekedt kéziratok megmentésének utolsó fontosabb fejezete.

Késő középkor és kora újkor mellett a harmadik fő irány a 20. század. XII. Pius pontifikátusa (1939–1958) iratanyagának megnyitásáig a két világháború közötti időszak marad a középpontban. A hazai görögkatolikuság Trianon utáni konszolidációjának problémái mellett a főkegyúri jog sorsának elemzése, valamint a megújított *ad limina* jelentések – és nunciatúrai véleményezésük – különleges forrásértéke kerül bemutatásra és jelzi egyúttal a történeti megismerés irányait, lehetőségeit a modernkori vatikáni anyagban. Az 1945 utáni római emigráció történetének egyik fejezete a Szent István Ház levéltárának dokumentumai alapján tárul fel.

A kötet öt évvel ezelőtti elődjéhez hasonlóan egyaránt tartalmazza a katolikus egyetemen frissen diplomázott pályakezdő, s a tapasztaltabb, bölcsész és teológus szerzők egyháztörténeti tárgyú írásait, mely természetszerű együttműködés a PPKE 1999-ben létrehozott Egyháztörténeti Kutatócsoportjának lényegi eleme az alapító rektor, Erdő Péter bíboros szándéka szerint. A Fraknoi-kutatócsoport számára a Lendület-korszakhoz hasonlóan továbbra is fontos igazodási pont marad a PPKE Egyháztörténeti Kutatócsoport. Elnöke, *Mons.* Török József professzor a jövőben is senior kutatóként és tanácsadóként segíti munkánkat. Segítségére rendkívül sokrétű, és egészen a részletes programokat lezáró CVH-kötetek tördelt korrektúrájának alapos átolvasásáig, gondos javításáig terjed. A PPKE Egyháztörténeti Kutatócsoporttal alkotott integráció fontos eleme *Formularium secundum modum et stilum alme ecclesie Strigoniensis*, közismertebb nevén a Nyási-féle kódex folyamatban lévő feldolgozása az egyetem úgynevezett KAP-projektje keretében. Ennek dimenziói azonban, habár a kódex értékes római vonatkozású adatokat tartalmaz, a szoros kapcsolódás ellenére túlmutatnak a vatikáni magyar kutatások e kötetben felvázolt keretein.

TUSOR PÉTER

I. KÁROLY ÉS A PÁPASÁG KAPCSOLATAI A Vatikáni FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Annak ellenére, hogy I. (Anjou) Károly magyar király (1301–1342) és a pápai udvar között kialakult diplomáciai kapcsolatok legfontosabb eseményei hosszú idő óta ismertek a magyar történettudományban, a téma számos aspektusa kidolgozatlan maradt. Készülő disszertációm célja elsősorban az, hogy a kérdéskört alapos vizsgálat alá vetve folyamatában láttassa a magyar uralkodó és az egyházfők (VIII. Bonifác, 1294–1303; XI. Benedek, 1303–1304; V. Kelemen, 1305–1314; XXII. János, 1316–1334; és XII. Benedek, 1334–1342) között fennálló külpolitikai viszonyrendszer változását, feltárja és tematikusan rendszerezze a mindkét felet érintő kérdésköröket, valamint részletesen leírja a szentszéki–magyar kapcsolatok rendszerét, bemutassa a pápai és királyi képviselő formáit. A Magyarországon elérhető eredeti források és forráskiadások mellett a kutatás elengedhetetlen fázisát jelentette a Vatikáni Titkos Levéltár kapcsolódó iratanyagának áttekintése. Jelen tanulmányban azt kívánom bemutatni, hogy a Vatikánban végzett munkám során milyen fő forráscsoportokkal dolgoztam, lehetett-e a téma vizsgálatát eddig ismeretlen forrásokkal bővíteni és mely kérdéskörökről szolgáltatott bővebb információt a vatikáni iratállomány.

I. A TÉMA FORRÁSBÁZISA

„A történésznek két nagy dokumentumsorozat áll rendelkezésére az avignoni pápaság kutatásához a Vatikáni Titkos Levéltárban: a regisztrumok és a pápai kamara iratai” – írta STEFAN WEISS, az augsburgi egyetem professzora az avignoni pápák pénzügyeiről szóló monográfiájában.¹ E megállapítás helytállóan jellemzi az általam vizsgált téma forrásadottságait, hiszen a felhasznált dokumentumok többsége a Vatikáni Titkos Levéltárban található, azon belül is elsősorban a *Registra Vaticana* és a *Registra Avenionensia* kapcsolódó köteteiben.² A regisztrumkönyvek feldolgozásához

¹ A magyar változat saját fordításom. Eredetiben így hangzik: „Zur Erforschung des Avignoneser Papsttums stehen dem Historiker im Vatikanischen Archiv zwei große Aktenserie zur Verfügung: die Register und Kammerakten.” STEFAN WEISS, *Rechnungswesen und Buchhaltung des Avignoneser Papsttums (1316–1377). Eine Quellenkunde*, Hannover 2003, I.

² Az avignoni korszakban a pápai kancellária által kibocsátott dokumentumokat papírra vezették; a pápaság Rómába való visszatérése után ezeket átmásolták hártyára és a korábbi gyakorlatnak megfele-

nyújtanak segítséget az *École Française de Rome* által a 20. század elején megjelentetett kiadások, amelyek rövidített formában, latinul közlik a bejegyzések tartalmát.³ Ezeket egyesítette és tette kereshetővé a CORELPA (*Corpus électronique des lettres des papes*) projekt keretein belül létrehozott *Ut per litteras apostolicas* adatbázis, ezzel jelentősen felgyorsítva és hatékonyabbá téve a kutatást.⁴ Emellett a magyar historiográfia leginkább az AUGUSTINUS THEINER által összeállított *Vetera monumenta*ból ismerheti a pápai regisztrumkönyvek tartalmát. Ez a forráskiadás csak a legfontosabb tételeket tartalmazza, azokat viszont teljes szöveggel, de mára elavult jelzettel közli.⁵ A THEINER által használt régi jelzet a pápa uralkodási évéből és a levél (kortárs) sorszámából áll (például an. I, ep. CXXXII), így ha tudjuk, hogy melyik kötet mely uralkodói évet/éveket foglalja magába, akkor a Vatikáni Titkos Levéltár segédletei nélkül is visszakereshetővé válik a dokumentum. A latin nyelvű regeszták kiadói közül POTTHAST (VIII. Bonifác) és GRANDJEAN (XI. Benedek) még nem adta meg a pápai levelek regisztrumkönyvi számát, viszont a bencések (V. Kelemen), GUILLAUME MOLLAT (XXII. János) és JEAN-MARIE VIDAL (XII. Benedek) már igen. A *Registra Vaticana* és a *Registra Avenionensia* kötetekben található bejegyzések tartalma elvileg identikus (én magam sem találok eltérésekkel). Kutatásaim során praktikus okokból támaszkodtam elsősorban a *Registra Vaticana* kötetekre: az avignoni regisztrumok ugyanis papírra íródtak, így jelenleg sokkal rosszabb állapotban vannak, a forráspusztulás is jóval előrehaladottabb, mint a pergamenre vezetett vatikáni megfelelőik esetében. Azonban ahol még elérhető avignoni regiszterszám, ott igyekeztem azt is feltüntetni a hivatkozásban.

Az idézetben említett másik fő forráscsoportot a Vatikáni Titkos Levéltár *Camera Apostolica* fondcsoportja alkotja. Ezen belül több olyan fond is található, amely az I. Károly korabeli Magyar Királyság és a pápai udvar kapcsolatairól szolgáltat információt. Így például az *Introitus et Exitus* fond,⁶ amely a pápai udvar számadáskönyveit foglalja magába.⁷ A papírlapokból összefűzött kötetekben a be-

lően könyvvé fűzték össze. A papíron fennmaradt dokumentumok ezután elvesztették jelentőségüket; az állomány jelentős része komolyan megrongálódott, illetve elpusztult. Erről bővebben lásd *Lettres de Jean XXII (1316–1334) I*, ed. ARNOLD FAYEN, Rome 1908, 1–IV.

³ *Le registre de Benoît XI (1303–1304)*, ed. CHARLES GRANDJEAN, Paris 1883; *Les registres de Boniface VIII (1294–1303) I–IV*, ed. GEORGES DIGARD et al., Paris 1884–1939; *Lettres communes de Jean XXII (1316–1334) I–XVI*, ed. GUILLAUME MOLLAT, Paris 1904–1947; *Lettres communes de Benoît XII (1334–1342) I–III*, ed. JEAN-MARIE VIDAL, Paris 1903–1911. V. Kelemen regisztrumkönyveit nem az *École Française de Rome*, hanem bencés szerzetesek szerkesztésében adták ki: *Regestum Clementis Papae I–VIII*, ed. MOINES BÉNÉDICTINES, Romae 1885–1892.

⁴ A projekt és az adatbázis bemutatását lásd <http://cpa.univ-avignon.fr/node/112>. Letöltés 2016. 01. 01.

⁵ A Magyarországhoz kapcsolódó bejegyzéseket a tárgyalt korszakra vonatkozóan lásd az első kötetben. THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I.

⁶ A fond általános leírását lásd LEONARD E. BOYLE, *A Survey of the Vatican Archives and of its Medieval Holdings*, Toronto 2001, 168–172.

⁷ Az *Introitus et Exitus* fond korszakra vonatkozó kiadásait lásd EMIL GÖLLER, *Die Einnahmen der Apostolischen Kammer unter Johann XXII*, Paderborn 1910; EMIL GÖLLER, *Die Einnahmen der Apostolischen*

folyt és kifizetett összegek tematikusan csoportosítva és tételeszerűen felsorolva szerepelnek. Azonban az *Introitus et Exitus* korántsem nyújt teljes képet a pápai udvar pénzügyeiről, hiszen a könyvek nem tartalmazzák a pápai udvar által lebonyolított összes „tranzakciótípust”. További hiányossága a fondnak, hogy a bejegyzések XXII. János idejétől válnak következetessé: míg VIII. Bonifác és V. Kelemen idejéből is csak töredékes adatok maradtak fenn, XXII. János esetében már a pápa minden uralkodói évének egy-egy kötetet szenteltek. Mivel az *Introitus et Exitus* könyvek a korábbi Anjou-kori kutatások számára nem voltak elérhetőek, e fond vizsgálata munkám értékes fázisát képviselte.

Szintén a *Camera Apostolica* fondcsoport részét képezi a *Collectoriae* fond. Az itt található magyar vonatkozású anyagok nem ismeretlenek a történeti szakirodalom számára, hiszen a 13–14. században Magyarországra kiküldött pápai tizedszedők számadáskönyvei a Vatikáni Titkos Levéltár megnyitása után igen hamar, már 1887-ben kiadásra kerültek a *Vatikáni Magyar Okirattár* első sorozatának első kötetében.⁸ I. Károly uralkodásának időszakához kapcsolódóan a Rufinus de Civinio (1317–1320), Jacobus Berengarii, Raimundus de Bonofato és Jacobus de Lengres (1332–1337),⁹ valamint a Galhardus de Carceribus és Petrus Gervasii (1338–1342)¹⁰ által beszedett összegek tételes jegyzékét adja közre e kötet.¹¹ Bár a Vatikáni Titkos Levéltár *Camera Apostolica Collectoriae* fondjában őrzött számadáskönyvekkel több történész is foglalkozott már,¹² a kutatások nem terjedtek ki a források minden aspektusból történő elemzésére.

A Vatikáni Titkos Levéltár *Camera Apostolica* fondcsoportjába besorolt dokumentumok kiadásával legújabbán a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat kétkötetes *Cameraria* könyvei vállalkoztak.¹³ Ezek több fond és több évszázad magyar vonatkozású do-

Kammer unter Benedikt XII, Paderborn 1920; KARL HEINRICH SCHÄFER, *Die Ausgaben der Apostolischen Kammer unter Johann XXII. nebst den Jahresbilanzen von 1316–1375* (Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung [1316–1378] 2), Paderborn 1911; Uő., *Die Ausgaben der Apostolischen Kammer unter Benedikt XII, Klemens VI. und Innocenz VI. (1335–1362)* (Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung [1316–1378] 2), Paderborn 1914.

⁸ ASV Camera Apostolica, *Collectoriae*, vol. 180, 183 és Gerardus de Mutina számadása: ASV Cam. Ap., *Collect.*, vol. 213. A források kiadását lásd *Rationes collectorum Pontificorum 1281–1375* (Monumenta Vaticana Hungariae I/1), ed. VILMOS FRAKNÓI et al., Budapestini 1887.

⁹ ASV Cam. Ap., *Collect.*, vol. 183.

¹⁰ ASV Cam. Ap., *Collect.*, vol. 180.

¹¹ A számadáskönyveket THEINER is kiadta: *Vet. mon. Hung.*, I, 556–588.

¹² GYÖRFFY GYÖRGY, *A pápai tizedlajstromok demográfiai értékelésének kérdéséhez*, Mályusz Elemér Emlékkönyv (szerk. H. Balázs Éva–Fügedi Erik–Maksay Ferenc), Budapest 1983, 141–157; FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, *Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században*, Századok 21 (1887) 493–517 és 589–609; ORTVAY TIVADAR, *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. Geographia ecclesiastica Hungariae ineunte saeculo XIV° e tabulis rationes collectorum pontificorum a. 1281–1375 referentibus eruta digesta illustrantia I–II*, Budapest 1891–1892; TÍMÁR GYÖRGY, *Pécs egyházi társadalma Károly Róbert korában*, Baranyai Helytörténetírás 1981, 13–54.

¹³ A vatikáni magyar kutatásokról és a témához kapcsolódó forráskiadásokról kiváló összefoglalást ad: TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (CVH I/1exc.), Budapest–Róma 2004.

kumentumait tárják fel; I. Károly korában keletkezett forrásokkal az *Obligaciones, Solutiones, Divisiones, Legationes, Varia* és *Taxae* fejezeteiben találkozhatunk. Az *Introitus et Exitus* fond anyagát kiegészítve e dokumentumok már részletesebb képet vázolnak fel az apostoli kamara Magyar Királyságból származó jövedelmeiről.

A Vatikáni Titkos Levéltár *Camera Apostolica* fondcsoportja és a *Registra Vaticana/Avenionensia* könyvei mellett még néhány vegyes tartalmú fond szolgáltatott információkat kutatásomhoz. A tematikusan és kronologikusan nem rendezett dokumentumokat tartalmazó fondok közül meg kell említenünk az *Instrumenta Miscellanea*, az *Archivum Arcis, Arm. I-XVIII* és az *Archivum Arcis, Arm. C* elnevezésű fondokat, bár az ezekben található releváns források esetében többnyire a *Registra Avenionensia* elkeveredett iratairól van szó.

Ha az okleveles forrásokat lelőhelyük szerint csoportosítjuk, a Vatikáni Titkos Levéltár mellett kétségtelenül a Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltára és a Diplomatikai Fényképgyűjteménye őrzi a legtöbb releváns dokumentumot. A fennmaradt diplomáciai vonatkozású anyag mellett a szentszéki–magyar kapcsolatok személyzetének proszopográfiai vizsgálatához használtam a székes- vagy társaskáptalanok hiteleshelyi kiadványait, illetve egyes esetekben birtokadományozó okleveleket.

Az anyaggyűjtés fázisában egyik legfontosabb célomul tűztem ki, hogy a korábbi szerzők, szerkesztők által (FRANKÓI, THEINER, FEJÉR, WENZEL stb.) használt, és sok esetben az *Anjou-kori oklevéltár* sorozatban tartalmi kivonatban közölt dokumentumokhoz modern jelzetszámot kapcsoljak. Erre nem csupán az eredeti dokumentum visszakereshetővé tétele miatt volt szükség, hanem azért is, mert a kutatás kezdeti szakaszában a jelenleg érvényes jelzetek nélkül nehéz volt megállapítani, hogy a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött, témához kapcsolódó források mekkora hányada ismeretlen a magyar történettudomány számára. Így az oklevéltársorozat, az *École Française de Rome* kiadványai és az *Ut per litteras* adatbázis együttes használatával igyekeztem beazonosítani azokat a dokumentumokat, amelyekre nívumként tekinthet a magyar történettudomány. Az 1326-os évet követően az eredeti, regisztrumkönyvi jelzetek mellett DF számokat találhatunk az *Anjou-kori Oklevéltár* kötetekben, hiszen a *Registra Avenionensia* köteteiről készült fényképek ettől az évszámtól kezdve állnak rendelkezésünkre a Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteményében.

2. A VIZSGÁLT TÉMAKÖRÖK

Általánosságban elmondható, hogy a diplomáciai kérdésekhez köthető források a leginkább ismertek, ezekkel foglalkozott igazán behatóan a magyar történettudomány. Ugyanakkor nem hagyott minden nemzetközi esemény ugyanolyan mértékben nyomot a pápaság és az I. Károly korabeli Magyar Királyság kapcsolatain, ezért szükségtelen lenne újra sorra venni az összes, e korszakban le-

zajló nemzetközi eseményt. Az olyan történésekre, ellentétekre érdemes koncentrálni és lehetőség szerint különböző forrástípusok bevonásával új megvilágításba helyezni őket, amelyek mindkét hatalom (a Szentszék és I. Károly) számára nagy jelentőséggel bírtak és markánsabban megjelennek a dokumentációban is. Hiába volt például a visegrádi királytalálkozó (1335) fordulópontja a magyar politika- és gazdaságtörténetnek, a pápai udvarban nem váltott ki figyelemre méltó reakciót. Ezzel szemben a kutatás során egyértelműen kirajzolódott három olyan diplomáciai kérdéskör, amelynek újragondolását indokoltta tette a rendelkezésünkre álló forrásbázis: egyrészt a magyar trónöröklés kérdése 1301-ben; XXII. János beavatkozása a német trónért folytatott harcba (1314–1330), végül pedig I. Károly dinasztikus politikája, ezen belül is hangsúlyosan a nápolyi–magyar tárgyalások az 1330-as évek elején.

A Szentszék és a Magyar Királyság között fennálló diplomáciai viszonyrendszer súlypontjainak újragondolása mellett a legtöbb új eredményt annak részletes elemzése hozta, hogy a két hatalom milyen csatornákon keresztül érintkezett, milyen formában képviseltette magát. Itt egyrészt a magyar király követeiként a pápai udvarban szolgálatot teljesítő egyházi és világi személyek proszopográfiai vizsgálatára, valamint az általuk tárgyalt ügyek bemutatására érdemes koncentrálni. A pápai képviselőt megnyilvánulási formái közül talán a leginkább feldolgozott témakör a pápai legátusok tevékenysége,¹⁴ de a pápai *nuntiusok* és *collectorok* tevékenységével is részben már foglalkozott a történettudomány.¹⁵ Ezzel szemben az egyéb, a pápai felhatalmazásra az I. Károly korabeli Magyarországon eljáró klerikusok (mint a delegált bírók, *conservatorok*, *administratorok*) működése viszonylag ismeretlen területnek számít.

Szintén újdonságot jelenthet az olyan klerikusok életpályájának és tevékenységének vizsgálata, akik mindkét hatalomnak teljesítettek valamilyen szolgálatot (így például Veroli Péter titeli prépost vagy Kaproncai Gergely háji prépost, későbbi csanádi püspök). Az egyházpolitikai és hitbéli kérdések, valamint a Szentszék beneficiális politikája is sok meglepetést tartogatott. Ez utóbbi témakört szeretném arra használni, hogy illusztráljam: a források szisztematizálását és alapos elemzését követően milyen részletes képet kaphatunk a pápai-magyar kapcsolatok bizonyos aspektusairól.

¹⁴ KOVÁCS VIKTÓRIA, *Causae coram nobis ventilatae. Adalékok Gentilis de Monteflorum pápai legátus magyarországi egyházi bíráskodási tevékenységéhez (1308–1311)*, Kor-szak-határ: A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak 900–1800 (szerk. Font Márta–Fedeles Tamás–Kiss Gergely), Pécs 2013, 75–99; KISS GERGELY, *Apápai legátusok és a magyar egyházjog az Anjou-kor elején (1298–1311)*, Pécsi történeti katedra. Cathedra historica Universitatis Quinqueecclesiensis (szerk. Csabai Zoltán–Dévényi Anna–Fischer Ferenc–Hahner Péter–Kiss Gergely–Vonyó József), Pécs 2008, 271–285; KISS GERGELY, *Pápai legátusok a XI–XIII. századi Magyarországon (diplomácia, egyházkormányzat és egyházjog)*, „Fons, skeptis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére (szerk. Almási Tibor–Révész Éva–Szabados György), Szeged 2010, 195–201.

¹⁵ Erről a témakörrel lásd az előző jegyzetet, valamint jelen kötet következő tanulmányát (FEDELES TAMÁS írását).

3. A PÁPASÁG BENEFICIÁLIS POLITIKÁJA I. KÁROLY URALKODÁSA ALATT: ÚJ SZEMPONTOK

A 14. század első felében több, meghatározó jelentőségű, kifejezetten az egyházi beneficiumokra vonatkozó rendelkezés is született, és fontos állomásához érkezett az a pápai rezervációk kibővítését célzó folyamat, amelyet IV. Kelemen indított el *Licet ecclesiarum* (1265) kezdetű bullájával. Ebben a pápa a Szentszék számára tartotta fenn azon egyházi javadalmak betöltését (és bevételét), amelynek viselői a Kúriában (*apud Sedem Apostolicam*) haláloztak el. IV. Kelemen utódai ezt a pápai jogkört igyekeztek fokozatosan kiszélesíteni, nem csak a rendelkezés földrajzi hatósugarát és az érintett javadalmak körét, hanem a megüresedés módját is tekintve. VIII. Bonifác szerint (*Praesenti*, 1295) pápai rezerváció alá tartoztak a pápai udvar főbb hivatalai (*nuntius, capellanus papae* etc.), valamint azok az egyházi javadalmak, amelyek viselői a pápai Kúriában vagy attól kétnapi távolságra haláloztak el. V. Kelemen bullája (*Etsi et temporalium*, 1307) hozzáadta a bíborosok és a korábban a pápai udvarban felszentelt prelátusok javadalmait is a listához, valamint azokat az eseteket, amikor a kúriai hivatalok a Szentszékénél folytatott eljárás (lemondás, csere, áthelyezés stb.) következményeként üresedtek meg. Végül XXII. János rendelkezése (*Ex debito*, 1316) terjesztette ki a pápai rezervációt az egyházi javadalmak olyan széles körére, amely jó egy évszázadra hivatkozási alapot biztosított a Szentszéknek. Innentől a pápai jogkör kiterjedt a Kúria kisebb hivatalaira (*scriptores, correctores, abbreviatores* etc.) és az összes olyan beneficiumra is, amely a pápai udvarban üresedett meg (*vacantes in curia*) függetlenül attól, hogy elhalálózásról, letevésről, lemondásról, a választás szabálytalanság miatti megsemmisítéséről, áthelyezésről stb. volt-e szó. XXII. János emellett a viselhető javadalmak számát is limitálta (*Execrabilis*, 1317: egy *cum cura animarum* és egy *sine cura* beneficium egyidejű viselését engedélyezte). Utóda, XII. Benedek megválasztása után nem sokkal megerősítette a rezervációkra vonatkozó rendelkezéseit (*Ad regimen*, 1335).¹⁶

A fent vázolt jelentős változások ellenére a 14. század első felének pápai által, a magyarországi egyházi javadalmakkal kapcsolatban alkalmazott beneficiális politika valójában ismeretlen területnek számít a magyar történetírásban. FRAKNÓI VILMOS ugyan minden pápa esetében szentelt néhány oldalt a magyarországi egyházi javadalmak, vagyis leginkább a főpapi székek betöltésének, de az adatok mélyrehatóbb elemzése eddig még nem történt meg.¹⁷ Az európai történetírásban is csak az 1950-es

¹⁶ A pápai rezerváció kiterjesztésének folyamatáról ír LOUIS CAILLET, *La papauté d'Avignon et l'Église de France: la politique bénéficiaire du pape Jean XXII en France (1316–1334)*, Paris 1975, 22–23; LOUIS DOUVAL-ARNOULD, *John XXII, The Papacy. An Encyclopedia* 2, New York–London 1994, 849; ANN DEELEY, *Papal Provision and Royal Rights of Patronage in the Early Fourteenth Century*, *The English Historical Review* 43 (1928/172) 499; és KATHERINE HARVEY, *Episcopal Appointments in England, ca. 1214–1344. From Episcopal Election to Papal Provision*, London–New York 2014, 135. A témáról magyarul ad rövid összefoglalást FRAKNÓI VILMOS, lásd MREV LIX–LXIII.

¹⁷ FRAKNÓI VILMOS, *A magyar királyi főkegyúri jog története Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895, 48–56; Uő, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székekkel I–III*, Buda-

évektől indult meg a témakör feldolgozása. Az élen ezúttal is a francia történészek jártak: 1952-ben XII. Benedek,¹⁸ 1975-ben pedig XXII. János¹⁹ franciaországi javadalmazási politikájáról jelent meg monográfia. A francia történészekről véleményem szerint két dolgot érdemes átvenni a magyarországi beneficiumok betöltésének vizsgálatakor. Egyrészt célszerű átfogóan értelmezni a beneficiális ügyek fogalmát: LOUIS CAILLET például az *intervention* (beavatkozás) szóval jelöli ki az elemzés hatósugarát. Vagyis minden, franciaországi beneficiumokhoz kapcsolódó dokumentumot figyelembe vesz, függetlenül attól, hogy tartalmát tekintve provízióról, expektatíváról, diszpenzációról, citációról stb. (vagy ezek kombinációjáról) van-e szó. Másrészt a francia történészek általában csak a „nagyobb” (*bénéfices majeurs*: érsekség, püspökség, apátság, tehát a konzisztoriális javadalmak) és a „kisebb” beneficiumok (*bénéfices mineurs*: prépostság, főesperesség, káptalani javadalom stb.) tesznek különbséget.

Ez a két elemzési szempont – bár a globális megközelítésmódnak nyilván megvannak a hátrányai – megakadályozza az adatok elaprózását. Így lehetővé válik tendenciák felrajzolása és általános érvényű következtetések levonása, még akkor is, ha limitált forrásbázissal kell dolgoznunk, mint Magyarország esetében. Az 1301 és 1342 között terjedő időszakból ugyanis megközelítőleg 230, egyházi javadalommal kapcsolatban hozott intézkedést sikerült összegyűjtenem. Az ügyek 70%-a XXII. János idejéből származik; ez azonban nem csak a pápa által alkalmazott beneficiális politika jellegéből, hanem abból az egyszerű tényből is adódott, hogy XXII. János uralkodása tette ki a vizsgált 41 évnek majdnem a felét. VIII. Bonifác pápaságát nem öleli fel teljes mértékben a kutatásom, XI. Benedek pedig csak egy évet uralkodott, e két pápa időszakából igen kevés, magyarországi egyházi stallumról intézkedő dokumentum áll rendelkezésünkre (ca 11). Ezért célszerűnek tartottam az eredmények bemutatásánál az első három avignoni pápa (V. Kelemen, XXII. János és XII. Benedek) pontifikálásának idejére koncentrálni. Ha követjük a francia felosztást és csak két javadalomtípust különböztetünk meg, megállapíthatjuk, hogy Magyarországon nagyobb beneficiumokról V. Kelemen 0,9; XXII. János 3,1; XII. Benedek 1,2 rendelkezett átlagosan évente,²⁰ kisebb beneficiumok esetében pedig 0,4; 6,8 és 1 alkalomról beszélhetünk átlagosan.²¹

A részleteket a következő táblázat és diagram mutatja:

pest 1901–1903, I, 117–119 (XI. Benedek), 139–142 (V. Kelemen), 148–151 (XXII. János) és 169–170 (XII. Benedek).

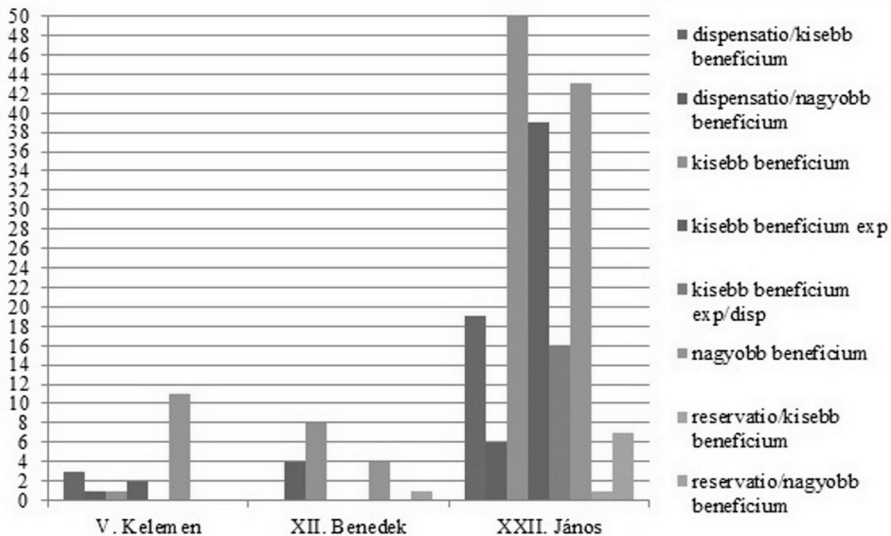
¹⁸ BERNARD GUILLEMAIN, *La politique bénéficiaire du Pape Benoît XII 1334–1342*, Paris 1952.

¹⁹ CAILLET, *La papauté d'Avignon*, Paris 1975.

²⁰ CAILLET számításai szerint az összes országot érintve XXII. János kétszer hosszabb uralkodása alatt négyszer többször rendelkezett nagyobb beneficiumokról, mint XII. Benedek. *La papauté d'Avignon*, 35–36.

²¹ Figyelembe véve, hogy az első és az utolsó uralkodási évek gyakran nem tettek ki egy egész kalendariumi évet és emiatt az uralkodási hónapok számát mérlegeltük.

	<i>Kisebb beneficium</i>	<i>Nagyobb beneficium</i>	<i>Együtt</i>
V. Kelemen	6	12	18
XII. Benedek	8	9	17
XXII. János	125	57	182
<i>Összesen</i>	139	79	218

1. ábra: Az első három avignoni pápa beneficiális politikája

A fenti ábrán a „kisebb beneficium” és „nagyobb beneficium” kategóriák jelölik az üresedésben lévő egyházi stallumokra vonatkozó pápai províziókat, a „kisebb beneficium exp” a kisebb beneficiumok expektatíváit. Pápai *dispensatio*ók mind a nagyobb, mind a kisebb beneficiumok esetében előfordulnak, vagy a provízióval egy dokumentumban vagy önálló pápai levélben (a „kisebb beneficium exp/disp” üresedés kiváráásával adományozta a javadalmat és ugyanabban a levélben fel is mentette valamilyen hiányosság alól a jövődő javadalmast). A konzisztoriális javadalmak esetében a *dispensatio* tárgya leggyakrabban a *visitatio* kötelezettségének elengedése vagy valamilyen *defectus (aetatis, ordinationis)* alóli felmentés, míg a kisebb javadalmak esetében egyértelműen a többszörös javadalomviselés engedélyezése dominál. Nagyobb beneficiumok rezerválására 8 alkalommal került sor. 1325-ben XXII. János 4 püspökséget rezervált (győri, pécsi, váradi és erdélyi),²² ezek közül csak egy, a váradi

²² 1325. október 8.: ASV Registra Vaticana, vol. 113, fol. 286r; ep. 168o és 168i; *Anjou-kori Oklevéltár I–XXXI* (szerk. KRISTÓ GYULA et al.), Szeged 1990–2012 (= AOklt.), IX, 243–245. (443–448. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 502, n. DCCLXXIII–DCCLXXIV.

üresedett meg a pápa életében (1329), de a rezerváció ellenére a káptalan választotta meg a következő püspököt.²³ Ezt követően 1332-ben XXII. János még két püspöki szék betöltésére jelentette be igényét (győri, szerémi), ezek közül a szerémi üresedett meg a pápa halála előtt. Ez alkalommal a pápa érvényesítette is a rezervációt, és korábbi rendelkezésére hivatkozva Gergely ferences szerzetest jelölte ki püspöknek.²⁴ A boszniai püspökség esetét érdemes külön kiemelni. XXII. János idején, 1331-ben pápai rezerváció alá került²⁵ és 1333-ban meg is üresedett. Ezt követően a káptalan – a pápai rendelkezés ellenére – új püspököt választott. I. Károly azonban minden jel szerint kihasználta, hogy az egyházmegye élén egy meg nem erősített preláthus állt, és saját emberére bízta a püspökség javainak igazgatását.²⁶ XII. Benedek – miután konzisztóriumban megtárgyalták az ügyet – annak ellenére hagyta jóvá a káptalani választást, hogy az XXII. János rezervációjának ellenére történt. Loránd fia Lőrincet 1336 végén erősítette meg a boszniai püspöki székben.²⁷

Jelentős különbség a három pápa között a kisebb beneficiumok esetében mutatható ki (lásd 1. ábra), ami alátámasztja a XXII. János központosítási törekvéseiről alkotott nézeteket²⁸ és rávilágít arra is, hogy XXII. János a pápai befolyást az egyház alsóbb rétegeinek igazgatására is igyekezett kiterjeszteni. A magyarországi eredmények emellett beleillenek a pápa más országokkal szemben folytatott beneficális politikájába is. Összehasonlításuképpen, LOUIS CAILLET szerint XXII. János esetében a pápai levelek több mint felét a kisebb beneficiumokról szóló rendelkezések teszik ki,²⁹ így XXII. János kétszer hosszabb uralkodása alatt hétszer többször döntött kisebb beneficiumokról, mint utóda, XII. Benedek. CAILLET arra is felhívta a figyelmet, hogy XXII. János ese-

²³ BUNYITAI VINCE, *A váradi püspökség története az alapítástól a jelenkorig. I: a váradi püspökök. II: káptalanok, monostorok*, Nagyvárad 1883, I, 171ss és II, 70.

²⁴ 1334. június 16.: ASV Reg. Vat., vol. 106, ep. 885. [ASVRegistra Avenionensia, vol. 45, fol. 489r]; THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 597–598, n. DCCCLXXXIX. *Obligatioja a servitium commune és a servitia minuta* megfizetéséről 1334. július 5-ei dátummal és 1335. júniusi határidővel: *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae 1297–1536 I* (CVH I/9–10), ed. † LUKCSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS–NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2014, 13. (21. sz.)

²⁵ 1331. január 6.: ASV Reg. Vat., vol. 98, ep. 480. [MNL-OL DF 291 542; ASV Reg. Aven., vol. 37, fol. 325v]; AOKlt. XV, 15. (19. sz.)

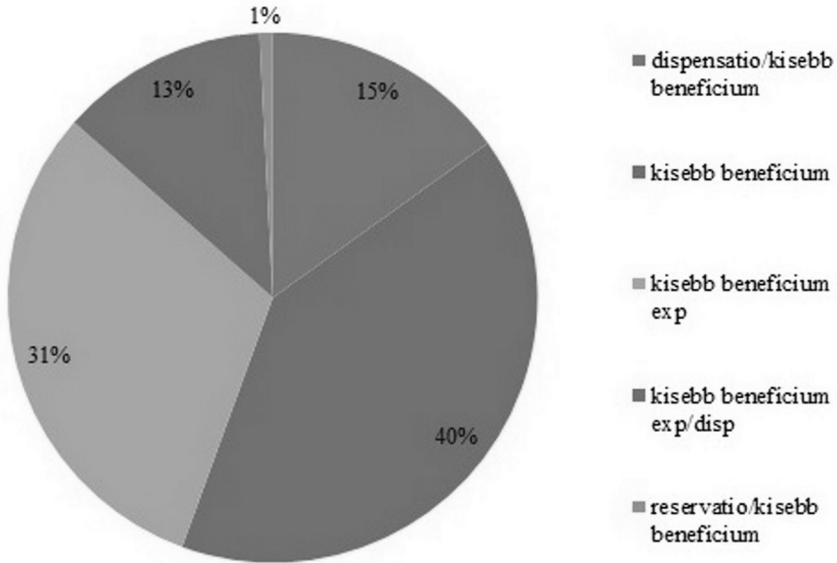
²⁶ 1336. január 8.: ASV Reg. Vat., vol. 122, fol. 181r (MNL-OL DF 291 703; ASV Reg. Aven., vol. 50, fol. 407v); AOKlt. XX, 56. (9. sz.); THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 608–609, n. DCCCCVIII.

²⁷ 1336. december 9.: ASV Reg. Vat., vol. 121, fol. 247rv, ep. 580 (MNL-OL DF 291 697; ASV Reg. Aven., vol. 49, fol. 336v); AOKlt. XX, 328–330. (468–473. sz.); THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 609–610, n. DCCCCIX. Annak ellenére, hogy a *Lettres de Benoît XII* I. 228. (2548. sz.) a helyes dátum (1336) szerepel, a pápai levél az *Ut per litteras* adatbázisba tévesen 1335-ös dátummal került át (levél sorszáma 002 548).

²⁸ A történészek egyetértenek abban, hogy XXII. János egyik célja volt a pápai hatalom centralizációja, amelyet részben az egyházi javadalmak felett gyakorolt szigorúbb ellenőrzéssel akart megvalósítani. BERNARD GUILLEMAIN, *Les papes d'Avignon, 1309–1376*, Paris 2011, 51–53; JEAN FAVIER, *Les papes d'Avignon*, Paris 2006, 181–183.

²⁹ A XXII. János pápasága alatt íródott mintegy 55 ezer pápai levélből megközelítőleg 30 ezer foglalkozik kisebb beneficiumokkal (ezek közül pedig 16 ezer francia javadalmakkal kapcsolatos). CAILLET, *La papauté d'Avignon*, 123–124, 126.

tében az azonnali és expektatív províziók megközelítőleg egyenlő számban vannak jelen, amely a Magyar Királyság esetében is megfigyelhető (lásd 2. ábra).

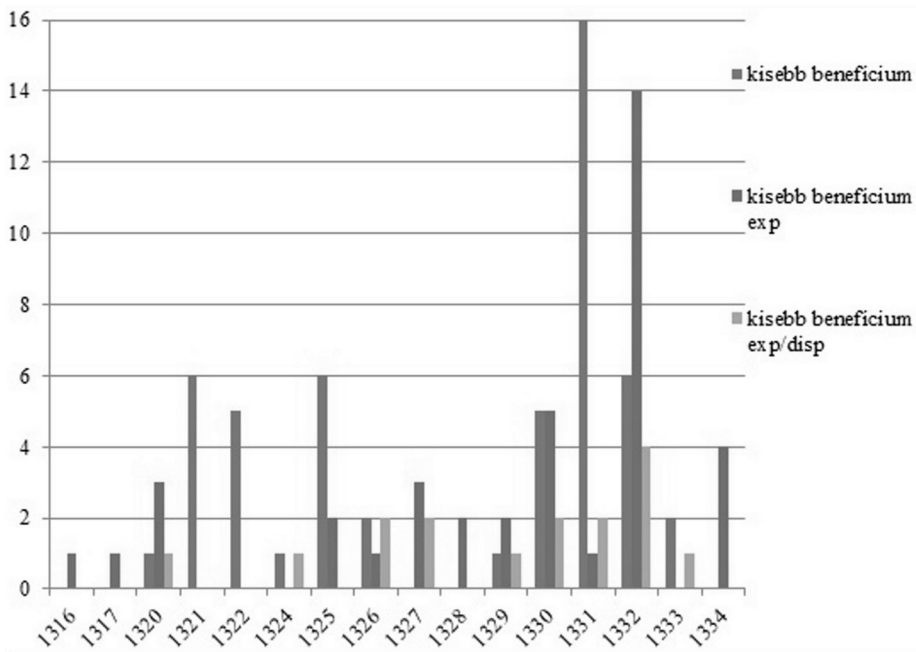
2. ábra: XXII. János kisebb beneficiumokkal kapcsolatos rendelkezései a rendelkezés típusa szerinti megoszlásban (a „kisebb beneficium” kategória az üresedésben lévő javadalmakra vonatkozik)

A kisebb beneficiumokhoz kapcsolódó províziók egyharmadáról pedig biztosan tudjuk, hogy a címzett nem első javadalmát nyerte el és az új stallum betöltéséhez nem kellett lemondania a korábban megszerzettekről (vagy nem mindegyikről: *cumulatio beneficiorum*).³⁰ Mindezek alapján tehát nem oszthatjuk FRAKNÓI VILMOS véleményét, aki „tartózkodóként” jellemezte XXII. János beneficiális politikáját a kisebb, pontosabban a káptalani javadalmak betöltésével kapcsolatban.³¹ Ugyanis ha kontextusba helyezzük az eredményeket és a

³⁰ A javadalomhalmozás jelenségét vizsgálta a franciaországi Le Mans székeskáptalanjában JULIEN LELOUP, *Les chanoines de la cathédrale du Mans et le cumul des bénéfices au XIVe siècle (1294–1378)*, *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest* 120–1 (2013) 33–58.

³¹ „Káptalani javadalmaknak adományozásában a pápa bizonyos tartózkodással járt el. Tizennyolc esztendő alatt összesen csak 54 adománylevele maradt fenn; egy esztendőre tehát átlag három esik; míg bizonyára legalább húszszor annyi üresedés fordult elő évenként. Öt adománylevelét a király folyamodása alapján állítatott ki; az egyikkel Tamás fia Chama, királyi tanácsos, fehérvári kanonokságot nyer el; egy másikkal István udvari káplán jogot nyer az erdélyi káptalanban egy jövőben megüresedő javadalom elnyerésére.” FRAKNÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, 155.

XXII. János idején keletkezett rendelkezések számát összevetjük V. Kelemen és XII. Benedek tevékenységével, nyilvánvalóvá válik a különbség.³² Megjegyzendő ugyanakkor, hogy XXII. János uralkodásának idején a kisebb beneficiumokkal kapcsolatos rendelkezéseket tekintve az 1331-es és 1332-es év emelkedik ki. Különösen jelentős a növekedés 1330-ban és 1332-ben az expektatív províziók terén; a diplomáciai események ismeretében arra gyanakodhatunk, hogy a nápolyi–magyar tárgyalások voltak ilyen hatással a pápa javadalmazási politikájára (lásd 3. ábra).

3. ábra: XXII. János kisebb beneficiumokkal kapcsolatos rendelkezései év szerinti lebontásban

³² LOUIS CAILLET arra a következtetésre jutott, hogy XXII. János pápa beneficiális politikája irányelveiben nem tért el a többi avignoni pápától; a különbség kizárólag abból adódott, hogy sokkal hosszabb ideig uralkodott. Vagyis hosszabb uralkodási idő alatt a többi avignoni pápa is hasonló számokat produkált volna. *La papauté d'Avignon*, 463–464. Összehasonlításképpen V. Kelemen 9, XII. Benedek 8, VI. Kelemen (1342–1352) és VI. Ince (1352–1362) 10–10, V. Orbán (1362–1370) és XI. Gergely (1370–1378) 8–8 évig volt pápa, míg XXII. János 18 éven keresztül töltötte be az egyházfői hivatalt.

A diplomáciai események beneficiális politikára kifejtett hatásának elméletét erősítheti az is, hogy az 1330-as években Róbert király és Sancia királyné ajánlására is adományozott (expektatív) magyarországi javadalmakat XXII. János pápa: váradi Miklós fia Andrásnak a váradi (1330),³³ Demeternek a pécsi (1330)³⁴ és Miklósnak a zágrábi (1334) egyházakban.³⁵ Az ajánló nevét egyébként 65 alkalommal tartották érdemesnek a beneficiumról rendelkező pápai bullában rögzíteni (mindkét beneficiumtípust figyelembe véve). Az esetek döntő többségében (78%) I. Károly (vagy ő is) szerepel. Ha megvizsgáljuk, hogy I. Károly melyik években tette a legtöbb javaslatot magyarországi egyházi stallumok betöltésére, három csúcspont emelkedik ki: 1320, 1327 és 1332 (lásd 4. ábra). 1320 Piast Erzsébet és I. Károly házasságának éve (és Telegdi Csanád avignoni követségéé), 1327-ben kötött I. Károly szövetséget Luxemburgi János cseh királlyal a Habsburg hercegek ellen, és végül 1332 szintén a már említett nápolyi–magyar tárgyalások hatását tükrözi.

Ritkán fordult elő, hogy I. Károly külföldi személyt ajánlott volna magyarországi beneficiumra. Az ilyen javadalmak közül talán Veroli Péter a legismertebb, aki 1326/1327 és 1336 között viselte a titeli préposti címet (lásd a mellékelt forrást).³⁶ Érdekes kérdés, hogy a pápai írnok vajon valóban rászolgált-e (és ha igen, hogyan) I. Károly hálájára. Kézenfekvő magyarázat lehetne például, hogy a pápai írnok segítséget nyújtott a kúriai ügyekben egy magyar követségnek és (a pápai protekció mellett) az így kialakult személyes kapcsolat segítette hozzá Pétert új tisztségéhez. Kaboli László – akinek Péter utódja volt a prépostságban, és akinek zágrábi püspökké való előléptetése néhány nappal Veroli Péter préposttá tétele után történt – egy évvel korábban követségben járt Avignonban.³⁷ Szintén elfogadhatónak tűnik az az elképzelés, hogy Péter titeli kinevezése a zágrábi püspökség 1322 óta húzódó ügyének kompromisszumos megoldása a pápa és a király

³³ 1330. szeptember 28.: ASV Reg. Vat., vol. 98, ep. 156. (MNL-OL DF 291 532; ASV Reg. Aven., vol. 37, fol. 170r); THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 531, n. DCCXXI; AOKlt. XIV, 316–317. (539–542. sz.)

³⁴ 1330. szeptember 28.: ASV Reg. Vat., vol. 98, ep. 216. (MNL-OL DF 291 535; ASV Reg. Aven., vol. 37, fol. 196v); THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 531, n. DCCXXI; AOKlt. XIV, 317–318. (543–546 sz.)

³⁵ 1334. január 11.: ASV Reg. Vat., vol. 106, ep. 325. (ASV Reg. Aven., vol. 45, fol. 201r)

³⁶ 1326. december 3.: ASV Reg. Vat., vol. 82, ep. 531. (MNL-OL DF 291 480; ASV Reg. Aven., vol. 26, fol. 369v és 368r); AOKlt. X, 308–309. (517–518. sz.)

³⁷ Erősen kétséges azonban, hogy Kaboli a korábbi avignoni követsége után egy évvel újra személyesen jelent volna meg a pápai udvarban. Bár *obligatiójában* [1326. december 1.: CVH I/9, 9. (14. sz.)] nincs *procurator* megnevezve, a december 2-ai pápai levél [1326. december 2.: ASV Reg. Vat., vol. 82, ep. 403. (MNL-OL DF 291 477; ASV Reg. Aven., vol. 26, fol. 302v); AOKlt. X, 307–308. (515. sz.); THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 508–509, n. DCLXXXIII], amely engedélyezi Kabolinak, hogy az általa választott püspökök szenteljék fel, említést tesz arról is, hogy a püspöki eskű szövegét a pápai udvarból megküldik neki. A király káplánja (Albert fia Tamás) is ekkoriban lett várományosa egy váradi javadalomnak [1326. november 30.: ASV Reg. Vat., vol. 82, ep. 556. (MNL-OL DF 291 481; ASV Reg. Aven., vol. 26, fol. 382v); AOKlt. X, 303–304. (504. sz.)], de az ő esetében sem bizonyítható, hogy személyesen képviselte volna a király – és esetleg Kaboli László – érdekeit Avignonban.

között: bár a főpapi székbe XXII. János jelöltje (Jacques de Corvo, Klemencia királyné gyóntatója) helyett I. Károly pártfogoltja került, a magyar király egy jelentősebb egyházi tisztség betöltését „átengedte” a pápának. Természetesen konkrét bizonyíték hiányában csak az összefüggésekre mutathatunk rá, ám a kérdés sajnos megválaszolatlan marad. Tény viszont, hogy a későbbiek folyamán – 1331 és 1336 között – Veroli Péter három alkalommal képviselt magyarországi főpapokat a pápai udvarban. Először Csanád esztergomi érsek *procurator*a volt,³⁸ majd Vilmos pannonhalmi apát,³⁹ illetve Vid nyitrai püspök nevében fizetett az Apostoli Kamarának *servitiumot*.⁴⁰

A magyar király emellett nem csak magyarországi javadalmak betöltésére jelölt személyeket, hanem gyakran külföldi stallumokra is: így például 1317-ben és 1320-ban, vagy 1326-ban a breslaui (wrocławwi) egyházban,⁴¹ 1327-ben és 1328-ban a salzburgi érsek joghatósága alá tartozó területeken⁴² adományozott a pápa I. Károly kérésére expektatívákat. Néhány esetben a pápai levél két uralkodót együttesen említ ajánlóként: a magyar és a cseh királyokat például 1327-ben a würzburgi⁴³ és a bambergi egyházakban,⁴⁴ 1329-ben pedig a passai egyházban⁴⁵ üresedés alkalmával betöltendő beneficium esetében. A magyar király által külföldi javadalmakra ajánlott külföldi személyeket legtöbbször *capellanus regis*-nek titulálják a dokumentumok; mivel azonban magyarországi tevékenység ezeknél a javadalmazottaknál nem mutatható ki, valószínűsíthetjük, hogy nem a magyar király udvarában élő, szigorú értelemben vett királyi káplánokról volt szó, hanem esetlegesen a két uralkodó tárgyalásaiban közreműködő diplomáciai személyzet tagjairól, akik alkalmi jelleggel reprezentálták a pápai udvarban a másik érdekelt felet is. A fent részletezett jelenség alátámasztja BÓNIS GYÖRGY elméletét, mely szerint az egyházi javadalmakat a királyok előszeretettel alkalmazták (próbálták alkalmazni) a diplomáciai szolgálat jutalmazására.⁴⁶ (Lásd a 4. ábrát a következő oldalon.)

³⁸ 1331. február 4.: CVH I/9, II. (18. sz.)

³⁹ GÖLLER, *Die Einnahmen*, 244. szerint ASV Camera Apostolica, Obligationes et Solutiones, vol. 17, fol. 1–19.

⁴⁰ GÖLLER, *Die Einnahmen*, 56. szerint ASV Introitus et Exitus vol. 150, fol. 14.

⁴¹ 1326. június 7.: ASV Reg. Vat., vol. 81, ep. 1791. (ASV Reg. Aven., vol. 25, fol. 122v).

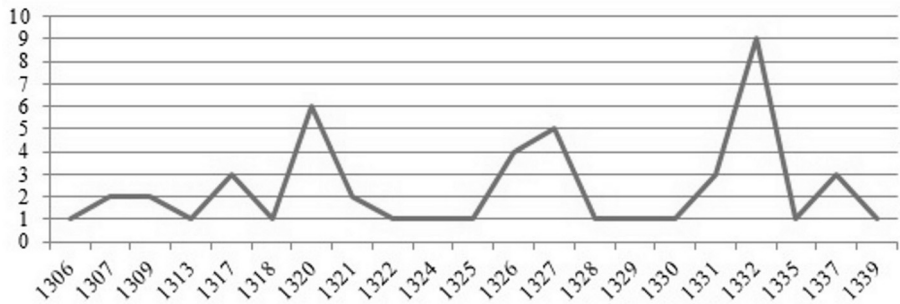
⁴² 1327. június 3.: ASV Reg. Vat., vol. 83, ep. 1963. (ASV Reg. Aven., vol. 27, fol. 371v) és 1328. május 8.: ASV Reg. Vat., vol. 87, ep. 2047. (ASV Reg. Aven., vol. 30, fol. 547v), valamint 1328. május 8.: ASV Reg. Vat., vol. 87, ep. 2047. (ASV Reg. Aven., vol. 30, fol. 547v).

⁴³ 1327. december 3.: ASV Reg. Vat., vol. 85, ep. 560. (ASV Reg. Aven., vol. 29, fol. 403r); AOkl. XI, 263. (560–561. sz.)

⁴⁴ 1327. december 3.: ASV Reg. Vat., vol. 85, ep. 561. (ASV Reg. Aven., vol. 29, fol. 403v); AOkl. XI, 263. (562–563. sz.)

⁴⁵ 1329. január 20.: ASV Reg. Vat., vol. 85, ep. 110. (ASV Reg. Aven., vol. 29, fol. 174v); AOkl. XIII, 27–28. (33–35. sz.)

⁴⁶ BÓNIS GYÖRGY, *A jogtudó értelmiség a Mobács előtti Magyarországon*, Budapest 1971, 13.

4. ábra: I. Károly, mint ajánló említése a beneficiumok betöltésénél

A kisebb beneficiumokra vonatkozó expektatívák esetében természetesen jóval nehezebb megállapítani, mint a püspökségek rezerválásánál, hogy érvényesíthetők voltak-e (vagyis a javadalmas valóban betöltötte-e a neki szánt stallumot). A legtöbb kisebb beneficiumot érintő expektatíva XXII. János idején a váradi (6), esztergomi (4) és erdélyi (4) egyházakra vonatkozott.

A váradi egyházmegye esetében 6 esetből (1326–1332) legalább háromról (váradi Miklós fia András,⁴⁷ Tyba fia László⁴⁸ és Velik Domonkos⁴⁹) feltételezhető, hogy nehézségekbe ütközött a beneficium elfoglalása – legalábbis erre utal a tény, hogy az expektatívát meg kellett ismételni.⁵⁰ Egy személyről semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre (Albert fia Tamás),⁵¹ kettőről pedig valószínűsíthetjük, hogy valóban betöltötték a javadalmat (Matafaris-i Miklós,⁵² Sebesi Pál fia István⁵³).

Az esztergomi főegyházmegye esetében (1330–1332) biztosan csupán egy személy (István fia Rudolf, vagy Randulf),⁵⁴ egy talán (egri Benedek fia Deme-

⁴⁷ 1330. szeptember 28.: ASV Reg. Vat., vol. 98, ep. 156. (MNL-OL DF 291 532; ASV Reg. Aven., vol. 37, fol. 170r); AOKlt. XIV, 316–317. (539–541. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 531, n. DCCCXXI.

⁴⁸ 1331. január 4.: ASV Reg. Vat., vol. 98, ep. 446. (ASV Reg. Aven., vol. 37, fol. 312r); AOKlt. XV, 8–9. (3. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 531, n. DCCCXXI.

⁴⁹ 1332. április 5.: ASV Reg. Vat., vol. 101, ep. 764. (ASV Reg. Aven., vol. 40, fol. 411r)

⁵⁰ BUNYITAY VINCE, *A váradi püspökség története az alapítástól a jelenkorig II: káptalanok, monostorok*, Nagyvárad 1883, 73.

⁵¹ 1326. november 30.: ASV Reg. Vat., vol. 82, ep. 556. (MNL-OL DF 291 481; ASV Reg. Aven., vol. 26, fol. 382v); AOKlt. X, 303–304. (504. sz.)

⁵² 1328. szeptember 20.: ASV Reg. Vat., vol. 89, ep. 88. (MNL-OL DF 291 493; ASV Reg. Aven., vol. 32, fol. 40v); AOKlt. XII, 213–214. (415–418. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 521, n. DCCCVI.

⁵³ 1330. június 22.: ASV Reg. Vat., vol. 96, ep. 3270. (MNL-OL DF 291 516; ASV Reg. Aven., vol. 35, fol. 559r); AOKlt. XIV, 219–220. (354. sz.) BUNYITAY szerint a váradi káptalanban 1330 és 1332 között volt egy István nevű kanonok, aki a tizedjegyzékben is megjelenik. *A váradi püspökség II*, 73.

⁵⁴ 1330. november 28.: ASV Reg. Vat., vol. 97, ep. 811. (MNL-OL DF 291 527; ASV Reg. Aven., vol. 38, fol. 408r); AOKlt. XIV, 341–342. (601–604. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 530–531, n. DCCCXXI.

ter),⁵⁵ egy pedig biztosan nem (Sebestyén trencsényi főesperes)⁵⁶ tudta érvényesíteni jogát, az utolsó klerikusról (Demeter fia András) pedig nem áll rendelkezésünkre adat.⁵⁷

A beneficiumok betöltésénél természetesen előfordultak olyan esetek, amikor az ügy valamilyen szabálytalanság vagy fellebbezés folytán a pápa elé került. E vitás kérdések rendezése gyakran évekig húzódott. Az ügyek közül – különösen a nagyobb beneficiumok esetében – a legfontosabb részletek (kiváltó ok, végkifejlet) többnyire ismertek. Véleményem szerint azonban a korábbi szakirodalom nem szentelt elég figyelmet annak, hogy XXII. János hogyan igyekezett a gyakorlatban is alkalmazni az *Ex debito* bullát, a magyarországi javadalmak esetében is. A bevett eljárás mód a következőképpen alakult: ha egy (konzisztoriális) javadalom betöltésének kérdése (például kettős választás, vagy a király ellenállása miatt) fellebbezés folytán a Szentszék elé került, a pápa először a bíborosokkal konzisztóriumban megtárgyalta az ügyet (1.), majd bíboros(oka)t nevezett ki a vizsgálat lefolytatására (*commissio*, 2.), ezután semmisnek nyilvánította a káptalani választást (*vacans*nak nyilvánította a stallumot, 3.) és végül kihirdette a döntést (4.). Az esetek többségében a javadalom elnyerője az egyik megválasztott jelölt, vagy a király pártfogoltja volt (például 1324: székesfehérvári prépostság).⁵⁸ Viszonylag kevésszer fordult elő, hogy a pápa mind a káptalani, mind a királyi akarattól függetlenül, egy teljesen új személyt (saját kegyeltjét) nevezte ki valamilyen nagyobb beneficiumra (például 1322: Jakab zágrábi püspök).⁵⁹ Ezenkívül egyértelműen látszik, hogy XXII. János

⁵⁵ 1330. szeptember 28.: ASV Reg. Vat., vol. 98, ep. 155. (ASV Reg. Aven., vol. 37, fol. 170r); AOKlt. XIV, 315–316. (535–538. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 530–531, n. DCCCXXI.

⁵⁶ 1332. május 23.: ASV Reg. Vat., vol. 102, ep. 1015. (ASV Reg. Aven., vol. 40, fol. 510r); GUILLAUME MOLLAT (ed.), *Lettres communes de Jean XXII (1316–1334) XI*, Paris 1930, 197. (57 265).

⁵⁷ 1330. november 2.: ASV Reg. Vat., vol. 97, ep. 182. (MNL-OL DF 291 522; ASV Reg. Aven., vol. 38, fol. 506r); AOKlt. XIV, 331–332. (575–578. sz.).

⁵⁸ A kisebb beneficiumok betöltését a pápák leginkább províziókkal vagy expektatívákkal próbálták kontrollálni, ritkán fordult elő olyan eset, amikor érvénytelennek nyilvánítottak egy választást. A székesfehérvári prépostság betöltésébe egyébként XXII. János az ezt megelőző választás során is beavatkozott, de 1322-ben megerősítette a káptalan döntését. 1324-ben a káptalan döntését arra hivatkozva semmisítette meg, hogy a jelölt, Tamás *dispensatio* nélkül tartott két javadalmat (a budai prépostságot és a küiküllői főesperességet). A prépostságot ezért I. Károly kérésére (*nobis humiliter supplicantis*) András pécsi olvasókanonoknak, a király alkancellárjának (*vicecancellarius et familiaris regis*) adta. 1324. július 7.: ASV Reg. Vat., vol. 77, ep. 1898. (ASV Reg. Av. vol. 22, fol. 337r); AOKlt. VIII, 170–171. (335. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 496, n. DCCLVIII.

⁵⁹ A pápa sikertelen kísérletét arra, hogy Klemencia francia királyné gyóntatóját (a dominikánus Jacques de Corvót) nevezze ki a zágrábi püspöki székre lásd FRAKNÓI, *A magyar királyi főkegyúri jog*, 50–51. Jakab püspöki kinevezéséhez kapcsolódó dokumentumokat lásd 1322. augusztus 21.: ASV Reg. Vat., vol. 73, ep. 735. (ASV Reg. Av. vol. 17, fol. 272v); AOKlt. VI, 273–275. (742–748. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 479–480, n. DCCXXXII–DCCXXXIII és 1322. szeptember 3.: AOKlt. VI, 280. (762. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 481, n. DCCXXXIV. A király nemtetszését Doncs zólyomi ispán tolmácsolta (1323. december 18.): ASV Reg. Vat., vol. 112, fol. 78v, ep. 927; AOKlt. VII, 307. (668. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 494, n. DCCLV. Bár a magyar történetírás hajlamos „áldozatként” tekinteni Jakabra, a későbbiekben szép karriert csinált: XXII. János először Quimper (Cornouailles) püspökévé tette (1326.

igyekezett minden, V. Kelemen idejéből függőben maradt ügyet lezárni, lehetőleg úgy, hogy a javadalmas hatalma a pápa kegyétől, és ne a káptalani választástól függjön. Egyrészt ilyen volt a kalocsai érsekség betöltésének 1311 és 1317 között húzódo esete. Csák Vince érsek halála után a bácsi és kalocsai káptalanok (Vicsadoli) Demeter kalocsai prépostot⁶⁰ választották meg (*concorditer*). A prépost Gentilis bíborostól kérte a megerősítést (Gentilis *legatus a latere* felhatalmazásából eredően ez ugyanazt jelentette, mintha közvetlenül a pápához folyamodott volna), aki valamilyen okból kifolyólag *electionem eadem confirmare differet*. Demeter *procuratort* küldött a pápához, az ügyet nyílt konzisztóriumban tárgyalták (1.), majd V. Kelemen Jacopo Colonna Santa Maria de Via Lata-ról címzett bíboros-diakónusra (2.)⁶¹ bízta a vizsgálat lefolytatását. Döntés azonban még ezután sem született, hanem V. Kelemen felszólította Demetert, hogy személyesen jelenjen meg Avignonban.⁶² 1317-ben végül XXII. János zárta le a kérdést: Rajmund, Szent Pudentiana bazilika presbiter-bíborosa,⁶³ Napoleon Orsini, Szent Adorjánról címzett bíboros-diakónus⁶⁴ és Jacopo Colonna javaslata alapján a pápa érvénytelenítette a káptalani választást (3.) és Demeter helyett Jánki Lászlót (a király jelöltjét) nevezte ki érseknek (4.).⁶⁵ Az esztergomi érsekségben 1329–1330-ban zajlott le egy hasonlóan problematikus választás; fontos különbség azonban, hogy ekkor a pápa a káptalan eredeti jelöltjének (Dörögdi Miklós pozsonyi prépostnak)⁶⁶ az avignoni Kúriá-

március 13.): ASV Reg. Vat., vol. 81, ep. 2741. (MNL-OL DF 291 472; ASV Reg Av. vol. 25, fol. 562v); AOkt. X, 81. (89. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 504–505, n. DCCLXXVII; majd 1330-ban áthelyezte a touloni püspökségbe, amelyet Jakab élete végéig viselt. HC I, 487. A zágrábi püspökséget Kaboli László kapta meg.

⁶⁰ UDVARDY JÓZSEF, *A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526)*, Kalocsa 1991, 188–189 és *A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban*, Budapest 1992, 45.

⁶¹ 1278-tól (megszakítással 1297 és 1306 között) 1318-ig viselte a címet. HC I, 52.

⁶² Minderről V. Kelemen 1312. december 29-ei levele tudósít: ASV Reg. Vat., vol. 60, fol. 51r; ep. 140; THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 442–443, n. DCLXXVIII.

⁶³ Az V. Kelemen által kreált bíboros 1312 decemberétől töltötte be a tisztséget, és nem sokkal a kalocsai érsekválasztás ügyének megvizsgálása után, 1317 júliusában hunyt el. HC I, 46.

⁶⁴ Napoleon Orsini figyelemre méltó ideig, 1288 májusától 1342 márciusáig (54 éven keresztül!) viselte a bíborosi méltóságot. HC I, 48. Így egyike volt annak a hat kardinálisnak, akik több mint negyven éven át voltak hivatalban az avignoni korszakban. Bár az V. Kelemen megválasztó konklávéban Napoleon Orsini még vezető befolyással bírt az események alakulására, hatalma egyre csökkent, XXII. Jánossal pedig többször nyíltan konfrontálódott. GUILLEMAIN, BERNARD, *La cour pontificale d'Avignon (1309–1376)*. *Étude d'une société*, Paris 1962, 212 és 241–244.

⁶⁵ 1317. augusztus 15.: ASV Reg. Vat., vol. 66, ep. 3481 (ASV Reg. Aven., vol. 7, fol. 7v); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 459–461, n. DCXCIV. A forrásokból nem derül ki sem az, hogy Demeter megjelent-e Avignonban, sem pedig az, hogy akár a pápának, akár I. Károlynak milyen kifogása lett volna a prépost személye ellen. Elképzelhető, hogy Vencel koronázása hagyott ilyen hosszantartó nyomot, és mind a Szentszék, mind a király különösen körültekintően akart eljárni a kalocsai érsekség betöltésekor.

⁶⁶ Dörögdi Miklós részletes életrajzát lásd SZENDE LÁSZLÓ, *Dörögdi III. Miklós*, Esztergomi érsekek (szerk. Beke Margit), Budapest 2003, 156–161.

ban történt lemondása miatt nyilvánította megüresedettnek az érseki széket és követelte magáénak az új prelátus kinevezési jogát.⁶⁷ Mint ismeretes, XXII. János ezt követően Miklóst egri püspökké, Telegdi Csanádot pedig esztergomi érsekké tette.⁶⁸

Szintén Gentilis legátusságáig nyúlt vissza a fárói püspökség betöltése körül kialakult vita, amelynek XXII. János tett 1328-ban pontot a végére. A fentebb ismertetett eljárásmenethez képest különbséget jelentett, hogy a pápa először jogvédők (*iudices conservatores*) kinevezésével próbálta megoldani a problémát. A gond egy kettős választásból eredt: a kettészakadt káptalan Lukács zárai apátot és István spalatói *primiceriust* is megválasztotta. Előbbit a traui püspök, utóbbit a spalatói érsek szentelte fel, de mivel István a választás idején kiközösítés alatt állt, Gentilis felfüggesztette a püspökség kormányzásától. 1325-ben XXII. János még Istvánnak kedvező intézkedéseket tett, a corbaviai, scardonai és tinnini (knini) püspököket jogvédőként kirendelve.⁶⁹ Mivel Lukács a Szentszékhez fellebbezett, a pápa egy évvel később Bertrand (Pouget) Szent Marcellus-ról címzett presbiter-bíborosát⁷⁰ bízta meg az ügy kivizsgálásával,⁷¹ aki Gentilishez hasonlóan István felfüggesztése mellett döntött. XXII. János végül megsemmisítette a választást és Lukácsot erősítette meg a fárói püspökségben.⁷²

Iudices conservatores kinevezésére egyházi javadalmak betöltésével kapcsolatban még két alkalommal került sor a korszakban. A fárói püspökséggel ellentétben itt kisebb beneficiumokról volt szó és a két esetből az egyiket biztosan orvosolni tud-

⁶⁷ „...apud sedem eandem [t.i. apostolicam] vacare intelleximus et volumus, earumque provisiones ordinationi et dispositioni nostre duximus speciali reservandas...” 1330. szeptember 17.: ASV Reg. Vat., vol. 98, ep. 572. (MNL-OL DF 291 546; ASV Reg. Aven., vol. 37, fol. 367v); AOkt. XIV, 310–311. (520–526. sz.); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, I, 527–528, n. DCCCXVI. Miklós prépost Imbert du Puy, a 12 Apostol-bazilika presbiter-bíborosa (1327–1348) és Raymond de Mostuejolis a Szent Euszebiosz bazilikáról címzett presbiter-bíboros (1327–1335) előtt mondott le Avignonban. HC I, 16, 39 és 42.

⁶⁸ Miklós *obligatio*ja az egri püspökségre való kinevezésért 1330. október 10-ei dátummal: CVH I/9, II. (17. sz.). Az *obligatio* két részben történő fizetésre kötelezett (1331, Szent Mihály napja szeptemberben, valamint 1332, Keresztelő Szent János ünnepe). Csanád esztergomi érsek *obligatio*ja *procurator*a, Veroli Péter titeli prépost által 1331. február 4.-ei dátummal: CVH I/9, II. (18. sz.). Az *obligatio* két részben történő fizetésre kötelezett, az első határidő 1331. november 1-jén, a második 1332 pünkösdjén volt.

⁶⁹ Felszólította a scardonai és knini püspököket, hogy Istvánt helyezték vissza jogaiba. 1325. június 24.: ASV Reg. Vat., vol. 79, ep. 1645. (ASV Reg. Aven., vol. 23, fol. 163v); AOkt. IX, 157–158. (276. sz.); THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 161–162, n. CCXI.

⁷⁰ Bertrand Pouget-t XXII. János 1316. decemberben tette bíborossá (Szent Marcellus), 1327-től ostiai püspök, 1352-ben bekövetkezett haláláig. HC I, 15 és 43. Pouget ebben az időszakban (1320–1334) legátusi megbízatást töltött be Itáliában. Erről bővebben ARMAND JAMME, *Le Languedoc en Italie? Réseaux politiques et recrutement militaire pendant la légation du cardinal Bertrand du Pouget (1319–1334)*, Jean XXII et le Midi: Cahiers de Fanjeaux 45 (2012), 255–290; SYLVAIN PARENT, *Dans les abysses de l'infidélité. Les procès contre les ennemis de l'Église en Italie au temps de Jean XXII (1316–1334)*, Rome 2014, 82–83.

⁷¹ 1326. december 4.: ASV Reg. Vat., vol. 82, fol. 177v–178v, ep. 437. (ASV Reg. Aven., vol. 25, fol. 581r); AOkt. X, 310. (521. sz.)

⁷² Lukács kinevezése 1328. szeptember 22.: ASV Reg. Vat., vol. 89, fol. 126r, ep. 312. HC I, 398.

ták a jogvédők (a másik esetben nincs tudomásunk az ügy lefolyásáról). 1331-ben a pápa a pannonhalmi apátot, a szepesi, a győri, az esztergomi és a váradi prépostokat utasította, hogy járjanak el a pozsegai prépost és a pécsi püspök között a Szent Péter társaskáptalan kanonoki javadalmainak betöltése miatt kialakult vitában.⁷³ A második esetben, a küiküllői főesperesség ügyében 1332 folyamán a kárvallott fél, Chama főesperes, akitől János váradi püspök elbitorolta jogait, személyesen is járt a pápai Kúriában.⁷⁴ A XXII. János által kirendelt jogvédők (az erdélyi és váradi püspökök, valamint a fehérvári főesperes) a források tanúsága szerint sikeresen teljesítették feladatukat.

Különösen komplikált ügy volt a váci püspökség betöltése (1312/1313–1318). V. Kelemen pápa 1313-ban kelt leveléből tudjuk, hogy a káptalan által megválasztott jelöltet (Miklós dömösi prépostot) az esztergomi érsek nem erősítette meg, tekintve a lezajlott választás szabálytalanságát és azt, hogy a király (az egyház kegyura) képviselői (két kanonok) által emelt kifogást a választás ellen. Miután a király képviselői először az esztergomi érsek, majd annak utasítására a pápa előtt is megjelentek, V. Kelemen felszólította Tamás esztergomi érseket, hogy a prépostot függesse fel és idézze a Szentszék elé három hónapos határidővel, a váci püspökség igazgatását pedig bízza egy alkalmas személyre.⁷⁵ A váci püspökség betöltése évekig húzódott, de átmenetileg minden jel szerint Benedek, a későbbi raguzai érsek kormányozta az egyházmegyét (hozzávetőleg 1313 és 1317 között). XXII. János 1318-ban kelt levele tudósít róla, hogy a pápa Vitalis Hegyi Szent Mártonról címzett presbiter-bíborosra⁷⁶ bízta az ügy elbírálását, amelynek eredményekép-

⁷³ 1331. január 10.: ASV Reg. Vat., vol. 100, ep. 663. (ASV Reg. Aven., vol. 39, fol. 714v); AOKt. XV, 22. (35. sz.); FEJÉR GYÖRGY, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VIII/3*, Budae 1832, 540–542; KOSZTA LÁSZLÓ, *A pozsegai társaskáptalan tagjai a XIV. század közepéig*, Aetas 6. (1991) 3–4. sz., 40–58, főként 44.

⁷⁴ A küiküllői főesperességről intézkedő pápai bullákat 1332 elején keltezték: XXII. János előbb a kalocsai érseket, az egri püspököt és a bácsi prépostot szólította fel, hogy segítsék Chamát, utóbb pedig az erdélyi és váradi püspököket nevezte ki Chama küiküllői prépostságra vonatkozó jogainak védelmére (*conservatores*). Az ide kapcsolódó dokumentumok: 1332. február 25.: ASV Reg. Vat., vol. 103, ep. 1528. (ASV Reg. Aven., vol. 42, fol. 226r); 1332. április 5.: ASV Reg. Vat., vol. 101, ep. 895. (ASV Reg. Aven., vol. 40, fol. 460v).

⁷⁵ 1313. augusztus 1.: ASV Reg. Vat., vol. 60, fol. 187v, ep. 581.; THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 443–444, n. DCLXXVIII; AOKt. III, 160–161. (350. sz.): hibásan 1312-re keltezve. Az ügyről rövid összefoglalót ad CHOBOT FERENC, *A váci egyházmegye történeti névtára. Második rész: A papság életadatai*. Vác 1917, 498–499; és FRANKÓI, *A magyar királyi főkegyúri jog*, 48–49. A Miklós személye ellen felhozott kifogások közül kétségtelven az a legfontosabb, hogy *excommunicatio* alatt állt; ez a tény a király tiltakozásával társítva azt sugallja, hogy a prépost korábban nem I. Károlyt, hanem valamelyik másik trónkövetelőt támogatta. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy I. Károly egyik nagy ellenfele, Kőszegi János sem bánt kesztyűs kézzel a Miklós prépost vezetése alatt álló dömösi egyházzal. MNL-OL DL 86 913; AOKt. II, 389–390. (893. sz.)

⁷⁶ Vitalis de Furno (du Four), Aquitánia ferences provinciálisa, 1312 decemberében nyerte el a bíborosi kalapot V. Kelemtől, 1327-ben XXII. János Albano püspök-bíborosává tette. HC I. 15.

pen (a káptalani választás megsemmisítése után) végül Lőrinc prépost nyerte el a püspöki széket.⁷⁷

XXII. János továbbá többször megsemmisített olyan választásokat is, amelyeknél nem volt szó perről vagy fellebbezésről; az *electus* csupán *confirmatio*éért folyamodott a pápai udvarhoz. Ennek ellenére a pápa valamilyen szabálytalanságra hivatkozva érvénytelenítette a káptalan döntését és üresedésben lévőknek nyilvánította a javadalmat, de végül mégis az eredeti jelöltet nevezte ki. Ez történt András erdélyi püspökkel (1320: nem személyesen folyamodott megerősítésért, életkora és papi rendje sem tette alkalmassá),⁷⁸ Boleszló esztergomi érsekkel (1321: nem tartotta be az előírt határidőt az Apostoli Széknél való kötelező megjelenésre)⁷⁹ és Vilmos választott pannonhalmi apáttal is (1333: az apát két ízben is szerzetesrendet váltott – először domonkos, majd ciszterci volt – amely elvileg akadályt jelentett a választásnál).⁸⁰ 1329-ben viszont a pápa annak ellenére nevez-

⁷⁷ 1318. április 10.: ASV Reg. Vat., vol. 67, fol. 238r; ep. 798 (ASV Reg. Aven., vol. 8, fol. 420v); AOKlt. V, 48–49. (96–99. sz.); *Lettres communes Jean XXII* II, 130. (6932. sz.). Miklós préposttal nem tudjuk pontosan, hogy mi történt; 1317-ben a források már Pétert nevezik dömösi prépostnak [MNL-OL DF 209 904; AOKlt. IV, 257–258. (678. sz.)]. Lőrinc személyéről lásd CHOBOT, *A váci egyházmegye történeti névtára II*, 489–490 és 829. Bár CHOBOT FERENC csak korábbi váci olvasókanonokként ismeri Lőrincet, XXII. János a püspöki kinevezésben váci prépostként említi. Ez azt jelenti, hogy Lőrinc fokról fokra haladt a váci egyház hierarchiájában, a préposti címet 1313 és 1316 vége/1317 eleje között tölthette be [1313-ban még olvasókanonok: MNL-OL DL 86 925; AOKlt. III, 294. (655. sz.)]. Szebeni Rufinus 1317 februárjában azonban már üresnek írja a váci prépostságot (MVH I/1, 25). Elképzelhető, hogy ennek oka Lőrinc püspökké való megválasztása volt; talán az új pápa trónralépése minden érintett fél számára jó alkalomnak tűnt a régóta tisztázatlan ügy rendezésére. I. Károly oklevelei Lőrinc pápai megerősítéséig a váci püspökséget üresként tüntetik fel: 1317 augusztusában MNL-OL DF 248 545; AOKlt. IV, 200. (530. sz.) és szeptemberében AOKlt. IV, 217 (578. sz.). Mivel később semmilyen jel nem utal arra, hogy Lőrinc személyével a királynak bármilyen problémája lett volna, felmerül egy átíratban fennmaradt privilégium datálásának kérdése is: az AOKlt. V, 103. (248. sz.) regeszta 1318. augusztus 29-ére van keltezve, holott a dokumentum szerint mind a kalocsai érseki, mind a váci püspöki szék üres. Jánki Lászlót 1317 augusztusában szentelték fel a pápai udvarban, így a fent említett privilégium 1317 augusztusából származhat.

⁷⁸ 1320. július 1.: ASV Reg. Vat., vol. 70, ep. 973 (ASV Reg. Aven., vol. 13, fol. 474v); THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 465–466, n. DCCIV; AOKlt. V, 315–316. (819–822. sz.) András püspököt 1320-ban Telegdi Csanád és Miklós tordai főesperes képviselte [az általuk tett *obligatio*-t 1320. november 1-jei fizetési határidővel lásd CVH I/9, 8. (11. sz.)]. András a püspöki kinevezésért végül 1322. március 30-án fizette ki meg a *servitium commune* és a *servitia minuta* egy részét az Apostoli Kamarának, Tamás erdélyi órkanonok és Petrus de Ponte Curvo (Pontecorvo) pápai írrok által. CVH I/9, 199–200. (345. sz.)

⁷⁹ 1321. október 02.: ASV Reg. Vat., vol. 73, ep. 147 (ASV Reg. Aven., vol. 16, fol. 6v); THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 472–473, n. DCCXVII; AOKlt. VI, 102–104. (261–267. sz.)

⁸⁰ 1333. április 14.: ASV Reg. Vat., vol. 105, fol. 10rv, ep. 15 (ASV Reg. Av., vol. 337, fol. 665r; MNL-OL DF 207 144) és ASV Reg. Vat., vol. 105, fol. 467v–468r; ep. 1454 (MNL-OL DF 207 143); ÉRSZEGI GÉZA, *Eredeti pápai oklevelek Magyarországon* (kézirat), Budapest 1989, 311–312. (202–203. sz.) Hamer Vilmos személyére lásd SÖRÖS PONGRÁC, *A pannonhalmi főapátság története. Második korszak. A pápák és zsinatok reformáló törekvései, 1243–1404*, Budapest 1903, 73, a kinevezéséhez kapcsolódó dokumentumokat uo., 37–43–78. (109–111. sz.)

te ki a megválasztott váci püspököt, hogy az korábban a pápai udvarban lemondott jogairól.⁸¹

4. ÖSSZEZÉS

A korábbi szakirodalom nagy hangsúlyt fektetett annak megállapítására, hogy az egyházi beneficiumok betöltésénél a pápai vagy a királyi akarat dominált.⁸² A források azonban azt mutatják, hogy ilyen jellegű rivalizálásról a 14. század első felében még nem igazán volt szó. A pápai és a királyi beneficiális politika inkább túlnik párhuzamosnak, mint ellentétesnek, amely kevés esetben okozott konfliktust a két hatalom között. Ha érdeellentét miatt kialakult hatalmi harc nyomait keressük, akkor sokkal inkább kell a főpapok 1318-as kalocsai gyűlésére,⁸³ valamint a XII. Benedeknek küldött 1338-as panaszlevélre⁸⁴ fókuszálnunk; ezek tükrözik vissza, hogy az egyházi javadalmak ellenőrzéséért valójában kik között zajlott a konfrontálódás.

FÜGGELÉK

Avignon, 1326. december 3.

XXII. János Veroli Péter pápai írnoknak

A pápa I. Károly magyar király ajánlására Verolinak adományozza a titeli prépostságot.

(ASV Reg. Vat. vol. 82, fol 217r–217v, ep. 531. – reg.)

Dilecto filio magistro Petro nato dilecti filii Jacobi militis Verulanensis canonico Verulanensi scriptori nostro salutem. Nobilitas generis litterarum scienciam vite ac morum honestas aliaque virtutum merita super quibus nosceris insigniter necnon carissimi in Christo filii nostri Caroli regis Ungarie illustris pro te nobis in hac parte per suas litteras humiliter supplicantis consideracio nos inducunt ut ad personam tuam apostolice liberalitatis dexteram extendamus. Cum itaque prepositura collegiate ecclesie Titulensis Colocensis diocesis quam dilectus filius

⁸¹ 1329. június 19.: ASV Reg. Vat., vol. 91, ep. 2157. (MNL-OL DF 291 497; ASV Reg. Av., vol. 33, fol. 423r); AOKt. XIII, 202–204. (317–321. sz.); THEINER, *Vét. mon. Hung.*, I, 524–525, n. DCCGX1.

⁸² FRAKNÓI VILMOS ezt a következtetést vonja le: „E szerint a király a pápának reservatiót és a káptalanoknak választási jogát elvben sohasem vonta kétségbe, elméletben sohasem támadta meg; de tényleg, az előforduló egyes esetekben, csak akkor respectálta, mikor az ő szándékaival és érdekeivel összhangzó módon gyakorolták.” *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895, 53.

⁸³ 1318. február–március: MNL-OL DF 200 798 és MNL-OL DF 273 154; AOKt. V, 27–32. (46, 48–50. sz.)

⁸⁴ 1338. szeptember 20.: ASV Reg. Vat., vol. 133, 150rv, ep. 522. (MNL-OL DF 291 778); AOKt. XXII, 292 (459. sz.). Az 1318-as és 1338-as gyűlésekre lásd FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 56–62.

Ladislaus electus Zagrabiensis ipsius ecclesie prepositus tempore promocionis per nos facte de ipso ad ecclesiam Zagrabiensem tunc vacantem obtinebat sicut et adhuc obtinere dinoscitur per huius promocionem suam et munus consecracionis suscipiendum ab eo in proximo vacare speretur nos premissorum consideratione volentes personam tuam favore prosequi gratie specialis preposituram predictam conferendam tibi cum omnibus iuribus et pertinentiis suis cum ipsam per huiusmodi muneris susceptionem aut per renunciacionem ipsius electi vel alio quovis modo preterquam per mortem ipsius electi vacare contigerit donationi apostolice specialiter reservamus. Districtius inhibentes venerabili fratri nostro archiepiscopo Colocensis et dilectis filiis capitulo ipsius ecclesie seu illi vel illis ad quem vel ad quos ipsius prepositure collatio provisione electio seu quevis alia dispositio pertinet communiter vel divisim ne de ipsa prepositura cum vacabit ut premittitur disponere quoquomodo presumant ac decernentes exnunc irritum et inane si secus super hoc a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari. Non obstantibus quibuscunque statutis et consuetudinibus ipsius ecclesie Titulensis contrariis iuramento confirmacione apostolica vel quacunque firmitate alia roboratis aut si aliqui super provisionibus et faciendis de dignitatibus personatibus vel officiis in ipsa ecclesia speciales vel de beneficiis ecclesiasticis in illis partibus generales dicte sedis vel legatorum eius litteras impetrarint etiam si per eas ad inhibitionem reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum quibus omnibus in assecutione dicte prepositure te volumus anteferri sed nullum per hoc eis quo ad assecutionem dignitatum personatum et officiorum vel beneficiorum aliorum preiudicium generari. Seu si dictis archiepiscopo et capitulo vel quibusvis aliis communiter vel divisim a dictam sit sede indultum quod ad recepcionem vel provisionem alicuius minime teneantur et ad id compelli non possint quodque de dignitatibus personatibus et officiis ipsius ecclesie aliisque beneficiis ecclesiasticis ad eorum collacionem provisionem electionem vel quamcunque aliam dispositionem coniunctim vel separatim spectantibus nulli valeat provideri per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem et qualibet alia dicte Sedis indulgentia generali vel speciali cuiuscunque tenoris existat per quam presentibus non expressam vel totaliter non insertam effectus huiusmodi nostre gratie impediri valeat quomodolibet vel differri et de qua cuiusque toto tenore habenda sit in nostris litteris mentio specialis, aut si presens non fueris ad prestandum de observandis statutis et consuetudinibus ipse ecclesie Titulensis solitum iuramentum dummodo in absentia tua per procuratorem ydoneum et cum ad ecclesiam ipsam accesseris corporaliter illud prestes, seu quod in maiori et sancti Grasini Verulanensis et sancti Antonini de Pophis canonicatus et duo modica beneficia in dictis sancti Grasini et sancti Antonini ac ecclesiam ruralem sancti Stephani de Frusinone Verulanensis diocesis necnon in Cracoviensis et Tropensis ecclesiis canonicatus et prebendas ac unum modicum beneficium sub expectatione dignitatis personatus vel officii in predictam Tropensem ecclesiam nosceris obtinere volumus autem

quod quamprimum possessionem prepositure ipsius ecclesie Titulensis per presentem nostram gratiam fueris pacifice assecutus nostre littere quarum auctoritate dignitatem seu personatum aut officium in dictam Tropensem ecclesiam ut predicatur expectas ac processus habiti per easdem omnino sint cassi et irriti nullamque de inceptis obtineant firmitatem. Nulli ergo etc. nostre reservationis inhibitionis constitutionis et voluntatis infringere etc. Datum Avinione III nona decembris anno undecimo. In eadem modo dilectis filiis magistro Bertrando de Senis notario nostro Coloniensis et Johanni de Regio Camere nostre clerico Parmensis ac Albensis Vesprimiensis diocesis ecclesiarum prepositis Salutem. Nobilitas generis etc. usque nullamque deinceps obtineant firmitatem. Quocirca discrecioni vestre per apostolica scripta mandamus quatenus vos vel duo aut unum vestrum per vos vel alium seu alios prefatam preposituram cum eam ut premittitur vacare contigerit cum omnibus iuribus et pertinentiis suis eidem magistro Petro vel procuratori suo eius nomine auctoritate nostra conferre et assignare curetis inducentes eum vel dictum procuratorem pro eo in illius ac iurium et pertinentiarum predictorum corporalem possessionem et defendentes inductum amoto ab ea quolibet detentore ac facientes eundem magistrum Petrum vel dictum procuratorem pro ipso ad eandem preposituram prout est moris admitti sibi que de ipsius prepositure fructibus redditibus proventibus iuribus et obventionibus universis integre responderi. Non obstantibus omnibus supradictis seu si eisdem archiepiscopo et capitulo vel quibusvis aliis communiter vel divisim a dictam sit sede indultum quod interdicti suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mencionem. Contradictores auctoritate nostra etc. datum ut supra.

MALÉTH ÁGNES

1. Maléth Ágnes előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.) Az ülészak levezető elnöke Mons. Török József

2. Fedeles Tamás előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

„PETRUS STEPHANI COLLECTOR APOSTOLICUS”¹

„Az adószedő hivatala tehát a legfőképpen abban ragadható meg, hogy tudniillik bármivel is tartozzanak a Római Egyháznak, illetőleg az Apostoli Kamarának, azt [*az adót, tartozást*] bármely káptalantól, kollégiumoktól, kolostoroktól és világi vagy egyházi személytől kérje, szedje be és vegye át, és egy évet nem meghaladó haladékot engedjen azoknak, akik ezt kérik; a fizetőket nyugtassa [*adjon nekik nyugtát*] és mentse fel [...] Ezen kívül a subcollectorok, továbbá az Apostoli Szék és a Kamara által küldött más hivatalnokok számadásait és elszámolásait [*a kollektor*] átveszi, meghallgatja és megvizsgálja [...]. Ezekre nézve a kollektor a nem fizetőkkel szemben egyházi fenytéket is kihirdethet.”² E lényegre törő összefoglalás Pietro Griffi da Pisa († 1516) angliai kollektori hivatalról összeállított kézikönyvéből származik. Ez a maga nemében páratlan forrás, ugyanis ez az egyetlen olyan kortárs munka, amely a pápai adószedők tevékenységéről nyújt összefoglaló áttekintést. Az Anglia területén kollektorként tevékenykedő (1509–1512) kúriai klerikus pontosan abból a megfontolásból határozta el a *manuale* szerkesztését, hogy hivatali utódainak – vele ellentétben – már ne kelljen olyan sok nehézséggel megküzdeniük munkájuk során. Ez a Vatikáni Apostoli Könyvtárban őrzött kézirat tulajdonképpen a téma historiográfiai origójának tekinthető, ugyanis nem pusztán a speciális angliai viszonyokat tárgyalja, hanem a hivatal kialakulásáról, fejlődéséről is áttekintést nyújt, számos korabeli pápai bullára és kamarai dokumentumra támaszkodva.

A Vatikáni Titkos Levéltár megnyitásával (1881) kezdődő intenzív történeti kutatások során a pápai adószedők számadásait tartalmazó *Collectoriae* sorozat kö-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00234/16/2) támogatásával készült. A vatikáni anyaggyűjtést a gr. Klebelsberg Kuno Ösztöndíj támogatásával végeztem.

² „*Officium igitur buius collectoris in eo potissimum versatur, ut scilicet quicquid Romane Ecclesie sive Apostolice Camere, quovis iure vel ratione debetur, id a quibuscunque capitulis collegiis monasteriis et ecclesiasticis secularibusve personis petat, exigat, atque recipiat, dilationemque debentibus, non tamen ultra unius anni terminum excedentem, concedat, solventes quietet et liberet [...] Rationes quoque et computationes nedum subcollectorum et aliorum officialium ab Apostolica Sede et Camera deputatorum recipit, audit et examinat [...] Ad hec potest collector ecclesiasticas censuras contra non solventes promulgare.*” MICHELE MONACO, II „*De officio Collectoris in Regno Angliae*” di Pietro Griffi da Pisa (1469–1516) (Uomini e Dottrine 19), Roma 1973, 275–276.

teteinek feltárása is megkezdődött, s ezzel párhuzamosan az intézmény működésének vizsgálata is felkeltette a kutatók érdeklődését. FRANKÓI VILMOS tudomány-szervező munkájának köszönhetően, a 13–14. században Magyarországon működő pápai adószedők számadásai már 1887-ben napvilágot láttak a *Monumenta Vaticana Hungariae* első szériájának első kötetében,³ amely néhány évvel megelőzte a hasonló német vállalkozás publikálását.⁴ A hét számadást tartalmazó magyarországi vonatkozású forrásanyagból kétségkívül az 1332 és 1337 között szedett pápai tizedekről készített kimutatás a legismertebb.⁵ A kisebb hiátusokat tartalmazó összeállítás valamennyi magyar vonatkozású *rationes* közül a legterjedelmesebb, s ebből következően meglehetősen részletes képet nyújt a korabeli magyar egyházi viszonyokról.⁶ Elsősorban a történeti topográfia, az egyházi társadalom, a gazdaság- és pénztörténet terén igyekeztek kiaknázni az adataiban rejlő lehetőségeket megjelenésétől kezdődően.⁷ A magyar településtörténeti feldolgozások középkort tárgyaló fejezeteinek „kötelező” kelléktárát alkotják mindmáig a pápai tizedjegyzékben szereplő adatok. Jóllehet a forráskorpusz immár több, mint egy évszázada hozzáférhető, a pápai adószedők tevékenységének olyan részletei, mint például a munkaszervezés személyi és tárgyi feltételei, a kúriai kapcsolattartás módozatai – a csekélyszámú kivételtől eltekintve⁸ – tulajdonképpen nem kerültek a magyar medievisztika lá-

³ *Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375* (MVH I/1), Budapest 1887.

⁴ A téma mindmáig meghatározó munkája: JOHANN PETER KIRSCH, *Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts* (Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte 3) Paderborn 1894. Lásd még Uő, *Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts*, (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte 9) Paderborn 1903.

⁵ Ennek felfedezése KOLLER JÓZSEF († 1832) későbbi pécsi nagyprépost nevéhez köthető. A pécsi egyházmegyére vonatkozó részeinek kiadását lásd: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum I–VII*, Pestini–Posonii 1782–1812, II, 356–460.

⁶ MVH I/1, 39–409.

⁷ Néhány munka a teljesség igényét nélkülözve: ORTVAY TIVADAR (szerk.), *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve I–II*, Budapest 1891–1892; BEKE ANTAL, *Az erdélyi egyházmegye képe a 14. század elején. (Az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékek világánál)*, Magyar Sion 32 (1894) 126–138, 201–216, 282–293, 360–377, 439–453, 529–549, 592–626, 683–697, 759–773, 848–856, 921–960; KROPP LAJOS, *A magyarországi pápai tizedszedők számadásai a 13. és 14. században*, Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 8 (1901) 196–211, 233–266; HÓMAN BÁLINT, *A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*, Budapest 1921; GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*, Budapest 1968–1998; Uő, *A pápai tizedlajstromok demográfiai értékelésének kérdéséhez*, Mályusz Elemér emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok (szerk. H. Balázs Éva–Fügedi Erik–Maksay Ferenc), Budapest 1984, 141–157; TIMÁR GYÖRGY, *Pécs egyházi társadalmá Károly Róbert korában*, Baranyai Helytörténetírás 1981, 13–56; Uő, *Tolna vármegye templomos helyei*, Tanulmányok. Intézmény-, Településtörténet, Biográfia, Források: Összeírások, Telepítések, 1848–49-es levelezés (Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7; szerk. Dobos Gyula), Szekszárd 1999, 277–314; NÓGRÁDY ÁRPÁD, *Sáros megye egyházas települései a 14. század elején*, Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére I–II (szerk. Bárány Attila–Dreska Gábor–Szovák Kornél), Budapest–Debrecen 2014, I, 415–428.

⁸ A munkaszervezés egyes fázisainak rekonstrukciójára szép példát nyújt: HEGYI GÉZA, *Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyen I*, Erdélyi Múzeum 72 (2010) 1–32, itt: 10–17.

tökörébe. A forráskiadvány FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ által jegyzett bevezető tanulmánya – amelynek némileg bővített változata a *Századok* folyóirat hasábjain is megjelent ugyanabban az évben – napjainkig az egyetlen magyar nyelvű összefoglalás, amely bepillantást nyújt a témakör e szegmenseibe is.⁹ Mindeközben a különböző területekre küldött pápai adószedők pályafutásának vizsgálata, a kollektori tevékenység egyes aspektusainak széles forrásbázison alapuló, tágabb kontextusba illesztett elemzése a nemzetközi historiográfia népszerű témái közé tartozik.¹⁰

Az alábbiakban a magyar és a lengyel kutatás számára egyaránt ismert pápai adószedő, István fia Péter kollektori működését mutatom be. Választásomat elsősorban a kedvező forrásadottságok motiválták, tevékenysége ugyanis kivételesen jól dokumentált. Korunkra maradtak mind a magyar,¹¹ mind pedig a lengyel¹² területen folytatott adószedéséről összeállított számadásai, kiadásairól készített feljegyzései, számos, munkájával kapcsolatos további szentszéki dokumentum, valamint néhány *in partibus* keletkezett oklevél. Működésének részletes elemzése nyomán plasztikus képet nyerhetünk az 1370-es évek kollektori munkájáról, többek között a hatásköréről, az adószedés infrastrukturális feltételeiről, a centrummal történő kapcsolattartás lehetőségeiről, a pénzzállítás útvonalairól. Tanulmányom záró részében pedig István fia Péter kollektori hivatalviselésével párhuzamosan épülő egyházi karrierje rekonstrukciójával kísérlem meg a klerikus személyének pontosabb azonosítását.

⁹ MVH I/1, XLIX–LXXVII; FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, *Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században*, Századok 21. (1887) 493–517, 589–609.

¹⁰ Néhány fontosabb feldolgozás ezek közül: JAN PTAŚNIK, *Kollektorzy Kamery apostolskiej w Polsce piastowskiej*. *Rozprawy Akademii Umiejętności*, Wydział Historyczno-Filozoficzny 25 (1907) 1–80; KARL AUGUST FINK, *Eine Strassburger Kollektorie aus dem Pontifikat Martins V*, QFIAB 22 (1930–1931) 182–226; YVES RENOARD, *Les relations des Papes d’Avignon et des compagnies commerciales et bancaires de 1316 à 1378* (Bibliothèque des Écoles Françaises d’Athènes et de Rome 151), Paris 1941; GEORGES DESPY, *Bruges et les collectories pontificales de Skandinavie et de Pologne au XIVe siècle*, BIHB 27 (1952) 95–109; JEAN FAVIER, *Les finances pontificales de l’époque du Grand Schisme d’Occident 1378–1409* (Bibliothèque des Écoles Français d’Athènes et de Rome 211), Paris 1966; CHARLES HIGOUNET, *Arnaud de Caussin, un „Gascon” à Cracovie 1344–1371*, *Cultus et cognitio. Studie z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, 195–201; MARIANNE SCHMITZ, *Lebens- und Arbeitsweise zweier südfranzösischer Kollektoren in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in England* (Europäische Hochschulschriften: Reihe 3, Geschichte und ihre Hilfswissenschaften 550), Frankfurt am Main u.a. 1993; MARKUS A. DENZEL, *Kleriker und Kaufleute. Polen und der Peterspfennig im kurialen Zahlungsverkehrssystem des 14. Jahrhunderts*, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 82 (1995) 305–331; CHRISTIANE SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren im späten Mittelalter* (BDHIR 91), Tübingen 2000; STANISŁAW SZCZUR, *Beneficja kolektorów papieskich w Polsce średniowiecznej*, *Ružomerský Historický Zborník* 3 (2009) 122–149; AMANDINE LE ROUX, *Mise en place des collecteurs et des collectories dans le royaume de France et en Provence (1316–1378)*, *Lusitania Sacra* 22 (2010) 45–62; MAREK DANIEL KOWALSKI, *Rationes Iacobini de Rubeis, collectoris in Regno Poloniae (1426–1434)*. *Rachunki Giacomina Rossiego, papieskiego kolektora generalnego w Polsce, z lat 1426–1434*, *Studia Źródłoznawcze* 49 (2011) 61–96.

¹¹ MVH I/1, 454–520.

¹² *Acta Camerae Apostolicae. Liber receptorum et expensarum Petri Stephani 1373–1375* (Monumenta Poloniae Vaticana [=MPV]) IX/3, ed. STANISŁAW SZCZUR, Cracoviae 1994.

I. NUNTIUS ET COLLECTOR

A III. Ince (1198–1216) és VIII. Bonifác (1294–1303) pontifikátusával jelzett időszakot a pápai adóztatás *Europa Occidens* teljes területére kiterjesztett korszakának, a pápai pénzügypolitika első jelentős periódusának tekinthetjük. A 13. század során ugyanis a részegyházak területén is megjelentek a pápai tizedszedők, akik az Apostoli Kamarához juttatták el a beszedett összegeket.¹³ A szentszéki pénzügy- és az ettől elválaszthatatlan adópolitikában a 14. század hozott döntő változást. A pápai Kúria Avignonba költözését követően az itáliai birtokokról származó, folyamatosan apadó jövedelmek pótlására, az egyre bővülő pápai udvartartás finansiális hátterének megteremtésére, majd Avignon városának megvásárlására, később pedig a római visszatérés előkészítésére új bevételi forrásokra volt szükség. Ezen évtizedekben került sor a pápa által adományozott kisebb egyházi javadalmak első éves jövedelmére kivetett adó, az *annata* általános bevezetésére.¹⁴ XXII. János (1316–1334) rőtta ki első ízben valamennyi üresedésben lévő, továbbá a három éven belül megüresedő *beneficium*ra ezt az adófajtát (1316).¹⁵ Jelentős mértékben növelték a bevételeket a pápa és a bíborosi konzisztórium által kinevezett, megerősített prelátusok által fizetendő illetékek, a *servitium*ok is. Jóllehet a szervíciumok rendszere a 13. század végére általánossá lett, a pápai pénzügypolitika számára csak a 14. századtól vált e bevételi forrás tulajdonképpen jelentőssé, amelynek következtében az avignoni korszakban a pápaság összbevételének 15%-át tette ki.¹⁶ XXII. János pápasága idején került sor a pénzügyi igazgatás átfogó reformjára, amelyet Gasbert de Laval kamarás irányított. A cahors-i származású klerikus közel három évtizeden át (1319–1347) irányította a *Camera Apostolicá*t, s ő építette ki a pápai rezerváción, szervíciumokon, tizedeken, *spolium*okon és egyéb adófajtákon nyugvó szigorú fiskális rendszert. Az átalakítás részeként újrastrukturálták a kamarai könyv- és számvitelt, valamint a korábbi időszakban még gyakran változó adószedési körzettek határait is véglegesítették. A mintegy 40 fős állandó személyzettel, valamint több száz külső megbízottal, köztük az *in partibus* működő kollektorokkal rendelkező Apostoli Kamara a század első felében egy jól szervezett központi hivatallá fejlődött.¹⁷ Röviden összegezve: a korszakban működése professzionalizálódott, amely az adóztatás, következképpen a kollektori munka terén is érvényre jutott.

Köztudott, hogy a római Kúria részegyházakban tevékenykedő adóbehajtóinak a legfőbb feladata a pápát és az Apostoli Kamarát megillető jövedelmek besze-

¹³ CLEMENS BAUER, *Epoche der Papstfinanz*, Historische Zeitschrift 138 (1928) 459–465.

¹⁴ Uo., 468–469.

¹⁵ JOHN E. WEAKLAND, *Administrative and Fiscal Centralization under Pope John XXII, 1316–1334*, Catholic Historical Review 54 (1968) 299.

¹⁶ HERMANNUS HOBERG, *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis* (ST 144), Città del Vaticano 1949, XII.

¹⁷ DANIEL WILLIMAN, *Letters of Etienne Cambarou, Camerarius Apostolicus (1347–1361)*, Archivum Historiae Pontificae 15 (1977) 195–215, itt: 195–196.

dése, s az ezzel kapcsolatos ügyek intézése volt. A kollektori hivatal kialakulása, majd a kerületek stabilizálódása egyenes következményei voltak az egyházmegyéek klérusára kivetett tized általánossá válásának. Az avignoni pápaság pénzügypolitikája adminisztratív előfeltételének a kollektori hálózat kialakítását, egyházi jogi alappilléreinek pedig a pápai rezervációt tekinthetjük.¹⁸ A pápai kollektorok a 13. századtól tűnnek fel a forrásokban. Korábban a legátusok feladata volt a pénzek begyűjtése, amelyek elengedhetetlenek voltak a reformpápaság és a keresztes hadjáratok finanszírozása szempontjából. A korai időszakban néhány legátus egyúttal kollektorként is működött, amely megfordítva is igaz: a pápai adószedők gyakran egyéb politikai, diplomáciai missziókat is elláttak. A legátusok és a kollektorok tehát nem feladatuk alapján különültek el egymástól, hanem az egyházi hierarchián belül betöltött státusuk révén. A kardinálisok váltak legátussá, míg az alacsonyabb rangú klerikusok nunciusként működtek.¹⁹ A pápai kollektorok a következő elnevezések alatt bukkannak fel a vatikáni kútfőkben: *collector apostolicus*, *collector et receptor*, *nuntius et collector*. A nunciusi cím egyrészt rangot jelentett, másrészt arra utalt, hogy a pénzügyi feladatok mellett egyéb ügyekben is eljárhattak. Mellettük időről időre feltűntek az egyedi feladatokat ellátó *comissariusok*.²⁰ István fia Péter a források többségében *apostolice sedis nuntius*, illetőleg *nuntius et collector* megnevezéssel szerepel, amely a hivatal állandóságát tükrözi. Mindazonáltal titulusa kisebb variabilitást mutat, amely azonban nem jelenti hatáskörének módosulását, mindössze a hivatalos szóhasználat változatosságára utal. Ezek között találjuk egyebek mellett az *apostolice sedis nuntius ac fructuum et proventuum beneficiorum ecclesiasticorum camere apostolice debitorum collector*,²¹ a *sedis apostolice nuntius et camere apostolice collector*,²² a *collector apostolicus*,²³ saját kiadványaiban pedig az *apostolice sedis nuntius et collector*²⁴ elnevezéseket.

A Péter kinevezésére, különböző felhatalmazásaira vonatkozó szentszéki dokumentumokban természetesen az illetékességi körét képező területet is pontosan meghatározták, amely a Magyar és a Lengyel Királyságokra, valamint a boroszlói egyházmegye területére terjedt ki.²⁵ Magától értetődően ezt számadásán is következetesen feltüntette.²⁶ A területiális hatáskör szerinti körzetek, a *collectoriaiák*

¹⁸ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 20–21.

¹⁹ CHRISTIANAE SCHUCHARD, *Päpstliche Legaten und Kollektoren nördlich des Alpen*, Kommunikation und Mobilität im Mittelalter. Begegnungen zwischen dem Süden und der Mitte Europas (11–14. Jahrhundert) (hg. v. Siegfried de Rachewiltz–Josef Riedmann), Sigmaringen 1995, 261–275, itt: 261.

²⁰ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 18.

²¹ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 115. 229. sz.

²² ASV Registra Vaticana, vol. 268, fol. 140r.

²³ *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae 1297–1536 I* (CVH I/9–10), ed. † LUKSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS–NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2014, I, 77. sz.

²⁴ ASV Instrumenta Miscellanea, 2782. sz.; MREV IV, 357–358, 320. sz.

²⁵ Például ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 158r; vol. 265, fol. 164v; ASV Camera Apostolica, *Collectoriae*, vol. 358, fol. 187v; THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 125–126, 251. sz.

²⁶ MVH I/1, 454; MPV IX/3, 1.

kialakításának két alapvető módját különböztethetjük meg: részint az egyháztartományok, egyházmegyék területéhez, másrészt pedig a politikai határokhoz igazodtak. Német- és francia területeken az egyházi közigazgatási, míg Európa más részein a politikai határok mentén szervezték meg a kollektori kerületeket. A Francia Királyságon belül több pápai adószedő kerületet hoztak létre, mint az európai kontinens fennmaradó részein. A német kerületeket gyakran provinciánként állították fel, de arra is akadt példa, hogy több tartomány alkotott egy kollektóriumot, illetve fordítva: egy provinciát osztottak fel több kollektori kerület között. E körzetek létrehozására a geográfiai környezet és a közlekedés-földrajzi viszonyok szintén hatással voltak. Itália és az Ibériai-félsziget kollektori hálózata a politikai határokat követte; az utóbbi régióban a 15. században állandósult a spanyol és a portugál körzet. Az angliai körzethez tartozott Skócia és Írország. Észak- és Kelet-Közép-Európában szintén a politikai határok voltak a meghatározóak. A skandináv kollektóriumhoz tartozott a Dán, a Norvég (Izlanddal, Grönlanddal és a Feröer-szigetekkel), valamint a Svéd Királyság. A Balkánon, az Égei-tenger térségében és Cipruson csak később alakították ki a körzeteket, azonban e régiókban a rendszer nem tudott stabilizálódni. Az Apostoli Kamara által összeállított és gondosan dokumentált kollektori listák a 14. század derekától kezdődően maradtak korunkra, amelyek a rendszer rekonstrukciójában segítséget nyújtanak.²⁷ A 14. század első évtizedében a közép-európai régióban működő pápai adószedők illetékességi köre jelentős nagyságú területre terjedt ki. Kezdetben magában foglalta a Szent Római Birodalom territóriumát, valamint a cseh, morva, lengyel és magyar térséget. A kollektori körzetek kialakulása, majd állandósulása hosszabb folyamatot vett igénybe, amely során elsőként a cseh, morva, lengyel és magyar területek alkották az egységes kelet-közép-európai tizedsedő kerületet. Némi átalakulás következtében 1317–1337 között a Magyar Királyság önálló kerületként működött.²⁸ 1337-ben két francia klerikus, Galhardus de Carceribus és Petrus Gervasii érkezett adószedőként a Magyar és a Lengyel Királyságba, akik 1342-ben nyújtották be közös számadásukat.²⁹ Ettől kezdve stabilizálódott a pápai tizedsedői kerület földrajzi kiterjedése, amely az 1370-es évek végéig immár változatlan maradt. „*Polonie et Ungarie collectoria continet tota regna predicta*” olvashatjuk az adószedői kerületeket és az élükön álló kollektorokat felsoroló, 1370. február 5-én kelt kamarai jegyzékben,³⁰ így tehát a Magyar és a Lengyel Királyság közösen alkotott egy kollektori körzetet. Mindehhez megfelelő

²⁷ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 22–24.

²⁸ 1325-től Andreas de Verulis és Petrus de Alvernia, majd 1334 és 1337 Galhardus de Carceribus iránnyították a tizedsedést a lengyel kerületben, míg 1332 és 1337 között Jacobus Berengarii és Raymundus de Bonofato a Magyar Királyság egyházaira kivetett pápai tizedeket gyűjtötték. FEJÉRPAKAY, *Pápai adószedők*, 509–513.

²⁹ „*Rationes Galbardi de Carceribus prepositi ecclesie Titulensis et Petri Gervasii canonici Vivariensis, nuntiorum sedis apostolice ad regna Hungarie et Polonie destinatorum*” MVH I/1, 410.

³⁰ GASNAULT PIERRE, *Notes et documents sur la Chambre apostolique à l'époque d'Urban V*, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 70 (1958) 367–394, itt: 376.

politikai hátteret biztosított az Anjouk és a Piastok közti dinasztikus kapcsolat, majd az 1370 és 1382 között fennálló perszonálunió.³¹ A lengyel–magyar kollektori körzet állandósulása tehát kijelölte az élére kinevezett adószedők tevékenységének területi határait. Időről időre feltűntek azonban a Kúriából speciális feladatokkal érkező megbízottak, akiknek felhatalmazása egy tágabb régióra, így több önálló kollektóriumra volt érvényes.³² E kerülethez tartozott a boroszlói egyházmegye is, jóllehet 1335-től kezdődően politikailag a Cseh Királyság tartományának számított. Annak ellenére, hogy a 14. században több kísérletet tett IV. Károly cseh király, majd német–római császár (1347/1355–1378) a boroszlói püspökség cseh egyházszerkezetbe történő betagozására, a középkor folyamán mindvégig a gnieźnoi egyháztartomány részét képezte.³³ Ugyanakkor a dalmát egyháztartományok, így a Spalato joghatósága alá tartozó tenger melléki horvát püspökségek is a velencei adószedői kerület részét képezték.³⁴

István fia Péter egri kanonokot és szabolcsi főesperest 1372. február 12-én nevezte ki XI. Gergely pápa (1371–1378) a lengyel–magyar kollektória élére.³⁵ Megbízására azért került sor, mivel elődje, az évtizedekig a lengyel–magyar adószedő kerület élén álló dél-francia származású klerikus, Arnoldus de la Caucina 1371 október végén elhunyt.³⁶ E sajnálatos esemény minden bizonnyal váratlanul számított, ugyanis XI. Gergely pápa mindössze néhány hónappal korábban, március 10-én nevezte ki újfent e terület adószedőjévé határozatlan időre (*usque ad nostrum beneplacitum*).³⁷

³¹ A Zsigmond-kor elején következett be változás, s ettől kezdve mindkét terület önálló körzetet alkotott. Az 1389 tavaszától kollektori feladatokat ellátó Rogerius de Cauaciis de Mediolano pozsegi prépost 1390 áprilisában „*in regno Ungarie et quibusdam aliis partibus fructuum et aliorum camere apostolice debitorum collector generalis et nuntius apostolicus*”-ként adott ki egy nyugtát. MNL-OL DF 233 992. Az utolsó ismert magyarországi kollektor, Conradus de Cardinis de Florentia 1419. augusztus 14-én tette le hivatali esküjét: „*Idem eodem instanti de predicta iuravit officium collectorie Regnorum Ungarie etc. in formam.*” ASV Cam. Ap., Diversa Cameralia, vol. 3, fol. 117v.

³² 1371. július 12-én János augsburgi püspök és Johannes de Cabrespino narbonne-i kanonok kaptak nunciusi kinevezést azzal a feladattal, hogy a Cseh, a Magyar, valamint a Lengyel Királyságok területén élő egyháziaktól segélypénzeket gyűjtsenek. *Bullarium Poloniae. II: 1342–1378*, ed. IRENA SUŁKOWSKA-KURAŚ-STANISŁAW KURAŚ, Romae 1985, 1780–1781. sz.

³³ JAN KOPIEC, *Bistum Breslau*, Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation (hg. v. Erwin Gatz), Freiburg im Breisgau 2003, 128–144, itt: 133; ŽDENKA HLEDIKOVÁ, *Die Prager Erzbischöfe als ständige Päpstlichen Legaten. Ein Beitrag zur Kirchenpolitik Karls IV. Regensburg und Böhmen* (Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg 6), Regensburg 1972, 221–256, itt: 224–225. A 17. század közepén *de facto*, majd a 18. század elején *de jure* exemptté vált a lengyel egyháztartománytól. Lásd HANS-JÜRGEN KARP, *Universalkirche und kirchlicher Partikularismus in Ostmitteleuropa. Die exemter Bistümer*, Reiche und Territorien in Ostmitteleuropa. Historische Beziehungen und politische Herrschaftslegitimation (Völker, Staaten und Kulturen in Ostmitteleuropa 2; hg. von Dietmar Willoweit–Hans Lemberg), München 2006, 220–225.

³⁴ FAVIER, *Les finances pontificales*, 721.

³⁵ ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 93rv; *Bull. Pol.*, 1868. sz.

³⁶ HIGONNET, *Arnaud de Caussin*, 200. 1371. október 28-án tett végrendeletet Krakkóban. *Acta Camerae Apostolicae. II: 1344–1374*, ed. JAN PTAŚNIK (MPV II), Cracoviae 1913, 466–477.

³⁷ Uo., 149–150, 238. sz.

Mínt hogy egy 12 nappal korábban kelt egri hiteleshelyi oklevél tanúnévsorában szerepel *Petrus archidiaconus de Zobouch*,³⁸ tekintettel az Eger–Avignon távolságra, a kinevezési bulla keltekor még biztosan nem tartózkodott Péter személyesen a Kúriában. Egy három hónappal később kelt dokumentumban a pápa I. Lajos király (1342–1382) támogatását kérte az uralkodó által is jól ismert Péter, a királyságaiba (*in dictis tuis regnis*) újonnan kinevezett (*de novo duxerimus deputandum*) adószedő számára.³⁹ A kinevező okirat, valamint az uralkodó támogatásának kérése ellenére Péter még hónapokig nem láthatott munkához. Hovatovább április 15-én Helias de Vodronio saintes-i éneklőkanonok, kamarai klerikus személyében a pápa egyik kipróbált emberét (*antiquum nostrum et nostrorum familiarem et servitorem fidelissimum*) küldte a Szent Római Birodalom, Skandinávia területére, valamint Lajos király országaiba, hogy az egyháziaktól egy éven át beszedje a tizedeket, amelyet a Viscontiak elleni háború költségeire kívánt fordítani.⁴⁰ Ő először a német területeken kezdett hozzá a pénzgyűjtéshez, majd november végén indult a Kárpát-medence irányába. A magyar király azonban nem járult hozzá az adószedéshez, mivel a Balkánon egyre nagyobb veszélyt jelentő oszmánok ellen kívánta országa anyagi erőforrásait összpontosítani. A magyar–szentszéki kapcsolatrendszerre, amely magától értetődően az itáliai háborúkban történő részvételt is befolyásolta, a Lajos király és IV. Károly császár között fennálló feszült viszony is hatással volt. Több szentszéki diplomata fáradozott a két uralkodó közti kapcsolatok rendezésén, köztük Vodronio is. Mindazonáltal a megegyezés még hónapokig váratott magára.⁴¹

A diplomáciai tárgyalások idején, 1372. október 12-én XI. Gergely ismételten kinevező bullát állított ki István fia Péter számára, egyúttal Lajos király, Erzsébet anyakirálynő, valamint az esztergomi érsek támogatását kérte munkájához.⁴² A tizedek beszédésén kívül felhatalmazást kapott a hivatali elődje, Caucina által összegyűjtött pénzek átvételére, továbbá a pápai adományozás, valamint a szentszéki megerősítés folytán javadalmat nyert személyektől három éven keresztül az annáta beszédésére.⁴³ A Szentszék és a magyar uralkodó közötti kötélhúzás azonban tovább folytatódott, így hiába kelt útra időközben Petrus Stephani Avignonból szolgálati helyére, nem került az adószedés kérdése nyugvópontra. A tervezett törökellenes háborúra tekintettel Lajos király ugyanis szerette volna a tized beszédésének egy éves felfüggesztését elérni, arra hivatkozva, miszerint e vállalkozás a

³⁸ 1371. január 31.: MNL-OL DL 1163.

³⁹ 1372. május 10.: THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 115, 229. sz.

⁴⁰ THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 114, 226. sz. – Személyére lásd FRANÇOIS BAIX, *Notes sur les Clercs de la Chambre apostolique (XIIIe–XIVe siècles)*, BIHB 27 (1952) 17–51, itt: 43–44; SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 207–208.

⁴¹ FRANKÓI VILMOS, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székekkel I–III*, Budapest 1901–1903, I, 258–269.

⁴² ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 157v–158r; *Bull. Pol.*, 1919–1920, 1974, 1977, 1979. sz.; THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 125–126, 251–252. sz. és 131, 264. sz.

⁴³ ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 157v–158r, 163r–164v; *Bull. Pol.*, 1976, 1981. sz.

klérusra is jelentős terheket ró.⁴⁴ A pápa e kérést azonban a római egyház nagy szüksége miatt nem akceptálta, sőt amellet, hogy uralkodótársai Szentszéket támogató magatartását ajánlotta a magyar király figyelmébe követendő példaként, azt is megjegyezte: Lajos kellő erőforrással rendelkezik az oszmánok elleni hadjáráshoz, s így az egyháziak tizedfizetése sem okozhat súlyos problémát számára.⁴⁵ XI. Gergely a *modus vivendit* előmozdítandó, búcsúengedélyek kibocsátásával támogatta a tervezett törökellenes expedíciót.⁴⁶ Végül 1373 novemberében érte el a magyar királynál Agapitus Colonna liszaboni püspök, szentszéki nuncius a tized és a további egyháziakat terhelő adók beszédésének engedélyezését.⁴⁷ Péter kollektor december 7-én újabb utasítást kapott a magyarországi tized és az annáta beszédésére, így az első kinevező bullát követően megközelítőleg két esztendő elteltével látogatott hozzá a kárpát-medencei pénzgyűjtéshez.⁴⁸

2. TERÜLETI ILLETÉKESÉG, HATÁSKÖR

A lengyel–magyar adószedői kerület, ahogy láthattuk tehát, döntően a két királyság területét fedte le, s általában a szentszéki dokumentumokban is így határozták meg Petrus Stephani területi illetékességi körét.⁴⁹ Számadáskönyvén ennek megfelelően *in Ungaria et Polonia* működő kollektorként tüntette fel magát.⁵⁰ Néhány kiadványból ugyanakkor az is egyértelmű, hogy az általános megfogalmazás ellenére nem pusztán csak e két ország politikai határain belül kellett a kamara számára pénzt gyűjtenie. Egy 1373 novemberében kelt megbízólevelében azt olvashatjuk, hogy Magyar- és Lengyelországban, valamint a szomszédos területeken (*in partibus circumvicinis*) szedje be a cenzust.⁵¹ 1374 augusztusában XI. Gergely bullája az említett két királyság mellett, a boroszlói, a lebusi, kulmi és a kammini püspökség, a gnieznói egyháztartomány teljes területét is kiemelte az adószedés kapcsán.⁵² Mindez egyúttal azt jelentette, hogy a politikailag a Cseh Királysághoz, ám egyházigazgatási szempontból a gnieznói pro-

⁴⁴ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 131–132, 266. sz.

⁴⁵ „*ac insuper quod tua potentia est magna et sufficiens contra Turchos eosdem, et quod iidem prelati et alie persone ecclesiastice dictorum tuorum regnorum per Dei gratiam ad pacem et felicem statum ipsorum regnorum in facultatibus sint, habundant, sine magno gravamine poterunt adiuvare nos de dicta decima, et quod etiam depositio dictorum tyrannorum est dispositio passagii contra Turchos iam dictos et aliter fructuose fieri nunquam posset, digneris non habere molestum, si huiusmodi tue petitioni non prestamus assensum*” THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 132, 267. sz.

⁴⁶ 1373. március 23.: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 132, 134–135, 270 és 271. sz.

⁴⁷ MVH I/1, 461.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Például ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 93^{rv}, 158^r–159^r; THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 115, 229. sz.

⁵⁰ MPV IX/3, 1.

⁵¹ THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 289, 407. sz.

⁵² AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentium fimitarum historiam illustrantia I–IV*, Roma 1860–1864, I, 708–709, 956. sz.

vinciához tartozó Szilézia is e kollektóriához tartozott, amint fentebb említettem. Második hivatali ciklusa idején illetékességi körét az említettek mellett Dalmáciára is kiterjesztették. Ez esetben azonban felhatalmazása csak a prelátusok által fizetendő szervíciumok átvételére vonatkozott.⁵³

A kollektorok kompetenciáját a kinevező bullában, valamint az azt kiegészítő felhatalmazó levelekben, mandátumokban szabályozták részletesen. A kinevező okirat – amelynek tartalmi elemei a 14. század utolsó harmadára meglehetősen homogénné váltak, következésképpen szövegezése erősen formalizálódott – részletesen felsorolta a kollektor feladatait, illetékességi körét, s az általa alkalmazható hatalom részeit. Mindez a következőket tartalmazta: a területi illetékességi kör és a hivatali idő meghatározása; a korábban a kerületben működő adószedők és helyetteseik felmentése; felhatalmazás a kamara által kivetett adó beszédésére, valamint nyugta kiállítására; a beszédendő adók felsorolása; felhatalmazás a kollektorok felé elszámolási kötelezettséggel rendelkezőkkel szembeni vizsgálatra; engedély a fizetést megtagadók, engedetlenek Kúriába idézésére, velük szemben egyházi fenyíték alkalmazására, valamint világi hatalom igénybevételére; a kollektorok tevékenységével szembenálló szabályozások hatályon kívül helyezése; az egy évet meghaladó fizetési haladék megtiltása; a kinevezendő alkollektorok számának maximálása; a kinevezett helyettesek listájának megküldése a kamara számára; meghatározott időközönként (általában kétévente) számadás benyújtása; a beszédett adó átutalása váltólevelek igénybevételével vagy egyéb biztonságos úton; hivatali eskü; a gondos hivatalviselésre történő intés.⁵⁴ Fordítsuk immár figyelmünket a Péter által végzett konkrét feladatokra, s az ezek megvalósításához szükséges jogszívtványokra!

Számadáskönyve alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy Péter elsődleges megbízása a tizedek (*decimae papalis*), az üresedésben lévő, illetőleg a pápa adományozási körébe tartozó javadalmak után esedékes adó (*annata seu medii fructus primi anni*), valamint a lengyel egyháziaktól a péterfillérek (*denarii Beati Petri*) gyűjtésére vonatkozott. Ezek mellett további, az Apostoli Kamarát egyéb jogcímeiken megillető, különböző összegek (*diverse pecunie*) beszédésére is felhatalmazást kapott.⁵⁵ Az 1372 októberében kiállított kinevező bullában olvasható általános megbízást néhány nappal később egy újabb felhatalmazással egészítették ki. E szerint valamennyi, a pápa által az előző három évben adományozott, illetve megerősített, de tizedeire nézve nem taksált beneficium elsőéves jövedelmeinek felét is gyűjtenie kellett.⁵⁶ Feladatát képezte továbbá a néhai III. Kázmér király († 1370) idején Lengyelországban szedett adó átvétele és a Kamarába juttatása, amely lebonyolításá-

⁵³ *Acta Gregorii XI 1370–1378*, ed. CAROLUS STLOUKAL (Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia [= MVB] IV), Praga 1949–1953, 1102. sz.

⁵⁴ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 26–29.

⁵⁵ MPV IX/3, 1.

⁵⁶ ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 163r–164v; regesztája: *Bull. Pol.*, 1981. sz.

ban a pápa Erzsébet anyakirálynő támogatását külön kérte.⁵⁷ 1373 során további szentszéki megbízásokat kapott. Az egyik oklevélben ismét felhatalmazták a péterfillérek, a tizedek, az *ammatúk* és az üresedésben lévő javadalmak jövedelmeinek beszedésére, mindez kiegészült az egyéb segélyek (*subsidia*) címén gyűjtendő adótétellel.⁵⁸ E mellett a Caucina hagyatékában található iratok, ingó és ingatlan vagyon, valamint az általa gyűjtött pénzek átvételére is utasítást kapott.⁵⁹ Szilézia területére vonatkozóan a politikai és egyházi hovatartozás kettőssége miatt a kollektori hatáskör további szabályozása is szükségesnek bizonyult. Néhány herceg ugyanis arra hivatkozva, hogy ők IV. Károly cseh király alattvalói, megtagadta a lengyel területekre kivetett péterfillérek fizetését. XI. Gergely határozott utasítása értelmében az említetteket akár a területük egyházi tilalom alá vetésével (*per appositionem interdicti*) vagy más egyházi fenyték alkalmazásával fizetésre kellett szorítani.⁶⁰ Az említettek bővültek egy következő okiratban felsorolt hat magyar egyházi intézményre, valamint a plocki és a kammini püspökségekre kírított, összegszerűen meghatározott census beszedésével.⁶¹ A pápai adományozás és rezerváció alá eső javadalmak üresedése alatti jövedelmeinek beszedésére külön is felhatalmazást kapott.⁶² A plocki püspök hagyatékának ügyét is Péternek kellett megvizsgálnia. Miklós püspök elhunytát (1368) követően ugyanis hivatali utóda, Stanisław foglalta le az elhunyt vagyonát. A kollektor feladatul kapta egyrészt a körültekintő információszerzést, továbbá, hogy a néhai prelátnak hátrahagyott javaiból *spolia* címén 6000 forintot követeljen a kamara számára.⁶³ Hasonlóképpen az Apostoli Kamarába kellett juttatnia patrónusa, az 1374-ben elhunyt Guillaume de la Jugie kardinális magyar és lengyel javadalmaiból származó jövedelmeket.⁶⁴

Hivatalviselésének második ciklusa idején (1376–1378) kompetenciája a korábban elmaradt tizedek beszedésén túl továbbiakkal egészült ki. Megbízást kapott a prelátnok által teljesítendő *servitium commune* felének beszedésére, ezúttal a dalmát egyház-

⁵⁷ THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 130–131, 263. sz.

⁵⁸ ASV Reg. Vat., vol. 265, fol. 147^{rv}; regesztája: *Bull. Pol.*, 2054. sz.

⁵⁹ ASV Reg. Vat., vol. 265, fol. 147^v–148^r; regesztája: *Bull. Pol.*, 2055. sz.

⁶⁰ MVB IV, 702.

⁶¹ „*Et primo in regno Ungarie in archiepiscopatu Strigoniensi hospitale sancti Regis Stephani, quod Oboym nuncupatur, unam unciam auri, monasterium sancti Salvatoris de Scaleza duos romanatos; in episcopatu Wespriemiensi ecclesia sancti Stephani Regis apud castrum Bellegrane unam marcham auri, que est hospitale, monasterium Simigiense fertonem aut duas uncias auri in rigellis ad pondus Ungarie; in episcopatu Transilvanensi nova domus Theutonicorum in Borza ultra montes nivium unam marcham auri; in episcopatu Zagrabieniensi ecclesia sancte Marie de Calidis-aquis unum romanatum. Item in regno Polonie in episcopatu Plocensi Wladislaus dux Polonie debet singulis triennis quatuor marchas auri ad pondus Polonie; episcopus Pomesaniensis sive Caminensis debet singulis annis fertonem auri.*” THEINER, *Vét. mon. Slav.*, I, 289, 407. sz.

⁶² *A Pannonbalmi Szent-Benedek-Rend története I–XII/B*, szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁCZ, Budapest 1902–1916 (= PRT), II, 543–544, 200. sz.

⁶³ ASV Cam. Ap., Collect., vol. 358, vol. 155^{rv}.

⁶⁴ THEINER, *Vét. mon. Pol.*, I, 709, 958. sz.

tartományok főpapjaira is kiterjesztve.⁶⁵ Kiegészítő feladatként pedig a tiszteletbeli káplánok sorába felvett, azonban a Kúriában személyesen megjelenni nem tudó magyar klerikusoktól kellett hűségesküt vennie az Apostoli Kamara nevében.⁶⁶

Az adókievetés tényét, valamint a kollektor kinevezését tartalmazó adatokat rögzítő ajánlóleveleket a pápai Kúriából eljuttatták a leendő működési területén illetékes helyi egyházi és világi hatóságokhoz, hiszen az ő támogatásuk alapvető feltétele volt a pénzbeszedés sikeres lebonyolításának. Ezt követően a helyi ordináriusok publikussá tették az információkat az egyházmegye klérusa számára. Általában még az adóbehajtó érkezése előtt a kinevező bulla hivatalos másolatát futárok vitték a kollektori kerületbe, annak érdekében, hogy mielőbb hozzáláthasson a tényleges munkához. Amennyiben már működtek a területre kinevezett *subcollectorok*, úgy az ő feladatuk volt az adószedő érkezésének nyilvánossá tétele, ellenkező esetben pedig a kollektor egy képviselőjét küldhette e feladat ellátására. Ezek a nyilvánossá tételi procedurák az általános gyakorlatnak megfelelően történtek, így a kanonokok számára a káptalani gyűlésen olvasták fel a kollektori kinevezést, az egyházmegyei papság számára pedig megfelelő fórum lehetett egy-egy egyházmegyei zsinat.⁶⁷ Petrus Stephani esetében erre vonatkozóan mindössze egyetlen konkrét adattal rendelkezünk, amely szerint a győri székeskáptalan kanonokjai számára tette ismertté kinevező bulláját.⁶⁸ Péter érdekében is több ajánlólevelet állított ki a pápai kancellária, amint utaltam rá az előzőekben, hiszen a helyi hatóságokkal történő, lehetőség szerint zökkenőmentes együttműködés volt sikerének egyik legfontosabb záloga. Ugyanakkor azt sem téveszthetjük szem elől, hogy az adószedőkkel szembeni ellenérzések általános jellemzőnek számítottak és számítanak korszaktól, személytől és társadalmi státustól függetlenül. Mindezek alapján nem meglepő tehát, hogy a pápai adószedőket sem fogadták mindenütt kitörő lelkesedéssel. Éppen az esetlegesen felmerülő nehézségeket orvosolandó, a kinevező oklevél tartalmazta a kollektor ama jogosítványát, hogy az engedetlenkedőkkel szemben különböző egyházi cenzúrákat alkalmazhat. Természetesen Petrus Stephanit is felvértezték e jogosítványokkal, így munkája során világi kar segítségét (*auxilium brachii secularius*) is igénybe vehette, valamint az általa jónak látott egyházi fenytékkal (*per censuram ecclesiasticam*) is jobb belátásra bírhatta a szembeszegülőket. E jogi eszköztárba tartozott az intés (*monitio*), a bíróság elé idézés (*citatio*), egy adott terület egyházi tilalom (*interdictum*) alá vétele, az engedetlenek egyházból való kiközösítése (*excommunicatio*), a klerikusok egyházi hivatalukból

⁶⁵ MVB IV, 1102. sz.; MREV IV, 320. sz.

⁶⁶ Az 1376 februárjában kinevezett hét személy nevét összekapcsolták a regisztrum-kötetben, a jobb margón pedig a következőt jegyezte fel a notárius: „Sunt facti capellani honoris per bullam videlicet absentes et commissum iurium collectorum Ungarie die prima februarii anno predicto”. – ASV Reg. Aven., vol. 173, fol. 79r.

⁶⁷ KIRSCH, *Die päpstlichen Kollektorien*, I.

⁶⁸ „coram vobis et quibusdam aliis dominis de capitulo dicte ecclesie Lauriensis litteras de potestate auctoritate apostolica nobis comissa legi et publicari fecimus” MNL-OL DF 207 392; PRT II, 544–545, 201. sz.

történő felfüggesztése (*suspensio*). Ugyanakkor a különböző cenzúrák hatására végül az adó megfizetését választókat fel is oldozhatta a büntetések alól.⁶⁹ Ugyanezeket a koncessziókat a számára biztosított pápai engedély folytán az általa kinevezett altizedsedőknek ő maga adhatta meg, amint a következő példák illusztrálják. 1374 tavaszán két győri egyházmegyes *subcollector*, miután Domonkos apát háromszori intésük dacára sem volt hajlandó a Szent Márton-hegyi monostor jövedelmeinek felét a megadott határidőig a kamara számára befizetni, őt a konventtel és a monostorral együtt interdiktummal és exkommunikációval sújtották.⁷⁰ A következő esztendőből egy hasonló pozsonyi esetről értesülünk. A káptalan örkanonoka, Bernaldus tagadta meg az *annata* fizetést, amelyet az altizedsedő javadalmától való megfosztással, valamint kiközösítéssel büntetett. Mivel azonban kanonoktársai a *custos* érdekében testületileg a *subcollector*hoz fordultak, ő feloldozta a cenzúra alól, azzal a feltétellel, hogy a következő Szent György-napig lerója az adót.⁷¹

Az említett szankciók azonban nem minden esetben érték el a kívánt eredményt, a kollektorok és munkatársaik esetenként komoly veszélybe kerültek, amint számos korabeli eset mutatja. A verduni egyházmegye területén működő kollektort, Petrus Moretit például börtönbe vetették (1327), s 28 napos fogságát követően sikerült végül pénz felajánlásával szabadulnia. Trierben pedig az altizedsedőnek azért kellett megválnia hivatalától (1345), mivel a helyiek vízbefojtással (*in periculo submergendi*) fenyegették.⁷² Az egi egyházmegyében *subcollector*ként ténykedő Buzai Miklós pankotai főesperessel szemben is kemény atrocitások történtek. Elmondása szerint midőn 1376. november 24-én, pápai kápláni habitusban az ünnepi szentmisére az egi székesegyház szentélyébe lépett, Mihály püspök és a káptalan több, név szerint említett tagja erőszakkal kivonszolták, kardokkal és botokkal súlyosan ütlegelték, majd pedig az egi püspök házába vitték, ahol a püspök vasra verette. Ezt követően a prelátus embereit az altizedsedő házához küldte, ahonnan azok az Apostoli Kamara számára gyűjtött, ládában őrzött 3000 forintot, valamint Miklós saját 800 forintját, továbbá a házban és a város más

⁶⁹ Például PRT II, 543–544, 200. sz.; THEINER, *Vet. mon. Pol.*, I, 708–709. 956.

⁷⁰ „Nos itaque volentes mandatum ipsius exequi reverenter, ut debemus, religiosum virum fratrem Dominicum abbatem monasterii Sancti Martini de Sacro Monte Pannonie, semel, secundo et tertio monuimus, ut de medietate reddituum eiusdem monasterii Sancti Martini camere domini pape satisficiat, ut tenetur. Qui nostris monitionibus contumaciter non parens prelibatis terminis sibi assignatis, unde nos predictum dominum abbatem et conventum et monasterium subicimus ecclesiastico interdicto, insuper sententias excommunicationis et interdicti in eundem monasterium, abbatem et conventum promulgatas in aliis litteris et processibus supradicti domini Petri collectoris pronunciamus eosdem incurrisse.” MNL-OL DF 207 392; PRT II, 544–545, 201. sz.

⁷¹ „In debito cuius honoris vestre reverentie declaramus, quod quovis dominus Bernaldus custos ecclesie vestre concanonicus vester predictis dicte Camere Apostolice per nos fuerat excommunicatus, pro eo, quia prebendas amotus impendere satisfactionem munire curabat, quia tamen vestre dominacionis [...] idem ipsum dominum custodem articulo excommunicationis auctoritate apostolica absolvimus et absolvere volumus.” MNL-OL DF 227 014.

⁷² KIRSCH, *Die päpstlichen Kollektorien*, 119, 137, 195.

helyein lévő egyéb javait elrabolták. Végül Miklóst két famulusával, akik közül időközben az egyik elhunyt, a hollókői vár tornyába zárták.⁷³ A pápa az esztergomi érseket és az országban nunciusként működő bolognai püspököt bízta meg az ügy kivizsgálásával, valamint Miklós kiszabadításával, azonban az ügy további részleteiről a források nem tudósítanak.

A hatáskört vizsgálva még egy szempontot, jelesül az azonos időben és területen, párhuzamosan működő adószedők egymáshoz fűződő viszonyát is feltétlenül érintenünk kell. Amint fentebb említettem, két hónappal Péter első kinevezését követően XI. Gergely familiárisát, Helias de Vodroniót küldte a Viscontiak elleni háború költségeire kivetett egyéves tizedek, valamint egyéb adók beszedésére, illetve különböző diplomáciai feladatok ellátására. 1373 őszén már egykori nunciusként szerepel a forrásokban, ebből következően csak néhány hónapig működött István fia Péterrel párhuzamosan.⁷⁴ Az adatokból azonban egyértelmű, hogy Vodronio rangban az adószedőket megelőzte, amit *collector generalis* címe is mutat.⁷⁵ A hierarchiában betöltött szerepét jelzi, hogy másfél éves működése során több adószedőt is kinevezett a magyar és lengyel területre, akik közül néhányan Péterrel párhuzamosan működtek. Közéjük tartozott János szentgyörgymezei prépost (1352–1375), az esztergomi érsek helynöke, későbbi szerémi püspök (1375–1392), aki a számadások tanúsága szerint az esztergomi érsekség területén viselte az adószedői hivatal

⁷³ „*Michael episcopus Agriensis, Iohannes prepositus, Nicolaus Ebes de Borsova, Georgius de Para [recte: Pata], Iohannes Kompul et Iohannes Lombus, canonici dicte ecclesie et ipsius episcopi consiliarii, contra dictum Nicolaum Petri odii rancore concepto, in ipsum Nicolaum videlicet vicesima quarta die mensis Novembris proxime preteriti, cum idem Nicolaus in choro dicte ecclesie cum aliis de capitulo eiusdem ecclesie missarum solemnibus interesset, manus inicerunt, dei timore postposito, in eum temere violentas, ac ipsum tunc habitu capellanorum sedis predictae existentem violenter et turpiter de predicta ecclesia extraxerunt, ipsum cum gladiis et fustibus eum acriter verberari faciendo, ad domum predicti episcopi duci fecerunt, et tandem prefatus episcopus eundem Nicolaum Petri gravibus cathenis ferreis ligari et compeditari fecit [...]* Et deinde dictus episcopus plurimas illusiones eidem Nicolao factis, familiares et satellites suos ad domum ipsius Nicolai mittens de pecuniis, quas idem Nicolaus nomine dicte Camere receperat et quodam scrinio suo habebat, tria milia florenorum auri vel circiter, et de propriis ipsius Nicolai pecuniis octingentos florenorum auri, et alia etiam res et bona, que idem Nicolaus in eodem domo sua et alibi in civitate Agriensi habebat, recepit ac ipsum eis indebite spoliavit, dictumque Nicolaum unacum duobus familiaribus suis ad locum dictum Holloclu dicti Agriensis diocesis duci, ac ibidem ipsum ac dictos familiares ipsius Nicolai, quorum unus iam defunctus est, in quadam turri incarcerari fecit, ac ipsum Nicolaum ibidem captivatum detinet indebite et iniuste.” THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 323–324, 460. sz.

⁷⁴ 1374. január 26-án nyújtotta be számadását a kamarába. SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 208. – 1375. június 20-án kelt az utolsó számára kiállított nyugta a kamarai befizetéséről. CVH I/10, 1403. sz.

⁷⁵ 1373. január 26-án a következő intitulációt használta: „*clericus Camere domini nostri pape ac Sancta Sedis Apostolice nuncius executorque et commissarius ad infrascripta et generalis collector decime impositae per dominum nostrum papam in Alemannie, Ungarie, Bobemie ac Polonie partibus, necnon quarumcumque aliarum decimarum, subsidiorum, procuracionum, fructuum, censuum, reddituumque et aliorum emolumentum quorumcumque ad Cameram Apostolicam pertinentium a Sede Apostolica specialiter deputatus.*” – *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa I*, ed. FRANCZISZEK PIEKOSIŃKI, Kraków 1879, 44. sz.

(1374).⁷⁶ Ő a kamarai ügyekben már korábban tapasztalatokat szerzett, ugyanis 1367 áprilisában esztergomi kanonoktársával, Jánoki Demeterrel, Péter későbbi altizedsedőjével az esztergomi érsek és a nyitrai püspök prokurátoraiként vállaltak a főpapok nevében szervíciium-fizetésére kötelezettséget Avignonban.⁷⁷ A két magyarországi érseket pedig saját tartományuk területén hatalmazta fel Vodronio a segély (*decimale subsidium*) begyűjtésére.⁷⁸

Ugyancsak ő nevezte ki Kis-Lengyelország adószedőjévé Nicolaus Kórnik kánonjogi doktort, a krakkói Szűz Mária káptalan prépostját, a későbbi poznańi püspököt, Nicolaus Strossberg gnieźnoi és boroszlói kanonok pedig Nagy-Lengyelország területére kapott kollektori megbízást (1372). Velük azonos időintervallumban, a krakkói egyházmegyére vonatkozóan a pápa Flórián krakkói püspöknek (1367–1380) is hasonló felhatalmazást adott.⁷⁹ Péter kinevezése a lengyel–magyar kollektória területére alapvetően megváltoztatta a Vodronio által kinevezett lengyel adószedők helyzetét, akik ennek következtében az új adószedő alárendeltjeivé váltak, azonban ezt nem voltak hajlandók elfogadni. Jóllehet Strossberggel első lengyelországi körútja alkalmával Boroszlóban személyesen találkozott, sőt átvett tőle az Apostoli Kamara számára 40 cseh márkát, valamint vásárolt tőle egy lovat is,⁸⁰ azonban Strossberg nem ismerte el továbbra sem Péter illetékességét, s ezt követően is különböző jogcímenek szedte az adót a gnieźnoi provincia területén. Ezenkívül boroszlói kereskedők közvetítésével Brugge-n keresztül közvetlenül Avignonba juttatta el a beszedett összegeket.⁸¹ Flórián püspökkel és Kórnikkal szemben már Péter Lengyelországba érkezése előtt problémák merültek fel. Arnoldus de la Caucina halálát követően ugyanis a püspök Kórniknak adta át az elhunyt kollektor krakkói házát, aki familiárisaival leltár felvétele nélkül vette birtokba az épületet. A néhai tizedsedő szobájának falát több helyen áttörte (*dictum murum fregit et apperuit in multis locis*), s a nagy széfet (*thesaurum magnum*) elvitette, valamint az istállóból három lovat, továbbá regisztrumokat, kötelezvényeket, nyugtákat és más iratokat is magához vett. Minderről Caucina emberei értesítették Pétert, aki Krakóba érkezését követően az említett javakat, okiratokat

⁷⁶ „collector dicte decime per dominum Heliam deputatus” MVH I/1, 454. Személyére, javadalmaira lásd KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900, 56; HC I, 454; ENGEL PÁL, *Magyarország világi archontológiája 1301–1437, I–II* (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5), Budapest 1996, I, 74.

⁷⁷ CVH I/9, 70–71. sz.

⁷⁸ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 146–147, 2929. sz.

⁷⁹ *Kodeks dyplomatyczny wielkopolski VI* (Societas Litterarum Posnaniensis Fontes Collegii Historici 18 – Codex Diplomaticus Maioris Poloniae 6), ed. ANTONIUS GAŚIOROWSKI–HENRICUS KOWALEWICZ–ANTONIUS GAŚIOROWSKI, Varsoviae–Posnaniae 1982; MPV IX/3, 43–44.

⁸⁰ ASV Instr. Misc., 2782. sz.

⁸¹ Lengyel kollektori tevékenységére lásd STANISŁAW SZCZUR, *Mikołaj Strossberg – kolektor papieski w Polsce w latach 1372–1382*, *Roczniki Historyczne* 74. (2008) 55–82. (A lengyel tanulmányok beszerzésében STANISŁAW A. SROKA, nyelvi értelmezésében pedig BAGI DÁNIEL kollégáim volt a segítségemre, amelyet ehelyütt is köszönök nekik.)

visszaszerezte, s a ház berendezéséről is ekkor készült el az inventárium a *Camera Apostolica* számára.⁸² Péter e körülmények miatt 1373 júniusában a római Kúriába küldte egy megbízottját a lengyel területre vonatkozó hatáskörének megújítása érdekében.⁸³ 1374 tavaszán Kórnik kollektori kinevezést kapott a krakkói püspökség területére, amely tovább bonyolította a szituációt.⁸⁴ Ráadásul 1374 decemberében Tommaso Ammanati limasszoli címzetes püspök (1374–1380) is pápai felhatalmazást kapott a német, cseh és lengyel területekre a kollektorok, altizedsedők és egyéb adószedéssel megbízott személyek számadásainak vizsgálatára, továbbá az adók begyűjtésére.⁸⁵ 1375 januárjában XI. Gergely a gnieznoi egyháztartomány területére Nicolaus Strossberg számára adott felhatalmazást az adóhátralékok gyűjtésére, mivel a lengyel egyháziak közül sokan vonakodtak fizetni.⁸⁶ A lengyel kollektorok tehát nagyon megnehezítették Petrus Stephani munkáját, ugyanis folyamatosan akadályozták tevékenységét.⁸⁷ Ő azonban a lengyel klérus és a kollektorok nyilvánvaló ellenállása dacára vállalt feladatát igyekezett következetesen végrehajtani. Ennek érdekében levelet küldött Johannes de Leitomyshoz, a prágai Szent Apollinaris káptalan dékánjához a prágai egyháztartomány adószedőjéhez (1375–1377), hogy a lengyel adószedők számadásait foglalja le.⁸⁸ Törekvései azonban nem hoztak számára sikert, hovatovább a lengyel adóbehajtók ellenszegülése miatt 1375 tavaszán fel kellett hagynia az egyházi központok felkeresésével.⁸⁹ Péter avignoni tartózkodása idején sem került az ügy nyugvópontra. 1376 januárjában kapott pápai megbízása értelmében – a liegnitzi dékán és főesperes társaságában – meg kellett vizsgálnia a krakkói és a poznani püspökök, valamint Nicolaus Strossberg Boroszló városába és további helyekre delegált adószedők számadásait (*eorum computa et rationes examinandi*), s fel kellett szólítania őket a beszedett adó kamarába történő befizetésére (*ad solvendum Camere Apostolice compellendi*), továbbá a kamarás elé kellett idézni őket. A pápai bullából kiderül, hogy az említettek nem pusztán a tizedeket, hanem valamennyi pápai adót beszedték, azonban sem a befizetésekről kiállított nyugtákat sem pedig számadásaikat nem mutatták be.⁹⁰ Semmi nyoma, hogy e megbízást végül teljesítette-e Péter, mindazonáltal az ügy hamarosan megoldó-

⁸² MPV II, 278. sz.

⁸³ „*misi unum nuncium ad Curiam Romanam pro reformatione quarundam litterarum, super potestate michi concessa in Polonia*” MVH I/1, 461.

⁸⁴ MPV IX/3, XXXVIII.

⁸⁵ MVB IV, 924–925., 966. sz.

⁸⁶ THEINER, *Vét. mon. Pol.*, I, 710–712, 959–962. sz.

⁸⁷ Erre lásd MPV IX/3, XXXVII–XXXI; SZCZUR, *Beneficja kolektorów*, 122–149.

⁸⁸ MVB IV, 930b, 957, 1043–1044, 1157. sz. – „*Item misi ad Poloniam et ad Pragam duas commissiones, directas domino collectori Pragensi super computis reddendis per dominos episcopum Cracoviensem, Nicolaum Cornik et Nicolaum Strosberg*” MVH I/1, 462–463.

⁸⁹ „*quia alias non poteram propter impedimentum aliorum collectorum*”; „*quia propter alium collectorem ibi constitutum non poteram multum proficere, obmisi visitare ecclesias cathedrales*” MVH I/1, 462–463; MPV IX/3, 50–51.

⁹⁰ ASV Reg. Vat., vol. 279, fol. 2v–3r; regesztája: *Bull. Pol.*, 2309. sz.

dott. 1377 novemberében ugyanis a többször említett Strossberg kapott kollektori kinevezést a Lengyel Királyság területére, s ezzel tulajdonképpen megszűnt a lengyel–magyar közös kollektori kerület.⁹¹ Petrus Stephani utolsó lengyelországi említése 1377 augusztusából ismert, amikor a gnieźnói érsek és Strossberg közötti vitában hozott ítéletet pápai delegált bírónaként.⁹²

3. ITINERARIUM

Péter 1372 őszén az avignoni pápai udvarba utazott, ahol személyesen vette át a kinevező bulláját, s – noha erről forrásaink hallgatnak – letette a kollektori esküt. Ez utóbbi aktus révén vált az adószedő az Apostoli Kamara hivatali apparátusának tagjává. Jóllehet minderre ügyvéd által is lehetősége nyílt volna, személyes jelenlétét alátámasztja egy november 9-én kelt obligációs bejegyzés. Ekkor László veszprémi püspök nevében vállalták a szervíciium befizetését az Apostoli Kamarában tartózkodó magyar klerikusok, köztük *Petrus Stephani collector apostolicus*.⁹³ Az eskü során egy bizonyos illetéket is be kellett fizetnie *iocalia* címén a kollektornak, amely a 15. század első felében hat forintot tett ki. A kinevezés a pápa tetszése tartamára (*usque ad nostrum et sedis apostolice beneplacitum*) szólt, azonban bármikor letehető (*revocatio*) voltak az adószedők. Természetesen az újonnan választott pápa hivatalba lépését követően megszorodtak a kinevezések, valamint az elődei által hivatalba helyezett adószedők megerősítései, hiszen ez az aktus biztosította a jogfolytonosságot. Az általános szabályozáson túl egyéb feladatokkal is megbízhatták az adószedőket, amelyekről újabb bullákat állítottak ki számukra, amint az alábbiakban Péter esetében is látni fogjuk. Természetesen a működési területek uralkodóihoz, főpapjaihoz címzett ajánlóleveleket is kiállítottak a Kúriában Péter részére, amint említettem, továbbá a biztonságos utazást szavatoló útlevelekre (*litterae passus*), védlevelekre (*salvus conductus*) is szüksége volt az utazás megkezdése előtt.

Péter itineráriuma elsősorban a számadása részét alkotó, hivatalviselése idején keletkező kiadásait tartalmazó jegyzék alapján állítható össze, amelyet néhány további forrás is kiegészít. Mindazonáltal a források jellegéből következően tartózkodási helyei közül csak néhányat tudunk pontosan adatolni. 1372. november 30-a táján indult el Avignonból öt lóval és nyolcszemélyes kísérettel hivatali állomáshelye felé, s mintegy másfél hónapos utazást követően 1373. január 12-én érkezett Magyarországra.⁹⁴ Első feladatai közé tartozott a pápai ajánlólevelek átadása, így – noha forrásaink nem tudósítanak erről – bizonyosan felkereste az uralkodót

⁹¹ MVPL I, 746, 1010–1011. sz.; SZCZUR, *Mikołaj Strossberg*, i.m.

⁹² *Kodeks dyplomatyczny* I, 44. sz.

⁹³ CVH I/9, 77. sz.

⁹⁴ MVH I/1, 460.

visegrádi rezidenciáján, valamint az esztergomi érseket is meglátogatta. Magyarországi tartózkodási helyei közül Egert említhetjük elsőként, ahol kanonoki stallummal rendelkezett, s emellett a szabolcsi archidiaconatusi hivatal élén állt. Az egri prebendájához tartozó lakást vagy házat időről időre felkereste, amint a hiteleshelyi oklevelek tanúnévsora sejteti. Emellett azonban a királyi székhely közelében, a *medium regni* területén is rendelkezett szállással, amely az országba érkező szentszéki diplomatákkal, futárokkal, kereskedőkkel, a magyar egyházi vezetőkkel és a királyi udvarral történő kapcsolattartás szempontjából bírt nagy relevanciával. Mindez egybecseng a *Camera Apostolica* azon elvárásával, amely szerint a kollektoroknak olyan helyen kellett lehetőség szerint tartózkodniuk, ahol a beszedett pénzt biztonságosan el tudták helyezni, valamint voltak olyan kereskedők, akik a pénzt tovább tudták szállítani a bankházak faktoraihoz, illetőleg a Kamarába.⁹⁵ Állandó magyarországi rezidenciáját Péter minden bizonnyal a felhévízi stefanita rendházban rendezte be. Feltételezésemet a számadáskönyv egy 1374 márciusára vonatkozó bejegyzésére alapozom, amely arról tudósít, hogy miután befejezte országos tizedszedő körútját, Felhévízre tért vissza a kardinális úr házához.⁹⁶ Az információ patrónusa, Vilmos bíboros ingatlanára vonatkozik, akinek magyarországi javadalmai, így az említett felhévízi házat is a főpap megbízásából Péter kezelte.⁹⁷ Vilmos bíboros esztergomi javadalom birtokosa is volt, így az ahhoz tartozó lakást is igénybe vehette. 1373 nyarán pedig esztergomi kanonoki javadalomra és egy oltárigazgatóságra kapott pápai adományt Péter, ebből következően az érseki székhelyen hamarosan saját szállással is rendelkezett. A következő évtől pedig a dömösi kollegiális egyház préposti méltóságát viselte, amely javadalom a királyi rezidencia és az érseki székhely közötti útvonalon biztosított számára szálláslehetőséget. 1373 első hónapjaiban vélhetőleg döntően Felhévízen tartózkodott, ahonnan gyorsan eljuthatott a visegrádi királyi udvarba is.

Mindazonáltal, amint láthattuk, továbbra is tétlenségre volt ítélve Magyarországon, ezért kora tavasszal Lengyelország felé vette az irányt: március 19-én indult négylovas kocsin, nyolc lovas kíséretében.⁹⁸ Lengyelországi tartózkodása során rezidenciáját Krakóban tartotta, ahova egy famulusát már februárban azzal a feladattal küldte előre, hogy gondoskodjon élelemről (*pro faciendo michi provisiones in victualibus*), a házat pedig rendezze be ágyakkal és egyéb szükséges dolgokkal (*ordinando domum cum lectis et aliis necessariis*).⁹⁹ Krakóban tehát egy *domus* már hivatalviselése kezdetén rendelkezésére állt, amelyet csak meg-

⁹⁵ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 50.

⁹⁶ „Unde redii ad Calidas Aquas ad domum domini Cardinalis die XII. Martii anni LXXIII.” MVH I/1, 461; MPV IX/3, 50.

⁹⁷ „eo tempore, quo ipse a[d]ministrato[r] magistratus cruciferorum ecclesie sancte Trinitatis de Calidis Aquis per domino Guillelmo cardinali bone memorie extitisset” MNL-OL DF 238 403. (Erre az oklevélre C. TÓTH NORBERT hívta fel a figyelmem, amelyet e helyütt is köszönök.)

⁹⁸ MVH I/1, 460; MPV IX/3, 49.

⁹⁹ Uo.

felelő felszereléssel kellett ellátni. Kérdés persze, hogy mi módon kerülhetett a lengyel királyi székhelyen egy lakóingatlan birtokába? Ennek megválaszolásában hivatali elődje, Arnoldus de la Caucina javairól a kamara számára összeállított inventárium lehet segítségünkre, amely az illető elhunyt és Péter lengyelországi működésének kezdete közötti intervallumra vonatkozó adatokat tartalmaz.¹⁰⁰ A hagyatéki leltár tanúsága szerint Caucina egy jól felszerelt, többszobás, istállóval ellátott házzal rendelkezett a lengyel városban. A házról és a hátrahagyott ingóságokról a kamara hivatalos értesítése mellett az újonnan kinevezett kollektort is informálták, amelyre utaltak a közjegyzői okiratban.¹⁰¹ Mivel a kollektorok az Apostoli Kamara hivatalnokai voltak, mind egyházi javadalmaikra, mind pedig ingatlan és ingó vagyonukra jogot formált a pápai Kúria. Mindezek alapján pedig joggal feltételezhető, hogy Caucina krakkói házat vette használatba hivatali utóda, Petrus Stephani. Mivel a szóban forgó lakóingatlan 1371 október végétől több mint egy évig üresen állt, szükséges volt a ház megfelelő előkészítése a kollektor és kísérete számára. Péter lengyelországi tevékenységének kezdetéről több különböző adat áll rendelkezésünkre. Számadáskönyve tanúsága szerint 1373. március 8-án,¹⁰² míg az említett hagyatéki leltár adata alapján április táján látott munkához.¹⁰³ Ez utóbbi meglátást erősíti meg a kiadási tételek között szereplő, fentebb említett információ, miszerint március 19-én kelt útra Magyarországról. Ezek alapján nagy valószínűséggel március végén, azaz több mint egy évvel első kinevezését követően kezdhette meg az adószedést. Egészen augusztus elejéig időzött a lengyel egyháztartomány területén, s Krakkó mellett biztosan megfordult Boroszlóban, amint egy a városban kiállított nyugtája is igazolja.¹⁰⁴ Szilézia fővárosában a tizedszedés mellett Vilmos bíboros ügyvivőjeként annak kanonoki javadalmával és főesperesi hivatalával kapcsolatos teendőket is ellátta.¹⁰⁵ Ott tartózkodása idején nyilvánvalóan a kardinális javadalmaihoz tartozó szállást vette igénybe. Az is valószínűsíthető, bár adatokkal nem tudom alátámasztani, hogy négy hónapos lengyelországi és sziléziai működése idején további egyházi központokat is felkeresett; ezt a tekintélyesnek mondható, 248,5 forintra rúgó kiadásai is megerősítik.¹⁰⁶

¹⁰⁰ „*Informatio bonorum condam domini Arnaldi de Caussina in Ungaria et Polonia collectoris pro camera*” MPV II, 466–481, 278. sz.

¹⁰¹ „*Petrus Stephani est plenius informatus*”; „*fuit idem Petrus Stephani plenius informatus*” MPV II, 473.

¹⁰² „*Anno Domini millesimo CCCLXXIII die VIII mensis Marcii, quo idem Petrus officium collectoris in ipsis partibus exercere incipit*” MPV IX/3, 1.

¹⁰³ „*usque ad annum LXXIII de mense Aprilis, quo Petrus Stephani officium collectorie in Polonia incepit exercere*” MPV II, 466.

¹⁰⁴ 1373. július 4.: ASV Instr. Misc., 2782. sz.

¹⁰⁵ GERHARD SCHINDLER, *Das Breslauer Domkapitel von 1341–1417. Untersuchungen über die Verfassungsgeschichte und persönliche Zusammensetzung*, Breslau 1938, 354.

¹⁰⁶ MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49.

Miután a nyárutón visszatért Magyarországra, hónapokig várakoznia kellett, míg végül az uralkodó hozzájárult az adószedéshez országa területén. Ezen időszak alatt több alkalommal felkereste a visegrádi királyi udvart. Azt követően, hogy ismét utasítást kapott a Kúriából a tizedek beszédésére, először októberben utazott oda azzal a céllal, hogy az uralkodót és a kincstartót, Surdis János váci püspököt rábírja a dézsmaszedés tilalmának feloldására (*ut buiusmodi impedimenta admovementur*). Ekkor összesen hét napot töltött a királyi székhelyen.¹⁰⁷ November elején három napot töltött Visegrádon, ezúttal Agapitus pápai követtel folytatott megbeszéléseket. November 14-én, miután a szentszéki diplomata eredményes tárgyalásait követően Lajos király engedélyezte az adószedést, a kollektor ismét felkereste a királyi udvart, hogy a koncesszióról oklevelet állíttasson ki; ekkor öt napot időzött a Dunakanyarban lévő településen.¹⁰⁸ Közben november végén javadalmának és főesperesi hivatalának ügyei Egerbe szőlítetták.¹⁰⁹ A magyarországi tizedek beszédéséhez végül 1373. december 7-ét követően láthatott hozzá. Ekkor késlekedés nélkül megkezdte adószedő körútját, amely során végiglátogatta a székes-, valamint a kollegiális egyházakat.¹¹⁰ A 93 napos utazást követően, 1374. március 12-én tért vissza a felhévízi házba.

Nem sokáig tétlenkedett, ugyanis március 22-én Eger érintésével ismét Lengyelországba indult.¹¹¹ Ezúttal 123 napot töltött a kollektori kerület északi részén, ahol szisztematikusan végigjárta azokat a székesegyházakat, amelyeket egy évvel korábban a területen vele párhuzamosan működő kollektorok által támasztott akadályok miatt nem volt alkalma felkeresni.¹¹²

Amikor július végén visszatért a Kárpát-medencébe, jelentős problémával kellett szembesülnie, ugyanis bíboros patrónusa halálát követően annak javadalmaihoz tartozó házakból kiűzték, saját javaitól megfosztották, s így – amint keserűen panaszkolt – egészen november 1-jéig csak fogadókban tudta fejét nyugovóra hajtani.¹¹³ Augusztus 21-én kelt XI. Gergely bullája, amelyben meghagyta Péternek, hogy a kamara számára beszédendő adók hátralékát (*arregaria seu*

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ „Item XIII. die Novembris dicti anni, postquam dictus dominus rex concesserat dicto domino Agapito expeditionem solutionis dictarum decimarum, et super hoc daret litteras suas, ivi iterato ad Vicegrad (!), pro habendo litteras expeditionis” Uo.

¹⁰⁹ A káptalan hiteleshelyi okleveleinek tanúsorában 1373. november 22. és december 8. között szerepel. MNL-OL DL 104 936, 6159, 5988.

¹¹⁰ „arripui iter meum pro circuendo ecclesias catedrales et collegiatas regni Ungarie” MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49.

¹¹¹ 1374. március 29-én mutatható ki Egerben: MNL-OL DL 6193–94; MVH I/1, 462; MPV IX/3, 50.

¹¹² Uo.

¹¹³ „Item a dicto festi sancti Jacobi, quia dominus meus Cardinalis erat mortuus, et fueram expulsus de domibus suorum beneficiorum et bonis meis spoliatus, et non habebam, ubi inclinare caput, nisi in hospitiis communnibus” Uo.

remanencias) gyűjtse össze.¹¹⁴ Szeptember elején pedig a pápa mandátumot intézett az esztergomi és a kalocsai érsekhez, valamint a pécsi püspökhöz, hogy a magyar prelátusok 20 napon belül az országban tevékenykedő adószedőknek, köztük Péternek fizessék be a dézsma rájuk eső részét.¹¹⁵ 1374. november 3-án indult ismét tizedszedő körútra, s a magyar egyházi központok látogatását a következő év húsvétja táján (április 22.) fejezte be.¹¹⁶

1375. április végén Lengyelországba sietett, azonban a vele párhuzamosan működő adószedők akadályozták munkavégzését, így fel kellett hagynia a székes-egyházak vizitálásával. Ez idő alatt döntően Krakkóban időzött, ahol sort tudott keríteni a ház tetőszerkezetének és istállójának javíttatására, s egyéb szükséges reparációs munkálatokra is.¹¹⁷ A július 25. és szeptember 8. közötti időszak ismét várakozással telt, ugyanis egy kereskedőtársasághoz csatlakozva kívánt a pápai Kúriába indulni, számadásait benyújtandó. Praktikus volt egy az utat jól ismerő, egyszerűs mind a biztonságot is garantáló kompániához társulni, s a krakkói merkátorok megbízható partnernek számítottak, hiszen – amint a következőkben látni fogjuk – a lengyel–magyar kollektori kerületben összegyűjtött pénz jelentős részét ők szállították a Kúria bankáraihoz Bruggébe. A hosszú utazás szeptember 9-én vette kezdetét, s Péter végül október 15-én érkezett meg Avignonba.¹¹⁸

Hosszabb időt töltött ekkor a Rhône-parti városban, hiszen a *Camera Apostolica* klerikusai az általa benyújtott számadást tüzetesen átvizsgálták. Ezen időszak alatt alkalmat nyílt saját egyházi pályafutásának alakítására is: folyamodványt nyújtott be egy boroszlói kanonoki javadalomért, valamint az abaújházi főesperességért, amelyekre természetesen pápai adományt kapott.¹¹⁹ Munkájával valószínűleg meg lehettek elégedve, legalábbis erre utal, hogy 1375 decemberében, majd a következő év elején újabb kollektori megbízást kapott.¹²⁰

Sajnos ezt követően mindössze néhány adattal rendelkezünk tevékenységére vonatkozóan, így az sem ismert, hogy második megbízatása pontosan meddig tartott. 1376 szeptemberében 200 aranydukát befizetéséről állítottak ki nyugtát számára a Kamarában.¹²¹ 1378. április 8-án tűnt fel utolsó alkalommal kollektori minőségben, amikor a veszprémi püspök számára Budán állított ki egy bizonylatot.¹²²

¹¹⁴ THEINER, *Vet. mon. Pol.*, I, 708–709, 956. sz.

¹¹⁵ THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 294–295, 415. sz.

¹¹⁶ MVH I/1, 462; MPV IX/3, 51.

¹¹⁷ Uo.

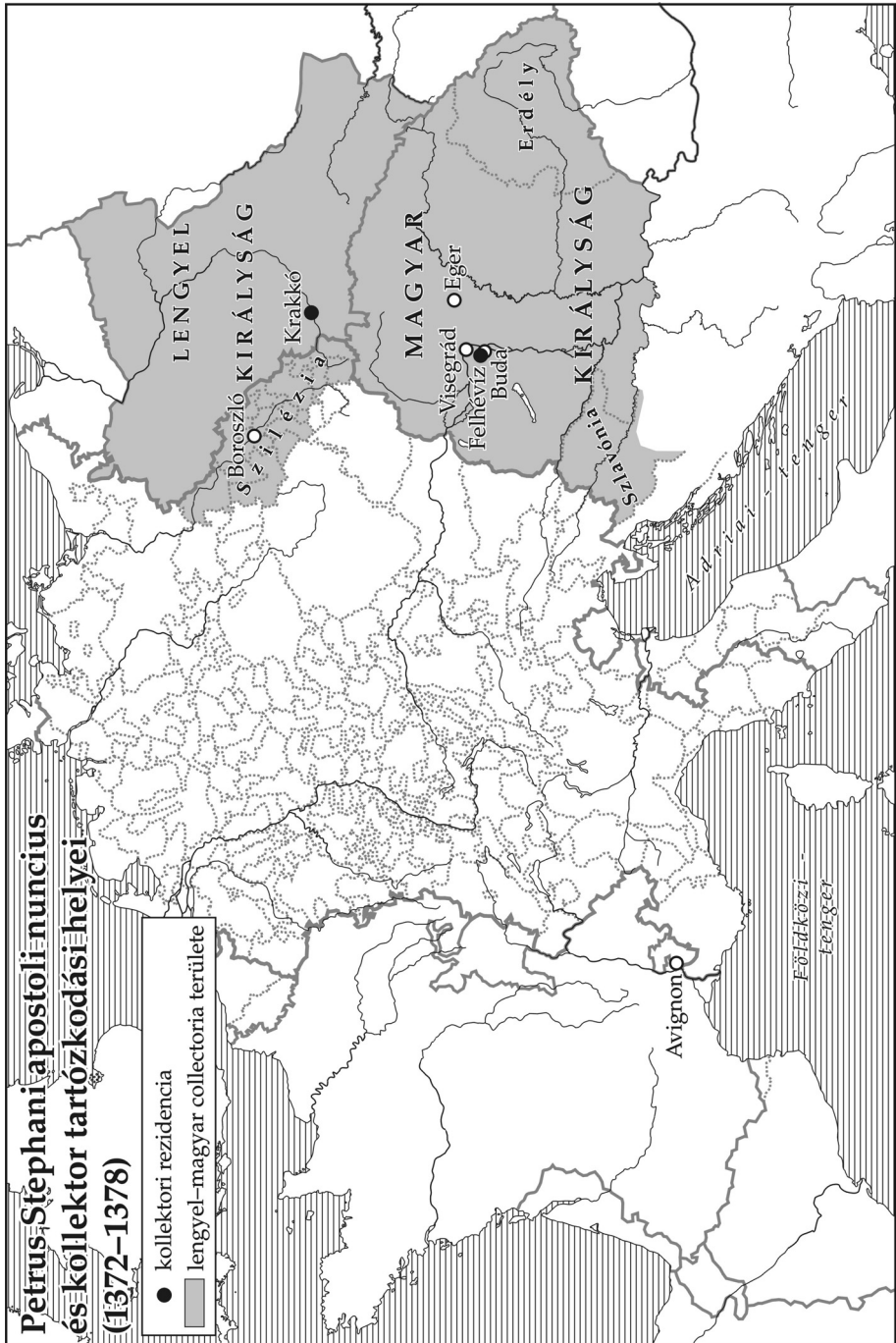
¹¹⁸ MVH I/1, 463; MPV IX/3, 52.

¹¹⁹ 1375. október 25.: MVB IV, 1048. sz.; 1376. február 7., kiadva THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 157–158, 313. sz.

¹²⁰ 1375. december 8.: MVB IV, 1093. sz.; 1376. január 27.: ASV Reg. Vat., vol. 279, fol. 2v–4r; reg.: *Bull. Pol.*, 2309–2310. sz.; MVB IV, 1102. sz. – 1376. február 1., lásd ASV Registra Avenionensia, vol. 173, fol. 79r.

¹²¹ CVH I/9, 480. sz.

¹²² MREV, IV, 357–358, 320. sz.

4. CENTRUM ÉS PERIFÉRIA: A KOMMUNIKÁCIÓ CSATORNÁI

Az újonnan kinevezett adószedők munkája magától értetődő módon bizonyos előkészületeket igényelt. Ismereteket kellett szerezniük leendő feladataik egyes részleteiről, amelyek legfontosabb elemeit természetesen az adóalapokra vonatkozó adatok jelentették. Péter 1372 késő őszen tartózkodott az avignoni pápai udvarban, s ekkor nyílt alkalma az alapos informálódásra. A tájékozódás az Apostoli Kamarában vette kezdetét, ahol a területen működő előző kollektor számadásait, a taxakönyvek adatait, az üresedésben lévő, valamint a pápa adományozási körébe tartozó javadalmakra vonatkozó információkat vették tanulmányozás alá. Ezek közé tartozott a 12. század végétől vezetett *Liber censuum*-sorozat, amely kötetekben egyháztartományok szerint lajstromozták az adóköteles egyházmegyét, apátságokat.¹²³ A 14. századtól kezdődően szintén rendelkezésre álltak az egyes püspökségek, továbbá a szerviciumköteles apátságok éves jövedelmére vonatkozó taxa-könyvek.¹²⁴ E díjjegyzékek használatát egyértelműen alátámasztják a számadáskönyvben dokumentált feljegyzések is.¹²⁵

A *beneficium*okra vonatkozó, az adóztatás szempontjából legfontosabb adatokról maguk a kinevezett adószedők vagy a kamara munkatársai készítettek másolatokat.¹²⁶ E javadalomlisták az *in partibus* végzendő munka elengedhetetlen kellékei voltak.¹²⁷ Az úgynevezett *beneficium*- vagy kamarai regiszterek tartalmazták azon, a pápa által adományozott javadalmak jegyzékét, amelyek *annata*-kötelesek voltak. E jegyzékeket jutatták el az egyes kollektorokhoz, s ezek másolatai alapján ellenőrizték a kamarában az adószedők elszámolását. E listákon a benyújtott folyamodványok kivonatai találhatóak a szupplikációs kötetekben rögzített sorrendben. Mindebből pedig az a következtetés vonható le, hogy a kérvényeket nem pusztán a jogbiztosítás miatt lajstromozták, hanem ennek egyértelműen gazdasági okai is voltak. Ez könnyen belátható, ugyanis egy-egy pápai provízió a *Camera Apostolica annata* igényét is megalapozta. A *beneficia collata* és *beneficia vacantia* listákat a szupplikációs regisztrumokból földrajzi csoportosításban jegyezték ki, s az így készült lajstromokat elküldték a megfelelő kollektori körzetekben tevékenykedő hivatalnokokhoz. E listák eredetije az esetek túlnyomó részében nem maradt fent, legalábbis nem került elő az *in partibus* levéltárakból, azonban egykori létükről a

¹²³ WILLIAM EDWARD LUNT, *Papal Revenues in the Middle Ages I–II*, New York 1934, I, 10.

¹²⁴ EMIL GÖLLER, *Der Liber Taxarum der päpstlichen Kammer*, Rom 1905, 18. – A magyar vonatkozású adatokat lásd CVH I/10, 1414. sz.

¹²⁵ Például „*solvit [...] secundum taxam*” MPV IX/3, 67.

¹²⁶ 1332-es kollektori kinevezését követően Raimundus de Bonofato maga másolta le Avignonban a jegyzéket: „*In provincia Strigoniensi et Colocensi sunt vacantia beneficia (!), que secuntur, que in Curia vacabant, antequam in Ungariam venerimus, et ita scribo, sicut erat in libro.*” MVH I/1, 408.

¹²⁷ Például „*Die V Maii [1372] sunt tradita beneficia regnorum Polonie, Ungarie, Dacie, Svessie et Norwege de anno primo domini Gregorii domino Helie de Vodronio nuntio in certis partibus Alamannie noviter deputato.*” – ASV Cam. Ap., Collect., vol. 358, fol. 180r.

számadásokban rögzített bejegyzések tudósítanak. A kollektor a hozzá küldött lajstromról másolatokat készített az alkollektorok számára, melyekről ugyancsak a számadáskönyvek adatai tájékoztatnak.¹²⁸ A 14. század derekán (1347–1352) összeállított, és a kollektorok számára eljuttatott javadalomlistákat vizsgálva megállapítható, hogy a leggyakrabban a francia területekre vonatkozóan küldték ki ezeket. Ennek hátterében egyrészt az áll, hogy e régió az avignoni centrumból földrajzilag könnyen megközelíthető volt, másrészt pedig a pápai Kúria alkalmazottainak 70%-a e területről származott. Mindennek következtében pedig folyamatosan rendelkezésre álltak olyan megbízható klerikusok, akik saját utazási céljukkal párhuzamosan kézbesíteni tudták a kollektorok számára az aktuális lajstromokat.¹²⁹ Alkalmanként nem volt zökkenőmentes a javadalomlisták célba juttatása. 1353 kora őszén Friedrich von Habelschwerdt, prágai egyházmegyes klerikusnak három kollektor számára kellett volna beneficium-jegyzéket kézbesítenie, jelesül a kölni, a prágai és a lengyel–magyar adószedőnek, azonban mivel ezek nem készültek el, mégsem került rá sor (*quia non erat notus*). Végül négy és fél hónap múlva érkeztek meg az *instrumentumok* a prágai és a lengyel–magyar adóbehajtóhoz, amelyeket az utóbbi adószedő, Arnoldus de la Caucina testvére, Raymundus juttatott célba.¹³⁰

István fia Péter számára a kamarás és a kincstartó nyújtották át az V. Orbán (1362–1370) pápasága, valamint XI. Gergely pontifikátusa első két évében üresedésben lévő javadalmak listáját 1372 végén,¹³¹ amely egyúttal a későbbi számadása alapját képezte. Péter e javadalomlista birtokában érkezett kollektori körzetébe, azonban e jegyzéket működése során több alkalommal is kiegészítették. Az újabb javadalom-listákat s az adóztatással kapcsolatos további instrukciókat követek, futárok révén juttatták el hozzá.

Hivatali elődje, Arnoldus de la Caucina aktuális számadása még Péter avignoni tartózkodása alatt nem készült el.¹³² Az adószedő elhunytát követően javairól felvett inventárium tanúsága szerint krakkói házában, egy belső szobában két, saját pecsétjével ellátott és lezárt szekrényben találták meg a kollektori működése során készített regisztrumokat, fizetésre vonatkozó kötelezvényeket és nyugtákat, vala-

¹²⁸ HERMANN DIENER–CHRISTIANE SCHUCHARD, *Über den Zusammenhang von Supplikenregistern, Thesaurarie und Kollektoren zur Zeit Clemens' VI (1342–1352)*, QFIAB 70 (1990) 234–327, 240–245, 249–253.

¹²⁹ CHRISTIANE SCHUCHARD, *Oculus Camere. Die Apostolische Kammer und ihre Kollektoren im 14. Jahrhundert. Wege, Medien und Hemmnisse der Kommunikation, Zentrum und Netzwerk. Kirchliche Kommunikationen und Raumstrukturen im Mittelalter* (Scrinium Friburgense 22; hg. v. Gisela Drossbach–Hasn-Joachim Schmidt), Berlin 2008, 106–107.

¹³⁰ Uo., 109.

¹³¹ „*Sequuntur beneficia vacantia de tempore domini Urbani pape quinti et etiam beneficia de primo et secundo annis domini Gregorii pape IX tradita Petro Stephani in regnis Ungarie et Polonie collectori per dominos camerarium et thesaurarium domini nostri pape anno Domini MCCCLXXII circa finem dicti anni, prout sequitur.*” MVH I/1, 464; MPV IX/3, 53.

¹³² 1371. március 10-én kelt kinevezési bullája előírása szerint kétévente kellett elszámolást benyújtania, ám még ugyanazon év októberében meghalt. – MPV II, 149–150, 238. sz.

mint a hozzá intézett pápai bullákat.¹³³ E dokumentációt természetesen csak Lengyelországba érkezését követően volt módja áttekinteni.

Az Apostoli Kamara és az intézmény részegyházakban működő ágensei közötti folyamatos kapcsolattartás jelentette az eredményes munka egyik zálogát. A kommunikáció legfontosabb eszköze természetesen a levelezés volt, hiszen az adószedők tevékenységére vonatkozó valamennyi instrukciót írott formában jutatták el a kollektorokhoz. E levelek másolatai, valamint a kapcsolattartás egyéb részleteire vonatkozó adatok (*registra litterarum camerariorum*) nem alkottak ugyan önálló regiszter-sorozatot, azonban a 14. század közepétől a különböző másolati könyvekben rögzítésre kerültek.¹³⁴ Ezen utasítások közé tartoztak például azok az értesítések, amelyek a Kúriával szerződésben álló bankokkal kapcsolatos aktuális információkra vonatkoztak, hiszen az összegyűjtött pénz mielőbbi célba juttatása a kamara érdekét szolgálta. 1369 májusában például összesen 34 kollektorhoz, köztük a Kelet-Közép-Európában tevékenykedő Arnoldus de la Caucinához is elküldték azt a mandátumot, amely szerint a beszedett adót az Alberti Antichi társaságon keresztül jutassák el a kamarába.¹³⁵ Péter 1373 augusztusában kapott hasonló instrukciót, kiegészítve az Alberti bank faktorainak felsorolásával.¹³⁶

Természetesen a kinevezést követő feladatokat kiegészítő újabb megbízásokat tartalmazó bullákat is megbízottak révén jutatták el időről időre az adószedőkhöz. Magától értetődően a kommunikációnak fordított úton is működnie kellett, hiszen munkája során a kollektornak is több esetben szüksége lehetett egy-egy konkrét kérdésben a kamara állásfoglalására, a korábbi felhatalmazások kiegészítésére. Mindezt a következő példák szemléltetik. 1373 júniusában Péter követet küldött a pápai udvarba, annak érdekében, hogy hivatali elődje javainak átvételét követően nyugtát állíthasson ki.¹³⁷ Néhány hónappal később, ugyanazon év októberében két apostoli mandátumot is küldtek Péterhez, amelyek közül az egyikben a *Camera Apostolica*-ban őrzött regisztrumok adatai alapján pontosan rögzítették a magyar és a lengyel egyházban beszedendő census összegét.¹³⁸ A következő év tavaszán ismét egyik emberét küldte a kamarába a lengyel ügyek felőli informálódás céljából, valamint a nyugtaadásra vonatkozó engedélyek beszerzéséért. Ezen kívül hat banki ügyletre vonatkozó okiratot küldött vele a kincstartónak.¹³⁹ A centrum és a perifé-

¹³³ „Item multi et diversi libri regestrorum rationum, instrumenta obligationum, quictionum ac cambia et bulle multe et alie carte sine omni prescriptione, sed prout ibi reperta et inventa sunt, ita omnia ad duo scrinia bona et sigillum quondam domini Arnaldi inclusa, clausa, serata et sigillata sunt.” MPV II, 469–470.

¹³⁴ WILLIMAN, *Letters of Etienne Cambarou*, 198–199. – *A Cam. Ap., Collect.*, több kötete (például vol. 350, 353, 456) tartalmaz ilyen jellegű adatsorokat, a későbbiekben pedig a 14. század végétől induló *Diversa Cameralia* széria kötetiben rögzítették a kamarai levelezés dokumentációját.

¹³⁵ ASV Cam. Ap., *Collect.*, vol. 353, fol. 227v–229r.

¹³⁶ THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 287–288, 404. sz.

¹³⁷ MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49.

¹³⁸ „in registris seu libris Romane ecclesie ac predecessorum nostrorum Romanorum pontificem plenius continentur” – THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 289, 407. sz.

¹³⁹ MVH I/1, 462; MPV IX/3, 50.

ria közti kommunikációban különböző rangú személyek vettek részt. 1357 és 1361 között a lengyel–magyar kollektort három ízben egy, a pápai udvarban szolgáló *serviens armorum*, egy alkalommal pedig egy *cursor* kereste fel. 1372-ben pedig egy Németországba induló kollektor vitte magával a lengyel–magyar és a skandináv javadalomlistákat.¹⁴⁰ 1373 tavaszán ismét egy kurzornak adták át a lengyel–magyar *beneficium*-jegyzéket, amelyet István fia Péterhez kellett eljuttatnia.¹⁴¹ Ugyanazon év novemberében pedig az országba érkező Agapitus pápai legátus kézbesített számára újabb pápai bullákat.¹⁴² A pápai udvarral történő kapcsolattartás mellett az adószedő kerület első munkaszervezése is megkívánta a folyamatos híráramlást. Péter az egyes egyházi központokban tevékenykedő helyetteseivel, a helyi egyháziakkal, s a szomszédos kollektóriumok vezetőivel is általában hírvivők útján érintkezett. A nunciosok egyrészt az utasításokat tartalmazó okleveleket kézbesítették, másrészt pedig szóbeli üzeneteket is közvetítettek, így információhordozóként maguk is a kommunikációs folyamat aktív médiumaivá váltak.

A kollektoroknak rendkívül fontos szerepük volt a Kúria és a részegyházak közti információáramlásban. Az adott régió egyházi és politikai eseményeiről első kézből értesültek, s az új híreket azonnal a pápai udvarba továbbították. A 14. században kiépített adószedői hálózat tehát nem pusztán gazdasági, hanem információközvetítői szempontból is kiemelkedő szerepet játszott a pápaság avignoni időszakában. Méltán tekinthették a kollektorokat tehát a *kamara szemének (oculus Camere)*, amint erre a korabeli források is utaltak.¹⁴³

5. SZEMÉLYZET

Az elmondottakból következően a kollektori hivatal stabil működéséhez szükség volt az adószedői körzetekben egyfajta infrastruktúra kiépítésére. Amint fentebb láthattuk, Péter Krakóban és Felhévízen rendezte be állandó rezidenciáját. A kollektori iroda azonban korántsem volt állandó helyhez kötött, hiszen az adószedő folyamatosan utazott kerületében. Az adószedés adminisztrálásához, oklevelek, levelek elkészítéséhez, a pénz deponálásához, szállításához szükséges tárgyi feltételeket a kollektornak kellett biztosítania. Az írásbeli feladatok elvégzéséhez gondoskodnia kellett papírról, pergamenről, tintáról és írószerszámokról, valamint a pecsételéshoz viaszról és a typarium elkészíttetéséről. A különböző alapanyagokról, eszközökről a számadásokból tájékozódhatunk, ugyanis általában a kiadási tételek között tüntették fel az adószedők e tárgyakat. Péter esetében azonban korábbi ana-

¹⁴⁰ SCHUCHARD, *Oculus Camere*, 112; CVH I/10, 1399. sz.

¹⁴¹ „Die X Maii sunt tradita beneficia de toto tempore Urbani et domini Gregorii domino Axuvao (?) de Bavda, que misit Petro Stephanii collectori Ungarie et Polonie.” – ASV Cam. Ap., Collect., vol. 358, fol. 187v.

¹⁴² MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49.

¹⁴³ SCHUCHARD, *Oculus Camere*.

lőgiákat kell segítségül hívnunk, ugyanis a felsoroltakra vonatkozóan sajnos nem jegyzett fel egyetlen adatot sem. Az 1332-ben a Magyar Királyságba érkező két adószedő, Raimundus de Bonofato és Jacobus Berengarii Budán szerezték be a pergament és a pecsétviaszt (*cera sigillorum*), s ugyancsak vásároltak ládát és lakatot az összegyűjtött javak őrzéséhez.¹⁴⁴ Petrus Gervasii magyarországi tevékenysége befejeztével Monacóban vásárolt papírt számadásai átírására (1342).¹⁴⁵ A pénzek tárolásához erszényekre, zsákokra is szükség lehetett, amint a Caucina javairól készített leltár mutatja. Petrus Stephani hivatali társaihoz hasonlóan saját pecséttel rendelkezett, hiszen a *sigillum* garantálta az általa kiadott iratok autenticitását. Két általa kibocsátott oklevelet ismerünk, mindkét esetben egy-egy nyugtáról van szó. Az első, 1373 nyarán Boroszlóban kelt okirat másolatban, míg az öt évvel később kiállított, Budán kelt dokumentum eredetiben maradt korunkra. Mindkét oklevél *corroboratio*s részében az általános formulának megfelelően a diploma saját pecsétjével történő megerősítésére utalt.¹⁴⁶ Mivel az utóbbi oklevélről az egykor papírszalagon függő pecsétje az idők folyamán elveszett, így annak sem alakja, sem pedig körirata nem ismert. Ugyancsak itt említtem meg a közlekedéshez szükséges lovakat, valamint az utazáshoz használt kocsit.

A kollektori iroda személyzetének, valamint Péter közvetlen famulusainak precíz rekonstruálását forrásaink nem teszik lehetővé. Számadáskönyvében maga jegyezte fel, hogy nyolcfős kísérettel indult Avignonból Magyarországra, azonban nem nevezte meg kíséretének egyetlen tagját sem.¹⁴⁷ Küldöncei közül egyedül Johannes de Lussoneto bácsi kanonok és telegdi főesperes (1374), erdélyi éneklőkanonok (1374–1378), ózdi főesperes (1374–1376) ismert név szerint.¹⁴⁸ A hírvivők, követek mellett a hivatali munka során természetesen írnokokra, jegyzőkre is szükség volt. A Péter által alkalmazott tabelliók közül mindössze Amboldus Johannis de Campino mester, gnieznói kanonokot ismerjük,¹⁴⁹ akit Péter Krakóban fogadott szolgálatába. Ő Arnoldus de la Caucina közjegyzői feladatokat is ellátó nótáriusaként tevékenykedett 16 éven át, s jelentős szerepe volt az egykori kollektor hagyatékának pontos dokumentálásában is.¹⁵⁰ Az említettekén kívül további kiszolgáló személyzetre is szükség volt, többek között lovászra, kocsisra, szakácsra, házi szolgálókra. Az állandó alkalmazottakon kívül alkalomszerűen szolgálatába fogadhatott helyismerettel rendelkező tolmácsokat, a pénztranszporthoz szállító és

¹⁴⁴ MVH I/1, 406–407.

¹⁴⁵ Uo., 436.

¹⁴⁶ „*sigillum meum proprium duxi apponendum*”: ASV Instr. Misc., 2782. sz. – „*sigillum nostrum proprium duximus apponendum*” MNL-OL DF 200 277; MREV IV, 320. sz.

¹⁴⁷ MVH I/1, 460.

¹⁴⁸ Uo., 462. Javadalmaira lásd BÉKEFI REMIG, *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*, Budapest 1910, 118; FERENCZI SÁNDOR, *A gyulafehérvári (erdélyi) főgyűbázmegye történeti papi névtára*, Budapest–Kolozsvár 2009, 68; valamint HEGYI GÉZA szíves közlése.

¹⁴⁹ MPV IX/3, 46, 47, 112.

¹⁵⁰ MPV II, 278. sz.

őrszemélyzetet egyaránt.¹⁵¹ Caucina hagyatéki leltára alapján módunk nyílik a szűkebb kollektori apparátus és szolgák névsorának összeállítására, amely volumenét tekintve utóda hivatali idejére is irányadó lehet. A mintegy 20 fős személyzet tagjai közül a következőket ismerjük: Amboldus de Campino és Petrus de Zavichost közjegyzők, Ianko és Márton jegyzők, Ianko kulcsár, Stanisław szakács, Bartko kocsis, Arnoldus Gallicus, Márk, Henzel, Tomko, Qwatek, Mátyás, Nicolaus Parvus, Wenceslaus Pacer, Prandotha famulusok, Stanisław a kollektor gyóntatója, Wencel pap, Márton klerikus.¹⁵² A nevek alapján a francia származású Amboldus és Arnoldus Gallicus kivételével túlnyomórészt helyieket találunk közöttük, amely tekintve Caucina közel három évtizedes lengyel–magyar kollektori működését kevésbé meglepő. Péter esetében is minimálisan hasonló létszámmal számolhatunk, kiegészítve azzal, hogy a magyarországi szállásain is biztosan volt állandó személyzete.

Az alkalmazottak fizetését, valamint a hivatali munkához szükséges eszközöket a kollektornak kellett biztosítania, amelyet a beszedett adóból finanszírozhatott. A számadáskönyv kiadási tételei között azonban a famulusok járandóságára, s az adminisztrációhoz szükséges kellékekre vonatkozó adatokat nem találunk. Az egyes kiadások között a legnagyobb tételeket a lengyelországi utazások és a magyar adószedő körutak alkalmával könyvelte le. Ez összesen 1397,75 forintra rúgott, amely az összköltségek 78%-át jelentette. Ezek az összegek a korszakban is kiemelkedően magasnak számíthattak, ezért két alkalommal is szükségét érezte, hogy külön utaljon a szokatlan drágaságra (*propter magnam caristiam*).¹⁵³ Talán nem járunk távol a valóságtól, ha azt feltételezzük, hogy szűk személyzetének járandóságát is ezen általános kiadásokhoz kapcsolta, ezáltal is egyszerűsítve a könyvvitelt. Mindössze a nunciusok számára kiutalt summákat könyvelte önállóan, amely a konkrét megbízások kapcsán érthető is. Péter a Kúriából történő oda- és visszaút alkalmával 221 forintot költött, amely a kiadások 12%-át tette ki. A fennmaradó 10% a krakkói ház előkészítése, javíttatása, az elpusztult lovak pótlása, a hírvivők költsége, valamint visegrádi tartózkodásai között oszlott meg. Péter *sallárium*a szintén nem szerepel a számadáskönyvben, amely vélhetőleg azzal magyarázható, hogy a pápai adószedők a 14. század folyamán a kamarai klerikusoktól és Kúria hivatalnokaitól eltérően nem minden esetben kaptak munkájukért megállapított díjazást. Az állandó összegű kollektori napidíjak rendszerét ugyanis a 15. században vezették be.¹⁵⁴ Mindennek látszólag ellentmond, hogy az 1330-as években Magyarországon működő kollektorok napidíját igen tekintélyes összegben, fejenként másfél forintban, míg az 1360-ban az országba érkező Andreas de Secullo havi járandó-

¹⁵¹ SCHUCHARD, *Päpstliche Legaten*, 274.

¹⁵² MPV II, 278. sz.

¹⁵³ MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49–50.

¹⁵⁴ FAVIER, *Les finances pontificales*, 110–113.

ságát nyolc forintban állapították meg.¹⁵⁵ E kontraszt nézetem szerint könnyen áthidalható azzal az általános gyakorlattal, miszerint a kollektorok számára munkájuk ellentételezéseként különböző egyházi javadalmakat „utalt ki” a Szentszék. E meggyőződésemet Péter egyházi pályafutása is alátámasztja, amint erre tanulmányom záró részében részletesen kitérek.

A kollektori família fontos tagjai voltak az altizedsedők. A korábbi gyakorlattal ellentétben XI. Gergely 1370. december 31-ei előírása szerint egyházmegyénként mindössze egy *subcollector*t nevezhettek ki az adószedők.¹⁵⁶ Arnoldus de la Caucina 1371 márciusában kelt kinevező bullája szerint a kis területű egyházmegyék esetében két diocesis tartozott egy altizedsedő illetékességi körébe. Kinevezésüket követően a kollektor előtt tették le a hűségesküt, majd pedig a nevüket tartalmazó listát az adószedők elküldték az Apostoli Kamarába.¹⁵⁷ A kollektorok valamennyi korábban a kerületben működő altizedsedőt elmozdíthatták, azonban számos példa mutatja, hogy elődeik megbízható embereit ők is szolgálatukba fogadták. Általában a helyi klérus, elsősorban a káptalanok tagjai közül kerültek ki a *subcollector*ok, hiszen ők ismerték az adott régió egyházi javadalmait, topográfiáját.¹⁵⁸ Bizalmi állás lévén, esetenként az adószedők rokonai, közeli ismerősei is feltűntek köztük. Péter esetében sajnos nem rendelkezünk az alkollektorok neveit felsoroló listával, mindazonáltal a magyar egyházmegyék számát figyelembe véve minimálisan 14 *subcollector*ral számolhatunk. Tekintve azonban hogy az egyházmegyei központok mellett öt társaskáptalan önálló altizedsedői körzetet alkotott, 19 fő képezte a magyar altizedsedői csoportot.¹⁵⁹ Közülük viszont mindössze néhány személy nevét őrizték meg forrásaink. Miklós győri lektor (1360–1382) és György székesegyházi kanonok látták el a győri egyházmegye *subcollector*i feladatait. Egyetlen említésük e hivatalban 1374-ből származik, ekkor sújtották egyházi fenyítéssel a szentmártonhegyi monostor apátját és koventjét.¹⁶⁰ Miklós olvasókanonok a számadáskönyv tanúsága szerint egyúttal püspöki helynökként is tevékenykedett,¹⁶¹ e hivatalának egyetlen ismert okleveles említése 1379-ből száрма-

¹⁵⁵ FEJÉRPATAKY, *Pápai adószedők*, 510; ARTNER EDGÁR, „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája” (CVH I/1; kiad. Szovák Kornél–Török József–Tusor Péter), Budapest–Róma 2004, 75. sz.

¹⁵⁶ MONACO, „*De officio Collectoris*”, 280–282.

¹⁵⁷ „*in singulis civitatibus et diocesibus infra tuam collectoriam consistentibus, si ample sint et diffuse, [ultra unum], si vero parve fuerint, in duabus unum dumtaxat succollectorem constitutas et etiam deputes, ac omnium et singulorum succollectorum, quos deputare et continget, nomina et cognomina nobis seu camerario nostro clare et destincte transmittere*” MPV II, 238. sz.

¹⁵⁸ FAVIER, *Les finances pontificales*, 102–103.

¹⁵⁹ Erre az alábbiakban még visszatérek.

¹⁶⁰ PRT II, 201. sz. Olvasókanonoki méltóság viselésére lásd BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, 106; és BÉDY VINCE, *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 3), Győr 1938, 314.

¹⁶¹ A győri püspökség tizedeinél a következőt tüntette fel Péter kollektor: „*Item dominus lector, eius vicarius, tradidit michi in denariis movis IIII. florenos et II. tersias.*” MVH I/1, 455.

zik.¹⁶² 1375-ben Salamonvári János győri éneklőkanonok (1366–1394) tűnt fel a győri székes-, valamint a pozsonyi kollegiális egyház altizedszedőjeként.¹⁶³ Személyüket illetően közelebbi információval nem rendelkezünk. A zágrábi egyházmegyében a francia származású Johannes Pelvos klerikust nevezte ki helyettesévé. Az illetőt jól ismerhette, ugyanis ő is Vilmos kardinális familiárisai közé tartozott, annak egyik magyarországi ügyvivője volt. Zágrábban és Boroszlóban egyaránt kanonoki javadalommal rendelkezett, ez utóbbi stallumot elhunytá után (1375) Péter kapta pápai adományként.¹⁶⁴ Minden bizonnyal rá vonatkozik a számadáskönyv azon adata, miszerint Zágrábban halálosan megbetegedett.¹⁶⁵ Az Egerben fogságba vetett altizedszedőjéről, Buzai Péter fia Miklós pankotai főesperesről (1374–1394) említést tettem. Péter egri javadalomviselése mindenestre kellő támpontot jelenthet korábbi ismeretségükre.

Esztergomi kanonoktársát, Demeter barsi főesperest Esztergom város és az egyházmegye altizedszedőjévé nevezte ki (*per nos deputati*), aki 1378 tavaszán Péter veszprémi püspöktől a korábban viselt győri püspöksége után járó szervíciiumot vette át.¹⁶⁶ A nemes családból származó Jánoki Demeter nagyívű egyházi karriert futott be a 14. századi második felében. Esztergomi kanonokként és barsi főesperesként kezdte pályafutását (1351–1381), közben esztergomi érseki helynök (1375–1377). Ezt követően csázmái prépost és zágrábi kanonok (1385–1387), majd pedig nyitrai (1387), veszprémi (1387–1392), erdélyi (1391–1395), végül ismét veszprémi (1395–1398) püspök volt. A *Camera Apostolica*-ban sem volt ismeretlen, ugyanis több alkalommal prokurátorként szerepel neve az obligációs regiszterekben.¹⁶⁷ István fia Péter és Jánoki adatolhatóan 1372 novemberétől biztosan ismerték egymást, hovatovább együtt szerepel nevük Déméndi László veszprémi püspök szervíciiumfizetési kötelezvényén, tehát ekkor mindketten Avignonban tartózkodtak.¹⁶⁸ Talán nem túl merész ezek alapján arra következtetni, hogy Péter első hivatali ciklusa idejétől kezdve Demeter ellátta az esztergomi tizedszedéssel járó teendőket.

¹⁶² MNL-OL DL 42 116.

¹⁶³ MNL-OL DF 227 014; kántori méltóságviselésére lásd BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, III; Családnévre lásd BEDY, *A győri székeskáptalan*, 314.

¹⁶⁴ „in civitate et diocesi Zagrabiensibus Camere predictae debitorum subcollector existens extra Romanam curiam diem clausit extremum” MVB IV, 1048. sz. Személyére lásd SCHINDLER, *Das Breslauer*; 121, 137.

¹⁶⁵ „subcollector in Zagrabia erat infirmus ad mortem” MVH I/1, 463.

¹⁶⁶ MREV IV, 320. sz.

¹⁶⁷ KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 55–56; HC I, 492, 524; ENGEL, *Magyarország világi archontológiája*, I, 70, 72, 78; C. TÓTH NORBERT, *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4), Budapest 2013, 30; CVH I/9, 70–71, 77, 88. sz.; Barsi főesperességére az utolsó adat: 1381. szeptember 21. – MNL-OL DL 42 212. (Az adatot C. TÓTH NORBERT-nek köszönöm.)

¹⁶⁸ „Et quia non habebat procuratorium sufficiens, supradictus episcopus Nitriensis et dominus de Dobitgost, decretorum doctor et Demetrius archidiaconus Borsiensis, et Petrus Stepbani collector apostolicus omnes etc. obligaverunt ut supradictum est.” CVH I/9, 77. sz.

Mindezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy István fia Péter olyan helyi javadalamsokra bízta az egyes egyházmegyékben az adóbehajtást, akik közül többekhez korábról datálódó személyes ismeretség fűzte, következőképpen megbízható munkatársakat igényezett kiválasztani.

6. A PÉNZ ÚTJA

Az összegyűjtött pénz célba jutattása többféle módon történhetett. Szükség esetén a kollektori körzetben is felhasználásra kerülhetett, például a pápai Kúria számára történő beszerzésekre, az ott működő szentszéki diplomaták, futárok költségeire egyaránt fordíthatták. A pápai legátusok, más, a Kúriába igyekvő egyháziak, sőt maga a kollektor is elszállíthatták az adóként beszedett javakat. Mindazonáltal a korszakban az esetek döntő többségében kereskedőtársaságok, bankházak szolgáltatásait vették igénybe a kollektorok. Péter működése idején valamennyi felsorolt lehetőség adatolható, így a következőkben tevékenységének ezen aspektusait veszem górcső alá.

A beszedett adó 85%-a bankházak közvetítése révén jutott el Avignonba, így célszerűnek látszik az áttekintést ezzel kezdeni. A *Curia Romana* és az itáliai bankok kapcsolata a 13. század második felében fűződött szorosabbra. Ennek hátterét az képezte, hogy a különböző országokból az adott területen használt valutában befolyt összegeket a bankházak váltották át a kamara számára. Ugyanakkor a bankfiliák szerepe is fokozatosan felértékelődött, hiszen a különböző államokban beszedett adókat a kollektorok ezekben deponálták, majd pedig átutalással jutott a pénz célba.¹⁶⁹ E fejlődési folyamat révén a jelentősebb kereskedőtársaságok hivatalos képvisellettal rendelkeztek a pápai udvarban, s az ennek nyomán használatba vett *mercatores domini pape Cameram Apostolicam sequentes, mercatores Camere, mercatores Curie Romane* titulusok a *Camera Apostolica* és a bankházak szoros összefonódását tükrözik.¹⁷⁰ Az 1360–1370-es években az Apostoli Kamara és a részegyházak közötti pénzügyi tranzakciók lebonyolításában elsősorban a toszkán kereskedőtársaságok töltöttek be kulcspozíciót. Közülük kiemelkedik a régi (*antiqui*) Alberti bank, de e mellett több más társaság, így az új Alberti, a Guardi, a Ricci, a Soderini, a Strozzi vagy a luccai Guinigi cég is fontos szerepet játszott. Azokról a területekről, ahol nem voltak bankfiókok (*succursales*), mint például Portugália vagy Magyar- és Lengyelország esetében, általában a helyi kereskedők szállították a kollektorok által beszedett pénzt a legközelebbi, a Kúriával szerződésben álló tár-

¹⁶⁹ A középkori banki tranzakciók technikai részleteire lásd MARKUS A. DENZEL, *La Pratica della Cambiatura. Europäischer Zahlungsverkehr vom 14. bis zum 17. Jahrhundert* (Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 58), Stuttgart 1994.

¹⁷⁰ BAUER, *Epochen der Papstfinanz*, 459–465; SAMARAN–MOLLAT, *La fiscalité*, 151; LUNT, *Papal Revenues*, I, 51–56. MAYER BÉLA, *Pápai bankárok szerepe Magyarországon a középkor végén*, Századok 57–58 (1923–1924) 648–668.

saságok lerakatába. A magyar és a lengyel kollektori körzetből történő pénztranszport tekintetében a külső politikai tényezőket, a közlekedésföldrajzi adottságokat, valamint a fennálló kereskedelmi kapcsolatokat figyelembe véve két optimális közvetítő állomás látszott alkalmasnak: egyrészt Velence, másrészt pedig a németalföldi régió egyik kiemelkedő pénzügyi centruma, Brugge.¹⁷¹ A Kúriával kapcsolatban álló kereskedőtársaságok és bankfiókok aktuális listáját az Apostoli Kamara időről időre eljuttatta a kollektorokhoz, valamint természetesen a pénzszállítással kapcsolatos aktuális utasításokról is értesítették őket. A korszak magyar és lengyel kollektori pénzátutalásaiban a firenzei *Alberti Antichi* bankház, Donato Guidonis és Maffeo Lotto társasága, valamint Vieri di Cambi di Medici cége működött közre.¹⁷² Az utóbbi *societas* a magyar egyháziak és a kamara közötti pénzügyletek fontos közvetítője volt egészen az 1380-as évek végéig.¹⁷³

A Bruggén keresztül zajló pénztranszportban döntően krakkói és boroszlói kereskedők vettek részt, akik saját üzleti tevékenységükhöz illeszkedően, mintegy jövedelemkiegészítésként bekapcsolódtak az egyházi pénzügyletek közvetítésébe is. Krakkóból átlagosan egy hónap alatt juttatták el a kereskedők a pénzt a németalföldi kereskedelmi központba. Ott a kamarával szerződésben álló bankfiókokban, a nagy társaságok faktorainál helyezték el az összegeket, akik Avignonba továbbították a teljes summát, vagy pedig szöveteket vásároltak a pápai udvar számára Flandriában és Brabantban.¹⁷⁴ Brugge mellett a másik két centrum, Brüsszel, valamint Mechelen is opcionális közvetítőállomások lehettek, amint egy Helias de Vodroniohoz intézett pápai instrukció jelzi,¹⁷⁵ azonban Petrus Stephani kollektori működése során nem játszottak szerepet a pénzügyi tranzakciókban. Amint az alábbi táblázat adatai jelzik, az esetek több, mint 50%-ában Bruggébe szállították a lengyel kereskedők a pénzt. Péter több

¹⁷¹ RAYMOND ROOVER, *Money, Banking and Credit in Medieval Bruges. Italian Merchant-Bankers Lombards and Money Changers. A Study in the Origin of Banking* (The Medieval Academy of America 51), Cambridge 1948; RENOARD, *Les relations*, 280, 310–311, 471; DESPY, *Bruges et les collectories*, 96, 102–109.

¹⁷² MPV IX/3, 111–112.

¹⁷³ 1386. március 21.: „*per manus nobilis viri, domini Verii de Medicis militis et sociorum mercatorum de Florentia Romanam Curiam sequentium*”. – Ekkor és három évvel később Cudar János váradi püspök szervíciúmat utalta a Medici bankon keresztül a kamarába. (CVH I/9, 490, 494. sz.) – A bank 1391-ben három egységre bomlott, az egyik önálló céget a római fiók vezetője, Giovanni di Bicci di Medici hozta létre. Ennek fő tevékenységi körét a váltóüzletek alkották, a kelet-közép-európai térség országaiból számos egyházi és világi ügyfelük volt. Néhány magyar preláts kamarai befizetése is e társaság közvetítésével történt. CVH I/9, 93, 540–541, 546, 584. – A Medici-bankhálózatra lásd ROOVER, RAYMOND, *The Medici Bank. Its Organization, Management, Operations and Decline*, New York–London 1948; UŐ, *The Rise and Decline of the Medici Bank, 1397–1494* (Harvard Studies in Business History 21), Cambridge, 1963.

¹⁷⁴ DESPY, *Bruges et les collectories*, 104.

¹⁷⁵ MVB IV, 599. sz.

alkalommal kapott konkrét utasítást németalföldi irányú transzportra.¹⁷⁶ Ennek háttérében – egyebek mellett – egy politikai ok is meghúzódott, ugyanis 1372-ben ismét kiújult a magyar–velencei háború, így nyilvánvalóan a biztonságosabb,¹⁷⁷ bevált útvonalat volt célszerű használni. Egy alkalommal Péter maga is erre hivatkozott: a háborúskodás miatt nem tudta Magyarországon átutalni a beszedett összegeket, ezért átadta az országban tevékenykedő Agapitus bíboros legátusnak, aki maga szállította Avignonba.¹⁷⁸ Mindazonáltal a teljes összeg mindössze 17,5%-a, összesen 3595 forint jutott Bruggén keresztül Avignonba. Ez leginkább Velence 1373-tól fokozatosan növekvő pénzközvetítő szerepével indokolható, hiszen Magyarországról sokkal gyorsabban juttathatták el a köztársaságban működő lerakatokba a befolyt adót.¹⁷⁹ Mindez abból a szempontból is praktikus megoldás volt, hogy az átutalt pénzt akár közvetlenül a Viscontiak elleni észak-itáliai háború költségeire is fordíthatták. A Velencébe irányuló pénzügyletek lebonyolításában egy Budán letelepedő firenzei üzletember, Francesco di Bernardo da Ramignano (Franciscus Bernardi) játszott kulcsszerepet. A magyarországi pályafutását szövetkereskedőként kezdő merkátor hamarosan bankügyletekkel kezdett foglalkozni. 1373 tavaszán bukkant fel első ízben neve a magyar forrásokban, amikor egy ugyancsak Budán működő padovai kereskedőtársával Észak-Itáliába történő pénzáttalással bízták meg.¹⁸⁰ 1373 decemberében, majd a következő évben több alkalommal váltotta, majd utalta át a Péter kollektor által gyűjtött pénzeket a firenzei Donato di Guido és Maffeo Lotto vezette kereskedőtársaság velencei fiókjába.¹⁸¹ Egy ízben pedig bizonyos velencei kereskedők révén juttatott el 3060 forintot Bernát bolognai püspökhöz, a *Camera Apostolica* itáliai kincstartójához. Az Adria-parti város bankfiókjai, kereskedői közvetítésével a lengyel–magyar kollektori körzetben befolyt adó közel 65%-a, mindösszesen 13 260 forint ért célba.

Három esetben közvetlenül Avignonba vittek összesen 3600 forintot. Agapitus legátus összesen 2000, a közelebről nem ismert Bertrandus Nigri 600, míg Péter kollektor személyesen 1000 forintot szállított. Az elmondottak alapján jól megragadható Petrus Stephani esetében is az az általánosan jellemző tendencia, miszerint a kollektorok a gyors, és kockázatmentes banki tranzakciókat preferálták.

¹⁷⁶ Például „*quos usque ad decem menses tunc proxime sequentes Brugis gentibus camere debebant libere assignare*” MVH I/1, 457.

¹⁷⁷ TEKE ZSUZSA, *Velencei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században* (Értekezések a történeti tudományok köréből 86), Budapest 1979, 29.

¹⁷⁸ „*propter guerram Venetorum non reperiebam in Ungaria, cum quo facerem cambium*” MVH I/1, 458; MPV IX/3, 47.

¹⁷⁹ RENOARD, *Les relations*, 310–311.

¹⁸⁰ Uo., 312; TEKE ZSUZSA, *Firenzei üzletemberek Magyarországon 1373–1403*, TSz 37 (1995) 2. sz., 129–150, itt: 131. – A Zsigmond-korban kiteljesedő karrierjére lásd ARANY KRISZTINA, *Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370–1450)*, Fons 14 (2007) 483–549, itt: 493–494.

¹⁸¹ Lásd a táblázatban megjelölt forrásokat.

Pénzszállítás a lengyel–magyar kollektóriumból a Kúriába (1373–1376)

<i>Dátum</i>	<i>Közvetítő</i>	<i>Bankfiók/cél</i>	<i>Összeg (Ft)</i>	<i>Forrás</i>
1373. június 9.	Bartkonus Frederici krakkói polgár és felesége Barbara	Brugge	713	MVH I/1, 457; MVP IX, 46.
1373. december 1.	Agapitus Colonna bíboros legátus	Avignon	2000	MVH I/1, 458–459; MVP IX, 47.
1373. december 1.	Franciscus Bernardi firenzei kereskedő, budai polgár	Velence	4080	MVH I/1, 459; MVP IX, 47.
1374. március	Franciscus Bernardi firenzei kereskedő, budai polgár	Velence	4080	MVH I/1, 459; MVP IX, 47.
1374. május 12.	Petrus Melczar és Enoch [krakkói] polgárok	Brugge	620	MVH I/1, 458; MVP IX, 46.
1374. május 12.	Petrus Trenthe és neje, Henricus Beyer krakkói polgárok	Brugge	310	MVH I/1, 458; MVP IX, 46.
1374. május 13.	Gotfridus és Georgius Cyne krakkói polgárok	Brugge	800	MVH I/1, 457–458; MVP IX, 46.
1374. június 15.	Kenne, Nicolaus Gerong özvegye, Albertus Rokendorf, Conradus Essyn krakkói polgárok	Brugge	652	MVH I/1, 458; MVP IX, 46–47.
1374. június 29.	Ditwinus Dumelose, Petrus Durnigi, Johannes Zidenberg boroszlói polgárok	Brugge	500	MVH I/1, 458; MVP IX, 47.
1374. július	Franciscus Bernardi firenzei kereskedő, budai polgár	Velence	2040	MVH I/1, 459; MVP IX, 48.
1375. január	Bertrandus Nigri	Avignon	600	MVH I/1, 459–460; MVP IX, 48.
1375. szeptember 29.	velencei kereskedők	Velence	3060	MVH I/1, 460; MVP IX, 48.
1376. október 19.	Petrus Stephani kollektor személyesen	Avignon	1000	MVH I/1, 460; MVP IX, 48; Cameralia I, 473. sz.
<i>Összesen:</i>			20 455	

Természetesen a pénzz szállítást és a banki átutalást is precízen dokumentálták, s az erre vonatkozó legfontosabb információkat Péter számadáskönyvében is rögzítette (*assignationes pecuniarum*).¹⁸² A tranzakciókat a Kúria előírásai szerint kellett lebonyolítani, amelyről pápai bullákban tájékoztatták a kollektorokat. Péter is több ízben kapott erre vonatkozó instrukciókat, melyek közül az elsőt 1373 augusztusában állította ki a pápai kancellária. E dokumentumban arra utasították az adószedőt, hogy az általa és *subcollectorai* révén beszedett és összegyűjtendő pénzeket (*omnes et singulas pecuniarum summas*) a következő két esztendőben az Alberti Antichi társaság faktorainak vagy képviselőinek (*Albertis antiquis de Florentia et sociorum suorum factoribus seu procuratoribus*) adja át Bruggében (*in loco de Brugis Tornacensis diocesis tradas realiter et assignes*). Az ügyletekről két azonos tartalmú közjegyzői oklevelet kell kiállítani (*duo consimilia confici facias publica instrumenta*), az egyik példányt a kollektor, a másikat pedig a kamarával szerződésben álló társaság (*gentibus predictae Camere*) számára.¹⁸³ Hasonló bullát állítottak ki az Alberti kereskedőtársaság és faktorai számára, amelyben felhatalmazták őket a Petrus Stephani és altizedsedői által szállított pénzek átvételére.¹⁸⁴ A pénzeket Bruggébe eljuttató krakkói és boroszlói kereskedők számára ugyancsak szállítólevelet állítottak ki, s ennek a közjegyzői okiratnak a másolatát Péter eljuttatta az Apostoli Kamara kincstartójához.¹⁸⁵ A beérkező összegekről a *thesaurarius* nyugtát állított ki a kollektor számára, valamint az általa vezetett kamarai bevételi könyvben is lekönyvelte (*positi, scripti et allocati fuerunt in libris receptorum Camere Apostolice*).¹⁸⁶

Magától értetődően a kereskedőtársaságok, bankházak e tranzakciók lebonyolításáért, munkájuk ellentételezéseként haszonra tettek szert. Erre az *eius/suis periculis et expensis* formulával a pápai bullákban és az egyéb kamarai dokumentumokban is egyértelműen utaltak.¹⁸⁷ A kamara veszteségei közé tartozott a pénzváltásból származó árfolyamdeficit is.¹⁸⁸ Mivel V. Orbán pápa 1366. március 10-ei rendelkezése szerint a Kúriában csak aranyforinttal lehetett fizetni, a kollektoroknak kellett gondoskodniuk a különböző pénznemekben befolyt összegek átváltásáról is.¹⁸⁹ Az adott régióban használatos valuták aktuális kurzusát a Kamarában időről

¹⁸² MVH I/1, 457–460; MVP IX, 46–48.

¹⁸³ THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 287–288. 404. sz.; Regesztája: *Bull. Pol.*, 2062. sz.

¹⁸⁴ ASV Reg. Vat., vol. 276, fol. 119v–120r; Regesztája: *Bull. Pol.*, 2063. sz.

¹⁸⁵ Például „*cum sufficienti instrumento obligationis, per magistrum Amboldum anno et die, quibus supra, recepto, de quo instrumento copiam in publicam formam domino thesaurario misi*” MVH I/1, 457; MPV IX/3, 46.

¹⁸⁶ CVH I/9, 473. sz., II, 1404. sz. – A bankházak közvetítette összegekről a *Cam. Ap., Collect.*, sorozat 466. kötete is részletes bejegyzéseket tartalmaz. MPL IX, 111–112.

¹⁸⁷ MVB IV, 599. sz.; THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 404. sz.; MPV IX/3, 112.

¹⁸⁸ Bruggében például a firenzei aranyforint 6 kis tours-i dénárral többet ért, mint a Kúriánál, jól lehet a 14. század derekától a kamarai és a firenzei aranyforintot 1:1 arányban számították. KIRSCH, *Die päpstlichen Kollektorien*, LXXII; HERMANNUS HOBBERG, *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis* (ST 144), Città del Vaticano 1949, xi.

¹⁸⁹ DENZEL, *Kleriker und Kaufleute*, 314.

időre rögzítették, s a kollektoroknak megküldték.¹⁹⁰ A pénzváltással (*cambia*) kapcsolatos adatokat szintén hivatalos dokumentumokban rögzítették, s az egyes tételek a számadásban könyvelésre kerültek. Mindezek alapján esetenként az árfolyamvesztések is megállapíthatóak. A pénzváltás és szállítás terén, amint említettem, a Budán élő firenzei kolónia egyik tagja, Franciscus Bernardi volt Péter állandó partnere. Az üzletet általában Budán (*fecisset cambium in villa de Buda*) kötötték meg, s precízen dokumentálták a pontos váltási arányt. A feljegyzések szerint a merkátor a neki átadott 4080 magyar és cseh forintnyi összeget 4000 kamarai aranyforintban váltotta be két ízben is. Itt egyértelműen a 80 forintos különbözet jelentette a kereskedő hasznát, amint erre kifejezetten utalt a dokumentum.¹⁹¹

7. COMPUTUS

A kollektorok által végzett adóbehajtás kétségkívül legfontosabb dokumentuma a munkájuk befejezését követően elkészített, s a *Camera Apostolica* hivatalához benyújtott zárszámadás. A Péter által összeállított bevételeket és kiadásokat magában foglaló kötet (*Liber receptorum et expensarum*), amely a *Collectoriae* sorozat 182. volumenében található, az összegek mellett fontos információkat tartalmaz a korabeli könyvelési technika részleteire, valamint a munkaszervezésre vonatkozóan is. A számadáskönyv felépítése a következő: a lengyelországi péterfillérek, a lengyelországi tizedek, a különböző címeiken beszedett összegek, a magyarországi tizedek, a pénzek szállítására és váltására vonatkozó adatok, a Péter működése alatt keletkező kiadások, a magyar és a lengyel javadalmak *annatái*.¹⁹²

Amint az előzőekben említésre került, az adószedést a korábbi számadások felhasználásával, illetőleg a Kúrából küldött taxajegyzékek, javadalomlisták alapján végezték. A kollektor ezekről másolatokat készített, amelyeket nyilvánvalóan eljuttatott *subcollectoraihoz*, akik ezek alapján kezdhették meg a gyűjtést. A Lengyel Királyságban szedett péterfillérek beszédésének dokumentálása is egyértelműen e metódust támasztja alá. A krakkói egyházmegye területén dekanátusonként, éves bontásban, egymást követően jegyezte fel a plébániák, templomok nevét, a következő oszlopban szerepelt a taxajegyzék alapján kirótt adó összege, az utolsó hasábjában pedig a kollektor feltüntette a fizetés tényét (*solvit*), illetőleg az azzal kapcsola-

¹⁹⁰ Johannes de Cabrespino a lengyel–magyar területen működő kollektor (1359) számára a cseh ezüstgaras váltására vonatkozó részletes feljegyzést adtak át. „*Suprascripta cedula sunt data Apostolice Camere pro dominum Jobannem de Cabrespino decretorum doctorem Apostolice Sedis nuncium ad partes Polonie et Ungarie per se dominum Innocentium papam V Itum destinatum.*” ASV Cam. Ap., Collect., vol. 354, fol. 86r.

¹⁹¹ „*de IIII^m et LXXX flor. auri de Ungaria et Boemia et iusti ponderis pro qua summa dictus mercator tradere, solvere et assignare Camere Apostolice per se vel alios mercatores promisit et convenit cum dicto collectore IIII^m flor. auri ponderis dicte Camere infra primam diem huius mensis Augusti eius periculis et expensis*” MPV IX/3, 112.

¹⁹² Fol. 13r–145v.

tos információkat (például *solvit pro anno II*). Amennyiben nem fizették be az adót, e rovatot üresen hagyta. Az egyes foliók alján pedig összesítette a befolyt összeget (*summa recepte presentis folii facte per Petrum Stephani*), valamint feltüntette a hátralékokat (*summa remanenciarum*).¹⁹³ A gnieznói egyháztartományra vonatkozó adatokat egyházmegyénkénti összesítésben rögzítette, amely egyértelműen arra utal, hogy e területeken nem személyesen végezte az adó behajtását.

Az adóztatásra a korábbi évtizedek kiforrott gyakorlata szerint egyházmegyénként került sor, amelynek lebonyolítása az altizedsedők feladata volt.¹⁹⁴ A fizetések a következőképpen történhettek: a kijelölt időpontokban az adóalanyok felkeresték a *subcollector*okat állandó rezidenciájukon, s ott fizették be a rájuk eső részt, másrészt pedig maguk az altizedsedők is bejárták körzetüket. E mellett az is általános gyakorlatnak számított, hogy a helyi *ordinariushoz* vitte az egyházmegye klérusa a tizedet. A befolyt összegeket az egyházmegyék központjában, biztonságos helyen, elsősorban egyházi intézményekben, illetve a *subcollector*ok saját lakásukon deponálták, amint Buzai Miklós esetében láttuk. A kollektor rendszeresen körbeutazta kerületét, s ekkor ellenőrizte megbízottai munkáját, továbbá átvette tőlük a beszedett summát. Mindez visszatükröződik természetesen a számadáskönyvben is, hiszen egyházmegyénkénti csoportosításban találjuk az adatsorokat. A magyarországi tizedek könyvelésénél Péter mindössze összesítő adatokat rögzített, s általában csak azt tüntette fel, hogy az érsekektől, püspököktől, illetve esetenként a *subcollector*októl mekkora összeget vett át. A főpapok többsége saját és egyházmegyes papsága nevében adta át a befolyt dézsmát az adószedőnek.¹⁹⁵ A lengyel dézsmaszedésre vonatkozó bevételeket is összesítve közölte, amelynek háttérében a területen Péter mellett párhuzamosan dolgozó kollektorokkal szembeni kompetencia-feszültségek álltak, amint fentebb részletesen bemutatottam. Mindazonáltal végül egyik legnagyobb ellenlábas, Nicolaus Kórnik, a krakkói egyházmegye kollektora is elküldte neki az általa vezetett lajstromot, amelyben egyértelműen feltüntette, hogy kik fizették be a dézsmát, s kik maradtak hátralékosok.¹⁹⁶ A tizedekre vonatkozó összesített jegyzék, amely nem tartalmazza sem a hátralékokat, sem pedig az adózó klerikusok nevét, arra enged következtetni, hogy a gyűjtésben a kollektor közvetlenül nem vett részt, azt a helyi főpap és apparátusa szervezte. Erről tehát valószínűleg egyáltalán nem készültek részletes jegyzékek, ellenkező esetben a kollektor bizonyosan számadásához csatolta volna azokat.

A számadás legterjedelmesebb részét az üresedésben lévő javadalmakra kivetett adóra és az *annatákra* vonatkozó adatsorok alkotják. A lengyel javadalmak esetében 401, míg a magyar beneficiumok kapcsán 350 önálló tétel szerepel.¹⁹⁷ Ezek beszédésében és adminisztrálásában nélkülözhetetlen szerepet játszottak az altizedsedők,

¹⁹³ Az adatsorokat lásd MPV IX/3, 1–40.

¹⁹⁴ Az 1332–1337-es tizedsedés organizációjára lásd HEGYI, *Egyházigazgatási batárok*, 12–16.

¹⁹⁵ Például „*Item recepti a domino episcopo Agriensi pro se et clero suo*” MVH I/1, 455.

¹⁹⁶ „*dimisit mihi regestrum ipsius decime cum expressione illorum, qui solverant sibi, vel non solverant, de quibus remanenciis recepti, prout clarius constat in dicto regestro*”. MPV IX/3, 43.

¹⁹⁷ MVH I/1, 464–520; MVP IX, 53–107.

akik pontosan dokumentálták az általuk végzett adószedés részleteit, amelyeket munkájuk végeztével elküldtek a kollektornak, aki ezeket felhasználta számadása elkészítéséhez. Minthogy a székes- és társaskáptalanok *beneficiumai* alkották az *annata*-köteles javadalmak túlnyomó részét, praktikus megoldásként – amint az ismert esetek mutatják – e testületek tagjai közül választotta ki Péter a helyetteseit. Míg a lengyel javadalmak esetében az egyházmegyei székhelyek játszottak szerepet az adóztatás lebonyolításában, addig a magyar kerületben ezeken kívül további öt egyházi intézmény ugyancsak altizedszedői centrumként működött. Mindegyik esetben egy-egy jelentősebb kollegiális egyházzról van szó, az esztergomi egyházmegyében a pozsonyi és a szepesi, a veszprémiében a fehérvári és az óbudai, végül a pécsiében a pozsegi káptalanról. Az ezekhez tartozó tételeket az adott egyházmegyéhez illeszkedően, azonban önálló csoportosításban tartalmazza a számadás. Ugyancsak az előzőektől elkülönítve, a számadáskönyv magyar részének lezárásaként rögzítette az időközben már elhunyt *dominusa*, Vilmos kardinális kezén lévő négy javadalom *annatáira* vonatkozó adatokat.¹⁹⁸

E jegyzék alapját az a lajstrom képezte, amelyet Péter 1372 végén vett át az Apostoli Kamarában. A jegyzék a számadáskönyvben feltüntetett cím alapján V. Orbán pontifikátusára, valamint XI. Gergely pápaságának első két évére, az 1362. október 28. és 1372. december 29. közötti periódusra vonatkozó információkat tartalmazta.¹⁹⁹ Valójában azonban Magyarországon a jelzethnél tágabb időintervallumra terjedt ki a gyűjtés és a dokumentáció, ugyanis találunk adatokat VI. Kelemen (1342–1352) és VI. Ince (1352–1362) korából éppen úgy, mint XI. Gergely pontifikátusának negyedik esztendejéből (1373–1374). Utóbbi körülmény pedig teljesen illeszkedik a javadalomlisták Kúriából történő rendszeres megküldésének – azaz centrum és periféria közötti folyamatos kommunikáció előzőikben ismertetett – szisztémájához. Az egyházmegyék szerinti bontáson túl az adóköteles javadalmakat a pápák uralkodási éve szerinti kronológikus rendben jegyezték fel, amely az áttekinthetőséget és az ellenőrzést egyaránt megkönnyítette.²⁰⁰ Az is feljegyzésre került, ha a pápák pontifikátusának valamelyik évében az adott egyházmegye területén nem volt *annata*-köteles *beneficium*.²⁰¹ Amint a korábbiakban röviden utaltam rá, a javadalmakért a pápai kancellárián benyújtott folyamodványok és az adóztatás szoros kapcsolatban álltak, ebből következően érdemes tüzetesebben szemügyre vennünk e relációt is.

Köztudott, hogy a 14. századtól kezdve a jól dotált egyházi javadalmakért, különösképpen a kanonoki prebendákért szabályos verseny folyt a pápai Kúriánál.²⁰²

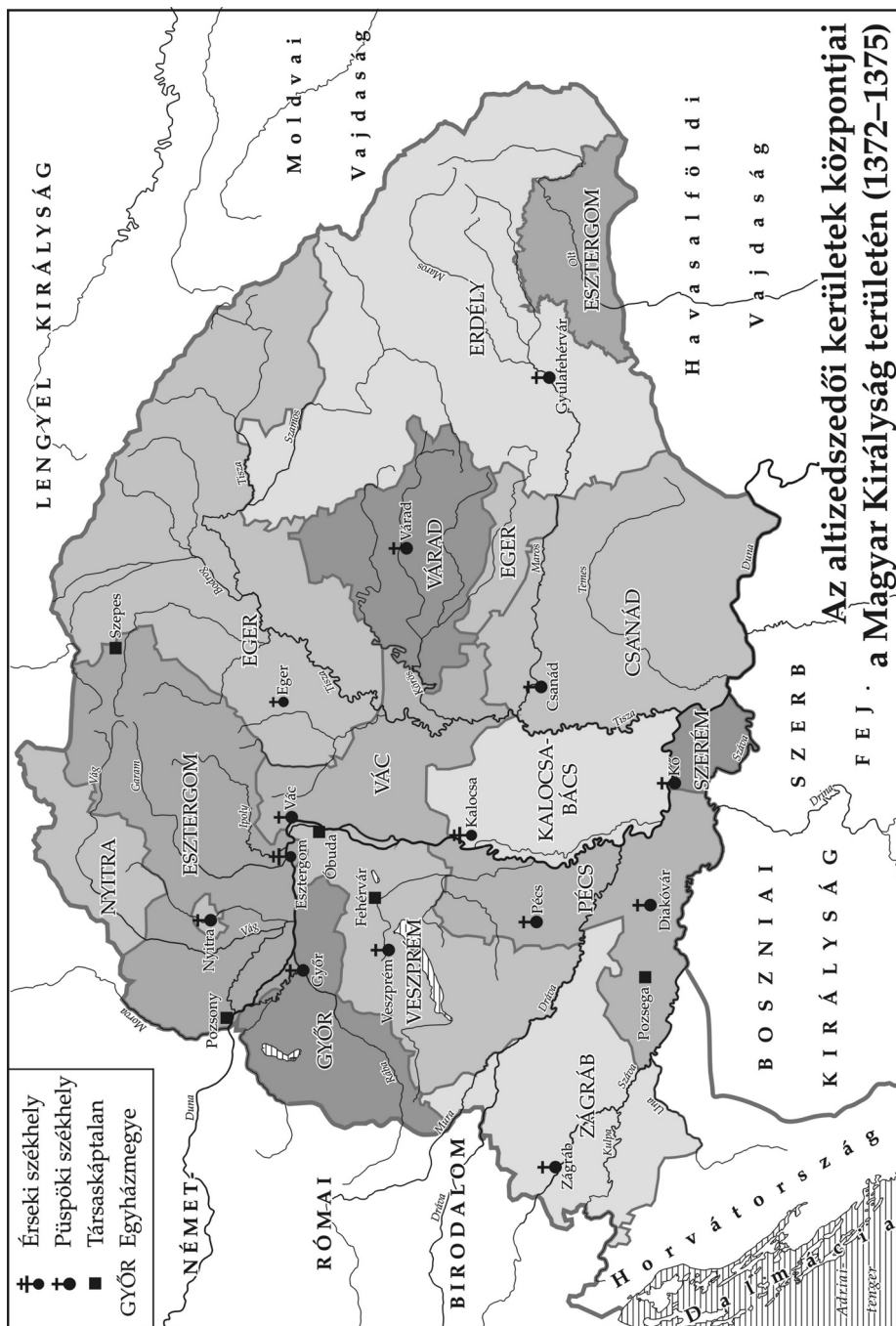
¹⁹⁸ MVH I/1, 520.

¹⁹⁹ Uo., 464; MPV IX/3, 53.

²⁰⁰ Például „*Sequuntur beneficia collata anno primo domini Gregorii in civitate et diocesi Strigoniensī*”. MVH I/1, 466.

²⁰¹ Például „*Dioc. Zagabrien. anno IIII. domini Urbani, quia de primo, secundo, tertio annis nichil*”. Uo., 499.

²⁰² Erre lásd ANDREAS MEYER, *Zürich und Rom. Ordentliche Kollatur und päpstliche Provisionen am Frau- und Grossmünster 1316–1523* (BDHIR 64), Tübingen 1986; BRIGIDE SCHWARZ, *Römische Kurie und Pfründenmarkt im Spätmittelalter*, Zeitschrift für Historische Forschung 20 (1993) 129–152.

A „javadalompiacon” feltűnő klerikusok sok esetben csak várományt (*expectatio*) kaptak egy-egy *beneficium*ra a jövőbeni megüresedés idejére, de az sem volt példánélküli, hogy egyazon javadalomra egyidejűleg többen formáltak jogigényt, amelyből per keletkezett, így ilyen esetekben természetesen az adót sem lehetett behajtani. Az is előfordulhatott, hogy a javadalmas időközben elhunyt, s így az *annatát* utódjának kellett befizetnie, adott esetben egy későbbi fizetési időpontot is kijelölhettek. Természetesen ezeket az információkat szintén precízen dokumentálták, amelyeket a kollektor számadásaiban is feltüntetett.²⁰³ A Kúriában szupplikációkat benyújtó klerikusok közül azonban ténylegesen csak kevesen tudták elfoglalni a számukra adományozott javadalmakat, következésképpen ők adót sem fizettek. Az egyházmegyénkénti csoportosításban, kronológiai rendben feljegyzett szupplikációk kivonatait és a pápai adományozásra vonatkozó egyes adatokat tartalmazó tételek alatt került feltüntetésre a fizetés ténye, annak fontosabb részletei (az összeg, kinek fizetett), amennyiben pedig nem került sor a fizetésre, úgy az arra vonatkozó felvilágosítást jegyezték fel, amint fentebb említettem. Egy esetben közvetlen utalás történt a jegyzék és a szupplikáció között fennálló direkt kapcsolatra, amely megerősíti a nemzetközi szakirodalom erre vonatkozó feltételezését. A krakkói székeskáptalan dékáni méltóságának betöltésénél azt a megjegyzést olvashatjuk, hogy az adományozott nem vette birtokába, mivel a folyamodvány szignálását követően a Kúriában elhunyt.²⁰⁴ A számadáskönyv adatait vizsgálva e ponton válik kétségtelenné, hogy a javadalomlistákat a Kúriánál benyújtott folyamodványok alapján állították össze. A *beneficium*-jegyzékek, a szupplikációs regiszterek, valamint a számadáskönyv közötti szoros összefüggést az alábbi két példa megfelelően szemlélteti. 1365. május 20-ai dátummal jegyezték fel a pápai kancellárián Erzsébet anyakirályné folyamodványát, amelyben Vasvári Mihály, a királynéi kápolna klerikusa, valamint kincstárának regisztrátora számára kérte azt a 18 ezüsmárkát meg nem haladó éves jövedelemre becsült egri kanonoki javadalmat, amelyről korábbi birtokosa, Demeter szerémi püspökségre (1364–1368) emelkedését követően lemondott.²⁰⁵ A számadáskönyvben az egri egyházmegye annatái között, V. Orbán pápa harmadik événél találjuk e folyamodvány legfontosabb adatainak kivonatát tartalmazó bejegyzést.²⁰⁶ A két textus (a folyamodványban kurzívval emeltem ki az annatával egyező részeket) összevetése egyértelműen igazolja az elmondottakat. Mihály e javadalmat ténylegesen elnyerte, s prokurátora által kötelezettséget vál-

²⁰³ Néhány példa: „*Mortuus est et successor tenetur proceditur*”; „*Mortuus fuit in Curia, antequam assequeretur*”; „*Nondum obtinuit*”; „*non habuit effectum*”; „*obtinet et litigavit*”; „*Litigavit*”; „*Nondum obtinet propter impedimentum regis*”; „*Obtinuit et promissit solvere in certis terminis*”; „*Promissit solvere subcollectori in Wratislawia*”; „*Mortuus est, solvit successor*”; „*Nondum obtinuit, quia ad regem dicitur pertinere iure patronatus*.” – MPV IX/3, 55–59, 63, 71, 77, 81; MVH I/1, 464.

²⁰⁴ „*Non obtinuit quia statim post supplicationem signatam mortuus est in Curia*.” MPV IX/3, 64.

²⁰⁵ BOSSÁNYI ÁRPÁD (kiad.), *Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak I–II*, Budapest 1916–1918, II, 390. sz.

²⁰⁶ MVH I/1, 477.

lalt arra, hogy 1365. szeptember 29-ig az adót megfizeti, amelyet a kollektor által kiállított oklevéllel igazol.²⁰⁷ A fizetés megtörténtét²⁰⁸ és az előző kollektor, Arnold de la Caucina által ezt igazoló nyugta kiállításának tényét pedig a számadáskönyvben a szöveg alatt tüntették fel.

Folyamodvány	Számadáskönyv
<p>Supplicat ... E(lizabeth) senior Regina Ungarie, quatinus in personam ... <i>Michaelis Martini de Castro Ferreo</i>, canonici ecclesie Agriensis prebendati, sue capelle clerici ac thesaurarie registratoris, gratiam facientes specialem, <i>collationem provisionem auctoritate ordinaria factam de canonicatu et prebenda eiusdem ecclesie Agriensis</i>, cuius taxa summam XVIII marcharum argenti non excedit, tunc <i>vacante per liberam resignationem ... Demetrii nunc episcopi Sirmiensis</i>, olim vero prepositi dicte ecclesie Agriensis et canonici prebendati ... <i>antequam ad dictum episcopatum promoveretur ... dignemini confirmare ...</i> Fiat B. Sine alia lectione. Fiat B. Datum Avinione XII. kalendas Julii anno tertio. [1365. június 20.]</p>	<p>Collatio et provisio facte auctoritate ordinarii Michaeli Martini de Castro Ferreo de canonicatu et prebenda ecclesie Agriensis, quos Demetrius episcopus Sirmiensis, antequam ad dictum episcopatum Sirmiensem promoveretur, in manibus ordinarii libere resignavit, fuerunt auctoritate apostolica confirmate et povisum sibi de novo XII. kalendas Julii. [1365. VI. 20.]</p> <p>Solvit domino Arnaldo et docuit per litteras eiusdem.</p>

Az 1371. augusztus 21-ei dátum alatt a következőket olvashatjuk az adószedőnek átadott javadalmakat felsoroló listán. Vilmos pécsi püspök (1361–1374) engedélyt kapott (*concessum est*), hogy a Magyar Királyság három egyházában, három üresedésben lévő vagy a jövőben megüresedő kanonoki javadalmat (*tres canonicatus cum tribus prebendis, vacantibus vel vacaturis*) rezerválhasson (*ut possit reservare*) a cancellárián megnevezendő három alkalmas személy számára.²⁰⁹ A kollektor feljegyzése szerint egy, az egri egyházban lévő prebendát a püspök már eladományozott, amint fentebb mindez olvasható (*prout supra continetur*). S valóban, a számadáskönyv előző tételei között, az egri egyházmegyére vonatkozó adatoknál található egy 1372. május 20-át követő bejegyzés,²¹⁰ amely szerint a pécsi püspök a számára biztosított apostoli tekintély alapján (*virtute potestatis sibi date auctoritate apostolica contulit*) egy kanonoki javadalmat adományozott a kánonjogi licenciatussal rendelkező Rudolf mesternek az egri egyházban.²¹¹ A legújabb kutatások nyomán vált is-

²⁰⁷ CVH I/10, 1089. sz.

²⁰⁸ Sajnos az nem ismert, hogy mekkora összegről van szó. Az obligációs bejegyzésben a következő szerepel erre vonatkozóan: „6 m. argenti pro annali ipsorum, si dicti canonicatus et prebenda sint taxati, et si non sint taxati, ad medios primos fructus ipsorum” Uo.

²⁰⁹ MVH I/1, 495.

²¹⁰ A közvetlenül ezt megelőző tétel dátuma ugyanis 1372. május 20. MVH I/1, 479.

²¹¹ MVH I/1, 479–480. Rudolfra lásd FEDELES TAMÁS, *Rudolf prépost a szabad művészetek borostyánkőszorúsa és a kánonjog licenciatusa*, Pécsi Szemle 6. (2003) 2. sz., 8–13.

mertté annak a pápai bullának a másolata, amelyben XI. Gergely Vilmos pécsi püspök kérésére engedélyezte, hogy a prelátus az esztergomi, az egri és a zágrábi egyházakban (*in Strigoniensi et Agriensi ac Zagrabiansi ecclesiis*) három alkalmas, a pécsi egyetemen tanító, kánon-, illetve civiljogi doktorátussal vagy licenciátussal rendelkező személy számára (*tribus personis ydoneis in iure canonico vel civili doctoribus vel licentiatis in studio Quinqueecclesiensi actu legentibus*) egy vagy két egyházi javadalmat (*unum vel duo beneficia ecclesiastica aut duas prebendas*) juttathasson.²¹² A szintén 1371. augusztus 21-ére datált, s az eredeti – teljes szövegében eddig még nem ismert – *supplicatio* adatai alapján megfogalmazott pápai bulla, szövegében szereplő információk tehát alátámasztják, hogy ez esetben is a folyamodvány kivonattát juttatták el a pápai adószedőhöz.

Természetesen a befizetett összegekről a kollektorok és altizedsedők nyugtákat állítottak ki az adózók részére, amelyek elsősorban az adóalanyok számára bírtak kiemelt fontossággal. Ők ugyanis e dokumentumokkal igazolták a befizetés tényét, amelyek az esetleges későbbi jogtalan kamarai követelések felmerülése esetén nyújtottak számukra biztonságot. A korábbi kollektoroknál, így Petrus de Albiartznál,²¹³ Arnoldus de la Caucinanál, valamint Helias de Vodronionál történt befizetések tényét, valamint azok nyugtával történő igazolását természetesen a könyvelésben is feltüntette Péter kollektor.²¹⁴ Arra is akad példa a vizsgált anyagban, hogy az illető a befizetés tényét nem tudta dokumentumokkal alátámasztani.²¹⁵ Esetenként a Kúriában fizették, illetve szándékozták befizetni adójukat a javadalmasok, az erre vonatkozó információkat szintén tartalmazza a számadás.²¹⁶

1375 késő nyarán–kora őszén az Avignonba történő indulásra várakozva Péternek elegendő ideje lehetett, hogy könyvelését ellenőrizze, letisztázza. Az alkollektorok által készített részszámadások ellenőrzése során javításokat végzett, illetőleg kiegészítő megjegyzéseket tett a tizedsedő, amely egy esteben tetten is érhető. A krakkói egyházmegye *annatái* között szereplő egyetlen poznaíni adathoz azt a

²¹² ASV Reg. Aven., vol. 173, fol. 378rv.

²¹³ Francia származású, limoges-i egyházmegyes klerikus, a mende-i (1354–1374), gapi (1371) és chartres-i (1371) székeskáptalanok és a bordeaux-i Szt. Emilion társaskáptalan kanonokja (1371), mende-i sekrestyés (1359–1374), a *Camera Apostolica* klerikusa (1367–1373). V. Orbán pápa kíséretének tagjaként 1370-ben Itáliába ment, majd pápai kápláni címet kapott (1371). V. Orbán idején működött kollektorként a lengyel–magyar kerületben, 1372-ben a német javadalmak *annatáit* gyűjtötte. Személye a korábbi magyar historiográfiában ismeretlen. BAIX, *Notes sur les Clercs*, 40 és 43; PHILIPPE MAURICE (ed.), *Diocèse de Mende* (Fasti Ecclesiae Gallicane [Répertoire prosopographique des évêques, dignitaires et chanoines de France de 1200 à 1500] 8), Turnhout 2004, 212–213, 12. sz.

²¹⁴ Például „*Solvit domino Arnaldo de Caussina [...] vidi quittance[m] datam ultimo die Marcii anno LXVIII.*”; „*Solvit domino Petro Dalbiarcz C florenos auri et docuit per litteras eiusdem.*”; „*solvit in Curia*”; „*Solvit domino Arnaldo et docuit.*”; „*Solvit Nicolao Strossberg [...] et docuit per litteras.*” MPV IX/3, 53, 55, 57, 67, 69.

²¹⁵ Például „*Dicit se solvisse domino Petro Dalbiarcz, sed adhuc non docuit.*”; „*Nondum venit, neque litteras presentavit.*” Uo., 54, 58.

²¹⁶ Például „*Tenetur et promissit solvere in Curia.*”; „*Dicit se velle solvere in Curia.*” Uo., 58, 81.

megjegyzést fűzte, hogy nem a krakkói egyházmegyéhez tartozik, másutt regisztrálta.²¹⁷ A számadását az Apostoli Kamarához nyújtotta be, amelyet a kamarai alkalmazottak gondosan átvizsgáltak, az ellenőrzést követően pedig elkészítették ennek legfontosabb adatait, jelesül a bevételek és kiadások összességűen felsoroló kivonatát (*computus abbreviatus, computus brevis*).²¹⁸

István fia Péter kollektori tevékenysége annak ellenére eredményesnek mondható, hogy a lengyel területeken korántsem volt zökkenőmentes működése. A különböző jogcímenek beszedett adók megoszlását az alábbi táblázatban foglaltam össze. Mindebből az is látható, hogy az adóbevételek nagyobb hányadát a magyar egyháziak befizetései alkották. A teljes összeg, amelyet Péter részint közvetlenül a kincstartóhoz juttatott el, részint pedig Bruggébe küldött, 20 455 forintot tett ki. Mindez kiegészült a *subcollectorok* által gyűjtött és közvetlenül eljuttatott 2286 forinttal. Kiadásai pedig, amelyek a kamara ügyeiben teljesített hároméves szolgálatai során merültek fel, 1785,25 Ft-ot tettek ki. Összességében 608 forintnyi hiányt mutatott a mérleg, amely az előző kollektorok által beszedett, de Péter által is elkönyvelt *annaták*ból, továbbá valószínűleg az árfolyamveszteségekből keletkezhetett.

<i>Adónem</i>	<i>Bevétel (Ft)</i>
péterfillérek	2 833
a lengyel klérus tizedei	997
lengyel <i>diversae pecuniae</i>	3212
lengyel <i>annaták</i>	451
a magyar klérus tizedei	11 899
magyar <i>annaták</i>	1170
a <i>subcollectorok</i> gyűjtése	2286
<i>Összesen</i>	22 848

Úgy vélem, hogy tevékenységét áttekintve István fia Péterre is érvényes alapvetően CHRISTIANE SCHUCHARD kollektorokra vonatkozó átlános megállapítása: „A kollektor egy csomópont volt a pápai pénzügyek személyi hálójában, egyszerre kliens és patrónus, mivel szüksége volt alkollektorokra és további munkatársakra, akik kiválasztásánál lehetősége nyílt saját rokonai támogatására is. A kollektoroknak az Apostoli Kamara «alvállalkozóiként» történő értelmezése magában foglalja, hogy ne csupán egy központ végrehajtó szerveként, hanem egy meglehetősen nagy döntési mozgástérrel és saját gazdasági érdekekkel rendelkező hivatalviselő személyiségként lássuk őket.”²¹⁹

²¹⁷ „Non est de ista diocesi Cracoviensi, alibi est registratus.” Uo., 59.

²¹⁸ Uo., 109–110.

²¹⁹ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 15–16.

8. „ARCHIDIACONUS DE ZABOCH IN ECCLESIA AGRIENSI”

István fia Péter kollektori működéséről a fennmaradt forrásoknak köszönhetően meglehetősen árnyalt képet tudtunk felvázolni. Mindazonáltal két fontos kérdés mindaddig nyitva maradt: ki volt tulajdonképpen ő, s miért éppen őrá esett az Apostoli Kamara választása? E két egymással véleményem szerint szorosan összefüggő kérdés megválaszolásában Péter egyházi karrierjének feltérképezése lehet segítségünkre. Mindez abból a szempontból is releváns, mivel a korábbi szakirodalomban az általa viselt, illetve neki tulajdonított egyházi *beneficiumok* révén különböző identifikációkra bukkanhatunk. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ *Petrus de Monasteriával*,²²⁰ TEMESVÁRY JÁNOS a későbbi erdélyi püspökkel, *Knol Péterrel*,²²¹ GERHARD SCHINDLER egy szegény, prágai egyházmegyes klerikussal azonosította,²²² míg STANISŁAW SZCZUR magyar származását valószínűsítette.²²³

Javadalmait tekintve az eгри székesegyházban viselt kanonoki stallumával és a szabolcsi főesperességgel célszerű kezdenünk, ugyanis az 1372. február 12-én kelt kinevező bullában is ezeket tüntették fel neve mellett.²²⁴ Minthogy az eгри káptalan középkori *archidiaconusainak* adattárát (is) közlő munkában Péter nevű személy csupán az 1370–1372 közötti években szerepel,²²⁵ szükségszerűnek tartottam a korszak eгри hiteleshelyi okleveleinek tanúnévsorait megvizsgálni. Az 1361 és 1377 között kiadott privilegiális alakban kiállított diplomákban Péter nevű főesperes 1363 és 1374 között szerepel.²²⁶ Amennyiben az 1372–1375 közötti eгри kiadványokat

²²⁰ FEJÉRPATAKY, *Pápai adószedők*, 604. l. j. Megállapítását elfogadta: KANDRA KABOS, *A római katonikus egyház Szabolcs vármegyében*, Magyarország vármegyéi és városa Szabolcs vármegye (szerk. Borovszky Samu), Budapest 1900, 338; NÉMETH PÉTER, *A szabolcsi főesperesség a középkorban* (Szabolcs–Szatmár–Beregi Múzeumi Füzetek 7), Nyíregyháza 1990, 10.

²²¹ *Erdély középkori püspökei*, Kolozsvár 1922, 234–240. – A Zsigmond-kori prépostokról készített adattárában hasonlóan: C. TÓTH, *A székes- és társaskáptalanok*, 32, 83.

²²² SCHINDLER, *Das Breslauer Domkapitel*, 353.

²²³ MPV IX/3, XXIII–XXIV.

²²⁴ ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 93r; regesztája: *Bull. Pol.*, 1868. sz.

²²⁵ KOVÁCS BÉLA, *Az eгри egyházmegye története 1596-ig* (Az Eгри Főegyházmegye Schematizmusa 3), Eger 1987, 46. – A káptalan részletes, ám korszakunkat követő időszakra vonatkozó archontológiájára lásd: C. TÓTH NORBERT, *Az eгри káptalan archontológiája 1387–1526*, Turul 88. (2015) 2. sz., 48–71.

²²⁶ A 42 oklevél adatainak felsorolásától helykímélés okán eltekintek, mindössze a Péter nevét tartalmazó kiadványok adatait említem: 1363. január 2. (MNL-OL DL 5185); 1364. május 8. (MNL-OL DF 269 077); 1364. május 17. (MNL-OL DL 89 370); 1364. május 29. (MNL-OL DL 5319); 1365. január 1. (MNL-OL DL 41 610); 1365. április 14. (MNL-OL DL 4732); 1366. január 13. (MNL-OL DL 105 575, 105 576); 1367. július 24. (MNL-OL DF 210 260); 1369. augusztus 27. (MNL-OL DL 83 318); 1370. szeptember 3. (*A Zichy és Vászonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII*, kiad. NAGY IVÁN et al., Budapest 1871–1931, III, 405. = Zichy); 1370. november 27. (MNL-OL DL 89 408); 1371. január 1. (MNL-OL DL 1940); 1371. június 29. (MNL-OL DL 5947); 1371. december 20. (MNL-OL DL 85 403); 1372. január 31. (MNL-OL DL 1163); 1373. június 10. (MNL-OL DL 1163); 1373. november 22. (MNL-OL DL 104 936); 1373. november 29. (MNL-OL DL 6159); 1373. december 8. (MNL-OL DL 59 88); 1374. március 29. (MNL-OL DL 6193, 6194).

a szentszéki dokumentumok adataival egészítjük ki,²²⁷ úgy kétség sem férhet hozzá, hogy az előbbieken szereplő Péter szabolcsi főesperes azonos személy István fia Péterrel. Több ízben mindössze egri kanonokként szerepel a vatikáni forrásanyagban, majd 1375 októbere és 1376 februárja között három alkalommal egri javadalmasként és (aba)újvári főesperesként tűnik fel.²²⁸ Jóllehet az újvári *archidiaconatus*ra XI. Gergely pápától egy *provisiós* bullát is kieszközölt,²²⁹ azonban e hivatalt végül nem sikerült elfoglalnia.²³⁰ Összegezve az eddig elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy István fia Péter 1372 és 1375 között egri kanonokként és szabolcsi főesperesként,²³¹ egyúttal pápai nunciusként és kollektorként tevékenykedett. Arra a kérdésre, hogy mikor nyerhette el az említett stallumot és hivatalt, a későbbiek folyamán még visszatérek.

Az időrendben következő egyházi javadalmi az esztergomi székeskáptalan egyik kanonoki stalluma, valamint az ottani székesegyház Szűz Mária-kápolnájának magisztrátusa voltak.²³² E *beneficium*okat a pápa 1373 júniusában adományozta (*motu proprio*) Péternek.²³³ Ugyanazon év októberében XI. Gergely mandátumát már *dilecto filio Petro Stephani canonico Strigoniensi* intézte hozzá.²³⁴ Péter egy, valamikor 1373. október 16. és 1374. március 21. között keletkezett győri altizedszedőihez intézett utasításában mindössze az esztergomi kanonikátusát tüntette fel, amely e javadalom tényleges viselését igazolja.²³⁵ Esztergomi javadalomviselésé-

²²⁷ 1372. február 12. (ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 93r); 1372. május 10. (THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 229. sz.); 1372. október 12. (*Bull. Pol.*, 1919–1920. sz.); 1372. október 25. (THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 256. sz.); 1372. november 2. (ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 163r); 1372. november 9. (CVH I/9, 77. sz.); 1372. december 1. (THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 264. sz.); 1373. november 22. (ASV Instr. Misc., 2782. sz.); 1375. május 9. THEINER, *Vet. mon. Pol.*, 972. sz.).

²²⁸ 1375. október 19. (CVH I/9, 473. sz.); 1376. január 27. (*Bull. Pol.*, 2309. sz.); 1376. február 1. (THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 313. sz.)

²²⁹ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 313. sz.

²³⁰ 1372-től egy bizonyos György, majd 1376 és 1379 között egy János nevű személy állt a főesperesség élén. Vö. Kovács, *Az egri egyházmegye*, 41.

²³¹ Nem ismert, hogy NÉMETH PÉTER milyen adatok alapján tette szabolcsi főesperessége felső határát 1382-re, ugyanis az általa megadott szakirodalmi és forráshivatkozásokban erre vonatkozó információ nem szerepel. (Vö. NÉMETH, *A szabolcsi főesperesség*, 9.) A káptalan okleveleinek tanúnévsorában 1374. március 29-ét követően első alkalommal 1383. április 10-én szerepel a szabolcsi főesperes, egy bizonyos Lőrinc (MNL-OL DL 77875).

²³² KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 66; C. TÓTH NORBERT: *Az esztergomi székeskáptalan archontológiaja* (kézirat).

²³³ A szóban forgó stallumok az azonos nevű *Petrus Stephani* pápai káplán halálával váltak üressé, amely adományozására 1373. június 13-án került sor. MVH I/1, 469.

²³⁴ 1373. október 16. PRT II, 200. sz. A kiadásban sajtóhiba nyomán *Strigoniensi* helyett tévesen *Sagomiensi* szerepel. – Más kérdés, hogy november 12-én az Apostoli Kamarában egri kanonokként kapott utasítást (ASV Cam. Ap., Collect., vol. 358, fol. 155rv). Ez mindössze azt erősíti meg, hogy az egri javadalmát (és az itt fel nem tüntetett szabolcsi főesperességet) továbbra is élvezte.

²³⁵ Péter oklevelének átírata a *subcollector*ok kiadványában maradt fent. Sajnos a kollektor diplomája egyáltalán nem tartalmaz datálást, míg helyettesei kiadványában csupán a napi dátum szerepel: „*Datum Laurini, duodecimo Kalendas mensis Aprilis*” (MNL-OL DF 207392; PRT II, 201. sz.). Az okle-

nek időtartamát egy általa tett kegyes adomány révén határozhatjuk meg. Egy 1392 februárjában kelt királyi oklevélből arról értesülünk, hogy István fia Péter egykori dömösi prépost, esztergomi kanonok és a Boldogságos Szűz Mária-oltár mestere, aki az említett oltár rektorátusát 17 évig viselte, az oltárnál egy örökmécseszt létesített.²³⁶ Mindezek alapján tehát esztergomi kanonokságát és oltármesterségét 1373 és 1390 közötti időszakra helyezhetjük.²³⁷

Érdeemes tüzetesebben szemügyre vennünk az imént említett dömösi préposti méltóságát, ugyanis a korábbi munkák legjelentősebb félreértése éppen e címből következett. TEMESVÁRY JÁNOS a középkori erdélyi püspökökről készített monográfiájában úgy fogalmazott, hogy Knol Péter kollektori tevékenységét honorálandó, a Szentszék különböző egyházi javadalmakat juttatott neki. Így elnyerte az Antiochiai Szent Margit tiszteletére létesített dömösi prépostságot (1378), majd az egri székeskáptalan patai főesperességét (1384), pályafutása csúcsát pedig az erdélyi püspöki méltóság jelentette. A mindeközben királyi titkos kancellárként is tevékenykedő jogvégzett klerikus végül lemondott püspöki méltóságáról és az esztergomi Johannita-rendházat irányította (1392).²³⁸ A kétségkívül szépen ívelő klerikus életpálya e rekonstrukciója azonban két, egyaránt a Péter nevet viselő személy *téves* kontaminálásának a következménye.²³⁹ István, Péter fia pápai adószedő neve mellett első alkalommal 1374 tavaszán tűnt fel a dömösi préposti méltóság.²⁴⁰ 1378 áprilisában ugyancsak e javadalmát feltüntetve állított ki egy nyugtát a veszprémi püspök számára.²⁴¹ 1379 novemberében pedig Füredi Péter közjegyző okiratában

vél kiadója, ERDÉLYI LÁSZLÓ joggal következtetett az altizedszedők diplomájának 1374-es keltére, ugyanis ez a Szent Márton-hegyi apát *annata* fizetésére vonatkozik, s az e jövedelmek beszedésére Péter kollektor 1373 októberében kapott felhatalmazást (PRT II, 200. sz.). A napi dátum feloldása a kiadásban tévesen április 21.

²³⁶ 1392. február 15.: „*Petrus Stephani [...] olim prepositus Demessiensis ac canonicus et magister altaris Beate Marie Virginis in ecclesia Strigoniensis [...] ad nostre maiestatis accedens presentiam confessus est, ministerio vive vocis eo modo: quod quia ipse rectoratum dicti altaris Beate Virginis per decem et septem annos tenuisset [...] in perpetuam elemosynam pro una lampade diu noctuque ante ipsum ardente dedisset donasset et contulisset*”. MNL-OL DF 237 799; hiányos kiadása: GEORGIUS FEJÉR (ed.), *Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae 1828–1844, X/II, 46–47. 5. sz.; regesztája: ZsO I, 2392. sz.

²³⁷ Vö. KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 66; C. TÓTH, *Az esztergomi székeskáptalan*.

²³⁸ TEMESVÁRY, *Erdély középkori püspökei*, 239–245.

²³⁹ A későbbi munkák is ennek nyomán vették át a téves azonosítást. Például *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, szerk. JAKUBINYI GYÖRGY, Kolozsvár 2010³, 25; FERENCZI, *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye*, 83–84; C. TÓTH NORBERT, *A székes- és társaskáptalanok*, 32, 83; CVH I/9, 43. 10. jegyzet; C. TÓTH, *Az esztergomi székeskáptalan*. – Knol Péter pályafutását helyesen rekonstruálta: BÓNIS GYÖRGY, *A jogtudó értelmiség a Mobács előtti Magyarországon*, Budapest 1971, 96 és uo., 1. jegyzet.

²⁴⁰ 1374. március 21.: „*Litteras honorabilis viri domini Petri Stephani, prepositi Dimisiensis, nuncii domini nostri pape in regnis Hungarie et Polonie collectoris reddituum et annatarum domini pape recepimus*” MNL-OL DF 207 392, PRT II, 544.

²⁴¹ MNL-OL DF 200 277; MREV IV, 320. sz.

szerepel e méltóságban.²⁴² Javadalomviselésére vonatkozó adatunk pedig több mint egy évtizeddel későbből, 1391-ből származik. Ekkor azonban – amint fentebb már említettem – már *egykori (olim)* dömösi prépostnak nevezte magát.²⁴³ Javadalomviselése megszűnésének megállapításához némileg közelebb visz bennünket egy két évvel korábban kelt királyi diploma, amelyből arról értesülünk, hogy Knol Péter kánonjogi licenciátus, dömösi prépost és királyi titkos kancellár – Miklós nevű testvérel közösen – uralkodói birtokadományban részesült.²⁴⁴ Mindez tehát egyértelművé teszi, miszerint István fia Péter apostoli kollektor dömösi préposti méltóságát 1389-ben már nem viselte. Egyúttal arra nézve is információval szolgál az ominózus diploma, hogy az *azonos keresztnevek* mellett, a mindkettejük által *egymást követően* viselt *dömösi préposti cím* okozta TEMESVÁRY téves azonosítását. Nem lehet afelől kétségünk, hogy Knol Péter és nem pedig Péter kollektor nyerte el az erdélyi püspöki méltóságot, ugyanis a királyi birtokadományról kiállított statuálási mandátumban is feltüntették vezetéknevét.²⁴⁵ Knol 1380-ban tűnt fel az egri püspök vikáriusaként, amely hivatalban utolsó ismert említése 1384-ből származik.²⁴⁶ E hivatalban végzett feladatai során kamatoztatni tudta az ismeretlen egyetemen szerzett kánonjogi végzettségét is, amely ugyancsak megkülönbözteti a pápai adószedőtől. Knol egyházi javadalmai közül első ízben a scenchi plébániát (1380), az egri székesegyház oldalához épített Szent Mihály-kápolna rektorátusát (1382) viselte, majd pedig (az egri kanonoki stallum és) a patai *archidiaconatus* következett.²⁴⁷ Ez utóbbi hivatal élén 1383 és 1387 között állt.²⁴⁸ Mivel a patai főesperesség 1387. május 5-én üresedésben volt,²⁴⁹ valószínűleg valamikor ezt követően, még 1387-ben vagy a következő évben nyerhette el a dömösi prépostságot.²⁵⁰ E javadalmát egészen erdélyi püspökké emelkedéséig viselte, a megüresedett méltóságot pedig a pápa Tarkói Pál esztergomi egyházmegye klerikusnak adományozta.²⁵¹

²⁴² 1379. november 11.: MNL-OL DF 238 403.

²⁴³ 1391. október 27.: MNL-OL DF 237 799; regesztája: ZsO I, 2195. sz.

²⁴⁴ 1389. január 1.: „*honorabilis vir dominus Petrus Knol licentiatus in decretis prepositus ecclesie Demesyensis secretariusque fidelis noster cancellarius*” – MNL-OL DL 71 901; regesztája: ZsO I, 857. sz.

²⁴⁵ 1390. IV. 27.: „*Cum nos cognita fidelitatis constantia, qua venerabilis in Christo pater dominus Petrus Knol, episcopus Transylvanensis nosterque secretarius cancellarius nobis et sacro dyademati temporibus et locis oportunitis prefuisse perhibetur*” MNL-OL DL 75 797.

²⁴⁶ 1380. július 29.: MNL-OL DL 83 373; 1384. február 9.: MNL-OL DL 82 953, Zichy V, 50. sz.; SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az Egri Főegyházmegye Schematizmusa 1), Budapest 1984, 123.

²⁴⁷ MNL-OL DL 83 373 és 60 399.

²⁴⁸ MNL-OL DL 6984; Kovács, *Az egri egyházmegye*, 54.

²⁴⁹ C. TÓTH, *Az egri káptalan*, 57.

²⁵⁰ 1388. október 25-én már titkos kancellárként vett részt egy ügy vizsgálatán királyi delegált bíróként (MNL-OL DL 71 901; ZsO I, 857. sz.). Jóllehet az oklevélben nem szerepel dömösi préposti méltósága, azonban felettébb valószínű, hogy ekkor már viselte.

²⁵¹ 1391. július 3.: MVH I/3. 190. sz.; MREV II, 340. sz.

Knol Péter 1391 júliusáig állt az erdélyi egyházmegye élén, vélhetőleg halála következtében üresedett meg a püspöki szék.²⁵²

Az esztergomi „Johannita-rendház” magiszteri címét illetően a következő kép vázolható fel. Egy bizonyos, az Úr jeruzsálemi sírjának felhévizi Szentháromság, valamint az esztergomi Szent István egyesített házainak mestere címet viselő István fia Péter nevű klerikus első alkalommal 1390 őszén tűnt fel a szentszéki dokumentumokban.²⁵³ IX. Bonifác bullájából arról értesülünk, hogy az emberöléssel vádolt Pétert a pápa megfosztotta javadalmától. Úgy tűnik, a vád alaptalannak bizonyult, ugyanis még 1392 februárjában is e javadalom birtokában találjuk.²⁵⁴ Ekkor – amint fentebb láthattuk – a korábban viselt dömösi prépostságára, valamint az esztergomi javadalmaira is utalt Péter, amely egyértelművé teszi a Magyar- és Lengyelország területén működő, hasonló néven szereplő kollektorral történő azonosítását. István fia Péternek valójában a Stefanita ispotályos kanonokrend²⁵⁵ kezelésében álló budafelhévizi és az esztergomi házak magiszteri címe egyúttal az utolsó rá vonatkozó információknak.

Magyarországon birtokolt egyházi javadalmain kívül a boroszlói székeskáptalanban is rendelkezett egy kanonikátussal. 1375-ben kapta meg pápai adományként az altizedszedőjeként tevékenykedő Johannes Pelvos elhunytával megüresedett kanonoki javadalmat a sziléziai egyházi testületben.²⁵⁶ Az e stallum birtoklására vonatkozó utolsó adat a következő év augusztusából származik.²⁵⁷

Végezetül arra a fentebb megfogalmazott kérdésre illene választ találni, hogy miként kerülhetett a *Camera Apostolica* látókörébe István fia Péter? Ennek tisztázásához vissza kell térnünk a szabolcsi archidiaconatushoz. Amint láthattuk, főesperesi hivatalviselése az 1372 és 1375 közötti évekből, tehát kollektori tevékenységével párhuzamosan adatolható minden kétséget kizáróan. Arra is utaltam az előzőekben, hogy az említett egyházi hivatalban 1363-tól kezdve egy Péter nevű illetőt találunk.²⁵⁸ A kérdés mármost az, hogy a két Péter név vajon azonos személyt takar-e? A pápai kancellárián benyújtott folyamodványokat, valamint a *Cancellaria Apostolica* egyéb dokumentumait vizsgálva a következőkre lehetünk figyelmesek. 1360 nyarán I. Lajos magyar király kérvényezett Vilmos kardinális magyarországi prokurátora, a limoges-i egyházmegyéből származó *Petrus de Monasterio* számára egri kanonoki

²⁵² ENGEL, *Magyarország világi archontológiája* I, 70, 90.

²⁵³ 1390. november 3.: „*dilectus filius Petrus Stephani magister Sancte Trinitatis de Calidis aquis de suburbio Budensi, dicte diocesis, et sancti Stephani Regis Strigoniensis, domorum Sepulcri Dominici Jerosolimitani invicem canonice unitarum, ordinis sancti Augustini*” MVH I/3. 99. sz.; MREV II, 326. sz.

²⁵⁴ MNL-OL DF 237 799; ZsO I, 2392. sz.

²⁵⁵ BOROVICZÉNY KÁROLY GYÖRGY, *Cruciferi Sancti Regis Stephani. Tanulmányok a Stefaniták, egy középkori magyar ispotályos rend történetéből*. Orvostörténeti Közlemények. Communicationes de Historia Artis Medicinae 133–140 (1991–1992) 7–48.

²⁵⁶ 1375. október 25.: MVB IV, 1048. sz.

²⁵⁷ SCHINDLER, *Das Breslauer*, 354.

²⁵⁸ MNL-OL DL 5185.

stallumot és prebendát.²⁵⁹ A *supplicatió*ból azt is megtudjuk, hogy az illető ekkor már rendelkezett egy, a roueni egyházmegyében lévő – közelebről nem ismert – javadalomra vonatkozó várománnyal.²⁶⁰ A következő évben maga Vilmos bíboros folyamodott az említett klerikus érdekében, akit egyúttal káplánjaként, állandó asztaltársaként és magyarországi ügyvivőjeként aposztrofált, a szabolcsi *archidiaconatus*ért.²⁶¹ Ekkor már birtokában volt egy-egy egri és kalocsai kanonoki javadalomnak, továbbá a kalocsai éneklőkanonoki méltóságnak is.²⁶² Amellett, hogy az egri hiteleshelyi kiadványok tanúsorában 1363 januárjától adatolható Péter szabolcsi főesperes, 1364 nyaráról további két pápai bullában is feltűnt a neve. Az első dokumentumban V. Orbán Lajos király támogatását kérte Vilmos kardinális két prokurátora, Petrus de Monasterio egri kanonok és szabolcsi főesperes, valamint Johannes Bastardi roueni kanonok számára, akiket a Magyar Királyság területére kíván küldeni a bíboros javadalmaival kapcsolatos ügyek intézésére.²⁶³ A másik dokumentum pedig arról tájékoztat, hogy Erzsébet anyakirálynő az említett Péter főesperes által terjesztett be *supplicatiót* az óbudai klarisszák érdekében.²⁶⁴ E dokumentumok egyúttal azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy kiállításuk idején Péter az avignoni pápai Kúriában tartózkodott.

Az elmondottak fényében a francia származású klerikus magyarországi egyházi pályafutásának kezdete tehát egyértelműen a többször említett Vilmos kardináliszhoz köthető, az ő udvartartásának tagjaként érkezett az országba. Az úgyszintén francia *Guillaume de la Fugie* VI. Kelemen pápa *neposaként* lett a Santa Maria in Cosmedin templom diakónus kardinálisa (1342), majd V. Orbán pápa a Szent Kelemen-templom presbiter-bíborosává kreálta (1368).²⁶⁵ Franciaországban, Németalföldön, Magyarországon és Lengyelországban számos egyházi javadalommal rendelkezett. Mindemellett fontos egyházkormányzati feladatokat is ellátott, így például Kasztíliaába vezetett pápai legációt (1355).²⁶⁶ Számos adat arra utal, hogy I. Lajos király megbízásából bíboros protektorként a Magyar és a Lengyel Király-

²⁵⁹ 1360. július 29.: BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, II, 267, 353. sz.

²⁶⁰ A kiadásban a következő szerepel: „Non obstante cum ... ad collationem abbatibus ... monasterii Beccobelin (?) ordinis sancti Benedicti, Rothomagensis diocesis ... expectat.”: Uo., – Az eredeti regiszterbejegyzést nem volt módom megtekinteni.

²⁶¹ 1361. augusztus 24.: „Supplicat ... Guillelmus s. Marie in Cosmedin diaconus cardinalis, quatinus de canonicatu et prebenda ac archidiaconatu de Zobouch, in ecclesia Agriensi [...] dignemini providere Petro de Monasterio, capellano suo continuo commensali et procuratori in partibus Ungarie” BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, II, 297. sz.

²⁶² UDVARDY JÓZSEF, *A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban* (METEM Könyvek 3), Budapest 1992, 72.

²⁶³ 1364. július 1.: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 114. sz.

²⁶⁴ 1364. augusztus 19.: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 115. sz.

²⁶⁵ HC I, 41, 51.

²⁶⁶ Javadalmait és rövid életrajzát lásd FEDELES TAMÁS, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* (Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs 2005, 465–466.

ság egyházi és diplomáciai ügyeinek római Kúriánál történő képviselését látta el.²⁶⁷ Vilmos bíboros magyar és lengyel területen működő ügyvivői között több külhoni, elsősorban francia klerikust találunk, akik Péterhez hasonlóan helyi egyházi javadalmakat (is) elnyertek (például Petrus de Montilio, Conradus Sculteti). Közülük a legnagyobb ívű egyházi karriert a castres-i származású, Petrus Begonis futotta be. 1345-ben a kardinális familiárisaként, káplánjaként, valamint lengyel- és magyarországi prokurátoraként tűnt fel a forrásokban. A bíboros talán legközelebbi munkatársa lehetett, hiszen az ügyvivők között ő volt a *principalis*. Magas rangú patrónusa támogatásával egy-egy boroszlói (1345), krakkói (1348), egri (1349), esztergomi (1353), auchi (1368), liège-i (1376) kanonoki stallumot, valamint a zempléni, aure-i, condrozi főesperesi hivatalokat tudhatta magáénak. Emellett – nyilván pártfogója révén – a Kúriában is felfigyeltek rá: először a pápai káplán címet kapta meg (1351), majd a kölni egyházmegyébe nevezték ki kollektornak (1364). Az Apostoli Kamara tanácsosaként (1369) számos hivatalos utazást tett többek között Észak-Itáliában és Magyarországon. A magyar uralkodó is alkalmazta a tehetős klerikust, 1351 decemberében királyi követként érkezett Avignonba.²⁶⁸ Petrus de Monasterio elődje a szabolcsi főesperességben ugyancsak a kardinális egyik familiárisa, Nicolaus Arnoldi volt, aki a bíboros és a magyar uralkodó káplánjai közé tartozott.²⁶⁹

Petrus de Monasterio és *Petrus Stephani* azonosítását további adatok is alátámasztani látszanak. Amikor XI. Gergely pápa 1372 májusában Lajos király támogatását kérte a Magyar- és Lengyelország területére újonnan kinevezett István fia Péter nuncius és kollektor számára, a bulla szövegében világosan utalt a klerikus és az uralkodó korábbi ismeretségére.²⁷⁰ Öt hónappal később pedig ugyancsak Petrus Stephani neve szerepel Vilmos kardinális vikáriusaként és prokurátoraként Garai Miklós macsói bánhoz intézett pápai bullában, amely a bíboros titeli préposti javadalmához tartozó birtokok elleni jogsértésekről tájékoztat.²⁷¹ 1373 nyarán lengyelországi adószedői körútja alkalmával a kardinális boroszlói kanonoki javadalmának kezelőjeként szerepelt.²⁷² A felhívízi stefanita rendházat és a hozzá tartozó birtokokat ugyancsak ő kezelte Vilmos távollétében.²⁷³ Péter fran-

²⁶⁷ TUSOR PÉTER, *Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században* (CVH I/3), Budapest–Róma 2005, 43.

²⁶⁸ FEDELES TAMÁS, *Quod tales omnes et singuli (...) ad aquam projiciantur*. *Külföldiek a késő középkori Magyar Egyházban*, A pécsi egyházmegye vonzásában. Tanulmányok Timár György tiszteletére (METEM Könyvek 63; szerk. Fedeles Tamás–Horváth István–Kiss Gergely), Budapest 2007, 27.

²⁶⁹ BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, II, 233, 271, 297. sz.

²⁷⁰ „magistrum Petrum Stephani archidiaconum de Zaboht in ecclesia Agriensi, quem, ut credimus, magnificentia tua bene novit” THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 229. sz.

²⁷¹ 1372. október 25.: uo., 256. sz.

²⁷² 1373. június 4.: SCHINDLER, *Das Breslauer*, 354.

²⁷³ Egy 1379. november 11-én kelt oklevélben István fia Péter dömösi pőrpost, mint egykori „[d]ministrato magistratus cruciferorum ecclesie sancte Trinitatis de Calidis Aquis per domino Guillelmo cardinali bone memorie extitisset” szerepel. MNL-OL DF 238 4 03. (C. TÓTH NORBERT szíves közlése.)

cia eredetére utal a következő adat is. 1372 májusában XI. Gergely a szintén a limoges-i egyházmegye területéről származó Jordanus de Blanchasorfnak egri kanonikátust, egy hozzátartozó javadalomra vonatkozó várományt, valamint a szabolcsi főesperességet adományozta, abban az esetben, ha az említettek az István fia Péter által a narbonne-i egyházmegyében lévő Calhano plébániájának békes elfoglalása következtében üresedésbe kerülnek.²⁷⁴ Péter azonban még évek múlva is a francia plébánia birtokában volt,²⁷⁵ s amint láttuk, a szabolcsi főesperességet is kézben tartotta. Nem írhatjuk a véletlen számlájára azt sem, hogy azt az Albi egyházmegye területéről származó Johanniss Pelvost nevezte ki egyik *subcollector*rává, aki ugyancsak Vilmos kardinális familiárisaként és ügyvivőjeként érkezett a Kárpát-medencébe.²⁷⁶ Egy Pelvoshoz kapcsolható információ szintén Péter kollektor idegen eredetére utal. Számadáskönyve kiadási tételei között szerepel egy bejegyzés, miszerint egyik *subcollectora* Zágrábban halálos betegségbe esett, így annak érdekében, hogy javait *magyar szokás* szerint ne idegenítsék el, egyik emberét küldte azok őrzésére.²⁷⁷

Úgy vélem, hogy mindezek ismeretében *Petrus de Monasteri*ót és *Petrus Stephani* kollektort *azonos személynek* tarthatjuk, amint ezt korábban FEJÉRPA-TAKY LÁSZLÓ is feltételezte. Kollektori kinevezésének háttérében patrónusát, Vilmos kardinálist sejtethetjük, aki magyar egyházi pályafutásának kezdeteit is egyengette. Befolyásos támogatója halálát (1374) követően Péter még évekig az Apostoli Kamara szolgálatában maradt, s – mint számadásaiból ismert – eredményes munkát végzett. Noha nem került fejére püspöki infula, a több mint három évtizedes egyházi pályafutása során élvezett stallumai anyagi biztonságot, megbecsültséget biztosítottak számára. Életét *religiosus frater*ként az egykori *dominusa* által irányított stefanita rendház főnökeként fejezte be, valamikor 1392. február 15-ét követően.²⁷⁸

²⁷⁴ 1372. május 20.: „*Jordano de Blanchasorf clerico Lemonicensis diocesis de canonicatu, sub expectatione prebende ecclesie Agriensis ac archidiaconatus de Zabouch in eadem ecclesia, dum vacabit per assecutionem pacificam parochialis ecclesie in Calhano, Narbonensis diocesis, faciendam per Petrum Stephani, XIII. kalendas Junii.*” MVH I/1, 479. – A szöveget tévesen értelmezi NÉMETH, *A szabolcsi főesperesség*, 9.

²⁷⁵ 1376. február 7.: „*una cum parochiali ecclesia de Calhano Narbonensis diocesis, quam tunc temporis obtinebas*” – THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 313. sz.

²⁷⁶ BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, I, 431. sz.; SCHINDLER, *Das Breslauer*, 121, 137.

²⁷⁷ „*Item quia michi relatum fuerat, quod subcollector in Zagrabia erat infirmus ad mortem, ne bona sua more Ungarico alienarentur, nisi unum hominem meum pro conservatione bonorum et rerum, que pro camera habebat et habere debeat [...]*” MVH I/1, 463.

²⁷⁸ KNAUZ NÁNDOR, *A Jánoslovagok Esztergomban*, Magyar Sion 3 (1865) 739–740.

FÜGGELÉK I.

A két Péter egyházi pályafutása

PETRUS DE MONASTERIO

egri kanonok (1360–1376)	1360. VII. 29. (BOSSÁNYI, <i>Regesta</i> II, 353. sz.) 1376. II. 1. (VMHH II, 313. sz.)
kalocsai éneklőkanonok (1361)	1361. VIII. 24. (BOSSÁNYI, <i>Regesta</i> II, 297. sz.)
szabolcsi főesperes (1361–1375)	1361. VIII. 24. (BOSSÁNYI, <i>Regesta</i> II, 297. sz.) 1375. V. 9. (VMPL 972. sz.)
apostoli nuncius és kollektor (1372–1378)	1372. II. 10. (ASV RV vol. 264, fol. 93r) 1378. IV. 8. (MNL-OL DF 200 277; MREV IV, 320. sz.)
calhanói plébánia (1372–1376)	1372. V. 20. előtt (MVH I/1, 479.) 1376. II. 7. (VMHH II, 313. sz.)
esztergomi kanonok és az esztergomi Szűz Mária-oltár mestere (1373–1390)	1373. VI. 13. (MVH I/1, 469.) 1390 (DF 237 799; ZsO I, 2392. sz.)
dömösi prépost (1374–1379)	1374. III. 21. (MNL-OL DF 207 392; PRT II. 544.) 1379. XI. 11. (MNL-OL DF 238 403)
boroszlói kanonok (1375–1376)	1375. X. 25. (MVB IV, 1048. sz.) 1376. VIII. 6. (SCHINDLER, <i>Das Breslauer</i> , 121.)
felhévízi és esztergomi stefanita mester	1390. XI. 3. (MVH I/3, 99.) 1392. II. 15. (MNL-OL DF 237 799; ZsO I, 2392. sz.)

KNOL PÉTER

scenchi plébános (1380)	1380. VII. 29. (MNL-OL DL 83 373) 1380. X. 11. (Zichy IV, 141. sz.)
egri püspöki vikárius (1380–1384)	1380. VII. 29. (MNL-OL DL 83 373) 1384. II. 9. (MNL-OL DL 82 953; Zichy V, 50. sz.)
az egri Szent Mihály-oltár rektora (1382)	1382. I. 13. (MNL-OL DL 60 399)
egri kanonok, patai főesperes (1383–1387)	1383. II. 14. (MNL-OL DL 6984) 1387. V. 5. előtt (C. TÓTH, <i>Az egri káptalan</i> , 57.)
dömösi prépost (1387/1388?–1389)	1389. I. 1. (MNL-OL DL 71 901; ZsO I, 857. sz.)
erdélyi püspök (1389–1391)	1389. VI. 14. (Cameralia I, 100. sz.) 1391. VII. 21. (ENGEL, <i>Archontológia</i> , I, 70.)

FÜGGELÉK II.

I.

*Boroszló, 1373. július 4.**István fia Péter szabolcsi főesperes nyugtája*

István fia Péter szabolcsi főesperes a Magyar és a Lengyel Királyság területén szentszéki nuncius és kollektor nyugtát állít ki Nicolaus Strossberg poznańi kántor és boroszlói kanonok, a gnieznói egyháztartomány kollektora számára, az Apostoli Kamara nevében tőle átvett 40 cseh márkáról, továbbá a tőle hat márkáért vásárolt lóról. Papíron, papírszalagon függő egykori pecsétje leszákad.

(ASV Instrumenta Miscellanea 2782. sz. – orig.)²⁷⁹

Noverint universi, quod ego Petrus Stephani archidiaconus de Zabouch in ecclesia Agriensi in regnis Ungarie et Polonie apostolice sedis nuncius et collector, confiteor et recognosco me habuisse et realiter recepissem a venerabili viro domino Nicolao Strossberg, cantore Poznaniensi et canonico Wratislaviensi,²⁸⁰ commissario seu collectore per venerabilem et circumspexit virum dominum Heliam de Wodronio, cantorem Xantonensem apostolice sedis nuncium in provincia Gneznensis deputato, de pecuniis Camere per ipsum dominum Nicolaum receptis quadraginta marchis grossorum Bohemicalium, XLVIII° grossos pro qualibet marca computando. De quibus quadraginta marchis sic per me nomine predictae Camere receptis ipsum dominum Nicolaum Strossberg et suos et quoscumque alios ex hoc causam habentes et habituros tenore presentium quitto et libero ac quitto et liberos tenere promitto imperpetuum. In cuius rei testimonium presentibus litteris sigillum meum proprium duxi apponendum. Datum Wratislaviae, die quarta mensis Julii anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo tertio.

Item recognosco me habuisse a dicto domino Nicolao unum equum ambulatorem valoris sex marcharum.

²⁷⁹ Kiadása: MPV IX/3, XXXVI, 146. jz.

²⁸⁰ Nicolaus Strossberg poznańi és boroszlói kanonok, altizedsedő, tizedsedő. Lásd fentebb!

2.

Győr, 1374. április 21.

Miklós győri olvasókanonok és György győri kanonok, a győri egyház subcollectorai

Kiközösítették Domokos pannonhalmi apátot és interdictum alá vették konventjét, mivel az intések ellenére sem fizette be a rá kirótt adót az Apostoli Kamara számára. Papíron, alján két befüggesztett, mandorla alakú pecsét nyomával.

(Bencés Főapátság Levéltára, Pannonhalma, Konventi Levéltár, Capsarium 593;

MNL-OL DF 207 392 – orig.)²⁸¹

Nicolaus lector et canonicus ecclesie Iauriensis²⁸² et magister Georgius canonicus eiusdem ecclesie²⁸³, subcollectores ad infrascripta specialiter deputati universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Litteras honorabilis viri domini Petri Stephani, prepositi Dimisiensis, nuncii domini nostri pape in regnis Hungarie et Polonie collectoris reddituum et annatarum domini pape recepimus hunc tenorem continentes: Petrus Stephani, canonicus ecclesie Strigoniensis, in regnis Hungarie et Polonie apostolice sedis nuncius et collector, venerabili et circumspecto viro domino Nicolao, lectori ecclesie Iauriensis, subcollectoris nostro salutem in Domino et mandatis nostris, ymo verius apostolicis firmiter obedire. Quia alias coram vobis et quibusdam aliis dominis de capitulo dicte ecclesie Iauriensis litteras de potestate auctoritate apostolica nobis commissa legi et publicari fecimus, ideo eas presentibus inserere non curamus; verum cum aliis arduis Camere Apostolice negociis canonicis occupati ad alias partes nos transire oporteat, de vestris scientia et fidelitate plenam in Domino fiduciam obtinentes vices nostras quo ad infrascripta vobis tenore presentium committimus, quousque ipsas ad nos duxerimus revocandas, dantes et concedentes vobis auctoritate apostolica supradictam plenam et liberam potestatem, tum canonicis et personis ecclesiasticis dicte ecclesie civitatis et diocesis Iauriensis, quibus per sedem apostolicam de beneficiis ipsorum provisum extitit vel mandatum est provideri vel confirmata per eandem sedem existunt aut qui ipsa beneficia minus iuste obtinent vel fructus inde percipiunt super mediis annualibus fructibus seu mediis annuatis dicte curie apostolice debitis et reservatis in vero et iusto valore ipsorum beneficiorum exinponendi et terminos ad satisfaciendum assignandum et pecunias, item huiusmodi compositionum debitas nomine prefate curie apostolice petendum et recipiendum et de receptis quietandum, necnon quoscunque debitores vel qui ipsa beneficia obtinent vel fructus percipiunt eadem auctoritate providendum, ipsosque et eorum singulos per excommunicationis, suspensionis et interdicti ac ingressus ecclesie sententias compellendi et agravandi et alias omnem censuram ecclesiasticam in eos et eorum quemlibet exercendi, prout vobis videbitur expedire. Nos itaque volentes mandatum ipsius exequi reverenter, ut debemus, religiosum virum fratrem Domini-

²⁸¹ Kiadása: PRT 544–545, 201. sz.

²⁸² Miklós győri olvasókanonok, altizedszedő. Lásd fentebb!

²⁸³ György győri kanonok, altizedszedő. Lásd fentebb!

cum abbatem monasterii Sancti Martini de Sacro Monte Pannonie,²⁸⁴ semel, secundo et tertio monuimus, ut de medietate reddituum eiusdem monasterii Sancti Martini camere domini pape satisficiat, ut tenetur. Qui nostris monitionibus contumaciter non parens prelibatis terminis sibi assignatis, unde nos predictum dominum abbatem et conventum et monasterium subicimus ecclesiastico interdicto, insuper sententias excommunicationis et interdicti in eundem monasterium, abbatem et conventum promulgatas in aliis litteris et processibus supradicti domini Petri collectoris pronuntiamus eosdem incurrisse. Datum Iaurini, duodecimo Kalendas mensis Aprilis.

3.

Pont-de-Sorgue, 1374. augusztus 21.

XI. Gergely pápa Petrus Stephaninak

A pápa bullájában részletesen szabályozza Petrus Stephani kollektori hatáskörét.

(ASV Reg. Vat., vol. 265, fol. 164v – reg.)²⁸⁵

Gregorius episcopus servus servorum Dei dilecto filio Petro Stephani canonico ecclesie Strigoniensis, apostolice sedis nuncio, salutem et apostolicam benedictionem. De circumspectis et fidelitate tua quam plurimum in domino confidentes, petendi, exigendi et recipiendi nomine nostro et camere nostre apostolice denarii beati Petri, necnon quascunque pecunias eidem camere qualitercunque debitas et alia quecunque arreragia seu remanencias tam de dicto censu quam de decimis, procurationibus, subsidiis et aliis quibuscunque prefate camere in regnis Ungarie et Polonie, ac in civitate et diocesi Wratislaviensi, Lubiciensis, Culmensis ac Caminiensis, ac in tota provincia Gneznensi qualitercunque debitas, et annalia beneficiorum per nos seu auctoritate nostra, aut predecessorum nostrorum Romanorum pontificem collatorum seu confirmatorum, et inantea per nos conferendorum et confirmandorum, vel de quibus mandamus provideri, et etiam a quibuscunque commissariis sive delegatis, in partibus illis auctoritate apostolica qualitercunque deputatis, omnes et singulas pecunias per eos nomine dicte camere receptas, ponendi quoque ad manus camere predicte fructus, redditus et proventus omnium et singulorum beneficiorum, etiam si dignitates archiepiscopales, episcopales aut alias fuerint eidem camere obligate, necnon contra quoscunque contradictores et rebelles, vel non solventes aut detinentes pecunias aut iura dicte camere, quecunque et qualiacunque fuerint et in quibuscunque rebus consistant, cuiuscunque status, gradus, ordinis vel conditionis fuerint, etiamsi pontificali vel alia quacunque prefulgeant dignitate, simpliciter et de plano ac sine strepitu et figura iudicii auctoritate apostolica procedendi, ipsoque per censuram ecclesiasticam, appella-

²⁸⁴ Domokos pannonhalmi apát (1372–1377). *Paradisum plantavit* (= www.paradisum.osb.hu, utolsó megnyitás: 2016. december 8.)

²⁸⁵ Kiadása: MPL I, 708–709, 956. sz.

tionem postposita, compescendi, et si necesse fuerit, citationes et moniciones quaslibet, si tibi videbitur, per edicta publica in locis affigenda publicis, de quibus sit verisimilis coniectura, quod ad noticiam citatorum ac monitorum aliorum, quos concernent, pervenire valeant, faciendi, et si opus fuerit, auxilium brachii secularis invocandi, et illos, qui propter premissa excommunicationis sententiam incurserint imposterum, et inantea incurrere contingeret, ab huiusmodi sententia auctoritate apostolica, satisfacto prius eidem camere nostre de hiis, de quibus tenebantur, iniuncta eis penitentia salutari, in forma ecclesie absolvendi, et cum eis super irregularitate, si quam huiusmodi ligati sententia celebrando divina vel immiscendo se illis, non tamen in contemptum clavium, contrexerint, eis ad tempus, de quo tibi videbitur, a suorum ordinum executione suspensis, dispensandi, et interdicta ab eorum ecclesiis et locis ratione premissorum apposita amovendi, necnon etiam de receptis quitandi, et que in premissis necessaria fuerint, gerendi et exercendi eidem circumspectioni tue plenam et liberam tenore presentium concedimus facultatem. Non obstantibus constitutionibus apostolicis de una et de duabus dietis et aliis contrariis quibuscunque, etiamsi de illis et totis earum tenoribus esset presentibus specialis et expressa mentio facienda, seu si aliquibus communiter vel divisim a predicta sit sede indultum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari, aut extra vel ultra certa loca ad iudicium evocari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum apud Pontemsorgie Avinionensis diocesis XII. Kalendas Septembris, pontificatus nostri anno quarto.

4•

Buda, 1378. április 8.

Petrus Stephani kollektor nyugtája Péter veszprémi püspök számára

Tudatja, hogy a győri püspöki kinevezése után esedékes szervíciomot Veszprémben történő áthelyezését követően megfizette. Az oklevél tartalmazza XI. Gergely pápa Péter számára 1376.01.29.-én kiállított kollektori kinevező bullájának átiratát. Papír, papírszalagon függő pecsétje elveszett. Hátoldalán egykorú kézírással: *facultas absolvendi*.

(Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Miscellanea 146; MNL-OL DF 200 277)²⁸⁶

Universis presentes litteras inspecturis Petrus Stephani, prepositus Demes-siensis, in regno Ungarie apostolice sedis nuncius et collector salutem in Domino. Noveritis nos litteras sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Gregorii divina providentia pape undecimi, eius vera bulla plumbea more Romane curie impendenti sigillatas, sanas et integras nec abrasas nec in aliqua sui parte suspectas, sed prorsus omni vitio et suspicione carentes cum ea, qua decuit, reverentia recepisse in hec verba: Gregorius episcopus servus servorum Dei. Dilecto filio Petro Stephani canonico Wratislaviensi, apostolice sedis nuncio salu-

²⁸⁶ Kiadása: MREV IV, 357–358. 320. sz.

tem et apostolicam benedictionem. De tua discretione et fidelitate probata gerentes in Domino fiduciam plenioram, tibi a quibuscunque archiepiscopis et episcopis ac electis regnorum Ungarie, Polonie et Dalmatie nomine nostro petendi et recipiendi medietatem quarumcunque summarum pecuniarum per eos pro ipsorum communi communi servitio apostolice camere pro nostra seu ipsius camere portione debitarum et debendarum imposterum, pro quibus usque ad sex menses proxime futuros, ut est moris, in Romana curia obligabunt seu obligare debebunt, eosque de receptis duntaxat quittandi et absolvendi plenaire, ac si dicta camera persolvissent, plenam concedimus tenore presentium facultatem. Datum Avinione, quarto Kalendas Februarii, pontificatus nostri anno sexto.²⁸⁷ Virtute quarum litterarum apostolicarum confitemur et recognoscimus nomine camere apostolice habuisse et realiter cum effectu recepisse a reverendo in Christo patre domino Petro olim olim episcopo Iauriensi, nunc episcopo Vesprimiensi²⁸⁸ tam per manus ipsius domini episcopi, quam venerabilis vir domini Demetrii archidiaconi Borsensis in ecclesia Strigoniensi,²⁸⁹ in ecclesia, civitate et diocesi Strigoniensi subcollectoris apostolici per nos deputati, pro communi servitio eidem camere apostolice per dictum dominum episcopum debito ratione dicte Jauriensis ecclesie, videlicet in toto, ducentas decem octo marchas, qualibet marcha per decem pensas computando. De quibus ducentis decem octo marchis sic per nos habitis prefatum dominum episcopum et successores suos quittamus et reddimus expeditos. In cuius rei testimonium presentibus litteris sigillum nostrum proprium duximus apponendum. Datum Bude, die octava mensis Aprilis, anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo octavo.

FEDELES TAMÁS

²⁸⁷ 1376. január 29.

²⁸⁸ Péter győri (1376–1377), majd veszprémi (1378) püspök. ENGEL, *Magyarország világi archontológiája*, I, 71, 78.

²⁸⁹ Jánoki Demeter esztergomi kanonok, barsi főesperes, később veszprémi, majd erdélyi püspök. Lásd fentebb!

„PARTES UNGARIE... SATIS OCCUPATE CUM TURCIS”

A magyarországi török-kérdés a 15. századi pápai kérvénykönyvekben¹

A 15. században a töröknek a Magyar Királyság déli határain való fokozódó jelenléte mind a nagypolitikában, mind a mindennapi életben egyre súlyosabb nehézségeket okozott.² Az ország politikai kormányzatára többek között a véderő folyamatos fenntartásának olyan terheit róttá, melyek a korabeli keresztény Európa egyetlen politikai formációjára sem nehezedtek, s a költségek előteremtése az egész társadalmat érintette – Mátyás 1467-ben Rómába küldött rotulusa szerint „*adversus Turchos Christi nominis inimicos ... sine magnis laboribus et expensis castra tenere*” nem lehet.³ Az egyszerű embereket ugyanakkor nem ritkán életük színterének megváltoztatására vagy éppen életmódjuk gyökeres átalakítására kényszerítette. Ez utóbbi jelenség körébe azonban nem csak a veszélyérzet állandó növekedését és a harcos mindennapok állandósulását kell sorolnunk, hanem megjelent a vallásváltás ideiglenes vagy végleges lehetősége is:⁴ a valóságos és jelképes határon való átjárás a keresztény éthosz alapján történeti fenoménné vált középkori Európa erkölcsi alapjait és belső összetartó erejét egyaránt kikezdte, s a kereszténység valaha erős belső szolidaritását a perifériáról a központ irányába haladva folyamatosan erodálta.

¹ Készült az MTA–ELTE–PPKE Ókortudományi Kutatócsoportban.

² A török–magyar küzdelmek összefoglaló bemutatását lásd SZAKÁLY FERENC, *A török–magyar küzdelem szakaszai a Mohácsi csata előtt (1365–1526)*, Mohács. Tanulmányok a Mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából (szerk. Rúzsás Lajos–Szakály Ferenc), Budapest 1986, 11–57.

³ 1467. január 2. ASV Registra Supplicationum, vol. 605, fol. 148v. 1493-ban II. Ulászló Mátyásról azt írta a pápának, hogy „*cum prefatus rex pro defensione fidelium eorundem ab oppressionibus Turcorum in partibus illis maximis oneraretur impensis*”. MREV IV, 13. Ugyanabban az ügyben benyújtott kérelmében II. Lajos 1519-ben megismétli a kijelentést: uo., 267. Vö. KUBINYI ANDRÁS, *Hadszervezet a késő középkori Magyarországon*, Uő, Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára), Budapest 2007, 199–215; továbbá Uő, *Magyarország hatalmasai és a török veszély a Jagelló-korban (1490–1526)*, Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete, 233–260.

⁴ ERDÉLYI GABRIELLA, *Túlélési stratégiák a török idején*, Identitás és kultúra a török hódoltság korában (szerk. Ács Pál–Székely Júlia), Budapest 2012, 89–99.

A 15. század második felének magyarországi történései éppen ezért meghatározóak voltak a kontinens új- és legújabb kori politikai struktúrájának alakulására.⁵

A Magyar Királysággal való veszély- és kockázatközösségnek elsőként a pápaság ébredt a tudatára. A Szentszék a spanyol származású III. Callixtus pápa pontifikátusától (1455–1458) fogva egyre jelentősebb terheket vállalt a védelmi költségek előteremtésében, s lehetőségei szerint komoly összegeket és emberi erőforrásokat kanalizált a Magyar Királyságba egészen annak a mohácsi hadszíntéren történt bukásáig bezárólag.⁶ A történeti részletek dokumentumait legnagyobb számban a Szentszék levéltárai tartották fenn. Amíg azonban a legátusok és nunciások tevékenysége révén keletkezett – főképp szálas iratok és bullaregisztrum formájában korunkra maradt – iratanyag feltárása révén mára a tudományos kutatás nagy vonalakban tisztázta az államközi kapcsolatrendszer ezen aspektusát,⁷ a mindennapi életre vonatkozó adatok elemzése és a történeti képbe történő beillesztése a *Poenitentiaria* regisztrumainak átvizsgálása révén a legutóbbi időkben indulhatott csak meg.⁸ BOSSÁNYI ÁRPÁD⁹ és a LUKCSICS-testvérek¹⁰ forráskiadványaiból az is ismeretes, hogy a *Dataria Apostolica* levéltárai, főképpen a mindenkori pápákhoz benyújtott folyamodványok is értékes ismereteket rejtenek ebben a tekintetben¹¹ – a *supplicatiók* ugyanis segítenek teljes jogérvényű formában korunkra nem maradt dokumentumok tartalmának rekonstruálásában, illetve olyan részleteket is tartalmaznak, melyek az expedált bullába már nem kerültek bele –, ezek kutatása azonban SZAKÁLY FERENC III. Callixtus korára vonatkozó feltáró munkájával hosszú

⁵ Az európai szolidaritás kifejlődését lényegében azonos módon mutatta be CHRISTOPHER DAWSON, *Európa születése* (Az európai kultúra története), Budapest [é.n.], 268–294; OSCAR HALECKI, *Európa millenniuma* (Europica Varietas), Budapest 1993, 123–142.

⁶ A veszélyérzet kialakulására a szentszéki-magyar kapcsolatok keretei között lásd RÁCZ GYÖRGY, *Az Anjou-báz és a Szentszék (1301–1387)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 55–81; E. KOVÁCS PÉTER, *A Szentszék, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490)*, Uo., 97–117; KUBINYI ANDRÁS, *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526)*, Uo., 119–134.

⁷ FRAKNÓI nevezetes vállalkozásával kirajzolta az alapvonalakat, melyeket a részletek feltárásával és finomításával napjaink Vatikán-kutatása számos ponton módosít, lásd TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (CVH I/1exc.), Budapest–Róma 2004. Az eddig kiaknázatlan fondokban rejlő lehetőségekre lásd NEMES GÁBOR, *Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brévéi (1523–1526)* (CVH I/12), Budapest–Győr–Róma 2015.

⁸ ERDÉLYI GABRIELLA, *A Sacra Poenitentiaria Apostolica hivatala és magyar kérvényei a 15–16. században*, LK 74 (2003) 33–57; 76 (2005) 63–103.

⁹ BOSSÁNYI ÁRPÁD (kiad.), *Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak I–II*, Budapest 1916–1918.

¹⁰ MREV I–IV; illetve LUKCSICS PÁL (kiad.), *XV. századi pápák oklevelei. Diplomata pontificum saec. XV. I–II* (MHI 1–2), Budapest 1931–1938.

¹¹ A LUKCSICS-féle *Diplomata pontificum* tanúsága szerint az I. kötet 1453 regesztájából 14. évre 19, a II. kötet 1356 tételéből 25 esztendőre 50 hivatkozás esik, ez arányos eloszlás esetén évi 1,5-es átlagot jelentene. A kronológia előrehaladtával azonban egyre sűrűsödnek a hivatkozások, földrajzilag a kezdeti dalmát-horvát vidéktől a pécsi, bácsi, váradi és erdélyi egyházmegyék sávján keresztül Mátyás idejére végül elérik az ország szívéét, Óbudát.

időre megszakadt, s csak nemrégiben indulhatott újra. A hiányt szembeötlően mutatja ARTNER EDGÁR nevezetes forráskiadványa, melyet eredetileg a vatikáni *monumenta*-sorozat revitalizálására szántak, s melynek korabeli aktuális politikai célzata sem nagyon vitatható.¹² Ebben ugyanis az 1426 és 1475 közötti pontosan fél évszázadból egyetlen forrás sem szerepel, az utolsó, V. Márton pontifikátusának idejéből a gyűjteménybe felvett darab Zrínyi Péter gróf folyamodványa, melyben többek között a napi török veszélyre és harcokra hivatkozva („*pro defensione Christianitatis continua bella suscipiunt*”) szerez gyóntatóválasztási engedélyt magának és családjának, továbbá mindazon keresztényeknek, akik a gróf vezetésével harcolni készülnek a hitetlenek ellen („*qui sub ipsius comitis vexillo et acie contra eosdem infideles propugnaturi*”).¹³ A következő, immár IV. Sixtus pápasága idején kelt irat már Mátyás török háborúival kapcsolatos.¹⁴ ARTNER „heterogén jellegű válogatását” – TUSOR PÉTER előszavának kifejezéseivel élve – „többé-kevésbé egységes keretbe illeszti” a téma: Magyarország Európa védelmében játszott szerepe.¹⁵ Valóban különös, hogy éppen ezen szerep öntudatosodásának esztendei maradtak ki a historiográfiai jelentőségű gyűjteményből.

Egy korábbi írásomban – SZAKÁLY FERENC kutatásaira támaszkodva – több olyan vatikáni forrás szövegét tettem közzé éppen a fentebb jelzett évkörből, melyek tartalmilag szorosan kötődnek a törökveszélyhez. Miután aligha volt várható, hogy a mai török vagy görög állam támogatna ezirányú forrásfeltáró kutatásokat, munkámban azt vizsgáltam, hogy Konstantinápoly 1453. évi elesét követően az elmenekülő, emigráns bizánci görögök milyen formában kértek és kaptak támogatást a Szentszéktől ahhoz, hogy életüket újrakezdzék vagy éppen szeretteiket kiváltásuk a muszlim hódítók fogságából. A vizsgált személyek nem elsősorban azok a kiemelkedő humanisták voltak, akik felkészültségüknél vagy politikai kapcsolataiknál fogva amúgy is jól fizető állásokat tudtak szerezni a Kúria apparátusában, hanem sokkal inkább a katalizmát megelőző azon kisemberekre összpontosítottam a figyelmemet, akiknek a sorsára a *supplicatiós*-regisztrumokból nyerhető részletesebb felvilágosítás. A kérvénykönyvek nem is okoztak csalódást: egy olyan dokumentumtípus születését segítettek feltárni, amely lényegében a búcsú-teológián alapult, amelyet a későbbi hivatali nyelv *mendicationalis* néven emlegetett, s amelyet a 16. század elején a Nyási Demeter hivatali idején összeállított formulárium szerint már az esztergomi vikáriusi bíróságon is meg lehetett szerezni.¹⁶ Az egyik ilyen folyamodvány – nevezetesen Michael de Aligieriisé – többek között arra is

¹² ARTNER EDGÁR, „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája” (CVH I/1; kiad. Szovák Kornél–Török József–Tusor Péter), Budapest–Róma 2004.

¹³ Uo., 107–109. (99. sz.); LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 893. sz.

¹⁴ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 109–111. (100. sz.)

¹⁵ Uo., CXCVI.

¹⁶ Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, MSS II. 507 (kiadása előkészületben, *Collectanea Studiorum et Textuum* I/3), fol. 79v–82r. 262r–263r. 298rv. 366v–367v. 368rv. A kéziratra lásd ERDŐ PÉTER, *Egyháztörvény a középkori Magyarországon*, Budapest 2001, 95.

rámutatott, hogy benyújtójának tudomása szerint az egyházfő nem siethet könnyedén pénzzel a hozzá fordulóknak segítségére („*video sanctitatem vestram non ita comode michi pecunia subvenire posse*”), ezért kért korábbi példákra hivatkozva úgynevezett *mendicationalist*.¹⁷ E tekintetben intézményes modellt jelenthetett mindenekelőtt V. Márton pápa újonnan napvilágra került bullája 1430. december 16-áról, melyben a rhodoszi johannitáknak engedélyezte a gyóntatóválasztási engedély osztását segélygyűjtés céljából a török elleni harc folytatásához. Miután IV. Jenő a következő esztendő tavaszán megerősítette elődjének intézkedését, a rhodoszi nagymester biztosai járni kezdték a Nyugatot, és tekintélyes összegeket gyűjtöttek össze a rend küzdelmére. A korunkra maradt források tanúsága szerint a sajátos búcsúengedélyek iránt Magyarországon is komoly kereslet mutatkozott, ahol is 1432–1433-ban négy búcsúbiztos (Iacobus de Sergano, Iohannes de Nursia, Lucius de Ianua és Nancius de Burgo) bocsájtott ki a pápai bullára támaszkodva érvényes gyóntatóválasztási engedélyeket olyanok számára, akik a török elleni küzdelmet anyagilag is hajlandóak voltak támogatni.¹⁸ A segítségnek eszerint más – talán volumenükben kevésbé hatékony – módjai is voltak, mint a királyságba a diplomácia csatornáin keresztül kanalizált és ott néha ellenőrizhetetlenül felhasznált pénzsegélyek: ezek a módozatok a búcsúteológiából fakadó meggyőződést és a keresztény közösségérzést hozták egymással szoros kapcsolatba.

A római pápák – „*ibi Roma, ubi papa*” – a Szentföldért vívott évszázados küzdelmek során folyamatosan figyelemmel kísérték a muszlim hódítás előrenyomulását és annak egyes állomásait. A harcok egyelőre több száz esztendőn keresztül a Közel-Keletre és Kis-Ázsiára – Európától az idő szerint még távoli vidékekre, ámbar a keresztény Bizánci Birodalom kiterjedt birtokaira – korlátozódtak, a tét ekkor legfeljebb eszmeileg fontos területek – a Szentföld és a helyi keresztény államok – megtartása és fennmaradása volt. A 14. század közepe táján azonban az oszmánok partra szálltak az öreg kontinensen, ott szilárd hídfőt hoztak létre, és a veszély ezzel folyamatosan egyre testközelibbé vált. A Magyar Királyság illetve vazallusai területére becsapó törökök elleni harcok majd csak az első rigómezei csatától fogva

¹⁷ SZOVÁK KORNÉL, *Gratiarum et misericordiarum fons. Bizánci emigránsok Itáliában*, Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 40; *Analecta Mediaevalia* 3) (szerk. Neumann Tibor–Rácz György), Budapest–Piliscsaba 2009, 377–409.

¹⁸ A kérdést részleteiben feltárta, feldolgozta és forrásait közzétette HÁZI BALÁZS, *Egy johannita búcsú magyarországi forrásai az 1430-as évek elejétől*, MA Szakdolgozat, PPKÉ BTK, Piliscsaba 2012. A munka különös jelentőségét az adja, hogy szerzője a fehérvári johanniták egykori levéltárából napvilágra hozta azt a pápai bullát (MNL-OL DF 106 351), amely után a búcsú történetének mára klasszikussá lett monográfiája, NIKOLAUS PAULUS (*Geschichte des Ablasses im Mittelalter I–III*, Paderborn 1922–1923) nevezetes munkája írásakor a vatikáni levéltárakban és másutt is eredménytelenül kutatott. Időközben a Lateráni Regisztrum-sorozatból (ASV Registra Lateranensia, vol. 304, fol. 175v–177r) is előkerült a bulla szövege. Lásd *Acta Eugenii papae IV (1431–1447)*, ed. GEORGIUS FEDALTO (Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis recognoscendo. Fontes, Series III/15), Roma 1990, 12–14 (n. 16).

kezdték mind rendszeresebbekké válni,¹⁹ s még később – Szerbia végleges elesést követően – érezte majd csak meg mindennapi valóságában a keresztény Magyarország a muszlim szomszédságból fakadó bajokat, a pápai intó szó azonban ezt megelőzően sem volt ismeretlen a magyar egyháziak előtt. Róma főpapjai ugyanis időnként adót vetettek ki a nyugati keresztény papság jövedelmeire, de az egyház-kormányzat illetékei révén befolyt összeg egy részét is régtől fogva a keleti hívek megsegítésére fordították. 1332–1337 között pápai tizedszedők vették számba a magyarországi egyházi javadalmakat, és szedték be az éves jövedelmek tizedrészét a Szentföld javára.²⁰ Az illetékgzaldalkodás mikéntjét pedig jól jellemzi Szécsi Péter fiának, Domonkosnak a kérvénye, amely VI. Kelemen pápa (1342–1352) hivatalába 1345 nyarán futott be, és amelyben *dispensatió*ért folyamodott a kérelmező az egyházfőhöz. Történt ugyanis, hogy korábban az erdélyi püspök, akihez a javadalombetöltés joga az idő szerint tartozott, az akkor – nem hogy kánoni korban, de még éppen csak a nagykorúság határán lévő – tizennégy esztendőű ifjút az üreseedésben lévő gyulafehérvári prépostságra nevezte ki. Domonkos annak rendje és módja szerint birtokba is vette a javadalmat, jövedelmeit pedig rendszeresen beszedte, egészen a *supplicatio* benyújtásának időpontjáig bezárólag. 1345-ben, immáron kánoni korba lépve úgy döntött, hogy mégiscsak rendezni kánonjogi helyzetét és jogorvoslatot – a szabálytalan adományozás helyreigazítását, azaz a *defectus* eltörlését – kérte a Kúriában. VI. Kelemen a folyamodványt jóváhagyta, Domonkoszt visszaállította eredeti jogállapotába, még az időközben beszedett jövedelem kártérítésétől is eltekintett, ámde feltételül szabta, hogy a kérelmező mondjon le a prépostságról, és fizessen négyszáz aranyforintot – korabeli mércékkel irdatlan summát – a keresztények törökök elleni megsegítésére. Noha a folyamodványban pusztán az „*in subsidium contra Turcos*” kifejezés szerepel,²¹ aligha lehet kérdéses, hogy ebben az esetben az expedált bulla „*in Christianorum fidelium subsidium contra Turchos*”²² szavai tükrözik hűségesebben a pápai szándékot: azaz a szentföldi hívek megsegítését. A büntető illeték felhasználása többek között annak világos bizonyítéka, hogy a Kúriának az avignoni pápák idején kiformált illetékrendszere – bár gyakorta éri ez a vád – korántsem pusztán az apparátus fenntartását célozta.

A *supplicatio*s regisztrumok a 15. századi pápák pontifikátusa idején is rendkívül gazdagok a törökveszélyre, a török által okozott károkra, vagy éppen a személyes életutat is befolyásoló harcokra vonatkozó kitételekben. Egyesek közülük egyenesen az egyházi élet bomlásáról és a keresztény éthosz eróziójáról vallanak. 1421-ben

¹⁹ ENGEL PÁL, *A török-magyar háborúk első évei (1389–1392)*, Uó, Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok (Millenniumi Magyar Történelem, Historikusok) (szerk. Csukovits Enikő), Budapest 2003, 555–577.

²⁰ Lásd FEJÉRPATÁKY LÁSZLÓ előszavát: *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria. Pápai tized-szedők számadásai 1281–1375* (MVH I/3), Budapest 1887, XLIX–LXXVII, illetve RÁCZ, *Az Anjou-báz és a Szentszék*, 65–67.

²¹ BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, I, 96 (179. sz.).

²² THEINER, *Vet. Mon. Hung.*, I, 683–684 (1030. sz.).

a dalmáciai ferences tartományfőnök azért kér többek között inkvizítori felhatalmazást a Szentszéktől, mert a török portyák az elmúlt két esztendőben három klostrot is elpusztítottak, és veszes gyorsasággal terjedtek – úgy látszik: rendtársai körében is – az eretnek nézetek.²³ 1444-ben IV. Jenő pápa az erdélyi domonkos kerület élére vikáriust volt kénytelen kinevezni, hogy az az egyházi életet helyreállítsa, mert „Magyarország vidékei, különösen is az erdélyiek a töröktől és a hitetlenektől nagy károkat szenvedtek”.²⁴ 1427-ben egy husziták által Csehországból elűzött ágostonos már a török határvidéken prédikált, gyóntatott és misézett,²⁵ 1453-ban pedig egyes bencésekért kellett az apostoli nunciusnak fegyelmeznie, mert azok a török előljáró „kedvét keresték”.²⁶ 1422-ben a bosnyák vikária kiváltságait V. Márton arra hivatkozva terjesztette ki földrajzi értelemben, hogy a török portyák miatt a püspökök és a preláthusok elhagyták Magyarország déli területeit.²⁷ A töröktől való félelem egy bizonyos Mihály nevű püspököt arra készítette, hogy szabálytalanul adjon fel egyházi rendeket illetve adjon templomokat klerikusoknak.²⁸ Az egyházfegyelem és -kormányzat maga is a súlyosan érintett területeken – ha ugyan csak lassanként is – a nyilvánvaló bomlás kezdődő jeleit mutatta.

Nem ritkák az olyan *dispensatio*ért benyújtott folyamodványok sem, melyeket korábbi – gyakran civil – életútjuk során hadszíntéri emberölési ügyekbe keveredett, de később magukat pappá szenteltető vagy szenteltetni szándékozó egyháziak nyújtottak be, hogy kiküszöböljék az *irregularitas* jogállapotát. 1418-ban a királyi titkár, Tamás hevesi főesperes arra panaszkodott, hogy föl szeretné ugyan szenteltetni magát, de korábban fegyvert fogott a törökök (meg keresztények) ellen (is).²⁹ 1443-ban egy zágrábi egyházmegyes pap azzal vonta magára az *irregularitast*, hogy a haza védelmében és foglyok szöktetése közben a társai hét törököt megöltek.³⁰ Hangácsi Albert folyamodványa is utal rá 1445-ben, hogy benyújtóját a török elleni harcban való korábbi részvétele miatt egyházi fenyték fenyegeti,³¹ de ugyanez történt 1446-ban János erdélyi vajda titkárával is.³² Egészen kalandos a másik vajda, Újlaki Miklós fivérének története, aki akkor már a széki apáti tisztet viselte, és akinek az érdekében maga a nagy hatalmú fivér folyamodott a pápához 1450-ben.

²³ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 431. sz.

²⁴ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 813. sz.

²⁵ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 944. sz.

²⁶ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 1298. sz.

²⁷ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 517. sz.

²⁸ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 639. sz.

²⁹ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 135. sz.

³⁰ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 783. sz.

³¹ Uo., 859. sz.

³² Uo., 880. sz. Csábító lenne itt Vitéz Jánosra gondolni, de valójában Vince váradi kanonokról van szó. Személyére lásd KRISTÓF ILONA, *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526)* (The-saurus Historiae Ecclesisticae in Universitate Quinqueecclesiensi 4), Pécs 2014, 249–250. Lásd továbbá jelen munka 71. jegyzetét.

Midőn ugyanis korábban Imre még szentgergelyi apát volt, négy török ki akarta rabolni javakban amúgy sem dúskáló bencés monostorát, de ő közülük kettőt a monostoron (feltehetőleg a templomon) belül, kettőt meg azon kívül megölt.³³ Ugyanígy üldözés közben gyilkolt meg egy pécsi egyházmegyes klerikus egy menekülő törököt a következő esztendőben.³⁴

Az emberi sorsokra azonban más módon is tragikus hatással volt a harcterek rettenete. 1420-ban a Szűz Mária tiszteletére kápolnát alapító Csupor Pálról egy folyamodványból azt tudjuk meg, hogy a török hadszíntéren esett el,³⁵ László dubicai főesperes meg az ellenség fogságába esett – szabadulása esetére ugyan fogadalmat tett, hogy a pálos rendbe lép, de ezt később nem tudta valóra váltani.³⁶ Tallóci Matkóról még azt halljuk, hogy a szlavón tartomány török elleni védelme okán foglalta le a zágrábi püspökség birtokait és erősségeit, amiért el is nyerte méltó büntetését: a püspök kiközösítette. Fivére, Frankó azonban – miután számára maga a kormányzó kérte az ugyanilyen okból történt kiközösítés alóli feloldozást³⁷ – 1449-ben a „keresztényeknek törökkel vívott legutóbbi csatájában” elesett, öt kiskorú fiút hagyott maga után, ezeknek javai is alig maradtak apjuk hősi halálát követően.³⁸ A bácsi egyházmegyei László fia Simonról 1450-ben az derül ki, hogy törvénytelen gyerek ugyan, de a török ellen vívott harcban örökös nélkül életét vesztő apjának egyetlen gyermeke, természetesen törvényesítettni kívánja magát az örökségben.³⁹ Feltehetőleg a harctér borzalmai indították a zágrábi egyházmegyes Monoszlói Csupor Pál fia Györgyöt 1464-ben arra, hogy hosszú hadszíntéri és birtokosi pálya után a ferences rendbe szándékozzon lépni.⁴⁰ Rabok szedéséről 1431-től fogva szólnak a folyamodványok,⁴¹ 1477-ben főleg parasztokat hurcoltak el családostul a betörő törökök.⁴² 1448-ban a dalmát knini Máté hányatott sorsáról a Szászsebesi Névtelenéhez (Magyarországi Györgyéhez)⁴³ megkapóan hasonló történetben számol be a kérvénye, melyben azért folyamodik a pápához, hogy három esztendőn át egy vagy két szerzetest tarthasson maga mellett – nyilván régi hitében akart elmélyedni a tanításuk segítségével. Két évtizeddel azelőtt ugyanis a törökök még mint kisgyermeket elrabolták, majd 18 esztendőn át saját hitükben

³³ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 1076. sz. A két délvidéki monostorra lásd SÖRÖS PONGRÁCZ, *Az elenyészett bencés apátságok* (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 12/b), Budapest 1912, 359–360.

³⁴ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 1242. sz.

³⁵ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 291. sz.

³⁶ Uo., 305. sz.

³⁷ Uo., 103. sz. 1041. sz.

³⁸ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 771. sz. 1051. sz. 1239. sz.

³⁹ Uo., 1078. sz.

⁴⁰ 1464. február 11. ASV Reg. Suppl., vol. 572, fol. 6rv. Kiadása: *Monumenta historica Episcopatus Zagrabienensis. VII: 1441–1465* (ed. ANDREAS LUKINOVIC), Zagreb 2004, 478–479.

⁴¹ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 64. sz.

⁴² MREV III, 247–248.

⁴³ MAURER ZSUZSA, *Georgius de Hungaria*, Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor III (szerk. Tamás Zsuzsanna), Budapest 2005, 262–264.

nevelték. Eljutott azonban egy erdélyi ferences kolostorba, ahol szembesült nemesi múltjával, megismerte eredeti vallását, végül visszatért az övéihez.⁴⁴

Többen kérvényük támogatása érdekében azt az érvet hangoztatták, hogy hamarosan háborúba indulnak a hitetlen törökök (meg a husziták) ellen,⁴⁵ Rozgonyi István pedig kifejezetten arra hivatkozott, hogy ő a török elleni háború főkapitánya.⁴⁶ Számosan hozták fel a dúlást és pusztítást, valamint a nyomában járó következményeket, főképp a javak elapadását, a 15. század évtizedeiben általánossá vált a „török portya” („*invasio*” vagy „*incursio Turcorum*”) és a „töröktől való félelem” („*metus Turcorum*”) kulcsszóként való emlegetése. 1421-ben a nándorfehérvári püspök kénytelen volt főesperesi javadalomért folyamodni, mert a püspöki jószágait a török háborúk elpusztították,⁴⁷ ugyanezen évben Gatalóci Mátyás is jövedelemkiegészítő javadalmat kért,⁴⁸ 1422-ben János zágrábi püspök akart uralkodói közvetítéssel hasonló okból monostori kommandát magának.⁴⁹

Templomoknak, monostoroknak, egyházi intézményeknek a török pusztítás miatt történt pusztulásáról és elnéptelenedéséről egyre gyakrabban szóltak a hírek,⁵⁰ olyannyira, hogy a török határ közelsége már-már magában is reményt adott a benyújtott kérvény sikeres elintézésére.⁵¹ 1451-ben egy zágrábi egyházmegyei kolostort nem csak felégettek a törökök, de a szerzetesek közül számosat lemészároltak, javaikat elraborták, a kolostor ott maradt elhagyatottan.⁵² A lakók általában biztonságosabb helyeket kerestek maguknak.⁵³ A szerzetesek távozása gyakran az intézmény más – főként az obszerváns ferences – rend számára történő átadásának, világi papi kommandába adásának vagy éppen más javadalommal való egyesítésének hathatós indoklásává lett.⁵⁴ A bosnyák ferenceseket különösen is sújtotta az üldöztetés,⁵⁵ de őket – úgy látszik – a magyarországi hierarchia és rendi vezetés sem különösebben kedvelte.⁵⁶ Néhány esetben – a fentebb elősoroltak között is ta-

⁴⁴ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 1043. sz.

⁴⁵ Uo., 190. sz. 193. sz. 239. sz. = MREV III, 92–93. (mindegyik 1433-ból).

⁴⁶ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 245. sz. = MREV III, 92.

⁴⁷ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 398. sz.

⁴⁸ Uo., 422. sz.

⁴⁹ Uo., 438. sz.

⁵⁰ Uo., 447. sz. 687. sz. 787. sz.; LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 64. sz. 721. sz. 1062. sz. 1097. sz. 1142. sz.

⁵¹ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 720. sz. 731. sz.; LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 203. sz. 454. sz. 814. sz. 817. sz.

⁵² LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 1221. sz.

⁵³ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 172. sz.: „*in terris fidelium tutioribus*”.

⁵⁴ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 1027. sz. TÓTH-SZABÓ PÁL a szerzetesrendek közti rivalizálást a 15. századi egyházi fejlődés egyik körtünetének látja, lásd *Magyarország a XV. század végén a pápai supplicatiók világánál*, Századok 37 (1903) 1–15. 151–159. 218–239. 327–344., különösen 151–159. A szerző cikke egyébiránt általános érvennyel kiváló tematikai színképét nyújtja a pápai kérvénykönyveknek.

⁵⁵ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 513. sz. II, 512–513. sz. (16 klastrom lerombolása). 687. sz. 876. sz.

⁵⁶ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 755. sz.

lálunk ilyen – felmerül a forráskritikai kétely, nem pusztán meggyőző indokot kerestek-e a szentszéki folyamodók? 1438-ban mindenestre Csupor Demeter a knini püspöki provisiós bulláját állítólag „*propter damna a Turcis facta*” nem tudta kiváltani,⁵⁷ 1445-ben egy pécsi klerikus javadalmas iratainak kiváltását is a török háborúság akadályozta,⁵⁸ 1448-ban pedig a corbaviai püspök *ad limina*-látogatás alóli felmentést kért hasonló indokkal.⁵⁹

A fenyegetett és veszélybe került helyek a jóváhagyott kérvények szerint, ha szükség volt rá, búcsúban részesültek, ami nagyban támogatta anyagilag az érintett intézményt. Van adat arra, hogy a bizánci erődítmények anyagi támogatói nyerhettek el szentföldi keresztes búcsút,⁶⁰ de olyan eset is ismeretes 1481-ből, amikor a török Itáliából való kiűzését anyagi áldozatok árán támogatóknak helyezett kilátásba a pápa jubileumi bűnbocsánatot.⁶¹ A Sárkányos Társaság tagjai az uralkodóval az élen szintúgy részesülhettek a keresztes búcsúban,⁶² amennyiben személyesen vennének részt a küzdelmekben, miként később mások is ezen feltétel teljesülése mellett.⁶³ Nevezetes, hogy 1450-ben a magyar hierarchia kérésére V. Miklós mindazon magyar híveknek, akik a török harcok miatt Rómába nem tudtak eljutni, jubileumi búcsút engedélyezett.⁶⁴ Az ilyesfajta támogatást a török határhoz közeli templomok,⁶⁵ kórházak⁶⁶ és más egyházi intézmények is elnyerhették.

Olyan kérelem is előfordul – fentebb már utaltam rá –, mely Mátyás idejében (1471) az óbudai prépostsági templom török általi feldúlására hivatkozva igyekezett meggyőzni az egyházfőt a kérelem támogatásának indokoltságáról.⁶⁷ Utóbbi esetben felmerül a gyanú, hogy a török-hivatkozás olyan általános, a valósággal csak igen laza relációban lévő érvvé formálódott, melynek alapján a kérelmező bízhatott a kedvező elbírálásban. A továbbiakban a figyelmemet azokra a *supplicatió*kra összpontosítom, melyek a pápai jóváhagyást kifejezetten a török elleni küzdelemmel hozzák szoros kapcsolatba, és a veszélybe került keresztények támogatása sajátos eszközeként mutatkoznak.

⁵⁷ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 598. sz.

⁵⁸ Uo., 876. sz.

⁵⁹ Uo., 1022. sz. 937. sz.: a „*rabies Turcorum*” nap mint nap támad Magyarországra, „az Egyház neemes tagjára.” Uo., 1030. sz.

⁶⁰ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 139. sz.

⁶¹ MREV III, 273.

⁶² LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 331. sz.

⁶³ Uo., 865. sz. 1128. sz.

⁶⁴ Uo., 1104. sz.

⁶⁵ Uo., 721. sz. 1097. sz.

⁶⁶ Uo., 203. sz.

⁶⁷ ASV Reg. Suppl., vol. 663, fol. 55r; FRAKNÓI VILMOS, *Karai László budai prépost, a könyvnyomtatás megbonosítója Magyarországon* (Értekezések a történeti tudományok köréből 17/7), Budapest 1898, 21. (IV. sz.). Az expedíált bullában sajátos módon a „híetlen törökök” helyett tatárok szerepelnek, vö. MREV III, 208: „*per inimicos crucis Christi immanes Tartaros*”. Ebben az esetben természetesen a 13. századi tatárdúlásra történhetett az utalás.

1464 szeptemberében a pécsi Kis Márton özvegye, Erzsébet Sáfár Mihály pécsi bírót, valamint Alszegei Balázs, Tompa György, Barber Lukács és Pekreci Máté laikusokat több bíróságon is perbe fogta egy ház birtoklása ügyében és végül a Római Kúriába citáltatta ellenfeleit. A megidézettek vitatták az ügy spirituális jellegét és az egyházi bíróság kompetenciáját, de leginkább arra hivatkoztak, hogy a helyszínen („*in partibus*”) is megfelelő számban vannak jogtudók, akik az ingatlan ügyében alkalmas ítéletet tudnának hozni. A folyamodvány különlegességét azonban szempontunkból egy elvi jellegű nyilatkozat adja, megfogalmazója ugyanis hangot ad azon meggyőződésének, hogy „*partes Ungarie ad presens et presertim dicta civitas Quinqueecclesiensis sint satis occupate cum Turcis, crucis Christi inimicis et potius necesse esset ad hoc homines plures, quam sint, ad partes illas pro defensione fidei transmittere, quam illic existentes amovere*” – azaz Magyarország déli részeit rendkívüli módon lefoglalja a török-kérdés, nagyobb szükség lenne arra, hogy oda több embert küldjenek, mint arra, hogy az ott lévőket is elvonják –, az alpereseknek a Rómába idézése ezért sem szerencsés.⁶⁸

A török elleni küzdelmet a végeken az életük során súlyos bűnt elkövető, de lelkiismeretfurdalástól gyötört emberek maguk általában a vezeklés egyik súlyos módozatának tekintették. 1467-ben ez a megfontolás lebegett a pápához forduló, Somogy megyei Ráksi János lelki szemei előtt, aki szembefordulva püspökével önkényesen elhagyta a veszprémi egyházmegyét, a váci püspökségben pedig – bár még csak szerep (diakónus) volt – megszerezte a pándi Szent Miklós plébániát és ott áldozópapi feladatokat látott el: misézett, gyóntatott és más szentségeket szolgáltatott ki. A püspöke végül hat hónapra börtönbe zárta, ahonnét szabadulva – nem kizárt: a püspök nyomatókos tanácsára – a Kúriába indult, hogy *dispensatiót* szerezzen a pápától. Útközben „*proprio motu in diversis galleis Venetorum pro expeditione contra inhumanissimum Turcum pro simili penitentia facienda per plures annos steterit et ibidem grandia dampna et maximas sui corporis vexationes, prout verisimile est, substinuerit in dicti sui excessus aliorumque remissionem*” – saját megfontolásából a török elleni hadjáratban részt vevő velencei gályákra szegődött el több esztendőre, hogy vezekeljen tetteiért, s valóban nagy és számos testi gyötrelmeket szenvedett kihágásainak a megbocsátása érdekében. II. Pál megértést tanúsított az indoklás iránt, szignálta a kérelmet és megengedte, hogy a kérelmező szabályosan áldozópappá szenteltethesse magát, majd azután egyházi javadalmat is szerezzen.⁶⁹ A pápa hozzáállását olyan hozzá benyújtott folyamodványok is befolyásolhatták, melyek részletes és érzékletes képet festettek a hadszínterek borzalmairól. Ilyen volt többek között Szilasi Vince váci püspök (1450–1473) *supplicatiója* is 1471-ben, aki mielőtt „*clericali caractere insignitus et in episcopum consecratus fuit, pro defensione ecclesiarum obsessarum pro fide et republica Christianorum defendenda*” számos alka-

⁶⁸ 1464. szeptember 25. ASV Reg. Suppl., vol. 575, fol. 144^v–145^r.

⁶⁹ 1467. december 11. ASV Reg. Suppl., vol. 618, fol. 164^{rv}. Szövegét lásd a *Függelék* 3. sz. alatt. A *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* vonatkozó kötetiben nem találtam.

lommel és hosszú ideig részt vett a török elleni harcokban, ereje szerint küzdött a török ellen, erőszakot erőszakkal vert vissza, védte magát és pusztította az ellenséget, tanácsot adott társainak, buzdította őket a kemény harcra, „*in quibus quidem locis et bellis multe sanguinis effusiones, mutilationes diverse membrorum et cedes plurime facte fuerunt et diversa homicidia subsecuta*” – ezeken a harctereken bizony számos vérontás, csonkítás, mészárlás és emberölés történt.⁷⁰ A vezeklésnek Ráksi János által gyakorolt egyéni módja – úgy látszik – intézményes lehetőségként merült fel a déli végek támogatásának kérdésében is. A fentiek indokolhatják azt a néhány eddig ismert esetet – számuk bizonyosan tetemesen szaporítható lesz a későbbi *supplicatio*ók ismeretében –, amikor a *supplicatio* jóváhagyásának a feltétele a végekre irányított emberi erőfeszítés volt.

1464 januárjának végén egy veszprémi egyházmegyes pap, a – feltehetőleg – fenyőfői Kelemen fia Mihály fordult II. Pius pápához. Kérvényében hosszan ecsegette különös történetét, mely szerint római zarándokútjáról hazatérőben tudatlanságból – nem ismerte ugyanis IV. Kelemennek és magának II. Piusnak az ezt tiltó, a kérvényben cím szerint is idézett konstitúcióit – a jézi (*Jesi, Eximus*) püspök közreműködésével többekkel együtt felszenteltette magát – egyébiránt a többi előírás betartása mellett. Miután még nem teljesített szolgálatot papi rendjében, a püspöke figyelmeztette arra, hogy az *irregularitas* és az *inhabilitas* kellemetlen következményeit elkerülendő, forduljon a Szentszékhez, szerezzen felmentést az egyházi *censura* – az adott esetben a kiközösítő ítélet – alól, melyet vétkével magára vont. Az alkancellári szignatúrával ellátott kérvény klauzulát is tartalmaz, miszerint az erről szóló oklevelet a *Poenitentiarián* keresztül kell expedálni, részint az ügy természetete és a folyamodó szegénysége miatt, részint meg azért, „*quia promittit unum armigerum mittere contra Turchas*.” Még különösebb, hogy a klauzula elemeit nem kapcsolták össze, s ezt a regisztrátor meg is jegyezte: „*ita in originali, non est tracta virgula*.” A szignatúra tehát alapjában csak a török ellen küldendő fegyveresre vonatkozott.⁷¹ Ugyanezen év márciusában Szapolyai Imre boszniai kormányzó nyújtott be *rotulust*, amelybe belefoglalták erdélyi egyházmegyes és illetőségű familiárisát, a szatmári főesperes Bak Gáspárt is, „*qui continue cum eodem Emerico pro fide catholica pugnando insistit*,” hogy tudniillik bizonyos határidőn belül ne legyen kénytelen pappá szenteltetni magát. A szintén alkancellári szignatúrát viselő kérvény egyik klauzulája az úgynevezett *sola signatura*-záradék, melynek értelmében a kérelmező a szignált folyamodványt használhatta oklevél-helyettesítőként, azaz nem volt köteles szabályos, és mindenekelőtt igen költséges bullaexpedíciót elindí-

⁷⁰ 1471. június 22. ASV Reg. Suppl., vol. 668, fol. 153v. Az expedált bullát lásd THEINER, *Vetera monumenta II*, 423–424. A *supplicatio* tartalma – feltehetőleg a bulla révén – a régebbi irodalomban is ismert volt, lásd *Váci egyházmegyei almanach. Szent István milléneum évében*, Vác 1970 (szerk. BÁNK JÓZSEF), Vác 1970, 133–134.

⁷¹ 1464. január 28. ASV Reg. Suppl., vol. 571, fol. 118rv. Szöveggközlését lásd a *Függelék* 1. sz. alatt. A *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* kötetében nem találtam. Lásd jelen munka 32. jegyzetét.

tani.⁷² A költségkímélő elbírálás magyarázata így hangzik: „*quod pugnando contra Turchum simplex signatura sufficiat.*”⁷³ 1465. február 16-án az esztergomi egyházmegyés Wary Wachter György fordult a pápához, *uxoricidium* azaz feleséggyilkosság ügyében. Részletesen előadott története szerint ugyanis – nem ugyan előre megfontolt gyilkosság szándékával, csak amolyan fegyelmezési céllal – megverte a feleségét, aki belehalt a verés során szerzett sérüléseibe. Mivel azonban újra szeretne nőülni, kéri az egyházfőt, hogy a Kúriában egy főpap közreműködésével vagy a Szent Péter-bazilika kisebb gyóntatójával oldoztassa föl a gyilkosság vélelme és más bűnei alól is. A referendárius a pápa jelenlétében ezt a cédulát is szignálta, de a jóváhagyó „*concessum*” és a neve közé feltételt is bejegyzett: „*Iniuncta penitencia, quod militet contra Turcum propriis sumptibus per semestre*” – azaz azt a jóvátételt rótta rá, hogy saját költségén egy fél esztendőn keresztül vitézkedjen a török fronton.⁷⁴ Pár nappal az esetet megelőzőleg került sor a fentebb már említett, világi pályát követően – a török elleni hadjáratban Hunyadi János által kapitánnyá is kinevezett, de később – a ferences rendbe lépett Monoszlói Csupor György kérvényének benyújtására. Esetében a szignáló referendárius azt a feltételt jegyezte végül a *supplicatio*ra, hogy a szerzetbe lépést és fogadalmat követően „*teneat duodecim bellatores adminus per tres menses in expeditione contra Turchum*” – gondoskodjék egy tucat hadakozó költségeiről legalább három hónapon keresztül a török elleni hadjáratban.⁷⁵

A fentebbi, csekély számuk ellenére is rendszert mutató eseteknek előzményei is lehettek. Jóval korábban, 1455 májusában a budai Pál áldozópap adta elő történetét III. Callixtus pápának. Eszerint Cesarini bíboros és a király kíséretéhez tartozott, a várnai hadszíntérre vezető úton kísérte a sereget azzal a céllal, hogy a hadinépet („*bellicae gentes*”) gyóntassa – „*propter notitiam diversarum linguarum*” választották ki erre a feladatra két másik paptársával együtt. Az ütközetekben tevékenyen, fegyverrel is harcolt „*contra Teucros perfidos,*” puskával, lándzsával, számszerűl számos ellenséget megölt, gyújtogatva, rabolva, fosztogatva jutott el Bulgáriába és a török tengerpartra, ahol a csata („*conflictus*”) után több esztendőre fogságba esett. A rab-ságban kénytelen volt a böjti szabályokat megszegni, kiközösítettekkel közösséget vállalni, annak tudatában, hogy ezzel maga is kiközösítésbe esik. De leginkább az gyötörte, hogy fogsága idején számos, később beváltatlan fogadalmat tett. A bűneivel magára vont kiközösítés feloldozását kéri a pápától, mert „*item intendit viceversa cum a[ff]futuro bello generali contra eosdem cum e[iusdem] S[ancitatis] Vestre benedictione paterna iuxta virium posse Christi fidelibus iurare cum gentibus et capitaneis V[est]re S[ancitatis], coram etiam principibus, baronibus, cuiuscunque condicionis hominibus orthodoxis loca certa et divinis deputata (sic) missas celebrare et confessiones*

⁷² LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 13.

⁷³ 1464. március 3. ASV Reg. Suppl., vol. 572, fol. 129rv.

⁷⁴ 1465. február 16. ASV Reg. Suppl., vol. 578, fol. 236r–237r. Szövegét lásd a *Függelék* 2. sz. alatt.

⁷⁵ 1464. február 11. ASV Reg. Suppl., vol. 572, fol. 6rv. Kiadása: *Monumenta historica Episcopatus Zagrabienensis VII*, 478–479.

audire, uti clarius in bullis predecessoris V[estre] S[ancitatis] continebatur, etiam Sedis Apostolice reservatas” – III. Callixtus elődjének keresztes bullája értelmében pápai áldással újfent a hadszíntérre akar sietni a sereggel, hogy ereje szerint támogassa a hadakozókat.⁷⁶ 1456-ban István pécsi egyházmegyés áldozópap keveredett egy veredés során gyilkosság gyanújába, amit el is ismert, feloldozása érdekében ő is arra hivatkozott, hogy két familiárisával együtt a török elleni csatában saját költségén vett részt és „*contra fidei inimicos tam salubriter fecerit.*”⁷⁷ Ugyanebben az esztendőben Császári István váradi kanonok adta elő a pápának különös történetét. Ő laikus korában részt vett egy várostromban, bár ott hihetőleg senkit nem ölt meg, majd békeidőben offciálisként nem egy esetben parancsot adott familiárisainak latrok és bűnözők elfogására és megbüntetésére, akik egyet az elfogottak közül – a kérelmező tudtán kívül természetesen – fel is akasztottak. Végül tudatlanságból felvette az összes papi rendeket és áldozópappá is szenteltette magát, de papként is együttműködött az igazságszolgáltatást képviselő váradi várnaggyal és udvarbíróval, s ennek szintén halálesetek lettek a következményei. Jogtudóktól felvilágosítást nyerve állapotáról „*supplicat S[ancitatis] V[estre] humiliter et devote, qui alias duas personas propriis suis expensis contra Turcas miserat,*” hogy oldozza fel elkövetett vétségei alól. A mentő körülmény itt is az, hogy két embert küldött saját költségén a frontra harcolni.⁷⁸ Egy zágrábi kanonok, Lovcsicsi Pál vaskai főesperes is ugyanilyen módon keresett gyógyírt lelkiismeret-furdalására 1457-ben, ő is arra hivatkozott, hogy a keresztesbulla értelmében fegyvereseket küldött saját költségén harcba a kereszténységre támadó törökök ellen.⁷⁹ Világiak érvrendszerében is megjelent a hitért való harc, 1470-ben a Geszti testvérek maguknak és őseiknek a magyar királyok oldalán a husziták és a törökök elleni harcára alapozták érvelésüket.⁸⁰

A török elleni teljesítmény indoklásul szolgálhatott többek között a javadalom-halmozás kérelmezésének is. 1471-ben királyi *rotulus*ba foglalták Sándor telki apát erre irányuló folyamodását. Indoklásul az apát azt jegyeztette fel, hogy „*in publicis regni negotiis fuerit continue per multos annos ad iussa regie maiestatis fidelissime semper intendat ex eiusque providentia multa commoda pro Christianis contra Turchos subministret*” – azaz: évek óta az ország közügyeiben folyamatosan a királyi felség parancsait teljesíti a lehető leghívebb módon, és az ő körütekintő eljárása a keresztényeknek a török ellen nagy támaszt jelent.⁸¹ 1458-ban a szebeni Finutcos András

⁷⁶ 1455. május 19. ASV Reg. Suppl., vol. 479, fol. 232v–234r.

⁷⁷ 1456. október 12. ASV Reg. Suppl., vol. 494, fol. 63v–64v.

⁷⁸ 1456. december 23. ASV Reg. Suppl., vol. 495, fol. 167rv. Személyére lásd KRISTÓF, *Egyházi közepréteg*, 196–197. A *supplicatio* tartalma a bulla szövege alapján a régebbi irodalomban is ismert volt, vö. BUNYITAY VINCE, *AVáradi Püspökség káptalanai s monostorai a püspökség alapításától 1566. évig* (A Váradi Püspökség története alapításától a jelenkorig 2), Nagyvárad 1883, 142–143. Az expedált bullát lásd THEINER, *Vét. Mon. Hung.*, II, 283–284.

⁷⁹ 1457. július 7. ASV Reg. Suppl., vol. 502, fol. 56v–57v. Kiadása: *Monumenta historica Episcopatus Zagrabienensis VII*, 319–320.

⁸⁰ 1470. december 13. ASV Reg. Suppl., vol. 662, fol. 145v–146v.

⁸¹ 1471. január 4. ASV Reg. Suppl., vol. 663, fol. 55v.

áldozópap elkövetett bűneit kifejezetten a haza védelmével indokolta („*ex necessitate patriam defendendo interfuit cum armis suis ac in hostes accedens*”),⁸² ezt az indoklást szinte szó szerint megismételte néhány hét múltán benyújtott kérelmében az erdélyi egyházmegyés Albert is.⁸³ 1461-ben egy ferences hozta fel, hogy egy vár ostromakor a „törökök kapitányát” meg kellett ölje, egyébként a vár elesett és ellenség kezére került volna.⁸⁴

Amint arra egy némelyik folyamodvány kifejezetten utal is, a vezeklésre irányuló ilyesfajta indoklások háttérben a keresztesbúcsú teológiája állt. Ezt támasztja alá, hogy 1467-ben a kérvénykönyvek tanúsága szerint II. Pál *motu proprio*t bocsátott ki, melyben mindazoknak, akik Magyarországon a kereszténység védelmében a török ellen hadra kelnek, teljes keresztesbúcsút engedélyezett. Hogy nem ez volt a leghatékonyabb módja a hitetlenek elleni küzdelem támogatásának, aligha vitatható, ettől még az együttérzés olyan megnyilvánulását kell látnunk benne, mely az emberi elköteleződésen alapult, s mely ráadásul az egyéni erőforrásokat igyekezett a jó ügy érdekében optimálisan felhasználni. Ehhez ki-kí szándéka szerint tudott hozzájárulni: a pálosok 1471-ben többek között „*contra Turcos pro pace totius Christianitatis*” imaszándékukkal.⁸⁵

FÜGGELÉK

I.

Róma, Szt. Péter, 1464. január 28.

A veszprémi egyházmegyei Fenyőfői (?) Mihály áldozópap a pápai konstitúciók be nem tartásával magára vont *irregularitas* és *inhabilitas* alóli felmentésért folyamodik II. Pius pápához.

(ASV Reg. Suppl. vol. 571. fol. 118rv. – reg.)

Exponit s[ancitatis] v[estre] devotus orator vester Michael Clementis de Feren presbyter Wesprimiensis diocesis, quod cum ipse alias post constitutionem e[iusdem] s[ancitatis] v[estre], que incipit ‘Cum ex sacrorum ordinum’ etc. zelo devotionis accensus limina apostolorum Petri et Pauli de Urbe peregre personaliter visitasset, ad propria rediens transiensque per quasdam partes maritimas Italie pervenit ad civitatem Exinam Italie tempore quadragesimali, in qua civitate ipse exponens per certos socios corruptus, ut simul cum eis ad omnes sacros ordines promoveret<ur>, constitutiones predictas, necnon fe[llicis] re[cordationis] d[omini] Clementis pape quarti ‘De non ordinandis ab episcopis Italie ultramontanis’ prorsus ignarus per simplicitatem et iuris ignorantiam sui dioc[esani] licentia non

⁸² 1458. december 16. ASV Reg. Suppl., vol. 516, fol. 22v–23r.

⁸³ 1459. január 9. ASV Reg. Suppl., vol. 516, fol. 178v.

⁸⁴ 1461. október 8. ASV Reg. Suppl., vol. 544, fol. 28v.

⁸⁵ MREV III, 210.

obtenta, temporibus tamen a iure statutis aliasque^a etiam rite et successive per episcopum Exinum gratiam et communionem Sedis Apostolice habentem atque catholicum se fecit ad omnes sacros ordines promoveri, nondum in ipsis ordinibus ministrans, ignarus, quod in tales esset, sicuti erat, excommunicationis sententia promulgata, cognita tamen tandem eius culpa ac per ordinarium suum sibi revelata recurrit ad pedes beatitudinis vestre humiliter supplicando, quatenus ipsum a dicta sententia, si quam forsan incurrit et excessibus huiusmodi et^b peccatis suis aliis, nisi etc., absolvi secumque super irregularitate et inhabilitate ex premissis contractis, quodque in dictis suis ordinibus sic susceptis ministrare possit et valeat, misericorditer dispensare mandare dignemini de gratia speciali. Concessum, ut petitur, in presentia d[omini] n[ostri] pape. Ag[abitus] Camerin[ensis]. Et quod littere superinde conficiende per Penitentiarium expediantur attenta negotii qualitate et supplicantis paupertate. Et quia promittit unum armigerum mittere contra Turchas. Concessum. Ag[abitus] Camerin[ensis]. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, quinto Kalendas Februarii, anno sexto.

Bal margón a szöveg kezdetén: *W[esprimiensis]*. Bal margón a szövegtörzs közepénél: *Absolutio*. Jobb margón a szöveg kezdetén: *Ag[abitus] Camerin[ensis]*. A *gratis* kibocsátás mellé nem szól a szignatúra, helyette a margón megjegyzés: *Ita in originali non est tracta virgula. I. d. L.* (utóbbi betűcsoport a kancelláriai *corrector* szignója). l^a utána kihúzva: *'rite'* l^b utána kihúzva: *'peccat'*

2.

Róma, Szt. Péter, 1465. február 16.

Az esztergomi egyházmegye Wary Wachter György feleséggyilkosság alóli felmentésért folyamodik II. Pál pápához.

(ASV Reg. Suppl. vol. 578. fol. 236r–237r – reg.)

Beatissime pater! Exponit s[ancitatis] v[est]re devotus orator vester Georgius Wary Wachter laycus Strigoniensis dyocesis, quod cum ipse maligno spiritu instigante suam conthoralem verberavit, non animo interficiendi, neque letaliter vulnerandi, sed solum corrigendi, ex qua verberatione, que tamen correctiva citra sanguinis effusionem et verisimiliter non offensiva fuerit, ipsa tamen sua conthoralis diem suum clausit extremum, propter quod uxoricidii reatum comisit et ab intimis de premissis dolet. Quare ipse orator recurrit ad pedes beatitudinis vestre humiliter supplicando, quatenus sibi in premissis more pii patris compati volentes et qui propterea se ad hanc almam Urbem transtulit, quatenus ipsum a reatu huiusmodi et peccatis suis aliis in Curia v[est]re s[ancitatis] absolvi mandare, illique prelado absolvendi licentiam, secum dispensandi, ut ad secunda vota et aliud matrimonium cum alia muliere, virgine vel vidua premissis non obstantibus convolare et contrahere libere et licite possit, facultatem concedere, ipsi prelado, cui s[ancitatis] v[est]re huiusmodi causam committere libuerit, vel minori penitentiario in basilica v[est]re s[ancitatis] principis apostolorum Sancti Petri ad^a

huiusmodi <per> summos pontifices communiter deputato auctoritatem opportunam et necessariam in premissis absolvendi, dispensandi et licentiandi ad secunda vota convolandi et ipsi oratori premissa faciendi, petendi, postulandi et ad secunda vota convolandi impartiri et concedere dignemini de innata v[est]re s[anc]titati] clementia et gratia speciali, constitutionibus et ordinationibus apostolicis, provincialibus et synodalibus ceterisque in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque, cum clausulis oportunitis et necessariis in confectione litterarum exprimentis vel sollempnibus consuetis per solam signaturam super hiis obtinendis fieri faciendarum. Concessum, ut petitur. Iniuncta penitentia, quod militet contra Turcum propriis sumptibus per semestre. In presentia d[omi]ni n[ost]ri pape. Pe[trus] Tirasonen[sis]. Et cum commissione huiusmodi alicui prelato in Curia vel minori penitenciaro et facultatibus premissis. Et quod huiusmodi supplicationis sola signatura sufficiat absque aliarum litterarum desuper expeditione. Concessum, ut supra. Pe[trus] Tirasonen[sis]. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, quartodecimo Kalendas Martii, anno primo.

Bal margón a szöveg kezdetén: ‘S[trigoniensis]’. Bal margón a szövegtörzs közepénél: ‘*Absolutio*’. Jobb margón a szöveg kezdetén: ‘*Theofodorus Tervisinus*’. 1^a sor fölött betoldva

3.

Róma, Szt. Márk, 1467. december 11.

A veszprémi egyházmegye Ráksi János szerpap az illetéktelen áldozópapi tevékenységével magára vont *irregularitas* és *inhabilitas* alól felmentésért folyamodik II. Pál pápához.

(ASV Reg. Suppl. vol. 618. fol. 164^{rv} – reg.)

Beatissime pater! Exponit lacrimenter s[anc]titati] v[est]re devotus orator vester Iohannes de Iskra de Raxi diaconus^{la} Vespremiensis diocesis presens in Curia, quod cum alias, cum animi sui quiete et sana conscientia in prefata diocesi pluribus de causis etiam ad hoc animum suum moventibus residere nequibat, ad diocesim Vaciensem se transtulit, qui in eadem diocesi quadam animi levitate ductus in ordine diaconatus missas palam et publice ac pluries celebravit et ut tamquam presbyter se divinis immiscuit, plebanatum Sancti Nicolai in villa Pand eiusdem diocesis, et cui cura imminet animarum, exercendo, confessiones parochianorum audiendo et ipsis sacramenta ecclesiastica ministrando aliaque, que ad sacros presbyteratus ordines requiruntur, se immiscere non expavit in ipsius anime periculum et quamplurimorum scandalum. Cum autem, pater sancte, prefatus Io[hannes] de premissis doleat ab intimis et per diocesanum suum carceribus duris per sex menses pro penitentia salutari detentus fuerit veniendoque ad Ro[manam] Curiam et Sanctam Sedem Apostolicam, ut indulgentiam de premissis obtineret, proprio motu in diversis galleis Venetorum pro expeditione contra inhumanissimum Turcum pro simili penitentia facienda per plures annos steterit et ibidem grandia dampna et maximas sui corporis vexationes, prout verisimile est,

substinuerit in dicti sui excessus aliorumque remissionem. Sup<p>plicat igitur s[anctitati] v[est]re p[re]fatus Io[hannes], qui nullum beneficium ecclesiasticum obtinet desideretque ex toto cordis affectu in susceptis ordinibus, prout decet, ministrare, quatenus ipsum ab huiusmodi excessibus et aliis suis peccatis absolvere et absolvi mandare secumque, ut premissis non obstantibus a quocunque catholico antistite gratiam et communionem Sedis Apostolice habente in Ro[mana] Curia^b extra tempora a iure statuta quocunque die feriato vel non feriato ad huiusmodi sacros presbyteratus ordines libere et licite promoveri et ordinari, ipseque quocunque, quocunque et qualiacunque beneficia ecclesiastica cum cura vel sine cura se invicem compatibilia,^c etiam si parrochialis ecclesia vel eius perpetua vicaria aut dignitas, personatus, administratio vel officium in cathedralibus metropolitanis vel collegiatis ecclesiis, si sibi alias canonice conferantur, eligatur, presentetur aut assumatur ad illa, recipere possit et valeat, dispensare, omnemque inhabilitatis et infamie maculam sive notam occasione premissorum quomodolibet contractam abolere abolerique mandare ac ipsum Io[hannem] in pristinum statum reducere dignemini de gratia speciali et solita benignitatis clementia, attentis premissis, constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque in contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque. Fiat, ut petitur, et pro penitentia ieiunet semel in mense in pane et aqua per annum incipiendo a die, qua habuerit notitiam dispensationis optente. P[etrus]. Et cum dispensatione prepetita, quod possit ad presbyteratus ordines promoveri et beneficia recipere. Et cum abolitione, ut prefertur, infamie etc. Et cum absoluteione a quibuscunque etc. ad effectum duntaxat. Fiat, ut supra. P[etrus]. Datum Rome, apud Sanctum Marcum, tertio Idus Decembris anno quarto.

Bal margón a szöveg kezdeténél: *‘V[esprimiensis]’*. Bal margón a szövegtörzs közepénél: *‘Absolutio cum facultate et de ordinibus’*. Jobb margón a szöveg elején: *‘Petrus Tirasonensis’*. ^a utána kihúzza: *‘Ves. I. R.’* (a két utóbbi betű a *corrector* szignója)^b utána kihúzza: *‘vel ubicunque. I. R.’* ^c javítva, az eredetiben: *‘compatien.’*

SZOVÁK KORNÉL

3. Szovák Kornél előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

4. Nemes Gábor előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

GYŐR EGYHÁZMEGYEIEK A KÉSŐ KÖZÉPKORI RÓMÁBAN

A) KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS – A MONUMENTA ROMANA ECCLESIAE IAURIENSIS TERVE¹

Fraknoi Vilmos a Vatikáni Titkos Levéltár 1881. évi megnyitása után szinte azonnal elkezdte a magyar vonatkozású források közzétételének helyet adó kiadványsorozat, a *Monumenta Vaticana Hungariae*, azaz a *Vatikáni Magyar Okirattár* alapításának szervezését. A napvilágot látott nyolc kötet – melyek tematikus vagy fondszerinti rendező elv alapján születtek – tudományos presztízst szereztek a vatikáni magyar kutatásnak.² Fraknoi az 1890-es évek elején azonban koncepcionális váltást eszközölt: ennek legfontosabb újdonsága az volt, hogy a források közlését egyházmegyénként képzelte el. A szakmai érv elsősorban az volt, hogy a pápai hivatalok a beérkezett és kibocsátott iratok jelentős részét az egyházmegyék (*diocesis*) szerint iktatták, így az ez alapján történő válogatás nem jelenthetett különösebb gondot. A másik érv egyértelműen pénzügyi volt: a *Monumenta Vaticana Hungariae* bonyolult támogatási rendszere helyett egy főpásztor és egy székeskáptalan mecenatúrája egy efféle vállalkozás számára könnyebben megnyerhető volt. A Hornig Károly veszprémi püspök és a veszprémi káptalan példaértékű támogatásával napvilágot látott *Monumenta Romana Episcopatus Veszprimensis* négy kötete fényesen igazolta Fraknoi elgondolásának helyességét.³ A többi magyarországi egyházmegyéről sajnos nem jelent meg hasonló *monumenta*, a győri egyházmegye esetében is csak előkészületei történtek meg. A tervezett győregyházmegyei római okmánytár történetének részletes bemutatása azonban számos, máig ható tanulságra miatt talán nem lesz haszontalan.

A *Dunántúli Hírlap* 1909. szeptember 23-ai számában ez a rövid hír látott napvilágot: „Dr. Nitsch Árpád János püspöki titkár a napokban Rómába indul, hogy a

¹ Tanulmányom megírását C. TÓTH NORBERT, ERDÉLYI GABRIELLA, FEDELES TAMÁS ÉS LAKATOS BÁLINT segítették, önzetlenségüket ezúton is köszönöm.

² TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (CVH I/10c.), Budapest–Róma 2004, XIX–XXIX.

³ TUSOR, *Magyar történeti kutatások*, XXX–XXXV; KARLINSZKY BALÁZS, *A Monumentától az annátáig. Veszprémi egyházmegye pap-történések vatikáni kutatásai*, Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére (CVH I/8; szerk. Tumor Péter), Budapest–Róma 2012, 157–177, 157–167.

megyéspüspök megbízásából a vatikáni levéltárban kutatásokat eszközöljön, és az egyházmegye történetére vonatkozó okiratokat egybegyűjtse. Dr. Nitsch Árpádot eddigi irodalmi tevékenysége különösen is kvalifikálja e megbízásra. Az egyházmegyei és országos levéltár okiratai alapján készült több, értékes irodalmi művét ismerjük eddig is.”⁴

Nitsch Árpád János⁵ – 1915-től Bossányi Árpád⁶ – 1879. június 24-én látta meg a napvilágot az Abauj-Torna megyei Aranyidán egy bányászcsaládban Nitsch Károly bányaintéző és a szomolnokhutai származású Zimmermann Ludmilla gyermekeként.⁷ Gimnáziumi tanulóéveit valószínűleg Kassán töltötte,⁸ majd egy évet a szepesi püspöki papneveldeben tanult. 1899-ben a bécsi Pázmáneum másodéves növendékeként találkozunk vele.⁹ Itt minden bizonnyal megnyerte a Pázmáneum rektorának, Széchenyi Miklósnak a bizalmát, mert az 1901 novemberében győri püspökké kinevezett gróf a nem sokkal korábban pappá szentelt ifjút 1902. augusztus 1-jén a legjelentősebb püspöki birtok, Szany káplánjává tette.¹⁰ Nem sokkal ezután, 1903. február 1-jétől püspöki szertartó,¹¹ ez év október 3-tól püspöki levéltáros és szentszéki aljegyző is lett.¹² 1905. január 16-án Széchenyi szentszéki jegyzővé,¹³ 1907. március 30-án a győri orsolyita iskola igazgatójává,¹⁴ 1907. június 28-án püspöki titkárává¹⁵ nevezte ki. 1907. május 6-án a bécsi egyetemen doktorátust szerzett és elnyerte első címét is: tiszteletbeli pápai kamarás lett.¹⁶ 1909 szeptemberétől 1911 márciusáig a Vatikáni Levéltárban kutató, 1911. március 15-től haláláig magyarkeresztúri plébános volt.¹⁷ 1922-től kapuvári kerületi tanfelügyelővé,

⁴ Dunántúli Hírlap 17 (1909) III. sz., 2.

⁵ Életrajzát lásd Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki Levéltár (a továbbiakban: GyEL PL) Vegyes egyházkormányzati iratok, Liber sacerdotum 1849–1929, 150; Irodalomtörténet 29 (1937) 89.

⁶ GyEL PL Püspöki körlevelek (a továbbiakban: Circ.) 1655/1916.

⁷ Szüleiről lásd húga esküvői bejegyzését: GyEL Plébániai és espereskerületi levéltár, Magyarkeresztúr Plébánia (a továbbiakban: Magyarkeresztúr Pl.), Házassultak anyakönyve I. (1869–1947) 82. 1912. szeptember 4. Gyermekekről szól *A „bányaszellem” halottja* c. novellája, lásd Dunántúli Hírlap 12 (1904) 40. sz., 5–6.

⁸ Pesti Napló 46 (1895) 120. sz., 6.

⁹ BÉDY VINCE, *A győregyházmegyei papnevelés története* (Győregyházmegye múltjából 2), Győr 1937, 169; FAZEKAS ISTVÁN, *A bécsi Pázmáneum magyarországi hallgatói 1623–1918(1951)* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8), Budapest 2003, 420.

¹⁰ GyEL PL Circ. 2143 és 2181/1902.

¹¹ GyEL PL Circ. 1491/1903; Dunántúli Hírlap 11 (1903) 15. sz., 4.

¹² Magyarország tisztii cím- és névtára 23 (1904) 333; 24 (1905) 353.

¹³ GyEL PL Circ. 2641/1905; Dunántúli Hírlap 13 (1905) 84. sz., 2; Magyarország tisztii cím- és névtára 25 (1906) 371; 26 (1907) 378. E feladatkörét 1907. november 25-ig látta el, lásd GyEL PL Circ. 5835/1907; Dunántúli Hírlap 15 (1907) 143. sz., 2.

¹⁴ Dunántúli Hírlap 15 (1907) 38. sz., 13.

¹⁵ GyEL PL Circ. 3765/1907; Magyarország tisztii cím- és névtára 27 (1908) 386; 28 (1909) 402; 29 (1910) 425.

¹⁶ GyEL PL Circ. 5823/1907; Dunántúli Hírlap 15 (1907:124) 1.

¹⁷ GyEL PL Vegyes egyházkormányzati iratok, Liber sacerdotum 1849–1929, pag. 150, n. 300; GyEL GyPL Egyházkormányzati iratok (a továbbiakban: Egyházkorm.). 1640–1643/1911.

1934-ben kapuvári esperessé nevezték ki.¹⁸ 1925-től haláláig a Sopron megyei törvényhatósági kisgyűlés tagja.¹⁹ 1929. december 11-én kormányfőtanácsosi címet nyert el.²⁰ 1933-ban a Nemzeti Egység Párt csornai kerületi elnökévé választották,²¹ melyről 1935-ben – mivel nem őt állították jelöltnek – lemondott.²² 1937. január 19-én hunyt el Sopronban.²³ Kiterjedt irodalmi és tudományos tevékenységet folytatott. Első novellája 1904-ben jelent meg *Várom a föltámadást* címmel. 1904-től 1911-ig szerkesztője volt a győri Mária Kongregáció szépirodalmi folyóiratának, a *Nagyasszonyunknak*, melyben írásai is napvilágot láttak.²⁴ 1909-től *Lányok könyvtára* címmel indított füzetsorozatot, melynek kötetei elsősorban iskolai színjátékokat tartalmaztak.²⁵ 1929 és 1933 között *Gyermek- és ifjúsági színpad* címmel szerkesztett irodalmi antológiát elemi népiskolások számára írott gyermekszínjátékok közlésére, melyben ő is megjelentetett műveket.²⁶ 1911-ben *A papné* címmel adta ki folytatásos regényét az *Élet* című folyóiratban. 1929-ben ifjúsági regényt írt *A guanchok kincse* címmel. Tudományos írásai: *A papnevelés reformja és az új Pázmáneum*, Hittudományi Folyóirat 12 (1901) 176–189; *A Pázmány-intézet Bécsben*, A katolikus Magyarországnak. A magyarok megtérésének és a magyar királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából (szerk. Kiss János–Sziklay János), Budapest 1902; *A Pálosrend. Tanulmány*, Győr 1903;²⁷ *Volt-e Győrött páloszárda?*, Győr 1904;²⁸ *A Megváltó az őszövetségben és megjelenésében*, Budapest 1906;²⁹ *A magyar nemzet története. A polg. leányiskolák III–IV oszt. számára*, Budapest 1909–1910; *Majk. A Bold. Szűz majki premontrai prépostságának, majd a Nep. Szt. Jánosról nevezett kamalduli remetességnek története*, Győr 1910;³⁰ *Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású adatai I–II*, Budapest 1916–1918; *A győri püspökség urbáriuma 1592-ből*, Dunántúli Hírlap 26 (1928) 41. sz., 2, (1928) 47. sz., 2–3, (1928) 52. sz., 2–3; *Egy 16. századi földesúr. A győri püspökség 1592. évi urbáriuma alapján*, Dunántúli Hírlap 36 (1928) 58. sz., 2, (1928) 63. sz., 4; *Fertőrákos a XVI. században*, Soproni Hírlap 46 (1929) 73. sz., 8.

Nitsch (Bossányi) Árpád nem először utazott Rómába, bár eddig mindig csak megyéspüspöke, Széchenyi Miklós gróf társaságában kereste fel az Örök Várost. 1905. január 16-án a püspök szertartójaként fogadta X. Pius pápa,³¹ 1907 októberében pedig már püspöki titkárként szervezte az egyházmegyei zarándoklatot, mely-

¹⁸ GyEL PL Circ. 460/1922; Pesti Hírlap 56 (1934) 52. sz., 7.

¹⁹ Budapesti Hírlap 45 (1925) 279. sz., 8.

²⁰ Budapesti Hírlap 49 (1929) 291. sz., 7; Pesti Hírlap 51 (1929) 291. sz., 8.

²¹ Budapesti Hírlap 53 (1933) 193. sz., 2.

²² Pesti Napló 57 (1935) 59. sz., 3.

²³ Pesti Napló 88 (1937) 14. sz., 11.

²⁴ LAKATOS ÉVA, *Magyar irodalmi folyóiratok. Magyar Színbáz – Napkelet (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek, A. sorozat 14–16)*, Budapest 1979, 1430; BORS ANIKÓ (közreadja), *A boldog költő. Harsányi Lajos Önarcképe és válogatott versei (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 22)*, Győr 2015, 68–69. A folyóirat indulásáról lásd GyEL PL Circ. 3464/1904.

²⁵ Budapesti Hírlap 29 (1909) 20. sz., 16; Dunántúli Hírlap 17 (1909) 12. sz., 2; 17 (1909) 19. sz., 2.

²⁶ MADÁR LAJOS, *Magyar irodalmi antológiák és gyűjtemények. Erdélyi Játékos Gyűjtemény – Gyöngyös (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek, F. sorozat 7–10)*, Budapest 1982, 705–707.

²⁷ Az írást felolvasta a Katholikus Körben is. Dunántúli Hírlap 11 (1903) 144. sz., 2.

²⁸ Eredetileg: Dunántúli Hírlap 12 (1904) 95. sz., 1–2.

²⁹ Ismertetés: Dunántúli Hírlap 14 (1906) 148. sz., 4–5.

³⁰ Ismertetés: Budapesti Hírlap 30 (1910) 97. sz., 51.

³¹ Dunántúli Hírlap 13 (1905) 8. sz., 3.

nek során újra megjelenhetett a pápa színe előtt.³² 1909 februárjában ismét Széchenyi püspököt kísérte el Rómába *ad limina*-látogatásra.³³

Nitsch Árpád csaknem két éves római tartózkodásáról nincs sok információnk. A *Dunántúli Hírlap* egy cikke szerint a Rómában tudományos kutatásokat végző püspöki titkárt 1910. május 24-én magánkihallgatáson fogadta X. Pius pápa, aki nek átadta a majki kamalduli remeteségről készült kötetét és az általa szerkesztett *Nagyasszonyunk* című folyóirat egy számát.³⁴ 1910. július 2-án ismét Győrött találjuk: Széchenyi Miklóstól azt kérte, hogy további vatikáni kutatásokat engedélyezzen számára és mentse fel titkári megbízatása alól. A püspök sajnálatát fejezte ki a döntését illetően, és elfogadta lemondását.³⁵ Újabb római kutatásáról 1911. március 5-én tért haza, majd március 15-én Széchenyi Miklós püspök Nagyváradra helyezése előtt néhány nappal kinevezte magyarkeresztúri plébánosnak.³⁶ A kikutatott anyag feldolgozását ezt követően tovább folytatta, 1913 tavaszán pedig több mint egy hónapot ismét Rómában töltött.³⁷

Bár a forrásaink egybehangzóan arról árulkodnak, hogy Nitsch – aki nevét időközben Bossányira magyarosította – a győri egyházmegye forrásait gyűjtötte össze, a *Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású adatai* című kétkötetes munkája – amely Budapesten a *Szent István Társulat*nál jelent meg Fetser Antal akkori győri püspöknek ajánlva 1916-ban, illetve 1918-ban – az 1342 és 1394 közötti időből közli az avignoni pápákhoz benyújtott magyar vonatkozású kérvényeket. A mű terjedelmes előszavát – amely egyúttal a pápai levéltárak

³² GyEL PL Circ. 1907, sine numero; Dunántúli Hírlap 15 (1907) 140. sz., 1.

³³ Dunántúli Hírlap 17 (1909) 17. sz., 3.

³⁴ Dunántúli Hírlap 18 (1910) 60. sz., 7. – Római tartózkodása alatt a folyóirat szerkesztését Nagy Gyula és Harsányi Lajos végezték, erről lásd NAGY GYULA, *Egy utitárs emlékei*, Győri Szemle 14 (1943) 229–238, 230–231.

³⁵ „Múlt év szeptember havában kegyes volt Méltóságod régi óhajomat teljesíteni és magam a győregyházmegyei monumenták kikeresése céljából Rómába disponálni. Mivel az összegyűjtött anyag rendezése, illetve munkám érdemes befejezése időmet leköti és a Rómába való visszatérést is szükségesé teszi, amennyiben méltóságod magas intentióival találkozok, titkári hivatalomról – melyben feladatomban kellően nem felelhetnék meg – lemondok és azt Méltóságod rendelkezésére bocsátom.” GyEL PL Egyházkorm., 4916/1910. A püspöki döntés a körlevélben is megjelent: „*Reverendus dominus Nitsch A. Joannes, sacrosanctae theologiae doctor, Suae Sanctitatis camerarius ad honores, qui iam diutius Romae in Archivo Vaticano eruendis et colligendis monumentis desudavit: pro perficiendo opere denuo in Urbem rediturus, a munere, quod hucusque tenuit, secretarii episcopalis relevari postulabat.*” GyEL PL Circ. 4432/1910.

³⁶ GyEL PL Vegyes egyházkormányzati iratok, Liber sacerdotum 1849–1929, pag. 150, n. 300; GyEL GyPL Egyházkorm. 1640–1643/1911.

³⁷ „Dr. Nitsch Á. János magyarkeresztúri plébános, ki évekkel ezelőtt hosszabb időt töltött Rómában, kutatásainak folytatására a húsvéti ünnepek után huzamosabb tartózkodásra ismét Rómába megy. Lelki pásztori teendőiben addig Szőke Rezső bábóti káplán fogja helyettesíteni.” Dunántúli Hírlap 21 (1913) 31. sz., 4., március 16. Szőke Rezső március 27-től április 30-ig szolgált ki szentségeket, május 14-én már ismét Nitsch keresztert, lásd GyEL Magyarkeresztúr Pl., Kereszteltek anyakönyve II (1906–1931), Házasultak anyakönyve I (1869–1947), Meghaltak anyakönyve II (1869–1936).

történetének és felépítésének máig legrészletesebb magyar nyelvű, bár kissé elavult ismertetése – Hodinka Antal³⁸ írta. Nitsch témaválasztását, bár erről adataink nincsenek, talán Balics Lajos győri kanonok, a győri hittudományi főiskola prorektora befolyásolhatta.³⁹ Balics a *Monumenta Vaticana*-Bizottság támogatásával 1891 és 1893 között kutatott a vatikáni levéltárban, hogy *A róm. kath. egyház története Magyarországon* című kétkötetes, Árpád-kori egyháztörténeti munkájának folytatását előkészítse.⁴⁰ Vélelmezhető, hogy Nitschet Balics Lajos saját, valószínűleg a 14. századra kiterjedő kutatásainak folytatásával is megbízhatta.

Bossányi Árpád munkája nem aratott osztatlan sikert: a második kötet megjelenése után Áldásy Antal és Lukcsics József tollából kíméletlen kritikák ösztöve zúdult rá.⁴¹ A lesújtó vélemények elsődleges oka az volt, hogy a Bossányi Árpád által kiadott szupplikációkat Fraknoi Vilmos és a Római Magyar Történeti Intézet kutatói már korábban összegyűjtötték és az így összeállt kézirat már kiadásra is elő volt készítve. Bossányi tehát egy már befejezett munkát végzett el újra, ráadásul recenziói szerint jóval alacsonyabb színvonalon.⁴² A kérdés, hogy mindez vajon hogyan történhetett meg?

A válasz talán Nitsch Árpád Rómába küldésének körülményeiben keresendő. Bár 1910. július 2-án püspökének írott levelében arról írt, hogy a főpap római kiküldetésével régi óhaját teljesítette, és a bőkezű mecénás Széchenyi Miklósról sem elképzelhetetlen, hogy Hornig Károlyhoz hasonlóan ő is dotáljon egy ilyen nagyszabású vállalkozást, az egész akció mégis megtervezetlennek tűnik. A Széchenyi püspök bizalmát élvező Nitsch karrierje gyorsan ívelt felfelé, klasszikus aulista pálya állt előtte.⁴³ Egyháztörténeti munkássága nem volt számot tevő, elsősorban szépirodalommal foglalkozott.⁴⁴

A források alapján rendelkezésünkre álló adatok azt valószínűsítik, hogy Nitsch Rómába küldését egy kínos botrány okozta, melynek előzményei 1907-ig nyúlnak

³⁸ Róla lásd TUSOR, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*, xxxviii, lvi, cxxv. Bossányi Hodinkát talán pázmánita éveiben ismerhette meg, mikor az udvari könyvtáros volt. Közös munkájukról egyetlen adat áll rendelkezésünkre: 1918. január 3-án Esztergomban felkeresték Dedek Crescens Lajost, akivel különböző történelmi kérdésekről tárgyaltak. *Esztergom* 23 (1918) 2. sz., 3.

³⁹ Életrajzát lásd BEDY, *A győregyházmegyei papnevelés története*, iii; SZABADY BÉLA, *Balics Lajos 1856–1932*, Győri Szemle 3 (1932) 310–312.

⁴⁰ SZABADY, *Balics Lajos*, 311; TUSOR, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*, xxxvi. – A Győri Egyházmegyei Levéltárban lévő, terjedelmes kéziratot hagyatékában mindössze egy vatikáni levéltári másolatot találtam 1307-ből.

⁴¹ Századok 52 (1918) 281–285; *Katholikus Szemle* 32 (1918) 471–473. Holub József ismertetése jóval megengedőbb hangnemű, lásd *Turul* 37 (1922/23) 41–42.

⁴² Erről lásd TUSOR, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*, lvii.

⁴³ Az aulista életpálya szép példája például a szintén történetíróként ismert Bedy Vince, erre lásd NEMES GÁBOR, *Bedy Vince (1866–1938) élete és munkássága*, *Primus inter omnes*. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára, szerk. Arató György–Nemes Gábor–Vajk Ádám (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 25), Győr 2016, 11–43.

⁴⁴ Lásd az életrajzot fent.

vissza.⁴⁵ A győri orsolyita zárda nővérei között komoly feszültség alakult ki, mert a fiatalabb nővérek jelöltje, Hancz Emerica alulmaradt a zárdafőnök-választáson az idősebb apácák támogatását élvező Horváth Alojzia ellenében. Ezzel egy időben Széchenyi Miklós püspök az akkor 26 éves Nitsch Árpádot nevezte ki az orsolyita polgári leányiskola élére. Nitsch fiatalos lendülettel vette át az iskolát: történelem tankönyvet írt, a diákok lelki és műveltségi fejlődését elősegítendő elindította a fentebb már említett szépirodalmi füzet sorozatot és a leányokkal – a kor szokásai-val ellentétben – kifejezetten közvetlen hangot ütött meg. Mater Alojzia házfőnöknő ellenlábasaiknak – akik az igazgatóban a zárdafőnök kegyeltjét látták – és az iskola tanári karában személyes okokra visszamenő irigyei számára ez utóbbi viselkedés elegendő indokot szolgáltatott arra, hogy Nitschet az iskola erkölcsének lezülesztésével és diáklányok megrontásával vádolhassák meg. A helyzet egy idő után tarthatatlanná vált, 1909. június 15-én a főnöknő lemondott,⁴⁶ a tanév végén pedig Széchenyi püspök felmentette Nitsch Árpádot igazgatói megbízatásából.⁴⁷ A főpap – a kialakuló botrány elmérgesedésének egyfajta megelőzésére – az ügyben érintett titkárát – talán annak saját kérésére – Rómába küldte.⁴⁸

Az 1909. december 15–17-én az orsolyita zárdában lefolyt vizitáció során – melyet a püspök kérésére Medits Nándor, a lazarista nővérek tartományi igazgatója végzett el – a nővérek többségének véleménye szerint a zárdában kialakult helyzet oka az volt, hogy Nitsch Árpád – Mater Alojzia zárdafőnök tudtával – a diákokkal paphoz nem illő módon viselkedett.⁴⁹ Nitsch 1910. március 2-án – már távollétében – fegyelmi vizsgálatot kért önmaga ellen. A kivizsgálást végző Varga János zárdai igazgató és püspöki biztos bár tisztázta Nitschet a súlyos vádak alól, de a diákokkal szemben tanúsított túl közvetlen viselkedése miatt a hibák egyik fő okozójának mégis őt tartotta.⁵⁰ Az 1910. júniusában hazatérő Nitsch Árpádot tehát nemcsak befejezésre váró kutatása, de a Győrben kialakult kínos helyzete is titkári állásáról való lemondásra és Rómába való visszatérésére sarkallhatta. Talán az sem véletlen, hogy épp Széchenyi Miklós Nagyváradra helyezése előtt néhány nappal tért haza az Örök Városból Győrbe.

Hogy Áldásy Antal és Lukcsics József kritikái kedvetlenülítették el, vagy élete végéig viselt magyarkeresztúri plébánossága akadályozta meg abban, hogy az 1916-ban már meglévő *Monumenta Romana Ecclesiae Iaurinensis* című sajtó alatt

⁴⁵ Az esetet összefoglalóan az 1910. március 21-én kelt vizsgálati jegyzőkönyv tartalmazza, lásd GyEL PL Egyházkorm. 2200/1910.

⁴⁶ GyEL PL Egyházkorm. 4025/1909.

⁴⁷ GyEL PL Egyházkorm. 2200/1910, 3545/1910.

⁴⁸ Erre utal a Népszava 1910. október 30-án *A zárdai élet Győrben* c., kétségtelenül több valótlanságot is állító cikke, lásd Népszava 38 (1910) 258. sz., 8.

⁴⁹ GyEL PL Egyházkorm. 73/1910.

⁵⁰ A kivizsgálásból kiderült, hogy Denk Rezső, az iskola hitoktatója – aki az eset után a csanádi egyházmegyébe kérte át magát –, valamint egy polgári iskolai tanárnő és több apaca erőszakkal kényszerítette a diákokat, hogy Bossányi ellen valljanak. GyEL PL Egyházkorm. 2200/1910.

lévő kéziratát megjelentesse, talán már soha nem derül ki.⁵¹ Az 1920-as években napilapokban publikált történelmi tárgyú írásaitól eltekintve többé nem foglalkozott történettudománnyal. Mikor 1934-ben Breyer István püspök a győri egyházmegye monográfiájának megírására bizottságot hozott létre, Bossányi abban már nem vett részt.⁵²

Bossányi kéziratban maradt műve sajnos azóta már elveszett, vagy ismeretlen helyen lappang. 1949-ben már biztosan nem volt ismert, mert Házi Jenő – aki 1950-es kényszernyugdíjazása után a győri püspöki és káptalani levéltár tiszteletbeli főlevéltárosa lett – barátjához, Papp Kálmán győri püspökhöz írott levélben a veszprémi mintára tervezett *Monumenta Vaticana Episcopatus Iaurinensis* kiadásához szükséges időt 15 évre becsülte.⁵³ Hogy Házi tervét Bossányi művének emléke, vagy a vatikáni források egyházmegyénkénti publikálását szorgalmazó Pásztor Lajos cikke ihlette,⁵⁴ egyelőre nem lehet tudni.⁵⁵ Házi Jenő elgondolása sajnálatos módon csak terv maradt, melynek három oka lehetett. Egyrészt a vasfüggöny létrejötte teljesen ellehetetlenítette a vatikáni kutatást,⁵⁶ másrészt a Házi vezetése alatt dolgozó levéltárost, Buzás Józsefet 1956-os forradalmi tevékenysége miatt 1958-ban internálták.⁵⁷ Harmadrészt pedig energiáit elsősorban a győri káptalan középkori számadáskönyvének, valamint a vasvári káptalan magánlevéltárnak feldolgozása kötötte le.⁵⁸

B) GYŐREGYHÁZMEGYEIEK RÓMÁBAN

A magyarság középkori római jelenlétéről – a források teljes körű feltárásának hiányában – mindmáig hiányoznak a részletes áttekintések. Összefoglaló jelleggel eddig csak KUBINYI ANDRÁS foglalkozott a témával.⁵⁹ A Rómába különböző indít-

⁵¹ BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, I, 128 (HODINKA szerint sajtó alatt), ugyanerről tudósít életrajza is: Irodalomtörténet 29 (1937) 89; lásd még TUSOR, *Magyar történelmi kutatások a Vatikánban*, LVII.

⁵² A bizottság elnöke Bedy Vince, tagjai Mohl Adolf, Szabady Béla és Somogyi Antal voltak. Később csatlakozott Karácsonyi Sándor, Eröss István, Nagy Gyula és Bene István. NEMES, *Bedy Vince*, 21.

⁵³ VAJK ÁDÁM, *Házi Jenő egyháztörténelmi munkássága*, Soproni Szemle 66 (2012) 4. sz., 307–314.

⁵⁴ PÁSZTOR LAJOS, *A Vatikáni Levéltár*, LK 20–23 (1942–1945) 100–129, 120.

⁵⁵ VANYÓ TIHAMÉR ugyanakkor a vatikáni források együttes kiadását tartotta szükségesnek: *Az egyházmegye-történetírásról. Francia tervek – magyar tanulmányok*, Regnum – Egyháztörténelmi évkönyv 2 (1937) 3–18, 16.

⁵⁶ TUSOR, *Magyar történelmi kutatások*, xcvi–xcvii.

⁵⁷ PETES RÓBERT, *Buzás József győri egyházmegyei pap tanúságtétele a náci és a kommunista diktatúra idején*, MEV–Regnum 25 (2013) 3–4. sz., 133–147, 136–142.

⁵⁸ VAJK, *Házi Jenő*, 310–314; HORVÁTH RICHÁRD, *Házi Jenő szerepe a magyar középkorkutatásban*, Soproni Szemle 66 (2012) 4. sz., 302–307, 305–306.

⁵⁹ KUBINYI ANDRÁS, *Magyarok a késő-középkori Rómában*, Studia Miskolcinsia, III, Miskolc 1999, 83–91. Az 1523 és 1526 közötti római magyar jelenlétről lásd NEMES GÁBOR, *Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szentszékekkel (1523–1526)*, Századok 149 (2015) 479–506. Lásd még erre TUSOR PÉTER, *Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században*, (CVH 1/3), Budapest–Róma 2005, 46, 105. j.

tatásból útra kelőknek egy egyházmegyére szűkített vizsgálatára viszont eddig még kísérlet sem történt. Ennek megfelelően először meg kell meghatározni, hogy kit tekintünk győri egyházmegyésnek.

Győr egyházmegyeinek vettem egyrészt azokat a személyeket, akiket a vatikáni levéltári forrásokban a *Lauriensis dioecesis* jelzővel illettek,⁶⁰ másrészt azokat, akiknek helynévből eredeztethető személyneve a győri egyházmegye területén lévő településre utal. Harmadrészt vizsgálódásom körébe vontam olyan személyeket is, akik bár nem az egyházmegye területéről származtak, de itteni javadalmat viseltek vagy az egyházmegye területén lévő kolostor szerzeteseiként érkeztek Rómába.⁶¹ Az így összegyűjtött személyeket aszerint csoportosítottam, hogy milyen szándékból, milyen indítékkal keresték fel az Örök Várost. Ez alapján megállapítható, hogy voltak hivatásszerűen Rómában tartózkodók, akik a pápaság szolgálatába szegődtek. Mivel Szent Péter utóda mint egyházfő és mint uralkodó is aktív részese volt nemcsak Itália, hanem egész Európa politikájának, így sokan keresték fel Rómát diplomáciai célból. A pápához számos egyházi és világi személy fordult azért, hogy igazságot tegyen vagy kegyet gyakoroljon, legyen az egyházi javadalommal, egyházi rendek felvételével kapcsolatos ügy, bűnök alóli feloldozás, felmentés vagy búcsú. Mivel a Kúria bíróságai feljebbviteli fórumnak is számítottak, így sokan utaztak peres ügyeik miatt Rómába. Szent Péter és Pál apostolok sírja pedig az akkori világ leglátogatottabb zarándokhelye volt, melyet peregrinuszok ezrei kerestek fel. Ezenkívül találkozunk olyanokkal is, akiket a tudományok és a tanulni vágyás hozott az Örök Városba.

I. HIVATÁSSZERŰEN RÓMÁBAN TARTÓZKODÓK

A hosszabb ideig hivatásszerűen Rómában időzők közül talán a legfontosabb szerepet a magyar gyóntatók töltötték be. Az apostolok sírjához özönlő magyar zarándokokat – akik számára már Szent István király zarándokházat alapított – az 1300. szentév óta magyar gyóntatók is várták.⁶² Közülük Körmendi János érkezett a győri egyházmegyéből, akit az 1423. szentévben Rómába zarándokló Szécsi „Herceg” Péter ajánlott V. Mártonnak. Bár az ágostonos professzor nem beszélt

⁶⁰ Gersei Pető János 1423-ban és fiai, Péter 1433-ban, valamint László 1444-ben győregyházmegyeiként szerepelnek, lásd LUKCSICS PÁL (kiad.), *XV. századi pápák oklevelei. Diplomata pontificum saec. XV. I–II* (MHI 1–2), I, n. 640; II, 152, 752. A Gersei Pető család tagjai többségében – részben ugyanők – a kérvényekben veszprémi egyházmegyeiként szerepelnek, lásd *uo.*, I, n. 1448–9; II, 173, 877. Emiatt őket vizsgálódásomba nem vettem be.

⁶¹ Vizsgálódásomból – ellentétben a MREV-vel (I, LXXV) – kihagytam a győri egyházmegyéből kiemelt, exempt pannonhalmi apátságot.

⁶² FRAKNÓI VILMOS, *A Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház*, *Katholikus Szemle* 7 (1893) 169–195; FRAKNÓI VILMOS, *A római magyar gyóntatók*, *Katholikus Szemle* 15 (1901) 385–394; FRAKNÓI VILMOS, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal I–III*, Budapest 1901–1903, II, 400–413; MONAY FERENC, *A római magyar gyóntatók*, Róma 1956.

magyarul, a pápa mégis kinevezte Gál fia András pálos szerzetessel együtt gyóntatónak.⁶³ Bodrogi Fülöp római magyar gyóntatót nem származása, hanem győri örkanonoksága kötötte az egyházmegyéhez.⁶⁴

Állandó római magyar jelenlétet jelentettek 1454-től a magyar pálos szerzetesek is, akik Kapusi Bálint gyóntató közreműködésének köszönhetően V. Miklós pápától megkapták a *Monte Celi*ön fekvő *Santo Stefano Rotondo* templomot és a mellette lévő kolostort.⁶⁵ A fráterek között minden bizonnyal több Győr egyházmegyei is volt, de csak egyről tudjuk biztosan: Sárvári Pál 1482-ben a kolostor perjeléként tűnik fel a forrásokban.⁶⁶ A kolostort felkereső zarándokok között is találunk az egyházmegyéből származót: 1557. október elsején a pápai Ságghi István látogatta meg a római pálosokat.⁶⁷

Habár a Római Kúria hivatalnokai és a pápai família tagjai között feltűnően alacsony volt a magyarok száma, néhány győri egyházmegyést azért itt is felfedezhetünk.⁶⁸ Hannosdorff-i Jakab fia Simon a Győr egyházmegyei csatka kolostor pálos szerzetese – aki 1421-ben épp a bencés rendbe való átlépését kérte – a pápa *commensalis*a volt.⁶⁹ Éveken keresztül szolgálta a pápai udvart Plattner János áldozópap, aki először 1458 novemberében tűnt fel a pápai família tagjaként. Plattner 1459 és 1464 között mint pápai familiáris és *credentiarius* számos egyházi javadalmat nyert el a salzburgi, a passauai és a freisingi egyházmegyékben,⁷⁰

⁶³ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 599–600; ZsO X, n. 717–718; MONAY, *A római magyar gyóntatók*, 32.

⁶⁴ Bodrogi Fülöpről lásd FRANKÓI, *A magyar zarándokbázis*, 180; FRANKÓI, *A római magyar gyóntatók*, 391; FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 403, 412; VERESS ENDRE, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864* (MHI 3), Budapest 1941, 255–256; MONAY, *A római magyar gyóntatók*, 52–54; KÖBLÖS JÓZSEF, *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában* (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 12), Budapest 1994, 382. A lemondásról lásd lentebb.

⁶⁵ MONAY, *A római magyar gyóntatók*, 44–45.

⁶⁶ LORENZ WEINRICH (ed.), *Hungarici monasterii ordinis Sancti Pauli primi heremitae de urbe Roma instrumenta et priorum registra* (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, Fontes 2), Roma–Budapest 1999, 57, 301.

⁶⁷ Uo., 219.

⁶⁸ THOMAS FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance 1471–1527* (BDHIR 63), Tübingen 1986, 241 (idézi TUSOR, *Purpura Pannonica*, 46., 105. j.); lásd még erre FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 405–407.

⁶⁹ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 328; ZsO VIII, n. 90. Hannosdorff a Vas megyei Sámfalva (ma Hannersdorf, Ausztria), a Szepes megyei Hanusfalva (ma Spišské Hanušovce, Szlovákia), illetve a Sáros megyei Hanusfalva (ma Hanušovce nad Topľou, Szlovákia) egyaránt lehet. Csatkához való közelsége miatt azonban Sámfalva a legvalószínűbb. – A két Hanusfalva ismeretét C. TÓTH NORBERTnek és LAKATOS BÁLINTnak köszönöm.

⁷⁰ RG Online, RG VIII 03407, URL: <http://rg-online.dbi-roma.it/RG/8/3407>; RG Online, RG VIII 00870, URL: <http://rg-online.dbi-roma.it/RG/8/870> (2016. o8. 19.); *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536) I–II* (CVH I/9–10), ed. † LUKCSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS–NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2014, II, n. 1262.

1460. december 22-én pedig a szupplikációs regisztrumok írnoke lett.⁷¹ Ötvösi Bereck Győr egyházmegyeés áldozópap padovai egyetemi tanulmányai után állhatott a kúriai szolgálatba. 1499-ben VI. Sándor *continuus commensalis*aként a padovai vagy a perugiai egyetemen fokozat szerzésére kért engedélyt, nem sokkal később pedig már mint pápai kamarás a soproni Szent Mihály-plébániatemplom Szent Erazmusz- és Szűz Mária-oltárjavadalmáért folyamodott.⁷² A pápai família tagjaként (*continuus commensalis*) Rómában tartózkodott Győri Balázs is, aki a már említett magyar gyóntató, Bodrogi Fülöp lemondásával a győri örkanonokságot nyerte el, és akinek a kanonoki beiktatására is valószínűleg az Örök Városban került sor.⁷³

A kúriai hivatalnokok között nem egy külföldi személyt találunk, akik a győri egyházmegye területén javadalommal rendelkeztek: a kölni egyházmegyéből származó Heinemannus de Unna a soproni Szent György-kápolna Mindenszentek oltárát kapta meg,⁷⁴ míg a sienai Filippo Sergardi többek között győri kanonokságot is bírt.⁷⁵

2. DIPLOMÁCIAI KÜLDÖTTSGEBEN

A pápa számos esetben fogadott magas rangú diplomáciai küldöttséget. Magyarországról Rómába a legnépesebb és alighanem legfényesebb legáció 1433-ban, a császárrá koronázására érkező Luxemburgi Zsigmond vezetése alatt érkezett. Mivel Zsigmond király népes küldöttsége számára IV. Jenő pápától azt kérte, hogy a magyar tagjai részére a bullákat díjak nélkül állítsák ki, így lehetőség nyílik arra, hogy a kíséret tagjait pontosan rekonstruálni lehessen.⁷⁶ A nagyszámú kérvényező között Hédervári Lőrinc lovászmester, Győri Jakab fia Péter és Kocsi Török And-

⁷¹ FRENZ, *Repertorium Officiorum Romane Curie*, http://www.phil.uni-passau.de/fakultaetsorganisation/fakultaetsang_eboerige/bistbw/forschung/rorc/conspectus-generalis-personarum-alphabeticus/, Joannes Plattner.

⁷² TÓTH SZABÓ PÁL, *Magyarország a XV. század végén a pápai supplicatiók világánál I–IV*, Századok 37 (1903) 1–15, 151–159, 219–239, 327–344; 9, 340; VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*, 171, 256, 314. A Szent Mihály-templom ilyen oltárjavadalommal nem rendelkezett, lásd HÁZI JENŐ, *Sopron középkori egyháztörténete* (Győregyházmegye múltjából IV/1), Sopron 1939, 88–120.

⁷³ A kinevezési bullákat lásd a *Függelékben*. Lásd róla BEDY VINCE, *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 3), Győr 1938, 338; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 392.

⁷⁴ RG Online, RG VII 00837, URL: <http://rg-online.dbi-roma.it/RG/7/837> (2016. 08. 19.). Lásd még FRENZ, *Repertorium Officiorum Romane Curie*, Heinemannus de Unna. A kérvény szerint az oltárjavadalom Ottingi János lemondásával ürült meg, bár a hazai források szerint 1463-ig viselte. Ottingiról lásd lentebb, az oltárjavadalomról: HÁZI JENŐ, *Sopron szabad királyi város története*, I/1–7, II/1–6. Sopron 1921–1943, I/3, 184; I/4, 78, 82, 157–158; I/5, 26–27, 389–391; HÁZI, *Sopron középkori egyháztörténete*, 221–223.

⁷⁵ Sergadiról legújabbban a vonatkozó szakirodalommal: NEMES, *Magyarország kapcsolatai a Szent-székekkel*, 492–493, 499–501. Róla lásd még lentebb.

⁷⁶ A kérvényt lásd FRAKNÓI VILMOS, *Genealógiai és heraldikai közlemények a vatikáni levéltárból*, Turul 1893, 1–8, 3–4; LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 181.

rás vallották magukat a győri egyházmegyéből származónak.⁷⁷ Hédervári Lőrinc teljes bűnbocsánatért – egyszer életében és egyszer halálának órájában –, hordozható oltárért, a győri domonkos kolostorban ősei által alapított és családi sírhelynek használt Mária Magdolna-kápolna és a hédervári plébániatemplom számára búcsúért, továbbá szentföldi zarándoklat engedélyezéséért kérvényezett; valamint azért is, hogy háborús időkben egy vagy két pap teljes búcsút adhasson.⁷⁸ Kocsi Török András szabad gyóntatóválasztást és teljes bűnbocsánatot kért saját maga és felesége, Orsolya számára, valamint búcsút az általa alapított mihályfalvi Szűz Mária-kápolnának.⁷⁹ Győri Jakab fia Péter pedig ugyancsak teljes bűnbocsánatért folyamodott.⁸⁰

Mintegy két évtizeddel később, 1452 áprilisában Salánki Ágoston győri püspök tagja volt annak a magyar és osztrák rendi küldöttségnek, mely V. Miklós pápától azt kérte, vegye rá III. Frigyes császárt, hogy az ifjú V. László magyar és cseh királyt bocsássa el gyámsága alól. Ágoston püspök nagy hatású beszédet is tartott a pápa színe előtt.⁸¹ Mivel a legáció követelése a pápa rosszállását váltották ki, így talán nem véletlen, hogy nem találunk személyesen leadott kérvényekre utaló adatokat sem.

Győri püspökként teljesített Rómában követi megbízatást a később fényes karriert befutó Bakócz Tamás is, aki II. Ulászló magyar és cseh király, valamint Miksa császár küldöttként 1493/94 fordulóján érkezett a Kúriához.⁸²

3. ZARÁNDOKOK AZ APOSTOLOK SÍRJÁHOZ

Számos zarándok érkezett a győri egyházmegyéből Rómába, összegyűjtésük pedig több irattípus felhasználásával lehetséges. Vannak források, melyek még az utazás előtt, az előkészületek során keletkeztek. Kanizsai László például mielőtt az 1525. szeptemberben zarándoklatra indult volna, királyi perhalasztó oklevelet ál-

⁷⁷ Lásd erről CSUKOVITS ENIKŐ, *Egy nagy utazás résztvevői. Zsigmond király római kísérete*, Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére, szerk. Csukovits Enikő, Budapest 1998, 11–35; E. KOVÁCS PÉTER, *Zsigmond császár megkoronázása Rómában*, Századok 143 (2009) 1323–1384, 1325, 1357, 1360, 1373.

⁷⁸ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 300; Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár, MS 10656, V. d., 3. cs., fol. 525–529.

⁷⁹ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 194. Kocsi Török Andrásra lásd WERTNER MÓR, *Zsigmond király magyar kísérete Rómában 1433-ban*, Századok 37 (1903) 907–920, 913–914.

⁸⁰ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 225.

⁸¹ NEMES GÁBOR, *Salánki Ágoston győri püspök*, Összekötnek az évezredek (szerk. Újváry Zsuzsanna; Pázmány történelmi műhely. Történelmi tanulmányok 3), Piliscsaba 2011, 41–51, 46. A beszéd szövegét lásd GEORGIUS PRAY (ed.), *Annales regum Hungariae ab anno Christi CMCVII ad annum MDLXIV*, III, Vindobonae 1766, 103–105.

⁸² KUBINYI ANDRÁS, *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között*, Magyarország és a Szentsek kapcsolatainak 1000 éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 119–134, 121. Erről lásd bővebben a kötetben LAKATOS BÁLINT tanulmányát.

líttatott ki magának, mely Győr egyházmegyei útitársairól is tájékoztat minket. A hosszú útra többek között Vági Vatai Ferenc, Sitkei Sebestyén, Dénesfalvi László és Sági Sebestyén kísérték el. Mivel Kanizsai Lászlót VII. Kelemen pápa személyesen fogadta és lovaggá ütötte, így valószínűleg kísérete is találkozott az egyházfővel.⁸³ A szerzetesek ugyanakkor csak rendjük engedélyével végezhetek zárandoklatot. 1494-ben Győri János, 1499-ben pedig Péter fráter, a győri domonkos konvent szerzetese kérvényezte, hogy Szent Péter és Pál sírját meglátogathassa.⁸⁴

Mivel a zárandokút nem volt veszélytelen, így sokan indulás előtt végrendeletkeztek is. A legkorábbi adat 1220 körülről származik: Győr nembeli Pot ispán római zárandoklata előtt a lébenyi templomban felszabadította egyik szolgáját.⁸⁵ Sighart Márton soproni polgár az 1500. szentévből pedig még azelőtt végrendeletkezett, mielőtt az apostolok sírjának látogatására indult volna.⁸⁶ Imszerűen azonban olyan zárandokokat is, akik nem önszántukból, hanem vezeklésből kellett hogy vállalják az utazást. 1455-ben a sérci Phaff Egyednek Drescher Péter soproni polgár agyonütése miatt kellett Rómába zárandokolnia, 1497-ben a felső-ausztriai Grestenből származó Velpämer Ákosnak pedig azért, mert éjszaka leszúrta Plaswetter Mátyás soproni polgárt.⁸⁷

A zárandoklat-kutatás egyik legértékesebb forrása a római Szentlélek-társulat anyakönyve.⁸⁸ Mivel a római Santo Spirito in Sassia-ispotály konfraternitásába személyesen beiratkozók haláluk órájában teljes búcsút nyertek, így számos zárandok kereste fel a Borgo-negyedben lévő rendházat. A matrikulából tudunk arról, hogy 1475-ben Gergely győri kanonok,⁸⁹ 1476-ban Kutasi Tamás vasvári prépost, esztergomi és győri kanonok, a társulat prokurátora,⁹⁰ 1496 márciusában Pataházi

⁸³ 1525. január 7. MNL-OL DL 24 048; NEMES, *Magyarország kapcsolatai a Szentszékekkel*, 495–496.

⁸⁴ IVÁNYI BÉLA, *A győri dominikánus rendház története*, Győri Szemle 7 (1936) 76–88, 86.

⁸⁵ *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I*, bearb. von Hans Wagner, Graz–Köln 1955, 78; C. TÓTH NORBERT, *A Győr-nemzetség az Árpád-korban*, Tanulmányok a középkorról, szerk. Neumann Tibor (Analecta Mediaevalia I), Piliscsaba, 2001, 53–72, 57; CSUKOVITS ENIKŐ, *Középkori magyar zárandokok* (História Könyvtár. Monográfiák 20), Budapest 2003, 25, 103.

⁸⁶ HÁZI, *Sopron*, II/1, 262; CSUKOVITS, *Középkori magyar zárandokok*, 35.

⁸⁷ HÁZI, *Sopron*, I/4, 73–75; i.m., I/6, 150–151; HÁZI, *Sopron középkori egyháztörténete*, 314; CSUKOVITS, *Középkori magyar zárandokok*, 61–62; FEDELES TAMÁS, „Isten nevében utazunk”. *Zárandokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban*, Pécs 2015, 147.

⁸⁸ BUNYITAY VINCE, *A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523* (MVH I/5), Budapest 1889; CSUKOVITS ENIKŐ, *A római Szentlélek-Társulat magyar tagjai (1446–1523)*, Századok 134 (2000) 211–244.

⁸⁹ BUNYITAY, *A római Szentlélek-Társulat*, 3; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 390; FEDELES TAMÁS, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* (Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs 2005, 365.

⁹⁰ BUNYITAY, *A római Szentlélek-Társulat*, 3. Kutasiról lásd KOLLÁNYI FERENC: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900, 108; VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*, 406; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 402–403; KÖRMENDY KINGA, *Studentes extra regnum. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvtárhasználata 1183–1543* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis

Péter áldozópap,⁹¹ májusban pedig egy négytagú klerikus csoport – György és Mihály győri karpapok, Osvát, a győri Szent Katalin-ispotály rektora és János győri kanonok – iratkozott be a társulatba.⁹² 1500-ban Tolhmerich György fráter, Péter, Mihály szanyi, valamint Gergely szentmártoni áldozópapok és Tót Pál körmendi klerikus keresték fel az ispotályt.⁹³ A laikusok – akiknek sajnos pontos származási helye és társadalmi állapota a bejegyzésekből nem derül ki – többsége az 1500. szentév folyamán iratkozott be, de találkozunk Győr egyházmegyésekkel 1520-ban is.⁹⁴

Dági Márton soproni polgármester utazásáról nem római, hanem hazai forrás tudósít: 1349-ben egy határjáráson azért nem tudott személyesen megjelenni, mert az oklevél tanúsága szerint az apostolok sírjához utazott.⁹⁵

Voltak olyanok is, akik életük során – bár szándékukban állt – nem tudtak Rómába zarándokolni. 1404 és 1535 között több mint 30 olyan soproni testamentumot ismerünk, melyben a végrendelező pénzt, szőlőt vagy egyéb ingóságot hagy valakire azért, hogy halála után az apostolok sírját helyette felkeresse.⁹⁶ Steiner Mi-

Catholicae de Petro Pázmány nominatae. III: Studia 9), Budapest 2007, 195–196; C. TÓTH NORBERT, *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században II. rész. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”* (Subsidia ad Historiam Medii Aevi Hungariae Inquirendam 8), Budapest 2015, 30, 99.

⁹¹ „*Petrus presbyter natus Dominici de Pazibaza*”, lásd BUNYITAY, *A római Szentlélek-Társulat*, 51.

⁹² Uo., 54; idézi még CSUKOVITS, *A római Szentlélek-Társulat*, 221. János kanonok személye nem azonosítható egyértelműen, vagy Győri Tandalo János vagy Szili János, lásd BEDY, *A győri székeskáptalan*, 334; KÖBLÖS, *Az egyházi közélet*, 392–393, 396, 428–429. A győri Szent Katalin-ispotályra lásd BEDY VINCE, *Győr katolikus vallásos életének múltja* (Győregyházmegye múltjából 5), Győr 1939, 29.

⁹³ BUNYITAY, *A római Szentlélek-Társulat*, 93, 108, 113, 122, 124.

⁹⁴ Benedek özvegye, Dorottya; Ferenc Gergely és felesége, Ilona; Farkas László és felesége, Erzsébet; Imre és felesége, Katalin; Kozma és felesége, Margit; Varga Pál és felesége, Zsófia; Leonardus Antitus és felesége, Margit; Cey Domokos; Pintér Barnabás özvegye, Dorottya fiával, Péterrel; Vida Pál és felesége, Dorottya; Hosschad-i Bálint feleségével (1500); Morle Mihály özvegye, Katalin; (1501); Szita Simon és felesége, Ilona; Gyalog Péter és felesége, Katalin; Szalai Balázs. Uo., 99, 114–117, 127, 132–135, 140, 147.

⁹⁵ HÁZI, *Sopron*, I/1, 94.

⁹⁶ 1404. Magyar Mendel felesége, HÁZI, *Sopron*, II/1, 149; 1418. Márcfalvi Rüdél, uo., 159; 1423. Anna, Pair János felesége, uo., 28; 1424. Pintér Ottó, uo., 30; 1425. Margit, Pintér Ottó özvegye, uo., 32; 1426. Faul Ottó, uo., 34; 1448. Borbála, Juding Miklós özvegye, uo., 69; 1448. Pair János, uo., 70; 1454. Nieschendorffer Mihály, uo., 74; 1456. Ledrer Péter, uo., 81; 1460. Waldner György, uo., 92; 1465. Borbála, Seuberlich Zsigmond özvegye, uo., 96; 1466. Wiener János, uo., 97; 1467. Siebenburger Jeromos, uo., 104; 1473. Zaundürr asszony, uo., 114; 1474. Bader Lénárd felesége, uo., 120; 1474. Ilona, Cseh Imre felesége, uo., 122; 1476. Leinbater Mihály, uo., 187; 1480. Zaukan Fülöp, uo., 193; 1482. Borbála, Kempnei László özvegye, uo., 205; 1484. Kacz Miklós, uo., 131; 1484. Haiden Vencel özvegye, uo., 214; 1484. Resch Miklós, uo., 217; 1487. Pogner István, uo., 220; 1487. Margit, Sági György özvegye, uo., 224; 1488. Sneider Lénárd, uo., 225; 1495. Neuhofer János, uo., 250; 1499. Margit, Lang Mihály felesége, uo., 258; 1499. Steiner Mihály javadalmas pap, uo., 260; 1499. Stadel Mihály, uo., 261; 1535. Fleischaker Péter, HÁZI: *Sopron*, II/2, 99–100. Lásd még HÁZI, *Sopron középkori egyháztörténete*, 305–308; CSUKOVITS, *Középkori magyar zarándokok*, 88; FEDELES, *Isten nevében utazunk*, 159–160.

hály, a Várarok-menti Boldogasszony-kápolna igazgatója 1499-ben például egy fehér lovat testált nagybátyjára, Schmid Jánosra, hogy halála után helyette Rómába zárandokoljon.⁹⁷ A végrehajtásra kijelölt személyek általában rokonok – házastárs, gyermek, testvér, unokatestvér, nagybáty, sógor – voltak. 1424-ben például Pintér Ottó végrendeletében Margit nevű feleségét bízta meg római zárandoklattal; 1425-ben viszont Margit – már mint özvegy – János nevű testvérét. 1476-ban Leinbater Mihály ugyanakkor egy polgártársát, Klain Mertet bízta meg e kegyes feladattal. A zárandoklattal megbízottak között egyházi személyek is előfordultak: 1482-ben Kempnei László özvegye, Borbála 32 magyar forintot hagyott római zárandoklatra, hogy abból két személy útra keljen, melyből az egyik egy bizonyos Asem nevű remete legyen. 1484-ben Haiden Vencel özvegye 12 forintot, 1488-ban Sneider Lénárd pedig 10 forintot rendelt papja számára „Romfahrt” céljából. Sági György – amint özvegye, Margit 1487-ben kelt végrendeletéből kiderül – gyóntatóját, Almás Bálint papot, a Szent Mihály-plébániatemplom és a Szent Erzsébet-ispotálykápolna Szent Kereszt-oltárának altaristáját⁹⁸ küldte az Örök Városba, hogy pénzadományt vigyen a római Kúriába. Hasonlóképpen járt el 1495-ben Neuoffer János is: gyóntatójának, Lechner Tamásnak hagyott 16 forintot római zárandoklatra, melyből 4 forintot a Városban kegyes célra kellett felajánlania.

A Rómába zárandoklók – a személyes ügyintézés hatékonyabb voltát kihasználva – gyakran adtak be kérvényeket is a Kúriában. Amennyiben elfogadjuk MONAY FERENC és CSUKOVITS ENIKŐ azon feltételezését, hogy a bűnbocsánatért, szabad gyóntatóválasztásért, valamint hordozható oltáron való misézés engedélyezéséért folyamodók egy része a zárandokok közül került ki,⁹⁹ akkor több lehetséges zárandokról a pápai kérvénykönyvekből nyerhetünk adatokat.

Szécsi „Herceg” Péter az 1423-as szentévben magának és feleségének teljes bűnbocsánatot és hordozható oltárt, – a dobrai várban lévő familiárisaival egyetemben – szabad gyóntatóválasztást, továbbá böjti napokon tejtermék fogyasztásának, valamint a Szentföld meglátogatásának engedélyezését kérte.¹⁰⁰ Teljes bűnbocsánatért, szabad gyóntatóválasztásért és hordozható oltár használatért folyamodott 1459-ben egy másik nyugat-dunántúli főúr, Monyorókeréki Ellerbach Bertold is.¹⁰¹

Bár a kérvényező további felsorolása haszontalannak tűnhet, de az alábbi személyekre vonatkozó további – akár hazai, akár vatikáni – források feltárással és elemzésével a Rómában személyesen is jelen lévők is azonosíthatók lesznek. Az adatokat a kérvény tárgya szerint, azon belül időrendben sorolom fel:

⁹⁷ Steiner Mihályról lásd HÁZI, *Sopron középkori egyháztörténete*, 201; CSUKOVITS, *Középkori magyar zárandokok*, 95.

⁹⁸ Almás Bálintról lásd HÁZI, *Sopron középkori egyháztörténete*, 168–169.

⁹⁹ MONAY, *A római magyar gyóntatók*, 32; CSUKOVITS, *A római Szentlélek-Társulat*, 213.

¹⁰⁰ 1423. április 1. LUKSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 564–567; ZsO X, n. 346–349. Lásd még CSUKOVITS, *Középkori magyar zárandokok*, 110, 152.

¹⁰¹ *RG Online*, *RG VIII 00478*, URL: <<http://rg-online.dbi-roma.it/RG/8/478>> (2016. 08. 19.).

a) *Teljes bűnbocsánat*

- Pápoci Péter fia Lőrinc győri áldozópap (1421) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 393; ZsO VIII, n. 556.
- Pápóci Pál özvegye, Ilona (1422) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 497; ZsO IX, n. 376.
- Pásztori Pál özvegye, Margit (1422) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 498; ZsO IX, n. 377.
- Lósi Jakab fia Beled (1422) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 508; ZsO IX, n. 564.
- Olaszkai Miklós győri kanonok (1428) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 1004.
- Vasvári Balázs fia Péter győri kanonok (1428) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 1010.
- Asszonyfai Ostfi Ferenc özvegye, Katalin (1431) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 36.
- Lendvai Kovács (Faber) János győri őrkanonok (1432)¹⁰² – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 135.
- Rufus Miklós özvegye, Erzsébet (1436) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 428.
- György szentgotthárdi apát (1450) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 1152.

b) *Hordozható oltár*

- Szécsi János (1422) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 495; ZsO IX, n. 370.
- Felsőlendvai Szécsi János fia Imre (1427) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 928.
- Hédervári György (1427) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 967.
- Dalos Miklós fia Jakab (1430) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 1404.
- Asszonyfalvi Ostfi Ferenc fia László (1431) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 46.
- Hédervári Lőrinc (1432) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 83.
- Lipcei Miklós özvegye, Dorottya (1465) – CZAICH Á. GILBERT, *Regesták a római Dataria-levéltárak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, Történelmi Tár 22 (1899) 1–17, 235–272, 270.¹⁰³
- Andreas Baumkircher (1467) – CZAICH, *Regesták... II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, 256.
- Bazini Szentgyörgyi Zsigmond gróf (1467) – CZAICH, *Regesták... II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, 260.
- Oroszvári Tompek János¹⁰⁴ (1467) – CZAICH, *Regesták... II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, 256.

¹⁰² Lásd *uo.*, 322.

¹⁰³ Lásd még *RG Online*, RG IX 01051, URL: <<http://rg-online.dbi-roma.it/RG/9/1051>> (2016. 08. 19.).

¹⁰⁴ Oroszvári Tompek Jánosról lásd WERTNER MÓR, *Családtörténeti kalászat. Első közlemény*, Turul (1913) 56–76, 64–65.

Szentes György laikus (1467) – CZAICH, *Regesták ... II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, 259.

Schöttel Gáspár (1466), Herb Kristóf, Joachim János és Pirchinger Orsolya soproni polgár (1467) – CZAICH, *Regesták ... II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, 262.¹⁰⁵

Dalló Miklós győregyházmegyés áldozópap (1483) – CZAICH, *Regesták ... II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, 272.

c) Szabad gyóntatóválasztás

Septei Gergely fia Tamás (1450) – LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, n. 1140.

4. KÉRELMEZŐK A KÚRIA HIVATALAIHOZ

Bár, mint említettem, a más céllal érkezők is adtak, adhattak be a római Kúriába kérvényt, voltak olyanok, akik kifejezetten ügyeik minél hatékonyabb és gyorsabb elintézése miatt utaztak Rómába. Bár a Kancellária, a Datária és a *Sacra Poenitentiaría Apostolica* hivatalaiba beadott kérvények szövegei – mint azt fent már láthattuk – sajnos csak ritkán teszik lehetővé, hogy a kérvényező személyes jelenlétére következtethessünk, néhány kivétel azért akad.

A kérvényezőknél van egy jól körülhatárolt csoportja, akik a szupplikációjuk beadásakor egyértelműen az Örök Városban tartózkodtak: azok a klerikusok, akik Rómában történő pappá szentelésüket kérték.¹⁰⁶ 1425-ben Jorius Geron akolitus,¹⁰⁷ 1429-ben Hidvégi Kozma fia Demeter sopronnyéki, Peresztegi Miklós fia János peresztegi és Keményi Antal fia János keményegerszegi oltárigazgató,¹⁰⁸ valamint Bobai Albert fia Benedek kocsi plébános, 1430-ban pedig Simon fia Miklós muzsnyai oltárigazgató,¹⁰⁹ Márton fia Imre szombathelyi és Szabacsinai Jakab fia Gergely mesincsi plébános¹¹⁰ fordult a Kancelláriához ilyen kéréssel.¹¹¹ Kutasi Tamás vasvári kanonok 1455-ben szintén Rómában vette fel a nagyobb egyházi rendeket.¹¹² A római papszentelések száma az 1480-as években ugrásszerűen megnőtt, majd kisebb visszaesés után az 1520-as években újfent tömegessé vált.¹¹³ Forrásaink-

¹⁰⁵ Lásd még HÁZI, *Sopron középkori egyháztörténete*, 308–309.

¹⁰⁶ A Rómában történő pappá szentelések motivációiról lásd ERDÉLYI GABRIELLA, *Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban*, Budapest 2011, 108–113.

¹⁰⁷ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 837; ZsO XII, n. 1241.

¹⁰⁸ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 1118.

¹⁰⁹ Uo., I, n. 1362.

¹¹⁰ Uo., I, n. 1364.

¹¹¹ Uo., I, n. 1144.

¹¹² 1455. március 1-jén *subdiaconatus*, március 22-én *diaconatus*, április 5-én *presbiteratus* felvételére kért engedélyt. KÖBLÖS, *Az egyházi középélet*, 402–403. Lásd még róla lentebb.

¹¹³ A 15. századtól a *Camera Apostolica*, majd a 16. század elejétől Róma *vicarius spiritualis*ának joghatósága alá tartoztak a kúriai szentelések, melyekről a kamarai írnokok utólagosan feljegyzéseket ké-

ban utoljára 1524 tavaszán találkozunk Rómában Győr egyházmegyes szentelésével: Muraszombati János, a muraszombati plébániatemplom Szent Miklós oltárának káplánja a kisebb, míg Szombathelyi János akolitus, a hugáti Szent László-templom plébánosa a nagyobb papi rendek felvételéért folyamodott.¹¹⁴ 1522-ben négy szupplikálót is találunk, akik egy másik hivatalt, a *Sacra Poenitentiaría Apostolicá*¹¹⁵ keresték fel személyesen, hogy a papi rendeket az Örök Városban vehessék fel. Ugyanitt kért feloldozást 1508-ban Calran Pál diák is a szent rendek felvételét akadályozó született testi fogyatékosága alól.¹¹⁶

Soproni testamentumokban több példa is akad, hogy a végrendelező papszentelési célra adakozott: 1438-ban Mager János, 1509-ben Sóvágó Vince hagyott 8, illetve 6 font dénárt, hogy egy szegény diák Rómába menjen és ott az egyházi rendeket felvehesse. 1515-ben pedig Lederer Ágnes asszony tíz forintot hagyott Mátyás nevű fiára, hogy abból tanulmányait és római papszentelését fedezhesse.¹¹⁷

Számos szerzetest találunk, akik más rendbe való átlépés vagy a szerzetből való kilépés miatt személyesen utaztak a Kúriába. Hannosdorff-i Jakab fia Simon csatkai pálos szerzetes esetét már említettem: ő pápai familiárisként személyes jelenlétét kihasználva kérvényezte a bencés rendbe való átlépését.¹¹⁸

sztítettek, ez a *Libri Formatarum*. A sorozatról lásd KARL AUGUST FINK, *Das Vatikanische Archiv. Einführung in die Bestände und ihre Erforschung*, Rom 1951², 55; LEONARD E. BOYLE O.P., *A Survey of the Vatican Archives and of its Medieval Holdings* (Subsidia mediaevalia 1), Toronto 1972, 47; ÉRSZEGI GÉZA, *A Curia Romana középkori levéltárai*, LSz 28 (1978) 321–339, 325, 330. FEDELES TAMÁS a *Libri Formatarum* (ASV Camera Apostolica) kötetében (2–14) 1436 és 1523 között 34 Győr egyházmegyei klerikust talált, akik a kisebb vagy a nagyobb papi rendeket Rómában vették fel. A bejegyzések időbeli eloszlása nem egyenletes: 1436-tól 1486-ig tíz személy szerepel, ugyanakkor 1488-ban ugyancsak tíz Győr egyházmegyes felszentelt tűnt fel. FEDELES 1494-től 1520-ig kilenc, 1523-ban pedig újabb nyolc Győr egyházmegyeit talált. Az azonosítható helynevek alapján úgy tűnik, hogy a többség Vas megyéből (Gyeli, Kőszeg, Monyorókerék, Németlövő, Ókörtvélyes, Pornó, Rohonc, Szombathely, Vasvár), míg az egyházmegye többi részéből kevesebben érkeztek (például Nezsider, Süttör?, Szakony?). Köszönöm FEDELES TAMÁSNAK, hogy gyűjtését rendelkezésemre bocsátotta. – A *Libri Formatarum*ban 1523-ban szereplő 8 felszentelt személynek az ASV Registri Supplicationumban lévő kérvényeit közli: *Supplicationes Hungaricae, 1522–1523*, kiad. LAKATOS BÁLINT (CVH I/16), Budapest–Róma, 2018 (s.a.), n. 20, 26, 33. – Köszönöm LAKATOS BÁLINT barátomnak, hogy megjelenés előtt álló kéziratába betekintheztem.

¹¹⁴ ASV Reg. Suppl., vol. 1804, fol. 197v, 206v. 1524 tavaszán tömegesen érkeztek Rómába a pap-pá szentelési kérelmek, erről lásd TÓTH PÉTER, *Adatok az egri püspökség késő középkori egyházi topográfiájához*, Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére, Miskolc 2010, 315–327. – Köszönöm TÓTH PÉTERNEK, hogy az kérvények fényképeit a rendelkezésemre bocsátotta.

¹¹⁵ ERDÉLYI GABRIELLA, *A Sacra Poenitentiaría Apostolica hivatala és magyar kérvényei a 15–16. században I–II*, LK 74 (2003) 33–57; 76 (2005) 63–103.

¹¹⁶ A *Sacra Poenitentiaría Apostolica* azon kérvényeit, melyeket Győr egyházmegyes személyesen nyújtott be Rómában, ERDÉLYI GABRIELLA bocsátotta rendelkezésemre, segítségét köszönöm. (A kérvények feltárása és lemásolása az OTKA D 38 481 sz. posztdoktori programjának támogatásával történt.)

¹¹⁷ HÁZI, *Sopron*, II/1, 58, 316, 333; HÁZI, *Sopron középkori egyháztörténete*, 306.

¹¹⁸ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 328; ZsO VIII, n. 90.

Zalz-i Mátyás domonkos, Domjáni Imre fia Gergely ferences szerzetes, valamint Taraczfalvi Metel Fülöp egykori pálos novícius azért utazott Rómába, hogy pápai gyóntatóhivatalban, a *Poenitentiaria Apostolica*ban szerzetesi kötelességeiket érvényteleníttessék.¹¹⁹

A súlyos, kiközösítéssel együtt járó vétkek alól feloldozást kérők egy része is igyekezett személyesen Rómába sietni, hogy vétküik alól pápai feloldozást nyerjenek.¹²⁰ 1428-ban Kocsi János fia Bálint áldozópap keveredett gyilkosságba: egy róla szégyenteljes pletykát terjesztő nőt – mivel becsületét megvédeni másképp nem tudta – megölt egy késsel.¹²¹ 1439-ben Ademár fia Kelemen győri kanonok egy kanonoktársának szent helyen – talán a győri székesegyházban – ontotta véréit. 1525-ben Zámbo Balázs egy eldurvult kocsmai konfliktus miatt volt kénytelen feloldozásért Rómába jönni. Vacsora közben ugyanis egy bizonyos Német Miklós – akiről Zámbo tudta, hogy egyszer már megvert egy papot, mert meg is győnta neki – durván sértegetni kezdte. A vita végén az áldozat egy hasábfát dobott a pap felé, aki a védekezésül használt fejszével Miklóst halálosan megsebesítette.¹²² 1547-ben Lybar Bálint völgyesi pap egy elmérgesedett ellenséges viszony miatt esett gyilkosság vétkébe: verekedés közben önvédelemből leszúrta a vele régóta haragban lévő György klerikust. Nemcsak klerikusok, hanem laikusok is fordulhattak személyesen a emberölés bűne alóli feloldozásért: 1469-ben Tatai László fia Dénes feleségének, 1521-ben Pulden János egy bizonyos Guldun Gáspár nevű pap életét oltotta ki.¹²³

Olyan klerikusokkal is találkozunk, akik egy erőszakos cselekedet meg nem akadályozása miatt kerültek kiközösítés alá. 1423-ban a pappá szentelésére készülő Tilaji Péter fia Lőrinc diák egy halállal végződő kínvallatást nézett végig tétlenül,¹²⁴ 1496-ban Sebestyén, a csepregi Szent Dorottya-ispotály igazgatója egy verekedés során lépett fel sikertelen békítőként.¹²⁵ 1512-ben Hánta István kocsi plébános azért folyamodott felmentéséért, mert familiárisai egy, a plébánián kitört konfliktus során valakit megöltek. Erőszak áldozata lett 1522-ben Zúgó Ambrus, akinek kevéssel pappá szentelése után levágták jobb hüvelykujját, ezért fogyatékossága alól kért felmentést. A szentmargiti Nachsus Mártont egy ifjúkori ballépés sodort bajba: még pappá szentelése előtt Pozsonyban lopáson érték, amiért pellengérré is került. Bár vétke alól egy pápai legátus feloldozta, de a szent rendek felvételekor a pellengéért elhallgatta, így ez alól kért felmentést.¹²⁶ A kérvényezők római

¹¹⁹ Az adatokat ERDÉLYI GABRIELLÁNAK köszönöm. Zalz-i Mátyásról lásd még ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 99. Taraczfalva talán a vas megyei Taródfalva.

¹²⁰ ERDÉLYI, *Sacra Poenitentiaria Apostolica*, I, 50–54; II, 66–68.

¹²¹ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 1021.

¹²² ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 153.

¹²³ Az adatokat ERDÉLYI GABRIELLÁNAK köszönöm.

¹²⁴ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 590; ZsO X, n. 608.

¹²⁵ ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 137.

¹²⁶ Az adatokat ERDÉLYI GABRIELLÁNAK köszönöm.

tartózkodását minden esetben az bizonyítja, hogy a feloldozást a római magyar gyóntató vagy a hivatal valamelyik alpenitenciáriusa ad meg.¹²⁷

A Római Kúriába nemcsak személyes ügyintézés miatt, hanem felettes hatóság – megyéspüspök, káptalan vagy szerzetesrend – megbízásából is érkeztek győri klerikusok. Nem ismerjük az úti célját, de minden bizonnyal efféle megbízások miatt lehetett Rómában Pápai Imre, a győri Szent Adalbert-prépostság kanonokja, aki 1425-ben a Kúriában hunyt el. Valószínű, hogy a javadalmát elnyert Mihály fia Pál, esztergomi egyházmegyes áldozópap, Branda de Castiglione bíboros káplánja is az Örök Városban tartózkodott, és így nyerhette el a halálozás miatt megüresedett javadalmat. Mivel a kérvény datálásának napján, május 30-án V. Márton pápa Molnári Kelemen győri püspöknek hordozható oltárt, Egyed győri nagyprépostnak pedig teljes búcsút engedélyezett, nem tartom kizártnak, hogy ezeket a kérvényeket még a néhai Pápai Imre kanonok hozhatta magával.¹²⁸

1479-ben Vid fia György győri örkanonok azért kapott felmentést a pápától rezidencia-kötelezettsége alól, mert a Kúriában püspöke, Csupor Demeter győri püspök szolgálatában járt el.¹²⁹ A győri káptalan 1505-ben Iborliskói István kanonokot, a káptalan jegyzőjét küldte Rómába, hogy a koppánymonostori apát ellen idézőlevelet eszközöljön ki,¹³⁰ 1517-ben pedig Lábadi Pál képviselte kanonoktársait az Örök Városban.¹³¹ Ez utóbbi a kiküldetést kihasználva egyúttal az Penitenciáriától felmentését is kérte simónia vétsége alól.¹³² Lábadi Pálnak nem ez volt az első római útja: 1512-ben személyesen kereste fel Filippo Sergardit az Arenula negyedben (*rione*) lévő házában,¹³³ hogy berbe vegye győri kanonoki javadalmát évi tíz forintért.¹³⁴

¹²⁷ Lásd erre ERDÉLYI, *Sacra Poenitentiarum Apostolica*, I, 40–46; II, 66–69.

¹²⁸ LUKSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 806–808; ZsO XII, n. 578–580. Mihály fia Pál számára szeptember 15-én állították ki a kinevezési bullát, lásd CVH I/10, n. 1151a. Idézi még: BEDY, *A győri székeskáptalan*, 63.

¹²⁹ ASV Registra Lateranensia, vol. 800, fol. 173r–174v, reg.: CZAICH, *Regesták ... II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, 238; VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*, 249; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 437. – 1478/9-ben Demeter püspök és Kismarton között támadt tizedper, mely során a felek a Kúriába is fellebbeztek. Lásd erről MNL-OL DL 25 249, 88 601; MNL-OL DF 258 262, 258 585, 287 276, valamint Burgenländisches Landesarchiv, Stadtarchiv der Freistadt Eisenstadt, Acta varia historica, I. B. c. 3–7.

¹³⁰ „Item magistro Stephano notario Romam proficienti pro redimendis litteris videlicet conquestus contra abbatem dati sunt floreni in auro II.” GyEL A győri káptalan magánlevéltára (a továbbiakban: GyKMLt), Feudális kori gazdasági iratok (a továbbiakban: Feudális), I. köt. (A győri székeskáptalan számadáskönyve 1497–1528) [MNL-OL DF 279 560.], pag. 149; BEDY, *A győri székeskáptalan*, 335; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 394.

¹³¹ „Item feria quarta post Reminiscere [1517. március 11.] magistro Paulo Labadi ad Curiam Romanam eunti pro certis negotiis capituli dedimus floreni puri auri X. Et pro additione illorum florenorum iterum solvimus florenum I.” GyEL GyKMLt Feudális, I. köt., pag. 409.

¹³² 1517. április 29. Az adatot ERDÉLYI GABRIELLÁNAK köszönöm.

¹³³ Erről lásd http://www.storia.unisi.it/uploads/media/borello_segardi.pdf – A Rione di Parionében lévő házát csak 1513. december 8-án vette Silvio Piccolomini d’Aragonától.

¹³⁴ Lábadinak a bérleti díjat a Fuggerek bécsi faktorátusán keresztül kellett Rómába küldenie. MNL-OL DL 30 996. – 1515-ben a győri káptalan csak Gosztonyi János győri püspök személyes köz-

A győri káptalan 1518-ban saját püspökével, Gosztonyi Jánossal való pereskedése miatt egy Máté nevű személyt bízott meg perlevelek Rómába juttatásával,¹³⁵ és valószínűleg az ő küldöttjük volt Szombathelyi György Győr egyházmegyes klerikus is, aki egy 1520. január 2-án kelt pápai menlevél alapján hazafelé indult.¹³⁶ Velikei Márk győri kanonok, a győri johannita rendház preceptora 1550-ben a Kúriába utazott, hogy rendjét vagy káptalanját képviselje.¹³⁷

A perek intézése mellett az egyházi javadalmakra – legyen az püspöki szék vagy kanonoki stallum – történő kinevezéssel kapcsolatos ügyek intézése – például a kinevezési bulláknak a pápai kancellárián történő expedíaltatása, az Apostoli Kamarának járó taksák fizetése – sokszor személyes jelenléte kívánt, melyet adott esetben természetesen megbízott útján is intézhettek a kinevezettek. A legkézenfekvőbb az volt, ha Rómában tartózkodó személyeket bíztak meg: Burján Lászlónak milkói püspöksége, sasvári és locsmándi főesperesi, valamint győri és esztergomi kanonoki javadalmi után járó annáták fizetésénél a kötelezvényt Vitéz Mihály római magyar gyóntató tette le.¹³⁸ A Rómában jogi tanulmányokat folytató Kutasi Tamás vasvári kanonok pedig 1457 márciusában fizette ki Várdai István kalocsai érsek, valamint Botos István budavári prépost *servitiumát*.¹³⁹

A kinevezett püspökök *commune servitiumuk* fizetését többször saját kanonokaikkal intéztették: Hédervári János győri püspök befizetését 1389-ben István fia

benjárására kapta meg kanonoki jövedelmét, a bérleti szerződés tehát ekkor már nem lehetett érvényben. Köblös, *Az egyházi középréteg*, 438–439.

¹³⁵ „Item feria sexta post festum Conceptionis Virginis Marie [1518. december 11.] litteras misimus ad Urbem contra reverendissimum dominum Johannem episcopum Jauriensem propter oppressionem nostram per quendam nuntium nomine Matheum, cui pro expeditione negotiorum capituli in ipsa Urbe facienda dedimus florenum unum in auro puro et den. XVIII.” GyEL GyKMLT Feudális, I. köt., pag. 458. Idézi: IVÁNYI BÉLA, *Agyőri székeskáptalan régi számadáskönyvei* (A Szent István Akadémia Történelem-, Jog-, és Tarsadalomtudományi Osztályának felolvasásai I/1), Budapest 1918, 29.

¹³⁶ ASV Arm. XXXIX., vol. 37, fol. 102r. 1520-ban a győri káptalan és Gosztonyi János püspök között a jelentős javadalmakkal rendelkező Szentháromság-kápolna igazgatósága körül támadt újabb per: míg a káptalan a már említett Lábadi Pált jelölte a tisztségre, addig a püspök Lócsi Mihálynak juttatta azt. Szombathelyi György esetleg a Kúria előtt – egyébként a kanonokok győzelmével – lezajlott per ügyében utazott Rómába. GyEL GyKMLT Theca 4. n. 1344; NEMES GÁBOR (szerk.), *Agyőri káptalani magánlevéltár törzanyagának regesztái (1527–1600)* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Segédletek 5), Győr 2011, 31, n. 18 (idézi BEDY VINCE, *Agyőri székesegyház története*, [Győregyházmegye múltjából 1], Győr 1936, 80); Köblös, *Az egyházi középréteg*, 403–404.

¹³⁷ 1550-ben római utazása idejére bérbe adta kőnyi birtokát Szarvaskendi Sibrik Máténak, lásd GyEL GyKMLT Cimeliotheca VIII, n. 551, reg. NEMES, *Regeszták*, n. 189, idézi még: REISZIG EDE, *A magyarországi János-lovagok a XVI. században*, Századok 53–54 (1919–1920) 433–486, 478. Velikeiről lásd még BEDY, *Agyőri székeskáptalan*, 345–347; Köblös, *Az egyházi középréteg*, 442–443. BEDY egy korábbi római útjáról is tud, de erre vonatkozóan forrást nem találtam.

¹³⁸ CVH I/10, 288–289, n. 1374–1375.

¹³⁹ CVH I/9, 128–129, n. 218–219. Kutasi Tamást 1453/54-ben már Rómában találjuk, ahol Trevisói Simon esztergomi olvasókanonok mellett a sasadi tizedper ügyvivőjeként dolgozik. Lásd erre C. TÓTH, *A sasadi tizedper*, 30, 99. Kutasiról lásd lentebb.

Egyed,¹⁴⁰ Salánki Ágostonét pedig 1452-ben Ottingi János győri kanonok rendezte.¹⁴¹ Arra is van példa, hogy a kinevezett prépost saját kanonokja által intézkedett: 1431-ben János fia Simon győri nagyprépost, majd 1433-ban Molnári Péter fia Domonkos szentadalberti prépost helyett Lövdöli Mihály győri kanonok,¹⁴² 1439-ben Balázs fia Gergely pápóci prépost helyett Orbán fia Péter pápóci kanonok fizette be az annátát.¹⁴³

Persze arra is akad példa, hogy egy Kúriába utazó személy kapott további megbízásokat. 1439-ben saját mosoni főesperesi kinevezését intéző Remig fia Kelemen névleges kalocsai őrkanonok¹⁴⁴ fizette be Szécsi Dénes egri püspöki kinevezése után járó *servitiumokat* is – igaz, nem Rómában, hanem Firenzében.¹⁴⁵ Több esetben találunk a Kamaránál győri kanonokot más személy helyett intézkedni: Sárvári Mihály fia István fizette Mihály nyitrai püspök *commune servitiumát* (1393),¹⁴⁶ Vaszari Ágoston fia Miklós a szentadalberti prépostság kanonokja Pál fia Mátyás kajári plébános (1422),¹⁴⁷ Vassani azaz Bossányi Péter fia Mátyás¹⁴⁸ Kerolti Albert temesi főesperes (1423),¹⁴⁹ valamint Mihály fia János Gatalóci Mátyás pécsi prépost annátáját (1432).¹⁵⁰ Lövdöli Mihály győri és veszprémi kanonok 1430-ban a már említett Gatalóci Mátyás pécsi prépost és György nyitrai püspök, 1431-ben János fia Simon győri nagyprépost, 1433-ban pedig Molnári Péter fia Domonkos szentadalberti prépost annátáját fizette be a Kamarában.¹⁵¹ A felsorolt személyek azonban valószínűleg nem kizárólag emiatt utaztak Rómába, eredeti úticéljuk kiderítése további kutatást igényel.

¹⁴⁰ CVH I/9, 259, n. 495.

¹⁴¹ Uo., I, 356, n. 700. Ottingi János 1452. januárjában Bolognában volt, lásd VERESS, *Olasz egyetemen járt magyarországi tanulók*, 41. Lásd még róla BEDY, *A győri székeskáptalan*, 324; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 440–441; C. TÓTH NORBERT, *Az esztergomi székeskáptalan II*, 141. – Több győri püspök, illetve kanonok ugyanakkor bankházat bízott meg e feladattal: Benedek győri püspök *servitiumát* a Mediciek, Túri Takaró Gergely szőrényi püspök, győri olvasókanonok és Szekcsői Gergely sebastei püspök, győri segédpüspök annátáját pedig a Fuggerek fizették, lásd CVH I/9, n. 667; CVH I/10, n. 1349, 1352–1353.

¹⁴² CVH I/10, 204, n. 1189; 210, n. 1200.

¹⁴³ CVH I/10, 218–219, n. 1218a, 1120.

¹⁴⁴ 1438–1439-ben valójában János az őrkanonok. C. TÓTH NORBERT közlése, melyet ezúton is köszönök.

¹⁴⁵ CVH I/9, 115, n. 191; II, 223, n. 1229.

¹⁴⁶ CVH I/9, 62, n. 107.

¹⁴⁷ CVH I/10, 162, n. 1113. A plébánia javadalmára kinevező bulla március 15-én kelt, lásd LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 470; Vaszari Miklósról lásd uo., I, n. 579.

¹⁴⁸ 1421. július 18-án kérvényezi őrkanonoki stallumát (LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, n. 950; ZsO IX, n. 704); a továbbiakban lásd még 1421. október 6. (ZsO VIII, n. 1039) – 1430. július 23. (MNL-OL DF 278 141). Az adatokat C. TÓTH NORBERTnek köszönöm.

¹⁴⁹ CVH I/10, 175, n. 1136.

¹⁵⁰ CVH I/10, 208, n. 1196.

¹⁵¹ CVH I/10, 198, 201–202, 204, 210, n. 1177, 1183–1185, 1189, 1200.

5. EGYETEMI TANULMÁNYOK

A római *La Sapienza* egyetem a híres bolognai és a padovai egyetemekhez képest kevésbé volt felkapott: jóval kevesebb magyar látogatta.¹⁵² Az egyetem hallgatói között viszont több kúriai elfoglaltsággal rendelkező klerikust is találunk. Kutasi Tamás vasvári kanonok kánonjogi tanulmányait Rómában folytatta. 1453-ban már igazolhatóan az Örök Városban tartózkodott, 1456 júniusában már kánonjogi licenciátussal rendelkezett, 1457 márciusában pedig *decretorum doctori* címmel említették.¹⁵³ Vid fia György győri örkanonok 1479-ben felmentést kapott a pápától rezidencia-kötelezettsége alól, amíg tanulmányokat folytat vagy a Kúriában püspöke, Csupor Demeter szolgálatában jár el.¹⁵⁴ 1522-ben az Örök Városban tanult jogot Nádasdi Tamás. A későbbi nádor előbb Bolognában, majd Rómában nem csak a tudománnyal ismerkedett meg, hanem olaszul is nagyon jól megtanult, így 1523 nyarán már Tommaso de Vio bíboros legátus tolmácsaként tért haza.¹⁵⁵

A *La Sapienza* egyetem mellett működött még Rómában egy felsőoktatási intézmény: a domonkos rend studium generálaje, ahol több magyarországi domonkos szerzetes, sőt néhány világi pap is tanult. A győri egyházmegye területéről származó diákról azonban nem szólnak az adatok.¹⁵⁶

C) ÖSSZEGZÉS

Bár a győri egyházmegye mind jövedelmét,¹⁵⁷ mind lakosságát tekintve Magyarország közepes egyházmegyéi közé tartozott, mégis elmondható, hogy a Római Kúriával sokrétű kapcsolatban állt. A győri egyházmegye természetesen – a többi magyarországi egyházmegyéhez hasonlóan – nélkülözötte az állandó római képviselőt. A kapcsolattartásban inkább a személyes kapcsolatok és az egyéni

¹⁵² Lásd VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*.

¹⁵³ KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 108; BEDY, *A győri székeskáptalan*, 327; VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*, 406; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 402–403; KÖRMENDY, *Studentes extra regnum*, 195–196; CVH I/9, n. 218–219; C. TÓTH NORBERT, *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. I. A kanonoki testület és az egyetemjárás* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7), Budapest 2015, 96.

¹⁵⁴ ASV Reg. Lat., vol. 800, fol. 173r–174v, reg.: CZAICH, *Regesták ... II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, 238; VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*, 249; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 437.

¹⁵⁵ VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*, 260–261, további szakirodalmat erre lásd NEMES GÁBOR, *Magyarország kapcsolatai a Szentszékekkel*, 502.

¹⁵⁶ VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*, 248–259; KUBINYI, *Magyarok a késő-középkori Rómában*, 85.

¹⁵⁷ Erről lásd legújabban a vonatkozó régebbi szakirodalommal: C. TÓTH NORBERT: *A főpapi székek betöltésének gyakorlata Zsigmond király uralkodása alatt*, *Gazdaság és Társadalom* 4 (2012) Különszám, 102–118, 104–105, 117; CVH I/9, XLVII–XLVIII.

ügyintézés dominált, emiatt sokszor esetlegesség és ad hoc megoldások fedezhetőek fel. A Rómába érkező személyek – kihasználva az Örök Város „multifunkcionális” voltát – számos ügyet intézhettek egyszerre. Az összetett szerepek talán legszebb példája Kutasi Tamás vasvári kanonok, aki először 1453-ban a sasadi tizedper során az esztergomi káptalan ügyvivője volt a Kúriában. Az Örök Városban maradvá pappá szenteltette magát, jogi tanulmányokat folytatott és fokozatot szerzett, közben pedig a magyar klérus ügyeit intézte a kúriai hivatalokban. Hazatérte után szép karriert futott be és az egyházi középréteg elitjébe emelkedett: vasvári prépost, esztergomi és győri vikárius lett. Majd két évtizeddel később zárandokként visszatért Rómába, ifjúkori „hőstettei” színhelyére és beiratkozott a római Szentlélek-társulatba. Néhányan szerencsét próbáltak a Kúria nemzetközi közegében is, számottevő karriert azonban csak Plattner János futott be; Ötvös Bereck és Győri Balázs azt, hogy bekerültek a pápai famíliába, csak javadalomszerzésre tudták felhasználni.

A kapcsolattartás különböző formáit, a Rómában tartózkodók céljait, motivációit ismertetve joggal tehetjük fel a kérdést, hogy a győri egyházmegyének az Anyaszentegyház központjával fenntartott kapcsolatainak intenzitása mennyiben hasonlít a többi magyarországi egyházmegyéjéhez? A vizsgálat nyilvánvalóan nem támaszkodhat a rendelkezésre álló források teljességére. A vatikáni levéltár kérvény- és bullaregisztrumok 1453 utáni állományának, a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* kérvényeinek kiadása, más római levéltárak¹⁵⁸ még feltáratlan, esetlegesen magyar vonatkozást rejtő fondjainak átnézése, valamint a mai Magyarországon és a szomszédos államokban fellelhető kúriai kiadványok (pápai bullák és brévék, pápai legátusok és nunciusok oklevelei) szisztematikus feltárása és feldolgozása után még számos további adat állhat rendelkezésünkre. A jelenleg ismert források alapján azonban már most elkészíthető egy reprezentatív felmérés, mely a későbbiek során tovább finomítható.

Ha egymás mellé tesszük a LUKSICS PÁL által kigyűjtött, a Datária szupplikációs regisztrumaiból, valamint a vatikáni és lateráni bullaregisztrumaiból kigyűjtött, 1417 és 1453 között kelt magyar vonatkozású adatokat, a *Sacra Poenitentiaria Apostolica*hoz benyújtott magyar kérvényeket, valamint a római Szentlélek-társulatba beiratkozó magyar zárandokok egyházmegye szerinti megoszlását és hozzávesszük mindezekhez az egyes magyarországi egyházmegyéknek a királyság összlakosságához viszonyított százalékos eloszlását, akkor a következő adatsort kapjuk:

¹⁵⁸ Például az *Archivio di Stato di Roma* és az *Archivio Storico Capitolino* stb.

Az egyes egyházmegyék százalékos megoszlása a Dataria Apostolicához és a Sacra Poenitentiaría Apostolicához benyújtott kérvényekkel (1417–1453 és 1409–1559), a római Szentlélek-társulatba beiratkozókkal és az ország összlakosságával összevetve

Egyházmegye	Kérvény Datária 1417–1453 (%)	Kérvény Poenitenciária 1409–1559 (%)	Szentlélek-társulat 1446–1523 (%)	Egyházmegye la- kossága 1490 k. (%)
Csanád	4	2	2	7
Eger	12	10	11	13
Erdély	7	10	19	15
Esztergom	14	16	17	13
Győr	6	5	2	4
Kalocsa	4	3	6	6
Nyitra	0	0	0	2
Pécs	13	13	12	9
Vác	1	2	3	4
Várad	7	3	10	6
Veszprém	16	12	8	9
Zágráb	15	22	6	9

Forrás: 1. oszlop LUKSICS, *XV. századi pápák*, I–II. alapján saját becslés; 2. oszlop ERDÉLYI, *Sacra Poenitentiaría Apostolica*, II, 82. alapján; 3. oszlop CSUKOVITS, *Zarándokok*, 213. alapján; a 4. oszlop KUBINYI ANDRÁS, *A Magyar Királyság népessége a 15. század végén*, TSz 38 (1996) 135–160, 157–159 alapján saját becslés.

A Szentlélek-társulat beiratkozói kapcsán KUBINYI ANDRÁS és CSUKOVITS ENIKŐ, illetve a Penitenciária kérvényezői alapján ERDÉLYI GABRIELLA – német és skandináv kutatási eredményekre is támaszkodva – arra a megállapításra jutott, hogy a zarándokok és a kérvényezők számát leginkább befolyásoló tényező az egyházmegye lakosság száma volt.¹⁵⁹ Az ettől való jelentős eltérések magyarázata további kutatást igényel: az egyes egyházmegyék gazdagsága, társadalmi összetétele, városiasodottsága¹⁶⁰ és esetlegesen a Rómától való földrajzi távolság is komoly befolyásoló tényezők lehettek.

A táblázat eredményei ezt még inkább alátámasztják. Az esztergomi főegyházmegye – lakosságarányának megfelelően – vitathatatlanul dominánsan szerepel, sőt, a *Poenitentiáriánál* és a Szentlélek-társulatban még azon felül is. Lakóinak arányával megegyező százalékban kérvényeztek és iratkoztak be a Szentlélek-társu-

¹⁵⁹ KUBINYI ANDRÁS, *Magyarok a késő-középkori Rómában*, 88–91; CSUKOVITS, *Középkori magyar zarándokok*, 178–179; ERDÉLYI, *A Sacra Poenitentiaría Apostolica*, II, 81–83.

¹⁶⁰ Erte lásd KUBINYI ANDRÁS, *Városbálzat a késő középkori Kárpát-medencében*, TSz 46 (2004) 1–2. sz., 1–30.

latba az egri egyházmegyések; a pécsi, a veszprémi és a zágrábi egyházmegye lakói pedig szinte minden kategóriában felülreprezentáltak.¹⁶¹ Első ránézésre ennek okát a Rómától való távolsággal magyarázhatjuk, melyet azonban gyorsan cáfol a következő megállapítás. Míg az ország összlakosságához viszonyítva a legnagyobb népességű püspökségből, az erdélyiből viszonylag kevesen kérvényeztek mindkét hivatalhoz, addig a Szentlélek-konfraternitást a legnagyobb számban innen keresték fel. Ezzel szemben az Örök Városhoz vitathatatlanul közelebb fekvő veszprémi és zágrábi egyházmegyéből a kérvényezők arányánál feltűnően kevesebben jelentek meg a Szentlélek-ispotályban. Hasonló adatsorral rendelkezik a váradi egyházmegye is: viszonylag nagyszámú beiratkozó mellett a Penitenciáriánál kevésbé, míg a Datáriánál annál nagyobb számban vannak jelen az ott élő hívek. Ha figyelembe vesszük, hogy a beiratkozás minden esetben római jelenlétre utalt, a kérvényezésnél pedig csak bizonyos esetekben fordult ez elő, akkor még inkább kérdéses, hogy ténylegesen mennyire határozta meg az Anyaszentegyház központjával való kapcsolatot a Rómától való távolság.¹⁶²

A táblázat minden paramétere alapján a középmezőnybe sorolható győri egyházmegyéről elmondhatjuk, hogy a két hivatalhoz kérvényezők száma az ott élő lakosság arányához képest némileg felülreprezentált, míg a Szentlélek-társulatba viszonylag kevés beiratkozót látunk. Ez utóbbit CSUKOVITS ENIKŐ az ispotályos rendházak nyugat-magyarországi hiányával és emiatt kevésbé ismertségével magyarázza.¹⁶³ Ha megvizsgáljuk, hogy a győri egyházmegye mely területéről hányan mentek Rómába, akkor a következőt állapíthatjuk meg: A legtöbben oda a győri egyházmegye lakosságának csaknem felét kitevő Vas megyéből¹⁶⁴ jutottak el. Szombathely, Kőszeg és Rohonc mellett azonban értelemszerűen Győrből, a püspöki székhelyről érkeztek nagyobb számban hívek az Örök Városba. Külön érdekesség, hogy az egyházmegye legjelentősebb városának, Sopronnak a lakosaival vatikáni forrásokban nem nagyon találkozunk, ugyanakkor a soproni polgárok végrendeleteiből ennek az ellentétje valószínűsíthető.

Ha Győr egyházmegyét összevetjük a nála nagyobb lakossággal rendelkező kalocsai érsekséggel és a csanádi püspökséggel, valamint a vele hozzávetőleg azonos lélekszámú váciival, akkor azt látjuk, hogy mindkét hivatalhoz a győriből nyújtották be a több kérvényt, és a Szentlélek-társulatba is csak a kalocsai egyházmegyéből iratkoztak be viszonylag többen. A jelenség okait megnyugtatóan nyilván csak további kutatás tisztázhatja majd, Kalocsa és Csanád esetében talán már a török pusztítások negatív hatásával is számolhatunk.

A győri egyházmegye tehát lakosságát, gazdasági-társadalmi adottságait és az Anyaszentegyház központjával fenntartott kapcsolatok sűrűségét nézve is „átla-

¹⁶¹ Különösen meghatározó a zágrábi egyházmegye dominanciája a *Poenitentiaría* kérvényeinél, lásd erre ERDÉLYI, *A Sacra Poenitentiaría Apostolica*, II, 83.

¹⁶² CSUKOVITS, *Középkori magyar zárándokok*, 177–179.

¹⁶³ Uo., 179.

¹⁶⁴ Lásd erről KUBINYI, *A Magyar Királyság népessége*, 157–159.

gos”, jobban mondva – a többi magyarországi *diocesis*hez képest – „középmezőnybe” sorolható egyházmegye. Ahhoz, hogy a Magyar Királyság római kapcsolatairól pontos képet kaphassunk, a jövőben a többi egyházmegye római viszonyrendszerét is hasonlóképp fel kell térképezni, és az eredményeket egymással összevetve felvázolható lesz Róma és a magyar egyházi struktúra centrum/periféria viszonya.

FÜGGELÉK

Az írásomhoz csatolt két bulla több szempontból is különleges. Egyrészt azon ritka események egyikét rögzíti, amikor egy győri kanonoki stallum éppen Rómában cserélt gazdát, sőt minden bizonnyal a kanonoki beiktatásra is az Örök Városban került sor. Ráadásul Bodrogi Fülöp római magyar gyóntató és Győri Balázs kanonok személye nem ismeretlen a kutatás számára. A bulla eredetije több mint ötszáz éve a győri székeskáptalan levéltárában őriztetik, míg másolata a Vatikáni Titkos Levéltár lateráni bullaregisztrumában található. E két oklevél tehát akár Róma és Győr évszázados kapcsolatának szimbóluma is lehet.

I.

Róma, 1508. február 16.

II. Gyula pápa Bodrogi Fülöp római magyar gyóntató lemondásával megüresedett győri őrkanonokságot familiárisának, Győri Balásznak adományozza

(GyEL GyKMLt Cth n. 3; régi jelzete: Arca 7, fasc. 7, n. 2 [MNL-OL DF 277 997] – orig.)

Iulius ^aepiscopus servus servorum Dei.^a Dilecto filio Blasio de Jaurino custodi ecclesie Jaurien[sis], familiari nostro salutem ^bet apostolicam benedictionem^b. Grata familiaritatis obsequia, que nobis hactenus impendisti et adhuc sollicitis studiis impendere non desistis necnon vite et morum honestas aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita, quibus personam tuam tam familiari experientia, quam etiam fidedignorum testimoniis iuvari percepimus, nos inducunt, ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Dudum siquidem omnes dignitates ceteraque beneficia ecclesiastica cum cura et sine cura apud Sedem Apostolicam tunc vacantia et in antea vacatura collationi et dispositioni nostre reservavimus decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super hiis a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigeret attemptari. Cum itaque, postmodum custodia ecclesie Jaurien[sis] per liberam resignationem dilecti filii Philippi de Bodrogh nuper ipsius ecclesie custodis de illa, quam tunc obtinebat, in manibus nostris sponte factam et per nos admissam apud sedem eandem vacaverit et vacet ad presens nullusque de illa preter nos hac vice disponere potuerit sive possit reservatione et decreto obsistentibus supradictis. Nos volentes tibi, qui etiam continuus commensalis noster existis premissorum obsequiorum et meritorum tuorum intuitu gratiam facere specialem

teque a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et penis a iure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existis, ad effectum presentium dumtaxat consequendum harum serie absolventes et absolutum fore censentes, necnon omnia et singula beneficia ecclesiastica cum cura et sine cura, que etiam ex quibusvis dispensationibus apostolicis obtines et expectas ac in quibus et ad que ius tibi quomodolibet competit, quocumque, quotcumque et qualiacumque sint eorumque fructuum, reddituum et proventuum veros annuos valores ac huiusmodi dispensationum tenores presentibus pro expressis habentes, custodiam predictam, que inibi dignitas non tamen maior post pontificalem existit et cuius fructus, redditus et proventus viginti ducatorum auri de camera secundum communem estimationem valorem annum, ut asseritur, non excedunt, sive premissis sive alio quovismodo aut ex alterius cuiuscumque persona seu per similem^c dicti Philippi vel alicuius alterius resignationem de illa in Romana Curia vel extra eam etiam coram notario publico et testibus sponte factam aut assecutionem alterius beneficii ecclesiastici quavis auctoritate collati vacet, etiam si tanto tempore vacaverit, quod eius collatio iuxta Lateranensis statuta concilii ad sedem predictam legitime devoluta ipsaque custodia dispositioni apostolice specialiter vel alias etiam ex eo, quod dictus Philippus illam obtinens capellanus noster existit, generaliter reservata existat et ad illam consueverit quis per electionem assumi eique cura immineat animarum, super ea quoque inter aliquos lis, cuius statum presentibus haberi volumus pro expresso, pendeat indecisa, dummodo eius dispositio ad nos hac vice pertineat, cum omnibus iuribus et pertinentiis suis apostolica tibi auctoritate conferimus et de illa etiam providemus, decernentes, prout est irritum et inane, si secus super hiis a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter ^dattemptatum forsitan est hactenus, vel imposterum^d contigerit attemptari. Non obstantibus felicis recordationis Bonifacii pape VIII predecessoris nostri et aliis apostolicis constitutionibus necnon dicte ecclesie iuramento confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus contrariis quibuscunque, aut si aliqui super provisionibus sibi faciendis de dignitatibus ipsius ecclesie speciales vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus generales dicte sedis vel legatorum eius litteras impetrarint, etiam si per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum, quibus omnibus te in assecutione dicte custodie volumus anteferri, sed nullum per hoc eis quoad assecutionem dignitatum vel beneficiorum aliorum preiudicium generari. Seu si venerabili fratri nostro episcopo et dilectis filiis capitulo Jaurien[si] vel quibusvis aliis communiter vel divisim a dicta sit sede indultum, quod ad receptionem vel provisionem alicuius minime teneantur et ad id compelli non possint quodque de dignitatibus dicte ecclesie vel aliis beneficiis ecclesiasticis ad eorum collationem, provisionem, presentationem, electionem seu quamvis aliam dispositionem coniunctim vel separatim spectantibus nulli valeat provideri per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem et

qualibet alia dicte sedis indulgentia generali vel speciali cuiuscunque tenoris existat, per quam presentibus non expressam vel totaliter non insertam effectus huiusmodi gratie impediri valeat quomodolibet vel differri et de qua cuiusque toto tenore habenda sit in nostris litteris mentio specialis. Seu si presens non fueris, ad prestandum de observandis statutis et consuetudinibus dicte ecclesie solitum iuramentum, dummodo in absentia tua per procuratorem idoneum et cum ad ecclesiam ipsam accesseris, corporaliter illud prestes. Nulli ergo ^eomnino hominum liceat hanc paginam^e nostre absolutionis, collationis, provisionis, decreti et voluntatis infringere ^fvel ei ausu temerario contraire^f. Si quis autem ^ghoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac Beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum^g. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo octavo, quartodecimo Kalendas Martii,^hpontificatus nostri^h anno sexto.

A szöveg bal oldalán az iniciálé mellett *lecta*-jel, a jobb oldalon: S[ixtus de Rovere].¹⁶⁵ A *plica* külső oldalán középen: ‘P[etrus] Mattutius’;¹⁶⁶ jobb szélén: ‘Ia[cobus] Questenberg’;¹⁶⁷ fölötté: ‘Gratis’. A *plica* belső felén bal oldalt: ‘Ia[cobus] Questenberg’, alatta: ‘G[ratianus] de Gratianis’;¹⁶⁸ a *plica* belső felén jobb alsó sarokban: ‘sollicitator] G[ratianus] de Gratianis’, alatta ‘M[arcus] de Casanova’.¹⁶⁹ A *plica* alatt bal szélén: ‘Mar[tius]’; mellette ‘A[ntonius] Draco’;¹⁷⁰ alatta: ‘F[ranciscus] de Turre[cremata]’;¹⁷¹ mellette: ‘Exposita sexto idus Martii anno sexto. B[onifatius] Catherianus’.¹⁷² A *plica* alatt középen: ‘S. Venstalla’, alatta: ‘G[ullielmus] Bertrandi’;¹⁷³ alatta: ‘A[lvarottus] de Alvarotis’.¹⁷⁴ A hártya hátoldalán középen: ‘R[egistrat]a [Angelus] Colotius’;¹⁷⁵ a bal felső sarokban: ‘Anno ab incarnatione Dominice M^oCCCCCVIII die VIII Martii reverendus Philippus presens constitutionem resignationis et litteras executionales p[resentavit?]. Pro A. Cusio A[ntonius] Cl[eme]ns’;¹⁷⁶ alul középen: ‘N[icolaus] Andoart’;¹⁷⁷ a bal alsó sarokban: ‘A[ndreas] Cibo’.¹⁷⁸ ASV Reg. Lat. vol. 1215, fol. 86r–87r – reg. A fol. 86r jobb felső sarkában: ‘N[icolaus] Andoart’, alatta: ‘F[ranciscus] Bregeon’.¹⁷⁹ Kiadása: HO II. 391–394. (Véghelyi Dezső).

^{a–a} a regisztrumból hiányzik | ^{b–b} a regisztrumból hiányzik | ^c a szó után a regisztrumban feleslegesen beszúrva: ‘resignationem’ | ^{d–d} a regisztrumból hiányzik | ^{e–e} a regisztrumból hiányzik | ^{f–f} a regisztrumból hiányzik | ^{g–g} a regisztrumból hiányzik | ^{h–h} a regisztrumból hiányzik.

¹⁶⁵ Sisto Gara della Rovere bíboros (1507–1517), vicekancellár (1507–1513), HC III, 11.

¹⁶⁶ Petrus Mattutius, *abbreviator de parco minore* (1488–1501), FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, n. 1913.

¹⁶⁷ Jacobus Questenberg, *scriptor cancellariae* (1505–1520), uo., n. 1079.

¹⁶⁸ Gratianus de Gratianis, *sollicitator* (1508–1526), uo., n. 861.

¹⁶⁹ Marcus de Casanova, *sollicitator* (1502–1514), uo., n. 1581.

¹⁷⁰ Antonius Draco, *scriptor cancellariae* (1490–1509), uo., n. 200.

¹⁷¹ Franciscus de Turrecremata, *scriptor* (1488–1510), uo., n. 784.

¹⁷² Bonifatius Catherianus, *collector taxe plumbi* (1508–1509), uo., n. 449.

¹⁷³ Gullielmus Bertrandi, *abbreviator de parco minore* (1509–1521), uo., n. 877.

¹⁷⁴ Alvarottus de Alvarotis, *abbreviator de parco maiore* (1510–1517), uo., n. 124.

¹⁷⁵ Angelus Colotius (Colucci), *magister registri cancellariae* (1504–1513), uo., n. 161.

¹⁷⁶ Antonius Clemens, *substitutus notarii cancellariae*, uo., n. 6.

¹⁷⁷ Nicolaus Andoart, *scriptor cancellariae* (1500–1508), *abbreviator de parco minore* (1506–1509), uo., n. 1693.

¹⁷⁸ Andreas Cibo, *abbreviator de parco minore* (1504–1523), uo., n. 141.

¹⁷⁹ Franciscus Bregeon, *abbreviator de parco maiore* (1502–1517), uo., n. 687.

2.

1508. február 16.

II. Gyula pápa megbízza Enrico Bruni tarantói érseket, a milopotániai püspököt és a győri officialist, hogy Győri Balázst az örkanonoki javadalomba iktassák be (GyEL GyKMLt Cth n. 4; régi jelzete Arca 7, fasc. 7, n. 1 [MNL-OL DF 277 998] – orig.)

Iulius ^aepiscopus servus servorum Dei.^a Venerabilibus fratribus archiepiscopo Tarentin[ensi]¹⁸⁰ et episcopo Milopotaniensi¹⁸¹ ac dilecto filio officiali Jaurien[si] salutem^b et apostolicam benedictionem^b. Hodie dilecto filio Blasio de Jaurino custodi ecclesie Jaurien[sis], familiari nostro custodiam dicte ecclesie tunc per liberam resignationem dilecti filii Philippi de Bodrogh^c nuper ipsius ecclesie custodis de illa, quam tunc obtinebat, in manibus nostris sponte factam et per nos admissam apud Sedem Apostolicam vacantem et antea dispositioni apostolice reservatam cum omnibus iuribus et pertinentiis suis apostolica auctoritate contulimus et de illa etiam providimus, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus vos vel duo aut unus vestrum, si et postquam dicte littere vobis presentate fuerint, per vos vel alium seu alios eundem Blasium vel procuratorem suum eius nomine in corporalem possessionem custodie iuriumque pertinentiarum predictorum inducatis auctoritate nostra et defendatis inductum amoto ex inde quolibet detentore ac facientes Blasium vel dictum procuratorem pro eo ad dictam custodiam, ut est moris, admitti, sibi que de illius fructibus, redditibus, proventibus, iuribus et obventionibus universis integre responderi contradictores auctoritate nostra ^dapellatione postposita compescendo^d. Non obstantibus omnibus, que in dictis litteris volumus non obstare, seu si venerabili fratri nostro episcopo et dilectis filiis capitulo Jaurien[si] vel quibusvis aliis communiter vel divisim ab eadem sit sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum ^eRome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis domine millesimo quingentesimo octavo quartodecimo Kalendas Martii, pontificatus nostri anno sexto^e.

A szöveg jobb oldalán: S[ixtus de Rovere]. A *plica* külső oldalán a jobb alsó sarokban: 'Ja[cobus] Questenberg', fölötté: 'Gratis'. A *plica* belső felén bal oldalt: 'Ja[cobus] Questenberg', alatta: 'G[ratianus] de Gratianis'. A *plica* alatt bal szélen: 'mar[tius]', mellette: 'A[ntonius] Draco', alatta: 'F[ranciscus] Berthelay'.

¹⁸⁰ Enrico Bruni OP tarantói érsek (1498–1509), *thesaurarius* (1505–1509), *clericus collegii cardinalium* (1506–1509). HC II, 246; FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, n. 921; LUISA BERTONI, *Bruni, Enrico*, Dizionario Biografico degli Italiani XIV, Roma 1972.

¹⁸¹ Franciscus Berthelay mylopotamoszi püspök (1497–1512), *minor poenitantiarius*. HC II, 192, III, 244; FRENZ, *Repertorium Officiorum Romane Curie*; LUDWIG SCHMUGGE (ed.), *Repertorium Poenitentiariae Germanicum. Verzeichnis der in den Supplikenregistern der Pönitentiarie vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches VIII*, Berlin–Boston 2012, xxv.

ciscus] de Turre[cremata]; a *plica* alatt középen: ‘*S. Venstalla*’, alatta: ‘*G[ullielmus] Bentrandi*’, alatta: ‘*A[ivarottus] de Aluarotis*’. A hártya hátoldalán középen: ‘*R[egistrat]a [Angelus] Colotius*’; alul középen: ‘*F[ranciscus] Bregeon*’, a bal alsó sarokban: ‘*F[ranciscus] Gauden*’.¹⁸² ASV Reg. Lat. vol. 1215, fol. 87r – reg. A szöveg végén: ‘*A XII X sexto idus Martii anno sexto Colotius*’.

^{a-a} a regisztrumból hiányzik | ^{b-b} a regisztrumból hiányzik | ^c a regisztrumban ‘*Bedrogb*’ | ^{d-d} a regisztrumból hiányzik | ^{e-e} a regisztrumban ‘*ut supra*’.

NEMES GÁBOR

¹⁸² Franciscus Gauden, *abbreviator primae visionis* (1503–1524), uo., n. 727.

ORDO REGUM

Precedencialisták a pápai udvarban és a magyar király rangja a középkor végén¹

1504. június 5-én, Úrnapja vigíliáján a Rómába érkező, és a – mintegy fél éve megválasztott – II. Gyula pápát köszöntő angol hódoló követség, illetve francia kollégáik között vita támadt, hogy konzisztórium fogadásuk során melyikük számít rangban előkelőbbnek. A vita kapcsán az akkori pápai ceremóniamesterek azaz szertartásmesterek (*magistri caeremoniarum*) egyike, Paride de Grassi (latinosan Paris de Grassis) egy rangsorrendet, precedencialistát állított össze a keresztény uralkodókról, amelynek élén a császár és meg nem koronázott utódja, a római király állt, utána a francia, majd egyebek mellett a spanyol, angol és nápolyi királyok következtek.

A diplomáciatörténeti szakmunkák rendszerint ehhez az eseményhez és Grassi nevéhez kötik a listát, de a hangsúlyt inkább a későbbi diplomáciai fejlődésre helyezik, amelynek ez a többségük által alkalminak tartott rangsor az előzményét jelenti.² WILLIAM ROOSEN például rámutat, hogy az 1504. évi precedencialista abból a szempontból jelentős, hogy egyrészt ez a reformáció előtti utolsó egységes, a nyugati kereszténység, a *Respublica Christiana* egészét átfogó, tehát összeurópai szabályozás, amely történeti hagyományon alapul, másrészt a kora újkori diplomá-

¹ Készült a Magyar Tudományos Akadémia–Hadtörténeti Intézet és Múzeum–Szegedi Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievisztikai Kutatócsoportban. A tanulmány elkészítéséhez szükséges római kutatásokat a Klebelsberg Kuno Ösztöndíj segítségével 2011 decemberében és 2012 decemberében végeztem a *Biblioteca Apostolica Vaticana*-ban. Az utóbbi alkalmával készített kutatási jelentésem szövegére is támaszkodtam a tanulmány írásakor. Ez online két helyen is hozzáférhető: <http://docplayer.hu/620331-Lakatos-balint-peter.html> és <http://www.balassiintezet.hu/attachments/article/827/LakatosBalint.pdf> (A látogatások ideje: 2016. 09. 10.), uo., 6–9.

² Például lásd M.A.R. DE MAULDE-LA-CLAVIÈRE, *La diplomatie au temps de Machiavel II*, Paris 1893, 283–287; DONALD E. QUELLER, *The Office of Ambassador in the Middle Age*, Princeton 1967, 202; MATTHEW S. ANDERSON, *The Rise of Modern Diplomacy. 1450–1919*, London–New York 1993, 18; MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, *Il cerimoniale come linguaggio politico. Su alcuni conflitti di precedenza alla corte di Roma tra Cinquecento e Seicento*, Cérémonial et rituel à Rome (XVIe–XIXe siècle) (Collection de l'École Française de Rome 231; éd. par Catherine Brice–Maria Antonietta Visceglia), Rome 1997, 117–176, 126; U6, *La città rituale. Roma e le sue cerimonie in età moderna*, Roma 2002, 125; a magyar szakirodalomból például USTOR ENDRE, *A diplomáciai kapcsolatok joga*, Budapest 1965, 192.

ciai rendszert határozza meg: ehhez viszonyítják majd a változásokat.³ Valóban, a precedencialista a kora újkori diplomáciai kapcsolatok, legalábbis a katolikus államok közötti, méginkább a pápasággal fenntartott kapcsolatok legfontosabb szabályozásává nőtte ki magát. Például a 16. század második felében, V. Károly császár lemondása (1556) után az addig császári minőségben a ranglista élén álló, de ezután a negyedik helyre visszakerülő spanyol király követei elkeseredett és sikertelen harcot folytattak a pápai udvarban azért, hogy az előttük lévő franciák helyét megszerezhessék.⁴

A rangsor abból a szempontból is vizsgálatra érdemes, hogy középmezőnyében a magyar király is szerepel, mégpedig a kilencedik helyen: egyebek mellett a francia, spanyol, portugál, angol, nápolyi és skót király után, de a navarrai, ciprusi, cseh, lengyel és dán királyok, továbbá értelemszerűen a hercegek (köztük a birodalmi választófejedelmek) előtt. De tükrözi-e, érzékelteti-e ez a besorolás a magyar uralkodó valós európai súlyát, tekintélyét?⁵ Ahhoz, hogy a kérdést megválaszolhassuk, a lista eredetét, keletkezési körülményeit szükséges tisztázni, és alkalmazásának módját kell megvizsgálni. Mégpedig a vonatkozó vatikáni források alapján, annál is inkább, mivel a szakirodalomban a precedencialistát legtöbbször csupán korábbi munkák alapján említik és csak tartalmilag ismertetik.

Bár a témához kapcsolódó, alább bemutatandó források egyes kéziratait 2011-ben és 2012-ben magam is tanulmányozhattam a vatikáni könyvtárban, de akkor a lista eredetének tisztázásával elakadtam. Azóta viszont megjelent PHILIPP STENZIG disszertációja a követek kúriai fogadásának ceremóniájáról.⁶ Ennek a témát tágabb összefüggéseiben vizsgáló munkának a filológiai eredményeire sokban támaszkodom az alábbiakban, de azokat továbbgondolva saját szempontjaimmal bővitem ki.

³ WILLIAM ROOSEN, *Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach*, *The Journal of Modern History* 52 (1980) 452–476, 460–461.

⁴ MICHAEL J. LEVIN, *A New World Order: The Spanish Campaign for Precedence in Early Modern Europe*, *Journal of Early Modern History* 6 (2002) 233–264; KELLNER ANIKÓ, *A tökéletes követ – elmélet és gyakorlat a kora újkori politikai kultúra tükrében*, *Korall* 23 (2006. március) 86–115.

⁵ Igenlő választ ad HERCZEG GÉZA, *Magyarország külpolitikája 896–1919*, Budapest 1987, 91.

⁶ PHILIPP STENZIG, *Botschafterzeremoniell am Papsthof der Renaissance. Der Tractatus de oratoribus des Paris de Grassi. Edition und Kommentar I–II* (Tradition – Reform – Innovation. Studien zur Modernität des Mittelalters 17), Frankfurt am Main 2013. A kétkötetes munka oldalszámozása folytatólagos, az alább hivatkozott oldalak túlnyomórészt az 1. kötetben található. Köszönöm ANTONÍN KALOUS barátomnak, hogy 2015 őszén, amikor egyidejűleg kutattunk a vatikáni levéltárban, a kötetre felhívta a figyelmemet, továbbá köszönöm BÁRÁNY ZSÓFIÁNAK, hogy a könyv beszerzésében segített. – STENZIG a precedencialista kutatásában JÖRG BÖLLING e tanulmányát is felhasználta: *Causa differentiae. Rang- und Präzedenzregelungen für Fürsten, Herzöge und Gesandte im vortridentinischen Papstzeremoniell*, Rom und das Reich vor der Reformation (Tradition – Reform – Innovation. Studien zur Modernität des Mittelalters 7; hg. v. Nikolaus Staubach), Frankfurt am Main 2004, 147–196. Ez azonban csak egyes rangvita-eseteket és a rangsorolás elveit tárgyalja.

I. A KÖVETEK FOGADÁSÁRÓL
ÉS A SZERTARTÁSMESTERSÉGRŐL

A középkori pápai udvarban a követek fogadását a 13. század végétől dokumentálhatóan alapvetően három fő mozzanat alkotta: egyrészt a küldöttség fogadása a város (Avignon, illetve Róma) előtt (ennek neve *occursus* vagy *obviatio*, tehát elébe mentek az érkezőnek), másrészt ennek folytatásaként a városba való bevonulás ünnepélyes kísérettel (*ingressus*), harmadrészt a nyilvános konzisztóriumra, a pápa színe elé való bevezetés. E forma az új, pontosabban leendő bíborosok fogadását és konzisztóriumba való bevezetését követte: a bíborosok mintájára a pápát személyesen felkereső uralkodókat, majd ennek alapján az uruk képében megjelenő követeket is így fogadták.⁷

Az ünnepélyes fogadás megszervezéséért, a díszkíséret összeállításáért és a konzisztóriummi bevezetésért a 14–15. század fordulóján a pápai kamarások egyike felelt.⁸ A külkapcsolatok sűrűbbé válásával párhuzamosan ebből alakult ki és formálódott a pápai szertartásmesterek vagy ceremóniamesterek tisztsége és feladatköre, akik a pápai udvar összes liturgikus szertartásának, illetve minden más udvari protokolláris eseményének a megszervezéséért és lebonyolításáért is feleltek. A 15. század végétől ketten, később hárman, majd testületté szerveződve még többen voltak: egy rangidős (a 16. században *praefectus officii caerimoniarum* néven is szerepel), és fiatalabb beosztottjai, akik közül az egyik általában az idősebbik leköszönésével rangidőssé lépett elő és a mellé kinevezett kollégáit tanította be, így is biztosítva a szertartásrend töretlenségét.⁹

⁷ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 12, 14–27, 34–40, 43, 44–48, 50–52. Munkája bevezető fejezetében leginkább MARC DYKMANS monumentális négykötetes monográfiájára támaszkodik: *Le cérémonial papal de la fin du moyen âge à la renaissance. I: Le cérémonial papal du XIIIe siècle. II: De Rome en Avignon ou le cérémonial de Jacques Stefaneschi. III: Les textes avignonnais jusqu'à la fin du grand schisme d'Occident. IV: Le retour à Rome ou le cérémonial du patriarche Pierre Ameil* (Bibliothèque de l'Institut Belge de Rome 24–27), Bruxelles–Rome 1977–1985. Lásd még BÖLLING, *Causa differentiae*, 153–154.

⁸ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 25–27; DYKMANS, *Le cérémonial papal*, III, Rome 1983, 333–334 alapján.

⁹ A szertartásmesterek tevékenységére mindmáig a legjobb összefoglaló: M.G. CONSTANT, *Les maîtres de cérémonies du XVe siècle. Leurs diaries*, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 23 (1903) 161–229 (1. közl.), 319–343 (2. közl.). Adatai (uo., 164, 227, 237, 333.), illetve a *California State University* honlapján található összeállítás (https://www.csun.edu/~bcjflo04/Masters_Ceremonies.html; a látogatás ideje: 2016. 09. 10.) alapján a szertartásmesterek (működésük körülbelüli időkörével) a 16. század végéig a következők: Agostino Patrizi Piccolomini (1484–1488 †); Johannes Burckard (1484–1506 †), Antonio Rebioli (Burckard kollégája; 1498 előtt); Bernardo Putteri (vagy Gutteri, Burckard kollégája; 1498–1504); Paride de Grassi (1504–1528 †); Balthasar Nicolai da Viterbo (Grassi kollégája; 1506–1518); Biagio Martinelli da Cesena (1518–1540); Hippolito Morbiolo (supranumerarius beosztott; Grassi unokaöccse; 1521/1523); Onofrio Pontano (Martinelli beosztottja; 1528–1539/1540); Giovanni Francesco Firmano da Macerata (előbb Martinelli beosztottja, majd 1540-től rangidős; 1529–1565); Ludovico Branca (1548–1565); Nicola Farneani (1548–1585); Cornelio Firmano (Ludovico Branca nagybátyja; 1565–1572); Francesco Mucanzio (Martinelli unokaöccse; 1572–1590); Paolo Alaleone de Branca (Ludovico Branca unokaöccse; 1582–1638); Giovanni Paolo Mucanzio (Francesco Mucanzio testvére; 1590–1650). Vö. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 137.

E szertartásrend, illetve a római Kúria ceremóniális gyakorlata a szertartás-mesteri írásos „dokumentáció” késő középkori fejlődésével a 15. század végétől válik részleteiben egyre jobban tanulmányozhatóvá. Az elméleti kereteket, a szabály-rendszert és a szertartásokat általánosságban szertartáskönyvek azaz ceremóniálék írják le, míg az egyes szertartásmesterek naplókat, diáriumokat vezettek, amelyek a hivatali idejük alatti szertartásokat és ünnepeket örökítik meg időrendben, ekként a pápai udvar hivatalos eseményeinek elsőrangú forrásai. Mindkét forrástípusnak megvannak a maga előzményei. Bár BERNHARD SCHIMMELPFENNIG, illetve MARC DYKMANS kutatásai szerint a különböző szertartásokat leíró hosszabb-rövidebb szertartásgyűjtemények, illetve szertartáskommentárok már az avignoni időszakban is készültek,¹⁰ de a középkori gyakorlatot összefoglalóan és részletesen a sienai származású Agostino Patrizi Piccolomini szertartásmester 1488-ban befejezett *Ceremoniale Romane Curie* című normatív, az egyes eseteket magyarázó munkája mutatja be, a műfaj mintegy megkoronázásaként.¹¹ E ceremóniálé DYKMANS kommentált kritikai kiadásában tanulmányozható.¹²

A szertartás-mesteri naplók közül François de Conzié pápai kamarásnak a 15. század elejéről fennmaradt egy naplótöredéke, amely az 1406 márciusa és 1407 májusa közötti időszakot öleli fel. Mivel Conzié látta el több pápa szolgálatában 1431-ig a szertartás-mesterinek nevezhető feladatokat, naplója is ennek tekinthető.¹³ Rendszeresen azonban Agostino Patrizi Piccolomini fiatalabb kollégája, az elzászi származású Johannes Burckard kezdett el szertartás-mesteri naplót vezetni 1484-től. Naplói (összefoglaló címük *Liber notarum*) egészen haláláig, 1506-ig tartanak, és több kiadásban, illetve fordításban is hozzáférhetők.¹⁴ Utódjai már mind

¹⁰ BERNHARD SCHIMMELPFENNIG, *Die Zeremonienbücher der römischen Kurie im Mittelalter* (BDHIR 60), Tübingen 1973; DYKMANS, *Le cérémonial papal*, II, Rome 1981, 133–153.

¹¹ Az előmunkálatokról, szerkesztésről és kiadásról összefoglalóan: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 32–54.

¹² MARC DYKMANS, *L'oeuvre de Patrizi Piccolomini ou le cérémonial papal de la première Renaissance I–II* (ST 293–294), Città del Vaticano 1980–1982.

¹³ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 22, 27–30. (Kiadása: DYKMANS, *Le cérémonial papal*, III, 356–408.)

¹⁴ *Johannis Burcardi ... Diarium Innocentii VIII complectens Alexandri VI, Pii III et Iulii II tempora* (Storia e monumenti della storia d'Italia), a cura di ACHILLE GENNARELLI, Firenze 1854; *Johannis Burcardi Argentinensis capelle pontificie sacrorum rituum magistri Diarium sive rerum urbanarum commentarii annorum 1483–1506*, éd. par LOUIS THUASNE, I–III, Paris 1883–1885 (elavult és hiányos szövegkiadás); *Johannis Burcardi Liber Notarum ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI*, a cura di ENRICO CELANI, I–II (Rerum Italicarum Scriptores, nuova edizione 32/1), Città di Castello 1906–1913, a mutatók folytatatólagos oldalszámozással: *Indice alfabetico*, a cura di MARIA GIANI ZACCHARINI, Bologna 1940–1942. Ez a mértékadó kritikai kiadás, amelyre a továbbiakban „Burckard: Diarium (ed. CELANI), kötetszám, oldalszám” formában hivatkozom. Fordítások (válogatás): LUDWIG GEIGER (Hg.), *Alexander VI. und sein Hof. Nach dem Tagebuch seines Zeremonienmeisters Burcardus*, 12. Aufl., Stuttgart 1922; MARTIN MÜLLER (Hg.), *Kirchenfürsten und Intriganten. Ungewöhnliche Hofnachrichten aus dem Tagebuch des Johannes Burcardus, päpstlichen Zeremonienmeisters bei Alexander VI. Borgia*, Zürich 1985; *Giovanni Burcardo: Alla corte di cinque papi. Diario 1483–1506*, traduzione ed a cura di LUCA BIANCHI, Milano 1988.

hivatalból vezettek ilyen, így a naplók sora folyamatos egészen a 19. század végéig.¹⁵ E naplók nem a nyilvánosságnak, hanem belső, dokumentatív céllal, a kollégák és utódok munkájának megkönnyítésére, az egyes esetek tanulságainak későbbi felhasználhatósága miatt készültek. Ennek megfelelően mindmáig nagyjából a Vatikánban – a *Biblioteca Apostolica Vaticana* kéziratgyűjteményében, illetve az Apostoli Szertartásmesteri Hivatal levéltára, az *Archivio dell'Ufficio delle celebrazioni liturgiche del Sommo Pontefice* (ACP) állományában – találhatóak, a néhány autográf példány mellett sok egykorú és későbbi másolatban.¹⁶

A középkor végi ceremoniális gyakorlat írásbeli rögzítését Burckard bolognai származású utódja, Paride de Grassi († 1528) tevékenysége tetőzte be. Ő 1504-ben került hivatalba, majd riválisa és gyűlölt kollégája, Burckard halála után, 1506-tól rangidős szertartásmesterré lépett elő.¹⁷ Grassi egyrészt folyamatosan vezette saját naplóit, másrészt Patrizi Piccolomini ceremoniálját meghaladva a szertartások „tudományos” rendszerezésének, pontosításának és részletes szabályozásának céljából több különböző, rövidebb-hosszabb terjedelmű, kéziratban maradt traktátust is írt, például a püspökszentelésről (*Tractatus de consecratione electorum in episcopis*), a bíborosok kreációjáról (*Tractatus de creatione cardinalium*) vagy a kúriai temetési szertartásokról (*Tractatus de funeribus et exequiis in Romana curia peragendis*).¹⁸ E traktátusok egyike a követek kúriai fogadását taglalja, és kifejezetten abból a célból készült, hogy a kérdéskör minden részletét ismertetve segítséget nyújtson a későbbi ceremóniamestereknek. A *Tractatus de oratoribus* 1508/1509-ben íródott két-három utólagos, 1509-ben és 1516-ban hozzátoldott kiegészítéssel.¹⁹ A valamivel több, mint 160 folió terjedelmű kézirat a pápai udvarba érkező követeknek a Városba való bevonulásától első fogadásuk előkészítésén, megszervezésén és lebonyolításán, a konzisztóriumokon és pápai miséken való szereplésükön át egészen távozásukig veszi számba a ceremónia szempontjából lényeges mozzanatokat. E munka kritikai kiadása PHILIPP STENZIG fentebb idézett munkájában található; a szövegkiadáshoz bőséges kommentár is járul.²⁰

¹⁵ CONSTANT, *Les maîtres de cérémonies*, 333–334. (1872-ig sorolja fel). A 16. sz. végén egy részük olasz nyelvű: VISCEGLIA, *Il cerimoniale*, 124, 24. j.

¹⁶ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 134–137.

¹⁷ Grassi részletes életrajza (részben DYRMANS alapján): STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 54–57. Viszonya Burckardhoz: uo., 68–70.

¹⁸ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 57–61. A bíborosok kreációjáról szóló traktátusa eredetileg a naplója első kötetében található, így keletkezése 1505 decemberére tehető: uo., 144. Grassi saját szerepfogásáról: uo., 61–65.

¹⁹ Eredeti, autográf példánya: BAV Vaticani Latini, 12 270. (korábban ASV Miscellanea, Armadio XII, vol. 18). Vö. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 131–133.

²⁰ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 155–162. (a mű fejezetbeosztása, tartalomjegyzéke); 163–308. (szövegkiadás); 309–835. (kommentár; ennek fele a második kötetben). A továbbiakban a mű szövegére e kiadás szerint hivatkozom, „Grassi: *Tractatus*, caputszám (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, oldalszám)” formában. Ha a *Tractatus* autográf példányára (BAV Vat. Lat., vol. 12 270) történik a hivatkozás, akkor a *caputszám* után e kézirat *folioszámát* is feltüntettem.

Grassi traktátusában jól tükröződik a kora újkori fejlődést megelőlegező, de a késő középkori felfogásra is jellemző megközelítés: a pápai udvari ceremóniális szokások – abban az értelemben, hogy a szertartások rendje, közöttük a követek fogadása is, az adott eseményt szabályozó előírásokon és a korábbi, a szertartásmesteri naplókban rögzített precedensértékű eseteken nyugszik. A ceremóniát a hierarchia, a rangviszonyok térbeli megjelenítése teszi fontossá. Ebből következik, hogy a rangsorolás nem öncélú: egy adott hely az adott személy tekintélyét mutatja.²¹ Az udvari reprezentáció könyvtárnyi irodalmát ehelyütt szándékosan nem idézve le-
szögezhetjük, hogy bár más európai udvarokban is vannak rangsorok, de a pápaság nem egyszerűen egy ezek közül: mint univerzális hatalom az összes keresztény követséggel kellett, hogy számoljon, és ceremóniális gyakorlata ezek számára többé vagy kevésbé mintát jelentett.²² Az egyes uralkodók – így a mindenkori magyar király – számára is lényeges volt, hogy ebben az egész kereszténységet megjelenítő pápai udvarban „pozicionálja magát”.²³

A pápai Kúriában még 1500 körül is elvileg nem az állandó, rezidens követeket tekintették „valódi” követeknek (*oratores*) – az uruk érdekében eljáró, azokat képviselő és állandóan Rómában lakó követek rangjuk szerint csak ügyvivők, prokurátorok (*procuratores*) –, hanem csak a hódoló követségeket (*legationes oboedientiae*), amelyeket minden új egyházfő megválasztása után az egyes keresztény uralkodók küldtek, hogy hódolatukat kifejezve biztosítsák az új pápát hűségükről és engedelmességükről.²⁴ A hódolás ténye egyébként a nagy nyugati egyházszakadás (1378–1417) idején, illetve az utána következő időszakban számított lényeges politikai kérdésnek.²⁵ E hódolás azaz hivatalos elismerés csak az Apostoli Szentszék uralma alá nem tartozó, szabad (későbbi, újkori fogalommal élve: szuverén) keresztény uralkodók, fejedelmek és közösségek (köztársaságok) részéről volt szükséges (a birodalmi választófejedelmek viszont a császári hatalomhoz illeszkedően mégis külön követküldésre voltak jogosultak).²⁶ Ünnepeles fogadtatás, dísz-

²¹ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 70–75, 82; ROOSEN, *Early Modern*, 457–458, 473; VISCEGLIA, *Il cerimoniale*, 168. Elméleti háttérrel: ANDRÉ KRISCHER, *Souveränität als sozialer Status: Zur Funktion des diplomatischen Zeremoniells in der Frühen Neuzeit*, *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der frühen Neuzeit* (Archiv für österreichische Geschichte 141 – Veröffentlichungen zur Iranistik 52; hg. v. Ralph Kauz–Giorgio Rota–Jan Paul Niederkorn), Wien 2009, 1–32, 4–10.

²² VISCEGLIA, *Il cerimoniale*, 125–126. Ellenkező véleményt fogalmaz meg JOHANNES HELMRATH, *Rangstreite auf Generalkonzilien des 15. Jahrhunderts als Verfahren*, *Vormoderne politische Verfahren* (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 25; hg. v. Barbara Stollberg-Rilinger), Berlin 2001, 139–173, 147.

²³ Vö. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 13, 73–74.

²⁴ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 12, vö. még 36–38, 84, 87.

²⁵ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 13, 22.

²⁶ Grassi: *Tractatus*, cap. 4. „*Qui sunt oratores in Romana Curia*” (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 174–176); a választófejedelmekről: cap. 72. „*De electoribus Imperii et locis oratorum suorum...*” (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 277–279). A korra jellemző, hogy a szuverenitás fogalmának hasz-

kíséret és nyilvános konzisztóriummi szereplés a vatikáni palotában található *Sala Regia*-ban (késő középkori nevén az *aula magna* vagy *aula prima* helyiségében; a hercegi követeknek a *Sala Ducalé*-ben azaz az egybenyíló *aula secunda* és *aula tertia* termekben), illetve a pápai kápolnában való megjelenés joga csak e hódoló követségeknek járt – elvileg.²⁷ A gyakorlatban azonban már az 1470-es évek, IV. Sixtus uralkodása óta az állandó követekre is ugyanúgy alkalmazták.²⁸

Az precedencialista egész kérdésköre tehát a 15. századi–16. század eleji, még a reformáció előtti viszonyok között értelmezhető leginkább: még nem általánosan elterjedt az állandó követségek rendszere; a pápának mint a kereszténység fejének, spirituális vezetőjének a státusza még nem megkérdőjelezett; a követek fogadását pedig Rómában mint a nyugati keresztény világnak az „avignoni fogság” után visszanyert középpontjában, „atyai házában”, azon belül is a vatikáni pápai palotában jelenítik meg.²⁹

2. PRECEDENCIALISTA HELYETT: PRECEDENCIALISTÁK

Az úgynevezett 1504. évi követi rangsor általánosan ismert és a szakirodalomban szelvében-hosszában emlegetett lejegyzése valóban Paride de Grassi legelső szertartásmesteri naplójában szerepel. De ha keletkezési körülményeinek nyomába eredünk, hamar kiderül, hogy a kérdés sokkal bonyolultabb. Ugyanis a listának összesen legalább öt különböző változata létezik. Az alábbiakban e változatokat (amelyeket az *A–E* betűkkel jelölök) mutatom be filológiai részletességgel, megkísérelve egymáshoz való viszonyuk megállapítását.

A változat. Ez a közismert variáns: mint már szó volt róla, Grassi szertartásmesteri naplójának első kötetében szerepel az 1504 Úrnapjának vigíliáján a francia és az angol követségek között a konzisztóriumon támadt rangvita leírásához kapcsolódóan.³⁰ A lista két részből áll: *Ordo regum* címmel a királyokat, majd *Ordo ducum* cím alatt a hercegeket (fejedelmeket) sorolja fel, sőt a naplóbejegyzésben az akkori bíborosok felsorolásával is folytatódik.³¹ Jellemzője, hogy az egyes királysá-

nálata nélkül a szertartásmesteri naplók is, Grassi traktátusa is országnevek szerint emlegetik a követeket, miközben uralkodók követeire gondolnak, vö. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 87.

²⁷ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 12–13, 41, 48–49, 52, 89.

²⁸ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 49, 87–88.

²⁹ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 72–73, 89–90, 97; vö. HELMRATH, *Rangstreite*, 139.

³⁰ A naplónak egy 16. századi másolati példányát tanulmányoztam: BAV Chigiani, vol. L I. 17, fol. 8v: „*In vigilia Corporis Christi. Ingressus oratori regis Angliae et obedientia parata per illum in publico consistorio...*” (A rangvita leírása a 117v oldalon szerepel; utána a 12r–13r oldalon következik a lista.)

³¹ Ez utóbbi listák nem tartoznak szorosan tárgyunkhoz, mivel aktualizált segédletek, a bíborosok nevét és címtemplomát/egyházmegyéjét is tartalmazzák, és többször is megtalálhatók a naplóban: az 1504. júniusi állapotnak megfelelően (BAV Vat. Lat., vol. 12 270, fol. 117v, 118v–119r; uo., a pátriár-

gokkal és hercegségekkel külön számol (ha ezek között perszonálunió állt fenn, akkor az adott uralkodó követeit nyilván uruk rangosabb címe szerint fogadták). De a szakirodalomban megjelenő ismertetésekhez képest a képletet bonyolítja, hogy bizonyos szereplőket a precedencialista egyenrangúnak, illetve rangvita szereplőinek tekint, erre utalnak a *discors*, illetve *inter se discordes* kifejezések. A lista Grassi naplójának eredeti, autográf példányában (BAV Vat. lat. 4739),³² és ezek másolataiban egyaránt szerepel,³³ továbbá teljesen azonos formában megtalálható a *Tractatus de oratoribus* 47. fejezetében is (már a bíborosok felsorolása nélkül),³⁴ valamint egy STENZIG által feltárt 16. század végi ceremonális kolligátumkódexben (BAV Ottob. lat. 2366).³⁵ A királyokat és a hercegeket felsoroló rész a következő:³⁶

*Ordo regum Christianorum*³⁷

Imperator Caesar, Rex Romanorum, Rex Francie, Rex Hispanie, Rex Aragonie, Rex Portugallie, Rex Anglie (discors cum tribus predictis),³⁸ Rex Sicilie (discors cum rege

kák és a római bazilikák listájával együtt); az 1504. novemberi (uo., 32v), illetve az 1505. júniusi állapotnak megfelelően (uo., 128r). Lásd STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 144. – Hasonló lista Burckard naplójának elején (1484. eleji, hivatalba lépéskori állapot) is szerepel: *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 4–6.

³² Itt két helyen, a IIIv és a 128v oldalon is megtalálható. (Lásd még a C változatnál írtakat.)

³³ Grassi naplójának a BAV állományában legalább hat, többé-kevésbé teljes sorozata található, ezek feltáráshoz nyújt segítséget: PIERRE SALMON, *Les manuscrits liturgiques latins de la Bibliothèque Vaticane*, III: *Ordines romani Pontificaux, Rituels, Cérémoniaux* (ST 260), Città del Vaticano 1970. A Vatikánban az ASV Fondo Borghese, illetve az ACP állományában, a Vatikánon kívül a római *Biblioteca Casanatense*, illetve más római, itáliai, és további külföldi könyvtárakban is található másolatai: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 148–154. Egyik legismertebb a British Library Mss. 8440–8444. Ezt ERNEST NYS használta, az első kötetből közölte a listát (1504. május 12-ei dátummal, mert e napon érkeztek meg az angol követelek a Városba): *Histoire du droit international – La règlement de rang du pape Jules II.*, *Revue de droit international et de législation comparée* vol. 25 (1893), 513–519, 515–516; az ő közlése alapján közölte tovább például IGINO CARDINALE, *Le Saint-Siège et la diplomatie. Aperçu historique, juridique et pratique de la diplomatie pontificale*, Paris–Tornai–Rome–New York 1962, 110. A hivatkozások másik ága MAULDE-LA-CLAVIÈRE, *La diplomatie II*, 287. jelzet nélküli, kivonatos közlése megy általában vissza.

³⁴ BAV Vat. Lat., vol. 12 270, fol. 88v–89r (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 244–246). Magam egy 16. századi teljes másolatban tanulmányoztam, lásd a B változatnál írtakat.

³⁵ BAV Ottoboniani Latini, vol. 2366, fol. 53r (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 566). A kötetről lásd a D változatnál írtakat. A hercegekre vonatkozó rész két változatban is szerepel az 53v és 54r oldalakon; az utóbbi azonos, az előbbi bizonyos eltéréseket mutat, amelyeket a közlésben megjegyeztelek.

³⁶ Az eredeti szertartásmesteri napló első lejegyzése alapján: BAV Vat. Lat., vol. 4739, fol. IIIv, STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 548–549.

³⁷ A BAV Vat. Lat., vol. 4739, fol. 128v oldalán szereplő másik, autográf lejegyzésben a cím: „*Ordo regum XIII*”. Ha a császárt leszámítjuk, a felsorolás valóban 14 királyt tartalmaz.

³⁸ BAV Chig., vol. L I. 17, fol. 12r „*discors cum circulo predictorum*” szerepel.

Portugallie),³⁹ *Rex Scotie, Rex Hungarie (inter se discordes), Rex Navarre, Rex Cipri, Rex Boemie, Rex Polonie, Rex Datie*.⁴⁰

Ordo ducum

Dux Britanie, Dux Burgundie, Dux Bavarie comes Palatinus,⁴¹ *Dux Saxonie*,⁴² *Marchio Brandenburgensis*,⁴³ *Dux Austrie*,⁴⁴ *Dux Sabaudie, Dux Mediolanensis, Dux Venetiarum*,

Duces Bavarie, Duces Franciae Lotharingi,⁴⁵ *Dux Barobonie*,⁴⁶ *Dux Aurelianensis – isti quatuor non prestant obedientiam Sedi Apostolice, quia subditi imperatoris*,⁴⁷

Dux Ianue,⁴⁸ *Dux Ferrarie*.⁴⁹

Nyilván a pápaság külpolitikai prioritásainak és a Rómától mint központtól való távolságnak egyaránt betudható, hogy míg a precedencialistában az itáliai, illetve tágabban véve a mediterrán térség felülreprezentált, addig a magyar király összeurópai szinten reálisnak gondolt tekintélyéhez képest kevésbé előkelő helyen áll: Szicília (pontosabban Nápoly) és Portugália királya is megelőzi, Skócia urával pedig egyenlő. Ugyanakkor egyértelműen a másik két közép-európai királyság, a

³⁹ A „*Portugallie*” szó az autográf napló IIIv oldalán „*Anglie*” alakról javítva. A 128v oldalon, a másolatokban, illetve a Traktátus eredeti példányában már mind így szerepel.

⁴⁰ Dánia. *Grassi: Tractatus*, cap. 47, autográf [= BAV Vat. Lat., vol. 12 270], fol. 88v (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 245) „*Dacie*” alak szerepel; NYS, *Histoire*, 516. már „*Daniae*” alak áll. A Dán Királyság latin megnevezése mást is megtévesztett: CATHERINE FLETCHER, *Diplomacy in Renaissance Rome. The Rise of the Resident Ambassador*, Cambridge 2015, 71, 55. j. „*Dacia (Romania)*”.

⁴¹ A rajnai palotagróf (szintén a Bajor Hercegséget birtokló Wittelsbach családból); alább még szerepelnek külön a bajor hercegek.

⁴² A BAV Ottob. Lat. 2366, fol. 53v jobb oldalán szereplő lejegyzésben (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 567): „*Sassonie*”, míg uo., az 54r oldalon ismét: „*Saxonie*”.

⁴³ A BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53v jobb oldalán szereplő lejegyzésben (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 567) hiányzik, míg uo., az 54r oldalon szerepel.

⁴⁴ A BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53v jobb oldalán szereplő lejegyzésben (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 567) „*archidux Austrie*”.

⁴⁵ Az autográf naplóban a későbbi, fol. 128v szereplő lejegyzésben tévesen: „*duces Francie Rothoringi*”.

⁴⁶ Az autográf naplóban a későbbi, fol. 128v szereplő lejegyzésben, illetve a napló későbbi másolata alapján NYS, *Histoire*, 516. „*Borbonie*”. *Grassi: Tractatus*, cap. 47, fol. 88v (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 246): „*Batthonie*”; BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53v jobb oldalán (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 567): „*Britannie*”, uo., az 54r oldalon a második lejegyzésben: „*Tartonie*”. FLETCHER, *Diplomacy in Renaissance Rome*, 71, 55. j. tévesen „*Battonya in Hungary*”.

⁴⁷ *Grassi: Tractatus*, cap. 47, fol. 88v (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 246) „*non prestant obedientiam, qui subditi imperatori<s>*”; BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53v jobb oldalán szereplő lejegyzésben (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 567): „*non prestant obedientiam pontifici*”.

⁴⁸ *Grassi: Tractatus*, cap. 47, fol. 89r (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 246) melléírva, majd kihúzva: „*sub rege Francie*”.

⁴⁹ Az autográf naplóban a későbbi, fol. 128v szereplő lejegyzésben: „*dux Ferariensis*”. A BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53v jobb oldalán szereplő lejegyzésben (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 567) a lista folytatódik, lásd a *D* változatnál írtakat.

cseh és a lengyel előtt foglal helyet. Igaz, 1504-ben nem volt értelme külön számolni a cseh koronával, hiszen II. Ulászló egyúttal cseh király is volt. Ám furcsállhatjuk azt is, hogy a Cseh Királyság miért előzi meg a lengyelt. (Választófejedelem volta ellenére a cseh király mégis mintegy „szuverénként” a királyok között szerepelt.)⁵⁰

Naplójában Grassi – aki nem sokkal korábban, május 18-án (vagy 26-án) lett hivatalosan kinevezve szertartásmesterré⁵¹ – a rangvita-eset leírása után a listát minden további megjegyzés és kommentár nélkül közli. Hogy e lista valójában nem ehhez az alkalomhoz kötődhetett, hanem inkább Grassi „betanulásának” a jele,⁵² arra abból is gyanakodhatunk, hogy az eset öregebb kollégájának, Johannes Burckardnak a saját szertartásmesteri naplójában egyáltalán nem szerepel. Burckard ugyan az 1504-es angol követjárást feljegyezi, ezen belül pedig részletesen ismerteti az angol követek május 20-ai, hétfői nyilvános konzisztórium-i fogadását és hódolatát, amelyen a jelen lévő francia király követe azért tiltakozott, hogy az angol követek felolvasott megbízólevelében VII. Henrik angol király a francia királyi igéncímét is használta. Úrnapja vigíliájáról viszont egyáltalán nem jegyzett fel semmit.⁵³ (Előfordulhat persze, hogy az e napi protokolláris eseménynek nem ő, hanem csak Grassi volt a „programfelelőse”.)

Grassi naplóbejegyzése mindenesetre jelentős utóéletet mondhat magáénak: a szertartásmesteri naplók másolatai alapján ugyanis a ranglista a 16–18. században a ceremóniákkal foglalkozó szakmunkákban általánosan ismert volt. Katolikus recepciója mellett polemikus, pápaellenes éllel protestáns szerzők is idézték és használták. ERNEST NYS és újabban NIKOLAUS STAUBACH kutatásai révén már azt is pontosan tudjuk, hogy ennek a kora újkori–újkori recepciónak köszönhető az a tévedés, hogy a listát egy nem létező, de állítólagosan Grassi által írt és 1504-ben megjelentetett *Ceremoniale Romanae Curiae* című munkához kötötték.⁵⁴

⁵⁰ Grassi: *Tractatus*, cap. 72. „De electoribus Imperii et locis oratorum suorum...” (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 277–279, 277.): „...electores Imperii Romani... omisso septimo, videlicet Boemie rege ut pote extraordinario, habere locum preeminentie supra omnes duces et quoscumque principes regibus minores respectu electionis imperialis...”

⁵¹ Vö. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 55; MASSIMO CERESA, Grassi, *Paride*, *Dizionario biografico degli italiani* LVIII, Roma 2002, online: [http://www.treccani.it/enciclopedia/paride-grassi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/paride-grassi_(Dizionario-Biografico)/) (A látogatás ideje: 2016. 09. 10.) május 26-ai kinevezési adatot hoz. *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), II, 452. május 25. szerepel mint Grassi munkába állása. Előrébb, május 18-ai dátumhoz (uo., 451) pedig feljegyezte: „Sabbato XVIII maii, fuit signata supplicatio etiam pro me et mandatum, quod Parides non mitteretur ad registrum nisi prius renunciaretur actioni etc.”.

⁵² STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 144–146. megállapítása szerint Grassi első naplója még jegyzet-füzet is egyúttal: sok a terjedős, nem közvetlenül a tárgyhoz tartozó kitérő, fejtegetés; a bíborosok említett listái is afféle munkasegédletnek tekinthetők.

⁵³ *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), II, 451–452. Bár a burckardi naplóban időnként többhónapos hiátusok is vannak, az 1504. év nem hiányos, lásd CELANI bevezetőjét: uo., I, XXIV–XXV.

⁵⁴ NYS, *Histoire*, 513–515; NIKOLAUS STAUBACH, ‘Honor Dei’ oder ‘Bapsts Gepreng’? *Zur Reorganisation des Papstzeremoniells in der Renaissance*, Rom und das Reich vor der Reformation (Tradition – Reform – Innovation. Studien zur Modernität des Mittelalters 7; hg. v. Nikolaus Staubach), Frankfurt am Main 2004, 91–136, 116–117, protestáns kritika: 125–131. Összefoglalóan: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 549–554.

B változat. A lista eredetének tisztázásához Grassi *Tractatus de oratoribus* című munkájának 47. fejezete visz közelebb. E szövegrész a traktátus első, 1508 folyamán írt részében található, tehát a szertartásmesteri naplóbejegyzésnél négy évvel későbbi. Címe: *De numero et ordine regum, ducum, marchionum et communitatum oratores mittentium*; célja kifejezetten a rangsorolás bemutatása, amelynek az anomáliáit, a rangvitákat azután Grassi több eset – köztük két magyar rangvita – leírásával illusztrálja. A fejezet legelején, a már ismert királylista (az A változat) előtt Grassi azt írja, hogy a rangsort bizonyos, közelebről meg nem nevezett kamarai és kancelláriai könyvekben, illetve elődje, Burckard kézírataiban találta, és bár nincs meggyőződve a sorrend jogosságáról, kimásolja. Grassi ezen mondatainál Burckard nevét annak elődje, Patrizi Piccolomini nevére javította ki az eredeti kéziratban egy másik kéz (STENZIG azonosítása szerint Grassi egyik 16. század végi utódja, Francesco Mucanzio).⁵⁵ A traktátus másolati példányaiban már ez a módosított változat olvasható; én is ezek egyikét tanulmányozva akadtam el.⁵⁶ Agostino Patrizi Piccolomini említett ceremóniáléja ugyanis a követek fogadásáról csupán egy rövid összefoglaló fejezetet közöl – mindenféle ranglista nélkül.⁵⁷ Grassi hivatkozása Burckardra azonban teljesen jogos, hiszen a traktátusban ezután szereplő rangvita-példákat deklaráltnan legnagyobb részt Burckard naplóiból vette. A traktátus kézírata alapján ezért azt már megállapíthatjuk, hogy az 1504-es precedencialista nem Grassi saját találmánya és nyilvánvalóan a korábbi gyakorlaton alapul, hiszen elődje a rangsorolást már alkalmazta.⁵⁸

⁵⁵ Grassi: *Tractatus*, cap. 47, fol. 88^{rv} (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 244.) „*De regibus et ducibus maximis et principibus ac marchionibus et communitatibus liberis oratores seu legatos aut ambassiatores ad papam mittentibus et legantibus eorumque numero et ordine simul stare et sedere contingentibus ita in libris Camere et Cancellarie Apostolice ac etiam in libro reverendi patris domini Iohannis Bruchardi episcopi Ortani [javítva erre: Augustini Patritii episcopi Pientini], qui a tempore Sixti [javítva erre: Pii II] citra continue quasi per annos XXV [javítva erre: XL] in hoc cerimoniarum ministerio se exercuit [kiegészítve: quique cerimoniale codicem de toto reformavit], inveni et prout verbaliter inveni et legi de suamet manu scriptum, inde excepsi et transcripsi atque hic simpliciter annotavi, nihil de meo penitus addere presumens, quam primo reges aut duces nullos vidi in actione aliqua, et quantum ego existimo, nescio, ut verum loquar, an bene sint ordinati quisque in loco suo. Ideo de locis huiusmodi iudicare sit absolute, puto, difficile et periculosum est, attamen scriptura authographa Camere et Cancellarie ac episcopi praedicti sic, videlicet: [...]*”. A javításokról lásd uo., a 3–6. jegyzeteket.

⁵⁶ BAV Barberiniani Latini, 2452, fol. 119^{rv}. BÖLLING, *Causa differentiae*, 152. j. ugyanígy járt.

⁵⁷ DYKMANS, *L'oeuvre de Patrizi Piccolomini I*, 204–210.

⁵⁸ Az A változat BAV Vat. Lat., vol. 4739, fol. 128^v-n szereplő lejegyzésében (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 556) Skócia és Magyarország királyai közötti rangvitát Grassi így jelzi: „*de istorum duorum precedentia fuit questio anno 1487, libro primo fol. 133*”. A hercegekről szóló részben a brandenburgi őrgróf mellett hasonlóképpen megjegyzi: „*hic cum oratore ducis Veneti fuit discors super precedentia anno 1487, libro primo fol. 133*”. A ferrarai herceg után a legvégén pedig: „*de Calabrie duce nihil*”. E szövegrészek egyértelműen Burckard szertartásmesteri naplójának első kötetére utalnak, ahol a skót–magyar és a brandenburgi–velencei rangviták ugyanazon a napon szerepelnek. A kalábriai herceg félreértés, de szintén a burckardi naplóban szereplő eseményhez köthető. Lásd STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 557, illetve uo., 830. j.

Grassi a traktátusában a királyokról azonban nem egy, hanem két listát is közöl: a már ismert változat mellé az eredeti autográf példányba saját kézzel, „másutt olvasható” megjegyzéssel bejegyzett egy másikat is. Ez a *B* változat a hercegekre nem terjed ki.⁵⁹ A *Tractatus de oratoribus* kéziratán és másolatain kívül a STENZIG által feltárt és fentebb már említett 16. század végi ceremoniális kolligátumkódexben is megtalálható. Itt az *A* változathoz hasonlóan *Ordo regum* a címe, és nem tünteti fel a pápai adófizetőket, viszont jelöli a rangvitában álló feleket.⁶⁰ A traktátus autográf példányában a szövege a következő:⁶¹

Alibi legitur

Rex Romanorum, Rex Francie,⁶² Rex Castellae et Legionis, Rex Anglie, Rex Aragonie, Rex Siciliae et Ierusalem,⁶³ Rex Ungarie, Rex Portugallie,⁶⁴ Rex Scotie, Rex Pollonie, Rex Navare, Rex Boemie, Rex Dacie, Rex Maioricarum, Rex Sardinie, Rex Cypri, Rex Norvegie, Rex Suetie, Rex Armenie, Rex Gibernie,⁶⁵ Rex Bozne,

ex quibus:

Ierusalem, Siciliae, Anglie, Aragonie, Portugallie, Sardinie sunt censuales Romane Ecclesie.

A lista teljesebb az előzőnél: a skandináv államokat, Örményországot és Boszniát is tartalmazza, de az elejéről hiányzik a császár; viszont Aragónia és Anglia királyai megcserélve szerepelnek. A magyar király előrébb, Skócia és Portugália koronás fői előtt, közvetlenül a szicíliai (azaz nápolyi) király után áll a sorban, de mivel ebben a változatban nincsenek egyenrangúak, a hatodik helyett a hetedik helyen. Grassi a traktátusában e *B* változat közelebbi forrását nem adja meg, és a két lista egymáshoz való viszonyáról sem ad semmi támpontot. Ugyanakkor a fejezet élén álló, a kamarai és kancelláriai könyvekre és Burckard kézírataira való hivatkozása értelmileg erre a listára ugyanúgy vonatkozatható.

A 16. század végi ceremoniális kolligátumkódexben e *B* változat ugyanúgy az *A* változat mellett, de egyenrangúként szerepel, és az egyházi hűbéresség, pontosab-

⁵⁹ Grassi: *Tractatus*, cap. 47, fol. 88^{rv} (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 245); Grassi sajátkezűségére ut., i. j.

⁶⁰ BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53^r (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 566). A lista végéről a Bosznia után lévő rész hiányzik, helyette mindössze a szöveg szerepel: „*suprascriptus ordo regum sic reperitur in uno libro*”.

⁶¹ Grassi: *Tractatus*, cap. 47, fol. 88^{rv} (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 245). A traktátus másolati példányában (BAV Barb. Lat., vol. 2452, fol. 120^{rv}) szereplő, jelentősebb eltérést mutató alakváltozatok: „*Daciae, Novergiae, Eiberniae*”.

⁶² BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53^r (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 566) az előzővel oldalt összekapcsolva, és melléírva: „*discordes*”.

⁶³ BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53^r (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 566) „*Sicilie et Hierusol.*” alakban; az előzővel oldalt összekapcsolva, és melléírva: „*discordes*”.

⁶⁴ BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53^r (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 566) az előzővel oldalt összekapcsolva, és melléírva: „*discordes*”.

⁶⁵ BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53^r (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 566) „*Hibernie*”.

ban a pápai adófizetők feltüntetése helyett három rangvitázó párt jelöl: a római és francia királyt, az aragón és szicíliai-jeruzsálemi, valamint a magyar és az itt utána álló portugál királyt. Így a magyar uralkodó, ha a rangvitázókat egyenrangúnak számítjuk, e szerint a lista szerint az 5–7. helyet „szerezheti meg”.

C változat. Grassi szertartásmesteri naplójának autográf példányai közül ugyanabban az első, 1504–1506 közötti kötetben, amelynek az elején, a III verzó oldalon, illetve 128 verzó oldalon az *A* lista szerepel, az utóbbi helyen STENZIG egy mindezidáig ismeretlen harmadik felsorolásra is bukkant. E variáns is Grassi saját kezű lejegyzése, az említett oldalon az *A* változat előtt található. Tartalmilag ugyan egy 1505. júniusi, aktualizált bíborosi listával együtt szerepel, de időben nem ide kapcsolható, hanem a naplókötet jegyzetfüzet-jellegének megfelelően egyszerűen csak ide lett bemásolva – valahonnan.⁶⁶ Csupán ebből az egyetlen lejegyzésből ismerjük, és csak királyokat tartalmaz:⁶⁷

Reges Christiani XXVII

Rex Ierosolimitanus (ungitur feudatarius), Francorum (ungitur feudatarius Ecclesie Romane), Anglie (ungitur feudatarius Ecclesie Romane), Castelle, Legionis, Portugalie, Aragonie (feudatarius), Maioricensis, Navarre, Dacie, Novergie, Suessie, Ibernie, Scotie, Polonie, Ungarie, Boemie, Armenie, Cipri, Sorbie, Sardinie (feudatarius Romane Ecclesie), Comachie, Annuarie, Ulchonie, Colexe, Manue alias Colene, Sicilie.

Ez a lista érzékelhetően „régőbbi”. Az előző, B változathoz hasonlóan ebben is fel van tüntetve a pápai hűbéresség ténye (a portugál királyét leszámítva), csak nem a *consualis*, hanem a *feudatarius* megjelöléssel, és nem a lista után felsorolásszerűen, hanem az egyes királyságoknál megjegyzésként. A lista végén azonban nem értelmezhető országnevek állnak. Elképzelhető, hogy esetleg a IV. kereszties hadjárat (1202–1204) eredményeképpen a Bizánci birodalom helyén létrejövő latin államok, illetve balkáni országok némelyikét takarhatják ezek az erősen torzult elnevezések: a rex Sorbie talán Szerbia, az Ulchonie Bulgária (vagy, bár nem királyság, Valachia?), a Colexe pedig esetleg az örmény Kilíkiá uralkodóit jelentheti. STENZIG éppen a régisége miatt gyanúsnak tartja a listát, felvetve, hogy a vége esetleg koholt lehet,⁶⁸ de szerintem erről nincs szó. E felsorolás ugyanis nem rangsor – nem is *ordo* a címe –, hanem sokkal inkább égtájak szerint haladó katalógus: először az Itáliából (vagy Avignonból?) nézve nagyjából nyugatra, majd az északra, utána pedig a keletre fekvő országok uralkodóit tartalmazza. Grassi a lista egyes elemeit értelmezte is a maga számára (kisbetűkkel megjegyzetelve egyes sorokat, például a jeruzsálemi király mellett a Szicília, Kasztília és León neveit összekapcsolva a Kasztília, Aragónia és

⁶⁶ A kézirat leírását lásd STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 144.

⁶⁷ BAV Vat. Lat., vol. 4739 fol. 128v (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 555–556).

⁶⁸ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 555, 828. j., 556–557.

Mallorca neveit pedig az előbbi név alá összefogva az Aragónia névvel jelölte),⁶⁹ de a felsorolás végéhez itt sem írt semmit és a lista eredetét sem közölte. Jelzésértékű azonban, hogy néhány évvel későbbi traktátusába már nem emelte át ezt a változatot, talán mert nem tekintette mérvadónak, hiszen „lecserélte” a *B* változatra.

D változat. Ez az ötödik, *E* változattal együtt a már említett 16. századi szertartásmesteri kolligátum egy kétlapos egységből került elő (BAV Ottob. Lat. 2366. fol. 53^r–54^r), a királyokra vonatkozó felsorolások mellett a hercegekre is kiterjedő változatokkal. Csak ebből az egyetlen lejegyzésből ismerjük. E kódexről STENZIG annyit állapított meg, hogy több más szertartásmesteri kolligátumhoz hasonlóan a 16. század végén vagy a 17. század elején kötötték egybe, talán Francesco Mucanzio vagy Paolo Alaleone szertartásmesterek idejében, de részben korábbi, közöttük 15. század végi–16. század eleji feljegyzésekből is áll. Tartalmilag vegyes, található benne például az 1544. évi speyeri vagy az 1545. évi wormszi birodalmi gyűlés ülésrendjére vonatkozó vázlat, Grassi szertartásmesteri naplójából több részlet másolata is.⁷⁰ Ezek után van bekötvé a minket érdeklő kétlapos egység. Későbbi kézzel ráírt olasz címe: *Nota de magistris di cerimonii per le precedentia*. Kéthasábos módon három a királyokra, majd külön kettő, a hercegekre vonatkozó precedencialistát tartalmaz, a végén pedig az előbbiekkal szembeállítva egy negyedik kombinált, királyi+hercegi változatot. Az 53 rektó oldalon balra kezdődik a *B* változattal (*Ordo regum* címmel),⁷¹ mellette jobbra az *A* változat királyokra vonatkozó része (ugyancsak *Ordo regum* cím alatt); az 53 verzó oldalon balra az alábbi *D* változat (ugyanezzel a címmel), majd mellette folytatólagosan két herceglista található. Ez utóbbiak közül azonban csak az első tér el kis mértékben az *A* változat hercegekre vonatkozó részétől, mivel a brandenburgi őrgróf hiányát, illetve Ausztria főhercegségként való említését leszámítva csak a vége van kiegészítve Grassi traktátusa 48. fejezetének elején szereplő, a hódoló követség küldésére elvileg nem jogosult itáliai őrgrófok, illetve városállamok felsorolásával,⁷² a másik viszont egy-két névalak eltérését leszámítva teljesen azonos azzal, így nem vettem fel őket külön változatnak. A herceglisták átnyúlnak az 54 rektó oldalra, annak bal felének aljáig, és melléjük, a jobb félre van bejegyezve a királyokra és a hercegekre is kiterjedő *E* változat. A listák mindegyike címmel ellátott, a végükön pedig a

⁶⁹ Ezt közli: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 557.

⁷⁰ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 565.

⁷¹ Ennek a lejegyzésnek az eltéréseiről a Traktátus közléséhez képest lásd a *B* változatról írtakat.

⁷² Vö. Grassi: *Tractatus*, cap. 48. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 246). Az itteni felsorolás sorrendje azonos. Az összehasonlíthatóság kedvéért a BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 53^v jobb felén szereplő, az *A* változattól valamivel jobban eltérő lista szövegét itt közlöm (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 567–568): „*Ordo ducum. Dux Britannie, Burgundie, Bavarie comes Palatinus, Sassonie, archidux Austrie, dux Sabaudie, Mediolani, Venetiarum, duces Bavarie, duces Francie et Lotharingie, Britannie et Aurelianensis non prestant obedientiam pontifici, dux Janue, Ferrarie. Sunt et alii, quorum aliqui prestant obedientiam, aliqui vero non prestant, quorum ordo est videlicet: Florentini, dux Ferrarie, marchio Montisferrati, marchio Mantue, marchio Salutarum, Senenses, Lucenses, Ragusini, Bononienses, Rodiani, Avinionenses, Perusini. Suprascriptus ordo sic reperitur in uno libro*”.

sablonos „a fenti rangsor így található egy/egy másik könyvben” megjegyzés olvasható.⁷³ A *D* változat szövege a következő:

Ordo regum

*Rex Francorum, Anglie, Castelle et Legionis, Sicilie,*⁷⁴ *Aragonie, Ungarie, Portugallie, Maioricarum, Navarre, Armenie, Cipri, Scotorum, Sardinie, Dacie, Norvegie, Trinacilie,*⁷⁵ *Boemie, Polonie, Suetie. Suprascriptus ordo regum sic reperitur in alio libro.*

E lista tehát 19 királyt tartalmaz, de a császár és a római király is hiányzik, ezért a sor a francia királlyal kezdődik. Mallorca és Szardínia koronája viszont külön szerepel, és megkülönböztetik a listában Nápoly (Sicilie) és Szicília (Trinacilie) királyát. A magyar király helye ebben a legkedvezőbb: a középmezőny elején, a 6. helyen, közvetlenül Aragónia királya után áll. A lejegyző és a lista eredete is ismeretlen: itt is csak általánosságban utal a szöveg bizonyos „könyvekre”; az egész lejegyzés utólagos címe szerint pedig a szertartásmesterek feljegyzéseiről van szó.

E változat. A fentebb bemutatott 16. századi szertartásmesterei kolligátumból STENZIG által feltárt feljegyzés végén szerepel, hangsúlyosan az előzőekkel szembeállítva; bevezető mondata szerint: „Viszont ma az alábbiak a keresztény királyok, akik valamennyi alábbi országot bírják”. Teljes, a hercegeket is felsoroló összeállítás. A *D* változathoz hasonlóan csak ebből az egyetlen lejegyzésből ismerjük:⁷⁶

*Infrascripti tamen sunt hodie reges Chritiani,
qui omnia regna infrascripta detinent, videlicet:*

*Rex Romanorum, Francie, contendunt de precedentia, Hispaniarum, Anglie, discordes
super precedentia, Portugallie, Scotie, Navarre, Polonie, Dacie.*

*Post reges immediate sunt electores Imperii laici et post eos hodie: dux Britannie,
Venetiarum, Mediolani, Sabaudie, Florentie, Ferrarie, Mantue, Urbini, Placentie et Parme.*

Ebben a változatban csupán kilenc uralkodó szerepel. Hiányzik a magyar s a cseh király, és Nápoly, Aragónia, Ciprus uralkodója is. STENZIG szerint, mivel nincs az élén a császár feltüntetve, és mivel a későbbi császárok választott német–római császárok, e változat I. Miksa uralkodásának idejére tehető. Szerintem viszont – habár a kötetet eredetiben nem tanulmányoztam, így a vonatkozó oldalak írásképét nem láttam (STENZIG 16. század eleji írásnak mondja, amely az előző oldalakhoz képest más papírra

⁷³ BAV Ottob. Lat., vol. 2366. A *B* változat után: „*suprascriptus ordo regum sic reperitur in uno libro*” (fol. 53r; bal oszlop). Az *A* és *D* változat után egyaránt: „*suprascriptus ordo regum sic reperitur in alio libro*” (uo., jobb oszlop, illetve fol. 53v bal oszlop). A hercegi 1. lista után: „*suprascriptus ordo sic reperitur in uno libro*” (fol. 54r bal oszlop). Az *A* változat hercegi listája után: „*superscriptus ordo sic in alio libro reperitur*” (uo.).

⁷⁴ Ez (itt is) a Nápolyi Királyságot jelenti, alább ugyanis van külön Szicília is.

⁷⁵ Szicília; csak ebben a listában szerepel ilyen megnevezéssel.

⁷⁶ BAV Ottob. Lat., vol. 2366, fol. 54r jobb oszlop (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 567).

van írva) – a címet a kézirat korával összefüggésbe hozva, a magyar (és cseh), illetve a többi király hiányából kiindulva ez egy 1526, pontosabban 1540 utáni változat lehet.

3. A VÁLTOZATOK FELTÉTELEZHETŐ IDŐRENDJE

Érdekes módon PHILIPP STENZIG csak a változatok létének regisztrálásáig jutott, de nem próbálja meg tisztázni a listák egymáshoz való viszonyát. Munkájában Grassi traktátusa felől nézve a kérdést inkább azt igyekszik feltérképezni, hogy az *A* változatnak mik lehetnek a forrásai és lehetséges előképei. Viszonyulása tétova, nem egyértelmű: bár megállapítja, hogy a derék szertartásmester biztosan nem maga találta ki a listát, másfelől kételkedik és gyanakszik, hogy a *B* és *C* változat egyidejű lejegyzéseire miért is volt szükség, miért nem adta meg Grassi pontosabban a forrásait, ahonnan az alternatív változatokat merítette, és nem az lehetett-e a célja, hogy a további, „kellően régi” változatokkal (amelyek közül a *C* változat vége kifejezetten gyanús) a mégis saját maga által szerkesztett vagy átdolgozott *A* változat történeti hátterét, „legitimációját” biztosítsa. Ennek része lenne szerinte az is, hogy Grassi a *Tractatus de oratoribus* 47. fejezetének mondataiban láthatóan túl távolságtartóan viszonyul a „nehéz” és „veszélyes” listához, mivel nincs meggyőződve a sorrend jogosságáról. Mindennek kapcsán STENZIG csupán egy-két óvatos megállapítást tesz arról, hogy a *C*, illetve *B* változat az *A*-hoz képest láthatóan archaikusabb. (A *B* lista kapcsán az Anjou-dinasztia igényeit látja hangsúlyozottan megjelenni, de magát az *A* változatot is Grassi koránál korábbra helyezi.)⁷⁷

Az óvatosság persze több szempontból is indokolt: egyrészt valószínűsíthető további változatok létezése, sőt, akár előkerülése is, másrészt a változatok egy része későbbi korú lejegyzésből ismert, ezért interpolált vagy torzult lehet. Ugyanakkor a *C* változatot leszámítva mindegyik listának ugyanaz az elve: sorrendbe állítja a királyokat. Abból pedig, hogy melyik esetben mely uralkodók szerepelnek – belekalkulálva természetesen a műfaj „konzervativizmusát” –, nagyságrendileg következtethetünk a listák korára! Ezt a „fejlődéstörténetet” mutatom be az itt következő táblázaton. Az oszlopokban az egyes listavariánsok szerepelnek kronológiai rendben, címükkel együtt; fejezetükben a betűjelük, zárójelben pedig az a körülbelüli időszak, amelynek viszonyait a lista nagyjából tükrözheti. Amelyik lista élén nem szerepel a német–római császár (illetve a római király), ott az első sor(ok)ban „–” áll. A magyar király, helyének összehasonlíthatósága miatt mindegyik változatban vastagítva található. (A *C* lista végét a helytakarékoság miatt az *E* oszlopának végére helyeztem.) A pápai hűbéresség, illetve a rangvita jelölését egyszerűsítettem, rövidítettem. Mivel a hercegeket az *A* és *E* változaton kívül a többi nem tartalmazza, ezeket a táblázatból kihagytam.

⁷⁷ A fentiekre vö.: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 569–570, 565, 559–565, 570–575, 570, 555, 828. j., 556–557, 563–564, 549, 554, 556–559.

<i>C</i> 14. század közepe	<i>D</i> 15. század 1. fele	<i>B</i> 15. század közepe	<i>A</i> 15. század vége	<i>E</i> 16. század közepe
<i>Reges Christiani XXVII</i>	<i>Ordo regum</i>	<i>Ordo regum (Alibi legitur)</i>	<i>Ordo regum</i>	<i>hodie reges Christiani</i>
–	–	–	Imperator	–
Ierosolimitanus (feudatarius)	–	Romanorum	Romanorum	Romanorum
Francorum (feudatarius)	Francorum	Franciae, discordes	Francie	Francie, contendant
Anglie (feudatarius)	Anglie	Castellae et Legionis	Hyspanie	Hispaniarum
Castelle	Castelle et Legionis	Anglie (censualis)	Aragonie	Anglie, discordes
Legionis	Siciliae [Nápoly]	Aragonie (censualis)	Portugalie	Portugallie
Portugalie	Aragonie	Sicilie-Ierusalem (censualis)	Anglie, discors tribus predictis	Scotie
Aragonie	Ungarie	Ungarie	Sicilie, contendit cum Portugalie	Navarre
Maioricensis	Portugallie	Portugallie (censualis)	Scotie	Polonie
Navarre	Maioricarum	Scotiae	Ungarie , inter se discordes	Dacie
Dacie	Navarre	Pollonie	Navarre	
Novergie	Armenie	Navarre	Cipri	
Suessie	Cipri	Boemie	Boemie	
Hibernie	Scotorum	Dacie	Polonie	
Scotie	Sardinie	Maioricarum	Dacie	
Polonie	Dacie	Sardinie (censualis)		
Ungarie	Norvegie	Cypri		<i>... a C lista vége:</i>
Boemie	Trinaclie [Sziília]	Norvegie		Comachie
Armenie	Boemie	Suetiae		Annuarie
Cipri	Polonie	Armenie		Ulchonie
Sorbie	Suetie	Hibernie		Colexe
Sardinie (feudatarius)		Bozne		Manue alias Colene
...				Sicilie

A precedencialisták (A–E) feltételezhető időrendje

Rekonstrukcióm szerint a *C* változat a legrégebbi. Ahogy említettem, ez nem is lista, inkább regionális katalógus. Az említett királyságok alapján nagyjából a 14. század első felére, középre tehetjük. A felsorolás az 1291 óta már ténylegesen nem, csak titulusként létező jeruzsálemi királlyal indul (ezt mások mellett a nápolyi Anjouk is viselték igénycímként); külön szerepel Kasztília és León, a végén pedig az alig értelmezhető, sőt esetleg fiktív koronák, mint említettem, balkáni és kisázsiai országok némelyikét takarhatják. Az aragón király 1068/1089 óta,⁷⁸ a „jeruzsálemi” azaz a nápolyi király 1156, a beneventói szerződés után,⁷⁹ az angol 1213 óta,⁸⁰ a szárd király pedig 1297-től vált pápai hűbéressé.⁸¹ (Később, a *B* változatban szerepel még Portugália adófizetői státusza is; e királyság 1179 óta pápai hűbéres.)⁸² A hűbéresség tehát minden esetben korábbi keletű, és a feltételezhető összeállításakor már „bejáratott” dolognak számított.

Második a *D* változat, körülbelül a 15. század első feléből. Ez már rangsor. Az éléről hiányzik a császár (Luxemburgi IV. Károly 1378-ban bekövetkezett halála és fia, Zsigmond magyar és cseh király 1433. évi császárrá koronázása között ténylegesen nem is volt császára a Szent Római Birodalomnak); a francia király megnevezése még „archaikus”: *rex Francorum* a *rex Franciae* helyett.⁸³ Kasztília és León már együtt szerepel; még megtalálható Mallorca (1349-ig önálló, utána az aragón koronához tartozéka, de 1405-ig igénycím is).⁸⁴ Külön szerepel a Szicília szigetére kiterjedő Szicíliai Királyság (*Regnum Trinacriae*), amely 1282-től, az úgynevezett szicíliai ve-

⁷⁸ I. Sancho Ramírez 1068-ban, római útja alkalmával helyezte II. Sándor pápai védelme alá országát adófizetési kötelezettséggel; a szerződést 1088/89-ben II. Orbán pápával megújították. LUDWIG VÖNES, *Aragón, A: Geschichte, IV: Kirchengeschichte und Verhältnis zum Papsttum*, Lexikon des Mittelalters 1, München–Zürich 1980, 861–862, 861.

⁷⁹ IAN STUART ROBINSON, *The Papacy 1073–1198. Continuity and Innovation*, Cambridge 1990, 273.

⁸⁰ Földnélküli János angol király 1213-ban Doverben egyezett meg III. Ince legátusával, cserében a kiközösítése és a pápai interdictum feloldásáért; az egyházi javak visszaszolgáltatása mellett formálisan adófizetési kötelezettséget is vállalt. AUSTIN LANE POOLE, *From Domesday Book to Magna Carta, 1087–1216* (The Oxford History of England; ed. by G. N. Clark), Oxford 1958², 456–458.

⁸¹ ADRIANO CAPPELLI, *Cronologia, Cronografia e Calendario perpetuo., Dal principio dell'era cristiana ai nostri giorni*, 7. ed. riveduta, corr., ampliata, a cura di Marino Viganò (Manuali Hoepli), Milano 1998 (ristampa 2002), 488; STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 559.

⁸² 1179. május 23-ai, *Manifestis probatum* kezdetű bullájában III. Sándor pápa hivatalosan is elismerte Alfonso Henriques (I. Alfonz) királyi címét a hitetlenek elleni harcban elért sikerei miatt, és adófizetési kötelezettséggel pápai védelem alá helyezte országát Kasztíliával szemben. ANTÓNIO HENRIQUE RODRIGO DE OLIVEIRA MARQUES, *History of Portugal, 1: From Lusitania to Empire*, New York–London 1972, 42. Vö. CAPPELLI, *Cronologia*, 615; KLAUS-JÜRGEN MATZ, *Ki mikor uralkodott, kormányzott? Uralkodói táblák a világtörténelemben. Császárok, királyok, államfők, miniszterelnökök és pártvezérek* (ford. Hulley Orsolya), Budapest 2003, 312.

⁸³ II. Fülöp (Fülöp Ágost; 1179–1223) használta először a *rex Franciae* címet, de a korábbi *rex Francorum* megnevezés még a 13. század végéig párhuzamos használatban maradt, illetve a forgalmi pénzék és emlékérmek feliratain egészen a 18. századig használták. COLETTE BEAUNE, *Naissance de la nation France* (Bibliothèque des Histoires), Paris, 1985, 310.

⁸⁴ A llucmajori csata és az utolsó mallorcai király, III. Jaumes halála (1349) következtében: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 559.

csernyétől, illetve a Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság felbomlásától 1409/1416-ig, az aragón koronával való teljes perszonálunióig állt fenn külön királyságként.⁸⁵ A datálással összevág, hogy François de Conzié fennmaradt naplójának 1407. márciusi egyik bejegyzésében beszél először arról, hogy bizonyos követek a pápai kápolnában a követek számára kijelölt helyen (*in loco ambaxiatorum*) ültek.⁸⁶ (Igaz, azt nem tudjuk, milyen sorrendben.)

A harmadik helyre a Grassi traktátusában alternatívaként szereplő *B* változatot helyezem, amely a *D* továbbfejlesztésének is tekinthető, nagyjából a 15. század derekáról. A precedencialistát így szemügyre véve már jobban érthető az itáliai államok felülreprezentáltsága. Grassi traktátusának lejegyzésében a lista alján a *C* változathoz hasonlóan a hűbéri, adófizetői szempont is szerepel (gyakorlatilag ugyanazok a királyságok vannak megnevezve adófizetőkként, mint a *C* változatban hűbéresként).⁸⁷ A lista a római királlyal indul, a francia király már újabb megnevezésével (*rex Franciae*) szerepel, Anglia helyet cserélt Kasztília-Leónnal, Nápoly pedig Aragóniával. Az angol-kasztíliai sorrend a bázeli zsinat 1435. évi döntésén alapul, amely rögzítette, hogy a Kasztília-León királya közvetlenül a francia után következik, tehát a lista ez utáni.⁸⁸ A magyar király helye nagyjából változatlan, de például Skócia, Cseh- és Lengyelország erősen felértékelődtek, míg Ciprus, Mallorca és Örményország a sor végére szorultak. Ebben a változatban szerepel egyedül Bosznia. Az 1463-ban oszmán kézre került királyság emlékének fenntartásában az utolsó előtti bosnyák király, Tamás István (Stjepan Tomaš) második feleségének, Katalinnak (Katarina Kosača, † 1478) a római letelepedése, illetve Újlaki Miklós mint Bosznia királya 1475. évi római zarándokútja is közrejátszhatott,⁸⁹ ugyanakkor maga a lista összességében mégis inkább az 1450–1460 körüli időszakra helyezhető.

Ezutánra tehetjük az *A* változatot. Az előzmények felől nézve: a sorrend egyszerűsödött és modernizálódott. A lista élén a császár áll; Kasztília és León már

⁸⁵ MATZ, *Ki mikor*, 69–70.

⁸⁶ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 30. (Conzié diáriuma, 1407. március 20. [Virágvasárnap], DYKMANS, *Le cérémonial papal*, III, 402. alapján: az aragón király, illetve az orléans-i herceg követei ültek e helyen.)

⁸⁷ VÖ. ROBINSON, *The Papacy*, 273–275.

⁸⁸ HELMRATH, *Rangstreiten*, 163–166. – A kasztíliai és az angol követek már 1421. február 2-án (Gyertyaszentelőkor) is rangvitába keveredtek, hogy melyikük kapjon előbb gyertyát, ezért elkülönítették őket két külön helyiségbe; emiatt viszont a francia király követe tett panaszt, mivel nem kapott gyertyát: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 30–31. (Conzié diáriumában az 1407. február 1-jei bejegyzéshez fűzött interpoláció, lásd DYKMANS, *Le cérémonial papal*, III, 398.) A rangvitát Grassi is tárgyalja: *Grassi: Tractatus*, cap. 51. „Decisio consilii Basiliensis super loco oratori Hispanie dato” (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 254–255.), lásd a következő fejezetben a 18. sz. esetet.

⁸⁹ THALLÓCZY LAJOS, *Katalin bosnyák királynő sírköve*, Archeologiai Értesítő [ú.f.] 5 (1885) 328–331, 329–330; legújabban: EMIR O. FILIPOVIĆ, *Was Bosnian Queen Catherine a member of the Third Order of St. Francis?* Radovi 47 (2015) 165–182 (a tanulmány ismeretét PÉTERFI BENCÉNEK köszönöm); FEDELES TAMÁS, „Bosniae [...] rex [...] apostolorum limina visit”. *Újlaki Miklós 1475-ös római zarándoklata*, TSz 50 (2008), 461–478, 474.

Spanyolország néven szerepel, a magyar király hátrébb szorult, és még megtaláljuk az 1489-ig létező ciprusi királyságot.⁹⁰ Egyértelműen állíthatjuk, hogy a lista ezen változatát az előképek után 1504-ben Grassi nem saját maga szerkesztette. Tartalmilag is az 1490-es éveket és Burckard gyakorlatát tükrözheti leginkább. (1489 márciusából ismerjük Burckard egy általános felvilágosítását, amelyben Ascanio Maria Sforza bíboros ceremoniális kérdéseire többek között felsorolta a világi személyek típusainak sorrendjét – császár, királyok, hercegek, örgrófok, grófok, alacsonyabb méltóságú személyek –, azaz valójában egy nem részletezett listával válaszolt a bíborosnak.)⁹¹ A hercegek rangsora is alátámasztja mindezt: a bajor hercegek ketten szerepelnek: ez az 1503–1505 közötti landshuti örökösödési háború előtti széttagolt bajor hercegségek időszakára vonatkozhat;⁹² a rangsor legvégén pedig Ferrara szerepel, amely II. Pál pápa kegyéből 1471-től vált hercegséggé.⁹³ (A hercegi listának a 16. századi kolligátumkódexben található lejegyzésében – BAV Ottob. Lat. 2366. fol. 53v – egyébként a Grassi naplójában illetve traktátusában találhatóhoz képest a brandenburgi örgróf nem szerepel, Ausztria pedig főhercegségként van feltüntetve – 1453-tól az, amikor III. Frigyes császár ténylegesen megerősítette az egyébként hamis, 1358/59-ben „összeállított” *Privilegium maius*.⁹⁴) Abból, hogy Grassi többször is lejegyezte e változatot, arra következtethetünk, hogy ő maga ezt tekintette aktuálisnak. Az egész rangsorolás iránti igényt és érdeklődést jelzi közvetve az is, hogy ez a variáns a legelterjedtebb és – amint már szó volt róla –, egyedül ennek a változatnak lett utóélete.

Grassi halála utánra, a 16. század derekára, 1550 körülre tehető a már ismertetett jellemzők miatt az *E* változat: a képlet még tovább egyszerűsödött. Eltűntek a megszűnt vagy nagyobb monarchiák részévé vált királyságok (köztük Magyarország, hiszen a magyar uralkodók császári minőségükben küldtek a továbbiakban követeket Rómába), továbbá a reformáció miatt „elveszett” országok nagyobb része, mert ezek urai érthetően nem hódoltak a pápának, nem fogadtak hűséget és engedelmességet neki. Igaz – vethetjük ellen –, ez még nem ok arra, hogy a listából ténylegesen töröljék őket, hiszen elvben küldhettek volna követet.⁹⁵ Talán ez magyarázza, hogy Dánia, Anglia és Skócia még szerepel a rangsorban: a dán reformáció ügye az 1530-as évek második feléig, az angolé az 1550-es évek második feléig, a skóté 1560-ig még

⁹⁰ Velence ez évben szerezte meg. MATZ, *Ki mikor*, 74.

⁹¹ BAV Vat. Lat., vol. 5633, fol. 154v–155r; közli: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 571.

⁹² MATZ, *Ki mikor*, 110–111.

⁹³ Borso d'Este már 1452 óta a Szent Római Birodalomhoz tartozó Modena és Reggio hercege; 1471-ben az Egyházi Állam hűbérterületének számító Ferrarára is elnyeri e címet. MATZ, *Ki mikor*, 63; CAPPELLI, *Cronologia*, 404–405.

⁹⁴ WERNER MALECZEK, *Privilegium maius. Privilegium minus*, Lexikon des Mittelalters 7, München 1995, 230; MATZ, *Ki mikor*, 256; CAPPELLI, *Cronologia*, 527.

⁹⁵ Vö. a bizánci császárra vonatkozó megjegyzést a François de Conzié által összeállított XIV. századi ceremoniálében (STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 23): „*imperator Constantinopolitanus Graecorum, ubi reduceretur ad obedientiam et unionem Romane Ecclesie*”.

nem látszott teljesen elveszetteknek a pápaság szempontjából.⁹⁶ A megmaradt koronának helye azonban rögzült, mivel sorrendjük változatlan az előző állapothoz képest. (A Navarrai Királyság is szerepel, mert bár az ország déli fele 1512-ben a kasztíliai korona része lett, az északi rész csak 1589-ben került a Francia Királysággal perszónálunióba.)⁹⁷ A hercegségek legvégén már szerepel a III. Pál pápa által családja, a Farnesék számára 1545-ben létrehozott Pármai és Piacenzai Hercegség is.⁹⁸

4. RANGVITÁK ÉS KEZELÉSÜK

A ranglista, akármelyik változatát tekintjük is, alapvetően egy általános igényű, a szokásjogban gyökerező és „belső használatra” készült (vagyis nem egy nyilvánosan, egy hivatalosan előírt, kihirdetett és kötelező jelleggel bíró pápai rendelkezés) és gyakorlatban *alkalmazott*, és ezáltal formált jelenség.⁹⁹ Szó sincs arról, hogy az érintett uralkodók vagy követeik nagy része ne fogadta volna el a precedencialistát:¹⁰⁰ mindenki elfogadta a rangsorolást *általában*, de az adott helyzetben a saját helyét mással – jellemző módon a nagyjából azonos „súlycsoportba” tartozóval – szemben sérelmezhetette.¹⁰¹ A külkapcsolatok bővülése ellenére még a pápai udvarban is csak ritkán volt együtt, egyszerre jelen minden keresztény uralkodó követe – ilyen lehetett például Burckard szertartásmesteri naplójának tanúsága szerint egy VIII. Ince által hirdetett, a törökellenes kereszties hadjárat megszervezését célzó „kongresszus” 1490 nyarán.¹⁰² Inkább az volt a

⁹⁶ ERIK KJERSGAARD–JOHAN HVIDTFELDT, *De første Oldenborgere 1448–1533* (Danmarks Historie, red. John Danstup, Hal Koch, 5), København 1963, 522–541; SVEND CEDERGREEN BECH, *Reformation og Renaissance 1533–1596* (Danmarks Historie, red. John Danstup, Hal Koch, 6), København 1963, 11–200; CARTER LINDBERG, *The European Reformations*, Chichester 2010², 303–310 (Anglia), 316–318 (Skócia); OWEN CHADWICK, *A reformáció* (Osiris könyvtár. Vallástörténet; ford. Szabó István), Budapest 1998, 93–98, 116–125 (Anglia), 163–166 (Skócia).

⁹⁷ MATZ, *Ki mikor*, 56.

⁹⁸ MATZ, *Ki mikor*, 62; CAPPELLI, *Cronologia*, 420, 426.

⁹⁹ Vö. NYS, *Histoire*, 516, STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 560.

¹⁰⁰ Vö. HERCZEG, *Magyarország külpolitikája*, 91.

¹⁰¹ Vö. HELMRATH, *Rangstreite*, 154.

¹⁰² A pápa sok követet hívott egybe, nevek említése nélkül: *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 310, 1490. június 3. „*Notavi superius sanctissimus dominus noster principibus scripsisse, ut oratores suos ad Sanctitatem suam mitterent ex causa tunc expressa, de quibus in festo annunciationis beate Marie virginis supra habetur. Convenerunt igitur in Urbe plurimorum regum et principum oratores, inter quorum multos magna altercatio super precedentia orta est. Volens propterea sanctissimus dominus noster negotium inchoare, die jovis III junii cardinales omnes ad palatium ad se vocari fecit et primo consistorialiter rem proposuit; et ne in consistorio inter oratores contentio haberetur, misit Sanctitas sua ex consistorio in aula pontificum habito ad cameram papagalli, in qua oratores congregati erant, cardinales Andegavensem et Ulisbonensem, qui oratores ipsos nomine pontificis exhortarunt et rogarunt, quatenus ultramontani ad dextram et citramontani quorumcumque oratores essent ad sinistram pontificis locum reciperent, et illis pro hac vice contenti essent; quorum exhortationis oratores ipsi acquieverunt.*” És hogy a bemenetelnél se legyen galiba, külön ajtón eresztették

jellemző, hogy bizonyos uralkodók és itáliai városállamok követei gyakran, már a 15. század második felében is rendszeresen, szinte folyamatosan jelen voltak Rómában, mások pedig csak alkalomszerűen. Így bizonyos rangviták egyes szereplők hiányában eleve csak ritkán fordulhattak elő. Mivel a pápai–magyar diplomáciai kapcsolatok más csatornáinak a megléte miatt a középkor végén a magyar király római követségei sem voltak túl sűrűek (a francia, császári vagy velencei jelenléthez képest) – a Jagelló-korban az 1492–1496 közötti időszakot (amikor II. Ulászló házasságai egyházi érvénytelenítését kívánta elérni),¹⁰³ illetve az 1522–1525 közötti, csaknem folyamatos magyar diplomáciai jelenléte (Brodarics István mint II. Lajos szentszéki követe és a törökellenes segítség kérdése)¹⁰⁴ leszámítva átlagosan csak 2–5 évente bukkantak fel az Örök Városban a magyar király követei¹⁰⁵ –, ezért a magyar rangviták sem lehettek túl gyakoriak. Ha mégis jelen voltak a Kúriában a vitatkozó felek, akkor a szertartásmesterek, illetve a pápa eseti megoldással élhettek. A rangviták kezelése sokban függött az alkalomtól és a helyszíntől is:¹⁰⁶ a Róma kapui előtti fogadás és a bevonulási menet, a konzisztórium ülérend, illetve a pápai miséken való jelenlét más és más koreográfia szerint zajlott.

Az alábbiakban csak a *Tractatus de oratoribus* fejezeteiben taglalt esetekre szorítok, így igyekszem áttekintést adni a rangviták kezeléséről. Grassi munkájában összesen 19 rangvita- esetet mutat be 1481–1504 közötti évekből. A legkorábbi eset-

be őket. A pápa beszédét ezután rendszerben meghallgatták. – Az esetre utal Grassi: *Tractatus*, cap. 49. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 251).

¹⁰³ FRAKNÓI VILMOS, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székekkel I–III*, Budapest 1901–1903, II, 248–255; KUBINYI ANDRÁS, *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 119–134, 120–122. (A felbontásra végül 1500-ban került sor.)

¹⁰⁴ KUBINYI, *Diplomáciai*, 239; VI. Adorján pontifikátusa alatt: LAKATOS BÁLINT, *Kálnai Imre főesperesi és királyi titkári kinevezése (1523–1525). Adalékok a pápaság magyar személyi politikájához Mobács előtt*, Századok 144 (2010) 411–432, 418–426; VII. Kelemen alatt legújabbán lásd NEMES GÁBOR, *Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szentszékekkel (1523–1526)*, Századok 149 (2015), 479–506, 483–490; Brodarics római tevékenységére lásd még: KASZA PÉTER, *Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe* (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok), Pécs–Budapest 2015, 52–66.

¹⁰⁵ A két időszak között: 1498. október, 1503. március, 1500. november–december folyamán egyelőre azonosítatlan személyekből álló követségek: WALTER HÖFLECHNER, *Die Gesandten der europäischen Mächte, vornemlich des Kaisers und des Reiches 1490–1500* (Archiv für Österreichische Geschichte 129), Wien 1972, 368–370 (nr. 22.09, 22.012, 22.017), 459; 1502/3 fordulóján, 1508 tavaszán, 1511/2 fordulóján Beriszló Péter (FRAKNÓI, *Magyarország és a Szent-szék*, II, 262–263, 303; KUBINYI, *Diplomáciai*, 124–125), 1513-ban Márton kalocsai érkanonok (FRAKNÓI, *Magyarország és a Szent-szék*, II, 319; KUBINYI, *Diplomáciai*, 126), 1517/1518-tól római ügyvivőként Francesco Marsuppini (FRAKNÓI, *Magyarország és a Szent-szék*, II, 326; KUBINYI, *Diplomáciai*, 126; NEMES, *Magyarország kapcsolatai*, 483–485), 1519 tavaszán Werbőczy István, Gyurkovci Csavlovics Pál és Fánsci Imre mint magyar rendi (de királyi felhatalmazással is rendelkező) követség (FRAKNÓI VILMOS, *A tolnai országgyűlés külügyi actiója 1518-ban*, Budapesti Szemle 172. köt. 491. sz. (1917. november) 211–225, 212–213, 216–219; KUBINYI, *Diplomáciai*, 127–128).

¹⁰⁶ A Bázeli Zsinaton ugyancsak fontos volt a helyszín, lásd HELMRATH, *Rangstreite*, 148.

ben, a birodalmi választófejedelmek és a milánói herceg követei közötti 1481-ben történt rangvita (1. sz.) említésénél a pápai titkár és kamarás, Jacopo Gherardi da Volterra római naplójára hivatkozik, de Gherardi naplójának vonatkozó részéből ez az eset hiányzik.¹⁰⁷ A többi eset két csoportra osztható. Tizenkét ügy (2–13. sz.) az 1487–1494 közötti időszakban történt, míg hat rangvita (14–19. sz.) 1504. április–október között esett meg. Grassi mindegyik esetet Burckard naplója alapján ismerteti (két esetben, a 14. és 16. számú vitánál nem hivatkozik tételesen elődje munkájára, de ezek dátumából – 1504 januárja és áprilisa – világos, hogy itt is Burckard lehetett a forrás, mivel Grassi maga csak májusban lépett hivatalba). Csupán a három utolsó ügy szerepel a saját szertartásmesteri naplójában is, és noha az utolsó ismertetett rangvitát követően műve megírásáig még négy év telt el, a saját későbbi praxisából egyetlen ügyet sem emelt be munkájába példaként. A rangvitákat beszámozva, időrendben sorolom fel (az elemek sorrendje: a vitázó felek, a helyszín, a megoldás módja, melyik lista alapján dönthettek, hivatkozások Grassinál, illetve forrásánál):

1. 1481. birodalmi választófejedelmek–Milánó. Az esetről semmi közelebbit nem tudunk. – *Grassi: Tractatus*, cap. 48.14. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 249) Jacopo Gherardi alapján.

2. 1487. febr. 1–2. Velence–Brandenburg. *Cappella Sistina*; távolmaradás (a brandenburgit előre kéri a szertartásmester, hogy maradjon távol); *A – Grassi: Tractatus*, cap. 48.16. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 250); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 180–182.

3. 1487. febr. 2. Magyarország–Skócia. *Cappella Sistina*; megjelenés felváltva; *A – Grassi: Tractatus*, cap. 48.16. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 250); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 180–182.

4. 1488. febr. 20–jún. 1. Franciaország és Spanyolország–római király. Szent Péter-bazilika és a *Cappella Sistina*; pápai megerősítés (elült a vita, miután Miksa megválasztását a pápa megerősítette); *A, B, E – Grassi: Tractatus*, cap. 48.II. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 248–249); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 223, 229–231, 235.

5. 1489. nov. 1. Siena–Mantova. *Cappella Sistina*; kimennek (mindketten távoznak); nem dönthető el, melyik lista alapján – *Grassi: Tractatus*, cap. 48.10. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 248); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 280.

6. 1490. jan. 6. Sváb szövetség–Pfalz. A helyszín nem ismert; ülőhely felváltva (kiegyeznek; a döntés függőben maradt); nem dönthető el, melyik lista alapján – *Grassi: Tractatus*, cap. 50. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 252–253); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 293–294; BÖLLING, *Causa differentiae*, 173–175.

¹⁰⁷ *Grassi: Tractatus*, cap. 48.14 (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 249). A *Diarium Romanum* kiadása: *Il diario Romano di Jacopo Gherardi da Volterra. Dal VII settembre MCCCLXXIX al XII agosto MCCCLXXXIV*, a cura di ENRICO CARUSI (Rerum Italicarum Scriptores, nuova edizione, 23/3), Città di Castello 1904–1911. Az 1481. év: 33–85. További követjárásokra lásd STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 42–43, 87. j. Az eset hiányára lásd STENZIG kommentárját: uo., 619–620.

7. 1490. febr. 2. Dánia–Lengyelország. *Cappella Sistina*; döntés (lengyelek javára); *A, B, E – Grassi: Tractatus*, cap. 48.17. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 250); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 297.

8. 1490. máj. 20–29. Skócia–Nápoly. *Cappella Sistina*; kimennek (mindketten távoznak; mivel összeceptak utána, a palotából is ki lettek tiltva); *A – Grassi: Tractatus*, cap. 48.18. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 250); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 309–310.

9. 1492. febr. 2–1493. márc. 31. mainzi érsek–kölni érsek. Pápai lakosztály (camera); megjelenés felváltva (kiegyeznek); nem dönthető el, melyik lista alapján – *Grassi: Tractatus s*, cap. 48.13, 65. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 249, 269); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 413.

10. 1493. ápr. 3–4. birodalmi választófejedelmek–Auszttria–Burgundia. *Cappella Sistina*; egyik távozik (a szertartásmester kéri, hogy cseréljenek helyet, az osztrák–burgund követ távozik; másnap a pfalzi követ távozik); *A(?)*, *E – Grassi: Tractatus*, cap. 67, 68. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 270–272); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 413–414.¹⁰⁸

11. 1493. máj. 25. kölni érsek–trieri érsek. *Cappella Sistina*; megjelenés felváltva (kiegyeznek); nem dönthető el, melyik lista alapján – *Grassi: Tractatus*, cap. 66. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 271–272); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 426.

12. 1493. jún. 2. Velence és Milánó–Szavoja; *Cappella Sistina*; egyik távozik (előre megkérlik a velenceit és a milánóit, hogy ne jöjjenek; helyett a szavojai a burgund herceggel és a trieri érsek–választófejedelem követével keveredik konfliktusba; a szavojai és a burgundi kimennek, a trierit a pápa elküldi, a szavojait visszahívják); *A – Grassi: Tractatus*, cap. 68. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 271–272); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 427, II, 290 (1501. jún. 23.), 305–306 (1501. nov. 28., dec. 5., 12.).¹⁰⁹

13. 1494. febr. 2. Nápoly–Magyarország. *Cappella Sistina*; szétültetés; *A(?)*, *B(?)* – *Grassi: Tractatus*, cap. 48.12. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 249); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 457.

14. 1504. jan. 17. Ferrara–Siena; Pápai lovasmenet a Sant’Antonio-bazilikához,¹¹⁰ illetve a *Cappella Sistina*; szétültetés (a sienait a menet világi részébe küldik, mivel a ferrarai egyházi, ezért az egyházi követekkel együtt lovagol; a kápolnában a milánói, ferrarai és sienai követet kiülteti a pápa a két oldalára); *A, D – Grassi: Tractatus*, cap. 48.6, 48.15. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 247, 249–250).

15. 1504. ápr. 14. *Conservator Urbis*–Velence; *Cappella Sistina*, áldozáskor; a pápai tisztségviselő leváltása (*conservator* lemondatása, bocsánatkérés a követtől);

¹⁰⁸ Az eset előzménye a Bázeli Zsinaton (1433–1434): HELMRATH, *Rangstreite*, 160–162.

¹⁰⁹ 1515. május elején, az V. Lateráni Zsinat negyedik ülésszakának alkalmából kiújult a hármas rangvita, a szavojai követet külön ültették: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 564. (*Grassi: Diarium* [1515. május 4.], BAV Vat. Lat., vol. 5636, fol. 105v–106r; közli: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 687–688.)

¹¹⁰ STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 596.

nem dönthető el, melyik lista alapján – *Grassi: Tractatus*, cap. 48.4. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 247); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), II, 447.¹¹¹

16. 1504. ápr. 14. Siena–Lotharingia. *Cappella Sistina*; egyik távozik (a sienai); *A, D* – *Grassi: Tractatus*, cap. 48.5. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 247).

17. 1504. jún. 24. Montferrat–Firenze. Pápai konzisztórium; döntés (firenzeiek javára); *D* (csak ebben szerepel Montferrat) – *Grassi: Tractatus*, 48.3. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 247); *Grassi: Diarium* [1504. jún. 29.], BAV Vat. Lat. 4739, fol. 8v (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 580–581); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), II, 455–456.

18. 1504. jún. 28. (1436. júl. 28.) Spanyolország (Kasztília és León)–Anglia. (Bázei zsinat)¹¹²; megjelenés felváltva (az egykori zsinati döntés ellenére); *A, B* – *Grassi: Tractatus*, cap. 51. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 254–255), *Grassi: Diarium* [1504. júl. 28.], BAV Vat. Lat. 4739, 7rv (említi STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 653. 1213. jegyz.; *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), II, 455–456).

19. 1504. okt. 31. Bologna–Rodosz (Szent János-lovagrend nagymestere). *Cappella Sistina*; megjelenés felváltva (kiegyeznek); valójában egyik fél sem szuverén, nem lennének jogosultak követet küldeni – *Grassi: Tractatus*, cap. 48.7. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 248); *Grassi: Diarium* [1504. okt. 19.], BAV Vat. Lat. 4739, fol. 26v (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 445–446); *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), II, 462.

Grassi példáinak túlnyomó része a pápai magánkápolnában, a *Cappella Sistina*-nban (*cappella maior*) történt, általában valamelyik ünnep (például vízkereszt, gyertyaszentelő, áldozócsütörtök, mindenszentek) pápai miséjén. Az esetek már egy kiforrott gyakorlatot mutatnak és bizonyos követek közötti rangviták már „hagyományosnak” tűnnek, például az itáliai államok: Velence–Milánó–Szavoja (12. sz.) Ferrara–Siena (14. sz.), Siena–Mantova (5. sz.) egymás közötti, a birodalmi választófejedelmek egymás közötti (9., 10., 11. sz.) és az itáliai államokkal folytatott (1, 2, 16. sz.), illetve a francia és spanyol király Miksa választott római királlyal folytatott vitái (4. sz.). A vitázó felek közül csak hat esetben szerepelnek királyi követek, a többi 13 hercegi, választófejedelmi, városi küldött vitája. Ceremoniamesteri szempontból ez utóbbiak valamivel komplikáltabbnak tűnnek, ez indokolhatja a több példa bemutatását.

Az esetek harmadában egyik vagy mindkét fél távozott a helyszínről vagy eleve távol maradt (2., 5., 8., 10., 12., 16. sz.), további hat esetben békés megegyezés alapján felváltva jelentek meg (3., 6., 9., 11., 18., 19. sz.; ebből egy esetben, a 6. számúban a Sváb szövetség (amely ráadásul csak egy liga, nem is egy államalakulat), illetve a pfalzi választó követe 1490-ben úgy állapodott meg, hogy mindig mindketten

¹¹¹ A 17. sz. elején a pápai udvari ülésrendben a *conservatori* valóban a hercegekkel és örgróffokkal egy kategóriában szerepelnek: VISCEGLIA, *Il cerimoniale*, 139–140.

¹¹² HELMRATH, *Rangstreite*, 163–166; BÖLLING, *Causa differentiae*, 171.

megjelenve a helyet cserélgetik). Az egymással rangvitában álló követségek egyébként maguk is törekedtek a békés kiegyezésre. Általában sikerült megállapodniuk, hogy a két fél felváltva jelenjen meg a nyilvános konzisztóriumokon vagy csak egyikük menjen be a fogadóterembe.¹¹³ Két esetben a pápa elkülönítést azaz szétültetést alkalmazott (13., 14. sz.), két esetben, 1490-ben a dán–lengyel (7. sz.), 1504-ben a monferrati–firenzei vitában (17. sz.) az utóbbiak javára döntött, szintén két esetben (4., 15. sz.) pedig másként oldódott meg a helyzet. Egy eset megoldása ismeretlen (1. sz.).

A megoldások Grassi traktátusa szerint tehát a rangvitáknak legtöbbször nem az eldöntésére, hanem a kikerülésére irányultak: a pápa nem változtatja meg vagy pontosítja a sorrendet, mivel a keresztény közösség egyik tagjának sem akar indokolatlanul kedvezni vagy sérelmet okozni. Ezt a ceremóniamester is hangsúlyozta a rangvita-esetek utáni fejezetben.¹¹⁴ Ebből a szempontból teljesen indokoltnak tűnik Grassinak a 47. fejezetben a már idézett távolságtartó véleménye a „veszélyes” és „nem teljesen jogos” sorrendről, és ugyanerre rímelnék I. Miksa császár római megbízott követének, Alberto Piónak, Carpi grófjának 1514. márciusi jelentései. I. Miksa ugyanis – miután már 1513 őszén, egy akkori rangvita kapcsán igyekezett római követét visszahelyeztetni az őt megillető helyre¹¹⁵ – szeretne volna megszerelni a precedencialistát. Parancsára Carpi gróf többször is kilincselte a szertartásmestereknél ezért, de Grassi és kollégája, Balthasar Nicolai sokáig elzárkózott, mondván „sok rangvita még függőben van, amelyet sohasem döntöttek el vagy zártak le, és nagyon nehéz mindenki számára sorrendet megállapítani (*ordinem*

¹¹³ A felváltva való megjelenés a bázeli zsinaton is bevett megoldás volt: HELMRATH, *Rangstreite*, 155.

¹¹⁴ Grassi: *Tractatus*, cap. 49. „*Quod pontifex discordias inter oratores quoscunque super locorum prece-dentia discidentes non iure decidere, sed aliquo modo tranquillare et modificare consuevit*” (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 250–252).

¹¹⁵ HERMANN WIESFLECKER, *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende der Neuzeit*, V: *Der Kaiser und seine Umwelt. Hof, Staat, Wirtschaft, Gesellschaft und Kultur*, Wien 1986, 488, 786, 34. j. A forrás: I. Miksa a pápához. ÖStA HHStA Reichskanzlei, Maximiliana 30 (alt 23b, Konv. 2), fol. 47v. Restaurált fogalmazvány (a kihúzásokat nem jelöltem, a beszúrásokat \ / közé helyeztem). „[De]l[o]co oratoris sui. Beatissime pater, domine reverendissime. Semper ab ineunte aetate nostra sacrosanctae Romane ecclesiae pontifices pro tempore existentes filiali devotione observantia et veneratione prosecuti sumus et Sedem Apostolicam ex animo coluimus et ita animus noster est continue faciendi, et tanto plus beatitudinem vestram quanto eam maioris venerationis affectu colimus ob sua in nos paterna beneficia; itidem semper decor et dignitas nostra nobis ab omnibus fuit integre observata, nec passi sunt ab ullo in personam cuiuspiam minimi ex nostris a quopiam opprimi. Nunc autem intelleximus cum displicentia Carolum ex condam dispositibus arte voluisse precedere magnificum Albertum Pium comitem Carpi consiliarium et \apud sanctitatem vestram/ oratorem nostrum et, quod nobis molestius fuit, in conspectu totius populi Romani adnixus est cum magna contumelia nostra \id agere/ et contra virum non minoris condicionis quam sit \ipsius Caroli/; etiam si non auget oratorem nostrum et quem nos ibidem cum magno incommodo et dispendio sui tenemus, ut sanctitatem vestram magis condecoraremus et nostrum ad eam studium comprobaremus. Itaque rogamus beatitudinem vestram, ... ob]viatur a quopiam nobis in persona oratorum nostrorum contumeliam inferere(!), sed eis servetur locus eorum et decus noster et quilibet gradum et condicionem suam recognoscat, quare tanto magis nos beatitudo vestra ad cultum et observationem suam constringet. Datis Auguste XII. Novembris 1513.”

omnium assignare), mivel nincs is az a kezük ügyében. De azért át fogják nézni a könyveiket, és amit csak találnak, oda fogják adni.” Mivel azonban nem kapta meg, a császári követ legalább az angol–kasztíliai rangvitáról (vö. 18. sz.) igyekezett az egyiküket kikérdezni. Erre megígérték neki az azt szabályozó bázeli zsinati bulla szövegét is.¹¹⁶ Végül március végén Carpi elküldhette a listát, amelyet Grassi könyvéből másoltak ki számára.¹¹⁷

A szertartásmesterek szabódása és az *ordo* előkeresésének állítólagos nehézsége szintén azt mutatja, hogy nem a nyilvánosságnak szánt és nem normatív rangsorként tekintettek a precedencialistára. Ez azonban nem akadályozta meg a szertartásmestereket, illetve magát a pápát abban, hogy bizonyos helyzetekben erre vagy más, precedensértékű előzményekre hivatkozva döntsenek rangvitákban (1490-ben arról, hogy a lengyel követ megelőzi a dánt, 1504-ben pedig arról, hogy a firenzei követ a montferratit), amelyet az érintettek el is fogadtak, így e viták megoldódtak. Arról is tudunk, hogy 1517. március 16-ai bullájában X. Leó hivatalosan is biztosította a császár utáni első helyet a francia királynak. (Igaz, a szakirodalomból ismert jelzet alapján a bullaregisztrum-kötetekben a szövegnek egyelőre nem akadtam nyomára.)¹¹⁸

¹¹⁶ ÖStA HHStA Maximiliana 31 (alt 24a, Konv. 1), fol. 9–12. 1514. március 3., Róma. Alberto Pio Carpi császári megbízott követ jelentése I. Miksához; a vonatkozó részlet: fol. 11v (a kipontozott részek a levél szakadása miatt hiányoznak): „*Lam binis litteris maiestatis vestre mibi iniunxit, ut ei mitterem sub fide publica ordine orat[orum regum] et principum Christianorum, qui servatur hic in Curia Romana ex [...]* decreto conciliorum et Sedis Apostolice. Negligentia mea non est pretermisum, quod iam receperit, verum culpa magistrorum cerimoniarum, quos saepe sollicitavi et rogavi, etiam offerens munera, ut illum mibi tribuerent, verum mibi dixerunt, multorum controversias adhuc pendere, que nunquam decisæ aut terminate fuerunt, et difficillimum esse ordinem omnium assignare, cum nec ipsi illum penes se habeant, verum quod perquirent omnes libros suos, et quicquid habebunt, mibi darent; nondum tamen illum dederunt, verum percunctatus sum eos signanter de oratore regis Hispaniæ et Angliæ, quis eorum alteri preferri debeat, uterque eorum se respondit, verum ipse Hispanus est regem(!) Casellæ preferri regem Angliæ, et de hoc penes se habere bullam cuiusdam concilii, in qua hoc decretum est, promisitque se mibi daturum exemplar illius, quod una cum ceteris quibuscunque, que in hac materia perquirere potero, mittam ad maiestatem vestram.”

¹¹⁷ Uo., fol. 154–157. 1514. március 31., Róma Alberto Pio Carpi császári követ jelentése I. Miksához; a vonatkozó részlet: fol. 156r „*Iniunxerat mibi maiestas vestra mensibus elapsis, ut sibi mitterem ordinem oratorum omnium principum, qui servantur hic in Curia Romana; respondi id difficillimum esse, quomodo nec hic omnia decisæ et statuta erant, ut certe esse deberent, multasque controversias et questiones adhuc inter ipsos pendere, ea tamen, que reperiri potuerunt, extracta ex libro reverendi domini episcopi Pisaurensis cerimoniarum magistri [= Grassi] ad maiestatem vestram transmittito.*” A levél melléklete hiányzik.

¹¹⁸ CARDINALE, *Le Saint-Siège et la diplomatie*, III. 1517. március 16., regisztrumbejegyzése: ASV Registri Vaticani, vol. 1196, fol. 224r. E jelzet minden jel szerint félreértés következménye, mivel a kötet régi számozás szerinti 224. oldala üres, a gépi számozás szerinti oldalon pedig pedig X. Leónak a fol. 223r–225v (régii számozás szerint 225r–227v) oldalon szereplő bullája a lateráni zsinat „*super sexta sessione facienda*” vonatkozik, kelte Róma, 1517. március 17. A kötetben található rubricellák szerint ebben a kötetben a keresett tárgynak megfelelő ügy nincs. – Cardinale szerint (uo.) a bulla két példánya: ASV Archivum Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1905, 1906. Ezt azonban a kézirat leadásáig nem volt alkalom megnézni.

Arra a kérdésre, hogy a rangviták melyik listának vagy listáknak az ismeretét és alkalmazását (elfogadását vagy elutasítását) tükrözik, igazából nem lehet felelni. A lista, vagyis listák közül valójában csak az *A*, a *B* és az *E* változat tartalmaz rangvitára való utalásokat. Bár a példákat megvizsgálva az *A* listát tüntethettem fel leggyakrabban – és ez kronológiailag meg is felel annak, hogy Grassi mondanivalóját leginkább elődje szertartásmesteri naplójából vett példákkal támasztotta alá –, de bizonyos esetekben az *A* lista előzménye, a *B* is szóba jöhet (az *A* egyszerűsített későbbi változata, az *E* csak logikailag, hiszen az *A*-hoz képest a sorrendje ugyanaz). Három esetben (14., 16., 17. sz.) elméletileg a még korábbi *D* listát is figyelembe vehetjük annak ellenére, hogy ezek mind 1504-ben történt esetek (Monferrat őrgrófjának helyét viszont egyelőre csak ebből a *D* listából ismerjük). A példák azonban több, mint harmadában, azaz hét esetben (1., 5., 6., 9., 11., 15., 19. sz.) semmi támpontunk sincs. Mindez összeeseng azzal, hogy a felek rangigényeinek és érvelésének legtöbbször közülük sincs a listákban található sorrendhez. 1490-ben például, amikor a dán király követét, Ewald von Senenbroder schleswigi prépostot (a szokás, tehát a lista alapján) a lengyel király követe mögé sorolták, saját vágya szerint magát közvetlenül a francia király követe mögé helyezte volna.¹¹⁹

5. MAGYAR RANGVITA-ESETEK

Mindezek fényében vegyük szemügyre a Grassi traktátusában ismertetett két magyar rangvitát! A magyar király követei egyrészt a skót, másrészt a nápolyi király követeivel szálltak vitába 1487-ben, illetve 1494-ben. Bár mindkét példa Burckard szertartásmesteri naplójából való átvétel, amely ezen diáriumok közül egyedülként régóta kiadott formában is hozzáférhető, de a kutatás a magyar vonatkozásokra eddig tudtommal nem figyelt fel. (Meg kell jegyezmem, hogy a *B* lista egyik, 16. század végi lejegyzésében utalnak a portugál–magyar rangvita tényére, de erre sem a *Tractatus de oratoribus* szövegéből, sem máshonnan nem ismerek egyelőre példát, noha az eddigiiek alapján egy efféle rangvita logikusan bekövetkezhetett.)¹²⁰

Magyar–skót rangvita. 1487. február 2-án Kamarcai Vitéz János szerémi püspök és váradi prépost mint Mátyás király akkor már egy ideje Rómában tény-

¹¹⁹ Burckard: *Diarium* (ed. CELANI), I, 297, 1490. február 2. „...quam locum ipse dominus Ewaldus acceptavit, licet prius mihi dixisset locum suum esse immediate post oratorum regis Francie.” Az esetet említi Grassi: *Tractatus*, cap. 48.17. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 250, és kommentár uo., 622–623.) – a svéd király követe a bázeli zsinaton hasonló módon amellet érvelt, hogy az összes király elé kell kerülnie országa régi volta miatt: HELMRATH, *Rangstreite*, 171–173.

¹²⁰ 1526-ból viszont idéz egy skót–portugál rangvitát FLETSCHER, *Diplomacy in Renaissance Rome*, 72–73.

kedő követe¹²¹ került ellentétbe IV. Jakab skót király két követével, William Scheves Saint Andrews-i érsekkel¹²² és Robert Blackadder glasgow-i püspökkel¹²³ a Cappella Sistinában, illetve a Szent Péter-bazilikában tartott pápai mise előtt. Grassi traktátusa és Burckard naplója egyaránt beszámol az esetről:

„*Ungari contra Schotos*

Similiter et hec de duorum regum, videlicet Ungarie et Scotie oratoribus dissidentibus legi, videlicet Purificationis die anno 1487 certant legati Ungarie et Scotie de precedentia. Hortatu pontificis hi concordant, ut ea die maneant Ungari, qui prius advenerant, sacris sequentibus venirent Scotti nec compareant Ungari et ita servetur, donec conveniat.”

Grassi: *Tractatus*, cap. 48.16, 103r (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 250.)¹²⁴

„*Feria sexta, II februarii, festo purificationis beate Marie virginis sanctissimus dominus noster, quum in camera papagalli¹²⁵ paramenta consueta acciperet, mandavit mihi, quod dicerem archiepiscopo Sancti Andree et episcopo Glasquensi, oratoribus regis Scotie, quod cederent ac locum supra se darent episcopo Syrmieni, oratori regis Hungarie ex eo, quod tempore felicitis memorie Pii pape II decisum esset et declaratum, quod rex Ungarie Scotie regem precedere deberet. Similiter et domino Melchiori Truchses,¹²⁶ oratori illustrissimi marchionis Brandenburgensis, non electoris sed fratris sui,¹²⁷ quod non veniret ad capellam ad evitandum contentionem inter eum et oratorem domini Venetorum,¹²⁸ qui propter confederationem publicandam hoc mane venturus esset ad capellam. Dixi, utique dominus Melchior acquievit, sed alii se opposuerunt. Nam papa ad capellam majorem*

¹²¹ FRANKÓI, *Magyarország és a Szent-szék*, II, 229–238; FRANKÓI VILMOS, *Mátyás király magyar diplomatai*, XIV: *Ifjabb Vitéz János*, 8. közl. Századok 33 (1899) 291–309, 9. közl. uo., 389–410, 389–400; SONNEVEND GERGELY, *Ifjabb Vitéz János veszprémi püspök*, Veszprém reneszánsza, 121–174, 127–128; PÁLOSEALVI TAMÁS, *Vitézek és Garázdák. A szlavóniai humanisták származásának kérdéséhez*, Turul 86 (2013) 1–16, 2, 4; TAMÁS PÁLOSEALVI, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526* (Magyar történelmi emlékek. Értekezések), Budapest 2014, 168–171, 446.

¹²² Rövid életrajza: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 1231–1232; HC II, 88.

¹²³ Rövid életrajza: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 992–994; HC II, 160; HC III, 203.

¹²⁴ A címet Grassi sajátkezűleg írta a margóra, de később adta a szövegnek. Lásd a kiadás idézett oldalán a 2. jegyzetet. Az általam nézett másolatban a szöveg teljesen egyező: BAV Barb. Lat., vol. 2452, fol. 126v–127r. Kommentárja: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 620–622.

¹²⁵ Öltözőszoba.

¹²⁶ Apostoli protonotárius, lindauai és Bamberg-St. Gangolf-i prépost, speyeri éneklőkanonok és würzburgi kanonok († 1494). *Burckard: Diarium* (ed. CELANI), I, 180–181, 3. j.; STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 1264.

¹²⁷ Siegmund brandenburg-kulmbachi örgróf, Johann Cicero örgróf féltestvére. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 621., 1087–1088. j.

¹²⁸ Bernardo Bembo, Agostino Barbarigo velencei dózse követe († 1509). STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 986–987.

eunte predicti oratores Scotorum regis sanctitati¹²⁹ sue graviter conquesti sunt cardinalis Andegavensi¹³⁰ eos adjuvante, ex quo papa mandari per me fecit et ipsis et alteri regis Hungarie oratori, ne in capellam intrarent, quod et feci. Deinde quamprimum sanctitas sua facta ex more oratione solium ascendisset, vocari fecit omnes cardinales, quibus ante eum per circulum stantibus proposuit rem questionis oratorum regum predictorum, eorum petens consilium, sed re non decisa cardinales ad sua loca redierunt; fecerunt deinde in cappis suis pape reverentiam. (...) ¹³¹ Interim papa mandavit mihi, quod pro hoc mane archiepiscopo Sancti Andree et episcopo Glasquensi predictis locum darem inter episcopos assistentes et episcopo Syrmiensi inter oratores predictos, quod Syrmiensis acceptavit, illi vero recusantes capellam exiverunt. (...) ¹³² In fine papa dedit benedictionem et plenarias indulgentias, quas celebrans pronuntiavit, quo facto archiepiscopus Sancti Andree et episcopus Glasquensis coram pontifice protestati sunt de injuria eorum regi hodie facta, petentes ipsis justitiam ministrari; idem supplicarunt et protestati sunt cardinalis Andegavensis cum oratoribus regis Francie, comite Tendille,¹³³ regis Portugallie¹³⁴ et regis Romanorum¹³⁵; papa respondit cardinales predicta ordinasse et quod ipse eis libenter justitiam ministrabit.”

Burckard: *Diarium* (ed. CELANI), I. 180–182.¹³⁶

Grassi az esetet röviden úgy intézi el, hogy a pápa biztatására a felek simán kiegyeztek a felváltva való megjelenésben, amelyet a magyar fél kezdett, mivel aznap előbb érkezett meg a kápolnába. A burckardi naplóban azonban az eset leírása befejezetlen: VIII. Ince még a mise előtt jó előre figyelmeztette a skótokat, hogy egy II. Pius idejében született döntésnek megfelelően adjanak elsőbbséget a magyar követnek. (E döntést egyelőre nem tudom azonosítani; a magyar királyt a skót előtt szerepeltető *B* lista feltehető keltezésével viszont egybecseng II. Pius pontifikátusának ideje.) Az eset a brandenburgi és velencei követek rangvitájával egyi-

¹²⁹ A szövegkiadásban tévesen: ‘sanctitatis’.

¹³⁰ A szövegkiadásban: ‘Andegavense’; Jean Balue, 1467-től haláláig Angers püspöke, bíboros (tit. S. Susanna 1467–1483, Albano 1483–1491, Praeneste 1491–† 1491), Franciaország bíboros protektora. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 979–981; HC II, 15, 59, 60, 65, 87.

¹³¹ A kihagyott mondatban Burckard megnevezi a pápa mellett maradó, és a paramentumokat átvevő bíborosokat.

¹³² A kihagyott szövegrész a gyertyák megáldásának, a kápolnából a szomszédos Szent Péter-bazilika főoltárához tett körmenetnek, a pápai mise részleteinek, valamint a velenceiekkel kötött szövetség kihirdetésének részleteit írja le.

¹³³ A spanyol követ, Iñigo (II.) Lopez de Mendoza, Tendilla második grófja († 1515), STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 1141–1144.

¹³⁴ Pedro de Noronha királyi *maior domus* és Vasco Fernando, portugál követek, STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 622, 1094. j., 1163 (az előbbi életrajzi adatai).

¹³⁵ Robert van Blytterwick (Blitterswijk), gelderni kancellár, I. Miksa római király követe. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 996–997.

¹³⁶ A szövegben szereplő rövidítéseket jelzés nélkül feloldottam, a vesszőket megváltoztattam: a mellékmondatot tömörítő szerkezetek előtt és mögött tett vesszőket mellőztem, a vonatkozó mellékmondatok elé vesszőt tettem.

dejűleg történt. De míg a brandenburgi követ arra a pápai kérésre, hogy aznap ne legyen jelen, engedett, a skótok tiltakoztak. A felkért bíborosok nem tudtak az ügyben dönteni; a pápa megoldása, hogy a két skót püspök-követet a mise asszisztenciájához kívánta sorolni, Vitéz Jánost pedig a követek között hagyta, nem sikerült, mivel a skótok távoztak. A mise végén viszont más rangvitázó felekkel együtt újból panaszt tettek a pápánál, aki gyakorlatilag visszakozott, a bíborosokra hárítva a dolgot. Lehet, hogy ezután tényleg sor került a kiegyezésre, de erről Burckard már nem tudósít. Az esetnek megfelelően a skót–magyar rangvitát Grassi jelezte is az *A* listában, mind a szertartásmesteri naplóbeli, mind a traktátusában szereplő lejegyzéskor.

Magyar–nápolyi rangvita. A másik eset hét évvel később, 1494-ben, ugyancsak gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén történt. Ekkor Bakócz Tamás egri és Sánkfalvi Antal nyitrai püspök és pozsonyi prépost, II. Ulászló király diplomatái¹³⁷ kerültek rangvitába Alvise Paladini rezidens nápolyi követtel.¹³⁸ A dolgot bonyolíthatta, hogy a Paladinit Rómába küldő Aragóniai Ferdinánd (Ferrante) nápolyi király néhány nappal korábban, 1494. január 25-én meghalt, ami elvileg a követ megbízatásának végét is jelentette. Ugyanakkor az új király, II. Alfonz követeként Antonio Alessandri csak márciusban érkezett meg a hódoló követséggel a Városba, tehát addig Paladini legalábbis ügyvivő volt.¹³⁹

„*Oratores regis Neapolitani contra oratores regis Ungarie*

Insuper aliam contentionem inter oratores regis Sicilie ex una et regis Ungariae ex altera in die Purificationis anno 1494 intervenisse legi, quam predictus sancte memorie Innocentius VIII [helyesen: Alexander VI] hoc modo compescuit potius quam diffinit, nam cum gemini essent oratores Ungariae et clerici et unicus laicus regis Neapolitani, iussit pontifex prefatus ad solium suum vocari ac ibi sedere ad sinistram suam in summo gradu pretactos geminos, relicto laico in suo loco, sed hiis ecclesiasticis immediate post penitentiarioros, prelatos et ante omnes etiam imperiales oratores candellas distribuit, tacentibus super hoc imperialibus et aliis regis, ut sic conticerent admonitis.”

¹³⁷ Bakóczra lásd: HORVÁTH RICHÁRD, *Bakócz IV. Tamás, Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke Margit), Budapest 2003, 228–232 (korábbi irodalommal), 228. Sánkfalvira lásd KÖBLÖS JÓZSEF, *Az egyházi közéletreteg Mátyás és a Jagellók korában (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával)* (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12), Budapest 1994, 465–466; MIRIAM HLAVAČKOVÁ, *Diplomat v službách uhorských kráľov. Působenie nitrianskeho biskupa Antona zo Šankoviec na sklonku stredoveku*, *Historický Časopis* 58 (2010) 15–35, 27–29.

¹³⁸ 1470-ben Matera kapitánya, *consigliere di Terra d'Otranto, Bari e Capitanata*, 1491-től rezidens római követ. Rövid életrajza: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 1169–1170.

¹³⁹ Vö. CAPPELLI, *Cronologia*, 471; MATZ, *Ki mikor*, 69; STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 617, 1060. j., 961. A követ megbízatása valóban megszűnt ura halálhírének vételével: Grassi: *Tractatus*, cap. 86. (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 306, vö. uo., 86–87).

Grassi: *Tractatus*, cap. 48.12, 92^{rv} (ed. STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 249.)¹⁴⁰

„Dominica quadragesime, secunda mensis Februarii, festo purificationis beate Marie virginis sanctissimus dominus noster paratus more solito venit ad capellam majorem supradictam, ubi facta ex more sibi per cardinales reverentia benedixit et distribuit candelas. Reverendissimus dominus cardinalis Neapolitanus¹⁴¹ dedit pape II magnas candelas, quas tenuerunt dominus Pisauri¹⁴² a dextris et senator¹⁴³ a sinistris, et parvam, quam tenuit dominus Petrus Carancius cubicularius secretus:¹⁴⁴ deinde papa accepto gremiali dedit ipsi Neapolitano cardinali, prelati et aliis more solito; dominus Pisauri, post assistentes ante alios prelatos paratos et Tispoto¹⁴⁵ immediate post cardinales [ti. kapitak gyertyát]. Et quia contentio erat inter oratores regis Ungarie et regis Neapolitani, sanctissimus dominus noster, premissis oratore Neapolitani in loco ordinario, vocari fecit ad se dominos oratores clericorum(!) non prelatos oratores¹⁴⁶ regis Hungarie et eis dari fecit locum in gradu plani solii sui a sinistris, prope prelatos assistentes, ubi manserunt usque completo toto officio et non venerunt ad processionem. Papa dedit illis candelas post prelatos paratos ante penitentarios paratos, et sic etiam ante omnes alios oratores, licet ibi essent oratores regum Romanorum¹⁴⁷ et Francie.¹⁴⁸”

Burckard: *Diarium* (ed. CELANI) I, 457.¹⁴⁹

¹⁴⁰ A címet Grassi sajátkezűleg írta a margóra, de később adta a szövegnek. Lásd a kiadás idézett oldalán az 1. jegyzetet. Az általam nézett másolatban a szöveg teljesen egyező: BAV Barb. Lat., vol. 2452, 125^v–126^r. – Kommentárja: STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 317, 617–618.

¹⁴¹ Oliviero Carafa, nápolyi érsek (1458–1484), bíboros (tit. SS. Marcellini et Petri, 1467–1470, S. Eusebii 1470–1476, Albano 1476–1483, Sabina 1483–1503, Ostia 1503–†1511), Ragusa bíboros protektora, HC II, 14, 59, 60, 61, 62, 200; STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 1028–1030.

¹⁴² Aloysius Capra, pesarói püspök (1491-től), a pápai kancellária régense, *abbreviator de parco maiore* 1497, (†1499) HC II, 214; THOMAS FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)* (BDHIR 63), Tübingen 1986, 277, n. 109; Burckard: *Diarium* (ed. CELANI), II, névmutató, 578.

¹⁴³ Andrea de’Nigusanti da Fano, Burckard: *Diarium* (ed. CELANI), I, 457, 1. j.

¹⁴⁴ VI. Sándor familiárisa, toledói kanonok (†1501). Burckard: *Diarium* (ed. CELANI), I, 457, 2. j.

¹⁴⁵ Személyét egyelőre nem tudtam azonosítani.

¹⁴⁶ Így a szövegkiadásban; a „clericorum” alakot helyesebb lenne javítani, így: „vocari fecit ad se dominos oratores – clericos non prelatos oratores – regis Hungarie”. THUASNE a szövegkiadásában e részt önkényesen átjavítva lerövidítette: *Johannis Burcardi... Diarium* (ed. THUASNE), II, 88.

¹⁴⁷ Marquard von Breisach III. Frigyes, majd I. Miksa titkára, bregenzi vogn, a római király követe, STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 1007–1008. Burckard naplójában az 1494. január 11-ei Rómába érkezését is említi: Burckard: *Diarium* (ed. CELANI), I, 456.

¹⁴⁸ Rostaing d’Ancézune, Fréjus püspöke (1487–1494/5), embruni érsek (1494–†1510), és Juan de Serra (†1508). STENZIG, *Botschafterzeremoniell*, 618, 965–967 (Ancézune), 1234–1235 (Serra). HC II, 148, 155, III, 190. (Ancézune).

¹⁴⁹ A szövegben szereplő rövidítéseket jelzés nélkül feloldottam, a vesszőket megváltoztattam: a mellékmondatot tömörítő szerkezetek előtt és mögött tett vesszőket mellőztem, a vonatkozó mellékmondatok elé vesszőt tettem.

VI. Sándor pápa megoldása 1494-ben hasonló volt, mint elődjének a skót követek esetében: Bakóczot és Sánkfavit „kiemelte” a kollégák közül és trónszéke baljára ültette őket, mivel ketten voltak és egyháziak. De Burckard megjegyzése szerint nem voltak püspökké szentelve, ezért nem vettek részt sem a liturgikus cselekményekben, sem a körmenetben, hanem végig a helyükön ültek. Így viszont az összes többi követ előtt kaptak gyertyát, pedig I. Miksa római király és VIII. Károly francia király követei is jelen voltak, akik kétségtelenül rangosabbnak számítottak.

Az a forrásrészletekből nem derül ki, hogy a rangvitát a magyar követek kezdeményezték-e. De ezt nagyon valószínűsíthetjük egyrészt abból, hogy a nápolyi király mind az *A*, mind a korábbi *B* lista alapján megelőzi a magyart, tehát a nápolyi követnek nem lett volna érdeke kötekedni, másrészt Bakóczék küldetésének céljából. A magyar diplomaták ugyanis mások mellett éppen a nápolyi udvarral szemben királyuknak az Aragóniai Beatrixszal kötött házassága felbontásáért küzdöttek, így nem is lehettek az ellenféllel túlzottan szívélyes viszonyban.¹⁵⁰ Mindezt tetézte, hogy Ferdinánd nápolyi király (nem mellesleg Beatrix apja) haláláig sikerrel akadályozta meg a házasság semmissé nyilvánítását,¹⁵¹ így a Rómába február 2-ig már nagy valószínűséggel megérkezett halálhíre felbátoríthatta Bakóczot és Sánkfalvit. Ha tehát ekkor valakivel szemben meg akarták Rómában a magyarok mutatni, hogy ki a tekintélyesebb, akkor az éppen a nápolyi követ lehetett.

Noha a pápai szertartásmesteri naplók jellegüknel fogva a szabályos és rendes eseteket, tehát amikor a precedencia minden vita nélkül megvalósult, általában nem részletezik, a magyar vonatkozású példák száma az eddig még fel nem tárt naplókötetektől bizonyára gyarapítható.¹⁵² Hogy nemcsak rangviták lapulnak a kötetekben, azt bizonyítja az az ANTONÍN KALOUS által most feltárt esküvői szertartásszöveg, amely II. Ulászló és Anne de Foix királyné 1502. szeptember 29-ei, Pietro Isvalies bíboros és pápai legátus által celebrált székesfehérvári házasságköté-

¹⁵⁰ KUBINYI, *Diplomáciai*, 121–122.

¹⁵¹ BERZEVICZY ALBERT: *Beatrix királyné (1457–1508). Történelmi élet- és korrajz* (Magyar történelmi életrajzok), Budapest 1908, 514–515, 520–522, 526–528, 530–531, 545.

¹⁵² Grassi naplója harmadik kötetének egy nápolyi másolatából másolt öt szövegrészlet található a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában, Ms. 4995, 4. konv. Óváry Lipótnak a nápolyi Biblioteca nazionaleben végzett kutakodásairól (1095–1709), eredeti régi jelzet: Biblioteca di S. Martino I. A. 10. *Diaria et cerimoniale Leonis Papae X, auctore Paride Maria de Grassis ceremoniarum magistro*, 7 lap. (1513. év, Bakócz Tamás Rómában). Köszönöm PÉTERFI BENCE barátomnak, hogy e kéziratra felhívta a figyelmemet! Magyar kutatók közül Grassi szertartásmesteri naplóját Rómában tudomásom szerint csak ÉRSZEGI GÉZA tanulmányozta, aki a „paraszt-okmánytár” előmunkálataikor Bakócz Tamás legátusi megbízatásához az 1513. július 15-ei és október 24-ei konzisztóriumai bejegyzéseket másolta ki és közölte (ezek egyikét már ÓVÁRY is kimásolta): *A Curia Romana középkori levéltárai*, LSz 28 (1978), 321–339, 336–338. A későbbi szertartásmesterek naplói magyar szempontból még teljességgel kutatlanok.

sén hangzott el a királyné megkoronázása előtt.¹⁵³ A rangvitákra visszatérve: 1529-ben például egy olyan vitában, amelyben a magyar fél az angolt (!) próbálta megelőzni, VII. Kelemen felkérésére az akkori rangidős szertartásmester, Biagio Martinelli da Cesena mutatott be korábbi szertartásmesteri „dokumentációt” annak alátámasztására, hogy az angolok állnak rangban előrébb.¹⁵⁴ Az eset részleteinek vizsgálata nemcsak azért lenne lényeges, hogy azonosítsuk a magyar követ személyét,¹⁵⁵ hanem mert közvetve rávilágíthat arra is, hogy mekkora lehetett a magyar király *rangigénye*. 1542 nyarán I. Ferdinánd király például (neheztelve az új bíborosok kreációjakor országainak mellőzése miatt), úgy igyekezett – némileg túlozva – Várday Pál esztergomi érsek bíborosi kinevezése érdekében érvelni Girolamo Verallo pápai nunciussal, „hogya a francia és a magyar király között máskor is voltak viták, jóllehet az a döntés született, hogy a magyar uralkodó a francia mögött a második helyet birtokolja; az egyéb megfontolások mellett figyelembe kell venni, hogy miközben Franciaországnak számos bíborosa van, Magyarországnak egy sincs.”¹⁵⁶ Az ekkor már bő egy évtizede, 1531 óta római királyi címet is viselő Ferdinánd itt nyilván nem e rangosabb titulására gondolt, amellyel a precedencialista szerint egyértelműen megelőzné a francia királyt. Bár valószínűleg semmiféle olyan tényleges döntés nem létezett, amelyre hivatkozott, mindez annyiban összecseng az 1529. évi példával, hogy a magyar királynak – legalábbis magyar nézőpontból – a rangsorban jóval előrébb kellene állnia. I. Ferdinánd király érvelésének értelmében a császár, a római király és a francia király után, a negyedik helyen.

A késő középkorból néhány olyan felsorolást is ismerünk a római Kúrián kívülről, amelyek a magyar királyt negyedik vagy ötödik helyen említik. De ezek részint nem királyságoknak, hanem inkább keresztény népeknek a felsorolásai, részint egyéb szempontok, indokok befolyásolták a sorrendet. Például a Velencei Köztársaságnak a török háborúban a peloponnészoszi Modone (Methoni) erőd elvesztéséről beszámoló európai „körlevele” 1501-ben talán a szövetségi és szomszédai kapcsolat okán sorolta a további címzettek között a negyedik helyre, a csá-

¹⁵³ ANTONÍN KALOUS, *Late Medieval Nuptial Rites. Paride Grassi and the Royal Wedding at Székesfehérvár (Hungary) in 1502*, *Questions Liturgiques* 97 (2016), 51–64, a szövegközlés Grassi naplójából (BAV Vat. Lat., vol. 4739, fol. 36v–38v): 61–64.

¹⁵⁴ BAV Vat. Lat., vol. 12 276, fol. 87r. „ostendi plures decisiones ceremoniarum et predecessorum meorum in officio, per que datatur precedentia Angliae.” uo., 92r. „Respondi (ti. a pápának) secundum ceremonias et annotationes predecessorum meorum”. Idézi FLETCHER, *Diplomacy in Renaissance Rome*, 65, és uo., 24. j.

¹⁵⁵ Az 1528 végén I. János király által küldött Ciprusi Hannibál (Annibal Cartaginensis Cyprius) királyi kamarás, illetve az I. Ferdinánd által 1529-ben Rómába küldött Andrea dal Burgo (Borgo) egyaránt lehet. FRAKNÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései*, III, 10, 13–14.

¹⁵⁶ Idézi és fordításban közli: TUSOR PÉTER, *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században* (CVH I/3), Budapest–Róma 2005, 50; LACZLAVIK GYÖRGY, *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)* (Szilutt. Korszerű történelmi életrajzok), Pécs–Budapest 2014, 72 (TUSOR alapján).

szár, a francia és a spanyol király mögé II. Ulászlót.¹⁵⁷ Ugyancsak negyedik helyet említ az 1455. évi bécsújhelyi birodalmi gyűlés üléséről Juan Carvajal bíboros legátusnak beszámoló Enea Silvio Piccolomini levele. A III. Frigyes császár elnökletével folyó törökellenes tanácskozáson „az ülésrendről hosszasan vitatkoztak, és nem sikerült megegyezést találni” a jelen lévő trieri érsek, a többi választófejedelem követei, az aragón király követe, más résztvevők, így a szintén személyesen megjelent V. László fiatal magyar és cseh király között: „a magyar király pedig, akinek a negyedik hely jár az összes király között, a legalacsonyabb rangú helyre, a bíborosok közé ülhetett.”¹⁵⁸ A legalacsonyabb rangú hely persze az uralkodók szempontjából értendő.

A pápai udvarnak azonban mások voltak a szempontjai. Az egész kereszténységet átfogó, univerzalizisztikus igény nem nagyon volt elválasztható az itáliai regionális hatalmi viszonyoktól és érdekektől: a késő középkorban a pápa nemcsak egyházfő, hanem egyúttal az Egyházi Állam uralkodója is. Ebből a mediterrán, itáliai nézőpontból Közép-Európa minden jelentősége és fenyegetettsége ellenére mégiscsak távoli maradt, így a magyar király eleve nem a negyedik, hanem a hatodik helyről „indult”. A precedencialisták során végigtekintve másfélszáz év alatt viszonylagos „lecsúszásának” lehetünk tanúi. Ez azonban kis mértékű, és egyrészt annak tudható be, hogy a sor elejére bekerült a császár és külön a római király is, másrészt hogy a 15. század közepi *B* változathoz képest a század végére az *A* listában Portugália és Skócia királyai előrébb kerültek. A tengerentúli gyarmatbirodalom kiépítése felé haladó Portugália esetében ez akár még érthető lehet. De hogy Skócia miért került előrébb, arra egyelőre nem leltem magyarázatot. Hogy ez a magyarok számára sem volt elfogadható, mutatja, hogy az ismert és Grassi traktátusában példaként szereplő magyar rangviták egyike éppen a skót követekkel zajlott.

* * *

A pápai precedencialisták, ahogy már szó esett róla, nem hivatalos szabályozások, hanem belső használatra készült segédletek voltak, ezért a pápai udvarban megforduló követségek előtt nem is kellett részleteiben pontosan ismertnek lenniük. (Persze tartalmukat alkalomadtán szeretnék volna tudni;

¹⁵⁷ CSUKOVITS ENIKŐ, *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban* (Magyar történelmi emlékek. Értekezések), Budapest 2015, 124, további példákkal. A velencei levél 1500. szeptember 5-ei; szövege és a címzettek Marino Sanuto naplójának szeptember 9-ei bejegyzéséből ismert: WENZEL GUSZTÁV, *Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot érintő tudósításai I: 1496–1501*, Magyar TT 14 (1869), teljes kötet, 137–139.

¹⁵⁸ Enea Silvio Piccolomini Juan Carvajal bíboroshoz, Bécsújhely, 1455. március 12. „*Ibi de sedibus diu disputatum est, neque concordia reperire potuit.*” [...] „*Rex autem Hungariae, cui quartus inter omnes reges locus debetur, in infimo loco inter cardinales sederit.*” A levél (nem hibátlan) közlése: LINO GÓMEZ CANEDO, *Don Juan de Carvajal. Un español al servicio de la Santa Sede, cardenal de Sant’ Angelo legado en Alemania y Hungria, 1399?–1469*, Madrid 1947, 326–335, 333. (BAV Vat. Lat., vol. 1787, fol. 56v–64v.)

ezt I. Miksa császár idézett példája is mutatja.) Ráadásul a római udvarban a felmerülő rangvitákat mindig esetileg kezelték, legtöbbször a döntés kikerülésével és a rangsorra való tételes hivatkozás nélkül. Az aktuális precedencialista tehát csupán a „szokásos” keretet adta a szertartásmesterek számára, hogy az éppen soron következő liturgikus eseményt vagy ceremóniát protokolláris szempontból hibátlanul bonyolíthassák le.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a 15–16. századi pápai udvari követ-rangsorok, bár átfogó, összeurópai felsorolások, a magyar király helyét mégsem annyira európai, mint inkább csak római szinten érzékeltetik. A viszonylag tisztességes – középmezőnybeli – rang tehát az Apostoli Szentszék mindenkori és némileg szubjektív nézőpontjából értékelendő.

LAKATOS BÁLINT

5. Lakatos Bálint előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

6. Kanász Viktor előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

FRÁTER GYÖRGY GYILKOSSÁGI PERÉNEK FORRÁSAI A VATIKÁNI LEVÉLTÁRBAN¹

I. ELŐLJÁRÓBAN

1551. december 17-ére virradóan Fráter György esztergomi érsek és prímás, erdélyi vajda vérbe fagyva holtan feküdt az alvinci kastély hideg kőpadlóján. A horvát származású pálos barát bár erős törökellenes katonai hagyományokkal rendelkező családban nőtt fel,² halálát mégis keresztény katonák okozták, I. Ferdinánd (1526–1564) zsoldosai – félve a törökök térhódításától – gyilkolták meg. Eme ellentmondásos tett – bár nem volt példa nélküli a korabeli Európában³ – az egész keresztény világban hatalmas visszhangot keltett,⁴ s évszázadok múlva is foglalkoztatta az embereket mind Magyarországon⁵ mind pedig külföldön.⁶

Ferdinánd király tartván a következményektől igyekezett gyorsan cselekedni, így már 1552 januárjában útnak indította Rómába Gregorjanci Pál zágrábi püspököt,⁷ hogy a pápa előtt mielőbb tisztázza a történeteket. Hiába tettek meg mindent

¹ 2016 tavaszán három hónapon át folytatott római, vatikáni kutatásaimat a Pásztor Lajos Alapítvány és az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport támogatta.

² Fiútestvérei mind a törökök elleni harcban estek el. ZOMBORI ISTVÁN, *Fráter III. György*, Esztergomi érsekek 1001–2003 (szerk. Beke Margit), Budapest 2003, 247–254, 247.

³ Jó például szolgál Juan Díaz 1546-ban történő meggyilkolása (MIRIAM HALL KIRCH, *Death on the Danube*, Aspects of Violence in Renaissance Europe (szerk. Jonathan Davies), Farnham 2013, 61–82.), a Török Bálint ellen tervezett merénylet (BESSENYEI JÓZSEF, *A Héttorony fogja. Török Bálint* (Labirintus), Budapest 1986, 68–69.), vagy a Zrínyiek által megölt Hans Katzianer esete. (VARGA SZABOLCS, *Leónidasz a végvidéken. Zrínyi Miklós (1508–1566)*, Pécs–Budapest 2016, 108–113.)

⁴ A gyilkosság óriási megdöbbenést váltott ki a pápai udvarban, az eset a Habsburg–pápai kapcsolatok egyik legkomolyabb válságához vezetett. MOLNÁR ANTAL, *A pápaság és Magyarország a török uralom idején (1526–1686)*, Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében (szerk. Zombori István), Budapest 2004, 189–217, 196.

⁵ A bíboros kedvelt irodalmi alakká vált, életét többen is feldolgozták. KEMÉNY ZSIGMOND, *Zord idő*, 1862; JÓKAI MÓR, *Fráter György*, 1893; HUNYADY FERENC, *Szétesett ország*, Budapest 1937; LISSÁK GYÖRGY, *Az aranykígyó*, Budapest 1970.

⁶ Jó példa erre a francia származású Béchet useri kanonok, aki 1715-ben életrajzot írt Frátererről (HANKISS JÁNOS, *Fráter György francia életírója*, TSz 13 (1928) 79–112, 81), vagy George Stephens műve. VARANNAI AURÉL, *George Stephens Martinuzzi–regénye*, Filológiai Közlöny 19 (1973) 173–179.

⁷ A püspök tevékenységéről bővebben: JÁNOSI MÓNKA, *Egy elfelejtett XVI. századi jogász-püspök, Gregorjanci Pál*, Társadalomtörténeti tanulmányok (szerk. Fazekas Csaba), Miskolc 1996, 70–74.

Ferdinánd emberei, a pápa haragját nem sikerült lecsillapítani. III. Gyula⁸ a hír hallatán kiközösítéssel sújtotta a gyilkosság elkövetőit, Giovanni Battista Castaldo márkit és Sforza Pallavicini főstrázsamestert, majd az ügy kivizsgálása végett 1552 márciusában elrendelte egy négy bíborosból álló testület felállítását.⁹ Ezzel kezdetét vette egy egészen 1554-ig elhúzódó, sokszor akadozó, részletes és bonyolult kivizsgálási eljárás. Ennek az alapját a pápa és Ferdinánd jogászaik által összeállított *artikulusok* alkották, melyeknek fő célja a barát árulásának vagy ártatlanságának, s ezáltal a gyilkosság jogosságának a tisztázása volt.¹⁰

Eme igen zavaros, a Valois-Habsburg ellentétől, V. Károly spanyol király és császár (1516/1530–1555) birodalmának belviszályaitól és a vallásháborúk csatazajától hangos, igen kényes diplomáciai helyzetben a vizsgálatot 1554. február 7-ig a pápa Ferdinánd király mellé rendelt nunciusa, gróf Girolamo Martinengo¹¹ apát vezette. Ő többnyire az örökös tartományokban, – leginkább Bécsben – és Magyarországon tevékenykedett.¹² Fő feladata a Fráterrel kapcsolatban álló, Ferdinánd király emberei által összegyűjtött tanúk megidézése, kihallgatása, a tanúvallomások írásba foglalása, valamint a bizonyítékként használható levelek és levélrészletek összegyűjtése, azok hiteles másolatainak, szükség szerinti fordításai-
 iknak az elkészítése volt.¹³ A nagy munkához megfelelő személyzetet is kapott, többségében a Ferdinánd által kijelölt ügyvédek, titkárok vagy tanácsosok személyében. Köztük volt például Johann Albert Widmanstetter udvari tanácsos, aki Lorenzo Maggio (Martinengo unokaöccse és titkára) mellett másodjegyző volt, Giulio Locatelli, aki titkárként vett részt a vizsgálatban, Bernhard Walther alsó-ausztriai szenátor, aki ügyész volt vagy a jogásként dolgozó Philip Gundel. Mivel Martinengo nem tudott – és valószínűleg nem is nagyon akart – a távoli és veszélyes, háborúktól sújtott Erdélybe személyesen elmenni, helyetteseként Mar-

⁸ Giovanni Maria Ciocchi del Monte, Szent Péter utóda 1550 és 1555 között († 1555. március 23.). Modern biográfiája: FRANCIS A. BURKLE-YOUNG–MICHAEL LEOPOLDO DOERRER, *The life of Cardinal Innocenzo del Monte: a scandal in scarlet, together with materials for a history of the House of Ciocchi del Monte San Savino*, New York 1997.

⁹ BARTA GÁBOR, *Vajon kié az ország?* (Labirintus), Budapest 1988, 47. A testület a következő bíborosokból állt: Juan Alvarez de Poletto, Pedro Pacheco, Fabio Mignanelli és Jacques de Puit, majd Puit helyére Giovanni Battista Cicada került.

¹⁰ A gyilkosság és a vizsgálat kánonjogi háttérével kapcsolatban: SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *A püspök erőszakos balála kánonjogi szempontból. Megjegyzések Fráter György baláláboz*, Iustum Aequum Salutare 6 (2010) 125–130.

¹¹ GINO BENZONI, *Martinengo, Girolamo*, Dizionario biografico degli Italiani LXXI, Roma 2008, 154–157. Nunciaturájára: HELMUT GOETZ, *Nuntiatur des Girolamo Martinengo 1550–1554* (Nuntiaturberichte aus Deutschland I/16), Tübingen 1965.

¹² Martinengo, mint ahogyan a mellékletben szereplő levélből is kiderül, azért tartózkodott hosszabb ideig Magyarországon, hogy az éppen ülésező országgyűlés alkalmát kihasználva minél több tanúvallomást tudjon felvenni.

¹³ A török nyelvű levelek – például Fráter és a szultán valamint a pasák között folytatott levelezés – hiteles latin fordítását Johann Spiegl hiteles tolmács készítette, Martinengo pedig rendszeresen hitelesítette a másolatokat. Például: ASV Miscellanea (Armadi I–XV), Armadio II, vol. 61, fol. 210r–210v.

tin Bondenarius bécsi prépostot küldte el oda a tanúvallomások felvétele céljából.¹⁴ A vizsgálat egyik „koronatanújához”, a Lengyelországban tartózkodó Izabella királynéhoz kezdetben magát a nunciust,¹⁵ majd Theobald Heroltot szerették volna elküldeni, ám e terv végül meghiúsult.¹⁶ A vizsgálatot végül Martinengo utóda, Zaccaria Delfino¹⁷ július 13-án zárta le, mikor is a tanúvallomásokat Rómába küldte.¹⁸ Ennek alapján hozta meg a pápa a döntését, aminek az értelmében 1555-ben Ferdinánd királyt és katonáit végleg felmentette a kiközösítés alól.

2. SZAKIRODALOM

Fráter politikai működése és meggyilkolása, valamint az ezt követő hosszú vizsgálat már korán felkeltette a történészek figyelmét, s szinte könyvtárnyi irodalom foglalkozik részben vagy egészben e témával. A 19. század második felében HORVÁTH MIHÁLY, BARABÁS SÁMUEL és OGNIESLAV UTIESENOVIC¹⁹ is megírta a bíboros életútját, ám ADRIANO PAPO 2011-ben Szombathelyen megjelent olasz nyelvű könyve kivételével mindezekig modern biográfia nem született a témában.²⁰ Viszont – a SZEKFŰ GYULA és HÓMAN BÁLINT által írt *Magyar történet* mellett – több rövidebb összefoglalót²¹ és résztanulmányokat olvashatunk Fráter egyházi és politikai tevékenységéről, valamint kortársai róla alkotott véleményéről, megítélés-

¹⁴ BARTA, *Vájon kié az ország?* 82–83.

¹⁵ Lásd a mellékletben szereplő Don Diego Lassónak szóló levelet!

¹⁶ Mindez különösen érdekes, hiszen Izabella koronatanúnak számított, valamint Fráterrel való antagonisztikus ellentéte a kortárak számára is ismert volt. Lásd ADRIANO PAPO, *György Martinuzzi Utyeszenics e la regina Isabella Jagellone: protagonisti e antagonisti della storia ungherese nel XVI secolo*, *Crisia* 41 (2011) 161–169.

¹⁷ A nuncius tevékenységéről magyarul: NEMES GÁBOR, *Zaccaria Delfino bíboros győri adminisztrátorsága és kapcsolata Sopron várossal*, *Soproni Szemle* 64 (2010) 397–413; valamint németül: HELMUT GOETZ, *Nuntiatur Delfinos, Legation Morones, Sendung Lippomanos (1554–1556)*, Tübingen 1970.

¹⁸ BARTA, *Vájon kié az ország?* 84.

¹⁹ HORVÁTH MIHÁLY, *Utyiszenich Frater György (Martinuzzi bibornok) élete*, Pest 1872; BARABÁS SÁMUEL, *Frater Martinuzzi György élete*, Pozsony 1885; O. UTIESENOVIC, *Lebensgesichte des Cardinals Georg Utiesenovic genannt Martinusius*, Wien 1881.

²⁰ ADRIANO PAPO, *Giorgio Martinuzzi. Figura e ruolo politico di un monaco-statista dalmata nella storia ungherese del cinquecento*, Szombathely 2011. – Reméljük, mindez nem sokáig mondható el, s eme írás megjelenése idejére a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat gondozásában már napvilágot lát az OBORNI TERÉZ tollából származó biográfia!

²¹ HÓMAN BÁLINT–SZEKFŰ GYULA, *Magyar történet III* (írta Sz.Gy.), Budapest 1928, 579. V. MOLNÁR LÁSZLÓ, *Martinuzzi Fráter György (Születésének 500. évfordulójára)*, *Honismeret* 11 (1983) 29–32; ANTE SECULIC, *Brat Juraj Utišimović graditelj povijesti (Fráter György történelemformáló tevékenysége)*, *Zalai múzeum* 7 (1997) 11–18; OBORNI TERÉZ, *Fráter György*, *Rubicon* 10 (1999) 21–25; UŐ, *Fráter György*, Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből (szerk. Rác Árpád), Budapest 1999, 63–66; UŐ, *Fráter György*, Szürke eminenciások a magyar történelemben. Budapest 2003, 50–53; ZOMBORI ISTVÁN, *Fráter III. György*, *Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke Margit), Budapest 2003, 247–254; ÁCS PÁL, *Fráter György*, *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon III* (szerk. Kőszeghy Péter), 2005, 218–220.

séről.²² Jól mutatja az alvinci gyilkosságnak és Fráter szerepének fontosságát az is, hogy a modern nemzetközi egyháztörténeti szakirodalom is kiemelten foglalkozik vele.²³ Az 1551-es év eseményeivel és magával a gyilkossággal kapcsolatban is több írás született,²⁴ ám a legfontosabb munka BARTA GÁBOR tollából származik, akinek 1988-ban jelent meg *Vajon kié az ország?* című, több mint 200 oldalas, tudományos ismeretterjesztő opusza.²⁵ E könyvben BARTA leginkább a Vatikáni Tikos Levéltár, valamint a bécsi *Haus- Hof- und Staatsarchiv* forrásaira – és az azokban talált 33 teljes tanúvallomásra – támaszkodva vázolta fel a pálos barát brutális halálának kö-

²² CZÓBEL ERNŐ, *Heltai Gáspár Martinuzzi ellen*, Irodalomtörténet 2 (1913) 43–45; SZELESTEI N. LÁSZLÓ, *Fráter György a püspöki tisztségről (négy képpel)*, Magyar Könyvszemle (1985) 48–54; BARTA MÁRIA, *Fráter György és a protestantizmus*, Történeti tanulmányok II (1993), 85–108; OBORNI TERÉZ, *Fráter György kincstartósága Erdélyben*, Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára, (szerk. Nagy Mariann), Pécs 1997, 61–76; ADRIANO PAPO, *Le diverse versioni sull'assassinio di György Martinuzzi Utyeszencis e sul ritrovamento del suo tesoro*, Mediterrán Tanulmányok 18 (2009) 5–21; ADRIANO PAPO–NÉMETH GIZELLA, *La carriera, le proprietà e i tesori di György Martinuzzi Utyeszencis*, Crisia 29 (2009) 173–184; OBORNI TERÉZ, *Az ördögös barát kincse*, Magyar Művelődéstörténeti Lexikon (Minden kor. A főszerkesztő Kőszeghy Péter LX. Születésnapjára) (szerk. Bartók István–Csörsz Rumén István), Budapest 2011, 225–227; KOVÁCS ZSUZSA, *Horváth György: Fráter György epítáfiama*, Budapest 2012–2013, 51–56; BOGDÁNI ZSOLT, *Fráter György bírói működésének emlékei Bácsi János formuláskönyvében*, TSz 56 (2014) 621–638. – A kortársak Fráterrel kapcsolatos érzelmeiről a legérzékletesebben a megmaradt tanúvallomások mesélnek. Ezek közül az egyik legbeszédesebb Blandrata György vallomása. ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 108v–116r. E forráskorpuszon kívül is bőven találhatóunk a kortársaktól Fráterrel kapcsolatos megnyilvánulásokat. Révay Péter és Christian Scheaeus egyértelműen elítéli a főpapot. TÓTH GERGELY, *Lutheránus országgtörténet újsztoikus keretben. Révay Péter Monarchiája*, Clio Inter Arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról (szerk. Tóth Gergely), Budapest 2014, 117–147, 137; SZYMON BRZEZIŃSKI, *Tanulmányok a 16.–17. századi lengyel–erdélyi–magyar kapcsolattörténetről*, Budapest 2014, 72. A külföldi zsoldosparancsnokok is megbízhatatlannak tartották a barátot, például Castaldón kívül a spanyol Aldana is. KÖRPÁS ZOLTÁN, *Egy spanyol zsoldosvezér levelei a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról. Adalékok Bernardo de Aldana magyarországi tevékenységéhez (1548–1552)*, Fons 6 (1999) 129, 11, 128. Bár sokan osztottak kettejükhez hasonló véleményt, e vélemények ellenkezőjére is van adatunk, tudniillik voltak, akik szent embernek hitték Frátert. *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában I/2* (s.a.r. BENITS PÉTER), Budapest 2009, 166.

²³ KENNETH M. SETTON, *The Papacy and the Levant (1204–1571)*, IV, Philadelphia 1984, 566–580.

²⁴ JOHANN KARL SCHULLER, *Die Verhandlungen von Mühlbach im Jahre 1551 und Martinuzzi's Ende*, Hermanstadt 1862; BORBÉLY ISTVÁN, *Fráter György megöletéséhez*, Századok 43 (1909) 152–153; NYÁRY ALBERT, *Marc Antonio Ferrari, Castaldo tábornok titkárának jelentése Martinuzzi meggyilkoltatásáról*, 1552. február 19, Magyar Történelmi Tár (= TT) 6 (1877) 23. sz., 243–258; MARIANO D'AYALA, *Vita di Giambattista Castaldo famosissimo guerriero del secolo XVI.*, Archivio Storico Italiano 5 (1867) 86–124; RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES, *Egy olasz emlékiró Castaldo erdélyi kíséretében*, Gazdaságtörténet – könyvtár-történet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára (szerk. Búza János) Budapest 2001, 353–357; SZEKFŰ GYULA, *Két historiographus Castaldo erdélyi seregében* Századok 48 (1914) 17–33; KROPF LAJOS, *Castaldo Erdélyben 1551–1552*, Hadtörténelmi Közlemények 8 (1895) 350–366 és 509–521; 9 (1896) 53–72.

²⁵ Lásd fentebb a 9. sz. lábjegyzetet.

rülményeit, az oda vezető utat, valamint a gyilkosság kivizsgálásának részleteit.²⁶

A Fráter életével és meggyilkolásával kapcsolatos forráskiadások közül a KÁROLYI ÁRPÁD²⁷ és SZILÁGYI SÁNDOR²⁸ által összegyűjtött Fráter-levelezést, valamint Martinengo nunciusi jelentéseit tartjuk a legfontosabbnak.²⁹ Mindezt jól egészítik ki a Habsburgok törökpolitikájának megmaradt korabeli dokumentumai.³⁰

3. FORRÁSOK ÉS TÁVLATOK

Jelenlegi tudásunk szerint a legfontosabb forráskorpuszt az *Archivio Segreto Vaticano* őrzi. Itt található a SZEKFŰ által kutatott *Miscellanea Armadio II*, vol. 61, valamint a BARTA GÁBOR által kutatott, *Archivum Arcis Armaria* kötetekben lévő 1711-es jelzetű anyag.³¹ Érdekes, hogy SZEKFŰ nem tudott az utóbbi fondról, BARTA pedig szintén nem ismerte a SZEKFŰ által már a két világháború között hivatkozott kötetet, s annak feldolgozása nélkül írta meg a művét. Ennek ellenére a két munka tartalmilag nem mond ellent egymásnak. Ennek oka a két megközelítőleg mintegy 300 főlíós kötetet összehasonlítva válik nyilvánvalóvá: az *Archivum Arcis Armaria* 1711-es jelzetű anyag tartalmilag majdnem teljesen megegyezik a *Miscellanea Armadio II*, vol. 61-es jelzetűvel. Az előző kötet-

²⁶ BARTA, *Vájon kié az ország?* 85.

²⁷ KÁROLYI ÁRPÁD, *Fráter György levelezése s egyéb őt illető iratok a bécsi cs. és kir. államlevéltárból*, 1. közlemény, TT 1 (1878) 2. sz., 211–270; Uő, *Fráter György levelezése s egyéb őt illető iratok a bécsi cs. és kir. államlevéltárból*, 2. közlemény, TT 1 (1878) 3. sz., 501–560; Uő, *Fráter György levelezése és egyéb őt illető iratok*, 3. közlemény TT 2 (1879) 2. sz., 306–336; Uő, *Fráter György levelezése és egyéb őt illető iratok*, 4. közlemény, TT 2 (1879) 3. sz., 466–528; Uő, *Fráter György levelezése és egyéb őt illető iratok*, 4. közlemény, TT 3 (1880) 1. sz., 57–96; Uő, *Fráter György levelezése és egyéb őt illető iratok*, 5. közlemény, TT 3 (1880) 2. sz., 234–276; Uő, *Fráter György levelezése és egyéb őt illető iratok*, 6. közlemény, TT 3 (1880) 4. sz., 649–668; Uő, *Fráter György levelezése s egyéb őt illető iratok*, 7. közlemény, TT 4 (1881) 1. sz., 51–77; Uő, *Fráter György levelezése s egyéb őt illető iratok*, befejező közlemény, TT 5 (1882) 1. sz., 96–123.

²⁸ SZILÁGYI SÁNDOR, *Fráter György leveles könyve*, TT 16 (1893) 2. sz., 250–290.

²⁹ GOETZ, *Nuntiaturs des Girolamo Martinengo*, i.m. A nunciusi jelentések fontosságát jól szemlélteti: MIHALIK BÉLA VILMOS, *A Szezszték és a magyar választófedelemesség gondolata a 17. század végén*, TSz 58 (2016) 283–407.

³⁰ *Austro-Turcica 1541–1552. Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkbers mit der Hoben Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen*, hg. v. EDGAR HÖSCH–KARL NEHRING, München 1995, *passim*. A korabeli oszmán–Habsburg diplomáciáról: PAULA SUTTER FICHTNER, *Aber doch ein Friede: Ferdinand I., Ungarn und die Hobe Pforte, Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher* (hg. v. Martina Fuchs–Oborni Teréz–Ujváry Gábor), Münster 2005, 235–247; ERNST D. PETRITSCH, *Abenteurer oder Diplomaten? Ein Beitrag zu den diplomatischen Beziehungen Ferdinands I. mit den Osmanen*, uo., 249–261, valamint ennek magyar vonatkozásairól: KORPÁS ZOLTÁN, *V. Károly és Magyarország*, Budapest 2008.

³¹ BARTA, *Vájon kié az ország?* 223; SZEKFŰN és BARTÁN kívül TÓTH SZABÓ PÁL is kutatta a témát. TÓTH SZABÓ PÁL, *Jelentés vatikáni kutatásaimról*, Századok 36 (1902) 178; TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (CVH I/10xc.), Budapest–Róma 2004, xxxix.

ben – más-más kéztől származó – eredeti iratok találhatók,³² addig az utóbbiról inkább az feltételezhető, hogy egy másolat-példány. Ennek ellenére a két kötetben közel sem azonos sorrendben követik egymást a források, s ez a beazonosításukat és összehasonlításukat – különösen a datálatlan levélrészleteknél – különösen nehezzé teszi. Emellett az is valószínűsíthető, hogy a két vatikáni dokumentumegyüttes nem csak sorrendiségében, hanem bizonyos fokig tartalmában is eltér egymástól.

A két kötet tartalma igen változatos képet mutat, s összevetve őket, három csoportot különíthetünk el. Egyrészt megtalálhatjuk bennük a vizsgálat során felvett tanúvallomásokat, másrészt a vallomások mellé csatolt leveleket és levélrészleteket, harmadrészt pedig a vizsgálat pontos menetének részleteiről is sok forrást találunk.

E három csoport a történeti kutatás számára különböző forrásadottságokkal rendelkezik. A tanúvallomások tekinthetők az eddig legkiaknázottabb forrásoknak.³³ Ennek oka többértű. Egyrészt közrejátszik azok nagy száma, ugyanis összesen 139 tanúvallomás vétetett fel, másrészt fontos szempontot jelent a vallomások menete is. A 87 pontból álló „kérdőív” nem csak a Fráter György halálát megelőző évekről, hanem az egész politikai és gazdasági tevékenységével kapcsolatban tartalmazott kérdéseket. Emellett minden egyes tanú személyes adataival: családjával, életkorával, vallásosságával, etc. kapcsolatban is fontos információkat hordoz. E források fontosságát emeli az is, hogy a 139 tanú a magyar társadalom széles skáláján mozog, találunk köztük erdélyi kismemesektől kezdve Scheiber Farkas pécsi városi polgáron,³⁴ az olasz Blandrata György orvoson,³⁵ Bornemissza Pál³⁶ és Verancsics Antal püspökökön³⁷ át Nádasdy Tamás nádorig³⁸ sok ismert egyházi és világi személyt, sőt még idegen nációnak is.³⁹

A tanúk vallomásának bizonyítékaiként szolgáló levelek és levélrészletek másolatai is jelentős forrásértékkel bírnak. Itt is igen változatos tematikájú és évkörű levelekkel szembesülünk. Bár a kötelező forráskritika megkerülhetetlen, hitelességük annak ellenére nehezen vonható kétségbe, hogy másolatokról van szó, hiszen a

³² Például Ferdinánd király pecsétfelzetes levele. ASV Archivum Arcis, Armaria I–XVIII, n. 1711, fol. 33r–33v.

³³ Ki van adva a vizsgálat tanúvallomásai közül pár részlet: PODHRADCZY JÓZSEF, *Martinúziák*, Magyar TT 1855, 235–266, 246–266.

³⁴ ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 84r–88v.

³⁵ ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 108v–116r.

³⁶ ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 99r–105r.

³⁷ ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 152v–159v.

³⁸ ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 176r–183r.

³⁹ Például: Corradus Vall De Aurach. ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 125v–131v.

szövegek többsége szinte egykorú. A levélírók közt találjuk Fráter Györgyön⁴⁰ kívül többek közt I. Ferdinándot,⁴¹ Castaldót,⁴² a szultánt,⁴³ Báthori András⁴⁴ és a török bégeket.⁴⁵ A címzettek tekintetében is ugyanilyen változatos a kép. A levelek szinte kivétel nélkül latin nyelven kerültek be a két kötetbe, csupán elenyésző számú más nyelvű irat található köztük.⁴⁶ Bár e leveleket úgy válogatták össze Ferdinánd emberei, hogy mind Fráter bűnösségének vádját erősítsék, mégis – mivel hitelességük bizonyítható – kitűnő forrásul szolgálnak az 1540-es évektől 1551 végéig terjedő időszak belpolitikai történelmének megrajzolásához.

Végezetül különleges forráscsoportot képeznek azon iratok, amelyek magára a vizsgálat körülményeire és menetére vonatkoznak. Műfajilag itt találkozunk a legváltozatosabb képpel: találunk köztük pápai brévét,⁴⁷ a Lorenzo Maggio, Martinengo unokaöccse és titkára által készített, a vizsgálat menetét bemutató jegyzőkönyvet,⁴⁸ a vizsgálat gerincét képező artikulusok felsorolását,⁴⁹ valamint különböző leveleket, utasításokat.⁵⁰

Mindezek után szólnunk kell arról is, hogy e két fondon kívül a Vatikánban további, a magyar kutatás számára eddig ismeretlen forrást is felsorakoztathatunk a kutatásainkhoz, ugyanis a *Misc. Arm. II* fond 55. sz. kötetében is található Fráter gyilkosságának vizsgálatához kapcsolódó iratanyag. E forrásról HELMUT GOETZ 1961-es írásában emlékezett meg,⁵¹ majd a magyar kutatók figyelmét 2004-es

⁴⁰ Fráter levele a királyhoz, részlet, 1551. szeptember 8. ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 157r–157v; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 245v–246r.

⁴¹ Részlet Ferdinánd királytól Sforza Pallavicininék írt 1551. szeptember 19-én Bécsben kelt leveléből. ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 132r; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 21v.

⁴² ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 159r–160r; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 226r–228r.

⁴³ Például a szultán 1551. augusztusában kelt levele. ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 144r–144v; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 196r–197r.

⁴⁴ Báthori Andás 1551. szeptember 19-ei temesi levele. ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 81r; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 223v–224r.

⁴⁵ Mehmeth beglerbégnek az 1551. augusztus végén kelt levele Fráterhez. ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 151r–151v, valamint 113r–114r; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 190r–190v.

⁴⁶ Például Castaldo 1551. november 30-ai, Lippán kelt spanyol nyelvű levele a királyhoz. ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 161r; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 22r–22v.

⁴⁷ ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 11v–42v; ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 1r–1v.

⁴⁸ ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 43r–51v.

⁴⁹ ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 46r–52v; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 26r–33r; ASV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 1711, fol. 16r–28r; ASV Misc., Arm. II, vol. 61, fol. 54r–82v.

⁵⁰ Például a mellékletben található, Don Diego Lassónak szóló levél.

⁵¹ HELMUT GOETZ, *Die Finalrelation des venezianischen Gesandten Michele Suriano von 1555*, QFIAB 41 (1961) 235–322, 303.

könyvében TUSOR PÉTER hívta fel rá.⁵² E szintén több mint 300 fóliónyi kötet új színekkel gazdagíthatja az eddig kialakult képet, ugyanis a benne szereplő Fráterrel kapcsolatos iratok egy része nem szerepel az előbb ismertetett s az eddigi kutatás által csupán részlegesen hasznosított források között. E fondban másolatokban található meg III. Gyula pápa már ismert *absolutiója*⁵³ és a Ferdinánd királynak címzett brevéje,⁵⁴ a birodalmi rendek és a római király titulását viselő Ferdinánd közti kölcsönös üzenetváltások (*propositiók* és *responsiók*). Ezekben kulcsfontosságú szerepet kap az 1551-es magyar krízishelyzet, a törökök elleni háborúhoz szükséges pénz és haderő előteremtésének kérdése, Szolnok és a többi végvárrá vált magyar erősség sorsa, Moldva és Havasalföld török-függése, valamint Fráter György és Izabella királyné tevékenysége.⁵⁵ Ezen kívül találunk forrásokat benne a kasztíliai Don Diego de Lassónak, Ferdinánd állandó római ágensének,⁵⁶ vagy a vizsgálatot vezető Martinengo tevékenységéről,⁵⁷ a kihallgatások menetéről.⁵⁸ Elszórtan levélmásolatok is felfedezhetők e kötetben, példának okáért Fráternek a pápához írt 1551 december elejei segélykérő levele.⁵⁹

4. KUTATÁSI PERSPEKTÍVÁK

Mindezek fényében jelenleg három, Fráterhez köthető jelentős számú iratanyagot tartalmazó kötetről van tudomásunk a Vatikáni Titkos Levéltárban. A három kötetből SZEKFŰ GYULA és BARTA GÁBOR kutatásainak jóvoltából ezidáig kettőt használt fel a magyar történettudomány. Ennek ellenére – bár a vizsgálat tartalmára vonatkozóan kisebb forrásrészletek már napvilágot láttak – a vizsgálat anyaga nagyrészt kiadatlan. SZEKFŰ – lévén hogy nem szaktanulmányt, hanem a magyar történelem egy korszakát átfogóan bemutató munkát írt – nem közölte a forrásokat, és BARTA is csupán néhány forrásrészlet magyar fordítására vállalkozott.⁶⁰ Így mindenképpen hasznosnak és szükségesnek véljük e források modern filológiai elveken alapuló kritikai kiadását. Szükséges lenne továbbá a mellékletekben lévő levelek és levélrészletek pontos beazonosítása, valamint a már kiadottak-

⁵² TUSOR, *Magyar történeti kutatások*, LXXXIX.

⁵³ ASV Misc., Arm. II, vol. 55, fol. 50v–52r.

⁵⁴ ASV Misc., Arm. II, vol. 55, fol. 52r–52v.

⁵⁵ Többek közt: ASV Misc., Arm. II, vol. 55, fol. 217r–220r, 221v–223v, 223v–225v.

⁵⁶ ASV Miscellanea Arm. II. 55. 296r–297v.

⁵⁷ Például Martinengo pénzügyi helyzetéről. ASV Misc., Arm. II, vol. 55, fol. 31r–32r.

⁵⁸ ASV Misc., Arm. II, vol. 55, fol. 303v–304v.

⁵⁹ ASV Misc., Arm. II, vol. 55, fol. 297v–298v.

⁶⁰ Pl. 1552. január 9-én, Kassán kelt levele, ami már régóta ismert a kutatók előtt, például: BARTA, *Vájon kié az ország?* 43.

kal⁶¹ való összevetése és amennyiben lehetséges, az eredeti példány megkeresése, esetleg további levelek felkutatása.⁶²

Emellett fontosnak tartjuk a kutatás kiterjesztését a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár mellett⁶³ a milánói *Ambrosianában*,⁶⁴ a *Bayerische Staatsbibliothekban*⁶⁵ és a bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchivban*⁶⁶ lévő egyéb forrásokra is, ugyanis ezek segítségével Castaldo erdélyi működésére vonatkozóan újabb forrásokat állíthatunk csatasorba, valamint az eddig ismert 33 tanúvallomás mellett további személyek vallomását is közkinccsé tehetjük.

Mindezek segítségével pedig nem csak az oly zavaros 1550–1551-es év magyar belpolitikai eseménytörténete válik jobban érthetővé, hanem az egyre inkább felendülő nunciátúra-kutatások⁶⁷ fonalát tovább szöve pontosabb rálátást nyújt a korabeli diplomácia egy igen fontos aktusára, amelyet a források egyre bővülő voltának köszönhetően szinte mikropolitikai alaposággal is feltárhat a későbbi kutatás.

⁶¹ Lásd fentebb a 27. és a 28. hivatkozást.

⁶² Ebben nagy segítséget jelenthet a MNL-OL *Reformáció* projektje, amelyben a levéltár 1526 és 1570 között képződött egész iratanyaga digitalizálásra és feldolgozásra kerül: www.reformacio.mnl.gov.hu (2016. 09. 12.). Ugyanígy a PPKÉ Olasz Tanszékének *Vestigia* projektje, ami az észak-itáliai közép- és kora újkori *Hungarica*-iratanyagot tárja fel: www.vestigia.hu (2016. 09. 12.).

⁶³ A barát politikai működésével kapcsolatban e levéltár sok forrást tartalmaz. Jó példa erre a P szekció családi fondjaiban és levéltáraiban (például MNL-OL P 11, XIII, SubAV, n. 83; n. 96. n. 109.); vagy az E szekció anyagában (MNL-OL E 21, 1543. július 2.) található iratanyag.

⁶⁴ A milánói *Biblioteca Ambrosiana*ban is őriznek egy kódexet, amely Castaldo fennmaradt iratait összekötve tartalmazza. Emitt többek közt a hadvezér magyarországi tartózkodásának eseményeiről és Fráter Györggyel kapcsolatban is található források. Kovács Zsuzsa, *Castaldo-kódex*, Magyar Művelődéstörténeti Lexikon XIII, Budapest 2012, 345–346. A forrást mindeztáig leginkább irodalomtörténeti szempontból vizsgálták. Kovács Zsuzsa, *Horváth György: Fráter György epítáfituma (Milano, Biblioteca Ambrosiana, G 275 inf. ff. 181r–182r)*, *Lymbus* (2012–2013) 51–56.

⁶⁵ LIoba TAFFERNER, *Der „Münchener Kodex“. Sein Weg nach München und seine Entdeckung in der Kgl. Hof- und Staatsbibliothek*, *Ungarn-Jahrbuch* 28 (2005–2007), München 2007, 199–228, 206.

⁶⁶ Többek közt ott található Fráter levéltárának egyes darabjai. FAZEKAS ISTVÁN, *A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai* (Magyar Országos Levéltár Kiadványai. I: Levéltári Leltárak 10), Budapest 2015, 186, 494.

⁶⁷ Az új irányvonalokról jó tájékozódási lehetőséget nyújtott a Római Német Történeti Intézet 2016. december 5–6-án megrendezett nemzetközi konferenciája (*Der Papst und der Krieg. Kuriale Diplomatie am Kaiserhof 1628–1635. Die jüngsten Publikationen der 4. Abteilung der Nuntiaturreporte aus Deutschland: Eine Bilanz*).

FÜGGELÉK

I.

*Bécs, 1554. január 4.**Martinengo bécsi pápai nuncius levele**(ASV Misc. Arm. II, vol. 55, fol. 303v–304v – cop.)*

Hieronimus comes Martinengus protonotarius apostolicus ac proelatus domesticus ad Serenissimum Principem Ferdinandum Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Regem Sanctissimi Domini Nostri, Domini Iulii divina providentia papae III. et Apostolicae Sedis nuncius cum potestate legati de latere, et in infrascripta causa commissarius et iudex delegatus, universis et singulis parochialium ecclesiarum rectoribus seu earundem locatenentibus ac clericis, notariis et tabellionibus publicis quibuscunque ubilibet constitutis, qui praesentibus requisiti fuerint aut alter vestrum fuerit requisitus, salutem in Domino sempiternam. Cum dominus Ioannes Baptista Pachel[e]b iuris utriusque doctor procurator Regiae Maiestatis in causa necis reverendissimi quondam domini Fratris Georgii episcopi Varadiensis ac Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis coram nobis versa et vertente reproduxerit quosdam articulos quos per quasdam litteras, seu scripturas dictam causam concernentes probare intendit, quae in manibus domini Marci Singlehmoser praefati Serenissimi Regis secretarii reperiuntur, dictique articuli per aliam viam commode, verificari non possint, et ob id fuerimus per dictum dominum Ioannem Baptista Pachel[e]b, requisiti, ut sibi litteras compulsoriales contra praenominatum concedere deberemus, nosque eiusdem honestae petitioni annuentes, volentesque in hac parte iustitiam reddere, ut debemus.

Ideo vobis supradictis universis et singulis dicta autoritate apostolica, qua fungimur in hac parte committimus, et sub excommunicationis paena mandamus, quatenus praedictum dominum Marcum Singlehmoser ex parte nostra moneatis et requiritis, quem nos etiam tenore praesentium dicta autoritate apostolica requirimus et monemus, ipsique nihilominus sub dicta excommunicationis paena districtae praecipiendo mandamus, ut in termino dierum trium a die requisitionis nostrae, aut alterius vestrum huiusmodi inmediate proximorum quos quidem dies eidem pro omnibus dilationibus, peremptorioque termino ac trina monitione canonica praefigimus et assignamus, omnes litteras ad causam praedictam seu articulos reproductos facientes penes ipsum [fol. 304r] existentes praedictae Regiae Maiestatis seu procuratoribus suis realiter et cum effectu tradat et assignet aut officio nostro exhibeat, et praesertim exemplum propositionis nunciorum Fratris Georgii missum ad Regiam Maiestatem a commissariis regis die 2. Ianuarii anni 1551. Item litteras originales Fratris Georgii ex Drozeg die 4. Februarii anni 1551. ad Sacram Regiae Maiestatem scriptas. Item originales litteras commissariorum Andree de Bathor, episcopi Vaciensis et Erasmi Theicffel ex Naghelta de 4. Febru-

arii anni 1551. ad Suam Maiestatem datas. Item articulum ex originalibus litteris Fratris Georgii die 18. Septembris anni 1551 ad Suam Maiestatem⁶⁸ scriptis. Item articulum ex legatione nunciorum Fratris Georgii ad Regiam Maiestatem expeditorum anno 1548. ad conventum Possoniensem [!]. Item articulum ex litteris originalibus Fratris Georgii ad Maiestatem Regiam die ultima Iulii 1551. datis. Item articulum ex originali concepto litterarum a Sancta Regia Maiestate ad Fratrem Georgium die penultima Iulii anni 1551. scriptarum. Item articulum ex originali exemplo litterarum Regiae Maiestatis ad Castaldum scriptarum de die 14. Augusti anni 1551. Item articulum ex concepto originali litterarum Regiae Maiestatis ad eundem Castaldum de die 24. Augusti anni 1551. Item litteras originales Fratris Georgii ad Suam Maiestatem ex Colosvario 8. die Augusti anni 1551. scriptas. Item conceptum originale a Regia Maiestate Fratri Georgio scriptum de die 21. Augusti anni 1551. Item articulum ex concepto originali litterarum Regiae Maiestatis ad Fratrem Goergium scriptarum de die 28. Augusti anni 1551. Item articulum ex concepto originali litterarum Regiae Maiestatis ad Castaldum de die 20. Iulii anni 1551. datarum Item articulum paulo⁶⁹ post in iisdem litteris sequentem. Item articulum ex originali concepto regiarum litterarum ad Castaldum de paenultima Iulii anni 1551. scriptarum. Item articulum paulo post in iisdem litteris sequentem. Item articulum ex originali concepto regiarum litterarum ad eundem Castaldum de 21. Augusti 1551. datarum. Item articulum ex concepto originali regiarum litterarum ad eundem Castaldum de 28. Augusti anni 1551. datarum. Item articulum qui continetur in litteris Fratris Geogii ad Regiam Maiestatem de 8. Septembris [fol. 304v] anni 1551. scriptis. Item conceptum originale illarum litterarum, quas Regiae Maiestas scripsit domino Sfortiae Palavicino praecipiente, ut secum suis copiis militibus locumtenenti coniungeret citra moram, alioquin, contra rebelles seu inobedientes, prout iustum fuerit, procedemus procedique curabimus iustitia mediante. De executione vero praesentium et quicquid in praemissis feceritis, nobis per parentes litteras executionis huiusmodi vestras, aut instrumentum publicum harum seriem in se continentes, sive continens legitime fidem faciatis, in quorum omnium et singulorum fidem, et testimonium evidens praemissorum praesentes nostras patentes litteras confecimus, et per notarium nostrum infrascriptum subscribi et sigilli nostri affexione muniri iussimus et fecimus. Datum Viennae Austriae, die 4. Ianuarii. Anno Domini MDLIII. pontificatus eiusdem Sanctissimi Domini Nostri, Domini Iulii papae III. anno quarto.

Laurentius magister notarius in...to sub...it

L.S.

⁶⁸ Áthúzva a következő, itt szereplő mondatrész: 'die ultima Iulii 1551. datis. Item articulum ex litteris originalibus Fratris Georgii ad Maiestatem Regiam'.

⁶⁹ Az eredetiben – hibásan – 'pauli'.

2.

H.n., 1554. január 12.

Joannes Jordanus bejegyzése

(ASV Misc. Arm. II, vol. 61, fol. 21r – cop.)

Anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo quarto, indictione duodecima die vero nona mensis Ianuarii, sedente Iulio III. pontifice maximo. Ego, notarius publicus infrascriptus, instante et requirente magnifico et excellenti iuris utriusque doctore domino Ioanne Baptista Pacheleb consiliario regio et procuratore fiscali,⁷⁰ praesentavi hoc praesens monitorium nobili et egregio domino Ioanni Castillegio regio consiliario et secretario cum prout in illo continetur monendo, ac in signum vere et effectualis extentionis et monitionis exhibui ad manus eius proprias copiam cum suo originali per me allatam et concordare inventam de verbo ad verbum. Praesentibus ibidem nobilibus et excellenti domino Don Didaco de Guzman Hispano et domino Michaeli Dugnoz medicinae doctore Hispanorum militum physico, testibus ad praemissa vocatis et rogatis. Actum Viennae in arce regia, anno die et mense quibus supradicto.

Ego, Ioannes Iordanus ex comitatu Goritiae Aquilegiensis diocesis publicus sacris apostolica et imperali autoritatibus notarius in archivio Romanae curiae descriptus me manu propria subscripsi, ac signum mei tabellionatus necnon nomen et cognomen meum apposui in fidem ac testimonium omnium praemissorum rogatus et requisitus.⁷¹

3.

Sopron, 1553. május 3.

I. Ferdinánd levele Don Didaco Lassoboz

(ASV Misc. Arm. II, vol. 55, fol. 296r–296v – cop.)

Copia litterarum Regis Romanorum ad Sanctissimum Dominum Nostrum
pro domino nuncio
Ferdinandus etc.

Reverendissime ac nobilis devote fideles nobis dilecte. Demonstratum nobis est, quod serenissimus princeps dominus Sigismundus⁷² augustus rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae ac Russiae, Prussiae etc. filius et consanguineus noster charissimus in animo habeat Sanctissimum Dominum Nostrum pontificem maximum per agentem vel oratorem suum invitare vel iam etiam invitasse ad nuptias quas serenitas eius cum

⁷⁰ 1549-ben a bécsi udvarban működött egy Johann Baptista Pacheleb *camerprocurator*: (KENYERES ISTVÁN, *A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái 61–64. kötet (1547–1550)*, Lymbus 2005, 253–294.) Nagy valószínűséggel azonos lehet e két személy.

⁷¹ Az irat végén közjegyzői jel, benne idézet: ‘*sine divina ope nihil valeamus*’.

⁷² II. Zsigmond Ágost, lengyel király 1548 és 1572 között († 1572).

serenissima et charissima filia nostra Catharina ducissa Mantuae etc.,⁷³ vidua prope diem Deo dante celebraturus est. Quam coniunctionem Deus Optimus Maximus pro utriusque partis regnis dominiis et populis totaque Christianitate fortunare dignetur. Nostra igitur opinione Sanctitatis eius humilem istam praedicti Serenissimi Regis Poloniae invitationem non est dedigantura,⁷⁴ sed potius aliquem nuncium deputatura, qui Venerandam Sanctitatis Suae personam hasce nuptias ornandi gratia representet. Verum cum hic nobiscum existat reverendissimus abbas Martinengus Sanctitatis tuae ad nos destinatus nuncius qui commissione examinandi testes in causa quondam Fratris Georgii sibi a praefato Sanctissimo Domino Nostro imposta tum in oppido nostro Gratiensis ducatus nostri Styriae tam in hoc generali regni nostri Hungariae conventu⁷⁵ iam maiori ex parte perfunctus (nam si qui hic supersunt, ii facile quoque ante finem seu conclusionem huius conventus examinari poterunt) eo ipso tempore⁷⁶ apud serenissimam principem dominam Isabellam reginam Hungariae, viduam sororem et consanguineam nostram charissimam, quae et ipsa ad perhibendum testimonium in praememorata quondam Fratris Georgii causa ex parte nostra producta est, procul dubio futurus sit. Ideo persuasum nobis est, quod ipse [fol. 296v] magno gaudio afficeretur, si eum sanctitas eius hoc honore praesentandi in celebratione nuptiarum illarum personam Sanctitatis Suae dignaretur. Licet equidem ipse se tale quidpiam desiderare nullam nobis significationem fecerit et multo minus rogavit, ut hoc ipsi procurarem, tamen nobis hoc etiam gratum foret, hancque ob causam te clementer requisimus expresse quoque committentes, ut pro tua industria et longo rerum isthic tractandarum usu comparata dexteritate [!] omnibus et quam poteris commodissimis rationibus efficere studeas, ut Sanctissimus Dominus Noster praenominatum nuncium apostolicum in aula nostra residentem hisce regiis nuptiis Sanctitatis suae loco, vice et nomine prae ceteris interesse iubeat. In eo namque exequeris benegram et expressam voluntatem nostram regia nostra gratia erga te recognoscendam. Datum Sopronii die 3. Maii anno 1553.

Don Didaco Lasso agenti Romae

KANÁSZ VIKTOR

⁷³ Habsburg Katalin (1533–1572) mantovai hercegné, lengyel királyné, I. Ferdinánd és Jagelló Anna lánya. 1549-ben 16 évesen nőül adták Mantova hercegéhez, III. Ferenchez, aki 4 hónappal az esküvő után meghalt. 1553-ban Zsigmond Ágost lengyel király harmadik felesége lett (az első Katalin nővére, Erzsébet volt). WALTER LEITSCH, *Katalin*, Habsburg lexikon (szerk. Brigitte Hamann) Budapest 1990, 230.

⁷⁴ Helyesen: 'dedignatura'.

⁷⁵ Azaz az 1553-as soproni országgyűlés, amelyet a ferences kolostorban és Oláh Miklós házában tartottak. PÁLFFY GÉZA, *A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században. A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez*, Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig (szerk. Dobszay Tamás), Budapest 2013, 65–87, 68–69.

⁷⁶ Itt kihúзва: 'nuptiarum alias'.

GIOVANNI ARGENTI JEZSUITA AZ ERDÉLYI ÜGYEKRŐL

A Defensio Societatis Jesu és az 1605. évi megyesi országgyűlés

A tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy Giovanni Argenti jezsuita művei és levelezése alapján ráirányítsam a figyelmet vallás és politika szoros kapcsolatára Erdélyben a 17. század elejének a tizenöt éves háború és a Bocskai-felkelés fémjelezte időszakában.

Talán nem meglepő, de a modenai származású jezsuita életéről az egyetlen magyar nyelvű összefoglaló VERESS ENDRE tollából származik, aki a teljesség igényével gyűjtötte össze Rómában, az *Archivum Societatis Iesuban* őrzött iratait. Argenti életéről, pályafutásáról és nem utolsó sorban irodalmi munkásságáról a bevezetőben emlékezik meg.¹ VERESS okmánykiadása, amely azonban történelmi okok miatt évtizedekkel a halála után jelent meg, betetőzte azon kutatásait, amelyek keretében először két kötetben sajtó alá rendezte az erdélyi jezsuiták iratait a Báthory-korszakból, amelyet harmadik kötetként a rendi évkönyv bejegyzései követtek.² Tevékenységének újabb, addig homályban maradt részleteire világított rá a *Jezsuita Okmánytár* LUKÁCS LÁSZLÓ kutatásaira alapozott és BALÁZS MIHÁLY vezetésével összeállított két kötete, amelyek az 1601–1606 közti időszak jezsuita levelezését a teljességre törekedve tartalmazzák.³ Az talán még meglepőbb, hogy legalábbis tudomásom szerint, Argenti tevékenységére és műveire a nemzetközi tudományosság sem figyelt fel. A *Dizionario Biografico degli Italiani* című monumentális sorozatban találunk róla egy nem túlságosan informatív, ámde az addigi magyar szakirodalmat is ismerő szócikket.⁴

Mindennek oka, úgy vélem, hogy Argenti tevékenységének legmozgalmasabb és legizgalmasabb része erdélyi tartózkodásához kötődik, amelynek történetéről nagy és éppen ezért részleteiben vázlatos összefoglalások állnak csak rendelkezésre

¹ A tanulmány elkészítését az OTKA K 113 251 sz. pályázata támogatta.

² *Erdélyi jezsuiták iratai a Báthoryak korából I–II: 1571–1613* (Erdélyi Történelmi Források 1), kiad. VERESS ENDRE, Budapest 1911; *Jézus Társasága évkönyveinek jelentései a Báthoryak korabeli erdélyi ügyekről 1579–1613* (Erdélyi Történelmi Források 5), kiad. VERESS ENDRE, Budapest 1921.

³ *Jezsuita Okmánytár I/1–2. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok 1601–1606* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 34), kiad. BALÁZS MIHÁLY–KRUPPA TAMÁS–LÁZÁR ISTVÁN DÁVID–LUKÁCS LÁSZLÓ, Szeged 1995.

⁴ http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-argenti_%28Dizionario-Biografico%29/ (2016. 07. 26).

idegen nyelven, illetve hogy a korszak tanulmányozásához szükséges speciális nyelvi adottságok hiánya – a magyar nyelv nem ismerete – folytán sok más mellett ez a téma is hozzáférhetetlen maradt a külföldi kutatók előtt. A magyar történetírás érdektelenségét persze ez nem magyarázza.

Most én is csupán arra teszek kísérletet, hogy VERESS eredményeire támaszkodva néhány megjegyzést fűzzek ahhoz a konfliktushoz, amely az Erdélybe betelepített jezsuita rend és az erdélyi rendek, az erdélyi társadalom között feszült, és amelybe a Bocskai–felkelés által a nagypolitika is mélyen belenyúlt. Forrásaink nemcsak az eseményeket taglalják igen érdekesítően, hanem betekintést engednek abba az érvrendszerbe is, amelyet Argenti a rend védelmében használt. Ennek kapcsán elsősorban Argentinek Bocskai és az erdélyi rendek előtt 1605–1606-ban elhangzott nyilatkozatait, valamint az 1605. szeptember 14-én a kolozsvári országgyűlésen elmondott *Defensióját* elemzem.

A *Defensio*, ahogy a címe is mutatja, Toroczkai Máté ariánus és Tasnádi Mihály kálvinista prédikátorok vádjaira kívánt reagálni. Toroczkai az egyik fő szervezője és felelőse volt az 1603-as kolozsvári, nevezzük népmozgalomnak, amelynek következtében a felheccelt tömeg a megrettent polgárság csendes asszisztálása mellett kifosztotta és lerombolta a jezsuiták Farkas utcai kollégiumát. Nem kívánok most belemenni a részletekbe, Szamosközy, valamint Argenti a *De Societate* című művében és jelentéseiben részletesen foglalkozik az eseményekkel és a mozdulatokkal,⁵ benne a rend vitathatatlan felelőségével, csupán azért idézem fel, hogy lásuk, a feszültség és a konfliktus több évvel korábbra nyúlt vissza.

A Bocskai-felkelés kirobbanása és sikerei, ennek következtében pedig az erdélyi fejedelemségben kiépített katonai kormányzat megrendülése hatást gyakorolt a jezsuita rend pozícióira is. Az 1595. évi törvények a fejedelemség történetében először sorolták a katolikusokat a négy bevett vallás közé, amibe azonban a jezsuiták értelemszerűen nem tartoztak bele.⁶ Ráadásul a rendet az erdélyi társadalom, mivel bejövételük a rekatolizációt célul kitűző Báthory István kifejezett politikai akaratára volt, soha nem fogadta el teljesen, a tizenöt éves háborúba való belépésben, illetve az azt követő, az ország életét felforgató kaotikus eseményekben játszott valós, illetve vélt szerepük miatt pedig, talán nem túlzás azt állítani, közutálatnak örvendtek. A Basta és katonái jelentette védőháló eltűnése tehát azzal fenyegetett, hogy már csak idő kérdése, hogy fellépjenek ellenük. Erre Kolozsváron került sor, ahol a rend erdélyi központja is volt. Nem sok támogatóra számíthattak: a Habsburg udvar és a pápaság értelemszerűen nem jöhetett számításba, maradt a katolikus urak maréknyi csoportja, valamint a kolozsvári városatyák és az új fejedelem

⁵ Az események részletes leírását lásd *Jezsuita Okmánytár I/1*, 230–257, *Szamosközy István történeti maradványai III: 1603* (Magyar Történelmi Emlékek II/29), kiad. SZILÁGYI SÁNDOR, Budapest 1877, 96–108, illetve részletek magyarul SZAMOSKÖZY ISTVÁN, *Erdély története (1598–1599, 1603)*, kiad. SINKOVICS ISTVÁN, Budapest 1981, 377–382.

⁶ BALÁZS MIHÁLY, „A hit hallásból lészón” – *Vallásszabadság és bevett vallások (receptae religiones) Erdélyben a 16. században*, Felekezeti és fikció (Régi Magyar Tanulmányok 8), Budapest 2006, 11–36.

jóindulata. Az Argenti vezette jezsuiták tehát a katolikusok támogatását magától értetődőnek véve, e két hatalmas tényezőre próbáltak hatni. A szituáció kétség kívül bonyolult volt, de nem volt eleve teljesen reménytelen. Az erdélyiek ugyanis nem túlságosan kedvelték Bocskait sem, akinek döntő szerepe volt a fejedelemségre annyi bajt zúdító háborúba való belépésnek, Basta uralma ráadásul brutálisan emlékeztette őket arra, hogy a császár fegyveres erejét sem tanácsos figyelmen kívül hagyni: ez magyarázza, hogy mozgalmát óvatosan és távolságtartással kezelték, urukká pedig akkor választották, amikor a katonai helyzet a felkelő vezér javára kezdett alakulni. Már az is figyelmet érdemlő mozzanat volt, hogy amikor 1601-ben Báthory Zsigmond újfent hazatért, de már egyértelműen Habsburg-ellenes támogatással, a császári udvarhoz menesztett erdélyi követség feltételei közt, amelynek alapján Miksa főherceget elfogadták volna uruknak, az antitritinárius vallás elismerése, értsd a fentebb említett négy *recepta religio* tiszteletben tartása mellett a vallást érintő másik fő követelésük nem a jezsuiták kiűzése, vagy birtokaitól, ingatlanaiktól való megfosztásuk, hanem a néhány évvel korábban újra felállított erdélyi püspökség megszüntetése volt.⁷ Ez nem kevésbé volt elfogadhatatlan egy katolikus uralkodó számára, mintha a jezsuiták kiűzését akarták volna elérni, mégis fontos hangsúlyozni, hogy az erdélyi rendek mégis ezt választották. Egyébként jogi szempontból teljesen igazuk volt, az erdélyi püspökség javait hosszú évtizedekkel korábban szekularizálták, maga Báthory István sem szánta rá magát, hogy a fiskális javak egy részének visszaszolgáltatásával megteremtse a püspökség anyagi alapjait.⁸ Mondhatjuk, hogy a rendek ekkor a kisebb ellenállás irányába haladtak.

1605-re nagyot változott a helyzet: püspökségről már nem beszélhetünk, maradtak tehát a jezsuiták. Figyelemre méltó, hogy a kolozsvári városi tanács viszont ekkor sem a rend kiűzését, hanem az eredetileg a város tulajdonában lévő ingatlanokat követelte vissza.⁹ Persze az anyagi alapok nagy részének elvétele egzisztenciális szempontból ellehetetlenítette a rend működését, mégis Kolozsmonostort a kezükben hagyták, kiűzésükről nem rendelkeztek, tehát a lehetőség nyitva állt az előtt, hogy a nem túl nagy létszámú katolikus közösség jóvoltából ha szerényen is, de folytathassák működésüket, ha nem is intézményi keretek között, hanem a világiak patronálása által, illetve a nép közt missziózva. Jóllehet az iratok egy árva szóval nem említik, de a beállt változás a csíksomlyói központtal működő ferencesekéhez igazította volna a helyzetüket. A kolozsváriak, de fogalmazhatunk általá-

⁷ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei si trii-romnesti VI: 1600–1601*, ed. ANDREI VERESS, Bucuresti 1933, 302–303.

⁸ KRUPPA TAMÁS, *Kísérletek Erdély rekatolizációjára. Tervek az erdélyi püspökség visszaállítására Báthory István és Zsigmond idejében*, Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok, 2002/1–4, 39–74.

⁹ JAKAB ELEK, *Kolozsvár története II: 1540–1690*, Budapest 1888, 443–444. Érdekességként jegyzem meg, hogy a határozat kapcsán a város a közösségi öntudat megnyilvánulásaként a saját bevett vallására (*contra receptam religionem civitatis*) hivatkozik, amely értelemszerűen, a többi kizárásával, csakis a szentháromságtagadó lehetett. Uo., 444.

nosan, az erdélyi rendek óvatosságának több oka lehetett: egyrészt, mint fentebb láttuk, a háború addig is hozott váratlan fordulatokat, amelyekre rendre a fejedelemség lakói fizettek rá, célszerűnek tűnt tehát egy ilyen különösen érzékeny és szintén korábban több traumát okozó kérdésben igen körültekintően eljárni. Erre utal a *De Societate* azon 1605-re datálható megjegyzése, amely szerint a rend védelmében fellépő Veres Dávid kiűzetésük ellen azzal érvelt, hogy ez kiválthatja a keresztény fejedelmek fegyveres fellépését.¹⁰ Másrészt megfontoltan kellett eljárniuk Bocskaival kapcsolatban is. Érthető módon nem tápláltak vérmes reményeket a személyét illetően, de ez esetben nem is ez volt az a körülmény, amely óvatosságra intett.

Magyarországon a vallásgyakorlatot nem szabályozta külön törvény: éppen a Bocskai-felkelés eredményezte a szabad vallásgyakorlat elvének törvényi rögzítését. Mint ismeretes, ez volt a bécsi béke első pontja. A szöveg ugyan nem említi külön a felekezeteket, de mindenki tudta, hogy ez a katolikus, lutheránus és kálvinista felekezetekre vonatkozik, mivel más felekezet csak nyomokban volt kimutatható. Erdélyben ellenben a törvény négy bevett vallásról rendelkezett, amely ezáltal garantálta ennek a négynek a jogait. Tehát ha elfogadják a tervezett magyarországi törvényi szabályozást, akkor az a veszély fenyegetett volna, hogy a bizonytalan körülírásra hivatkozva előbb vagy utóbb fellépnek az Erdélyben ekkortájt talán a legerősebb felekezet, az antitrinitárius ellen. Erre egyébként nem sokkal később sor is került, mivel Rákóczy Zsigmond, a későbbi fejedelem erre hivatkozva már ekkor kísérletet tett az ariánusok vallásgyakorlatának korlátozására.¹¹ Nem véletlen, hogy amikor 1606-ban a Kassára érkező erdélyi küldöttség megpróbálta az antitrinitáriusokat is belevetetni a másik három mellé, kérésüket visszautasították.¹² Az ariánusoknak tehát megvolt az okuk, hogy gyanakvással figyeljék a bihari nagyúr lépéseit. Argenti egyenesen azt állította, hogy a júliusi országgyűlésen azért siettek a rendet megfosztani kolozsvári ingóságaitól, mert attól tartottak, hogy a fejedelmi beiktatására Kolozsvárra érkező Bocskai a templomot a kálvinistáknak fogja adni. Félelmük nem volt alaptalan, a szeptemberi országgyűlésen a jezsuiták nem kis kárörvendése mellett határozatot hoztak a Kolozsváron csak nyomokban kimutatható kálvinizmus kolozsvári vallásgyakorlatáról.¹³

A fentebbiek fényében talán nem meglepő, hogy Argenti, illetve a jezsuiták az erdélyi működésük ellehetetlenítésének hátterében nem is annyira a rendeket vagy a kolozsvári tanácsurakat, hanem Bocskait sejtették. Természetesen hozzá fordultak, mint az ország újonnan megválasztott urához, hogy segítsen rajtuk, ő azonban ezt nem tette meg. A visszautasítás ürügye azonban sokat mondó: a fejedele-

¹⁰ *Jezsuita Okmánytár I/2*, 493.

¹¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. V: 1601–1607*, kiad. SZILÁGYI SÁNDOR, Budapest 1879 [= EOE V], 401.

¹² EOE V, 312, *Magyar Országgyűlési Emlékek XI: 1605–1606*, kiad. FRAKNÓI VILMOS–KÁROLYI ÁRPÁD, Budapest 1899, 628, 629.

¹³ *Jezsuita Okmánytár I/2*, 492.

lem azt találta mondani az audiencián, hogy nagy irántuk a gyűlölet és hogy ebben a helyzetben nem tudja garantálni a biztonságukat. A kálvinista hajdúprédikátorok által a magyarok Mózesének kikiáltott fejedelem tehát személy szerint nem vett elő semmilyen vádat, hanem a fentiekre hivatkozva utasította ki a jezsuitákat a fejedelemségből. A VERESS által közölt Bocskai-levél is a közhangulatra és ebből fakadóan a biztonságokra hivatkozva szólítja fel őket a távozásra. Kitiltó országgyűlési határozat tehát 1605-ben és 1606-ben nem született, hanem csak a következő évben, Bocskai halála után, 1607-ben cikkelyeztek be a rendek egy az 1588-as medgyesi végzéshez hasonló határozatot a jezsuitákkal egyébként már csak katolikus felesége miatt is kevésbé ellenséges Rákóczy Zsigmond uralma alatt.¹⁴

A fentebbiek fényében tehát egyáltalán nem meglepő, hogy a *De Societate* azt állítja, hogy Bocskai már az 1605. évi medgyesi országgyűlésen kísérletet tett a jezsuiták kitiltására, amire azonban a rendek nem voltak hajlandóak, majd egy évvel későbbi kísérlete is sikertelen volt. Láttuk, hogy az erdélyiek viselkedését mi motiválta. Fel kell tennünk ezt a kérdést Bocskaival kapcsolatban is. Miért a rendeket toltta maga elé, és miért a népre, a közhangulatra, a rendtagok biztonságára hivatkozott? Alighanem a fentebb már idézett Veres Dávidnak van igaza, aki a rend elleni tiltó határozat elfogadásáról arra hivatkozva próbálta lebeszélni a képviselőket, hogy az a keresztény, értsd katolikus világ fegyveres reakcióját válthatja ki. Bocskai, mint ismeretes, igen komoly erőfeszítéseket tett, hogy felkelését megfelelő módon argumentálva fogadtassa el a nyugati közvéleménnyel.¹⁵ Ezt a mostanában újra a kutatók érdeklődésének homlokterébe kerülő kiáltványai ékesen bizonyítják. Nyilvánvaló, hogy nem mondhatott le a katolikus többségű országok közvéleményének meggyőzéséről, jöllehet a jezsuita rendet a katolikus világban sem övezte, finoman szólva, osztatlan népszerűség, gondoljunk csak Franciaországra.¹⁶ Egy rendet sújtó kitiltás az ő személyéhez kötve mindazonáltal csak azokat a vádakot erősítette volna, amelyeket, mint látni fogjuk, Argenti is előhozott, hogy tudniillik itt nem a jezsuiták, hanem maga a katolikus vallás ellen folyik a háború. Egyszerűbb volt tehát először, ugyanazt a receptet alkalmazva mint a Magyar Királyságban, megfosztani egzisztenciális alapjaitól a rendet, amely annak hiányában értelemszerűen kénytelen volt kivonni a tagjait az országból.

¹⁴ A medgyesi végzéseket lásd EOE III, 238–240, az 1607-es kitiltó határozatot EOE V, 493. A jezsuiták reményeiről, hogy a fejedelem katolikus felesége, Telegdy Borbála révén sikerül visszatelepülniük az országba, lásd a *Függelékben* közölt iratot.

¹⁵ Erről legújabban, KEES TESZELSZKY, *Üzenet az utazótáskából. Kora újkori diplomáciai kapcsolatok Németalföld és Magyarország között a Bocskai-felkelés alatt*, Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban (kiad. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó), Budapest 2008, 127–147; Uő, *Bocskai István követének iratai az európai politika tükrében*, Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai (kiad. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó), Budapest 2010, 125–145; Uő–Zászkaliczky Márton, *A Bocskai-felkelés és az európai információbázisok*, *Aetas* 27 (2012) 4. sz., 49–120; KRUPPA TAMÁS, *Mentség a rendi jogok és a vallás védelmében (Bocskai István ismeretlen levele Európa protestáns fejedelmeihez)*, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* XXIX (Ötvös Péter Festschrift), Szeged 2006, 150–157.

¹⁶ ROLAND MOUSNIER, *L'assassinat d'Henri IV: 14 mai 1610*, Paris 1992, *passim*.

Bocskai motivációi között szerepet játszhatott még az a szövegekben finoman megbújó mozzanat is, hogy a jezsuiták illegitim fejedelemnek tekintették, akire tehát nem szabad felesküdni, következőképpen engedelmeskedni sem kell neki. Ezzel a véleménnyel nyilvánvalóan tisztában volt.¹⁷ Illegitim vagy zsarnok uralkodó ellen lázadni, természetesen megfelelő argumentációval alátámasztva, nem számított felségsértésnek, amint a kálvinista és katolikus zsarnokölés-tanok ekkorra már széles körben hangoztatták. Ennek kapcsán csupán annyit jegyeznek meg, hogy a vizsgált periódusban éppen a jezsuiták legnagyobb formátumú teológusának, Roberto Bellarminónak a tevékenysége körül bontakozott ki széleskörű és éles polémia, amely a jezsuita levelezésanyag tanúsága szerint Magyarországon sem volt ismeretlen. A rendfőnök egyik leveléből például kiderül, hogy az 1605-ben elkezdett béketárgyalásokon felmerülő vallásügyi kérdésekről a pápa tájékoztatta Bellarminót is.¹⁸ Nem kétséges, hogy katolikus szempontból meglehetősen durva gesztusnak számított, hogy egy lázadó, illegitim fejedelem lelkiismereti kérdésben próbálja ráerőltetni az akaratát törvényesen megválasztott uralkodójára.

Úgy tűnik, az erdélyi tartományfőnök-helyettes pontosan felismerte Bocskai célját, ami az 1606-ban a rend kivonulása után megejtett kassai tárgyalásokon vált egészen nyilvánvalóvá. A fejedelem Argentit és Káldit magához rendelte és személyesen, illetve tanácsosai útján többször is tárgyalt velük, de hangsúlyoznunk kell, hogy ezekről a fontos tárgyalásokról egyoldalú, kizárólag jezsuita nézőpontból értesülhetünk. A *De Societate* szerint ellenségeik az ellenszenv túl további okként három különböző alkalommal három különböző verziót adtak elő. Az elsőt Bocskai szájából halljuk, aki a híres/hírhető XXII. artikulusra hivatkozott, amelyet, mint ismeretes, az 1604 januárjában megtartott pozsonyi országgyűlés után az elfogadott cikkelyekhez önkényesen illesztettek a kancellárián, amely a vallási sérelmek tárgyalását a fő- és vagyonvesztés terhe mellett megtiltotta a további országgyűléseken. Ezt megfejezte még azzal, hogy Lengyelországban is a Társaság kitiltására szervezkednek. Nem igazán érthető, hogy ez utóbbi miért lenne érv erdélyi és magyarországi kitiltásuk mellett, valószínűleg a később elemzendő *Defensió*ban említett és ellenük felhozott, a rend általános tevékenységét övező általános kritikákkal függött össze.

Egy másik alkalommal a jezsuiták által írt kompromittáló levelekre hivatkoztak, amelyekből nem mutattak egyetlen példányt sem, mert állítólag megsemmisítésre kerültek, de amelyekről nem sokkal később maga a fejedelmi titkár, Péchi Simon vallotta be, hogy semmilyen kompromittáló részt nem tartalmaztak, és egyúttal az előzőeket helyesbítve azt állította, hogy igazából egy német katona Váradról való szökése, aki a Bocskaihoz ellenségesen viszonyuló Habsburg-párti

¹⁷ *Jezsuita Okmánytár* I/2, 472.

¹⁸ Erről lásd *Jezsuita Okmánytár*, I/2, 420, 421, 430, 431, és különösen 434–435. Bellarminónak a protestáns világgal folytatott polémiaihoz lásd FRANCO MOTTA, *Roberto Bellarmino. Teologia e potere nella Controriforma*, Firenze 2014, 122–178, 208–214, 224–226.

Radu Șerbanhoz igyekezett, terelte rájuk a gyanút.¹⁹ A fentebbiekből is látszik tehát, hogy legalábbis a jezsuiták beállítására szerint, a fejedelem és tanácsadói finoman szólva sem voltak konzekvensek a vádak megfogalmazásában. Függetlenül attól, hogy mekkora hitelt adunk a fenti állításoknak, az kiderül, hogy míg a felkelők oldaláról mindenféle módon igyekeztek összerosni a magyar és erdélyi eseményeket, illetve, mint fentebb láttuk, a magyar és erdélyi vallásgyakorlatot, és megpróbálták a magyarországi receptet alkalmazni az erdélyi viszonyokra is, addig Argenti, illetve a jezsuiták minden erőfeszítése arra irányult, hogy ezt a kettőt válasszák külön.²⁰ Kétségtelen, hogy a rend erdélyi tevékenysége és az 1603–1604-es felső-magyarországi események között lehetett párhuzamot vonni, például a fegyveres erőszak alkalmazása a vallási viszonyok megváltoztatása céljából, éppen Kolozsváron. Természetesen hasznot húztak Basta katonai kormányzatából, és kétségtelenül tőlük származik az a három emlékirat, amely az eretnekség megtörésének módozatait tárgyalja még a kolozsvári rendházuk feldúlása előtt.²¹ Hozzá kell azonban tennünk, hogy, legalábbis Habsburg szempontból, az erdélyiek, pontosabban egy tekintélyes részük, de ezzel a nüansznyi különbséggel háborúban kevésbé szoktak foglalkozni, felségárulóknak számítottak, hisz hűségesküjüket megszegve álltak az egymást váltó trónkövetelők mögé kapcsolatot keresve még a törökkel is. A leszámolás tehát a rendtől függetlenül mindenképpen elindult volna.

Az Argenti művében olvasható vádak közül, természetesen az ő beállításában, egyik sem volt komolyan vehető, ugyanakkor a szöveg igen árulkodó abból a szempontból, hogy az elhangzott vádakra reagálva Bocskai jellemére összpontosít, vagyis *ad hominem* érvelést alkalmaz, amelyet egyébként az úgynevezett szerencsi kiáltvány is felhasznál Rudolf császárral²² szemben. Kapzsisággal vádolja meg, vagyis eszerint a rend erdélyi kiűzésének valós oka, hogy Bocskai szemet vetett a Társaság javaira, ezért vitte keresztül vagyoniuk elkobzását. Egy másik helyen azt állítja, hogy kezdetben csak azért viseltetett jóindulattal irányukban, mivel azt remélte, hogy a német helyőrség ingóságait a jezsuitákra hagyta, amit meg akart kaparintani. Kapzsisága megmutatkozik abban is, hogy a rend korábban már Kassára szállított ingóságait tartalmazó ládát állítólag ellopta.²³

Bocskai másik alapvető jellemvonása a gyűlölet: ez abból a szempontból lesz érdekes számunkra, hogy mint látni fogjuk, a *Defensio* elején Argenti azt hangsúlyozza, hogy a Társaságot a keresztényi szeretet hozta az országba, amiért cserébe gyűlölettel találkoztak, aminek a forrása nem is annyira a nép, hanem ura, a tarto-

¹⁹ A verziókhöz lásd *Jezsuita Okmánytár I/2*, 589–593.

²⁰ *Jezsuita Okmánytár I/2*, 589.

²¹ Lásd a 43. jegyzetet.

²² *Magyar Történelmi Szöveggyűjtemény I–II: 1526–1790*, kiad. SINKOVICS ISTVÁN, Budapest 1968, I, 289, 299–300. A személyeskedés körébe sorolhatjuk Argenti azon megjegyzését is, hogy szerinte a rend erdélyi kitiltása nem függetleníthető Bocskai Erzsébet (a fejedelem testvére) udvarhölgyének, Perneszi Annának a katolizálásától. Lásd *Jezsuita Okmánytár I/2*, 579, 599, 605–608.

²³ *Jezsuita Okmánytár I/2*, 590, 591.

mány feje, azaz Bocskai volt. A *De Societate* ezt úgy fejezi ki, hogy akit Bocskai gyűlöl, hűtlennek és árulónak bélyegzi meg, majd az igazság álarcába burkolózva ítélheti el.²⁴ E két jellemvonása, és természetesen uralmának illegitimitása, ami, bár a szöveg nem mondja ki, de uralkodója elleni lázadásából következik, igazi zsarnokká teszi. Azt persze nem tudjuk, hogy a kassai tárgyalásokon vagy az erdélyi országgyűléseken ebből mennyit hangoztattak, a fentebbi részletek mindenesetre elárulják, hogy mindkét fél bőségesen felhasználta olyan érveket, amelyeknek nem sok köze volt a rend erdélyi helyzetéhez, illetve viselt dolgaihoz, és inkább ahhoz a propagandaháborúhoz tartoztak, amely ekkor már egész Európa-szerte folyt a rend ellen, illetve annak védelmében. Mindez még érzékletesebben mutatkozik meg Argenti az alábbiakban elemzendő *Defensio* című művének érvrendszerében.

A *Defensio* két részre osztható, amit Argenti egyértelműen jelez. A két rész, a *schola* és a *religio*, tulajdonképpen a jezsuita rend tevékenységének két fő oszlopa, másként a *pietas* és az *eruditio* gondolata köré épül. Az első, rövidebb részben sajátosan keverednek a humanista eszmények, például amikor kifejti, hogy kiművelt emberfők nélkül a barbárságba hullanánk vissza, azaz hullana vissza az erdélyi társadalom.²⁵ Ugyancsak általános elemnek számít annak hangoztatása, hogy nem a pénz, hanem a felebaráti szeretet (*amor*) hozta a rendet Erdélybe, ami a barbárságból való kiemelés által fejtette ki hatását, vagyis bejövételük végső oka nem is politikai akarat volt, azaz betelepülésükre nem a fejedelmi hatalom hathatós támogatásának eredményeképpen került sor.²⁶ Ezután az általánosnak mondható kezdés után rögtön rátér egy a katolikusokkal, főleg a pápával szemben már Luther által hangoztatott, itt a Társasággal szemben az erdélyiek által megfogalmazott konkrét vádra, hogy tudniillik kiviszik a pénzt az országból. A vád természetesen nem igaz, mivel a pápai szemináriumok megalapításával a pápaság nem hogy pénzt vitt volna ki az országból, hanem egyenesen pénzt áldozott az országra. Mivel ez közvetlenül a barbársággal kapcsolatos fejtegetések után következik, nyilvánvaló, de azt persze nem mondja ki, hogy a tartomány szegénysége és az ott uralkodó barbárság (eretnekség) között szoros kapcsolatot feltételez.²⁷ Az első rész végén a szeretetről elhangoztattak vezetik fel a *Defensio* második részét, a *religiót*.

A *religio* két jogi/politikai érveléssel reflektál az Erdélyben kialakult helyzetre. Argenti leszögezi, hogy 1595 óta a katolicizmus a négy *recepta religio* egyike, következként gyakorlása legális, az ország törvényeivel összhangban áll. Ehhez illeszkedik a másik megállapítás, ami oldalvágás az ariánusok felé, akiknek a papját, Toroczka Mátét vádolták katolikus részről a Farkas utcai kollégium elleni támadással, amely az épület lerombolásához vezetett, és aki a medgyesi országgyűlésen

²⁴ Uo., 593. „*Sic volo, sic jubeo.*” VERESS, *Argenti iratai*, 89. Ezt a zsarnokság jellemzésére használt közkedvelt és topikus mondatot olvashatjuk többek közt Rudolf zsarnokságának az illusztrálásaként a szerencsi kiáltványban is. *Magyar Történelmi Szöveggyűjtemény*, I, 289.

²⁵ VERESS, *Argenti iratai*, 42–44.

²⁶ VERESS, *Argenti iratai*, 47.

²⁷ VERESS, *Argenti iratai*, 45.

is felszólalt a jezsuiták ellen. Argenti azt mondja, hogy a katolicizmus, amellett, hogy a bevett felekezetek közé tartoznak, nem új hit (nem úgy, mint az ariánus, illetve a többi), illetve nem hozott új tanításokat, azaz nem sértette meg a törvényeket (mint az ariánus).²⁸

Ezután mondandója igaz okára rátérve felsorolja a rend ellen megfogalmazott 5 konkrét vádpontot. Ezek a következők: ártatlanok vérént ontották ki, elveszejtik Erdélyt, Báthory Zsigmondot ők fosztották meg a trónjától, üldözik a másvallásúakat, mindenhol az adott ország romlására törnek.²⁹ Ezekből jól látható, hogy a vádak közt vannak teljesen általánosak, amelyeket szerte Európában hangoztattak – különösen Szent Bertalan éje után – illetve, hogy a harmadik vádpont kivételével a többi négy teljes mértékben összefügg, amelyre Argenti is utal, amikor a második vádpont kapcsán idézi az erdélyiek véleményét, miszerint a jezsuiták a rossz okai.³⁰ A vádak között tehát csak a 3. illeszkedik az erdélyi belpolitikához, amelyik tudniillik Báthory Zsigmond személyét illeti, bár mint látni fogjuk, ennek is van az *antijesuitica* irodalom egyik közhelyeként is értelmezhető vonatkozása.

Az első vádpont kapcsán fogalmazza meg azt a másodot, például az 1607-es *Oratió*ban bővebben kifejtett érvet, hogy a rend kitiltásának oka nem annak úgymond elítélendő cselekedetei, hanem a vallás lett volna.³¹ Ez az érv két szempontból is igen figyelemre méltó és különösen alkalmas, hogy összemossanak benne két dolgot. Egyrészt Argenti a katolicizmust és a jezsuita rendet azonosítja: ha elkergetik őket, lehetetlenné válik a katolikus vallás gyakorlata, amely ugyebár az ország katolikus lakóinak, hogy mai kifejezéssel éljek, alapvető emberi joga. Argenti taktikusan hallgat a ferencesekről, akikkel a jezsuitáknak, fogalmazzunk így, meglehetősen bonyolult volt a viszonya.³² Másrészt az is kétségtelen, hogy az országban működő ferencesek, akiknek Csíksomlyó volt a központjuk, nem voltak elégségesek az amúgy nem túlságosan nagyszámú katolikus hívő lelki gondozására, a további építkezésről már nem is szólva. Tehát Argentinek tulajdonképpen igaza volt abban, hogy a rend kitiltása a szabad vallásgyakorlat ellenére hátrányos helyzetbe hozta volna az erdélyi katolicizmust. Az 1603-as rombolás ugyanakkor mártírt is adott nemcsak a rendnek, hanem a katolikusoknak is, tehát a jogi mellett egy újabb politikai érvet is nyertek, ami azt támasztotta alá, hogy nem a rend, hanem a katolikus vallás ellen folyik szervezett üldözés.

A második vádpont az elsőből következik, amire Argenti azt hozza fel, hogy a tudatlanok állítanak ilyet, és azok hangoztatják, akik nem ismerik a rendet, ezek

²⁸ Uo., 48.

²⁹ Uo., 56.

³⁰ „*Jesuitae malorum sunt causae*”. VERESS, *Argenti iratai*, 62.

³¹ VERESS, *Argenti iratai*, 88.

³² Itt pusztán a missziók anyagának kiadására és a kérdés monografikus feldolgozására utalok. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (kiad.), *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1572–1717* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes), Budapest 2002–2008; MOLNÁR ANTAL, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon* (Humanizmus és reformáció 26); Budapest 2002.

pedig azok, akik a tudatlan népet felhergelik. Itt szintén nem nehéz felfedezni az 1603-as kolozsvári események visszhangját.³³

Itt egy rövid megjegyzés erejéig kitérnék arra, hogy a néhány évvel később kitörő 30 éves háborúban Csehországban, ahol a háború első szakasza zajlott, a közvélemény protestáns felét hasonló módon itatta át a jezsuitáktól való szinte paranoiás félelem, amikor minden a kálvinisták számára kedvezőtlen vagy annak tartott lépés háttérben katolikus, értsd jezsuita összeesküvést sejtettek.³⁴ De utalhatunk a királygyilkosság, illetve királygyilkossági kísérletek által hisztérizált franciaországi viszonyokra is, ahol a színleg katolikus, és az Argenti mű megszületésekor még élő IV. Henrik alakja körül kibontakozó belpolitikai harcban és propagandaháborúban a jezsuita összeesküvés köré rendeződtek a vádak, akiknek egyébként éppen a király elleni sokadik, és 1610-ben végül sikerrel járó merényletet írták alaptalanul a számlájukra.³⁵ Franciaország egyébként előkerül az 5. vádpont kapcsán, talán az imént mondottak miatt nem véletlenül a többi országhoz képest kiemelve, bár mondanunk sem kell, hogy nem a királygyilkosságok, illetve a kísérletek kapcsán, hanem a rend békés működésének és a vallásos életet kollégiumok sorával felvirágoztató tevékenységének illusztrálásaként.³⁶

Szintén a közelmúlt fordulat eseményei ihlették a 3. vádpontot, amely nézetem szerint a *Defensio* gerincét, fő gondolatmenetét alkotja, ezért a továbbiakban ezzel foglalkozom. Nem akarok részletekbe menően belemerülni a Báthory fejedelem politikai manővereibe, pusztán annyit jegyzek meg, hogy bár Argenti fölényesen visszautasította a vádat, mondván, hogy aki annyi jót tett velünk, az nekünk hogyan is lehetne ellenségünk, mégis szükségesnek tartotta, hogy a fejedelem kapcsán részletekbe menően tárgyaljon olyan eseményeket is, amelyeknek nincs szorosan köze a fejedelem személyéhez, annál inkább az uralmához, végső soron pedig az egész Báthory-örökséghez. Jellemző, hogy nem is említi, miszerint a rend neveltje volt: ennek egyik oka, hogy 1601 végétől, amiről persze Argenti szintén hallgat, a rend és egykori neveltje útjai, legalábbis politikai szempontból kezdtek szétválni. Ez a lehető legkonkrétabban a rend egyik tagjának, Antonio Mariettinek a tevékenységében ragadható meg, aki Báthory Zsigmond gyóntatójaként és megbízottjaként vezette azokat a tárgyalásokat, amelyek immár sokadszori lemondásának feltételeit illetően indultak meg Prágában. Marietti később is, egészen 1606-ig a rendfőnök akaratának megfelelően Báthory környezetében tartózkodott, és képviselte az érdekeit, például Rómában is.³⁷ Úgy vélem, hogy ennek a vádpontnak a

³³ VERESS, *Argenti iratai*, 62.

³⁴ A cseh viszonyokhoz lásd FRANCESCO GUI, *I gesuiti e la rivoluzione boema. Alle origini della guerra dei trent'anni*, Milano 1989. A propagandaharc magyar és nemzetközi vonatkozásaihoz lásd ALMÁSI GÁBOR, *A Secretissima instructio 1620: a kora újkori paradigmaváltás egy Bethlen-kori röpírat tükrében*, Budapest 2014.

³⁵ MOUSNIER, *L'assassinat d'Henri IV*, i.m.

³⁶ VERESS, *Argenti iratai*, 68.

³⁷ Tevékenységéhez lásd *Jezsuita Okmánytár I/1–2*, *passim*.

hátterében ezek a lemondási tárgyalások húzódnak meg, amelyben a jezsuiták eléggé bonyolult szerepet játszottak, hisz mindkét fél a támaszuknak számított, elég csak arra utalnunk, hogy a Habsburg hadvezér, a Báthory Zsigmondot Goroszlónál legyőző Basta milyen segítséget nyújtott a rendnek az 1603-as kolozsvári dűlást követően, és amíg a tartományban tartózkodott, egyértelmű garanciát nyújtott mind a rend vagyonát, mind tagjainak személyi biztonságát illetően. Látható tehát, hogy a fejedelem személyét és a politizálást illető vádaknak volt némi alapja, amennyiben arra gondolunk, hogy a Zsigmond távozását kiváltó újabb megegyezés tető alá hozatalában a rend kulcsszerepet játszott.

Báthory Zsigmond távozásával az ország Basta hatalmába került: Argenti gye-rekes hazudozásnak minősíti, hogy a rend tevékenysége, amely a tartomány kato-nai biztosítása mellett kiterjedt a katolikus hitélet felemelésére is, a pápai akarat eszközöként nyilvánult volna meg, aminek bizonyítékai olyan brévék lettek volna, amelyek a más vallásúakat létükben fenyegették volna. Sajnos nem tudjuk, pontosan milyen brévéről lehet szó, Argenti szerint ezek egyszerű *adbortatoriák* voltak. Az 1603-as kolozsvári eseményeket értékelő beszámolójától eltérően itt elhallgatja, hogy bekerült Erdélybe egy olyan sajnós ránk nem maradt, az akkori vice-provinciális Petrus Maiorius által ki is nyomtatott bréve, amelyben a pápa Erdély katolizálására buzdította a császárt.³⁸ Az Argenti által emlegetett iratok kétségtele-nül olyan buzdító brévék voltak, amelyeket néhány évvel korábban valóban el-küldtek Belgioiosónak, Bastának, illetve az erdélyi uraknak.³⁹

Ennek megértéséhez vissza kell mennünk az 1602-es évhez: ekkor kelt Náprági Demeter erdélyi püspök emlékirata, amely a tartomány anyagi és vallási rendbeté-telével kapcsolatban fogalmazott meg javaslatokat. Az irat régóta ismert, SZILÁGYI SÁNDOR publikálta az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*ben.⁴⁰ Az újabb kutatások azóta komoly adalékokkal járultak hozzá a kérdéskörhöz. Az újonnan előkerült a jezsuita ren-dhez köthető, már említett három tervezet a Náprági-féle javaslatot gondolja tovább a tartomány rekatolizálását illetően, de ami most számunkra különösen ér-dekes, hogy ebben a püspökség mellett a jezsuita rendnek szántak kulcsszerepet.⁴¹ VIII. Kelemen, illetve a pápaság tehát jól dokumentálhatóan avatkozott bele a fe-jedelemség ügyeibe a Basta jelentette fegyveres eszközökre támaszkodva.

A jezsuiták politikai szerepvállalását az ominózus pápai brévék kapcsán tulajdon-képpen Argenti sem tagadja, csak természetesen más dimenzióba helyezi. A rend két kiváló, az erdélyi fejedelemségbe nagy, és már a kortársak, különösen a nem katoli-kus kortársak által vitatott szerepet játszó tagjának, Antonio Possevinónak és Alphonso Carrillónak az alakját idézi fel, akik a nagy közös ügy, a törökellenes

³⁸ VERESS, *Argenti iratai*, 64. A ránk nem maradt pápai brévéhez lásd *Jezsuita Okmánytár I/1*, 151, 152, 237, 255.

³⁹ *Jezsuita Okmánytár I/1*, 150, 154, 289, 308.

⁴⁰ EOE V, 162–175. A kérdéstről lásd KRUPPA TAMÁS, *Miksa főberceg erdélyi kormányzóságának terve. Az erdélyi Habsburg-kormányzat felállításának kérdéséhez (1597–1602)*, Századok 145 (2011/4) 842–843.

⁴¹ A három emlékiratot lásd *Jezsuita Okmánytár I/1*, 150–156.

harc és Erdély érdekében tevékenykedtek. Tehát ne a Társaságot, zárja a gondolatmenetet Argenti, tartsák minden rossz forrásának, hanem másban keressék és találják meg az okokat.

A harmadik vádpontra adott felelet lezárása túlmutat a rendet érintő és célzó vitákon, illetve vádakon, és sajátos fényt vet az erdélyi és magyarországi kortársak gondolkodásmódjára. Az utolsó bekezdés az idegenség kérdését járja körül: ne dőljenek be azok vádjainak, fordul Argenti hallgatóságához, akik bűnként róják fel, hogy a rend különböző nemzetek fiaiból áll. A hit ugyanazt mondja, ahogy az egyház is ugyanaz, bármilyen nemzetből származzanak is tagjai. Nem valószínű, hogy ez protestáns szemszögből nagyon meggyőző érvelés lett volna, annál érdekesebb a folytatás, idézem: „Ahogyan tehát nem a magyarok voltak azok, akik először Magyarországra hozták az Evangélium világosságát, mégis hasznosnak és értékesnek bizonyultak a (magyarok) számára: így a jezsuiták, bármiféle nemzetből valók is... sem nem haszontalanok, sem nem károsak a királyságra nézve, ahonnan nem elküldeni, nem jogaiktól megfosztani, de még csak nem is idegennek minősíteni kell őket, mivel ők nemcsak most, hanem mindig is jó részben magyarok voltak, akik pedig nem azok lettek volna, nem más okból érkeztek, ha csak azért nem, hogy a magyarok számát növeljék: a munkások nagyobbik része azért jött, hogy az országért munkálkodjék. Azért jönnek tehát, hogy szolgálják a királyságot és nem azért, hogy kémkedjenek...”⁴²

Már a középkori krónikákban kitapintható az idegenellenesség, ami nem valami magyar specifikum, az *advenaek*, vagy ahogy Argenti fogalmaz az *alienigenaek* iránt mindenütt finoman szólva fenntartásokkal viseltettek.⁴³ Szántó Arator Istvánnak, Argenti kortársának számtalan levelében olvashatunk a németek elleni averzióiról, akiket az eretnység mellett az ország hanyatlása legfőbb okozóinak tart.⁴⁴ Úgy vélem, hogy a jezsuitákkal szembeni ellenségesség legfőbb forrása Erdélyben, de a királyi Magyarországon is végső soron az volt – a protestáns világ által nem alaptanul felemlgetett számtalan rossz nemzetközi tapasztalatokon túl –, hogy az országba kerülő tagjaik jelentős része nem országglakos (*regnicolae*), hanem *alienigenae*, azaz idegen volt. Ebből származott a másik vádpont, amire Argenti is utal, hogy kémek, a pápa és a Habsburg császár ügynökei lettek volna.

Ahogyan túllép az idegenség vádján, megmutatkozik humanista iskolázottsága, hiszen, amit a *Defensio* elején a barbárságról és a tanult emberfőkről, illetve amit a

⁴² A magyar fordítás latin eredeti változata megtalálható: VERESS, *Argenti iratai*, 67.

⁴³ Erről legújabban nemzetközi kitekintéssel lásd HALMÁGYI MIKLÓS, *Középkori eredetmondák: gondolatok magunkról és másokról*, Szeged 2014, CSUKOVITS ENIKŐ, *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyarság képe a középkorban* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), Budapest 2015. Koraujkori példaként lásd KRUPPA, *Magyarország és a magyarok*, i.m.

⁴⁴ KRUPPA TAMÁS, *Patriotismo e tradizione nelle lettere di Szántó Arator István S. J.*, *Historia triplex* (A magyar és horvát patriotizmus itáliai mintái és forrásai), Tudományos konferencia, Roma 2013, 11. 22 (kézirat); Uő, *Tradició és propaganda keresztútján. Fejezetek Báthory Zsigmond udvarának kultúrájából* (Humanizmus és reformáció 36), Budapest 2015, 29–36.

beszéd vége felé az idegenek hasznáról mond, szépen illeszkedik az erények nemes-ségéről szóló humanista tanításba, amelyeket az *eruditio* révén lehet és kell kibontakoztatni.⁴⁵ Csakhogy egyúttal tovább is lép, mert már nem csak általánosságban beszél *humanitas*ról, amivel, ha nem tévedek, azt állítja, hogy az ország és lakóinak szolgálata, erkölcsök emelése, barbárságukból való kiemelésének munkája az idegen származású rendtagokat is magyarrá teszi. Ez a viszony ugyanakkor kétoldalú folyamat, hisz mint a fentebbi idézetben láttuk, az idegenek a magyarok számát növelik, tehát miközben felemelnek egy közösséget, jobbá teszik, ők maguk is átlényegülnek és a közösség tagjaivá válnak.⁴⁶ Természetesen nem tudom eldönteni, hogy ezt Argenti őszintén gondolta-e, vagy pusztán retorikai fogásként élt vele, de az 1603-as események kapcsán megírt kemény és önkritikus jelentését olvasva, inkább az előzőre hajlanék. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy benne nem az a fajta etnikai alapú patriotizmus munkált, amilyen Szántóban, az ő, mondhatnánk, *natio* vagy *patria* fogalma morális megalapozottságú, fundamentumai az egyetemes katolikus hit, valamint az erényekről szóló egyetemes humanista tanítás. Ily módon válik nála a barbárság szinonimájává az eretnecség, míg a másik oldalon a civilizáció a katolikus hittal azonosul. Megkockáztatom, hogy e helyütt Argenti a magyaroknak az idegenekkel szemben kifejeződő, a gögtől és felfuvalkodottságtól mentes öntudatára is reflektál.

A tudós modenai jezsuita méltó utóda két másik szintén idegen származású rendtársának, Antonio Possevinónak, és Alphonso Carrillónak, akik egy meghatározott történelmi pillanatban meghatározó, és máig igen vitatott hatást gyakoroltak a régió történelmére. A triász tagjaként neki jóval rövidebb idő jutott, de ennyi is elegendőnek bizonyult, hogy a Társaságnak egy másik arcát is megmutassa, ami a hit kérdésében ugyan hajlíthatatlan és megalkuvástól mentes, ugyanakkor a hit kérdésének politikai dimenzióit tekintve az ésszerűség és pragmatizmus olyan képviselőjeként villantja fel, amelyhez hasonló attitűdöt nem sokkal később talán Pázmány Péter képviselt Magyarországon.

A másik megjegyzés, amelyet a fentebbiek tanúságaként levonhatunk, hogy arra, ami az 1605. évi medgyesi országgyűlésen, illetve utána történt, az 1606. évi bécsi béke katolikusokat és jezsuitákat hátrányosan érintő vallásügyi rendelkezései előfutáraként, afféle főpróbaként tekinthetünk. Ez ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy a Bocskai-felkelés nyomán kibontakozó propagandaháborúban nemcsak a protestáns, hanem a katolikus oldal érvelésével is számolni kell, illetve hogy a vizsgálatba Argenti művei mellett a katolikus oldal egyéb, a polémia hevében megszületett apologetikus szövegeit is be kell vonni.

⁴⁵ Ezt ismétli másik művében az 1607-ben elhangzott *Oratió*ban is. VERESS, *Argenti iratai*, 72–74.

⁴⁶ Ezzel homlokegyenest ellenkező álláspontot képvisel, mint a németgyűlöletéről közismert rendtársa, Szántó. Lásd a 44. jegyzetet.

FÜGGELÉK

Prága, 1607. február 19.

Giovanni Stefano Ferrero pápai nuncius Scipione Borghese bíboros neposnak

A rendfőnök azt írta Carillónak, hogy a jezsuitáknak minden lehetséges módon azon kell lenniük, hogy visszatérjenek Erdélybe, de legalábbis álljanak készenlétben a határon. Argenti be fog számolni a császárnak a jezsuiták elűzéséről, s ezzel együtt felajánlja neki a rend szolgálatait a visszatérés esetén. Mátyás főherceg házassági tervei, amelynek ügyében Alphonso Carrillót küldte Spanyolországba, felkeltették a császár gyanakvását, amelyet a savoyai herceg táplált, ám végül nem járt sikerrel.

(ASV Fondo Borghese, Serie II, vol. 171, fol. 114^{rv} – orig.)

Il padre generale de Giesuiti ha scritto qui al padre Cariglio che non abbandoni i negotii di Transilvania e che ritornino dentro i padri in qual si voglia modo, o vadano ai confini per consolatione di quei puochi Catholici che vi sono, siamo restati in conclusione che il padre Argenta che è stato scacciato da quella Provincia, dia conto a sua maestà del modo, e delle cause per le quali sono stati mandati fuori. Cioè per esser stati tenuti devoti di sua maestà et s'offerischino a ritornare ad esporre la vita per servitio dell'anima e di sua maestà istessa. È stato una mala congiuntura per i padri che il signor duca di Savoia⁴⁷ dicesse all'Eigmiller⁴⁸ consigliero di sua maestà che era avisati di buon luogo che quello che non voleva pur sua maestà lo facevanno i fratelli poiché il serenissimo Mattias tuttavia alla gagliarda il matrimonio con la Fiorentina et haveva a quest'efetto mandato in Spagna il Padre Cariglio, il signor duca, non è dubio, che ha detto queste cose per muover sua maestà a gelosia havendo potuto intendere dal suo secretario che era in Brandais⁴⁹ quando il signor cardinale Dietristan⁵⁰ ando a Vienna tutte le querele di sua maestà ma in tanto non viene a proposito far crescere l'humore all'imperatore contro i padri. Faccio a Vostra Signoria Illustrissima humilissima reverenza e prego il nostro signore Iddio che le conceda il contento di quanto desidera.

Datum di Praga li 19 Febraio 1607.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima
humilissimo et observandissimo

Giovanni

KRUPPA TAMÁS

⁴⁷ I. Carlo Emmanuele.

⁴⁸ Johann Robert Hegenmüller császári titkos tanácsos.

⁴⁹ Brandýs nad Labem (CZ).

⁵⁰ Franz Dietrichstein bíboros, olmützi püspök.

7. Kruppa Tamás előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

8. Kisvarga Gábor előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

GALLA FERENC KÉZIRATOS MONOGRÁFIÁJA A HÓDOLTSÁGI MISSZIÓKRÓL

(Adatok egy szövegrekonstrukció történetéhez)

GALLA FERENC kéziratot anyagával,¹ kisebb-nagyobb megszakításokkal, két éve kezdtem el foglalkozni. Fiatal, a szakmájában kezdő történész hallgatóként forró fejjel „vettem” magam a szakmai kihívással kecsegtető kézirat kiadásának munkálataiba. Talán ez a hév volt az, amely átlendített azokon az akadályokon, melyeket – az amúgy is nehezen emészthető szöveg mellett – a *manuscriptum* rendkívül rossz állapota okozott.

Az alábbiakban röviden igyekszem felvázolni azt a metódust, melyet a sajtó alá rendezés munkálatai során alkalmaztam. A kéziratot „élő szöveggként” kezeltem, ezt szükségessé tette a kézirat töredezettsége, továbbá pizkozati jellege. Ahhoz, hogy értékálló monográfia születhessen belőle, szükségszerűen szerkeszteni, vágni, hozzáadni kellett a szöveghez, ugyanis az eredeti állapot teljes egészében alkalmatlan lett volna a kiadásra. A szerkesztés folyamán több gondolati-tartalmi egység is elhagyásra került. Egyes részek azért, mert a szerző már előzőleg bedolgozta azokat tézisébe, így zavaró duplikáció lett volna az eredmény, míg más egységek beillesztése pedig oly fokú töredezettséget mutatott, hogy beépítése megbontotta volna a rekonstruált gondolatmenetet. Fontos szem előtt tartani, hogy a kiadás – egyik – célja a lehető legteljesebb és legjobb szövegállomány létrehozása volt, amihez elengedhetetlennek tűnt a már említettek elvégzése. A szöveg fejezetekre tagolásánál is szorosan alkalmazkodtam a szerző eredeti elképzeléseihez, bár tény, hogy GALLA, munkamódszeréből adódóan, kissé „lazábban” kezeli fejezetei tartalmi kereteit, szemben a mai analízisközpontú értekezésekkel. A címadást („*Apostoli missziók a hódolt Magyarországon*”) azonban pótolni kellett, ugyanis a levéltári rendezés során főcímme avanszált „*Pápaság és a török veszedelem*” a szerző szándéka szerint csupán egy bevezető fejezet címéül szolgált.²

A függelék, index és a bibliográfia is utólagos kiegészítés. A cél az volt, hogy az érdeklődő – esetleg az egyháztörténetben kevésbé jártas olvasó – könnyen jusson

¹ GALLA FERENC, *Pápaság és a török veszedelem*, kézirat. Lelőhelye: MNL-OL Galla Ferenc hagyatéka (1570–1785) 1901–1972 (P 2088), II. doboz 26/d. Ismerteti és jelentőségére a figyelmet felhívja Tusor PÉTER, *Magyar történelmi kutatások a Vatikánban* (CVH I/1exc.), Budapest 2004, CXXX–CXXXI.

² A sajtó alá rendezett kézirat tervezett publikálásának helye: <http://institutumfraknoi.hu/repositorium>.

olyan információkhoz, melyek a további vizsgálódást segítik elő. Ennek szükségességét csak tovább növelte, hogy a kézirathoz bizonyos szöveghelyeken nem, míg máshol csak nagyon hiányos és követhetetlen „jegyzetapparátus” tartozott, melynek teljes rekonstruálása szétfeszítette volna a munka kereteit. FAZEKAS ISTVÁN hatalmas teljesítménye GALLA kézirat műveinek közzétételében,³ a szerző munkássága,⁴ a hagyatékában fellelhető mintegy 600 vatikáni forrásgyűjtésből származó fotográfia, végül pedig az egyetemi – egyháztörténeti-tanári kinevezését megelőző minősítési eljárás folytán kapott kiváló minősítés⁵ meggyőzik még a legkétkedőbb olvasót is arról, hogy GALLA FERENC kiváló művelője volt a történettudománynak. Egyedülálló forrás-, és korszakismerettel, illetve szakmai affinitással: a tridentínus egyház belső viszonyainak, mozgásainak beható ismeretében, egyedülálló látószögből írta meg egyik legfontosabb munkáját, a hódoltsági missziók történetét. Neve önmagában garanciát nyújt állításai hitelességére.

A fennmaradt kézirat ugyanakkor mind külső, mind belső jegyeiben igen erős töredezettséget mutat, az 1–114. fólió gépelve, a 135–238. fólió kézirat formában található meg a Magyar Nemzeti Levéltárban. Tartalmát tekintve a Szentszéknél a balkáni térség katolikusainak megtartására irányuló, török hódoltság kori törekvéseit dolgozta fel. Anyaggyűjtésem spektrumába került szakirodalomban nem találtam rá való hivatkozást, a korszakkal – és még inkább a missziózás történetével – foglalkozó, két kiemelkedő jelentőségű kutató munkáiban.⁶ Hivatkoztak ugyan

³ GALLA FERENC, *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században* (CVH I/2) (s.a.r. Fazekas István), Budapest–Róma 2005.

⁴ GALLA FERENC, *Fulgenzio da Jesi ferences misszionárius vitája a bójtról a gyöngyösi jezsuitákkal. Fejezet a magyar katolikus restauráció misszióiból*, Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 1944–1946, 141–169; Uő, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940; Uő, *Pápai kinevezések, megbízások és felbatalmazások* (kiad. Tuszor Péter–Tóth Krisztina) (CVH II/3), Budapest–Róma 2010; *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, kiad. FAZEKAS ISTVÁN, Budapest–Róma 2015.

⁵ Pázmány Péter Hittudományi Kar Levéltára, 1/b 79 doboz, 564/36–37. fol., 3. felterjesztés.

⁶ A tárgyhoz kapcsolódó legfontosabb írások: MOLNÁR ANTAL, *A belgrádi kápolna-viszály (1612–1643). Kereskedelem és katolikus egyház a bódolt Magyarországon*, Századok 134 (2000) 373–430; Uő, *A ferencesek Boszniában a középkorban és a török uralom első időszakában (13–17. század)*, Limes 12 (2000) 39–64; Uő, *A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században*, (Magyar Egyháztörténeti Enciklopédiai Munkaközösség [METEM] Könyvek 77), Budapest 2012; Uő, *Egy katolikus misszionárius a bódolt Dél-Magyarországon: Don Simone Matkovich*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója tiszteletére (szerk. Tuszor Péter), Budapest 1998, 232–250; Uő, *Elfelejtett végvidék. Tanulmányok a bódoltsági katolikus művelődés történetéből*, (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok 9), Budapest 2008, 280; Uő, *Katolikus missziók a Balkánon XI. Ince pápasága idején (1676–1689): A csúcsponttól a pusztulásig*, A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére (szerk. Baráth Magdolna–Molnár Antal), Budapest–Győr 2012, 235–249; Uő, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon I (1572–1647)* (Humanizmus és Reformáció 26), Budapest 2002; Uő, *Luka Maruncich esztergomi érseki helynöksége (1676–1679)*, MEV–Regnum 15 (2003) 176–181; Uő, *A Katolikus Egyház a Hódolt Dunántúlon*, Budapest 2003; Uő, *Pietro Massarecchi antivari érsek és szendrői apostoli adminisztrátor egyházlátogatási jelentése a bódolt Dél-Magyarországról (1633)*, Fons 2 (1995) 175–220; Uő, *Püspökök, barátok, parasztok*, Budapest 2003; Uő, *Raguza és a balkáni missziók kezdetei*, Magyarország és a Római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő Péter bíboros tiszteletére (CVH I/8) (szerk. Tuszor Péter), Budapest–Róma 2012, 85–103; Uő, *Scardonai*

GALLÁRA, de e munkájáról feltehetőleg nem tudtak. A következő vizsgálat során arra szeretnék választ találni, vajon GALLA ezen munkája alkalmas-e a publikációra, tehát alapadatai helyesek-e, és ha igen, tud-e valami többet, újat adni a kutatás jelen állásához. Mindezen kérdések azért érdekesek, hiszen a kézirat elkészülte bő két évtizeddel előzte meg SZAKÁLY FERENC programadó útmutatásai nyomán új lendületet kapó „modern” egyháztörténetírást.

A gépelmény viszonylag folyamatos, ám sok benne az elütés vagy ceruzával történő javítás, feltehetőleg GALLA ezt a változatot még piszkozatnak szánta, de olvasása nem okoz különösebb nehézséget. Nem úgy a kézirat rész, mely eleve többször felhasznált papírra – a már kiradírozott szövegre egyszer, majd még egyszer újra – ceruzával lett lejegyezve, és emellé társult a roppant bonyolult hivatkozási rendszer és a rengeteg önjavítás.⁷ A szövegértést tovább nehezíti – a feltehetőleg – utólagos fóliószámozás, mely valószínűleg már a levéltárban történhetett, és nem követte a szöveg belső kohézióját. A munka folyamán nem szakirodalomként, hanem forrásként kezeltem a kéziratot, így előbb adatait összevettem a „kontrollforrásként” használt, modern tudományos módszertan szerint vizsgázott szakirodalommal. A kereteket úgy állítottam fel, hogy GALLA beleférjen, hiszen tudományetikailag helytelennek tartottam volna, ha a mai modern felfogás szerint dolgozó kutatók irányvonalait kértem volna számon a szövegen.

Igy vizsgálódásaim középpontjában az egyes püspökök és tevékenységeik állnak, hiszen GALLA is – a korszakára egyébként jellemző – „püspökfüzérben” alkotta meg téziséit, és csak kevéssé tért ki az eseményeket formáló tényezőkre. Azonban az a kevés is elegendőnek bizonyult a későbbi kutatások tükrében, ugyanis GALLA a „püspökfüzér” előtt írt a Szentszék törökellenes törekvéseiről, a hódoltság vallási, néprajzi(!) és etnikai viszonyairól is. Ez utóbbi kérdéskört MOLNÁR ANTAL járja majd körbe fő művében részletesebben.⁸ Írt a ferences rend hódoltsági vi-

püspökök „ad limina” jelentései (1624–1648), Fons I (1994) 275–314; Uő, *Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez*, Budapest 2004; TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, „Mint Bálám szamara”. *Misszionáriusok nyelvhasználata a XVII. századi Magyarországon*, Társadalomtörténeti tanulmányok (Studia Miskolcincensia 2; szerk. Fazekas Csaba), Miskolc 1996, 81–86; Uő, *A Propaganda megalapítása és Magyarország (1622)*, TSz 42 (2000) 19–68; Uő, *A XVII. századi török hódoltság katolikusai a római Propaganda Fide levéltáráinak tükrében*. Katolikus egyháztörténeti konferencia (szerk. Hölvényi György), Keszthely 1987, Budapest 1989, 33–39; Uő, *Az első székelylevél katolikus népszámlálás. (Szalmai István bosnyák ferences jelentése 1638-ból)*, TSz 40 (1998) 185–218; Uő, *Egy albán érsek a magyarországi török hódoltságban. Pietro Massarecchi belgrádi apostoli adminisztrátor levelei a Hitterjesztés Szent Kongregációjához*. Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére (szerk. Csukovits Enikő), Budapest 1998, 145–181; Uő, *Egy bosnyák missziópüspök térítőútjai a hódoltságban (Matteo Benlich belgrádi püspök levelei Rómába 1653–1673)*, LK 70 (1999) 107–142; Uő, *Galántáról Japánba. Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon*, Századok 135 (2001) 1313–1347; Uő, *Koszovóból vagy Mezopotámiából? Missziópüspökök a magyarországi török hódoltságban*, TSz 41 (1999) 279–329; Uő, *Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581–1582)*, TSz 39 (1997) 447–472; Uő, *Raguzai misszionáriusok levelei Rómába a magyarországi hódoltságról (1571–1627)*, Ráday Gyűjtemény Évkönyve 9 (1999) 277–334; Uő, *Szent Ferenc követői vagy a szultán katonái? Bosnyák ferencesek a hódoltsági misszióban*, Századok 134 (2000) 747–799.

⁷ Lásd a Függelékét.

⁸ MOLNÁR, *Katolikus missziók*, i.m.

szonyairól, ennek a kérdéskörnek ő és TÓTH ISTVÁN GYÖRGY is szenteltek egy-egy tanulmányt,⁹ továbbá kitért még az Illír papnövelde alapítására is.

GALLA oldalakat írt továbbá a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* megalakulásáról is, a szükséges részleteknél többet azonban nem árul el a Kongregációról, MOLNÁR már részletesebben kitér az első ülés körülményeire, a Kongregáció mellékintézményeire is, továbbá a többi kongregációra. Hármuk közül a legrészletesebben TÓTH dolgozta fel a Kongregáció megalapításának történetét, szinte minden részletre kiterjedően.¹⁰ A következő nagyobb vizsgálódási pont Massarecchi vizitációja és annak körülményei. GALLA – egyébként az egész kéziratra jellemzően – szinte teljes egészében bedolgozta szövegébe a misszionáriusok jelentéseit, lélekszámokkal, plébániákkal, helyi viszonyokkal együtt. Talán terjedelmében és részleteiben is ő tárgyalja hármuk közül a legátfogóbban a vizitációt, valamint a jelentés(ek) ilyen aprólékos elemzése már-már „kiváltja” – az egyébként már nyomtatásban is elérhető¹¹ – források egy részét. Ez a fajta munkamódszer a továbbiakban is nagy előnye volt a kéziratnak.

Alberto Rengjich működésének ismertetését részleteibe menően GALLA és MOLNÁR¹² dolgozták fel. GALLA tárgyalja kinevezésének körülményeit, továbbá hogy milyen jövedelmekből fog élni, milyen felhatalmazásokkal illeték, valamint ismerteti a vizitációját és a ragusai és a bosnyák kereskedők között kitört kápolna-viszályt. Kettejük eltérő fókuszpontja ugyanazon probléma más szögből való bemutatásán érhető tetten. Míg MOLNÁR inkább – és a jóval precízebb hatást keltő – politikatörténeti bemutatáson keresztül érzékelteti a Szentszék rossz döntését, hogy nem vette figyelembe a bosnyák ferencesek helyi erőviszonyait, addig GALLA inkább a „szenvédő” főpapot kívánta bemutatni a vizitáció részletekbe menő ismertetésével és a források mögött megbúvó ember képével.

Itt azonban ki kell térni GALLA egyik nagy hiányosságára, ugyanis modern feldolgozásokhoz¹³ képest nem olyan részletesen tér ki a bosnyák missziózásra, az erdélyi térségre, a jezsuita missziózásra, vagy ha ki is tér, csak érintőlegesen tárgyalja a kérdéskört. Ennek feltehetőleg az lehetett az oka, hogy külön tézisekben kívánta feldolgozni a problémakört.¹⁴

Massarecchi apostoli kormányzóságának ismertetésénél a már-már szokásos forгатókönyvet követve ismerteti a vizitációs anyagokat, részletesen a béráltak számától a plébániák és falvak számáig, azonban a térség nagyobb problémáit csak érinti, úgymint a belgrádi jezsuita templomfoglalást vagy a határkérdést. Ezt a vo-

⁹ MOLNÁR, *A ferencesek Boszniában*, i.m.; TÓTH, *Szent Ferenc követői*, i.m.

¹⁰ TÓTH, *A Propaganda megalapítása*, i.m.

¹¹ TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (kiad.), *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1572–1717* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes), Budapest 2002–2008.

¹² MOLNÁR, *A belgrádi kápolna-viszály*, i.m.

¹³ MOLNÁR, *Katolikus missziók*, i.m.; TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*, Budapest 2007.

¹⁴ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, i.m.; GALLA FERENC, *Pápai kinevezések, megbízások és felbatalmazások* (CVH II/3) (s.a.r. Tusor Péter–Tóth Krisztina), Budapest–Róma 2010.

nalat követi és nagyjából azonos adatgazdagsággal él TÓTH is, azonban ő lényegesen kevesebbet ismert a jelentések számadataiból. MOLNÁR viszont részletesen körbejárja a témát, kitér az előzményekre, Massarecchi harcára Don Simone Matkovich ellen, a belgrádi bosnyák kápolnaállítás kísérletére, valamint Pázmány azon törekvésére, hogy ellensúlyozza a belgrádi ferencesek térnyerését a jezsuitákkal szemben, ennek érdekében Keresztessy Mátét küldte vizitálni, aki hat hét alatt tett eleget kérésének. MOLNÁR továbbá részletesen tárgyalja a boszniai kápolna-viszályt, a határkérdést és a magyarországi hierarchia hódoltsági jogigényét, melyre GALLA elvétve ugyan, de csak helyenként tér ki kéziratában.

A Massarecchi után fellépő széküresedést mind GALLA, mind MOLNÁR, mind pedig TÓTH érintették, azonban közel sem azonos részletességgel és fajsúllyal. GALLA a helyzetet Don Simone Matkovich „kálváriájának” bemutatásával kívánta érzékeltetni, hogyan küzd a bosnyák ferencesekkel, sikertelen próbálkozásai, plébániai foglалásai, missziós tervezetei mind arra a helyzetre reflektálnak belülről, amire MOLNÁR egy teljesen más szemszögből tekint. Ő is belülről, azonban a boszniai ferences rendtartomány oldaláról írja meg a történetet, több szereplőt vonultat fel, szélesebb spektrumban fogja át a rendtartomány válságát és azokat a próbálkozásokat, amelyeket a Szentszék tesz, hogy megoldja a helyzetet. Talán azt lehet mondani, hogy ebben a kérdésben MOLNÁR szakszerűbb és tisztább képet fest a helyzetről. E ponton egy jelentősebb eltérést is találtam a tényadatok között: míg GALLA úgy tudja, hogy Sabbatinit az ő tisztázására rendelt vizsgálat alatt mellőzték, tehát közben töltötték be a neki szánt pozíciót, addig MOLNÁR és TÓTH már úgy értesültek, hogy a vizsgálat sikeres volt, csak Sabbatini számára kedvezőtlen eredménnyel zárult, így a kényes hódoltsági helyzet miatt menesztették személyét.¹⁵

Az utolsó közös vizsgálati pontnak Giacomo Boncarpi püspökségét választottam. Az ok egyszerű, az eddigiekben bemutatott vizsgálódási pontok elegendő adatot szolgáltatottak számomra, hogy következtetéseket tudjak levonni, továbbá egy viszonylag tiszta képet rajzoltak GALLA munkamódszeréről, adatainak helyességéről. A közös pontok ezután megszakadnak, ugyanis míg GALLA folytatja a történet elbeszélését Berniakovich tragikus végzetéig, addig MOLNÁR már nem írja meg a hódoltság történetét, TÓTH pedig egy tanulmány befejezéseként foglalkozik vele. Ráadásul a kéziratnak ez a legtöredezetebb része, mind a kéziratot, mind a szöveg kohézióját, mind a hozott adatait illetően. A rendkívül nehezen rekonstruálható szövegrészből kitűnik, hogy GALLA már nem látta „teljes” egészében Berniakovich püspökségét, annak körülményeit/részleteit több ponton félreértelmezte és a szükséges eseménytörténeti leírásánál mélyebb analízisbe már nem bocsátkozott.¹⁶

¹⁵ Lásd 6. sz. lábjegyzetet

¹⁶ Ennek feltehetőleg az volt az oka, hogy már sem ideje, sem energiája nem volt elegendő, hogy az általa összegyűjtött forrásokot a rá jellemző alaposággal kielemezze. valamint az általa használt forrásgyűjtési módszer korlátok közé szorította. Berniakovich püspökségére: TÓTH, *Mattia Berniakovich – püspök az iskolapadban*, Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon, 61–66; Kisvarga GÁBOR, *Mattia Berniakovich és egyházkormányzata – A hódoltsági missziós püspökség a 17. század végén*, Századok 150 (2016) 1009–1028.

Boncarpi működésének leírásánál nagyjából egységes a kép, míg MOLNÁR és TÓTH 1639 elejéről (áprilisáról) tudnak mint arról a dátumról, amikor Boncarpi elfogadta, illetve értesítést kapott kinevezéséről, addig GALLA pontosít 1639. április 12-ére. Mind szót ejtenek a szendrői címre való kinevezés lehetetlenségéről, valamint arról, hogy Boncarpi egy fiatal horvát fiútól tanulja az „illír” nyelvet. Némileg eltérő színezetben, de mind MOLNÁR, mind GALLA kitérnek az „okra”, hogy miért késik Boncarpi elfoglalni a székhelyét, azonban a kép mindenkinél világos, Boncarpi felvette a kapcsolatot híveivel és a hódoltsági kereskedőkkel. Fogadtatásában szintén nincs eltérés egyik leírásban sem, egyházlátogatását is mind megemlítik, GALLA azonban a rá jellemző közléssel részleteibe menően ad róla tudósítást. Meneküléséről és betegségéről is szintén egységes a híradás, azonban a haláláról már eltérőek a vélemények. Míg GALLA Boncarpi halálának időpontját ismeretlennek véli, MOLNÁR 1649 utánra teszi, addig TÓTH szerint 1649-ben halt meg Bécs közelében.

Összegzésként elmondható, hogy GALLA FERENC kéziratban rekedt monográfiája a hódoltsági missziókról önmagában, adatait tekintve megállja a helyét a több évtizeddel keletkezése után készült, jóval modernebb szemlélettel megírt munkák mellett. Stílusa és módszertana azonban sokszor hagy némi kívánnivalót maga után, gondolok itt a vizitációk hosszas és részletes jellemzésére, amely néha vonatottá teheti a szöveget, azonban egy helyre tömöríti a kivonatolt forrásokat és sokszor olyan – legtöbbször gazdasági – adattal is szolgál, mellyel a mai munkák csak kevésbé vagy egyáltalán nem. GALLA a hódoltságot Róma felől közelíti meg, ami magával vonja azt a szükség-szerű állapotot, hogy tőle nem kapunk olyan tiszta és világos képet a ragusai kereskedők hálózatairól és kolóniáiról, a különböző egyházmodellekről és működésükről, mint amit MOLNÁR tár elénk. Mégis egységes, olvasható képet fest a 17. század e korábban kevésbé ismert területéről. A GALLÁRA jellemző stílusnak köszönhetően a mai időkre oly jellemző egzakt képnél egy emberibb és jóval közelebbi színben vázolta fel azt a harcot, amit ezek az emberek vívtak a hódoltsági katolikusokért.

GALLA – rekonstruált, valamint kellő apparátussal kiegészített – írása bátran elhelyezhető a mai szakmunkák mellé a polcra. A kiadást indokolná továbbá az is, hogy – feltehetőleg a szerző tanári mivoltából adódóan – a szöveg úgy lett felépítve, hogy az összes olyan fontos pontot említi, amely nélkülözhetetlen a hódoltság egyháztörténete a bonyolult viszonyainak legalább minimális átlátásához. Így kiválóan alkalmazható lenne akár egy bevezető jellegű történeti előadás vagy egy hódoltsággal foglalkozó egyháztörténeti szeminárium segédeszközeként is.

Elemzésem befejezésével szeretném hangsúlyozni, hogy GALLA FERENC e munkája ha még idejében megjelenhet, mikorra írója tervezte, akkor most legalább húsz évvel előrébb tarthatnánk a hódoltsági egyháztörténet kutatásában. Alapkatatásokat végzett, megállapításait újra meg kellett hoznia a következő nemzedékeknek, és eredményeit több tekintetben még a mai napig sem haladták meg.

Az elmondottak illusztrálására, ízelítőül a kötetből következzenek a *Függelékben* a GALLA-monográfia egyik utolsó, legértékesebb fejezete, a Benlich Máté püspökségéről írott rész.

FÜGGELÉK

*Galla Ferenc: Benlics Máté bosnyák ferences tartományfőnök,
belgrádi püspök, szendrői apostoli helytartó¹*

Amint behunyta a szemét Ibrismovics Marin,² mind a bosnyák ferencesek, mind a világi papság részéről megindult a törtetés a megüresedett szék betöltésére.³ A barátok éberebbek voltak, Benlics Máté⁴ tartományfőnök kétszer bejelentette Marin püspök halálát Rómába, noha csodálkozására nem kapott választ, ezért személyesen szeretett volna Rómába menni.⁵ Amint később, szeptember 8-án Francesco Ingoli titkár utódának, Massari *monsignor*ének írta, el is jutott Raguza közepébe, amikor a szultán lezáratta a határt. Maga helyett Almissai András⁶ szerzetesét menesztette a Kongregációba, aki a rendi főelőjárókat is mozgósította a tartományfőnök érdekében. Erényes, buzgó, kormányzásban és lelkipásztorkodásban gyakorlott, a hittudományban képzett szerzetesnek minősítették, Dezmanics⁷ és Foinizzai András személyesen írtak a bíborosoknak érdemeire hivatkozva.⁸

¹ Mint már említésre került, a fejezet abba a szövegállományba tartozik, mely a legrosszabb állapotban maradt ránk, mind a szöveget, mind az adathordozóját illetően. Így a Benlichről írt szöveg nem tartalmazott sem tagolást, sem alfejezeteket vagy lábjegyzeteket. Ezek mellé társult a szöveg piszkozati jellege, a rengeteg duplikáció, javítás és a rendkívül töredezett gondolatmenet. Így először a gondolatmenetet rekonstruáltam, megtisztítva a duplikációktól, javításoktól, ezután tagoltam s alfejezetekre osztottam a jobb követhetőség kedvéért, majd lehetőségekhez mérten elláttam jegyzetekkel. A szöveg stilisztikai sajátosságait megtartva igyekeztem a mai helyesírási elvekhez igazítani az írást. Ezen a ponton fontos megjegyezni, hogy a „magyarázó” jegyzeteket a saját megítélesem szerint pótoltam. A – vélhetően – felhasznált levéltári forrásanyagot pedig elsősorban a kiadott forrásanyag alapján rekonstruáltam, hiszen a dokumentumok könnyű visszakereshetősége, valamint a további kutatások segítése volt a cél. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szöveg minden eredménye s hibája egyedül GALLA FERENCET illeti, én csak lehetővé tettem, hogy a méltatlanul fiókba került kutatási eredmények a szerző szándéka után több évtizeddel ugyan, de napvilágot láthassanak. Az ortográfia (nevek stb. esetében) alapvetően a kéziratot követi.

² Marino Ibrismovich da Poiseiga (1600–1650) bosnyák obszerváns ferences szerzetes, belgrádi püspök. X. Ince pápa (1645–1655) 1647-ben az egykori nándorfehérvári püspökséget életre keltve nevezte ki belgrádi címre püspöknek.

³ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 206.

⁴ Matte Benlich (1609–1674) bosnyák obszerváns ferences szerzetes, a bosnyák ferences provincia definitora, majd 1649-től tartományi provinciális. Mint boszniai tartományfőnök 1651-től belgrádi missziós püspök.

⁵ Archivio Storico della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli (Archivio Storico „De Propaganda Fide”) (= APF), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (= SOCG), vol. 218, fol. 267+283, TóTH, *Litt. Miss.*, n. 669; APF SOCG vol. 218, fol. 166+169, TóTH, *Litt. Miss.*, n. 678.

⁶ Andrea Stipanichich d'Almissa, boszniai obszerváns ferences szerzetes.

⁷ Giovanni Desmanich, bosnyák obszerváns ferences szerzetes.

⁸ APF SOCG vol. 218, fol. 106, 269+281, 268+282, TóTH, *Litt. Miss.*, n. 681, 682, 683.

I. AZ ELŐZMÉNYEK ÉS A KÖRÜLMÉNYEK
 BENLICS MÁTÉ⁹ KINEVEZÉSÉIG

A rendben sem hiányoztak az önjelölt pályázók. Egy névtelen kimutatás előadja, hogy a bosnyák szerzetesek török, szakadár és eretnek népesség között éltek a régi Alsó-Pannóniában (*Pannonia Inferior*), Magyarország két nagy folyama, a Duna és a Száva partjain tizenhárom plébániában, huszonkétezer-hétszáz hívővel, tizenhat világi pap és szerzetes lelkipásztorral. A püspökségre pályázott (konkurált) Foinizzai András bosnyák obszerváns ferences bölcseletet és hittudományt hallgatott rendi főiskolákon, volt nemzetiségi gyóntató, s néhány éve már hiányzott a rendtartományból. A velencei követ pártfogolta, Dezmanics János karánsebesi missziófőnök, ingatag, nyugtalan természet, azonban minden egyebet elhallgattak róla. Kamengrádi András¹⁰ testes, öreg, nyugtalan egyén, aki felbújtotta a rendtartományt, míg Mihály szerzetes tartományfőnökséget viselt öreg dalmata, akit már származása miatt sem fogadott volna be a török. A bécsi nuncius levelezéséből kitűnt, hogy a Kongregáció és az elhunyt belgrádi püspök ellen izgatott, és főnökségéből a katolikusokra sok baj származott volna.

Végén csattan az ostor, utolsónak, de bizonyára azért, hogy jól megjegyezzék, következett Benlics Máté tartományfőnök jellemzése: eszerint jómódú családból származó (*bon nato*), erényes, példás életű, a hittudományban képzett, különféle tisztségekben jól bevált és lelkipásztorkodásban járatos ember, akinek az országban széles körben rokonsága van. Egy kimutatás Wadding Lukács, a ferencrend történetírója nyomán hozta, hogy 1419-ben, 1420-ban és 1430-ban, majd 1525-ben nevezett ki a Szentszék rendi püspököt Belgrádba.¹¹ Végül a bosnyák szerzetesek az 1650. áprilisi gyűléstől azt kérték, hogy terjesszen elő a pápának egy rendtartományi szerzetest a megüresedett püspökségre. A Kongregáció nem gondolt arra, hogy a kollégiumaiban végzett világi papok egyenlő minősítés mellett is (*coeteris paribus*) igényt tarthatnak püspökségre a hódoltságban. Ince pápa a legjobb minősítésű, a szerzettől melegen ajánlott Benlics Máté tartományfőnök mellett foglalt állást. Ez a fontos, de nem végleges érvényű határozat azonban időnek előtte kiszivárgott. Benlics már szeptember 8-án megköszönte Massarinak érdekében tett fáradozásait, amiről Almissai András szerzetes tájékoztatta őt. A tartományfőnök-helyettes, társai nevében azt írta, hogy „emberi nyelv” képtelen kifejezni köszönetét Benlicsnek. A jelölt 1650. szeptember 8-án a hivatalos meghívás nélkül, a pápa állásfoglalása előtt írta, elindult Rómába, hogy püspökségéről tárgyaljon. Ebből a tapintatlanságból súlyos kellemetlenség származott. A szerémi papság Sabbatini vikárius, a hódoltsági pedig Diodati Lukács plébános mellett foglalt állást.

⁹ Róla rövid áttekintést ad: TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Egy bosnyák missziós püspök, Matteo Benlich térítő-útjai a hódoltságban (1653–1673)*, Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon, 68–75.

¹⁰ Andrea Tomanovich da Camengrado, bosnyák obszerváns ferences szerzetes.

¹¹ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 95.

Sabbatini előbb a papság óhajára papot küldött maga helyett Rómába. Valószínűleg e pap vitte magával a helytartó 1650. március 20-án Nemptiben kelt következő felterjesztését a helyzetről:¹²

A helytartó, miután kiemelte az elhunyt püspökök önfeláldozását, és rámutatott a raguzai és a bosnyák kereskedők hitéletet rontó viszályára, a kétrendbeli papság torzsalkodásaira, nyomban áttért a barát-püspökök hibáira és a barátok erőszakosságaira; törtettek a püspökségre, hogy szabaduljanak a rendi szabályok, a közös élet jármából. A Kongregáció kollégiumaiban¹³ nevelt világi papság kiirtására törekcszenek, a kétrendbeli papság a lelkipásztorkodásban állandó viszályok magvetője, a barát-püspökök lassanként átjártsszák a plébániákat a barátok kezére. Végül Sabbatini, a szerémi papság sürgetésére mint szerémi általános helytartó és a papság ügyvivője (*vicarius et procurator*), személyesen is megjelent Rómában, ahova magával vitte a papság megbízólevelét.

A Kongregáció elrendelte, hogy a velencei nuncius és a pizzai érsek állítsák össze a püspökségre alkalmas világi papok névsorát Magyarországból és Boszniából a görög részre. A szlavóniai világi papság beadványa a következő álláspontot tükrözi: amint Lucaban történt a püspöki szék üresedésakor, a rendtartomány előljárói éveken át járták a Német Birodalmat és Magyarországot, hogy püspökséget szerezzenek maguknak, s több száz scudót elpocsékolnak a közösség pénztárából. A barát-püspökök halála után megjelentek a hitelezők, a rokonok és követelték a püspöknek adott kölcsönök megtérítését. Sabbatini szerint Pozsegában történt, hogy a holt püspök teteme fölött egy hitelező nőből kifakadt az elkeseredés: „Uram, hová futsz pénzemmel, ki fizeti meg nekem a kölcsönbe adott zecchinokat?”¹⁴ A kereskedőkkel szegénységi bizonyítványt állítottak ki, hogy rákényszerítsék a Kongregációt az adósságok kifizetésére. Végül, saját személyét meg nem említve, kiemelte, hogy vannak a pápai kollégiumokban végzetek között püspökségre alkalmas és érdemes papok, mint Diodati Lukács, Francsics András¹⁵ és Bogdanovics Antal¹⁶ plébánosok. Hivatkozott a pápai illír kollégiumok alapítólevelében biztosított előjogára, mely az egyházi javadalmak betöltésében a kollégiumi növendékeknek egyenlő helyzetben (*coeteris partibus*) előnyt biztosít. Sabbatini hosszabb időt töltött az Örök Városban, útjának fő célját azonban nem érte el. A Kongregáció azzal indokolta a szerémi és belgrádi világi papság kéréseinek elutasítását, hogy azok későn jelentkeztek.

A Kongregáció közelebbről megismerhette a világi papság panaszainak valódi okát, a szerzetesek jogtalan, a plébániák elfoglalására irányuló kíméletlen törtetését. Szigorú intézkedéssel meghagyta a morovicsi¹⁷ plébánia visszaadását a világi

¹² APF SOCG vol. 218, fol. 55+64, ТóТН, *Litt. Mix.*, n. 674.

¹³ A loretoi Illír Kollégium.

¹⁴ Egy velencei *zecchino* egyenlő volt körülbelül 25 körmőci arannyal.

¹⁵ Andrea Franchich horvát pálos szerzetes, később zenggi, szerémi püspök.

¹⁶ Antonio Bogdanovich bosnyák világi pap.

¹⁷ Morović, Marót.

papságnak, a szerzeteseket a jogok tiszteletben tartására kötelezte, kérte, hogy kerüljék a botrányt, ápolják a békességet. Az új püspököknek lelkére kötötte a békesség fenntartásának ápolását, az egyetértést, hogy nyugodjanak bele a Kongregáció döntéseibe. Rámutatott arra, milyen nagy kár származik abból, hogy az általa nevelt papok Magyarországon, Boszniában, Albániában koldusbotra jutottak a szerzetesek erőszakos terjeszkedése miatt, akik még a török segítségét is képesek voltak igénybe venni a világi papság kiszorítása érdekében, mint azt Bolicsi István¹⁸ szerzetes tette. Sabbatini kérte, hogy erélyes hangon utasítsa a bosnyák ferenceseket Ljuba és Morovics átadására, a Kongregáció oda helyezheti az állás nélkül kóborló két újmisést. Melics még tartományfőnökként hajtsa végre a Kongregáció döntését, és azzal megszerzi magának a világi papság bizalmát püspökségéhez. A titkár terjessze a Kongregáció elé, hogy a morovicsi barát-plébános felségsértés címén feljelentette a szerémi papokat, mert azok a Kongregációhoz fordultak. Ezek mellett kért misekönyvet és breviáriumot. Sabbatini vikárius nagy mennyiségű megáldott, búcsúkkal felruházott szentérmét, szentképecskéket vitt haza.¹⁹ Végül a pápa és a Kongregáció hozzájárult, hogy Sabbatini magával vigyen egy Magyarországon tanult jezsuita növendéket Rómából a Szerémségbe, hogy iskolában tanítson. Ezenfelül a buzgó vikárius még néhány növendéket szeretett volna küldeni a különböző pápai kollégiumokba, a Kongregáció azonban ezt attól tette függővé, hogy a kollégiumok alapítólevelében szerepel-e – mint ingyenes helyre jogosult ország – és van-e üres helye.

A szlavóniai és a török alatti magyarországi papság írásban kérte a bíborosokat, hogy – miután a szerzetes püspökök nem váltak be – világi papot, elsősorban az illír kollégium végzettjei közül nevezzen ki püspököt, név szerint Diodatit, aki immár tizennégy éve dicséretesen működik plébániáján. Úgy vélték ugyanis, Diodati majd megszabadítja a papságot a barátok zsarnokságától, mert azok nem törekednek másra, mint a világi papság kiirtására, hogy törvényesen megszerezzék a plébániákat, ahogy Szerbiában és Bulgáriában tették. Egy beadvány a következő nyolc pontban okolta meg, hogy a belgrádi papság miért nem akar püspököknek bosnyák barátot kinevezni. E szerint a bosnyák barátok irtják a világi papokat, nem engedik kiképzésüket, ezzel akadályozva, hogy erényes papság nőjön fel, miközben ők maguk azt állítják, hogy másként nem tarthatják fenn zárdáikat. Néha még a török segítségét is igénybe veszik, hogy a már elfoglalt plébániákat megtartsák – amint azt Jurjevics is tette –, azért vállalnak püspöki tisztséget, hogy a szerzetesi szabály ígája alól megszabaduljanak, ott végeznek egyházlátogatásokat, ahol gazdagok a katolikusok, a Szerémségben pedig húsz éve nem volt bérmlás.²⁰ Bejárják Magyarországot és Ausztriát, hogy magyar püspöki címeket szerezzenek, adósságokat csinálnak, zálogba teszik az egyházi öltönyöket, süvegeket, s ha hirtelen halnak meg,

¹⁸ Stefano Bolichi, ferences szerzetes.

¹⁹ APF SOCG vol. 218, fol. 111–117, 55+64, TóTH, *Litt. Miss.*, n. 660, 674.

²⁰ APF SOCG vol. 310, fol. 47–48, TóTH, *Litt. Miss.*, n. 816.

mindezek botrányt keltve eladásra kerülnek, ahogy Carpi püspök süvege került a raguzai és bosnyák kereskedők zálogába. Elfoglalják a világi papok plébániáit és barátokat helyeznek oda, mint azt Ibrsimovics tette. A barát-püspökök úgy bánnak a plébánosokkal, mint a guardián szerzeteivel. A plébániák betöltésében előnyt adnak a barátoknak az illír kollégium növendékeinek sérelmével. A barát-plébánosok kihágásokat követnek el a házasságok megkötésében, a törökhöz fordulnak a világi papok ellen, nyomtatott imákkal kereskednek, bizonyos iratokat osztogatnak, amelyek hordozóit nem érheti fegyver, mindenféle kiváltságokkal élnek, havonta búcsút hirdetnek, s hangoztatják, hogy a világi plébánosnak nincs ilyen hatalma, személyesen kiközösítik híveiket, a püspöki szék üresedésakor elfoglalják a plébániákat. Noha keresztények, elrabolják a lányokat és az özvegyeket s a török hatóság előtt elveszik őket feleségül, ugyanott válnak és újraházasodnak, a barátok tiltott időben esketnek török zászló alatt, a keresztények ellen harcolókat feloldozák.

2. A KONGREGÁCIÓ MEGTÁRGYALJA A BEADVÁNYOKAT

1650 augusztusában Vidman kardinális ismertette a magyarországi világi papság kérését, hogy a pápai kollégiumok növendékeiből válasszon püspököket, mert azok a hódoltság alapjai. A Kongregáció a pápa elé utalta a kérést (*referatur Sanctissimo*). A szeptemberben a Quirinálban tartott gyűlésen elhamarkodottnak ítélték a hír kiszivárogtatását. Vidman kardinális figyelmeztette a gyűlést, hogy a vizsályok és panaszok elkerülése miatt ne kösse le magát előre semmiféle irányban, majd megengedte, hogy Benlics ügye a már megkezdett irányba fejlődjen tovább, de kijelentette, hogy a jövőben figyelembe kell venni a világi papság kiváltságát, erről azonban sem rendelet, sem szentesítés címén ne maradjon fenn említés.

A Kongregáció óvatos lett a barát-ügyvivők fogadásában. Benlics szeptember 8-án kimenő bulláját sürgette, hogy felszenteltesse magát, biztosítani kívánta igényét Dragotinra és Luča,²¹ amelyek fejében ő is lemondana a Kongregációtól járó kétszáz scudó tartásdíjáról. Benlics Rómába küldte Diakovári Istvánt,²² hogy ügyei elintézését sürgesse.²³

A márciusban tárgyalásra felvett szerémségi kérvényben²⁴ (*instantia cleri saecularis dioecesis Sirmiensis in Hungaria*) a papság, a barátok mellőzésével világi pap kinevezését kérte Vidman előadó javaslatára, azonban a gyűlés erre azt válaszolta, hogy kérésükkel „ez alkalommal” már elkéstek, ugyanis a pápa már elrendelte Benlics Máté kinevező bullájának expedícióját. Ugyanazon a gyűlésen Capponi előadó visszatekintve az ügy fejlődésére, úgy látta, hogy a történetek után már nem

²¹ Előbbi jelenleg filia, utóbbi most is működő plébánia a diakóvár-eszéki főegyházmegyében. Vö. <http://www.djos.br/index.php/zupe-i-svetista/popis-zupa>.

²² Stefano di Diacovo, ferences szerzetes.

²³ APF SOCG vol. 218, fol. 268+282, ТóTH, *Litt. Miss.*, n. 683.

²⁴ APF SOCG vol. 310, fol. 28–29, ТóTH, *Litt. Miss.*, n. 673.

lehet Benlicset kikapcsolni tekintélyének sérelme nélkül, így tehát elrendelték bullájának expedícióját.

A novemberi gyűlés véglegesen lezárta a kérdést. Benlics kérte, hogy a törökországi viszonyok miatt bullájának kézbesítése után csak oda való (*illarum partium*) és felszentelt püspökkel szenteltethesse fel magát. A két társszentelő (*conconsecratores*) nélkül, javadalma legyen az 1648-i *decretum* szerint a dragotinói plébánia. A gyűlés a felszenteléshez és a plébánia átadásához a pápa meghatalmazását kérte. Vidman bíborost teljhatalommal ruházták fel, hogy rendezze a Benlics, a boszniai és a scardonai püspökök között a szlavóniai plébániák hovatartozása körül fennálló viszályt. Határozatba ment, hogy fizessenek a scardonainak évi száz scudót, míg vissza nem térhet, és nyugodtan nem maradhat egyházmegyéjében. A boszniai és belgrádi püspökök tartsák magukat az 1648-i kongregációi *decretum*hoz, a scardonai a római ferences kolostorban maradhat, de csak a megyéspüspök engedélyével végezhet püspöki funkciókat annak területén.

A gyűlés műsorának utolsó pontjaként a belgrádi papság (*clerus saecularis Belgradiensis in Hungaria*) kérvényben (*memoriale*) kérte a barátoktól elfoglalt Ljuba és Morovics szerémségi plébániák visszaadását, azonfelül istentisztelethez használt ruházatot (*paramenta sacerdotalia*) és néhány breviáriumot. A gyűlés elrendelte a két plébánia visszaadását, illetve minden liturgikus alkalomra előírt megfelelő színű miseruha, stóla, kézelő, és ha van, mindenkinek egy-egy breviárium kiutalását. A decemberi gyűlés a szerémi papság türelmetlen sürgetésére megismételte Ljuba és Morovics visszaadását, és Deodati Lukácsot az elmozdított Dezmanics János helyébe missziófőnökké nevezte ki.²⁵ Végül a decemberi ülésből a papság a paphiány miatt kért néhány alapítványi helyet a pápai kollégiumokban. A Kongregáció más ülésére tette át a kérelmet, amely megállapította, hogy mely tartományok javasoltak alapítványi helyekre a békesség helyreállítása érdekében.

A kongregációi titkár előlegezett bizalma folytán Benlics korán értesült megbízottjától ügyének kedvező alakulásáról. Szeptember 8-án megköszönte Massari kongregációi titkárnak, Ingoli utódának a püspökség betöltése érdekében kifejtett jóakarató eljárását. A kedvező hírek vétele arra készítette, hogy személyesen jelenjen meg a Kongregációban, el is indult Rómába, de mire Raguzába ért, a szultán váratlanul elrendelte az országhatár lezárását Raguzá felé, így augusztus 5-én és szeptember 8-án írásban kérte kinevező bullájának kézbesítését, expedíálását, mert széleskörű főpásztori munka várt rá harmincnégy plébánián, pápai kollégiumot végzett tíz világi pappal, húsz ferencessel és négy jezsuitával. A bulla birtokában Benlics Máté 1650. június 25-én a piombói Mária-búcsújáráhely főgyházán három felszentelő püspök helyett csak két püspökkel – a boszniai felszentelt püspökkel és egy felszentelt főpappal – szenteltette fel magát, a hívek nagy tömegének szorongása és lelkesedése között.²⁶

²⁵ GALLA, *Pápai kinevezések*, 93.

²⁶ APF SOCG vol. 218, fol. 105, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 703.

A püspökszentelés szertartását a boszniai felszentelt püspök végezte²⁷ (*consecrator*), amint 1651. július 13-án Piombóból jelentette a Kongregációnak.²⁸ A bíborosokhoz és a kongregációi titkárhoz intézett leveleiben Benlics méltatlannak mondotta magát a nagy felelősséggel járó magasztos méltóságra, mintegy elragadtatva érezte magát, hangoztatta, hogy legfőbb gondja lesz a béke helyreállítása a kétrendbeli papságban. Isten dicsőségének előmozdításával, a rá bízott lelkek odaadó gondozásával igyekszik kiemelni a beléje helyezett bizalmat. Rómába küldte Diakovári István rendtársát, hogy főpásztori munkájához az elődöknek megadott kiváltságokat megszerezze a Kongregációtól és a Szent Hivaltaltól. Azt kérte, hogy őt is nevezzék ki brévében szendrői címzetes püspökké, nehogy azzal vádolják, hogy főpásztori joghatósága nem terjed ki Belgrádon túl az egész török hódoltságra.²⁹ A Kongregáció előbb látni kívánta az elődöknek adott brévék szövegét.

Massari titkár megtalálta Ibrismovics kiszervező brévéjének levéltárban elfekvő másolatát, annak kitételeit tartalmazó részeivel. 1651. március 6-án kelt brévében joghatóságát is kiterjesztette az egész hódoltságra a szokásos kifejezésekkel: *inter quator flumina*. A Kongregáció ajánlására a Szent Hivatal, főkongregáció meghatalmazásokat adott különféle fenntartott esetek feloldozására és istentiszteletek végzésére, teljes búcsú hirdetésére, az előző évi, azaz az 1650-i egyetemes jubileum kiterjesztésére, végül, hogy főpapi jelvények nélkül adhasson fel szentségeket, vagy végezzen főpapi szertartásokat. A pápa Benlics és a balkáni missziós püspökök kinevezésével kapcsolatban rendezte a kinevező bullák díjazását, a Kongregáció 1651. március 6-án tartott gyűlésében. A Római Kúria gazdasági hivatalában (*Camera Apostolica*) minden püspökség, nagy javadalom (*beneficium maius*) az új javadalmak évi bevétele arányában meghatározott kivett díjjal, taxával szerepelt, amelyet kinevező bullája átvételekor tartozott az Apostoli Kamara pénztárába befizetni. Az esztergomi érsekség a középkor végén ötezer aranyra, a váci püspökség pedig csak ötszáz aranyra (*aureus*) volt taxálva. Többnyire bankok, mint a Medici, Soderini és Chigi bank vállalkoztak a bulla kiváltásának lebonyolítására. A török hódítás új helyzetet teremtett ezen a téren is.³⁰

A javadalom részben vagy egészben megszűnt, a püspökök többnyire a Szent-szék, a Kongregáció pénztárából, a *Camera Apostolica*-ból évente két ízben, nyáron Szent Iván napján – június 24-én – és karácsonykor kapták tartásdíjukat (*provisio*). Erre nem lehetett díjat kivetni, az idegen püspökök csak a bullák kiállításának díját fizették. Ezt az eljárást *gratis, via Palatii, via secreta* címén könyvelték el a Kamarában. A pápa a Kongregációval úgy határozott, hogy az ochridai érsek, a belgrádi és a prizreni püspök fejenként húsz scudót fizessen a bulla kiállítása és kézbesítése

²⁷ Mariano Maravich, bosnyák ferences szerzetes, boszniai püspök (1647–1660).

²⁸ APF SOCG vol. 218, fol. 621, Τόμη, *Litt. Miss.*, n. 705.

²⁹ APF SOCG vol. 218, fol. 105, Τόμη, *Litt. Miss.*, n. 703.

³⁰ A Kongregáció augusztus 7-én megbízta Benlicset a hódoltsági területek apostoli kormányzásával, majd november 20-án pápai megerősítéssel további feloldozási felhatalmazásokat is kapott; GALLA, *Pápai kinevezések*, 96.

(*expeditio*) címén. Ezt az elvi eljárást a pápa és a Kongregáció már a húszas években is alkalmazta a török hatalmába esett magyar püspökségek, mint Vác, Csanád, Pécs, Kalocsa, Eger... esetében, püspökeink, királyaink sürgetésére. Sabbatini 1651. május 15-én jelentette a Kongregációnak, hogy szerencsésen megérkezett Nemptibe. A papság már nem is várta visszatérését, gyászmiséket, requiemeket mondott lelke üdvéért. Előbb negyven napot vesztegelt Raguzában a határzár miatt, majd Bosznián átutazva Olovóban felkereste az ott tartózkodó híveit és Benlics választott püspököt, aki nagyon kedves és leereszkedő volt vele. Benlics bulláját várta, mindeközben a két plébánia visszaadásának közlésére a barátok a török igénybevételével fenyegettek.³¹

Benlics Máté 1651 októberében egészségesen megérkezett Boszniából Belgrádba, ahol a raguzai és bosnyák kereskedők, illetve a katolikus nép nagy szeretettel fogadta, és egész idő alatt, míg Belgrádban tartózkodott, gondoskodott eltartásáról. Leírta a város gyönyörű fekvését a Száva felett uralkodó dombon két oldalról jól megerősített várával, keletre síksággal, megművelt, szép dombokkal, nagy mennyiségű szőlőskerttel. A másik oldalról nyugatra, a vár és a város alatt egyesül a két királyi fenségtű folyam, a hajózható Duna és a Száva. A két folyam között elterülő, mindenben rendkívül termékeny, szakadár görögök lakta Szerémségnek nevezett kitaruló síksággal. A várossal szemben a Duna szélső partján fekszik Zimony (Zeimen) vára. Belgrád, Plinius megítélése szerint, amint könyve negyedik részének 25. fejezetében említi, rendkívül régi város Taurunum néven. A két folyam, a Duna és a Száva bővelkedik különféle nemes halakban, tokhalban (*sturrioni*) moronéban, pontyban (*carpio*) és különféle megszámlálhatatlan halfélében, mindemellett gyönyörű kertek terülnek el, mindenféle gyümölcssel és konyhave-teménnyel.³²

A két kolostor vészkiáltására a Kongregáció az 1650-ben Vidman bíborossal kötött megegyezés szigorú betartása mellett foglalt állást, és a makacskodó püspököt kész volt megfosztani a folyamközi plébániától. 1655 végén a tizenkét velikei szerzetes kérte a Kongregációt, hogy a kedvezőtlen minősítésű guardián megkaphassa a Szentszéktől a szerémi püspökséget. A Kongregáció véleménye szerint semmi sem igazolta a püspökök számának gyarapítását abban a térségben. A bosnyák szerzetesek sem rajongtak a szerémi püspökért, mert a boszniaival egyetértésben lépett fel ellenük, a belgrádival létrejött megegyezés betartását pedig nem vették figyelembe. A Kongregáció figyelmeztette a boszniai püspököt, hogy tartsa be a megállapodást, ha pedig ellenérvei volnának, közölje azokat a Kongregációval. Az 1650 decemberében a Vidman-féle megegyezés betartására kötelezte a boszniai püspököt és a szerémi választott püspököt 1651 elején is.

³¹ APF SOCG vol. 218, fol. 625+632, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 701.

³² APF Bosna, Misc. vol. 1, fol. 1–54, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 813.

Butky Jakab,³³ az *Illyricum* növendékéből lett ferences jelentette a Kongregáció-ónak, hogy Jurjevics Péter³⁴ hatszáz scudót pazarolt el az olovói kolostor terhére, hogy megszerezze a szerémi püspökséget, s az adósságok miatt a kolostor képtelen ruházni szerzeteseit. Ez a vád éppen akkor hangzott el, amikor a választott püspök a Szerémségen át Rómába érkezett, hogy főkegyúri okiratai alapján pápai megerősítést kérje.³⁵ A Kongregáció tájékoztatást kért az ügyről a bécsi nunciustól, és felhívta a pápa figyelmét a történetekre – *advertatur Sactissimum*. Rómában világosan látták a helyzetet: nem tanácsos betölteni az összes hódoltsági püspökséget, nincs jövedelmük, sem papságuk, nincsenek híveik, nincsenek templomok, kolostorok, s olykor csak nagy nehezen sikerül öt-hat püspökség összevonásából egyet életképpé tenni. Jurjevicset megdöbbenette és zavarba hozta a felvilágosítás, s másnap felkereste az esztergomi érsek ügyvivőjét (*agente*), aki felmutatta a királyi kinevezések okiratait, azok jogosságát, de mindezek nem oldották meg a felhozott nehézségeket. Ne is említsük, hogy a hódoltsági missziós püspökök eltartásának terhe a Kongregációra nehezedett.

A boszniai püspök, mivel a magyar királyi kancellária diakovári püspökké nevezte ki és mivel a cím változását úgy magyarázták, hogy a boszniai címet csak azóta vehetik fel, amióta a török foglalás után az elődök Boszniába vonultak vissza, ismételen követelő hangon igényelte magának a Száván túli területeket, elsősorban Pozsega vidékét és Dragotinót, amelyet a hódoltsági püspökök az alapító bullában biztosított évi kétszáz scudó tartásdíj fejében kaptak a Szentszéktől. A püspök már 1653. december 16-án bejelentette igényét Diakovárra és Dragotinóra, majd a következő év március 3-án megsürgette a döntést. Csak súlyosbította a helyzetet a király közbelépése, aki a kancellárián keresztül magáévá tette a boszniai püspökség igényét. Benlics létérdekében érezte magát halálosan megtámadottnak, és vele tartottak az ellenszegülésben a fenntartásáról gondoskodó és tartományaik fennmaradását féltő velikei és nasikai hatóságok, a világi és szerzetes lekipásztorkodó papsággal együtt.³⁶ Nem hiányoztak a harcok a belgrádi püspök és a két szlavóniai zárda között sem, annak felszámolására a Kongregáció 1652 januárjában előbb egy bíborost akart megbízni, majd a nuncius segítségével biztosok igénybevételével kívánta megoldani a békebontó esetet.

A boszniai püspök³⁷ miután látta, hogy a Kongregáció nem hajlandó elfogadni a Szigetközre emelt igényeit, még a főkegyúri kinevező oklevélnek határozott kitétele ellenére sem, mely a boszniai püspökséget a diakovárral azonosítja, megbízta

³³ Giacomo Tugolino, Mariano Maravich püspök titkára.

³⁴ Pietro Jurjevich, bosnyák obszerváns ferences szerzetes, szerémi püspök (1654-ben nevezte ki III. Ferdinánd).

³⁵ APF SOCG vol. 310, fol. 36, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 803.

³⁶ APF SOCG vol. 218, fol. 470+479, 636, 484+487, vol. 319, fol. 6+7, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 770, 772, 800.

³⁷ Mariano Maravich.

Tugolino nevű titkárát,³⁸ hogy győzze meg a bécsi illetékeseket, a császárt mint magyar királyt, a királysághoz valamikor is tartozó összes püspökségek főkegyurát, hogy a népek óhajára töltsék be a régtől fogva üres szerémi püspökséget, az olovói guardián Jurjevics Péter személyével.³⁹ A titkár, feltehetjük, a guardián nyújtotta anyagi segítséggel, meg is jelent a császári udvarban, és sikerült meggyőznie a magyar egyházi és világi előkelőségeket, főpapokat, kancelláriát, főképpen pedig a jezsuitákat és a királyt az ügy rendkívüli fontosságáról és lelki hasznáról. Ezzel a sakkhúzással a püspök meg akarta fosztani Benlicset a Szerémségtől a maga javára, továbbá a szlavóniai plébániáktól, különösképpen pedig a Dragotinó és Pozsega vidékétől, amely legalább évi kétszáz scudó jövedelmet biztosított a belgrádi püspököknek, ugyanakkor kinyomta volna Benlicset a Szigetközből, a Duna–Tisza tájának beláthatatlan, titokzatos térségébe (!). Miközben megdolgozta a talajt, felment Bécsbe a guardián is, a kancellária kiállította a szerémi püspök kinevezését és a pápához intézett személyes királyi kísérelvelet, amelyben a magyar király kinevező jogára hivatkozva kérte a választott püspök megerősítését és püspökké szentelésének elrendelését. A választott meghívására részt vett a pozsonyi országgyűlések tárgyalásain a főpapok sorában.⁴⁰

A Kongregáció már 1653 novemberében a belgrádi püspök ellen irányuló alaptalan merényletnek (*attentatum*) minősítette a boszniai püspök követelését, és decemberben ragaszkodott ama megegyezéshez (*concordia*), amelyet a boszniai, a belgrádi és a scardonai püspökök Vidman bíboros kongregációi megbízott elnöklése mellett közösen kötöttek. A kérdésről csak abban az esetben volt hajlandó tárgyalni, ha a boszniai püspök egészen új érvekkel tudja azt összevegyíteni. Ugyanakkor a folyamközi hívek kérték a Kongregációt, hogy szabadítsa ki őket a botrányosan zsaroló, pénzéhes főpap kezéből.⁴¹ A Kongregáció megbízta a bécsi nunciust, hogy küldjön ki egy világi papot és egy szerzetest a helyzet kivizsgálására és az eredményről tegyen jelentést. A Kongregációt feltétlenül kedvezően befolyásolta a belgrádi kereskedők és a püspök jelentése, súlyos levele a püspök fogságáról. A börtönből négyszáz scudó váltságdíj fejében szabadult, és folytathatta bérma-

³⁸ Giacomo Tugolino, obszerváns ferences szerzetes.

³⁹ Ezen a ponton egy érdekes eltérést észleltünk a források tükrében, ugyanis Tugolino egy és azonos Butky Jakab személyével, aki éppen az ellenkezőjét cselekedte a Kongregációhoz írt levelei szerint, mint amit GALLA leírt Bécsset illetően. (Ennek vélhetően az volt az oka, hogy összeveszett Maravichcsal, de ezt a konfliktust GALLA már nem fejtette fel.) Tugolino vehemensen tiltakozott Jurjevich ellen, értelmetlennek, alacsony származásúnak és léhának tartotta a pénzügyeket illetően, valamint Mariano Maravichot illetően is negatív hangot ütött meg. Feltehetőleg Galla még két külön személyként kezelte Butkyt és Tugolinót. APF SOCG vol. 310, fol. 36+38, 36, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 802, 803.

⁴⁰ Az egész konfliktus a hódoltságban szokásos „joghatósági vita” körül kavargott, a források tanulsága szerint majdnem minden hang Benlich mellett hallatta magát, azonban a szerémségi „közösség” levélben kérte a Kongregációtól Jurjevich megerősítését. APF SOCG vol. 310, fol. 58+61, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 818/a.

⁴¹ APF SOCG vol. 218, fol. 43, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 789.

útját.⁴² A Kongregáció 1655 júniusában Vidman bíboros előadása nyomán felvetette a kérdést, nem volna-e szükséges egyházlátogatót küldeni Boszniába. December 6-án azonban elállt ettől a tervétől, de az eset két fontos határozatot érlelt meg: 1656 februárjában először, hogy minden, a Kongregációtól függő püspök és apostoli helytartó kinevezése után egy évre terjesszen fel beszámolót, a pápa pedig hozzátette, hogy a Kongregáció küldjön ki vizitátort, amint azt szükségesnek ítéli. Noha a püspök [t.i. *Maravich*] személye körül keletkezett kellemetlenségek tovább tornyosultak, Vidman bíboros javaslatára a Szent Hivatal újabb hét évre megújította (*ad septennium*) meghatalmazásait.⁴³

Maravics Marián boszniai püspök, miután Boszniára és Diakovárra kapta meg a királyi kinevezését, állandóan felszínen tartotta a határkérdést, követelte a Száván túli plébániákat, nem törődve azzal, hogy a belgrádi püspöknek ott létérdekei vannak. A Kongregáció egyelőre nem fogadta el érvelését, azt követelte, hogy a Kongregáció a diakovári címről helyezze őt jogainak teljes birtokába. Ennek ellenére a Kongregáció következetesen kitartott Vidman bíborosnál és az 1650-ben meghozott és akkor mind a két fél által elfogadott megállapodásban rögzített határok mellett.⁴⁴ A barátok hivatalosan is kérték a Kongregációt, hogy vonja ki őket a püspök joghatósága alól. A Kongregáció szem előtt tartotta, mily mélyreható zavarokat idézne elő a belgrádi püspököt és a két ferences zárdát fenntartó anyagi erőforrások megvonása. Az erőszakos püspök szegénységére hivatkozva benyomult a tiltott területre, és erélyes eszközökkel elszedte annak anyagi járulékait.⁴⁵

Belgrádot 1527-ben foglalta el a török, ezután nagyon elszaporodtak a görög szakadárok. A különféle nemzetségek között kevés a katolikus keresztény. Az összlakosság lélekszámát és lakóházaik számát a püspök nem tudta biztonsággal megállapítani. A város színes bemutatása után Benlics előadta, hogy még 1651-ben háromszor bérmált a székvárosban, november 1-jén, 5-én és 12-én. Ennek során megbérmált százharmincöt bérmálkozót.

A városban csak egy római szertartású templom van, a Keresztelő Szent János-templom, püspöki székesegyház és plébániatemplom, amelyben az összes szertartást végzik. A templom jó helyen van, védik a raguzai és bosnyák kereskedők, és el van látva az istentisztelethez szükséges összes kellékkel, úgymint kelyhekkel, ostyatányérokkel, ezüst keresztelőkkel, füstölőkkel, miseruhákkal, oltárterítőkkel. Az épület nem szorul javításra, mert gondját viselik. A templomban egy obszerváns ferences a plébános egy kísérettel, akik odaadó fáradozással szolgálnak az Úr szőlőjében, nagy szorgalommal kiszolgáltadják a szentségeket, és hirdetik az Isten ígését a lelkek nagy hasznával és egyéb lelkigyakorlatokat is végeznek, naponta miséznek a nép részvételével, ünnepnapokon a raguzai kereskedők misét és vecser-

⁴² APF SOCG vol. 310, fol. 66–67, TóTH, *Litt. Miss.*, n. 806.

⁴³ 1656. május 30., GALLA, *Pápai kinevezések*, 104.

⁴⁴ APF SOCG vol. 305, fol. 155+163, TóTH, *Litt. Miss.*, n. 846.

⁴⁵ A kérdésre részben lásd: APF SOCG vol. 218, fol. 693, TóTH, *Litt. Miss.*, n. 743.

nyét énekelnek. A templomban az oltárokon kívül nincsenek szentereklyék, de vannak helyi ünnepei, nemcsak Keresztelő Szent János ünnepe, jövedelme azonban nincsen. Négy testvérület működik: a Krisztus Teste, a Rózsafüzér, a Szeplőtelen Fogantatás és a Kármelhegyi Boldogasszony saját társulati búcsúengedélyükkel. A városban egyelőre nincs püspöki palota, se jövedelem, mivel mindent a török foglalt le és birtokol, amikor pedig a püspök ideérkezik a raguzai és bosnyák kereskedőknél kap szállást. A raguzai kereskedőknek harmincegy háza van, a bosnyák és egyéb nemzetiségű katolikus kereskedőknek körülbelül százharmincöt, az örményeknek tehát körülbelül százhatvanhat lakóháza van. A raguzaiak lélekszáma kilencven, a bosnyák és egyéb nemzetiségűek, szentáldozásra érettek létszáma körülbelül hétszáz, ötven gyermek lakik a városban, összesen nyolcszáznegyven lélek, ezekhez járul körülbelül száz idegen. A városban a két ferencesen kívül nincs már katolikus pap, nincsenek sem férfi-, sem apácakolostorok. Három mérföldre a várostól a belgrádi plébániákhoz tartozik Visgniza falu huszonöt katolikus lakóházzal, szentáldozásra alkalmas nyolcvannégy felnőttel és tizenöt gyermekkel, összesen száz lélekkel. A belgrádi egyházmegye határos a szendrőiével (*Samandria*), a szerémivel (*Sirmio*), a négy napi járásnyira fekvő boszniaiival és a szófiai érsekséggel.⁴⁶

3. A KIRÁLYI KINEVEZÉSEK PROBLÉMÁJA. JURJEVICS PÉTER KÁLVÁRIÁJA

[*Jurjevich a következőkről számolt be a Kongregációnak*] Néhány hónap elteltével meghalt Antal vikárius,⁴⁷ erre egy másik egyházmegyében, krassóvári apostoli főnökként kongregációi tartásdíjat élvező Diodati a Szerémségbe hurcolkodott, és a török kegyéből elfoglalta az elhunyt Antal pap plébániáját. Ezek után császári levéllel meghívták az 1655-i pozsonyi magyar országgyűlésre [*t.i. Jurjevichet*], ahol újból jóváhagyták kinevezését, és a felsőházban (*senato*) szavazott a többi püspökkel, szokás szerint a nuncius jelenlétében, aki lefolytatta processusát, azzal a pápa elé ment megerősítéséért. De versenytársai, elsősorban Diodati, rágalomokkal halmozták el, mire kénytelen volt a Szerémségbe visszavonulni.⁴⁸

Rómából arról értesítették, hogy nem székelhet a Szerémségben, mert a papság nem akarja, püspöksége sérti a belgrádi püspök jogait, s felesleges gyarapítani a püspökök számát. Mindez azonban nem volt igaz. A Szerémségben lakott békeségben és szabadon, Mitrovicában székel, ahol a töröktől megszenteltelenített, majd elpusztított szerémi püspöki székesegyház romjai voltak láthatók. A hívektől ajándékba kapott kertesházban lakott mint plébános, ahol már járt korábban püs-

⁴⁶ APF Bosna, Misc. vol. 1, fol. 1–54, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 813.

⁴⁷ Antonio Bogdanovich, nempti plébános, vikárius.

⁴⁸ APF SOCG vol. 218, fol. 215+224, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 777.

pökké kinevezése alatt a megyéspüspök engedélyével. Csak Diodati volt ellene versenytársként, hamis aláírásokkal dolgozott ellene, szerémséginek adta ki magát, holott bosnyák, Loretóban tanult és a kollégium alapítólevele szerint hazájában kellett volna szolgálnia.⁴⁹ Mitrovica (a régi Sirmium) tizenkét polgára, a szerémi püspökség ferences plébánosai külön feliratban nyilatkoztak rendtársuk mellett. Mitrovica „városában” 1659. február 5-én, név szerint Mitrovici János,⁵⁰ Temesvári Márk villaccói⁵¹ és Ijubai, Dubocsai Lőrinc maróti,⁵² Strioceвич Pál soti plébános, feliratukat Magyarország és Magyarország tartományainak rendi vizitátora hitelesítette Magyarország Nagyasszonyát és Szent Demetert ábrázoló pecsétjével.⁵³ Másnap, február 6-án Sirmium ősi városának, jelenleg (*ad praesens*) magyarországi Mitrovicának, ferences plébánosa és a környék katolikusai a török torkában írtak fel a pápához cirill írású levelet Jurjevich érdekében.

A bécsi nuncius értesítette Albrizio bíborost, hogy a császár Chigi bíboros jóindulatába ajánlotta Jurjevics Péter ügyét és a magyar országgyűlés ezt jóváhagyta. A nuncius 1659-ben jelentette a pozsonyi országgyűlésről, hogy az uralkodó Chigi bíborosnál sürgette Jurjevics megerősítését. A császár 1661 januárjában újra sürgette az általa törvényesen kinevezett Jurjevich (*legitime nominatus*) megerősítését. Lipót a kancellárián Szelepcsényi aláírásával sürgette a bíborosokhoz intézett levelében Jurjevich megerősítését, ugyanakkor külön felkereste az illírek Szent Jeromos címét viselő Colonna bíborost és másokat.

Marnavics Lukács május 10-én, a szerémségi papság megbízásából kérte a bíborosoktól Jurjevics kinevezését, s maga Jurjevics is kérte ugyanezt a pápától és a Kongregációtól. Szerinte kedvező helyzetet teremtett a bosnyák püspök halála és Benlics bosnyák püspökké való kinevezése, a szerémi hívek pásztor nélkül maradt báránykák lettek, ezért kérték Jurjevicsét, akit a császár kinevezett, és remélik, hogy amint az izraeliták megszabadultak a fáraó jároma alól, úgy ők is a jelen zsarnokuktól. Már meghaltak azok, akikkel Jurjevicsnek nézeteltérése volt, mint Antal nempti és Diodati szerémségi vikárius. A püspök nem látott el főpapi funkciókat, miként beárulták őt.⁵⁴ A Kongregáció kikérte a bécsi nunciustól a levéltárakban fekvő adatok másolatait, amelyek a szerémi püspökség betöltését igazolták. A nuncius a püspökök kinevezését végző Szent Kongregáció másolatait küldte meg. A nuncius óvatosságra intette a Kongregációt a boszniai püspökség betöltésében, mert a császár előtte való nap közölte vele, hogy a magyarok szerint

⁴⁹ Erről a problémáról fentebb már beszélt GALLA, azonban Jurjevich állítása téves, miszerint csak Diodati lett volna ellene. Mind a világi papság, mind Benlich, valamint a szerzetesek egy része is egyértelműen ellene foglalt állást. Erre azonban már a fentebbi lábjegyzetekben hoztunk adatokat, Jurjevich levelét lásd: APF SOCG vol. 310, fol. 56–57, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 818.

⁵⁰ Giovanni da Mitrovica.

⁵¹ Újlak, Ilók.

⁵² Morović.

⁵³ APF SOCG vol. 310, fol. 99, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 825.

⁵⁴ APF SOCG vol. 310, fol. 177, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 862.

nem védi elég eréllyel kiváltságaikat. Mivel a magyarok panaszos természetűek, felhasználták ezt az alkalmat a zavarkeltésre.

Benlics 1661. július 8-án a velikei kolostorból bejelentette a Kongregációnak, hogy a boszniai püspök halála után a császár őt nevezte ki boszniai püspökké, és hivatkozva tíz éven át szenvedett megpróbáltatásaira, hűséges szolgálatára, elhagyatottságára, hogy rendes lakása se volt, végül kiemelve, hogy a konstantinápolyi görög szakadár pátriárka a bosnyák katolicizmus kiirtására törekszik, megerősítését kérte.⁵⁵ Az olovói katolikusok 1661. június 16-án a Kongregáció bíborosaihoz intézett kérvényükben Isten előtt rágalomnak minősítették a vádat, hogy Jurjevics kifosztotta volna a zárdát és a püspökség megszerzésére törekedne. A dalmáciai háborús időkben bölcsen kormányzott, példás életű szerzetes, törökök és szakadárok egyaránt becsülik. Hiábavaló volt Lipót sürgetése, a Kongregáció nem felejtette el, hogy Jurjevics a bosnyák püspök beugratására a kolostorát önkényesen megkárosítva, nagy anyagi pazarlás árán, a Szentszék kijátszásával jutott el a királyi kinevezéshez, amely felborította a nyugalmi helyzetet és felkavarta ellene a papság és a hívek gyűlöletét. A szerzetesi szegénységgel sem egyeztethető össze a bécsi utazás rendkívüli kiadása. A kongregációi titkár 1658-ban a bécsi nunciushoz intézett levelében is kiemelte, hogy e nagy összeg önkényes pazarlása miatt a kinevezés elhalasztódott. A Kongregáció a bécsi nunciustól értesítést kért Jurjevics pazarlásáról, amely súlyos pénzügyi válságba sodorta az olovói kolostort. Ugyanis ezzel akart érvelni a pápa előtt, hogy az függessze fel a megerősítés megadását. Egyébként a Szentszék óhaja volt, hogy a török területeken rezideáló püspökök legyenek, mert a hívek panaszkodtak, hogy tizenöt éve nem láttak püspököt. A császár töröletetni akarta a belgrádi püspökséget és helyébe állítani a szerémit. A Kongregáció a bécsi nunciushoz azt írta, hogy Jurjevics megerősítése elsősorban a választott személy hibái miatt maradt el. Amikor Lipót a szerémi püspökségre emelte gróf ipolykéri Kéry János volt pálos főperjelt, esztergomi kanonokot..., felújult a királyi kinevezés kérdése. A Kongregáció felhasználta a Rómában élő Pasztrics Jeromos⁵⁶ horvát kanonok Magyarország történetéről és földrajzáról írt értekezését, melyben, miután említette Eger, Vác, Veszprém, Pécs, Kalocsa török alatti püspökségeket minden javadalmakkal együtt, hozzáteszi, hogy Kéry sem kapott bullát, erre Lipót át helyezte őt a váci püspökségre, amire a pápa nem emelt kifogást.

Lipót megnyilvánulását az uralkodó maga magyarázta meg a nunciushoz, kiemelte, hogy a magyarok kívánják, lépjen fel a magyar király jogának védelmére, megjegyezték, hogy az uralkodó lanyha eme népek védelmében, s félő, hogy az elégedetlen magyarok forradalmi cselekvésre szánják magukat. Ezért ragadta magához a püspöki szék betöltésének jogát, mind Boszniában, mind pedig a Szerémségben. Lipót Colonna bíboroshoz, a Német Birodalom [!] és Magyarország hivatalos kúriai protektorához fordult sürgetésével. Fordulatot hozhatott volna

⁵⁵ APF SOCG vol. 310, fol. 185, ТóTH, *Litt. Miss.*, n. 863.

⁵⁶ Pastrázio – Pastritio Geralmo.

Jurjevics javára a boszniai püspök halála, amikor Lipót főkegyúri jogán Benlicsnek adományozta a boszniai püspökséget.⁵⁷ Benlics már a boszniai püspökségre szóló királyi kinevezése megerősítését kérte a pápától. Kiemelte hűséges szolgálatát, a kezdetleges belgrádi életviszonyok közt elviselt nélkülözéseit, mivel se lakása, se rendi zárdája nem volt.⁵⁸ Az eszéki városon egybegyűlt bosnyák plébánosok 1662-ben örömmel vették kinevezését.⁵⁹ A kinevezéssel megszűnt a boszniai püspök igénye a Száván túli területre, mert a királyi kinevezés már a boszniai vagy diakovári püspökségre szólt. A nominációs viták miatt a megerősítés elmaradt.

Jurjevics remélhette, hogy a Szerémség felszabadul az ő javára. Fagnano, a megvakult híres kánonjogász bizonyította, hogy Bosznia kívül van Magyarországon, amelyre a Szent Istvánnak adott kiváltság kiterjedt, hogy a kiváltság csak Szent István személyének szólt, a Kongregációban is jól ismert, hírhedt Szilveszter-bullát pedig római egyházbírák kezdetű fogva hamisítványnak bélyegezték – *non sunt authenticae* – hangsúlyozta Fagnano. A szerémi püspökségről megállapították, hogy már a IV. században fennállott. A magyar kancellária azonban nem történeti megállapításokra, hanem tényekre hivatkozott, amelyek azt bizonyították, hogy királyságaink a múltban kimutathatólag a pápák elismerésével gyakorolták a kinevezés kiváltságát. A császár egyébként közölte a nunciussal, hogy a magyarok erőltették a főkegyúri jogot a boszniai és szerémi püspökség betöltésében, és a jog elismeretéseért azt panaszolják, hogy a múltban sérelem érte őket.

Jurjevics kinevezése a rendtartomány vezető szerzeteseinek erős ellenállásába ütközött. Ezek, köztük a budai házfőnök is (*presidente di Buda*), felírtak a Kongregációba, azzal vádolták őt, hogy felforgatta a rendtartományt. Ellene mondott véleményt De Rossi és Favoriti. Ez utóbbi az összes magyar püspökséget szabad adományozásúaknak mondta, mert II. Szilveszter kiváltsága csak Szent István személyének szólt. Bolicsi István, helyettes tartományfőnök és ügyvivő felhívta a Kongregáció figyelmét a bosnyák barátok kiváltságára, hogy széküresedéskor immár kettőszázötven év óta szüntelen üldöztetésük jutalmaként három jelöltet prezentálhatnak kinevezésre a Szentszéknek. A Kongregáció miheztartás végett értesítette erről a nunciust. Mindenek ellenére Plumbensis elérte célját. Nicolaus Plumbensis Episcopus Bosniensis bullát és fakultásokat kapott 1671. november 23-án.⁶⁰

Nem célunk nyomon követni a királyi nomináció éveken át húzódó, óriáskígyóvá nőtt kérdését, amelybe a Szerémség ügye tartozik. Szorítkozzunk Jurjevicsre és arra, amiben közvetlenül érintett a hódoltsági misszió, vagyis annak megállapítására, hogy Jurjevics, de még utóda, gróf Kéry János volt pálos főperjel sem érte el pápai megerősítését. Lipót áthelyezte Kéryt a váci püspökségre, amire a Szentszék nem emelt kifogást, a szerémi püspökségre csak akkor kaptak bullát, miután a törököt kiverték a

⁵⁷ Mariano Maravich 1660. szeptember 14-én halt meg.

⁵⁸ APF SOCG vol. 310, fol. 185, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 863.

⁵⁹ APF SOCG vol. 305, fol. 243–244, TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 871.

⁶⁰ GALLA, *Pápai kinevezések*, 119.

Szerémségből, és a kinevezett elfoglalta a püspökséget. Mi inkább csak Benlics helyzetének és működésének megvilágítása végett tértünk ki Jurjevics esetére.

A paphiány arra kényszerítette a királysági püspökeinket, hogy vizsgáztatták világiakat helyezzenek a plébániákra, akik kereszteltek, előimádkoztak, énekeltek, hitoktatást végeztek, tanítottak, prédikációkat olvastak fel, eskettek és temettek a püspöki helytartó és a kerületi esperes ellenőrzése mellett. A licenciátusoknak különös jelentősége volt a hódoltságban. Pongrácz György váci püspök garamszentbenedeki gyűlésén, felszentelt papok mellett licenciátusok is részt vettek. A Kongregáció azonban eleinte bizalmatlan volt a más országokban ismeretlen intézménnyel, és meghagyta Benlicsnek, hogy távolítsa el őket az egyházközségek éléről, mert a prédikátorokhoz hasonlóknak gondolta őket, akik esetleg észrevétlenül átviszik a hitet az új hitre. Benlics 1669. október 20-án Belgrádból jelentette, hogy a két licenciátust a dühöngő pestis miatt nem bocsáthatta el, de mihamarabb teheti, személyesen eljár a Kongregáció parancsa szerint.⁶¹

Benlics 1670 tavaszán egyházlátogatást végzett Temesvárt és környékén, majd jelentette a Kongregációnak, hogy a városban és környékén felkereste a templomokat, érintkezett a néppel, s meg volt elégedve tapasztalataival, papjai a nehéz viszonyok közt önfeláldozóan végzik lelkipásztori munkájukat, a két világi „*concionator*” hitszónok – licenciátus távozott Temesvárról. Az egyik Pondán lakott, de szigorúan eltiltotta minden egyházi teendő végzésétől, mert pap volt elég, bejárták a vidéket. A Kongregáció 1670 nyarán dicsérő levélben válaszolt az öreg főpapnak. Benlics meghatalmazásai újítását kérte, amelyet az 1670. decemberi gyűlés megadott.⁶²

A kérdéshez hasonló, sőt a Kongregáció megítélésében még veszélyesebbnek látszott az az eset, amikor Lippay György prímás ugyancsak az égető paphiány miatt egy-egy megtért prédikátort helyén hagyott a kerületi esperes ellenőrzése mellett. A Kongregáció ismételt tájékoztatást kért a bécsi nunciustól, mert hasonló rendszert a sziléziai és morvaországi püspökök is bevezettek [!]. Ugyanakkor Szelepcsényi ismételt bejelentette, hogy alig háromévi primássága alatt harmincezer lelket hozott vissza a katolikus egyházba, helytartói méltóságát azért tartotta meg, mert állandó alkalma volt a rekatolizálás előmozdítására az előkelők között, akik hivatalos ügyeikben sűrűn felkeresték.⁶³ A Wesselényi-féle összeesküvést megtorló időben vagyunk, amikor hatalmas uradalmak jobbágysága tért vissza a régi hitre, a katolikus egyház visszakapta régi katolikus eredetű templomait, hirtelen sok pap kellett a prédikátoroktól elhagyott helyekre, és rendezni kellett a katolikus egyház törvényei szerint gyakran érvénytelen házasságokat, mert az újhitűek lazább házasságjogot vezettek be: megengedték a válást és megáldották az újránházasságot, a házasságtiltó és bontó akadályok egy részét nem vetették tilalom alá. Ehhez pedig püspökeink a

⁶¹ APF SOCG vol. 425, fol. 260–261; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 928.

⁶² GALLA, *Pápai kinevezések*, 116.

⁶³ GALLA, *Pápai kinevezések*, 118.

szokásos meghatalmazásoknál jóval szélesebb körű *facultás*okra szorultak. Szóvá tették, hogy Vanoviczy János pálos apostoli hitterjesztő, majd missziófőnök több jogot élvezett náluk, sőt a prímásnál is. Ez azért volt, mert hitterjesztői kinevezése kezdetől fogva a pogány uralom alatt álló hódoltságra is kiterjedt. A Kongregáció visszavonta a prímásoknak adott meghatalmazásokat, és a bővebb formula szerint adott új *facultás*okat, mint Vanoviczynek és Benlicsnek. Azok birtokában a III. és IV. fokú házassági akadályokat is rendezni tudták, a papszentelést szabályozó kanoni előírások szigorának enyhítésével pedig a paphiányt némileg csökkenthették.⁶⁴

Múltak az évek Benlics felett, 1669. január 20-án a nasicei zárdából jelentette, hogy ideje volna *ad limina* látogatásra Rómába mennie, az előírások szerint írásbeli és szóbeli tájékoztatást adni püspökségéről. Utoljára öt éve járt az Örök Városban, de már öreg, beteges, nem mer útra kelni – pedig szeretne (!) [*Galla*] – amíg háború dúl a két nagyhatalom, a császár és a szultán között. Távozását kémszolgálatnak venné a török, s kieszelne valamit ellene, papjai és hívei ellen, ezért Pastritio Jeromost,⁶⁵ a római Szent Jeromos illír társaskáptalan kanonokját, kúriai ügyvivőjét (*agens, agente*) bízta meg, hogy írásbeli jelentését terjessze a pápa elé. Jelentésében Belgrád, Sirmium, Lippa, Temesvár, Eszék, Buda, Pest, Tulaignin (Tököly), Szlavónia, Pozsega és egyéb helyek szerepelnek templomaik felmérésével. Pecsétjében két hosszú ökörzarv között ágaskodó oroszlán a címerállata.⁶⁶ Benlics élete alkonyán is serényen látogatta egyházközségeit, 1670-ben elérte, hogy a gradovári szerzetesek feltűnés nélkül elhagyják a lázi plébániát, ahová egy kollégiumi világi papot helyezett.⁶⁷ November 23-án a szerémségi Ilacban⁶⁸ volt, és a bíborosok július 4-én adott utasítására a hívek és az egyházi felszerelés összeírását végezte, hogy jelentést küldjön fel a Kongregációba, majd onnan hűsvétra Kalocsára ment.⁶⁹ Lejárt meghatalmazásai újítását kérte, amit 1670. december 15-én meg is kapott. Kinevezését Vinkovics állandó megbízottja közvetítette Velencéből.⁷⁰

Ezen idő alatt a hódoltság délnyugati részében, Hunyad és Szörény vármegyében a „*Partium Regni*”-ben és Karánsebesen súlyos üldözéseket szenvedtek a katolikusok, nemesek és a köznép egyaránt, miközben döntő küzdelem bontakozott ki Erdélyért. A török elűzte a papokat, elsősorban a spalatói Sulics Antal atyát,⁷¹ aki huszonkilenc évet töltött a vidéken, s így nem volt, aki kereszteljen. Éveken át mise és szentségek nélkül maradt a nagyszámú katolikusság. Erdélyben voltak ugyan szerzetesek és világi papok, de a távolság és elfoglaltságuk miatt nem segít-

⁶⁴ GALLA, *Pápai kinevezések*, 113.

⁶⁵ Geralmo Pastritio, a római San Giralmo degli Schiavoni templom kanonokja.

⁶⁶ APF SOCG vol. 419, fol. 260–262; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 921.

⁶⁷ APF SOCG vol. 433, fol. 615; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 932.

⁶⁸ Újlak.

⁶⁹ APF SOCG vol. 433, fol. 617; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 938.

⁷⁰ GALLA, *Pápai kinevezések*, 116.

⁷¹ Antonio Sulich da Spalato, bosnyák obszerváns szerzetes; GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 219–220.

hettek rajtuk, [t.i. a híveken – szerk.] hisz Gyulafehérvár, Csíksomlyó, Mikóháza sok napi útra volt tőlük. Nemes és nemzetes vitéz Kun Gergely udvarában volt egy hetvenéves pap, aki évente négyszer-ötször felkereste őket. Végül kérték a Kongregációt, hogy helyezze hozzájuk a szigorított ferences csíkiekből elűzött obszerváns Imottai Simont,⁷² jámbor tisztességes bosnyák szerzetest, aki tudott magyarul, oláhul, illírül, az ide vetődő dalmaták és rácok részére megfelelő lelkipásztor lehetne. A Kongregáció az apostoli helytartóhoz utalta ügyüket, azzal a meghagyással, hogy belátása szerint elégítse ki őket és tájékoztasson.⁷³

Nulla calamitas sola, mondja a latin közmondás: 1672 áprilisában a raguzai kereskedők negyedében hirtelen tűz támadt, percek alatt átcsapott a lakónegyedekre, a nép életveszélyek közt menekült a városszerte elharapódzó lángok elől. Elhamvadt a kis kápolna, Benlics székesegyháza, körülbelül kétezer lakóház és bolthelyiség. A nép zokogott, mert félt, hogy a szultán és a vezír nem engedi felépíteni a kis templomot. Benlics Máté püspök csak előtte való nap érkezett Belgrádba, hogy a nagyheti szertartásokat végezze. Könnyes szemmel, riadtan a Duna felé menekülve kevés holmijával a Szerémségben keresett menedéket. A kereskedők is értesítették a Kongregációt nagy veszteségükről. A nuncius remélte, hogy a gazdag kereskedők segítségével sikerül felépíteni a templomot, amely csak egy magánházból alakított szerény kápolna volt. Benlics legfőbb gondja a leégett kápolna újraépítése volt. 1673-ban, közel egy évvel a tűzvész után, jelentette a Kongregációnak, hogy a templomépítéshez nem lesz elég kétezer-ötszáz scudó, a súlyosan károsult kereskedőkre alig számíthat, alamizsnából, közadományozásból kell felépítenie, ezért kérte a Kongregáció segítségét. A kongregációs ügyintéző szerint a szófiai kis templom építéséhez alig volt ezer scudó. A Kongregáció előbb a török hatóság engedélyének megfizetését írta elő a belgrádiaknak. Utolsó *ad limina* jelentése 1669. január 20-án kelt.⁷⁴

A Kongregációban 1673. augusztus 7-én olvasták fel a nagyszabású jelentést. Az élete befejezése előtt álló főpásztor 1673. november 28-án a velikei kolostorban jóleső örömmel vette a bíborosok elismerését, hangoztatta, hogy amint lehetett, bejárta a Magyar Királyságot, hol az egyik, hol a másik részében, állandó félelem és veszélyek közt a török miatt. A pénzsóvár pogány útközben kivetette rá hálóját, olykor szertartásai közben, melyeket a népek vigasztalására, hitbeli megerősítésére végzett. Mindez a napfénynél világosabb: az egész Magyarország és Bosznia népei, egyháziak és világiak egyaránt tanúi annak, hogy bejárta Eger és Buda vidékét. Megjelent az eszéki vásáron, hogy onnan felkeresse a Dráva-menti falvait, oda érkezett a boszniai püspök is, de püspökünk nem mert kilépni szállásából, nehogy az egyháziakkal erőszakoskodó janicsárokba ütközzék. A boszniai püspök Eszékről Pozsegába ment,

⁷² Simone ab Imottai, bosnyák obszerváns ferences szerzetes; működésére részletesebben lásd: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 217–220.

⁷³ APF SOCG vol. 434, fol. 407+410; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 947/a.

⁷⁴ A jelentést lásd: APF SOCG vol. 419, fol. 260–262; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 921.

Bródnál átkelt a Száván és három levelet hagyott a kereskedőknek, hogy írják alá. Benlics Velikából előadta, hogy ötven éve szerzetes, volt guardián, rendtartományi tanácsos (*definitor*), huszonhárom éve belgrádi püspök, jól ismeri a rendtartományt, látta a régi atyákat, tartományfőnököket, harmadévesként megjelent a rendtartományi káptalan gyűlésein a barátokkal együtt, akik megvetve a püspök pátensét és a vikárius érvelését, pápai brévékben biztosított jogaikra hivatkozva, hangoztatva, hogy nekik püspök nem kell, a török támogatását bírják, közbotrányt támasztottak. A zűrzavarban elmaradtak a misék, a gyóntatás, az áldozás és a beiktatás.⁷⁵

4. HATÁRKÉRDÉS ÉS EGYHÁZJOGI „KÉTELY”

A Kongregáció látta, hogy a bosnyák püspökök és szerzetesek tudatosan törekedtek a világi papság lelkipásztorkodásból való kizárására: Boszniában és Bulgáriában nem volt világi pap, plébános, káplán, a boszniai püspök megtagadta a *Collegium Illyricumba* indulni óhajtó növendékek felvételéhez szükséges püspöki ajánlást. Velikében csak szerzetesnek jelentkezőt vettek fel iskolájukba. Amíg a század elején tizenhét világi pap plébános volt a Szerémségben, addig a század közepén már csak négy-öt. Eme elnyomás következményeként a világi papi hivatások visszaestek, volt idő, amikor a fermói Szent Péter és Pál Kollégiumban több volt az előjáró a növendékeknél. A Kongregáció, hogy megkönnyítse a világi kispapok nevelését, a törökkel jó viszonyban lévő Raguzában kívánt új kollégiumot alapítani. 1661-ben utasítást is kidolgozott, amely felvázolja, mely országokból származzanak az ifjak: Albánia, Dalmácia, Szerbia, Bulgária és Oláhország évenként két-két növendéssel szerepelt. Úgy látszik, a terv nem került kivitelezésre, inkább a meglevő kollégiumok újjászervezését tartották célszerűbbnek, elsősorban a növendékek jelentkezésének elmaradása miatt lehanyagolt fermói feljavítását. 1669 nyarán már felszentelt papot adott a népnek, a lorettói kollégium pedig kettőt.

A hódoltsági apostoli kormányzónak pápai brévében adott meghatalmazásai olykor-olykor vitára adtak alkalmat. A pápai megerősítés birtokában a megyéspüspök szabadon rendelkezett, amint tudott és buzgósága engedte, ilyenkor összeütkezés támadt a püspöki vikárius és a belgrádi adminisztrátor között. Amikor megüresedett az izségi plébánia, a belgrádi püspök mint hódoltsági adminisztrátor, papot küldött Izsépre, de a pécsi püspök vikáriusa és a hívek⁷⁶ nem engedték, hogy a belgrádi püspök küldöttje elfoglalja a plébániát. A Kongregáció előbb tájékoztatást kért a bécsi nunciustól. A nuncius és a helybeli jezsuita plébános egyértelműen jelentették, hogy voltaképpen a nép űzte el a papot mint viselkedése után közismert méltatlant és alkalmatlant, előjárója a bolgár őr már visszarendelte őt a szer-

⁷⁵ APF SOCG vol. 446, fol. 292+297; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 968.

⁷⁶ De a hívekkel együtt elűzte, és azzal fenyegetőzött, hogy még a belgrádi püspököt is eltávolítaná saját hatalmából, ha személyesen megjelenne.

zet kötelékébe. A pécsiekkel később is meggyűlt Benlics baja, amikor a megyéspüspök Miklós világi papot nevezte ki vikáriusának anélkül, hogy arról a belgrádit értesítette volna. Ha egy világi pappal a nép nem volt megegyezve, a bűnösnek bélyegzett pap, sem a püspöki vikáriust, sem a belgrádi püspököt mint hódoltsági apostoli vikáriust nem ismerte el illetékesnek maga felett. A Kongregáció most is az 1673-ban tartott gyűlésében Caraffa előadó javaslatára a belgrádi püspöktől kért helyzetjelentést azzal az utasítással, hogy járjon el a Kongregációtól kapott meghatalmazásai értelmében – *procebat de jure*.

A határkérdés mellett egy egyházzogi „kétely” (*dubium*) is nyugtalanította püspökünket, méghozzá az, hogy véleménye szerint tévedésből a Szigetközben, a boszniai püspök területén végzett egyházlátogatást, amivel kánoni szabálytalanságba (*irregularitas*) esett, ezért kérte feloldozását. Püspökünk az elmérgesedett szerémi és boszniai ügyek érdekében római útra vállalkozott és lábcsókra, azaz [*a pápa*] a lábellenlő szentereklyét csokolásra bocsátotta. A pápa magánkihallgatáson fogadta. Ugyanekkor a boszniai püspök is útra kelt Velencén át, inkább „kényszerűségből”, hogy elérje az Örök Várost a nuncius segítségével. Amíg távol volt, a török elpusztította az olovói kolostorban őrzött főpapi öltönyeit. A kongregációi titkár 1658 márciusában megbízta a bécsi nunciust, hogy győzködjék meg a tényállásról, mert a püspök szegénységére hivatkozik, s papi öltönyei pótlását kérte.

Már rámutattunk arra az önkényre, amellyel a bosnyák tartományfőnök a megyéspüspök joghatóságát semmibe véve, önállóan rendelkezett a lelkipásztorkodásban alkalmazott szerzeteseivel, s hasonlóan jártak el a helyi guardiánok is. A Kongregáció 1660. április 11-én, május 13-án, majd 20-án újabb szigorú rendeletekkel helyreállította a püspök kizárólagos jogait. Csupán azt ajánlotta, hogy a püspök és a tartományfőnök a békés együttműködés szellemében járjon el. A Kongregáció megbízta Benlicset, hogy rendelkezését közölje ünnepélyesen a lakossággal.

A hódoltság egyik legrejtettebb részében, Kanizsa vára közelében, Martinciban,⁷⁷ romjaiból új templomot emeltek Szent Márton püspök tiszteletére és Benlics egy buzgó világi pap rábeszélésére ferences szerzetest szeretett volna odahelyezni plébánosként. 1672. november 7-én jelentkezett levélben [*t.i. a szerzetes, Merkas Hippolit*] és előadta, hogy hatszáznál több pogányt térített meg, és sokféle vallásos intézményt alkotott volna, ha a rendtartomány tanácsa (*diffinitorium*) el nem gáncsolja.⁷⁸ Az előjárókat eretnekséggel, a katolikus vallás terjesztésének akadályoztatásával vádolta, s kérte, hogy rendeljék Rómába. A Kongregáció 1673. március 20-án megegyezett részletes beszámolásával, de december 18-án újra szóba került ügye, 1674. február 12-én rendfőnökének vallott Rómában, március 13-án még Rómában időzött.⁷⁹ A szlavóniai rendtartomány főnöke, úgy gondolta jónak 1673 tavaszán, hogy hittedesztői meghatalmazásokat kér a maga számára azzal a bővítéssel, hogy azokat a min-

⁷⁷ Feltehetően Muraszentmárton (Martinzi, Mátyánsz).

⁷⁸ APF SOCG vol. 439, fol. 168–169; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 959; GALLA, *Pápai kinevezések*, 123.

⁷⁹ APF SOCG vol. 451, fol. 4+5; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 969.

denkori plébánosra átruházhassa. Már eljárt az ügyben a zágrábi püspöknél mint megyés főpásztornál. A Kongregáció a zágrábi megyéspüspök megkérdezése után a bécsi nuncius bölcs belátására bízta az ügy elintézését.⁸⁰

A Kongregáció mindenkor körültekintéssel adományozta az apostoli hitterjesztői megbízásokat. Merkas a veszprémi megyéspüspöknek és szerzetesi főelöljárójának beleegezése után várhatta kinevezését. A Szent László ferences rendtartomány főnöke lett, most már nagyobb önállósággal fogott az akadozva haladó ügy előmozdításához. Az 1674 februárjában tartott kongregációi gyűlésben felhozták előterjesztését, amelyben kiemelte, hogy Kanizsa vidékén, török területen, ahol ő nagyon járatos és sok katolikus keresztény lakik templom, pap és szentségek nélkül, de immár hetven éve a török miatt senki sem vállalkozott lelkipásztori munkára, s a vidék a veszprémi püspökség tartozéka. Ő engedélyt kapott a rendi előjáróktól és a töröktől, hogy a Szent Márton plébánián, a polancii Mindenszentek plébánián, a bécsi (!) Szent Miklós, petribai Szent Péter és az úgynevezett (*ut vocant*) behelyi plébániákon tartózkodjék és a maradék katolikusok örömeire lelkipásztori munkát végezzen. A gyűlés a rendfőnök értesítését várta, addig is felszólította a kérvényezőt, jelölje meg állandó tartózkodási helyét.⁸¹ Merkas a pápához intézett latin és a Kongregációhoz intézett saját kérvényével Rómába ment, és rendfőnöke ajánlásaival jelentkezett a Kongregációban. A rendfőnök, Rómából az *Ara Coeli*-kolostorból válaszolva 1674. február 27-én a Kongregáció titkárának február 12-én kelt megkeresésére mellékelte a szentmártoniak⁸² és Merkas kérvényeit és ajánlotta a Rómában tartózkodó Ippolitót mint lelkipásztorkodásra termett buzgó szerzetest. A rendfőnök a hívek latin nyelven írt.

Latin kérvényükben (*memoriale*) kiemelték, hogy a szerzetes a török alatt a veszprémi egyházmegyében alapjaiból újjáépítette a töröktől lerombolt templomot, de nincs papjuk, s a török nem is enged mást, mint Ipoly atyát. Merkas a bíborosokhoz intézett oláh nyelvű kérvényében kiemelte, hogy a kanizsai és az egész vidék plébániái plébánosban szűkölködnek, hivatkozott Benlics Máté hódoltsági adminisztrátorra, aki sokszor felkereste személyesen a vidéket, bértált és különféle főpapi szertartásokat végzett. A fent említett plébániákról úgy gondoskodott, hogy kápláni minőségben Habazra⁸³ küldte olovói Bonaventúra testvért. A szerencsésen kibontakozó állapotokat megzavarta a jogainak kérésében hajlíthatatlan boszniai püspök, aki arra hivatkozva, hogy Kanizsán és vidékén régtől fogva nincsen pap, hogy sok protestánst megtérített és sok templomot visszavett, az egész területet meg akarta hódítani magának. Újlaki (Illoco) Miklós a boszniai barátok ügyvivője (*procurator*), azzal cáfolta a püspök fennhangú kijelentését, hogy oly tömeges megtérések elképzelhetők az „imperiumban”, azaz Magyarországon a földesurak megtérítésekor, de nem a török fennhatósága alatt. Kérte az ügyet elő-

⁸⁰ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 39–40.

⁸¹ GALLA, *Pápai kinevezések*, 110.

⁸² APF SOCG vol. 445, fol. 386–387; TÓTH, *Litt. Miss.*, n. 969/a.

⁸³ Atád, Nagyatád eltorzult alakja.

adó Ottaboni bíborost, hogy várja meg a belgrádi püspök és a bosnyák tartományfőnök jelentését és ne engedje, hogy a boszniai püspök elvitassa fölülé Nasicát, hiszen belőle élnek. A Kongregáció 1674. márciusában a bécsi nunciustól várt megbízható tájékoztatást, hogy az ellentmondó hívek közt a megfelelő megoldást meghozza. Elmúlt egy év és a Kongregáció hiába várta, hogy tisztázzák a boszniaiak és bizonyos kanizsaiak ellenséges állásfoglalását. Az ügy elaludt.⁸⁴

Ezzel a kérdéssel lezárult Benlics Máté belgrádi püspöksége. Travniczi András⁸⁵ bosnyák tartományfőnök 1674-ben Velikéből értesítette a Kongregációt, hogy Benlics Máté január 30-án szentségekkel megerősítve, Isten akaratában teljesen megnyugodva, a jelenlévők nagy épülésével, híveinek és az egész bosnyák rendtartomány szerzeteseinek leírhatatlan sokasága mellett elhunyt. A tartományfőnök ezután új főpásztort kért.

Alig hunyt el a szentéletű, buzgó püspök, a hódoltság és a hódoltsági Magyarország apostola, már jelentkezett utódként unokaöccse, Maruncsics bosnyák szerzetes. Kettő egykorú forrás mutatja be őt a Kongregációnak, egybehangzóan életrajzi adatai felsorolásában, de ellentétesen erkölcsi egyéniségének megítélésében. Maruncsics a következő érdemekre hivatkozott: az elhunyt püspök unokaöccse (*nipote*), bosnyák obszerváns ferences, tizenkét évig püspöki titkár, ötvenéves, harminchárom éve szerzetes, rendjében volt hitszónok, guardián, kormánytanácsos, két ízben budai házfőnök (*per due volte Presidente di Buda*), azon a vidéken nagy eredménnyel munkálkodott a plébániákon, megtérített több eretneket, a nasicei zárdatemplom és a budai Szent József-templom jötevője volt, amiről rendi előljárói tájékoztathatják a Kongregáció bíboros elnökét...

Egy névtelen író szinte évről évre ismerteti életét, kiemeli, hogy 1662-ben budai guardián, másodszer is Budán házfőnök, ott megépítette a rendi templomot, térített, majd felsorolta a rendi levéltárból merített kedvezőtlen adatait, például, hogy a törökhöz fordult. A Kongregáció kikérte a bécsi és a velencei nuncius véleményét, figyelembe kívánta venni a világi papság érdekében 1650-ben hozott döntését, amely szerint a javadalmak adományozása szerinti egyenlőség esetében (*coeteris paribus*) a világi papság előnyben részesítendő.

Benlics Máté beváltotta a Szent Kongregáció beléhelyezett várakozását: tevékeny, merész, nagyvonalú, fáradhatatlan főpásztor volt, háromszor bejárta a hódoltság életveszélyes, óriási területét, nem törte meg buzgóságát sem a török börtön, sem a karóba húzással való fenyegetés, sem pedig a kiapadhatatlan zsarnokság, még kevésbé a belső ellenség nagyra vágyása, a viszály, az árulás. A határok miatti súrlódás állandóan gátolta a békés főpásztori munkát.⁸⁶

KISVARGA GÁBOR

⁸⁴ GALLA, *Pápai kinevezések*, 114, 123, 124.

⁸⁵ Pietro Travnichanin boszniai tartományfőnök és gvárdián.

⁸⁶ Eddig tart a GALLA-monográfia egyik fejezetének helyreállított szövege.

AUDIENCIA ELUTASÍTVÁ

A Szentszék és a bécsi udvar Georg Adam von Martinitz gróf
római követsége idején (1695–1699)

I. ELŐZMÉNYEK

A törökellenes visszafoglaló háború időszakában három pápa ült Szent Péter trónján. XI. Ince (1676–1689) közülük a leginkább ismert és kutatott. Magyar szempontból mindmáig FRAKNÓI VILMOS monográfiája a legalapvetőbb tevékenységére és a Habsburg-szentszéki kapcsolatok alakulására.¹ Utóda, VIII. Sándor rövid pontifikátusát (1689–1691) mind bécsi, mind vatikáni források alapján feldolgozták.² A 17. század utolsó évtizedének pápáját, XII. Incét (1691–1700) azonban jóval kevésbé vizsgálták.³

Ebben a szűk évtizedben hárman képviselték I. Lipótot Rómában. Anton Florian von Liechtenstein herceg már 1689-től, a VIII. Sándort megválasztó konklávé idejétől Rómában tartózkodott megbízottként. A Szentszékkel való feszültségek miatt már visszahívására készültek, amikor 1691 elején meghalt a pápa, emiatt immár követi megbízással maradt az Örök Városban. Bár visszahívása és kinevezése Károly főherceg mellé nevelővé (*ayo*) már 1693-ban megtörtént, a megfelelő követ személyének keresése olyan hosszúra nyúlt, hogy Liechtenstein csak 1694. szeptember elején hagyta el Rómát. Utóda, Georg Adam von Martinitz csak 1695 végén érkezett meg, és egészen 1700 áprilisáig maradt, noha utóda, Leopold Joseph von Lamberg gróf már 1699 végén megérkezett. Liechtenstein, Martinitz és Lamberg mellett mindenképpen meg kell említeni Johannes von Goëss bíborost, gurki püspököt is, aki 1689-től egészen 1696. október 10-én bekö-

¹ FRAKNÓI VILMOS, *XI. Ince pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól*, Budapest 1886.

² SCHEFFLER JÁNOS, *VIII. Sándor pápa és a bécsi udvar (1689–1691)*, Ungvár 1914; SIGISMUND VON BISCHOFFSHAUSEN, *Papst Alexander VIII. und der Wiener Hof (1689–1691)*, Stuttgart 1900.

³ Említhető az 1994-ben kiadott konferenciakötet: BRUNO PELLEGRINO (cura di), *Riforme, religione e politica durante il pontificato di Innocenzo XII (1691–1700)*, Lecce 1994. A császári követek és a Szentszék kapcsolatát külön vizsgálta XII. Ince idejéből, főleg ceremonális szerepüket tekintve: ELIZABETH GARMS-CORNIDES, *Scene e attori della rappresentazione imperiale a Roma nell'ultimo Seicento*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento. „Teatro” della politica europea (a cura di Gianvittorio Signorotto–Maria Antonietta Visceglia), Roma 1998, 509–535.

vetkezett haláláig Rómában élt. Liechtenstein távozását követően Martinitz érkezéséig lényegében az idős bíboros látta el a császári képviselőt.⁴

Noha Antonio Pignatelli pápává választásához a Habsburg udvar nagy reményeket fűzött, hiszen 1668–1671 között bécsi nuncius volt, a kezdetben valóban kitűnően alakuló viszony a szentszéki–francia kapcsolatok javulásával egyre hűvösebbé vált. Ennek mélypontja egyértelműen Martinitz gróf római követsége volt, akinek viszonya a római udvarral majdnem kölcsönös diplomáciai törésig jutott. Bár a pápa 1698 augusztusától kezdve egész egyszerűen nem volt hajlandó audiencián fogadni a császári követet, Bécsben – bár felmerült – végül nem jártak el hasonlóan az akkori nunciussal, Andrea Santacrocéval szemben.⁵ A tanulmányban két szempontból vizsgálom meg Martinitz római éveit: egyfelől mi vezetett a római udvarral való viszonyának megromlásához, másfelől ez hogyan hatott a császári diplomácia római működésére, különös tekintettel a magyar és erdélyi ügyeket megvizsgálva.

2. A BOTRÁNYOS KÖRMENET

1696. június 21-én, csütörtökön volt az első úrnapi körmenet, amelyen Martinitz mint császári követ részt vett Rómában. Martinitz már a körmenetet megelőzően kifogásolta, hogy Róma kormányzója, Ranuccio Pallavicino közvetlenül a követek mögött, a diakónus bíborosok előtt vonult a menetben. És noha a kormányzó végül egy kisebb betegség miatt a körmeneten nem tudott részt venni, Martinitz – Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak Andrea Santacroce nunciushoz küldött levele alapján – túlzottan lassú vonulásával két és fél óras késést okozott a menetben, ami kis híján botrányba fullasztotta a körmenetet.⁶ Ráadásul a kormányzó távolmaradása is – úgy tűnik – a pápa kérésére történt, miután Karl Felix Slavata karmelita szerzetes, Martinitz rokona közbelépett az ügyben.⁷

Martinitz követelése már a körmenet előtt óriási felháborodást keltett a bíborosi testületben, akik a június 18-án tartott konzisztóriumot követően külön tanácskozást folytattak a gróf és a római kormányzó közötti precedencia-vitáról. Ezzel kapcsolatban Francesco del Giudice spanyol protektorbíboros figyelmeztette Goëss bíborost és rajta keresztül a császári követséget.⁸ Martinitz érvelése külö-

⁴ LUDWIG BITTNER–LOTHAR GROSS, *Repertorium der diplomatischen Vertreter alle Länder seit dem Westpfälischen Frieden (1648)*. I: 1648–1715, Berlin 1936 (repr. 1976), 156.

⁵ Pignatelli és Santacroce életrajza: DONATO SQUICCIARINI, *Die Apostolische Nuntien in Wien*, Vatikanstadt 2000², 176–178, 191–193.

⁶ Archivio di Stato di Roma (ASRo), Archivio Santacroce, busta 1168, Róma, 1696. június 23. Fabrizio Spada levele Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

⁷ GARMS–CORRIDES, *Scene e attori*, 527.

⁸ ÖStA HHStA Staatenabteilungen (St.Abt.), Rom, Dipl. Korresp., Kart. 76., fol. 116r–123r: Róma, 1696. június 23. Georg Adam von Martinitz jelentése I. Lipótnak. Mivel az osztrák Habsburgok bíbo-

nösen sértő lehetett, mivel arra hivatkozott, hogy Róma kormányzója hasonló tisztség ahhoz, mint a bécsi polgármester. Egyháziként a világi kormányzat tagja, és a római világi kormányzat hatalma pedig a római király, azaz a császár legfelsőbb hatalmából származik.⁹

Aligha csodálható tehát, hogy a botrányos körmenet után pár nappal a németek római nemzeti templomában, a *Santa Maria dell' Anima*ban tartott június 26-ai szertartásról a Bíborosi Kollégium távolmaradt. XII. Ince pápa pontifikátusának „krónikása”, Giovanni Battista Campello is feljegyezte, hogy emberemlékezet óta nem történt ilyen, hogy a bíborosok ne menjenek el a németek nemzeti templomában tartott körmenetre.¹⁰ Különösen megalázó lehetett Martinitz számára, hogy a bíborosok, akiknek többsége beteget jelentett, hirtelen meggyógyulva részt vettek a *San Lorenzo in Damaso* templomban Pietro Ottoboni bíboros által vezetett szertartáson.¹¹

Az ügy hosszasan továbbgyűrűzött, Andrea Santacroce bécsi nuncius 1696. augusztus végén beszélt a két eset kapcsán I. Lipóttal egy audiencián. Mind a nuncius, mind a császár biztosította a másik felet, hogy a kellemetlen nézeteltérés ellenére tisztelettel vannak egymás iránt, és nem kívánnak a másik félnek nehézséget okozni.¹² Fabrizio Spada bíboros államtitkár válaszában úgy utasította a nunciust, hogy ezentúl kerülje a kérdést mind a császárnál, mind a bécsi minisztereknél.¹³ Míg a Szentszék szerette volna a protokolláris kérdést lezárni, addig Martinitz továbbra sem tudott belenyugodni az eseményekbe, és még 1697 márciusában is panasszal élt a pápánál a Bíborosi Kollégium kollektív távolmaradása miatt.¹⁴ Ennek ellenére 1697-ben különösebb nehézség nélkül zajlott le az úrnapi körmenet, ami-

ros protektora, Francesco Maria di Medici bíboros nem Rómában élt, így a konzisztóriumon leggyakrabban a spanyol bíboros protektorok, José Saens de Aguirre és Francesco del Giudice képviselték Bécs érdekeit és az oda tartozó egyházi ügyeket: JOSEF WODKA, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie* (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom 4/I), Innsbruck–Leipzig 1938, 68. Az 1696. június 18-ai konzisztóriumon Del Giudice éppen a Kollonich Lipót bíboros esztergomi érseki székbe történt áthelyezésével megüresedett győri püspökségre referálta Keresztély Ágost szász herceget: ASV Archivio Concistoriale, Acta Camerarii, vol. 24, fol. 146^rv (1696. június 18).

⁹ MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, *La città rituale. Roma e le sue cerimonie in età moderna*. (La Corte dei Papi 8), Roma 2010, 160.

¹⁰ PAOLO CAMPELLO DELLA SPINA, *Pontificato di Innocenzo XII. Diario del Conte Gio. Battista Campello*, Studi e Documenti di Storia e Diritto [= SDS] 10 (1889) 449–464, 460.

¹¹ GARMS-CORNIDES, *Scene e attori*, 527.

¹² ASV Segreteria di Stato, Germania, vol. 221, fol. 122^r–125^v. Bécs, 1696. szeptember 1. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

¹³ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 219, fol. 292^rv. Róma, 1696. szeptember 22. Fabrizio Spada bíboros államtitkár titkosított utasítása Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

¹⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 219, fol. 324^r–327^r: Róma, 1697. március 2. Fabrizio Spada bíboros államtitkár titkosított utasítása Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

nek köszönhetően a *Santa Maria dell'Animában* is több bíboros megjelent.¹⁵ Ez annak is köszönhető volt, hogy XII. Ince pápa felmentette a bíborosokat, a követeket és a római nemességet a körmeneten való részvétel alól. Slavata révén ráadásul Martinitz értesült arról, hogy a kormányzó ismét távol marad a körmenetről.¹⁶ 1698-ban pedig Martinitz Bécsben tartózkodott Úrnapján, mivel júniusban vette át az aranygyapjas rendet I. Lipóttól, így ekkor emiatt nem került sor ellentétre a kormányzóval a precedencia kérdésében.¹⁷

A precedencia kérdése egy hosszantartó nézeteltérés volt a császári diplomácia és a Kúria között, elsősorban a követ és a római kormányzó között. Már Anton Florian von Liechtenstein herceg is több követeléssel élt a kormányzóval szemben, Martinitz lényegében csak megörökölte ezt az ügyet. Még másfél évtizeddel később, 1710 körül is folyt ez a vita, du Prié márki idején a ceremóniális kongregáció is foglalkozott még az üggyel.¹⁸ A precedencia-vita a politikai reprezentáció egyik legfontosabb kérdése volt, és hosszan mérgezte a Bécs és Róma közötti viszonyt. Martinitz már követi működésének kezdetén foglalkozni kezdett a kérdéssel, ami megteremtette a vele szembeni alaphangulatot. Ráadásul makacsul ragaszkodott álláspontjához, és ahogy azt láthattuk, még a botránys körmenet után közel egy évvel is igyekezett napirenden tartani a kérdést. Nem is született lényegében megoldás, és a precedencia kérdését végül a következő, immár jóval politikaibb színezetű botrány nyomta el, amely az itáliai császári feudumok körül pattant ki.

3. A CSÁSZÁRI FEUDUMOK

1692-ben a franciák számos egyezséget hoztak tető alá az észak-itáliai államokkal (Párma, Mantova, Modena, Toszkána), ami értelemszerűen ellenlépésre készítette a Habsburgokat is, hogy a meglazult kapcsolatokat ismét erősebbre fonják. Ehhez az egyik – ha nem is a legfontosabb – eszköz az Itáliában való császári feudumok és az ehhez tartozó jogok revitalizálása lett.¹⁹ Ennek egyik jele volt például a

¹⁵ Niederösterreichisches Landesarchiv (NÖLA), Herrschaftsarchiv (HA), Lamberg, Kart. 70, n. 381; Martinitz jelentéseinek regisztruma, n. 6, 1697. június 8-ai és 15-ei jelentések.

¹⁶ GARMS-CORNIDES, *Scene e attori*, 532.

¹⁷ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 235, fol. 472r. Róma, 1698. június 14. Andrea Santacroce bécsi nuncius jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

¹⁸ BAV Vaticani Latini, vol. 12 431, fol. 140r–187v.

¹⁹ DANIELA FRIGO, *Gli stati italiani, l'Impero e la guerra di successione spagnola*, Das Reich und Italien in der Frühen Neuzeit (hg. v. Matthias Schnettger–Marcello Verga), Bologna–Berlin 2006, 85–114, 88–89. Cinzia Cremonini szerint az igazi fordulat azonban 1683 volt, amikor a törökellenes háború megindulásával, és a Spanyol Monarchia hanyatlásával I. Lipót császár újra felelevenítette a nagy birodalmi álmokat. Ennek egyik jele volt az itáliai államokkal való viszony megváltozása, a hadi hozzájárulás még erősebb követelése: CINZIA CREMONINI, *La mediazione degli interessi imperiali in Italia tra Cinque e Settecento*, I feudi imperiali in Italia fra XV e XVIII secolo (a cura di Cinzia Cremonini e Riccardo Musso), Roma 2010, 31–48, 47.

farnesei feudum körüli huzavona. Martinitz gróf elődje, Liechtenstein herceg azt kívánta, hogy a hűbérbirtok birtokosa, Agostino Chigi herceg, mint vazallus legyen nála, a császár római képviselőjét ellátó követnél látogatást, de felmerült a feudum megadóztatása is. Az ügy azért is volt nagyon kellemetlen, mert a herceg nagybátyja, Flavio Chigi bíboros az egyik legfőbb támogatója volt az osztrák Habsburgoknak a Szentszéknél. Végül épp Chigi bíboros simította el az ügyet Antonio Caraffa tábornoknál.²⁰ Az 1692-ben Bécsbe érkező Sebastiano Antonio Tanara nunciussnak szóló instrukcióban is hangsúlyosan került elő a feudumok kérdése. A császári seregek ugyanis pármái területen kívántak maguknak kvártélyozást, amit viszont pápai feudumként tartottak számon. Emellett Észak-Itáliában a novarai egyházmegye területén a császári katonaság szintén olyan területeken kívánt hozzájárulást behajtani, amelyeket egyházi feudumoknak tartott a Szentszék.²¹

Mindezek egyik következménye lehetett, hogy 1697. április 29-én kelt császári rendeletével I. Lipót arra utasította az itáliai hűbéreseket, hogy vagy Maximilian Breuner *commissarius generalis*, vagy Martinitz gróf kezébe tegyék le hűségesküjüket, nyújtsák be hűbérbirtokaik megerősítésére kérvényüket a rendelet közzétételétől számított három hónapon belül. Kihirdette azt is, hogy az ezt megtagadókat hűtlenség miatt büntetni fogja, és hűbérbirtokaiktól megfosztja őket.²² Az ediktumot azonban csak június elején kapta meg Martinitz, és még ekkor sem hivatalos úton. Mint írta, a birodalmi kancelláriai titkártól, Lutzo von Dolbergtól nem kapott semmit, amit csodálkozással vett, mert a rendeletet csak Pietro Giuseppe Ederi jezsuita atyától, a császár itáliai ügyekben eljáró tanácsosától és titkárától kapta meg.²³ Hivatalos úton Martinitz csak egy héttel később kapta meg,²⁴ és pár nappal később, 1697. június 11-én rezidenciáján két helyen is közzétette: a főkapu oldalajtójára és a palota sarkára akasztotta ki nyilvánosan.²⁵ Ráadásul a gróf kirendelte a két tábla őrzésére saját, felfegyverzett hajdúit is. Mindez különösen felingerelte a pápát: hatalmát nemcsak az Egyházi Államban, hanem székvárosában érezte megsértve. A *Congregazione di Stato* javaslatát elfogadva XII. Ince utasította

²⁰ BAV Vat. Lat., vol. 14 137, fol. 252r–269r. A Farnese család oldalága, Latera hercegei birtokolták Farnesét a 17. század közepéig, ám ekkor anyagi okok miatt eladták VII. Sándor pápa (1655–1667) családjának, a Chigiknek. A pápa ekkor Farnesét hercegségi rangra emelte, míg valamivel később I. Lipót birodalmi hercegi rangra emelte a Chigi családot. Flavio Chigi bíboros szerint ez szülte a félreértést, hogy Farnese császári birtok lett volna.

²¹ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 39, fol. 668v–672r. Róma, 1692. május 10. Fabrizio Spada bíboros államtitkár instrukciója Sebastiano Antonio Tanara bécsi nunciussnak.

²² ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Bécs, 1697. április 29. I. Lipót rendeletének másolata (Fabrizio Spada bíboros államtitkár 1697. június 17-ei levelének mellékleteként).

²³ ÖStA HHHStA St.Abt., Rom, Diplomatische Korrespondenz, Kart. 78, fol. 4r–6v. Róma, 1697. június 1. Georg Adam von Martinitz gróf levele Pietro Giuseppe Ederi SJ atyának.

²⁴ ÖStA HHHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 7r–11v. Róma, 1697. június 8. Georg Adam von Martinitz gróf levele Pietro Giuseppe Ederi SJ atyának.

²⁵ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Róma, 1697. június 17. Fabrizio Spada bíboros államtitkár levele Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

Paluzzo Altieri *camerlengót*, hogy a nevében adjon ki egy ellenedikumot, amelyben intik az Egyházi Állam területén birtokosokat, hogy semmilyen formában ne próbáljanak meg a császári ediktumban foglaltaknak engedelmessé válni, mert akkor az Apostoli Szentszék fogja őket hűtlenség miatt birtokaiktól megfosztani.²⁶

A feudumok körüli vita az elkövetkező egy évben komolyan megterhelte a római és bécsi udvar viszonyát. Ugyan XII. Ince már napokkal a császári ediktum kihirdetését követően brévében fordult I. Lipóthoz, hogy tisztázzák a helyzetet, megoldást ez nem hozott.²⁷ Sőt a bécsi álláspont az Altieri *camerlengo* által kiadott *contraeditto* után még inkább határozottabbá vált, emiatt Santacroce nunciust 1697. július végén arra utasították, hogy a szentszéki érveket ismét hangsúlyosan tárja a császár és a főbb miniszterek elé.²⁸

Az ügy – hasonlóan a körmeneti precedencia kérdéséhez – végül nem nyert igazi megoldást, sokkal inkább a jótékony hallgatás keretei közé zárták, nem hozták szóba. Úgy tűnik, itt is inkább Martinitz volt az, aki a bécsi velencei követ értesülése szerint időről-időre felemlgette a kérdést, végső választ sürgetve Rómában I. Lipótnak a pápához írt levelére a feudumok ügyében.²⁹ Szintén Carlo Ruzzini bécsi velencei követ egyik beszámolója érzékelteti azt a döbbenetet, amikor 1698 nyarán a feudumok ügye újult erővel lángolt fel. Ruzzini jelentése szerint már mindenki azt gondolta, hogy a vita kihűlt, akkor a császári diplomácia ismét elővette Agostino Chigi és a farnesei birtokok ügyét, amelyet – ahogy azt fentebb már említettem – pár évvel azelőtt még a herceg nagybátyja, Flavio Chigi bíboros simított el.³⁰ Rómában egyértelmű tényként kezelték, hogy a dologban Martinitz gróf keze van, hiszen alig pár héttel az újabb császári rendelet kiadása előtt Bécsben járt, ahol az aranygyapjas rendet vette át.³¹ 1698 nyarának végére az álláspontok egyáltalán nem mozdultak el az itáliai császári hűbérbirtokok kérdésében, és ebbe a feszült hangulatba robbant bele Martinitz gróf legújabb római botránya, amely teljes római elszigetelődéséhez vezetett.

²⁶ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Paluzzo Altieri bíboros kamarás (*camerlengo*) rendeletének kéziratosa másolata a császári ediktum és az Egyházi Állam területén található feudumok ügyében. Fabrizio Spada bíboros államtitkár 1697. június 17-ei levelének mellékleteként. Nyomtatott példányát lásd: ASV Segr. Stato, Germania, vol. 43, fol. 273v–274r. Róma, 1697. június 17.

²⁷ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Róma, 1697. június 17. XII. Ince I. Lipóthoz. Fabrizio Spada bíboros államtitkár 1697. június 17-ei levelének mellékleteként.

²⁸ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Róma, 1697. július 27. Fabrizio Spada bíboros államtitkár levele Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

²⁹ ÖStA HHStA St.Abt., Venedig, Dispacci di Germania, vol. 178, pag. 544–548. Bécs, 1698. február 22. Carlo Ruzzini bécsi velencei követ jelentése a szenátushoz.

³⁰ ÖStA HHStA St.Abt., Venedig, Dispacci di Germania, vol. 179, pag. 256–258. Simmering, 1698. július 26. Carlo Ruzzini bécsi velencei követ jelentése a szenátushoz.

³¹ ÖStA HHStA St.Abt., Venedig, Dispacci di Germania, vol. 179, pag. 126. Simmering, 1698. június 14. Carlo Ruzzini bécsi velencei követ jelentése a szenátushoz arról, hogy Martinitz átvette az aranygyapjas rendet, és hamarosan visszaindul Rómába.

4. MEGMÉRGEZETT VISZONY

1698. április 7-én, hétfőn délután Martinitz gróf kislányának nevelőnője egy porcukros sült almát evett, amitől szinte rögtön rosszul lett, a követ háznépe szinte azonnal mérgezést gyanított. Hamarosan kiderült, hogy az udvartartás egyik tagjának inasától származott a „porcukor”, amelyet egy Agnese Bracci nevű asszonytól szerzett. Az inast nem sokkal később Martinitz gróf fogatta le, míg Agnese asszonyt a gróf régi ellenlábasa, a római kormányzó.³² A császári követ már április 19-ei levelében, amelyben bővebben írt az uralkodónak az esetről, hangoztatta, hogy az ügy hátterében olyan személyeket gyanít, akikről inkább majd szóban, semmint írásban tájékoztatná az uralkodót – hisz ekkor már készült a bécsi utazásra az aranygyapjas rend átvétele miatt.³³ A bécsi nuncius ugyanakkor már május elején tudatta Rómával, hogy bár Martinitz a császárnak nem, saját bécsi ágensének viszont megírta, hogy az egész mérgezési kísérlet mögött Pallavicino római kormányzót sejtí.³⁴ A követ rövid bécsi időzése alatt erre csak még inkább ráerősített, azt hangoztatva számos helyen, hogy XII. Ince egyáltalán nem táplál iránta ellenérzéseket, tevékenységével elégedett, és minden ezzel ellentétes híresztelés csupán rosszakaróinak, mindenekelőtt pedig a római kormányzónak a műve.³⁵

Mint fentebb már ismertettem, Martinitz Rómába történő visszatérését követően ismét előkerült a feudumok ügye, különösen Agostino Chigi farnesei birtoka, amely ezután augusztus végéig lényegében uralta a Bécs és Róma közötti kétoldalú kommunikációt. A mérgezés és a Martinitz által fogva tartott inas esete úgy tűnt, hogy lekerült a napirendről. Giovanni Battista Campello naplójából tudjuk, hogy 1698. augusztus elején Giuseppe Gozzadinit, a *Segretaria dei Memoriali* titkárát küldték a feudumok ügyében tárgyalni Martinitzhoz.³⁶ A későbbi jelentésekből azonban világos, hogy Gozzadini minden fennálló vitás ügyben is megbeszélést folytatott a követtel a következő hetekben. Martinitz az összes, véleménye szerint sérelmes ügyéről egy külön jegyzéket állított össze Gozzadininek.³⁷

³² ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 105r–106v. Relazione del fatto sotto il di 12 Aprile 1698.

³³ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 108r–110v. Róma, 1698. április 19. Georg Adam von Martinitz jelentése I. Lipóthoz.

³⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 222, fol. 89r–90r. Bécs, 1698. május 10. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

³⁵ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 222, fol. 114r–119r. Bécs, 1698. június 14. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

³⁶ PAOLO CAMPELLO DELLA SPINA, *Pontificato di Innocenzo XII. Diario del Conte Gio. Battista Campello*, SDSD 12 (1891) 379–391, 389. 1698. augusztus 3-ai bejegyzés.

³⁷ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 140r–147v. Róma, 1698. augusztus 16. Georg Adam von Martinitz jelentése I. Lipótnak. A jelentésből kiderül, hogy az augusztus 3-ai megbeszélésről részletesen beszámolt a 9-ei heti jelentésben, ám az ma már sajnos sem a *Diplomatische Korrespondenz* sorozatban nincs meg, sem Martinitz jelentéseiből az utódjának Leopold Joseph von Lamberg követnek készült kivonatokban nem található meg. Utóbbira lásd: NÖLA HA Lamberg,

Úgy tűnik, hogy Martinitz ígéretet tett Gozzadininek, hogy átadja a mérgezési ügyben a házában fogva tartott inast. Ám ezt pár nappal később már visszavonta, és újabb követelésekkel állt elő. Nevezetesen azt kívánta volna, hogy a pápa hagyja jóvá, hogy Martinitz a saját házában, a saját maga által kijelölt bíróság előtt állítsa törvény elé az inast.³⁸ Ezt az augusztus 29-i audiencián magának XII. Incének is kifejezte, sőt immár a pápa előtt is megvádolta Pallavicino római kormányzót, hogy ő volt a mérgezési ügy kitervelője, és követelte a pápától a kormányzó elleni vizsgálatot és eljárást. Az idős egyházfőnek ekkor már valóban elfogyott a türelme, és magából kikelve kérte számon a követet, hogy mit képzel magáról, hogy Róma fejedelmét, a pápát kívánja utasítani, felforgatva az Egyházi Állam belső rendjét és igazságszolgáltatását. A római jelentések szerint Martinitz valamit morogva, meghajlás és köszönés nélkül faképnél hagyta XII. Incét. Spada bíboros államtitkár is felháborodottan tudatta Santacroce bécsi nunciussal, hogy olyan tiszteletlenül viselkedett Martinitz a pápával szemben, amit még a protestánsok sem mernek megengedni maguknak. A bécsi nunciust utasították, hogy a császárnak részletesen számoljon be az audienciáról és tudassa, hogy XII. Ince nem tudja tovább eltérni a császári követ magaviseletét.

Martinitz persze más hangsúllyal számolt be ugyanerről az audienciáról. A kihallgatás elején röviden a farnesei feudum ügyéről beszéltek, amit a pápa inkább félbeszakított, és haragosan a kormányzóval szembeni követeléseiről kezdte kérdezni a követet. Martinitz szerint a pápa azt mondta neki, hogy még egy török sem merne ilyen követelésekkel fellépni, és a Pallavicino kormányzóval szembeni állításai csupán a követ saját, minden alapot nélkülöző gyanúsítgatásai. A császári követ azzal védekezett, hogy a lefogott inas vallomásából és a Gozzadininek benyújtott jegyzékéből minden kiderül, a kormányzó más tevékenysége is világossá válna abból, de alighanem a pápa – mondta Martinitz – nem olvasta vagy olvashatta a beadott iratot. Az egyházfő ezért kérte ismét Martinitzot, hogy akkor adja ki neki az inast, ám a követ ettől elzárkózott, de arra hajlandó volt, hogy saját rezidenciáján vagy más helyen vizsgálják ki az ügyet, anélkül, hogy a fogolyt ki kellene adnia. Martinitz szerint ez a követek jogában áll, és a nunciosok is e gyakorlat szerint jártak el. A gróf jelentése szerint XII. Ince türelme ekkor fogyott el végleg és az egyházfő magából teljesen kikelve kezdett kiabálni a császári követtel, hogy mégis hogy merészel foglyot tartani és igazságszolgáltatást követelni Rómában, ahol a pápa a legfőbb fejedelem. Martinitz azzal védekezett, hogy ez mindenhol így történik, a követek teljes joggal járnak el saját háznépük felett, a helyi fejedelemmel való vita nélkül. Hangsúlyozta, hogy ő is elismeri természetesen a pápa főségét Rómában, azt sosem kérdője-

Kart. 70, n. 381, Georg Adam von Martinitz jelentései, n. 10. Itt csak az augusztus 2-ai és 30-ai jelentésekből található meg rövid kivonat. Martinitz a 16-ai jelentésben tudatta az uralkodóval, hogy a Gozzadininek átnyújtott jegyzék egy másolatát elküldte a birodalmi alkancellárnak, Dominik Andreas von Kaunitz grófnak is, ám sajnos ez a példány sem ismert jelenleg.

³⁸ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 219, fol. 407r–410v. Róma, 1698. augusztus 30. Fabrizio Spada bíboros államtitkár titkosított utasítása Andrea Santacroce bécsi nunciussal.

lezte meg, és éppen ezért nem is akar ő igazságot szolgáltatni, hanem éppen erre kéri a pápát. Martinitz szerint ekkor a pápa azt kiáltotta, hogy „Ki maga, mi maga?! Mi vagyunk a pápa, mi vagyunk a fejedelem, mi parancsolunk, maguk ne zavarogjanak, maguk ne zaklassanak!” A követ erre azt válaszolta, hogy „Szentatya, én a császári követ vagyok, és Szentséged ennek elismert, így nem kell, és nem is tudom elviselni ezeket az igazságtalanságokat, és távozni kívánok, hogy ne halljam mindezt, nehogy a Szentséged iránti tiszteletem kényszerüljön sérülni, habár ezt jelenteni fogom, és elpanaszolom Öfelségének, az én legfelségesebb uramnak!”. Ezt követően Martinitz a lábcsók után valóban elhagyta az audienciát.³⁹

Martinitz persze nem akarta Rómát elhagyni, noha a Kúria már régóta ezt várta. 1697 szeptemberében például örömmel vették a hírt Bécsből, hogy I. Lipót hajlandó volt a feudumok ügyét felülvizsgálni, és némi idő elteltével, más ürügygel Martinitzot visszahívni Rómából.⁴⁰ Az augusztus 29-ei audiencia után viszont XII. Ince többet nem volt hajlandó fogadni Martinitzot, ez 1698 végére egészen nyilvánvalóvá vált.⁴¹ A bécsi udvar is arra kényszerült lassan, hogy minél kisebb presztízsveszteség mellett utódot találjon Martinitz helyére. 1699 elején Kaunitz birodalmi alkancellár már Leopold Joseph von Lamberg gróftól igyekezett megtudni, hogy a francia vagy a római követségre pályázná-e inkább.⁴² Lamberg végül valóban Martinitz utódja lett a római követségben 1700-tól.⁴³

Nehezebb kérdés volt, hogy Martinitzot milyen pozícióba hívják vissza Bécsbe? Több lehetőség is felmerült, de ezeket rendre más udvari arisztokraták szerezték meg, így például sokáig a császári darabont testőrség kapitányának várták Martinitzot, de azt a későbbi magyar nádor, Pálffy Miklós kapta meg.⁴⁴ Martinitz végül az íjász testőrök kapitánya lett, ezt azonban nagyon kelletlenül fogadta el és méltatlannak tartotta. Felesége pedig azért is panaszkodott, hogy a jubileumi szentév, 1700 előtt kell visszatérniük Bécsbe, mintha csak evangélikusok vagy reformátusok lennének.⁴⁵ Martinitz utóda, Leopold Joseph von Lamberg csak 1700. január 13-án érkezett meg, ennek ellenére Martinitzék csak három hónappal később, április 23-án hagyták el Rómát.⁴⁶

³⁹ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 154r–165v. Róma, 1698. augusztus 30. Georg Adam von Martinitz jelentése I. Lipótnak.

⁴⁰ ASV Segr. Stato, Germania 219, 374v–375v. Róma, 1697. szeptember 14. Fabrizio Spada bíboros államtitkár titkosított levele Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

⁴¹ PAOLO CAMPELLO DELLA SPINA, *Pontificato di Immenzo XII. Diario del Conte Gio. Battista Campello*, SDSD 14 (1893) 179–189, 181. 1698. december 13-ai bejegyzés.

⁴² NÖLA HA Lamberg, Kart. 67, n. 371, fol. 271r–272v. Bécs, 1699. január 14. Dominik Andreas Wenzel von Kaunitz levele Leopold Joseph von Lamberghez.

⁴³ Lamberg római követségéről: FRIEDRICH POLLEROS, *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*, Petersberg 2010, 302–303.

⁴⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 236, fol. 144rv. Bécs, 1699. március 7. Hírlevél.

⁴⁵ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 222, fol. 477r–479v. Bécs, 1699. május 16. Andrea Santacroce bécsi nunciustitkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

⁴⁶ POLLEROS, *Die Kunst der Diplomatie*, 302.

A mérgezési ügy csak betetőzte azt a folyamatot, amely több szempontból nem is Martinitz, hanem elődje, Liechtenstein herceg idején indult meg. A protokolláris botrányok, a római hatóságokkal való viták és a politikai jellegű nézeteltérések, ezen belül pedig konkrétan a feudumok kérdése már az 1690-es évek első felében is jelen voltak. Martinitz lényegében csak megörökölte ezeket az ügyeket, és fokozatosan, de egyre gyorsabban fogyott el körülötte a levegő. Esetében azonban sokkal látványosabb volt a visszahívás, mint elődjénél. Liechtensteint már 1693 februárjában kinevezte Lipót császár Károly főherceg nevelőjének, ám bő másfél évvel később hagyta csak el az Örök Várost, épp amiatt is, mert helyére nehezen találtak megfelelő utódot. Martinitz viszont már diplomáciailag beszűkült térben mozgott, a pápa nem volt hajlandó fogadni 1698 augusztusától kezdve, így itt ez indukálta a visszahívást. A császári követ sorozatos botrányai és vitái a római udvarral azonban olyan kérdéseket is hátrányosan érintettek, amelyekben egyébként alapvetően egy platformon állt a két udvar. Ilyen volt például a törökellenes visszafoglaló háború, és főként annak finanszírozási kérdései.

5. A TÖRÖKELLENES PÁPAI SEGÉLY KÉRDÉSE

A Szentszék pénzügyi támogatása XI. Ince óta Róma egyik legfontosabb hozzájárulása volt a nagy törökellenes visszafoglaló háborúhoz. Am VIII. Sándor idején ez a támogatás elmaradt, épp, amikor Bécs kétfrontos háborúra kényszerült XIV. Lajos támadása miatt.⁴⁷ A franciák a későbbiekben is igyekeztek megakadályozni a Szentszék anyagi hozzájárulását. Ennek ellenére XII. Ince az 1690-es évek elején felújította a korábbi támogatásokat, részben a szalánkeméni győzelem, majd Várad visszafoglalása hatására is. Ám a pápa fokozatosan azt várta el Bécstől, hogy cserébe zárja le a nyugati háborút a franciákkal – ez persze politikai érdeke is volt Rómának Itália mielőbbi nyugalma érdekében.

A Habsburg-udvar viszont igyekezett minden követ megmozgatni mind a nunciusról, mind saját diplomáciai csatornáin keresztül Rómában, hogy valamennyi támogatást mégiscsak szerezzen az európai béke megkötése előtt is. 1696 februárjában I. Lipót például nyomatékosan felhívta Sebastiano Antonio Tanara bécsi nuncius figyelmét, hogy a békeszerzés nemcsak tőle, hanem szövetségeseitől is függ. Ezért arra kérte a nunciust, hogy tájékoztassa a pápát az oszmán fenyegetésről és a segély szükségességéről.⁴⁸

A helyzet 1697 szeptemberében fordult meg teljesen. Ennek két oka volt. Az egyik a rijswijki béke megkötése, amely a pápa részéről feltétele volt a további törökellenes segély folyósításának. A másik pedig a Zentánál elért hatalmas győze-

⁴⁷ BISCHOFFSHAUSEN, *Papst Alexander VIII.*, 59–63.

⁴⁸ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 233, fol. 77r–78r: Bécs, 1696. február 4. Sebastiano Antonio Tanara bécsi nuncius jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

lem a török felett, amely lélektanilag is rendkívüli volt. Santacroce nuncius október elején titkosított jelentésében tudatta az Államtitkársággal, hogy a Bécsújhelyen tartózkodó udvarból olyan utasítást küldtek Martinitzknak, hogy a pápánál kérje a törökellenes segély megadását.⁴⁹ Martinitz jelentéseiből ugyanakkor az első erre vonatkozó adat csak pár hónappal későbből származik. Karácsony előtt is még csak közvetve érintette a segély kérdését. Tudomására jutott ugyanis, hogy a franciák azt híresztelték a pápai udvarban, hogy a császár és a velenceiek béketárgyalásokat kezdtek az oszmánokkal. Véleménye szerint mindezt a franciák csupán azért tették, hogy megakadályozzák a törökellenes pápai segély megadását.⁵⁰ Igaz, hogy ezután Martinitz lényegében hetente kérte XII. Incét az ígért segítség megadására. A pápa viszont még mindig arra hivatkozott, hogy a császár nem értesítette őt hivatalosan követén keresztül a béke megkötéséről.⁵¹ Végül csak 1698. február közepén került sor a béke hivatalos római bejelentésére, ám ez sem gyorsította fel a pápai segély ügyét.⁵² A pápa ugyanis a kincstár ürességére hivatkozott, ami miatt nehezen tudták az ígért összeget előteremteni. Végül XII. Ince 1698 áprilisában hagyta jóvá a 200 000 forintos törökellenes segélyről szóló rendeletet.⁵³ Az utolsó törökellenes pápai segély annak ellenére kifizetésre került, hogy ekkor már komoly szóbeszéd járt az oszmánokkal kötendő békéről, amint azt a bécsi nuncius is jelentette Rómába.⁵⁴

1698 tavaszára a feudumokat érintő császári ediktum és pápai ellenediktum miatti feszültség épp némileg oldódni látszott a két udvar között, így az európai béke és a zentai győzelem okozta hangulatban került sor az utolsó törökellenes pápai segély folyósítására. Amikor pedig 1698 júliusában az aranygyapjas rend átvétele után Martinitz visszatért Rómába, és a császári felszólítást átadták Chigi hercegnek, akkor a pápai segély már lényegében kifizetésre került Bécsben. Bár a nuncius jelentéseiből nem érződik, a zentai győzelem hatása és a feudumok körüli vita egy lélektani pillanatban mégis összekapcsolódott. Ezt egy, a bátyjához Antonio Santacroce márkizhoz írt leveléből tudjuk. A győzelem híret követően a nunciussal szemben az udvarban rendkívül hűvösen bántak, aki úgy érezte, hogy a hadi és politikai sikerek (II. Ágost lengyel királlyá koronázása) megkeményítették a bécsi álláspontot. Azzal számolt, hogy a megváltozott légkörben a magabiztosabb bécsi miniszte-

⁴⁹ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 221, fol. 603r. Bécs, 1697. október 10. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

⁵⁰ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 98r–109v. Róma, 1697. december 21. Georg Adam von Martinitz római követ jelentése I. Lipóthoz.

⁵¹ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 21r–30v. Róma, 1698. január 25. Georg Adam von Martinitz római követ jelentése I. Lipóthoz.

⁵² ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 51r–61v. Róma, 1698. február 22. Georg Adam von Martinitz római követ jelentése I. Lipóthoz.

⁵³ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 116r–118v. Róma, 1698. április 26. Georg Adam von Martinitz római követ jelentése I. Lipóthoz.

⁵⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 222, fol. 82r–83v. Bécs, 1698. április 26. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

rek nem fognak óvatoskodni a római contraeditóra és XII. Incének Lipóthoz írott levelére adandó válasszal.⁵⁵

Bár a pápa 1698 őszétől nem volt hajlandó fogadni audiencián Martinitzot, ez a törökellenes háború függvényében lényegi nehézséget nem okozott, hiszen ekkor már a karlócai béketárgyalások előkészítése zajlott. Róma ennek során mindenekelőtt az Oszmán Birodalom területén élő keresztények, különösen a katolikusok érdekeinek képviselőjét kívánta megerősíteni. Ebben a viszonylatban pedig Martinitz kiiktatható csatorna volt, hisz a lényegi tárgyalás Santacroce nuncius és a bécsi miniszterek között zajlott.⁵⁶

FÜGGELÉK

Róma, 1698. augusztus 30.

Fabrizio Spada bíboros államtitkár Andrea Santacroce bécsi nunciushoz

Beszámol neki az 1698. augusztus 30-ai pápai audienciáról. Georg Adam von Martinitz gróf, császári követ a korábban, Giuseppe Gozzadininek, a Segretaria dei Memoriali titkárának tett ígérete ellenére nem volt hajlandó átadni a mérgezéssel vádolt inast. Az audiencián XII. Ince előtt megvádolta Ranuccio Pallavicino római kormányzót a mérgezésre való felbújtással, és ellene is eljárást és igazságszolgáltatást követelt. Az ezt követő szóváltás követően a császári követ tiszteletlenül elhagyta az audienciát.

(ASV Segr. Stato, Germania, vol. 219., fol. 407r–410v – cop.; ASRo, Archivio Santacroce, busta 1230, 1698. augusztus 30. – orig.)

Roma, 30 Agosto 1698.

Di tutto ciò, che Vostra Signore Illustrissima⁵⁷ mi significa in questa settimana con suoi fogli, si in piano, come in numeri, essersi operato da lei in ordine alle nostre Pendenze colle Corte Cesarea, e alle stravaganze di questo suo Ambasciatore Conte di Martinitz⁵⁸; hà ella riportata da Nostro Signore⁵⁹ l'intera approvazione, che conveniva.

⁵⁵ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1226, Bécs, 1697. szeptember 21. Andrea Santacroce bécsi nuncius levele bátyjához, Antonio Santacroce márkihoz.

⁵⁶ A nuncius által benyújtott két emlékirat az Oszmán Birodalom területén élő keresztények védelmére és a török fogságban lévő keresztény rabok szabadon engedésére vonatkozóan: ASV Segr. Stato, Germania, vol. 235, fol. 765r–771v.

⁵⁷ Andrea Santacroce (1656–1712), római arisztokrata családból származott, amely már a 16. században két bécsi nunciust adott. 1690–1696 varsói, majd 1696–1700 bécsi nuncius. 1699. november 14-én bíborossá emelték. 1701-től Viterbo püspöke, 1707–1708-ban Bíborosi Kollégium kamarása.

⁵⁸ Georg Adam von Martinitz (1645–1714), cseh arisztokrata, császári diplomata, 1695–1700 között római követ, 1703-tól főudvarnagy (Obersthofmarschall), majd a spanyol örökösödési háború idején rövid ideig nápolyi alkirály.

⁵⁹ XII. Ince (Antonio Pignatelli, 1615–1700), 1652–1660 között firenzei, 1660–1668 között varsói, majd 1668–1671-ig bécsi nuncius. 1671-ben leccei, majd 1682-től faenzai, 1686-tól nápolyi érsek. 1681-ben bíboros lett. 1691. július 12-én választotta meg a konklávé pápának, július 15-én koronázták meg.

Per quello poi, che tocca l'affare del noto veleno, con il più, che segui nella decorsa settimana col Segretario dei Memoriali Gozadini⁶⁰; sebene le habbia io con altre mie antecedenti espresso quanto occorreva; è necessario nondimeno, che in piccolo ristretto ne rinuovi a lei la notizia, dicendole, che dopo haver l'Ambasciatore fatto credere al Gozadini di consegnare il preteso Delinquente, che tiene in Casa l'Eccellenza Sua come Prigione, si è poi dichiarata di non voler più dare il Delinquente predetto, e che non mai l'haverebbe consegnato. Mà si mandassero à Casa sua Giudici, non del Governatore,⁶¹ ad esaminarlo per formarne Processo. Quanto amareggiasse l'animo di Nostro Signore questa nuova insolenza, e temerario ardimento dell'Eccellenza Sua, può ogn'uno ben persuaderselo. Pretendere, che il Papa, il Principe, il Padrone approvi, anzi autentichi le barbarie indegne, che qui in faccia sua commette il predetto Ambasciatore, e la lesione, che si manifestamente inferisce all'autorità del Principe. E che si può dir di più? Alzar Tribunali, ed intendere di far la Giustizia da se medesimo.

Vengo alla giornata d'hieri, che fù quella per l'Udienza dei Ministri dei Principi. Vi si portò il Signore Ambasciatore, il quale entrato colla Santità Sua nell'accennato affare del veleno, si avanzò a dire in questi precisi termini, ch'era vero, com'è vero Iddio, che Monsignore Governatore sia Reo del preteso Veleno; volendo obligar con ciò Santità Sua a dar fede alle sue acciecate passioni, e in virtù di questo sforzarla senza verun fondamento di ragione a far Processo contro il Governatore istesso, e di più di voler ritenere il carcerato, et intendere, che i Giudici vadano ad esaminare, e costituire il preteso Reo nel suo proprio Palazzo. A così stravaganti, e petulanti richieste necessitata la sofferenza della Santità Sua, rispose, dicendo: E chi siete Voi, che pretendete di sconvolger l'ordine, e le regole della Giustizia, e d'esser sopra del Papa, e di fare l'assoluto Padrone in Roma? Il che da lui udito, si alzò, e con mal termine borbottando, se ne parti, senza ne pur' usare il minimo atto di riverenza verso la Santità Sua. Cosa non mai più praticata, ne anche da gli Eretici stessi. E calato poi da me, havendomi voluto raccontare il seguito, procurai di fargli conoscere, con quanta ragione Sua Beatitudine si fosse commossa, ed in qual precisa necessità l'haveva egli posta.

Da tutto ciò potrà ella ben dedurre, con qual'alterazione sia l'Ambasciatore per rappresentar costà il successo, che senza dubio maschererà a suo modo. Mà con tuttociò non potrà farlo in forma, onde in qualche maniera da se medesimo non si accusi, massime facendosi riflessione alla singolar benignità, colla quale fin' hora da Nostro Signore è stato accolto, e trattato, dissimulando tutto, e compatendo la sua debolezza, e la sua cieca passione. Si rende dunque necessario, che Vostra Signore Illustrissima rappresenti distintamente questo fatto

⁶⁰ Giuseppe Gozadini (1650–1728), 1695–1700 között a *Segretaria dei Memoriali* vezetője, 1709-től bíboros, Imola érseke, 1713–1717-ig romagnai legátus.

⁶¹ Ranuccio Pallavicino (1632–1712), 1672-től máltai inkvizítor, majd 1689-től a Zsinati Kongregáció titkára. 1696–1706 között Róma kormányzója és *vice camerlengo*. 1706-ban bíboros lett.

all'Imperatore, et a suoi Ministri, e si studii insieme di far loro conoscere, e la longanimità usata dalla Santità Sua, l'impertinenza dell'Ambasciatore, et il debito di rispondergli nella forma accennata, provocata Sua Beatitudine da tanti modi improprii tenuti da lui fin' hora, e più indegnamente in questa Udienza; e mostrare ancora la necessità, in che vien posta Sua Santità d'insistere, si come dovrà far'ella con tutta l'efficacia maggiore, perche di qua sia levato il predetto Ambasciatore, essendosi reso affatto insoffribile, e non è più da praticarsi, e molto meno da trattarsi.

MIHALIK BÉLA VILMOS

Audiencia elutasítva.
A Szentszék és a bécsi udvar
kapcsolata Georg Adam von Martinitz
gróf római követsége idején (1695–
1699)

Mihalik Béla Vilmos
(JTMRL, MTA BTK TTI)
Pécs, 2016. augusztus 23.

9. Mihalik Béla előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

10. Tusor Péter előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

MAGYAR PÜSPÖKÖK KÁNONI KIVIZSGÁLÁSI JEGYZŐKÖNYVEI

1605–1711

(Historiográfia és projektterv)

A) NEMZETKÖZI HISTORIOGRÁFIA

A nemzetközi tudományosság már a 19. század végén felfigyelt a kánoni kivizsgálási eljárás (*processus informativus, processus inquisitionis, processus canonicus*) során keletkezett jegyzőkönyvekre és történeti forrásértékükre.¹ Az első általunk ismert publikáció már a pápai gyűjtemények megnyitását követő évtized elején, 1893-ban megjelent. Közölte a vizsgálat alapjául szolgáló, az 1620-as években véglegesült kérdőpontokat is.² A Római Német Történeti Intézetet 1892–1901 között igazgató WALTER FRIEDENSBURG 1898-ban jó pár dokumentumot tett közzé a Trienti Zsinat (1545–1563) előtti időszakból. Bevezetőjében röviden ismertette ezt a sajátos forrástípust, a hozzá kapcsolódó kuriális eljárást.³

I. LOUIS JADIN

A kezdeményezést később a franciák vették át. A konzisztoriális javadalomadó-mányozásokat feldolgozó 1911-es monográfiájában ADRIEN CLERGEAC kitér a 16. századra jelentőssé váló informatív „perre”.⁴ A fiatal vallon-francia apát, LOUIS

¹ Ismertetésük, tüzetesebb leírásuk e kötet következő tanulmányában, TÓTH TAMÁS tollából. Az alábbiakban egyéb fogalmak, intézmények magyarázatára, ismertetésére sem térek ki külön (például kongregáció, konzisztórium, prekonizáció, propezió, bíboros protektor stb.) Ezekre lásd TUSOR PÉTER, *A barokk pápaság (1600–1700)*, Budapest 2004, helyenként (a jegyzetapparátusban is).

² WILHELM RICHTER, *Der Informativprozess über die Wahl Ferdinand von Fürstenberg zum Bischof von Paderborn*, Studien und Quellen zur Paderborner Geschichte I, Paderborn 1893, 47–86 (a kérdőpontok kiadva: 50–52).

³ WALTER FRIEDENSBURG, *Informativprozesse über deutsche Kirche in vortridentinischer Zeit*, QFIAB 1 (1898) 165–203. Pár lengyel szöveg kiadása némileg korábról idézve uo, 166 (JÓZEF KORZENIOWSKY, *Excerpta ex libris manuscriptis archivi consistorialis Romani 1409–1690*, Cracoviae 1890).

⁴ ADRIEN CLERGEAC, *La Curie et les bénéfices consistoriaux. Étude sur les communs et menus services 1300–1600*, Paris 1911, 188.

JADIN 1929-től 1931-ig impozáns kötetsorozatban közölte a történelmi Németalföld és Burgundia püspökségeinek és konzisztoriális apátságainak jegyzőkönyveit *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. I: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté* címmel 1564–1794 között a konzisztoriális, illetve 1631–1775 között a datáriai sorozatból.⁵ Gyűjtését egészen a 19. századig kiterjesztette.⁶ JADIN 1903-ban született Namurban, 1925-ben Louvainben történelemből, majd 1929-ben Rómában teológiából szerzett fokozatot. Máig hatóan kijelölte a kutatás irányát, módszerét, és megmutatta távlatait.

A hamarosan a louvaini egyetem professzorává kinevezett szerző nem csupán egy-egy egyházmegye, hanem a történelem változékonysága ellenére is jól körülhatárolható politikai entitás anyagát tárta fel, gyűjtötte egybe. A jegyzőkönyveket nem eredeti nyelven és nem teljes terjedelmében közölte. Franciául foglalta össze a tanúvallomások lényegét, szóljanak azok a püspök- vagy apátjelöltről, az egyházmegyéről vagy az apátságról. Az eljárás (a nyitó- és záróformula, helyszín, dátumok) és a tanúk adatait részletesebben hozza. A szép számú mellékletekről csupán felsorolás jellegű áttekintést ad köteteiben. Hasonló dimenziójú munka máig nem született a témában.

JADINnek csupán egyik célja volt a 16–19. századi flamand–vallon–burgundi katolikus főpap-proszopográfia és intézménytörténet gazdagítása a vatikáni levéltár forrásaival. Másik célja a „belga” források módszeres összegyűjtésével a kúriai konzisztoriális működésrend bemutatása volt. Kutatása középpontjába a Konzisztoriális Kongregációt állította. Műve bevezetőjét V. Sixtus (1585–1590) 1588-as *Immensa aeterni Dei* kezdetű, a *Curia Romana* intézményi reformját kiteljesítő bullájával kezdi. A pápai konstitúció a szentszéki kongregációk rendszerében a *Suprema Sacra Congregatio Romanae et Universalis Inquisitionis* és a kongregációs formában újjászervezetett *Signatura Gratiae* után a harmadikként rangsorolta a *Sacra Congregatio super Rebus Consistorialibus*. JADIN rövid történeti áttekintést ad a pápai konzisztóriumokról, a kánoni kivizsgálási eljárás középkori előzményeiről. Ismerteti XIV. Gergelynek (1590–1591) a processzus lefolytatási módját behatóan szabályozó 1591-es *Onus Apostolicae Sedis* kezdetű bulláját, kezdve a lefolytatásra jogosultak kijelölésétől egészen a bíboros protektor konzisztóriumai előterjesztéséig. Ugyanezt teszi VIII. Orbánnak (1623–1644) az eltelt évtizedek tapasztalatait hasz-

⁵ *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. I: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les Archives de la Congrégation Consistoriale. I/1: 1564–1637. I/2: 1637–1709. I/3: 1713–1794*, BIHB 8 (1928) 5–263, 9 (1929) 5–321. II (1931) 3–345; *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. II: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les Archives de la Daterie 1631–1775*, BIHB 11 (1931) 347–389. – Egy későbbi kiegészítés: JEAN HOYoux, *Procès de nomination de Jean-Antoine Blavier évêques-suffragant de Liège (1654–1699)*, BIHB 35 (1963) 273–330.

⁶ *Procès d'information pour la nomination des évêques. III: De Belgique d'après les Archives de la Congrégation Consistoriale. 1802–1848*, BIHB 11 (1931) 391–462. A különnyomatként önálló kiadvány formájában megjelent változatokat külön nem idézzük, egyedül azt említjük meg, hogy a 18–19. századi közlések összevontan (is) megtalálhatóak.

nosító, 1627-ben kiadott *Si processus* konstitúciójával. A püspök-, illetve apátjelölt-re vonatkozó 13, a püspöki áthelyezéskor felteendő 11, az egyházmegyére, valamint apátságra vonatkozó 13 és 8, a korábbiakhoz képes némileg módosított kérdőpontot francia fordításban hozza. Végül szól az iratok elhelyezéséről a vatikáni levéltárban.⁷

Az 1931-ben napvilágot látott második kötet bevezetésében azt igyekszik megfejtetni, hogyan és miért kerülhettek jegyzőkönyvek az Apostoli Datáriához.⁸ Ügyiratszerű szemléletének fontos mozzanata, hogy meghatározóan az *Acta camerarii* sorozatból minden jegyzőkönyvnél hozza a pápai provízió dátumát. Ennél számottevőbb, hogy 1936-ra összegyűjtötte és megjelentette a Konzisztoriális Kongregáció vonatkozó üléseinek jegyzőkönyveit és iratait is.⁹ Bevezetőjében (5–32.) kibővítette és rendszerezte a pápai dikasztérium működésére, annak a különféle típusú konzisztoriális javadalom-betöltésekben játszott szerepére irányuló korábbi megfigyeléseit. LOUIS JADIN munkájának értékét, teljesítményének nagyságát nagyban növeli, hogy évekkel, a 18–19. század tekintetében évtizedekkel megelőzte a *Hierachia Catholica* kora újkori és újjkori köteteit (lásd alább).

2. HUBERT JEDIN

A német tudományosság már 1936-ban reflektált a francia–belga eredményekre. HUBERT JEDIN a *Die Reform des bischöflichen Informativprozesses auf dem Konzil von Trient* című tanulmánya¹⁰ elején enyhe kritikai éllal megjegyzi, hogy már futó pillantásból kiderül, hogy az újabb irodalomból alig tudható meg valami az eljárás jogi hátteréről és kifejlődéséről az V. Lateráni Zsinattól kezdődő és XIV. Gergelyig tartó kulcsfontosságú időszakban. Hosszabban szól a korábbi időszakokról is. Az eljárás gyökerét III. Miklós (1277–1280) 1280. évi *Decretalé*jában találja meg. A rendelkezés a püspökjelölteket arra kötelezte, hogy személyesen, esetleg két – megfelelő felhatalmazással rendelkező – küldött útján intézzék megerősítésüket a római Kúrián, ahol is kánoni választásukat és személyes tulajdonságaikat már ekkor a Bíborosi Kollégium három rendjének tagja ellenőrizte. Utalás szintjén már ekkor megjelenik a *processus* kifejezés (*Cupientes c. 16 de elect. I, 6*).

⁷ *Procès d'information*, I/1, 5–37. Lásd a többi publikáció (I/2–3) rövidebb, leginkább már csak a Konzisztoriális Kongregáció szerepére összpontosító bevezetéseit is.

⁸ *Procès d'information*, II, 347–358.

⁹ *Les actes de la Congregation Concistoriale concernant les Pays Bass, la principauté de Liège et la Franche-Comté 1593–1797*, BIHB 16 (1935) 5–611.

¹⁰ Archiv für Katholisches Kirchenrecht 116 (1936) 389–413; újabb kiadása: Uő, *Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I: Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II: Konzil und Kirchenreform*, Freiburg–Basel–Wien 1966, II, 441–459.

A 15. században előtérbe kerülő prenemzetállami tendenciák s a territorialitás eszméjének erősödése a főkegyurasághoz (*patronatus*) kapcsolódó uralkodói „be-mutatás” (*praesentatio*) és a „megnevezés” (*nominatio*) révén a politikai befolyás erősödését hozták a püspöki székek betöltésében.¹¹ Mindez a püspökjelöltek vizsgálatát új kihívás elé állította. A javaslatok, elképzelések ugyan nem hiányoztak, de érdemi változtatásra csupán a 16. században kerül sor. Az V. Lateráni Zsinat (1512–1517) 9. ülésén elfogadottak alapján X. Leó (1513–1521) 1514-ben publikálta *Supernae dispositionis arbitrio* kezdetű apostoli rendelkezését, melynek több elemét már VI. Sándor (1492–1503) korábbi, publikálatlan reformbullája megfogalmazta. A bulla előírásokat tartalmazott a jelölt személyes tulajdonságaira („*circa sublimes et literatas personas*”). A vizsgálat lefolytatását és a konzisztóriummi jelentéstételt a területileg illetékes bíboros protektorra bízta, akinek közreműködéséért *propinának* nevezett jutalék járt. A konzisztóriumon a bíborosok állásfoglalását követően a pápa döntött az egyházmegye (konzisztoriális javadalom) betöltéséről. A reláció csak akkor kerülhetett tárgyalásra, ha előzetesen a három bíborosi rend feje (*Capita Ordinum*) már jóváhagyta, ám ez utóbbi előírás nem ment át a gyakorlatba. A központi szabályozással a helyi *scrutiniumok* eltűntek, a római központ módszeres vizsgálata után alacsonyabb fórumok hasonló tevékenységének nem volt létjogosultsága.¹²

A FRIEDENSBURG által közölt, tanulmányunk elején említett korai – az egyházmegyét és jelöltet néhány meghatározott szempont alapján egyaránt vizsgáló – processzusok már e rendelkezés alapján készültek.¹³ Ma már tudjuk, hogy X. Leó rendelkezése több pontjában a 15. században kifejlődött gyakorlat formába öntése volt. A bíboros protektorok kizárólagos szerepe például éppen a magyar példákon már jóval korábról is kimutatható,¹⁴ és a 16. század első feléből ismert jegyzőkönyvekkel gyakorlatilag megegyező processzust is ismerünk már 1464-ből.¹⁵

HUBERT JEDIN értékelése szerint a Medici-pápa bullája nem volt alkalmas a reneszánsz püspökök moralitásának, spiritualitásának és intellektualitásának együttes, átfogó reformjára. Egy emlékiratot idéz 1539–1540-ből, amely Tommaso Campeggio közreműködésével készült. A *discorso* arra intette a kuriális bíboro-

¹¹ Ezek az új formák a középkori uralkodói investitúrával ellentétben már nélkülöztek mindenféle szakrális jelleget (talán csak Magyarország tekinthető kivételnek a 17. századra felerősödő Szent István-hagyomány révén), ugyanakkor a korábbi időszakkal ellentétben formát adtak az uralkodói akarat érvényesítésének. További irodalommal lásd TUSOR PÉTER, „*Rationes, ob quas cancellarius Ungariae a residentia episcopali merito excusari debet*”, *Művészet és mesterség* (R. Várkonyi Ágnes emlékére) (szerk. Horn Ildikó–Szirtes Zsófia et al.), Budapest 2016, 333–347, különösen 340–343.

¹² JEDIN, *Die Reform des bischöflichen Informativprozesses*, 441–443.

¹³ A fennmaradt Trient előtti processzusok lelőhelyei: ASV Archivum Arcis I–XVIII, n. 2768–2955; *Miscellanea* (Armadi I–XV), Arm. XII, vol. 144–146. 214. 216–218. Az adatok az alább idézendő irodalomban többször feltűnnek.

¹⁴ TUSOR PÉTER, *A magyar koronabíborosi és bíboros protektori „intézmény” kialakulása és elbálása a 15–16. században*, *Analecta Mediaevalia* 2 (szerk. Neumann Tibor), Piliscsaba 2003, 303–322.

¹⁵ Justo Fernandez Alonso, *Proceso informativo para la elección de Juan de la Cerda, obispo de Barcelona*, *Anthologica Annua* 6 (1958) 467–478.

sokat, hogy fordítsanak nagyobb gondot az informatívprocesszus lefolytatására és ne bízzanak meg vakon titkáraik munkájában. Személyes odafigyelésük nélkül ugyanis továbbra is fennáll a veszélye a simóniás üzemeknek, méltatlan egyének kerülhetnek a püspöki székekre. A *Curia Romana* reformszellemét képviselő javaslat – kívánatosnak tartotta a költségek csökkentését is – nem kívánta a X. Leó-féle eljárás formáján változtatni, csupán hatékonyabbá kívánta tenni.

A Trienti Zsinat VI. *sessió*ján, 1547-ben a püspökkinevezésekről folyó viták során a francia Aix érseke és a szardíniai Bosa püspöke azzal a radikális reformjavaslattal élt, hogy a kivizsgálást Rómán kívül (*in partibus*) is le lehessen folytatni. A kuriális párt által elutasított elképzelés mögé nemcsak a spanyol nemzet képviselői sorakoztak fel, hanem az itáliai reformpárt vezéralakja, Luigi Lippomani veronai püspök is. Az ő megítélése szerint a jövőben három kardinálisnak kell együttesen lefolytatni a kánoni pert, nem pedig a politikailag és a neki jutó illeték révén pénzügyileg érdekelt, területileg illetékes bíboros protektornak. Az újra megnyílt zsinaton 1553-ban került elő az elképzelés – melyet XIII. Gergely (1572–1585) fog végül előírni –, hogy a konzisztoriális javadalmak betöltésére két egymást követő konzisztóriumon kerüljön sor, hogy az eltelt időben a bíborosoknak legyen módjuk behatóbban informálódni. Szükségesnek tartották továbbá a *Capita Ordinum* tényleges közreműködését. Giovanni Morone bíboros azért szállt síkra, hogy a jelöltektől magasabb tudományos minősítés meglétét várják el. A Bíborosi Kollégium ugyanakkor határozottan elzárkózott attól, hogy az eljárást decentralizálja és ezzel kiengedje a kezei közül.¹⁶

A *Tridentinum* harmadik felvonásában az idevágó tárgyalások 1562 őszén kezdődtek el. A püspökjelöltek vizsgálatának fontosságára különösen a francia korona visszaélései irányították rá a figyelmet, mivel nemcsak teljesen alkalmatlan személyek, hanem több esetben Kálvin-szimpatizáns, olykor kifejezetten lelkes kálvinisták nyertek királyi kinevezést. Az 1563-ra intenzívvé váló tárgyalások során ismét az *in partibus* lefolytathatóság kérdése került a középpontba. Dudith András pécsi püspök azt javasolta, hogy a helyben végzett kivizsgálást „*fideles commissarii*” folytassák le a Szentszék részéről, Cadix püspöke hozzá csatlakozva egy „*vir doctus et probus*” kiküldését tartotta kívánatosnak. Az orvietói püspök amellettt tört lándzsát, hogy az egyik szomszédos ordináriust bízzák meg a feladattal. A domonkos generális szerint az információszerzésnek titokban, a jelölt, illetve jelöltek tudta nélkül kellene végbemennie. A lengyel küldöttek testületileg amellettt álltak ki, hogy a pápai kinevezés előtt az illetékes érsek-metropolitát és két szomszédos egyházmegye főpásztorát hallgassák meg, majd állásfoglalásukat a nunciussal együtt juttassák el a pápai udvarba. Az elképzelés az uralkodói patronátus és nevezési jog, illetve a káptalani választás alá tartozó püspökségekre vonatkozott, a szabad pápai adományozású (*liberae collationis*) konzisztoriális javadalmakra értelemszerűen nem.¹⁷

¹⁶ JEDIN, *Die Reform des bischöflichen Informativprozesses*, 444–447.

¹⁷ Uo., 448–456.

A zsinat záró szakasza sok szempontból a kuriális párt diadalát hozta az episzkopalista irányzat felett (a tartományi zsinatok például jóval kevesebb szerepet kaptak a tervezettnél), a püspökjelöltek ellenőrzése terén ugyanakkor kompromisszumos megoldások lettek az irányadók (*Trid.*, *sess. XXII de ref.*, *c. 2*; *sess. XXIV de ref.*, *c. 1*), kiváltképpen a 22. ülészak kánonjai bizonyultak meghatározónak. XIV. Gergely pápa, aki cremonai püspökként maga is aktív részese volt a zsinati tárgyalásoknak, 1591. évi bullájában a zsinati dekrétumok nyomán kialakuló és már működő gyakorlatot rögzítette. A kulcsszereplők a XIII. Gergely pontifikátusa során a diplomata jellegük mellett egyre inkább a kúriai reform területi képviselőivé váló nunciussok lettek. Az eljárás már nem csak Rómában, hanem *in partibus* is lefolytatható lett, sőt ha nem volt nuncius – netalán pápai legátus – az adott országban, a jelölt ordináriusa, akadályoztatása esetén pedig az *ordinarius vicinior* lett illetékes az informatívprocesszus lefolytatására. Az érsek-metropoliták ugyanakkor semmilyen szerepet nem kaptak.¹⁸

A közjegyzőileg hitelesített jegyzőkönyvbe foglalt, eskü alatt tett vallomások, a másolatban mellékelte okiratok (születési, iskolai bizonyítványok, kinevező iratok) a központi egyházkormányzat számára egészen a 20. századig hivatalos és rendszeres információkat biztosítottak a részegyházak életéről, vezetőik személyéről. A trienti korszakban kialakult rendszer a külön részjeljárás keretében letett *professio fidei Tridentinának* köszönhetően a *processus inquisitionis* tökéletesen alkalmasnak bizonyult arra, hogy protestáns nézeteket vallóak semmiképpen ne nyerhessenek pápai kinevezést, vagyis nagyban elősegítette a felekezeti határok körvonalazódását, majd elkülönülését. Hozzájárult továbbá a római központú katolikus konfesszionalizáció helyi képviseletében, irányításában kulcsszerepet betölteni képes püspökgenerációk létrejöttéhez.¹⁹

* * *

Nem került be a kutatás fő áramába, LOUIS JADINNEL ellentétben szinte soha nem hivatkozzák a következő évtizedekben, mégis meg kell említeni IVAN DUJCEV 1937-ben Rómában megjelent kötetét. DUJCEV a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveket középpontba állítva dolgozza fel a bulgáriai katolicizmus 17. századi történetét. Szófia, Nikápoly, Szkopje, Marcianopolis, Ochrid és Prizren missziós püspökeinek 1624–1690 között fennmaradt 15 jegyzőkönyve hiánypótló adatokkal szolgált az egyéb forrásokban szegényes balkáni terület egyháztörténetéhez.²⁰

¹⁸ Uo., 457–459.

¹⁹ Az új püspökgenerációk szerepének fontosságáról a katolikus felekezetszerveződés sikerében az összes, a témával foglalkozó munka szól. Újabban, további irodalommal: JOHN W. O'MALLEY, *Trent. What Happened at the Council*, Cambridge (Massachusetts) 2013 (régebbi irodalom: *A barokk pápaság*, 15–20 és 264–267).

²⁰ *Il Cattolicesimo in Bulgaria nel secolo XVII. secondo i processi informativi per la nomina dei Vescovi cattolici* (Orientalia Christiana Analecta 101), Roma 1937.

Belgium után rögtön Bulgária a második olyan ország, amelynek egyházi viszonyairól: püspökeiről és egyházmegyéiről hosszabb időkeretben átfogó képet alkotunk a processzusok alapján.

3. A HIERARCHIA CATHOLICA ÉS REMIGIUS RITZLER

A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek történeti forrásértéke a *Hierarchia Catholica* kora újkori kötetei megjelenésének köszönhetően kapott szélesebb figyelmet.²¹ A *Hierarchia Catholica* a bencés PIUS BONIFACIUS GAMS hatalmas archontológiai vállalkozását, a *Series Episcoporum*-ot²² követte még grandiózusabb formában. A KONRAD EUBEL által 1898-ban kezdett, a III. kötetig személyesen kivitelezett, majd őtáná is minorita szerzetesek által folytatott vállalkozás a megnyíló vatikáni gyűjtemények anyagán alapul. A bíborosakkal és püspökökkel kapcsolatos konzisztoriális cselekmények iratait aknáztá ki, legyenek azok bullák, brévék, kongregációs és konzisztóriummi akták, cédulák, propozíciók vagy processzusok.²³ Utóbbiak a gyakorlat Trient utáni terjedésével, illetve a jegyzőkönyvek hozzáférhetőségével, vagyis fennmaradásával párhuzamosan kaptak mind nagyobb szerepet az 1592–1667-ig, illetve 1667–1730-ig tartó IV. és V., valamint a későbbi kötetekben.²⁴ Az 1935-ben megjelent IV. kötet munkálataiba belefáradt amerikai PATRICIUS GAUCHAT-tól REMIGIUS RITZLER vette át az irányítást. A PIRMIN SEFRIN segítségével szorgoskodó német minorita a vatikáni anyag felduzzadása miatt mintegy két évtizedet dolgozott az 1952-ben napvilágot látott V. kötetben. Kutatási tapasztalatait több tanulmányban rögzítette, melyekben kiemelt, több esetben kizárólagos szerepet kapnak a kánoni kivizsgálási eljárások és leőhelyeikkel egyetemben jegyzőkönyvek.

RITZLER 1952-es tanulmányában (*Die archivalischen Quellen der „Hierarchia Catholica“*)²⁵ az V. kötet megjelenésével párhuzamosan nemcsak összegzi JADIN és JEDIN eredményeit, hanem ki is egészíti azokat. Felhívja a figyelmet arra, hogy az itáliai és mediterráneumbeli püspökök esetében továbbra is az Örök Város a kivizsgálás helyszíne. Ha sor került állami nominációra, prezentációra, az adott ország protektora hallgatta ki a tanúkat, ha nem, vagyis közvetlen pápai kinevezés tör-

²¹ „*Hierarchia Catholica mediæ et recentioris ævi, sive, Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum series, e documentis tabularii præsertim Vaticanæ collecta, digesta, edita...*” A kezdetben müncheni, később pedig padovai kiadású sorozat köteteinek felsorolása: https://it.wikipedia.org/wiki/Konrad_Eubel.

²² *Series episcoporum Ecclesie catholice quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo*, Ratisbona 1873.

²³ A korábbi kötetek: I: 1198–1431. II: 1431–1503. III: 1503–1592. Azért 1198 a kezdőévszám, mert ettől az évtől indul a *Registri Vaticanæ* bullasorozata és alkot folyamatos, bővülő forrásbázist (pár korábbi kötet időközben előkerült).

²⁴ A HC utolsó szerkesztője a 2002-ben kiadott IX. kötetig (1903–1922-ig) a lengyel ZENON PIETA O.F.M. Conv. Néhány magyar vonatkozású kérdés tisztázásában alkalmunk nyílt személyesen segíteni neki a vatikáni levéltárban.

²⁵ *Miscellanea Archivistica Angelo Mercati* (ST 165), Città del Vaticano 1952, 51–74.

tént, egy kijelölt bíboros, később pedig a pápai auditor. RITZLER soraiból úgy tetszik, mintha a *Capita Ordinum* a Konzisztoriális Kongregációs tagságuk nyomán vennének részt az ellenőrzésben.

A lelőhelyek közül kiemeli a vatikáni levéltárban 1908-ban létrehozott *Fondo Concistoriale* processzus-sorozatát. Felhívja a figyelmet Kongregáció aktáinak jelentőségére az egyházmegye-történet szempontjából. Adatai szerint az 1584–1908 között fennmaradt *series* 310 kötetet számlál, ám hiányos. Idetartozó dokumentumok a *Miscellanea Armariorum*ban is fellelhetők, ahogy szép számmal egyéb konzisztoriális iratok is. Az aktákban olykor kivizsgálási jegyzőkönyvek is rejtőznek, valamint szép számmal őriznek uralkodói prezentációs, nominációs, szupplikációs, sőt adományozó iratokat eredetiben vagy másolatban (sok esetben a processzusok részeként).

RITZLER itt szól először a bécsi nunciatúra processzusairól, 1587–1837 között 808 tételt említ.²⁶ Jelzi, hogy tekintettel a kihallgatások helyszínére, más pápai követségek archívumában is valószínűsíthető jegyzőkönyvek fennmaradása. Próbál magyarázatot találni a *Dataria Apostolica* sorozatának létrejöttére is. Megállapítja, hogy ezeket az eljárásokat kivétel nélkül Rómában és röviddel a konzisztórium ülés előtt folytatták le. Jórészt az itáliai, a szigetekkel, a velencei területekkel együtt pontosabban a mediterráneumbeli egyházmegyék betöltésének originális jegyzőkönyvei találhatóak itt, és hogy amennyiben e jegyzőkönyvek hivatalos másolata a *Fondo Concistoriale*ben is fellelhető, a különbség mindössze annyi, hogy a mellékletek a *Dataria*ban maradtak. Az eredetileg a nunciatúrákon lefolytatott eljárások esetében pedig valamilyen okból megismételt, kiegészítő, a protektorok által lefolytatott processzusok lelhetőek fel ugyanitt. A tanúk gyakran Rómában időző egyházmegyés papok, püspöki ágensek. A megismételt eljárás jegyzőkönyvei rövidebbek és nincsenek mellékleteik. A *Dataria* illetékességét ekkor még azzal magyarázza, hogy a *per viam secretam* kiállított, díjmérsékelt bullák a *Dataria* (s nem a *Camera Apostolica*) közreműködésével készültek, és az e bullák alapjául szolgáló processzusok kerültek a datáriai sorozatba.²⁷ Arra is felhívja a figyelmet, hogy az *in partibus fidelium* rezideáló püspökök, leginkább a missziós területek apostoli vikáriusai, uralkodói házból származó vagy kuriális püspökök esetében a kinevezés sokszor nem bulla, hanem bréve formájában ment végbe, s akkor is, ha az előléptetést valamilyen okból titokban kívánták tartani. Ilyen esetben kivételesen nem folytatták le a processzust.²⁸

RITZLER 1955-ben pontosította és javította a *Dataria Apostolica* levéltárában őrzött jegyzőkönyvsorozatról tett korábbi megfigyeléseit. A Kúrián gyakran nem voltak megfelelő jegyzők a tanúkihallgatások és a *professio fidei* kivételének XIV. Ger-

²⁶ Ennél jelenleg már jóval több kutatható. A *Sala dei Indici* 1055 sz. inventáriumának utolsó magyar vonatkozású adata n. 979 (Székesfehérvár, Pauer János, 1879).

²⁷ Uo., 67–72.

²⁸ Uo., 65–66. Az első bréve formájában expediált püspökkinevezés 1611-ből ismert.

gely előírásait betartó lefolytatására. XV. Gergely (1621–1623) e célból egy külön jegyzőséget állított fel. A megvásárolható hivatalok közé tartozó, 1000 *scudót* kóstáló notariátus első vezetője a spoletói egyházmegyes Odoardo Tibaldeschi volt. A jegyzőség 1754-ben, XIV. Benedek pontifikátusa (1740–1758) alatt került levéltárával egyetemben a *Dataria Apostolica* alárendeltségébe. A *Dataria* abból az összegből, amit a spanyol királytól a hispániai egyházi javadalmak adományozása átengedéséért cserében kapott, a pápa rendelkezésére szabályszerűen megvásárolta, majd saját kereteibe inkorporálta az *ufficio vacabile*ként ekkor éppen megüresedő hivatalt. A *notaro e segretario dei processi concistoriali* avagy *notaro dei processi dei promovendi alle chiese cattedrali* egészen 1908-ig, X. Pius (1903–1914) Kúria-reformjáig működött. Itália és szigetei (például Szardínia), francia bekebelezéséig Avignon püspökei, koadjutorai és segédpüspökei, a Propaganda joghatósága alá eső püspökök és a(z egyéb) címzetes püspökök egy része tartozott hozzá. Mint az imént már előkerült, olykor a nunciusi illetékességbe eső eljárásokkal is találkozhatunk. Ezekre RITZLER a megismételt, kiegészítő jelleg felemlítésén túl azonban nem ad magyarázatot.

A Rómában felvett jegyzőkönyvek eredetijeit és eredeti mellékleteit mindig ennél a notariátusnál archiválták, a konzisztórium eljárára hiteles másolatot küldtek, sokáig mellékletek nélkül, s ezek a másolatok kerültek a Szent Kollégium levéltárába. Amikor azonban XIV. Benedek 1743-ban a bíborossá előléptetendő püspökök életkorára volt kíváncsi, és ezeket sem az *Annuario Pontificio* közvetlen elődjének számító, 1714-től Giovanni Francesco Chracas nyomdájában kiadott *Notizie per l'anno...* évkönyvekben, sem a Bíborosi Kollégiumnál archivált jegyzőkönyvekben nem találta, elrendelte, hogy a továbbiakban a születési és papszentelési bizonylatok másolatait is mellékeljék. RITZLER fontosnak tartja felhívni a figyelmet, hogy 19. század végétől a vatikáni levéltárban őrzött datáriai levéltár processzusainak (az összes fennmaradt jegyzőkönyv mintegy 2/5-e) szabatos elnevezése nem „*Processus Datariae*”, hanem „*Processus Consistoriales Archivi Datariae Apostolicae*”. Vagyis nem a *Dataria Apostolica* processzusairól beszélhetünk, hanem csupán annak levéltárában őrzött konzisztóriális jegyzőkönyvekről. A konzisztóriális eljárás során ténylegesen használt példányok pedig „*Processus Consistoriales Archivi Sacri Collegii*” elnevezéssel illetendők.²⁹

Utóbbiaknak a német minorita szerzetes hamarosan külön tanulmányt szentelt. Írásában forrásszinten rekonstruálja a processzusok 17. századi archiválásának történetét. Azokat a lépéseket, melyeknek köszönhetően a jegyzőkönyvek a megelőző évtizedekével ellentétben jórészt nem szóródtak szét, nem kallódtak el, hanem nagyrészt megőrződtek a történeti kutatás számára. 1621-ben XV. Gergely nemcsak a kúriai jegyzőség felállítását rendelte el. Újabb, december 7-én kiállított brévéjében megparancsolta az összes, Rómában és azon kívül lefolytatott eljárás

²⁹ REMIGIUS RITZLER, *Bischöfliche Informativprozesse im Archiv der Datarie*, *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* (RQ) 50 (1955) 95–101.

jegyzőkönyvének átadását Tibaldeschi és majdani utódai számára, méghozzá a konzisztórium döntést tartalmazó és a bullák kiállításának alapjául szolgáló *cedula consistorialis* kiállítása előtt. A pápai bréve végrehajtása akadozott. Főként a franciák vonakodtak beszolgáltatni a jegyzőkönyveket. Talán politikai okokból? Adataikról az őrzésükért egy aranydukátra jogosult Tibaldeschi nem ok nélkül állította, hogy „az Apostoli Szék javára és a mindenkori Datárius hasznára vannak, hiszen bármikor képes lesz tetszése szerint látni és bizonyosságot szerezni a püspökségek egyházairól, jelentőségéről és jövedelmeiről és más tulajdonságairól, anélkül hogy e célból külföldiekhez kellene fordulnia”. A tridentínus pápai centralizáció és a kora újkori információs robbanás keresztmetszetén értékelhető érvelés nyomán a Konzisztoriális Kongregáció 1623. január 11-ei dekrétumával igyekezett előmozdítani a pápai rendelkezések végrehajtását.³⁰

A XV. Gergely pontifikátusa alatt született rendelkezések a kurrens eljárások irataira vonatkoztak. 1625. augusztus 18-án a Bíborosi Kollégiumnak a jegyzőkönyveket hivatalból ellenőrző és a konzisztórium előterjesztés előtt aláíró fejei: a püspöki, a presbiteri és a diakónusi rend vezetője és a Szent Kollégium kamarása (a korszakban már *Capita Ordinum Congregatio* illetik őket, a hivatalból tag Ludovico Ludovisi vicekancellár és Ippolito Aldobrandini *camerlengo* nem vett részt az ülésen),³¹ azaz Francesco Maria del Monte, Domenico Ginnasi, Carlo Pio és Marcello Lante della Rovere visszamenőleg elrendelte az összes olyan konzisztoriális irat: processzus, propozíció stb. összegyűjtését, amely valamilyen módon a Szent Kollégiummal összefüggésbe hozható.

Őrzésük a Kollégium itáliai klerikusának, egyben titkárának – ekkor Giovanni Battista Laurónak – a feladata lett, helyszíne pedig a testület levéltára. A dekrétum végrehajtására Marcello Lante della Rovere szeptember 30-án külön oklevelet adott ki. A bíborosok nem új rendelkezést hoztak, hanem IV. Pius (1559–1565) 1564. szeptember 6-ai konzisztoriális dekrétumára hivatkoztak, amely egyszer már elrendelte a processzusok őrzését a Szent Kollégium e célból felállítandó levéltárában, ám nem ment át a gyakorlatba. Az *Archivum Sacri Collegii* intézményesült formában végül VIII. Orbán ezt követően kiadott *motu proprio*jának és bullájának (1625. november 10., december 15.) köszönhetően állt fel és került elhelyezésre a *Cortile di San Damasótól* az Államtitkárság felé vezető átjárónál. Mind Tibaldeschi,

³⁰ Die bischöflichen Informativprozesse in den „Processus Consistoriales“ im Archiv des Kardinalkollegs bis 1907, Römische Historische Mitteilungen 2 (1957/58) 204–220.

³¹ A kongregáció a konzisztóriumok előtt rendszeresen összeült: „Capitulum Ordinum Congregatio illustrissimorum et revendissimorum dominorum cardinalium fieri solet in mansionibus contiguis aulae consistorii secreti, dum fit dictum consistorium et buius Congregationis sunt hi. Cardinales: decanus Sacri Collegii, primus presbyter, primus diaconus, camerarius S.R.E., vicecancellarius, camerarius Sacri Collegii. Officiales: Io. B. Laurus, ab intimo cubiculo Sanctissimi et Sacri Collegii secretarius, Philippus Casonus Sacri Collegii Rationator”. Vö. CHRISTOPH WEBER, Die ältesten päpstlichen Staatsbandbücher. Elenchus Congregationum, Tribunalium et Collegiorum Urbis (1629–1714) (RQ Supplementheft 45), Rom–Freiburg–Wien 1991, 191–192. Hasonló a helyzet 1644-ben is. Uo., 234 (a későbbi évkönyvek már nem tartalmazzák az összeülés gyakoriságára utaló adatokat).

mind a protektori auditorok komoly intést kaptak az iratok lelkiismeretes beszo-
lgoáltatására. A begyűjtés nem ment zökkenőmentesen, az 1630–1640-es
évek fordulóján a Szent Kollégium kamarás bíborosai több ízben is kénytelenek
voltak felszólítani az Apostoli Kamara jegyzőit és a többi illetékes tisztviselőt,
hogy a püspökkinevező bullákat csak akkor adják ki, ha a Kollégium titkára ki-
állította az igazolást a processzus beszo-
lgoáltatásáról. A Bíborosi Kollégium ar-
chívuma két 19. századi áthelyezés után 1907-ben került a vatikáni levéltárba,
ahol a Konzisztoriális Kongregáció archívumával és a pápai konzisztóriumok
egyéb anyagaival, egy feltételezhető konzisztóriummi levéltár („*Consistorial-
archiv*”) dokumentumaival együtt alkotja – az eredeti tagolás, proveniencia fel-
tűntetése nélkül – az úgynevezett *Fondo Concistorialét*, újabban és szabatosabb
elnevezés szerint *Archivio Concistorialét*.³²

Kutatásai fontosabb eredményeit RITZLER a spanyol jegyzőkönyvek áttekinté-
sének kíséretében spanyolul is összefoglalta. Meglepetésre a madridi nunciatúra
archívumában – melynek létrejötté 1492-re nyúlik vissza és 1928-ban került a
vatikáni levéltárba – mindössze hat jegyzőkönyv maradt fenn, 1794–1831 között.³³
A bécsi nunciatúráéval összevetve elhanyagolható eredmény. Konkrét magyarázat-
ot nem ad. Általánosabb okul szolgál hivatkozása, miszerint csak XIII. Kelemen
(1758–1769) tiltotta meg a nunciásoknak, hogy állomáshelyük elhagyásakor ma-
gukkal vigyék hivatali idejük dokumentumait.³⁴

4. A NÉMET TÖRTÉNETÍRÁS TANULMÁNYAI

A német minorita munkásságával párhuzamosan a kánoni kivizsgálási jegy-
zőkönyvek tanulmányozása mindenekelőtt a német történetírásban jött divat-
ba.³⁵ A kutatás számára hasznos támpontul szolgált a *Lexikon für Theologie und*

³² RITZLER, *Die bischöflichen Informativprozesse*, i.m. A processzusok begyűjtésére és elhelyezésére
vonatkozó fontosabb forrásokat közli tanulmánya végén (215–220).

³³ REMIGIUS RITZLER, *Procesos informativos de los obispos de España y sus dominios en el Archivo
Vaticano*, *Anthologica Annua* 4 (1956) 465–498.

³⁴ Maga a pápai rendelkezés közelebbről nem ismeretes. 1820-ban az esztergomi segédpüspök ki-
nevezése kapcsán nézték át a bécsi processzusokat, de mindössze csak kettőt találtak korábról, a hi-
ányt XIII. Kelemen rendelkezésével indokolják. Uo., 493–494.

³⁵ Pár általunk kézbe vett példa: AUGUST FRANZEN, *Drei Informativprozesse anlässlich der Bischofs-
weiben des Kölner Weibbischofs Georg Paul Stravius und der Straßburger Bischöfe Franz Egon und Wilhelm
Egon von Fürstenberg: ein Beitrag zur rheinischen Kirchengeschichte des 17. Jahrhunderts*, *Annalen des
historischen Vereins für den Niederrhein* 55/156 (1954) 320–372; HERIBERT RAAB, *Valentin Heimer’s
Informativprozesse anlässlich seiner Ernennung zum Weibbischof von Worms (1780) und Mainz (1782) mit
einem Anhang unbekannter Briefe von Heimes an Nuntius Bellisomi*, *Jahrbuch für das Bistum Mainz* 7
(1955–1957) 172–189; UÖ, *Die Informativprozesse des letzten Kurfürst-Erbischofs von Trier*, *Triere
Theologische Zeitschrift* 66 (1957) 220–240; UÖ, *Der Informativprozess des Mainzer Kurfürst-Erb-
bischofs Philipp Karl von Eltz (1732)*, *Mainzer Zeitschrift* 62 (1967) 105–109.

Kirche gondosan bibliografizált szócikke.³⁶ A JADIN–JEDIN–RITZLER-féle alapozásra építve egészen az 1990-es évekig bezárólag esettanulmányok sorozatáról beszélhetünk, melyekben meglehetősen halvány a biográfiai szempont. Általában az adott püspöki szék betöltése áll a figyelem középpontjában. A jegyzőkönyv ismeretetésére rendszerint a káptalani választás narratívájába szöve jelenik meg, legtöbbször a szöveg közlése nélkül.³⁷ Olykor maga az eljárás is része a kánoni választás körül zajló kontroverziáknak. Példa erre a freisingi szék 1695. évi betöltése, ahol is még az egyházmegyéről a szokásos három, a jelöltről egyenesen kilenc tanú vall, ami VIII. Orbán szabályozását követően már rendkívül szokatlan. Az sem tekinthető tipikusnak, hogy nunciatúrai jegyző és prokancellár utaztak Bécsből Freisingbe az eljárás lefolytatására.³⁸ Előfordul, hogy az egyházmegyére vonatkozó vallomás a választási eseménysor korabeli színterének ábrázolására szolgál.³⁹ A 17–18. századra összpontosító esettanulmány-sorozatban olykor biográfiai célzatú közleményeket is találunk (néha teljes forrásközléssel), esetenként a 19. századra is átnyúlóan.⁴⁰

³⁶ AUDOMAR SCHEUERMANN, *Informativprozess*, LThK V, Freiburg 1960², 668skk.

³⁷ Például: KLAUS WITTSTADT, *Wahl und Informativprozess Placidus' von Dorste Fürstbistum von Fulda (1678–1700)*. *Auswertung vatikanischer Quellen zur Charakterisierung eines geistlichen Fürsten*, Historisches Jahrbuch 86 (1966) 295–310; FRIEDHELM JÜRGENMEIER, *Franz Wilhelm von Wartenberg, Bischof von Osnabrück. Wahl und Informativprozess 1625–1626*, Papsttum und Kirchenreform. Historische Beiträge. Festschrift für Georg Schwaiger zum 65. Geburtstag (hg. v. Manfred Weitlauf–Karl Hausberger), St. Ottilien 1990, 477–487.

³⁸ MANFRED WEITLAUFF, *Der Informativprozess Johann Franz Eckbers von Kapfing und Liechteneck anlässlich seiner Wahl zum Fürstbischof von Freising 1695*, Kirche, Staat und katholische Wissenschaft in der Neuzeit. Festschrift für Heribert Raab zum 65. Geburtstag am 16. März 1988 (hg. v. Albert Portmann–Tinguely), Paderborn–München–Wien–Zürich 1988, 85–143. WEITLAUFF függelékben *in extenso* közli a teljes anyagot. A jegyzőkönyv végén *cathalogus* található, amely elősorolja, hogy milyen melléleteket mutattak be. Összesen 24 darab, úgy az egyházmegye jövedelmeiről, állapotáról, mint a jelölt születési, szentelési és tanulmányi adatairól, továbbá 8 ajánlás, méltatás, valamint a káptalani választásra vonatkozó okiratok (141–142.) A szerző alaposan hasznosítja az eljárás során keletkezett nunciatúrai levelezést. Tanulmánya is bizonyítja, hogy az eljárás sosem egyszerű automatizmus: mindig külön meg kell szervezni, s mindig akadnak egyedi, logisztikai, egyházi, egyházpolitikai buktatók.

³⁹ ALFRED A. STRNAD, *Wahl und Informativprozess Erzherzog Leopold Wilhelms von Österreich, Fürstbischof von Breslau (1655–1662)*. *Nach römischen Quellen*, Archiv für Schlesische Kirchengeschichte 29 (1978) 153–190. Emellett hasznos adalékkal szolgál az aktuális egyháztartományi státus meghatározására is. A cseh koronához tartozó sziléziai Breslau esetében a gnieznói érsek metropolitai igényekkel lépett fel, „*sed non agnoscitur pro tali*”, „*nulli archiepiscopo est suffraganea*” – olvashatjuk. Hibás értelmezést is találunk STRNADnál. Szerinte szabály szerint a Konzisztoriális Kongregációnak küldik a jegyzőkönyveket és utána a Szent Kollégium levéltárába helyezik el – állítja RITZLERRE hivatkozva, akinél ez és így sehol nem szerepel. Uo., 178–179.

⁴⁰ LUDWIG LITZENBURGER, *Der Informativprozess des Münchener Hofbibliothekars Casimir Haeffelin*, RQ 50 (1955) 230–247; Uő, *Nikolaus Weis und sein Informativprozess anlässlich seiner Ernennung zum Bischof von Speyer 1842*, Historisches Jahrbuch 92 (1972) 300–311. Elsőként idézett tanulmányában a szerző bár hivatkozva RITZLERT, mégis ezt a hibás megjelölést hozza: „*Processus episcoporum Sacrae Congregationis Consistorialis*” (233, 15. j.).

Módszertanilag ugyancsak érdekesek azok a közlések, amelyek egy-egy egyházmegye tágabb korszakának jegyzőkönyveivel foglalkoznak. Például a mesés fekvésű svájci Sion avagy Sitten mind a 11 fellelhető processzusának vallomásait tanulmányarratíva foglalja össze az 1613–1843 közötti időszakból. Az eljárások részleteiről közelebbi információkat nem közöl.⁴¹ Ellenkező metódust követ ALFRED A. STRNAD, aki bécsi egyházmegye legkorábbi fennmaradt jegyzőkönyveivel foglalkozik évszázados időspektrumban, 1631–1716 között.⁴² Közelebbről is ismereti a bécsi nunciatúra anyagának sajátosságait,⁴³ felhívja a figyelmet, hogy számos uralkodói irat eredetije a pápai családok magánarchívumaiban található.⁴⁴ Jelzi, hogy az egyéb mellékletekkel ellentétben esetükben az eredetieket küldték Rómába, és a másolat maradt Bécsben. Az 1630-as évek két processzusát még „*Originalkonzept*”-nek nevezi, a többieket már eredetinek, és a konzisztoriális példányokat RITZLERT követve mindvégig másolatnak. Közlésében mintaszerűen jár el. A bécsi változatot „A”, a konzisztoriális levéltári példányt „B” szíglával jelzi, és „C”-vel, ha maradtak fenn vonatkozó kongregációs akták. Mindent pontosan ismeretet: ki, mikor, hol folytatta le az eljárást, legyen az nuncius, auditor, kik voltak a tanúk, milyen mellékletek találhatóak, hogyan történt a *professio fidei* letétele. A tanúvallomások tartalmára ugyanakkor nem tér ki, ami munkájának egyfajta inventárium-jelleget kölcsönöz.

5. AZ OLASZ, LENGYEL, ÍR ÉS HORVÁT EREDMÉNYEK

Metodikailag ugyancsak figyelemre méltó a *processzus informativus* és a *relatio status dioecesis*, a tridentiánus pápai centralizáció e két fontos eszközének együttes használata történeti forrásként.⁴⁵ Ez már az olasz kutatás horizontját jelzi, mint ahogy ideköthető a kánoni kivizsgálási eljárás első monografikus, mélyenszántónak mégsem nevezhető feldolgozása DANTE GEMMITINEK köszönhetően.⁴⁶

⁴¹ LOUIS CARLEN, *Bischöfe von Sitten in römischen Informativprozessen*, Kirche, Staat und katholische Wissenschaft in der Neuzeit. Festschrift für Heribert Raab zum 65. Geburtstag am 16. März 1988 (hg. v. Albert Portmann-Tinguely), Paderborn–München–Wien–Zürich, 1988, 47–57.

⁴² ALFRED A. STRNAD, *Processus inquisitionis Ecclesiae Viennensis. Materialien zur Geschichte des Fürstbistums Wien aus dem Vatikanischen Geheimgeschichtsbüchlein*, Festschrift Franz Loidl zum 65. Geburtstag I–III (Sammlung „aus Christentum und Kultur” Sonner Band 1–3; hg. v. Viktor Fiedler–Elisabeth Kovács), Wien 1970–1971, III, 267–290.

⁴³ Uo., 270–271.

⁴⁴ Uo., 271 és 275, 31. j.

⁴⁵ LORENZO TACHELLA, *La diocesi di Verona nei secoli XVI e XVII. Dai Processi Concistoriali e dalle Relazioni delle Visite ad Limina Apostolorum*, Studi Storici Veronesi Luigi Simeoni 24–25 (1974–75) 112–136. A közölt *ad limina* relációk egyenesen szenzációcsak, processzus helyett viszont csupán Carlo Borromeo *relatio consistorialis*a szerepel 1565-ből, igaz, ez is egészen jó összegzést ad Veronaról. A munka ugyanakkor egyszerű szövegközlés, érdemi apparátus nélkül.

⁴⁶ *Il processo per la nomina dei Vescovi. Ricerche sull'elezione dei Vescovi nel sec. XVII*, Napoli 1989.

Mutatóba szinte minden, katolikus szempontból fontos területen találunk példát a különleges vatikáni forrástípus hasznosítására. A lengyeleknél például a 2. világháború után megszerzett Breslau egyházmegyéjéről vehetjük kézbe a vallo-mások elemzését az 1655–1732-es évkörből.⁴⁷ Jóval nagyobb szabású és három évtizeddel korábbi az ír vállalkozás, amely a zöld sziget összes jegyzőkönyvét hozza a 17. századból. Szakirodalmi adatoltságában ugyan nem túl *eruditus*, jószerével csak a HC-t idézi, a processzusok angol nyelvű kivonatos közlésében, azok elrendezésében ugyanakkor kifejezetten követendőnek tűnik.⁴⁸ Köteteket kitevő teljes szövegközlésekre csupán az utóbbi évtizedekből találunk példát. Horvát történészek a szerémi és boszniai püspökség 17–18. századi jegyzőkönyveit írták át.⁴⁹ UGO PAOLI, a vatikáni levéltár korábbi viceprefektusa pedig a trienti püspökségét tette közzé ugyanebből az időszakból, mintegy 700 oldalnyi terjedelemben.⁵⁰

A jegyzőkönyveket a modern, szintetizáló történetírás is közvetlenül hasznosítja, például annak eldöntésére, hogy a német püspök-fejedelmek közül ki végzett valóban személyes lelkipásztori munkát, avagy a trienti püspökideál utópiának bizonyult-e az ő esetükben.⁵¹

* * *

Nemzetközi áttekintésünk, látszólagos bősége ellenére mindössze szűk keresztmetszetet ad.⁵² Célkitűzésünknek így is megfelel. Egyfelől historiográfiai megközelítésben kívántuk bemutatni ezt a különleges vatikáni forrástípust és az alapjául szolgáló eljárást. Másfelől számba kívántuk venni a lehetséges feldolgozási módokat, hogy a magyar anyag módszeres kutatásához és hasznosításához kellő támpontokat nyerjünk.

⁴⁷ JAN KOPIEC, *Obraz diecezji Wroclawskiej w Procesach informacyjnych z lat 1655–1732*, *Studia Theologica Varsaviensia* 26 (1988) 141–157.

⁴⁸ CATHALDUS GIBLIN, *The „Processus Datariae” and the Appointment of Irish Bishops in the 17th Century*, *Father Luke Wadding. Commemorative Volume* (ed. by the Franciscan father Dún Mhure, Killiney), Dublin–London 1957, 508–616. A szerző szemléletét nem érti, hogy a *Dataria* sorozata miért teljesebb a vizsgált 1623–1696-os évkörben, mint a *Concistoriale*ben található. A magyarázat pedig evidens, nunciatúra híján minden eljárást a római notariátuson folytattak le, az archivált törzspéldányok fennmaradási esélyei nyilvánvalóan jobbak, mint az ügymenetben megforduló példányoké. Fejregesztában foliószám szerint hozza a rövid tartalmat, majd következnek a vallomások összefoglalásai, a kérdőpontok sorszámanak elhagyásával.

⁴⁹ ANTUN DEVIĆ–ILJA MARTINOVIĆ, *Đakovačka i srijemska biskupija. Biskupski procesi i izvještaji 17 i 18. stoljeće* (Monumenta Croatica Vaticana 2), Zagreb 1999.

⁵⁰ *I processi informativi per la nomina dei vescovi di Trento nell'Archivio Segreto Vaticano* (secoli XVII–XVIII) (Collana Istituto Storico Italo-germanico. Annali), Bologna 2010.

⁵¹ BETTINA BRAUN, *Princeps et episcopus. Studien zur Funktion und zum Selbstverständnis der nordwestdeutschen Fürstbischöfe nach dem Westfälischen Frieden* (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz 230), Göttingen 2013, 226–228.

⁵² További irodalmat lásd még MYKHAYLO TKHOROVSKYY, *Procedura per la nomina dei vescovi. Evoluzione dal Codice del 1917 al Codice del 1983* (Tesi Gregoriana. Serie Diritto Canonico 67), Roma 2004, 257.

B) A MAGYAR KUTATÁSOK

A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek felhasználása tudományos célra meglehetősen korai. Már VII. Sándor pápa (1655–1667) engedélyt adott Augustin Lubinnak, hogy térképei elkészítéséhez felhasználhassa a Szent Kollégium levéltárában őrzött vallomásokat. Ezt maga az abbé közli 1678-ban megjelent *Mercure géographique ou le Guide du curieux des cartes géographiques* című munkájában azon megjegyzéssel, miszerint a processzus-kötetek „egyaránt hasznosak Isten és az Egyház dicsőségének szolgálatára”.⁵³ A francia kartográfus után kifejezetten történettudományi céllal első ízben – eddigi tudásunk szerint – a barokk kori magyar tudományosság hasznosította a jegyzőkönyveket. A Kollonich Lipót által kezdeményezett és pártfogolt forrásgyűjtő program keretében HEVENESY GÁBOR készített kivonatokat a bécsi nunciatúra *Am Hof*-beli palotájában őrzött processzusokról.⁵⁴ Nyomtatásban PÉTERFFY KÁROLY zsinattörténeti és KOLLER JÓZSEF pécsi egyházmegye-történeti kötetekben találkozunk először innen származó adatokkal.⁵⁵ Több magyar főpap néhány, napra pontos életrajzi adata innen került be – az egyébiránt számtalan pontatlanságot is a 21. századra átörökítő – hazai lexikográfiai köráramlásba.

I. VANYÓ TIHAMÉR

A magyar tudományosság VANYÓ TIHAMÉRNak és GALLA FERENCnek köszönhetően a 20. századi kutatások recepciójában és megvalósításában is egyaránt az élen járt. VANYÓ 1936-ban tekintette át JADIN eredményeit és vázolta a magyar vonatkozásokat. Mindenekelőtt méltatja a „méreteiben kicsiny, de teljesítményeiben nagy” római belga történeti intézetet, majd felhívja a figyelmet a vatikáni levéltár törzsszállagai mellett a kongregációs anyagokban, mindenekelőtt a Propaganda és a Konzisztoriális Kongregáció irataiban rejlő távlatokra. A fiatal bencés szerzetes, aki szemmel láthatóan a belga abbé programját kívánta magyar viszonyok között

⁵³ ZUR SHALEV, *Sacred Words and Worlds. Geography, Religion, and Scholarship, 1550–1700* (History of Science and Medicine Library 21. Scientific and Learned Cultures and Their Institutions 2) Leiden 2012, 229–230. A tudománytörténeti kuriózumként értékelhető adat rámutat arra, hogy a korszak kezdetleges térképei mellett a processzusok földrajzi adatai valóban érdemi tájékozódást, információs bázist jelentettek Róma számára. Leginkább persze csak azután, hogy archívumba rendezték őket, a tényleges províziós eljárás során ez a hatás kevésbé érvényesülhetett döntéshozói szinten, lévén, hogy a bíborosok és a pápa a kivonatokat kapták kézhez. Azt persze nem zárhatjuk ki, hogy a jegyzőkönyveket aláíró bíborosok bele-beleolvastak a processzusokba.

⁵⁴ Nunciatúrai másolatai: Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirattár, Collectio Hevenesiana, vol. 41, fol. 1–197.

⁵⁵ CAROLUS PÉTERFFY, *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*, Viennae–Posonii 1742; IOSEPHUS KOLLER, *Historia episcopatus Quinque Ecclesiarum I–VII*, Posonii 1782–1812, helyenként. A szerzők kifejezetten hivatkozzák a jegyzőkönyveket.

megvalósítani, úgy közvetíti a *Századok* hasábjain JADIN eredményeit, hogy közben beleszövi saját vonatkozó kutatási tapasztalatait, észrevételeit.⁵⁶

A teljes konzisztoriális anyagra beható rálátása volt. Az eljárás kialakulásának, lefolytatásának, a konzisztoriális ügymenet tömör, ám (például a protektor kulcsszerével kapcsolatban) rendkívül informatív ismertetése erről tanúskodik. JADIN-nel ellentétben nem ír a Konzisztoriális Kongregáció részvételéről, nála RITZLER későbbi megfogalmazása tűnik fel, miszerint a *Capita Ordinum* ennek tagjaként járnak el. Felhívja a figyelmet arra, hogy XIV. Gergelynél nincsenek kérdőpontok az egyházmegyére nézve, szerinte az *ad limina* jelentések szempontjai voltak irányadóak e téren. A VIII. Orbán-féle kérdőpontokról kifejti, hogy „oly jól voltak megfogalmazva és annyira kimerítőek, hogy a 19. század végéig megtartották érvényüket. A jelenlegi gyakorlatra nézve megjegyezzük, hogy 1924-től fogva, bár a kánoni minősítést most is el kell készíteni a nunciushoz, a tanúknak a régi mód szerinti alkalmazását a Szentszék megszüntette.” A datáriai sorozatról a következőket olvashatjuk nála:

„Ha Róma valamilyen okból nem akart megerősíteni egy jelöltet, vagy amikor egyéb, különleges nehézségek merültek fel, akkor a kánoni pör nem a nuncius, hanem a Datária közreműködésével készült, mert így elkerülhetőek voltak a diplomáciai bonyodalmak. Ebben az esetben is teljesen hasonló volt az eljárás, csak hogy Rómában történt a vizsgálat a datárius vagy prodatárius által. Az is könnyebb volt, hogy csak két tanút kellett kihallgatni, és ezekkel szemben is kisebb kívánságokkal léptek föl. Ezek a tanúk sokszor csak futólag ismerték a jelöltet és az egyházmegyét, s természetesen mellékletekről sem lehet itt szó. A kánoni pöröknek azonban, amint a szerző Belgiumra vonatkozólag s mi Magyarországot illetőleg megállapítjuk, csak igen kis hányada került a Datária elé.”

Fentebb már láthattuk, hogyan tárta fel RITZLER a datáriai jegyzőkönyvek eredetét, s alább nekünk is módunkban áll majd tenni pár kisebb kritikai megjegyzést. A JADIN után még „*Congregatio Consistorialis Processus Ecclesiarum*”-nak nevezett sorozatot első ízben – és több tekintetben máig ható érvénnyel – VANYÓ TIHAMÉR helyezi el a magyar tudományosság látóhatárán. Az anyagot a következőképpen értékeli:

„...kétségtelenül igen nagy történeti értéke van. Erről kezeskedik a tanúk személyisége és a tanúskodás körülményei. A tanúk zöme az érettebb korú emberek köréből került ki, kivétel nélkül nagyobb műveltségű s gyakran jelentős állásban levő egyének, nemcsak egyháziak, hanem világiak is s többnyire olyanok, akik a jelölt személyiségét közelebbről ismerték és az illető egyházmegye vagy püspöki város állapotaival is tisztában voltak. A pápai követek pedig a vallás szent ügyének és küldetésüknek érdekében – a személyi tekintetektől és befolyásoktól már idegen voltak miatt is távol állván – mindenképpen hű képet iparkodtak adni a jelöltekről. S bár a régebbi minősítések a kérdéseknek kevésbé kötött voltán sokkal önállóbb vallomásaikkal a történetíró számára becsesebbek, mindamellett a későbbiek is szinte kivétel nélkül fontos adatokat szolgáltatnak a főpapi életrajzokhoz és perdöntő értéküket a sok hiteles melléklet még csak emeli. Az egyházmegyéek viszonyainak megismeréséhez pedig a Rómába küldött püspöki (*ad limina*) jelentéseknél is hálásabb anyagot adnak, mert idegen személyek-

⁵⁶ Századok 70 (1936) 445–450.

től, s nem az egyházmegyét irányító püspököktől származnak, továbbá általában sokkal gyakoribbak s a több független tanúvallomás által módot nyújtanak az ellenőrzésre. Az *ad limina*-jelentéseknek sok-sok hézagát töltik ki, s belőlük jobban megismerhető az egyházmegyei élet folytonossága. Ezekből az általános megállapításokból persze a sajátos mellékkörülmények sokat levonnak, illetve módosítanak. Így például hazánk török hódoltsága következtében éppen a korábbi kánoni pörökben sok hiányossággal, pontatlan és elmosódott vallomásokkal találkozunk. Az is bizonyos, hogy mivel általában csak a jelölttel jó viszonyban lévő tanúkat hallgattak ki – az ellenségek eleve ki voltak zárva –, föltétlen kényszerítő okok hiánya esetén pedig senki sem akarja jó vagy semleges ismerősét a nagy kitüntetésről, egy főpapi széktől elűtni, sok előterjesztésben a főpapjelöltek szinte egyképpen ártatlan angyaloknak vannak feltüntetve. Így például Janseniusról két közismert barátja tanúskodott, viszont egyetlen jezsuita sem kapott meghívást. A történész boncoló, elemző és főként összehasonlító bírálata más források bevonása segítségével tehát itt is elengedhetetlen.”

VANYÓ felhívja a figyelmet arra, hogy a jegyzőkönyvek anyagát első ízben módszeresen felhasználó *Hierarchia Catholica* (esetében még csak az 1935-ben megjelent IV. kötet) saját célkitűzése mentén haladva csupán részlegesen, bizonyos alapadataiban hasznosította a processzusokat. Meglátását a későbbi HC-kötetek ismeretében is helytállónak tekinthetjük. A *Hierarchia Catholica* részleges adatközlései nem hogy nem váltják ki a processzusok módszeres feldolgozását, hanem még inkább ráirányítják a figyelmet a jegyzőkönyvek fontosságára. VANYÓ teljes joggal beszél JADIN esetében arról, hogy a jegyzőkönyveket „az egyháztörténetírás számára rendszeres és nagyobb lélegzetű forráskiadásban még senki sem tette közzé. Így JADINT illeti ezen a téren az elsőségnek dicsősége”. A pannonhalmi bencés együttal lándzsát tör a flamand abbé kivonatolós módszere mellett, melyet mind korábbi, mind pedig későbbi munkáiban⁵⁷ ő maga is alkalmazott: „Óriási gyűjtését nem eredetiben, hanem minden lényegest megtartó részletes francia nyelvű kivonatban tette közzé, amin az egyes vatikáni források természetét kellően nem ismerő vagy megmerevedett „elvi” állásponton álló néhány történész tán meg fog akadni, de egyre több kutató lesz kénytelen hasonló természetű forrásoknál az anyag természete és a megszorított keretben történő kiadás rendkívüli nehézségei miatt ezzel a móddal megalkudni.”

A vatikáni kutatások e sajátosságait, nehézségeit a 20. század végének, 21. század elejének kutatója is megerősítheti. Habár a kiadási feltételek nagyban javultak, könnyebbedtek, vegyük hozzá a Rómában tartózkodás, a rendkívül drága vatikáni másolási költségeket, s azt a tényt, hogy a forrásoktól 1300 km távolságban kell a sajtó alá rendezést, feldolgozást folytatni. A jegyzőkönyvek szeriális jellege mellett mindezek ma is a kivonatolós módszer aktualitása mellett szólnak, nem beszélve az anyag irdatlan mennyiségéről, ismétlődéseiről.

⁵⁷ VANYÓ TIHAMÉR, *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850* (MHI 2), Pannonhalma 1933; *Bécsi nunciások jelentései Magyarországról 1666–1683* (Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3), Pannonhalma 1935; *A bécsi pápai követtség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786* (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris), Budapest 1986.

VANYÓ az iratanyag történeti forrásértékének számbavételét követően bemutatja a számszerű dimenziókat is, melyek az akkori hiányosabb ismeretek alapján is lenyűgözőek voltak. Az anyag méretét, jelentőségét tekintve első pillantásra joggal értetlenkedik azon, hogy magyar elődei, mindenekelőtt FRAKNÓI nem fordítottak rá figyelmet: „Fraknói hosszas római kutatásait tekintetbe véve egészen csodálatos, hogy egyéb fontos iratcsoportok mellett mily mostohán méltányolta a Congregatio Consistorialis levéltárát. A kánoni pörökhöz szinte hozzá sem nyúlt. Általában megállapítható a magyar katolikus egyháztörténetírásról, hogy a főpapi javadalmak kérdését nagyon is erősen Bécsen át nézte és nézi, a vonatkozó külföldi egyházi és egyháztörténeti irodalomnak még csak jelentősebb hullámverései sem észlelhetők nálunk”.

A bencés szerzetes utóbbi kritikája annyiban jogos, hogy a kora újkortól meghatározóan a főkegyúri jog és a politikai dimenziók kerültek a vatikáni kutatások homlokterébe, nem kevésbé elválaszthatóan a fennmaradt és előtérben álló források tömkelegétől. Az 1918-ig létező, a 17. század vitái után a római Kúria által is kénytelen-kelletlen elfogadott államjogi gyakorlat vizsgálata a szentistváninak nevezett hagyomány optikáján keresztül ugyanakkor nem tekinthető történelmietlennek, legfeljebb az 1917-es *Codex Iuris Canonici* kurrens kánonjogi előírásainak fényében. A konzisztoriális anyag kutatásának mellőzésére irányuló megjegyzései FRAKNÓIVAL szemben pedig mindenképpen igazságtalanok, hiszen a mind a Szent Kollégium, mind a Konzisztoriális Kongregáció, mind a feltételezett *Archivio del Concistoro* csupán 1907/8 során került a vatikáni levéltárba és lett valójában kutatható. A segédletek még később készültek a processzusokhoz. FRAKNÓI közvetlenül ezt megelőzően, 1906-ban visszatért Budapestre, intézete állami újralapítására csak 1913-ban került sor. Leszámítva a világháborút követő kezdeti nehézségeket, a kritika a GEREVICH TIBOR által 1924-ben elindított, majd a Fraknói-villából a *Palazzo Falconier*-be átköltöző és annak falai között csendes vegetáció közben éppen elhaló Római Magyar Történeti Intézet vonatkozásában indokolt. Ennek jórészt papíron maradt központi munkatervében sehol sem látjuk a konzisztoriális anyagot.⁵⁸ Programot egyedül VANYÓ vázol, s nyújt tájékoztatást arról, hogy átfogó munkálatok indultak meg, még ha szemmel láthatóan magánkezdeményezések révén is.⁵⁹

⁵⁸ TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (CVH I/109c), CLXVI–CLXX.

⁵⁹ Együttal tájékoztat az elmúlt évtizedek pár alkalmi hasznosításáról: IVÁNYI BÉLA processzusa alapján határozza meg Széchenyi György pontos életkorát, cáfolva a matuzsálemi legendákat; Padányi-monográfiájához PEHM (MINDSZENTY) JÓZSEF is hasznosította, továbbá közli, hogy a 16. századi pereket GALLA FERENC, KÁRPÁTHY-KRAVJÁNSZKY MÓR és ő maga is átnézte. Vélhetően a konzisztoriális relációkra, propozíciókra gondol, hiszen csak egy magyar processzus ismert Trient előttől (kiadva CVH I/7, idézve alább). Nem szól ugyanakkor GÉFIN GYULÁRÓL, aki az 1931/32-es akadémiai évben „Lemásolta Szily és Herzan processusát, Herzan rotai processusát”. *A külföldi magyar intézetek működése az 1931/32. tanévben*, közzéteszi az Országos Ösztöndíjtanács, Budapest 1933, 32. – A *Sacra Romana Rota* auditorai alkalmasságáról – aminek *nationalis* tagjait világi uralkodók jelölték – szintén folytattak le hasonló jellegű kánoni kivizsgálást. VÖ. HERMANN HOBERG, *Die ältesten Informativprozesse über die Qualifikation neuernannter Rotarichter (1492–1547)*, Reformata Reformanda.

Eszerint GERENDÁS ERNŐ az 17–18. századiakat „vette rendszeres munkába”,⁶⁰ ő maga pedig a 18. század második felének, 19. század elejének processzusait gyűjtötte „teljesen össze a Congregatio Consistorialis kb. hasonló terjedelmű egyéb irataival együtt egy készülő forráskiadvány számára”.⁶¹

VANYÓ TIHAMÉR szintén külön recenziót szentelt JADIN utolsó kötetének, amely a Konzisztoriális Kongregáció aktasorozatát dolgozta fel. Ezek már valóban a Kongregáció iratai, számszerűen 1592-től 1806-ig 205 kötet és négy mutató, 1650-ig azonban mindössze négy kötet. VANYÓ számos egyedi példa bemutatása mellett JADIN után részletesen elősorolja a kuriális hatóság feladatköreit. Kiemelt szerepének tartja a főpapok kinevezésében játszott közreműködést: ilyen a „püspökök és egyéb consistorialis javadalmások kánoni pöreinek átvizsgálása, a fejedelmi bemutatók (prezentációk) jogosságának ellenőrzése” stb. Leszögezi továbbá, hogy a *Congregatio Consistorialis* gyűléseinek iratai „nélkülözhetetlen kiegészítői az informatív pöröknek, hiszen ezek mind a kongregáció elé kerültek, s ott a legkevésbé kétes esetekben is beható tárgyalásban részesültek”⁶² – ami a 17. századra semmiképpen sem igaz, fűzzük már itt is hozzá.

2. GALLA FERENC

VANYÓ mellett, sőt előtt, a processzusok kutatásának meghatározó alakja GALLA FERENC. Róla a tudós bencés csupán annyit jegyzett meg példás közleményében, hogy „a 18. század közepéig sokat kijegyzett magának” a processzusokból,

Festgabe für Hubert Jedin zum 17. Juni 1965 I–II (hg. v. Erwin Iserloh–Konrad Repgen), Münster 1965 I, 129–141.

⁶⁰ GERENDÁS kutatásairól többet is megtudhatunk a vonatkozó minisztériumi értesítőből: „Gerendás Ernő... bölcsészdoktor, tanárjelölt, a budapesti egyetem bölcsészeti karáról (Domanovszky prof.). A vatikáni levéltárban kutatásait a Barkóczy Ferenc gróf egri, majd esztergomi érsekre vonatkozó adatok gyűjtésével kezdte meg, majd kijegyezte az 1705–1759. évek magyar püspökeinek – hozzávéve a belgrádi és tinnini püspököket, valamint a segédpüspököket is – processus informativusait s anyagát kiegészítette a kor bécsi nunciussainak jelentéseivel”. *A külföldi magyar intézetek működése az 1934/35. tanévben*, közzéteszi az Országos Ösztöndíjtanács, Budapest 1936, 26.

⁶¹ VANYÓ munkájáról hivatalos jelentésben ezt olvashatjuk: „A Vatikáni Levéltárban forráskiadvány céljaira kimerítően kijegyezte a magyar püspökök kánoni pöreit az 1759–1802 időből, továbbá ugyanezen évekre átkutatta az Acta Congregationum Consistorialium és az Acta Camerarii sorozatoknak Magyarországra vonatkozó anyagát. Kiegészítésül még az Acta Miscellanea Consistorialia és a Consistoria sorozatoknak a XVIII. század végére és a XIX. század elejére vonatkozó részeit is fölhasználta. Kijegyezte továbbá az Archivio Sant’Angelo Arm. I–XVIII. és a Miscellanea Arm. XIII. tom. 144, 145, 146. 214. 216. 218 magyar vonatkozású processus-propositioit (XVI–XVII. sz.). Összegyűjtött anyagából az egykorú nyomtatványok és szakirodalom felhasználásával forráskiadványt készít a magyar püspökökről és egyházmegyékről a felvilágosodás korában. *A külföldi magyar intézetek működése és a magas műveltség célját szolgáló külföldi ösztöndíjak az 1934/35. tanévben*, közzéteszi az Országos Ösztöndíjtanács, Budapest 1937, 8–9.

⁶² Századok 72 (1938) 87–89.

és megemlíti, hogy a *Pázmáneum alapítása és a Szentszék* című munkájában (Vác 1935), gyakran idéz belőlük, de „érdemleges anyagot – minthogy könyvének ez nem is volt a célja – nem hozott”. A megjegyzésekben érződik némi lesajnálás, egyházi pályatársa erősebb kritikájától VANYÓ ugyanakkor tartózkodik. Megtesszük helyette mi. Az elkövetkező években ugyanis GALLA – a végletekig fokozva sajátos munkamódszerét – újabb munkái végeláthatatlanul terjengő apparátusában, olykor függelékében minden tervszerűséget mellőzve hoz részleteket az általa 1932–1933 során tanulmányozott⁶³ processzusokból: közöl a mellékletekből, foglal össze tanúvallomásokot.⁶⁴ A vatikáni kutatások esetében nyilván van létjogosultsága a bővebb és kitekintőbb jegyzetelésnek, adatközlésnek, hiszen a források szemrevételezéséért igencsak messzire kellene utaznia az érdeklődő olvasónak. Az ilyen mérvű rendezetlen adatömlesztés azonban valójában kontraproduktív. A szélesebb historiográfiába a rendszerezetlen, megbúvó adatok – VANYÓ munkáival ellentétben – nem nagyon épültek be. A szakirányú kutatást, módszeres feldolgozást pedig inkább csak nehezíti, sőt motivációit is csökkenti.

GALLA nem elégedett meg a sporadikus adatközléssel, a processzusoknak külön, metodikailag megalapozott közleményt szentelt. „*A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a vatikáni levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*”⁶⁵ című munkája annak bizonyossága, hogy a hazai tudományosság JADIN eredményeinek korai recepciója mellett az elsők között volt képes a forrásanyag átfogó és módszeres feltérképezésére, és nem csak a tervezetesként, íróasztalfiókban maradt kézirat formájában. A váci egyházmegyes pap, mint írja, hely hiányában még részleges közlésre sem vállalkozhatott, munkájában a konzisztoriális sorozat inventáriumszerű felsorolását hozza 1601–1768 között, megadva a pontos jelzetet, az eljárás lefolytatásának évét, hónapját, a tanúk nevét és foglalkozását. A datáriai sorozatból nem hoz anyagot, azt még kutatandónak nevezi.⁶⁶ A jegyzék némileg hiányos, nem tudható miért. Mivel a bécsi nunciatura sorozatát még nem ismerhette, mostanra teljesen elavult.⁶⁷ Kevésbé mondható el ugyanez a történeti bevezetőről, amely az akkor kurrens nemzetközi kutatás – RITZLER által a fentebb leírt módon javított – hibáinak átvételét leszámítva máig hatóan megfelelő és színvonalas megfogalmazása az eljárás lefolytatásának, sajátosságainak, a jegyzőkönyvek forrásértékének. Látszik, hogy GALLA az anyag beható ismeretében írt, és a megformálásakor talán egy nagyobb szabású forráskiadvány elkészítése lebeghetett szeme előtt. Szabatosan összefoglalja az eljárás kialakulásának

⁶³ „A vatikáni levéltárban főképpen a XVI., XVII. és XVIII. századi magyar püspökök processzusait másolta le”. *A külföldi magyar intézetek működése az 1932/33. tanévben*, közzéteszi az Országos Ösztöndíjtanács, Budapest 1934, 10.

⁶⁴ Például *Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1936, helyenként.

⁶⁵ LK 20–23 (1942–1945) 141–186 (klny. 11–46).

⁶⁶ Uo., 161.

⁶⁷ Uo., 162–184.

történetét, ismerteti az eljárásrendet. A protektor mellett a missziós területek vonatkozásában a Propaganda bíborosai illetékességére hívja fel a figyelmet. Részletesen szól a nunciatúrai ügymenetről, kik a tanúk, honnan verbuválód-
nak, bemutatja a kérdőpontokat és a mellékletek jellegét, szerepét, a záradékolás módját.⁶⁸A nunciatúra szerepét ilyen mélységben ő előtte senki nem vizsgálta. Ha tanulmánya nem magyarul jelenik meg, máig az alapmunkák sorában forgatná a külhoni tudományosság.

GALLA oldalakon keresztül szól arról, hogy a királyi kinevezés körül a 17. században támadt problémák hogyan tükröződnek a jegyzőkönyvekben, a kihallgatás elmaradását, elhúzódását sok esetben ezeknek, az annáta körüli a vitáknak, illetve a gyakori és gyors áthelyezéseknek tudja be (itt is és más vonatkozásban is lásd majd alábbi korrekcióinkat, kiegészítéseinket).⁶⁹ Szó szerint érdemes idézni mindazt, amit a dokumentumok történeti forrásértékéről leírt:

„A jegyzőkönyvek megbízható, jól értesült, tárgyilagos egyházi és világi előkelőségek eskü alatt tett vallomásait tartalmazzák. A tanúk rendszerint személyes tapasztalatból merítik értesüléseiket. Mindenekelőtt rengeteg életrajzi adatot őriztek meg az utókor számára, amelyek egy-egy főpap életének, egyéniségének a megismeréséhez gyakran nélkülözhetetlenek vagy hézagpótlók. A jegyzőkönyvek családtörténeti szempontból is értékes anyagot tartalmaznak. A Széchenyi-család eredetére az első megbízható adatokat itt találjuk meg. Különösen kiemeljük a hódoltsági vallási viszonyok ismertetését, továbbá egy-egy püspökség helyzetképeinek összefüggő feltárását. Az adatok sokasága egyházpolitikai, politikai, gazdasági, társadalmi, szellemi életünkre is bőséges világosságot vet. De elárulja a kor történeti erőinek, törekvéseinek, módszereinek a működését is. Látjuk az ősi vallás nagymérvű visszaszorítását, majd lendületes felemelkedését és fejlődését. A kor vezető egyéniségei bontakoznak ki előttünk. Az általános érték hangsúlyozásán túl meg kell jegyeznünk, hogy az egyes jegyzőkönyvek belső értéke változó. A tanúk értesültsége nem mindig egyformán kifogástalan. Olykor az egyformán ismétlődő kérdések keretei közt folyó tanúvallomások színtelenek, az egyéni vonások frissessége nélkül, általánosságban mozognak. Mégis ez az eddig még ki nem aknázott kincsbánya bőségénél és megbízhatóságánál fogva igen becses forrásnak tekinthető a magyar katolikus megújulás történetének teljesebb megismeréséhez. Kétségkívül általában a püspöki jelentések értékét jóval felülmúlja, mert mentes az önvédelem minden gyanújától.”⁷⁰

Felfigyel a nagyszámú hiányokra, munkáját a kutatás folytatásának kiemelésével zárja. Közlésében aktaszerűen hozza az eljárás zárókövét jelentő pápai bullák jelzetét is. Felhívja a figyelmet arra, hogy főként a 17. században jóval több püspök nyert pápai megerősítést, mint ahány processzus fennmaradt, külön is nevesítve Pázmány Pétert és Keresztély Ágostot. Nem elégszik meg azzal az axiomatikus megfogalmazással, miszerint ha egy főpap kapott bullákat, akkor kivizsgálási jegyzőkönyvnek is kellett készülnie, hanem adatai alapján fel-

⁶⁸ Uo., 141–156.

⁶⁹ Uo., 156–160 és 162–163.

⁷⁰ Uo., 160.

sorolást nyújt azokról a dokumentumokról, melyekről konkrét történeti utalással rendelkezett.⁷¹

3. A 2. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Rövid ideig úgy tűnt, hogy a két világháború közötti, ugyan magánkezdeményezéseken nyugvó, ám mégsem elhanyagolható kutatások eredményei 1945 után napvilágot fognak látni, sőt maga a vatikáni forrásfeltárás és -feldolgozás is végre ismét intézményes keretek közé fog kerülni. A korszak hangulatára, várakozásaira érdemes felidézniünk PÁSZTOR LAJOS klasszikus sorait, aki a *Levéltári Közlemények* hasábjain tette közzé a római magyar kutatások lényegét tekintve ma is érvényesnek mondható programját:

„...látható, hogy élesen elkülönül egymástól a Fraknoi vezetésével kezdetben folyt és az őt követő, az 1914–1918. évi világháború utáni magyar kutatómunka. Az első jellemző vonása a rendszeres, céltudatos forrásközlés; egész munkaközösség dolgozott Fraknoi vezetésével. Második szakaszában azonban a magyar kutatómunka csak egyes egyénekre korlátozódott s azok közül is nagyobb, érdemleges anyagot voltaképpen csak négy kutató: a már elhunyt Bossányi Árpád és Lukcsics Pál, s az élők közül Galla Ferenc és Vanyó Tihamér tett közzé. S amíg Fraknoi s utána még Bossányi és Lukcsics is a forrásközlésre fektette a fősúlyt, addig – úgy látszik – jelenleg a Vatikáni Levéltár anyagának nem a kiadásra, hanem csak monografikus felhasználására törekednek egyes kutatók. Pedig ez nem elegendő. Így ugyanis elkerülhetetlen, hogy a tárgyhoz nem tartozó, az egyes határozott célkitűzésű művek felépítésébe nem illő, de más írótól esetleg elsőrangúan értékesíthető adatok ki ne maradjanak. S az egyszer elhagyott anyag azután végleg elkallódhat. Külföldi levéltárak magyar tárgyú anyagának közlése csakis forrásközlés alakjában lehetséges, vagyis feltétlenül szükséges az egész anyag rendszeres felkutatása és módszeres közlése. A Vatikáni Levéltárban újonnan megindítandó kutatómunkával szorosan összefügg a Római Magyar Intézet [*ti. a Római Magyar Akadémia*] s elsősorban is a Római Magyar Történeti Intézet működése. Hogy a kezdetben oly szép eredményt felmutató kutatómunka megakadt, annak nagyrészt ugyanis az az oka, hogy ezek az intézetek nem tudták betölteni azt a feladatot, amellyel Fraknoi alapította őket, vagyis nem tudták kézbe venni a vatikáni levéltári kutatások irányítását. Pedig ezeknek az intézeteknek ez lett volna a legfontosabb feladatuk. A magyar történettudomány érdeke tehát azt kívánja, hogy a Római Magyar Intézet [*ti. a Római Magyar Akadémia*] élén a Vatikáni Levéltárban is jártas történész álljon, *illetve ha az valamilyen oknál fogva nem történhet meg, akkor a valóságban is életre kellene hívni a Római Magyar Történeti Intézetet, amely jelenleg csak névleg áll fenn, de semmiféle működést nem fejt ki. Eddig ugyan nem is igen fejtetett ki, hiszen évente csak két történész nyert oda ösztöndíjat, s azok egyike is rendszerint ókori történész volt.* Biztosítani kell tehát nagyobb számú történésznek a Rómába való kiküldetését s munkájuk irányítását a Római Magyar Történeti Intézet kinevezendő vezetőjére kell bízni. Minden történészt, aki kiküldetését nyer Rómába, kötelezni kellene, hogy egy bizonyos részt elvállaljon a Történeti Intézet munkaprogramjából, abban az esetben is, ha más, egyéni céllal óhajt is valami-

⁷¹ Uo., 163 és 184–186. A szerző felsorolása szerint Lépes Bálint (Győr), Balásfy Tamás (Vác), Khotman György (Svidnic), Erdődy János (Eger); Buoncarpi Jakab himeriai címzetes püspök, missziós ordinárius, Bielavich György (Tinnin), Simándi István (Erdély), Nagyfalvy Gergely, Tarnóczy Mátyás, Szentgyörgy Ferenc, Szegedy Ferenc (Vác); Stemborg A. (Szkopje), Sottomajor A. (Szendrő). Ezek közül a legtöbb megtalálható a bécsi nunciatúra archívumában, Boncarpi a Datárián (Keresztély Ágosté pedig mindkét helyen). Továbbra is lappang Lépes győri/kalocsai processzusa.

lyen irányban kutatni. Szükség volna természetesen olyan ösztöndíjasokra is, akiknek egyetlen feladatuk, hogy rendszeres munkával az Intézet programját megvalósítsák. A munkaprogram pedig nem lehet más, mint a Vatikáni Levéltár törzssanyagának és a hozzácsatolt kisebb könyvtárak (Barberini, Chigi, Ottoboni, Reginale stb.), továbbá más római levéltárak és könyvtárak magyar anyagának rendszeres feltárása. Ennek irányítását az Intézet igazgatója – a történészekből alakított Római Magyar Történeti Bizottsággal egyetértésben – végezné. Ma is időszerűek Fraknoi szavai, amelyeket a «Monumenta Hungariae Vaticana»-bizottság alapításakor mondott: «Újabb időben, Európa művelt államai úgyszólván kivétel nélkül belátták, hogy a történeti múltjuk földterítésére szolgáló emlékek összegyűjtését és kiadását nem szabad egészen egyes tudósok vagy társulatok buzgóságától és áldozatkészségétől tenni függővé.» Ehhez még csak annyit tehetünk hozzá, hogy a külföldi levéltárak magyar anyagának a feltárása nemzeti ügy, s így a kutatómunka során egyetlen szempont érvényesülhet: a nemzet érdeke, nem pedig egyes kutatók egyéni célkitűzései.⁷²

PÁSZTOR LAJOS szavai, kiváltképpen utolsó sorai ma talán aktuálisabbak, mint valaha. Az idézetet már 13 éve is közzétettük kutatástörténeti monográfiánkban, az elmúlt esztendő tapasztalatai szerint azonban nem túl sok eredménnyel. E tapasztalatok egyébiránt azt is megmutatják, hogy hiába neveződtek ki történészek a Római Magyar Akadémia élére és az azon belül továbbra is csak névleg, illetve újabban szinte már akként sem létező *Istituto Storico Fraknoi* élére, mindez máig nem jelentette a vatikáni magyar történeti kutatások római újraintézményesülését. Nyilván az államszocializmus évtizedeinek továbbélő determinációi is belejátszottak abba, hogy még egy olyan piciny tudományos intézménycsírát sem sikerült kialakítani, ami a minimális institucionális kontinuumot megteremtette volna a vatikáni magyar történeti kutatások számára a *Palazzo Falconieri* falai között. FRAKNOI VILMOS római öröksége továbbra is gazdátlan az Örök Városban.⁷³ E téren 1990 után tökéletes és látványos kudarcról beszélhetünk a római magyar tudományos jelenlét ügyében. A protokolláris Fraknoi-kultusz pedig kiváltképpen PÁSZTOR LAJOS imént idézett sorainak ismeretében az örökség látványos eltékozlásának tűnik.

A vatikáni levéltár későbbi munkatársának gondolatait nem csupán azért hoztuk itt és most elő, mert a probléma 2017-ben végképp megoldásra vár.⁷⁴ Azt a historiográfiai közeget kívánjuk felidézni, ami a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek feldolgozását az 1930/1940-es években körülölelte. PÁSZTOR LAJOS programadó tanulmányában ugyanis kiemelt jelentőséget tulajdonít a konzisztoriális anyag kutatásának, kiemelten méltatja KÁRPÁTHY-KRAVJÁNSZKY MÓR, GERENDÁS ERNŐ, VANYÓ ÉS GALLA munkáját. Egyenesen úgy véli, „a kánoni pörök anyagát tartalmazó, VANYÓ TIHAMÉR ÉS GALLA FERENC által ígért forráskiadványok bizonyonnyal igazolni fogják azt a

⁷² PÁSZTOR LAJOS, *A Vatikáni Levéltár*, LK 20–23 (1942–45) 100–129, 127–129.

⁷³ Sőt még a Római Magyar Akadémiának, mint olyanak intézményes tudományos karaktere is elhalványult az utóbbi időben, tekintve, hogy ennek megtestesítője, az *Annuario* CSORBA LÁSZLÓ igazgatósága alatt bekövetkezett látványos utóvirágzása után megszűnt a 2010-es évekre.

⁷⁴ A kötet nyomdába adásának idején, 2017 júliusában bizakodásra okot adó tárgyalások indultak meg a magyar állam és az MTA között a Római Magyar Történeti Intézet restitúciója céljából. A 21. századi, funkcionális RMTI *credójául* PÁSZTOR ÉS FRAKNOI fent idézett gondolatainak kell szolgálniuk. Ehhez társulhat a szélesebb hazai kutatói közösség római működésének segítése, koordinálása.

reményt, hogy e levéltár teljes és rendszeres átkutatása esetén Magyarország is olyan gazdag anyagot nyer, mint Németalföld és Belgium.”⁷⁵

PÁSZTOR bizakodása nem volt légből kapott. VANYÓ ígért munkájának bevezetése egy részét németül publikálni tudta, 1949-ben jelent meg Bécsben.⁷⁶ Már kézírata leadása előtt ismertette és méltatta GALLA processzus-tanulmányát, kifejezte elvárásait, egyúttal pedig tájékoztatott KÁRPÁTHY-KRAVJÁNSZKY és GERENDÁS munkája félbeszakadásának okáról:

„Bizakodással várjuk a szerzőtől a Congregatio Consistorialis levéltára magyar vonatkozásainak terjedelmesebb és módszeres közzétételét, legalábbis a XVIII. század közepéig. Eddigi munkálkodása ígéret arra, hogy e téren pótolni fogja a Kárpáthy Kravjánszky Mór és Gerendás Ernő halálával bekövetkezett veszteséget.⁷⁷ De még ennél a munkánál is jobban várja történetírásunk Gallától a Hódoltság vallási viszonyainak földolgozását és okmánytárát a *Congregatio de Propaganda Fide* római levéltára alapján. Szerzőnk ugyanis ebben több éven át kutatott s még az utolsó nehéz években megjelent kisebb-nagyobb értekezései is – legalább részben – erre az anyagra támaszkodnak.”

Mint tudjuk, GALLA a hódoltsági missziók történetének monográfiáját végül a teljes 17. századra megírta, a processzus-kötettel azonban adós maradt. Elkészült kézíratról nincs értesülésünk. Úgy véljük, teljes gyűjtése fennmaradt hagyatékában, ahol számos kivonatot találunk a bécsi nunciatúra sorozatából is, melyről közleményében még nem szól. Véltetően RITZLER híradásai után valakit megkérhettünk a római emigráció tagjai közül e munka elvégzésére. Ez csupán feltételezés, mindenesetre más ésszerű magyarázat nem kínálkozik. Ha helyes a meglátásunk,

⁷⁵ Uo., 123–125 és 125–126. Egyúttal felhívja a figyelmet arra, hogy a kongregációs anyagok FRAKNÓI idejében még „alig-alig” voltak kutathatók.

⁷⁶ Bevezetése egy részét németül publikálta: *Das Archiv der Konsistorialkongregation in Rom und die kirchliche Zustände Ungarns in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchiv I, Wien 1949, 151–179. – A 100. életéhez közeledő szerző BORIÁN ELRÉD rendtársa útján 2004-ben adott tájékoztatása szerint a kézirat már nem volt publikálható állapotban. Újabb érdeklődésünkre szintén BORIÁN ELRÉD közreműködésével a hagyatékot pannonthalmi könyvtár részéről gondozó ÁSVÁNYI ILONA arról tájékoztatott, hogy a 2005-ben elhunyt szerzetes egyelőre rendezetlen hagyatékában nem valószínű a 18. századi processzusok bármilyen formájú megléte. Elképzelhető, hogy a gyűjtés, illetve a kézirat (ha elkészült), a monostoron belüli költözések során elkallódhatott. (A bencés szerzetes érdeklődése jó két évtizedig, egészen az 1960-as évek végéig más irányba fordult, miként a főszevegben is előkerül.)

⁷⁷ A premontrei szerzetes KÁRPÁTHY-KRAVJÁNSZKY 1940-ben halt meg betegségben, 52 évesen. 1924–1931-ben Velencében, majd 1934-ig Rómában kutatott. A jászói konvent tagja volt, ez magyarázza, hogy magyar állami ösztöndíjakkal gyűjtött gazdag hagyatéka ma Turócszentmártonban, a Szlovák Nemzeti Könyvtár Irodalmi Levéltárában található (Slovenská národná knižnica. Literárny archív, Martin), ahol a Jászóvári Premontrei Kanonokrend jászói (Jasov) könyvtárából és levéltárából elvitt anyaggal együtt őrzik. Annotációs fondjegyzék: VOJTECH ŠARLUŠKA, *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice. Rukopisy historických knižnic na Slovensku IV. Jasov*, Turócszentmárton (Martin) 2010. A gyűjtemény kizárólag velencei anyagot tartalmaz, római nem. – A főleg gazdaságtörténettel foglalkozó GERENDÁS, aki a Fővárosi Könyvtár munkatársa lett, 1943-ban halt meg. Az ő gyűjtéséről nincsen közelebbi adatunk.

abból az is következik, hogy GALLA sosem mondott le végleg a jelek szerint a VANYÓ-féle módszert követő kivonatos publikálásról.⁷⁸

A világháborús kataklizmát követő biztató kezdeteket még kontrasztosabbá tette PÁSZTOR LAJOS római kiküldetése, és hogy GALLA – igaz, tulajdonképpen magánvállalkozásként – a *Regnum-Évkönyvek* sorozatban elkezdte vatikáni eredményei publikálását. A kommunista diktatúra 1949-es beköszönte után azonban a tervekből és reményekből semmi nem valósult meg. GALLA és VANYÓ eredményei fiókban maradtak, sőt közlésre kész állapotba talán el sem jutottak. A bencés szerzetes érdeklődése évtizedekre más irányba fordult. Érdekes mozzanat, hogy amikor az 1960-as évek második felében újra kijutott Rómába, nem fejezte be korábbi munkáját, és a feltárulól közlési lehetőséget is inkább a bécsi nunciatúra anyagának szentelte.⁷⁹

* * *

A processzuskutatás újabb számottevő hullámát a Lékai-korszak hozta el. A bíboros tervbe vette a vatikáni kutatások felújítását. Neki köszönhetően dolgozhatott Rómában HORVÁTH JÓZSEF veszprémi egyházmegyes pap a Pápai Magyar Intézet tagjaként. Erdemben ő sem publikált az anyagból. Számottevő hagyatéka a Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltárban található. Összesen tizenkét magyarországi egyházmegye és püspökei kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveiből (72 db) készített jegyzetek, kivonatok, főként a 17., részben pedig a 18. századból, illetve Veszprém esetében egészen 1877-ig bezárólag a konzisztoriális és a bécsi sorozatból.⁸⁰

A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek feltárásának alakulása kicsiben a vatikáni magyar kutatások sorsát, a fényes kezdetek után elképesztő esetlegességét modellezi. Az elmúlt két évtizedben ugyanakkor jelentősebb javulásról beszélhetünk. A 17–18. század főpapjairól született tanulmányok, monográfiák BAÁN ISTVÁNNAK, VÉGHSEŐ TAMÁSNAK, TÓTH TAMÁSNAK stb. köszönhetően e sajátos vatikáni forrásanyagot is hasznosítják, közlik.⁸¹ MOLNÁR ANTAL számos különálló tanulmányban dolgozta fel, tette közzé az egészben vagy részben hódoltság

⁷⁸ ASV Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales (26 db másolat a következő kötetekből: vol. 20. 21. 26. 28. 41. 47. 51. 65. 67. 70–71. 76–78. 81. 84. 100. 105 és kivonatok: vol. 38–153); Archivio della Nunziatura in Vienna, Processi dei Vescovi e degli Abbati, kivonatok (1629–1716). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Galla Ferenc Hagytéka (P 2088), II/b Külföldi levéltárakban végzett anyaggyűjtés, 8. tétel (5. doboz). Vö. CVH I/Iexc., cxxix.

⁷⁹ *A bécsi pápai követség iratai*, i.m.

⁸⁰ Vö. CVH I/1, xcvi–xcviii és cxxxii.

⁸¹ Például: VÉGHSEŐ TAMÁS, *Benkovich Agoston váradi püspök működésének görög katolikus vonatkozásai*, Athanasiana 16 (2003) 99–122, 111–122 (Benkovich Ágoston processzusának közlése); TÓTH TAMÁS, „*Si nullus incipiet, nullus finiet*”. *La rinascita della Chiesa d’Ungheria dopo la conquista turca nell’attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)* (CVH I/6), Budapest–Roma–Szeged, 305–312 (vallomások Patachich Ádámról). További részletes irodalmi felsorolás TÓTH TAMÁS e kötetbeli tanulmányában.

vonatkozású processzusok egyházmegyékről szóló anyagát, tanúvallomásokat és mellékleteket egyaránt.⁸²

C) A 17. SZÁZADI PROCESSZUSOK SZEMÉLYI ANYAGÁNAK FELTÁRÁSA ÉS PUBLIKÁLÁSA

I. ELŐMUNKÁLATOK

Jelen publikáció célja a nemzetközi és hazai historiográfiai előzmények, eredmények és tapasztalatok számbavétele mellett röviden vázolni a tervezett projekt előzményeit, célját, jellegét, szempontjait. Szorosan idekapcsolódóan közreadja a vizsgálatba vont jegyzőkönyvek jegyzékét, egyúttal pedig egy bővebb forrásválogatással szemlélteti a processzusok mellékleteinek sajátos jellegét, történeti forrásértékét.

A kutatás, az anyag feltérképezésének kezdetei egészen 1996 májusáig nyúlnak vissza, amikor is RUPPERT JÓZSEF Sch.P., piarista *assistens generalis* ajánlásával először léphettük át a vatikáni levéltár küszöbét. A processzusok sorozatát egy általunk tervezett 17. századi püspök-archontológia és -proszopográfiai adatbázis elkészítése céljából tanulmányoztuk, melynek ötlete és munkálatai aligha elválaszthatóak ENGEL PÁL oklevél-olvasási óráinak látogatásától az *Eötvös Collegiumban*. A látványosan haladó középkori előzmények⁸³ folytatásaként egy alap kutatásokon nyugvó kora újkori egyházi archontológia a magyar egyháztörténeti kutatás posztulátuma. Közel egy év munkája után beláttuk, hogy erre egyedül nem vagyunk képesek. Ma is az a véleményünk, hogy több műhely összefogásával, megfelelő rész-előmunkálatok elvégzése után valósítható meg. A részelőmunkálatok egyik legfontosabbika ugyanakkor a vatikáni anyag módszeres és önálló feldolgozása.

E felismerés jegyében gyűjtöttük össze és tettük közzé 2011-ben 1605-ig bezárólag az olyan konzisztoriális dokumentumokat, melyek a HC-hez képest többletinformációt tartalmaztak: a processzusok tartalmát összegző konzisztoriális relációkat, propozíciókat, cédulákat és kontrocédulákat. Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvet egyelőre csak egy darabot ismerünk ebből az időszakból.⁸⁴ A kuta-

⁸² MOLNÁR ANTAL, *A kalocsai érsekség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében*, Ezredforduló–századforduló–hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére (szerk. J. Újváry Zsuzsanna), Piliscsaba 2001, 149–163. MOLNÁR az egyházmegyére vonatkozó vallomásokat dolgozta fel módszeresen, meghatározóan a hódoltsági püspökségek vonatkozásában. További idevágó publikációi: <https://vm.mtmt.hu/www/index.php?AuthorID=10012585>. Lásd még TÓTH TAMÁS e kötetbeli tanulmányánál is.

⁸³ Lásd *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I: Főpapok és bárók (Monumenta Hungariae Historica. Adattárak)*, szerk. C. TÓTH NORBERT–NEUMANN TIBOR et al., Budapest 2016; C. TÓTH NORBERT, *Magyarország egyházi archontológiája 1458–1526*.

⁸⁴ TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR (kiad.), *Consistorialia Documenta Pontificia de Regno Hungariae (1426–1605)* (CVHI/7), Budapest–Róma 2011, n. 20. A munkatársak APOSTOL ANDRÁS és JUSZTIN PÉTER voltak.

tás alapját katolikus egyetemi műhelyszeminárium képezte. A BA-MA rendszer előtti egyetemi képzés még lehetővé tette, hogy érdeklődő és az akkori pázmányos követelményeknek köszönhetően latinul is megfelelően tudó hallgatókat több szemeszteren keresztül fel tudjunk készíteni önálló vatikáni levéltári kutatás folytatására. A részprojekt középpontjában a konzisztoriális anyag állott. A CVH I/7. kötetében publikált 15–16. századi anyag mellett több kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv került átírássra és feldolgozásra egyetemi szakdolgozat formájában.⁸⁵ Egy részük publikáció formájában is napvilágot látott.⁸⁶ A középfokú latin nyelvvizsga követelményének eltörlése a katolikus egyetemen, a bolognai képzési rendszer bevezetése, továbbá a MÖB olasz állami ösztöndíjának profilváltása pontot tett e kezdeményezésünkre.⁸⁷

A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek biográfiai hasznosítására eseti szinten két módszertanilag említésre méltó kísérlet van már folyamatban. Noha, mint láthatuk, már több jegyzőkönyv *in extenso* publikálásával találkozhat az érdeklődő olvasó, megkerülhetetlen, hogy e láncprojekt keretében is sor kerüljön ilyenre. Aligha szorul különösebb magyarázatra, hogy választásunk Pázmány processzusára esett. Nemcsak eredeti latin szövegében és magyar fordításunkban publikáljuk a közeli jövőben, hanem kiterjedtebb elemzés keretében igyekszünk bemutatni, hogy a konzisztoriális források bevonása a kutatásba hogyan módosíthat évszázados historiográfiai diskurzust, sőt a jegyzőkönyv forrásértékét összevethetjük a vonatkozó családi levéltár, a Pázmány–Tholdy család archívumának irataiéival. A másik egyedi kísérlet a Pázmány-utódok jegyzőkönyvei személyi részének kiadása, pontosabban a tanúvallomások egyfajta komparatív közzététele. A magyar episzkopátusban gyakori *translatiók* következtében egy főpapról több vizsgálat anyaga is fennmaradt. Lósy Imréről váradi, egri és esztergomi, Lippay Györgyről veszprémi, egri és esztergomi, Szelepchény Györgyről nyitrai és esztergomi kinevezése alkalmából folytattak le kihallgatásokat. A személyi anyagot kiterjedt archivisztikai bázis alapján elkészült életrajzi vázlatokhoz illesztjük. Így illusztrálni tudjuk a sajátos konzisztoriális, vatikáni források és a Kárpát-medencében valamint Bécsben fellelhető források biográfiai hasznosításának távlatait, egy-

⁸⁵ ANTAL BEATRIX, *Az Esztergomi Főegyházmegye állapota Kollonich Lipót érseksége kezdetén (1695) (Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve alapján)*, Piliscsaba 2004; KÖRÖSÉNYI KATA, *Csáky Miklós esztergomi érsek kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve a Vatikáni Levéltárban*, Piliscsaba 2004; BOBÁK SZABOLCS, *Scitovszky János kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve a Vatikáni Levéltárban*, Piliscsaba 2005; NYIKUS NORBERT, *A veszprémi püspökség állapota Bajzáth József püspöksége kezdetén (1777) (Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvének tükrében)*, Piliscsaba 2005.

⁸⁶ ANTAL BEATRIX, *Az esztergomi főegyházmegye állapota Kollonich Lipót érseksége kezdetén, 1695 (Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve alapján)*, ESz 6 (2005) 1, 48–61; NYIKUS NORBERT, *A veszprémi püspökség állapota Bajzáth József püspökségének kezdetén, 1777*, ESz 7 (2006) 1, 110–125.

⁸⁷ Melyek eredményeként az OTKA posztdoktori ösztöndíjunk támogatásával (D 38 481) egészen a 19. század végéig bezárólag teljes egészében lemásolásra kerültek az esztergomi, egri és veszprémi jegyzőkönyvek, valamint több erdélyi és kalocsai processzus. Ezek a Lendület-kutatócsoport archívumából igény szerint hasznosíthatóak.

máshoz való viszonyukat. A kísérlet a jövőre nézve egy-egy vonatkozó monográfia kiindulópontjául szolgálhat.⁸⁸

2. ARCHONTOLÓGIA, PROSZOPOGRÁFIA, BIOGRÁFIA

A már eddig elmondottak is mind világosabban körvonalazzák, hogy az anyagot nem vatikáni ügykörben, hanem kizárólag archontológiai, proszopográfiai, távlatosan pedig biográfiai összefüggésben kell értelmezni, hasznosítani egy kora újkori egyházi archontológia fontos vatikáni előmunkálataként. A kutatás alapvetően tehát nem más, mint a *Hierarchia Catholica* kiegészítése, folytatása lokális szinten, mely feladatra és lehetőségre már VANYÓ TIHAMÉR is felhívta a figyelmet, ahogy fentebb láthattuk. A központi célkitűzés a vatikáni konzisztoriális forrásanyag mélyebb hasznosítása a kora újkori magyar egyházi archontológia és proszopográfia céljára, annak vatikáni előmunkálataként. A kutatás központi elemét a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek képezik, a konzisztoriális proposíciókat és céduákat a munkálatok ezen szakaszában csupán akkor vesszük figyelembe és hasznosítjuk, amennyiben a processzus nem ismert. A processzusokat és a pótló irataikat viszont akkor is felhasználjuk, ha azok nem kerültek be a pápai gyűjteményekbe. Jelenleg öt ilyen ismerünk, egyet a mantovai állami levéltárból, négyet a frascati Aldobrandini-archívumból.⁸⁹

Az archontológiai, proszopográfiai célú vizsgálat maximája indokolja a jegyzőkönyvek „kettébontását”, magyarán hogy csupán a „személyi részt” vonjuk be a kutatásba, akár a tanúvallomások, akár a mellékletek tekintetében. Úgy látjuk, hogy az óriási anyagmennyiség mellett leginkább a források e sajátos dichotómiája nehezítette idáig az egész magyar prímási tartomány anyagának egységes feldolgozását, hiszen párhuzamosan kellett proszopográfiai és egyházmegye-történeti jellegű munkát folytatni. A kiváltképpen a kora újkorban gyakori áthelyezések miatt még az egy adott egyházmegye hosszabb periódusára korlátozódó munka is nehézségekbe ütközött, mivel sok esetben az újonnan kinevezett főpásztor életútjának alapadatai egy másik egyházmegye anyagában voltak megtalálhatók. E felosztás tehát semmiképpen nem nevezhető önkényesnek, inkább egy jól körülhatárolt kuta-

⁸⁸ Szövegükben és kiváltképpen apparatusukban lerövidítve már lassan másfél évtizede megjelentek előpublikációként: *Esztergomi érsekek (1001–2003)*, szerk. BEKE MARGIT, Budapest 2003, 291–310.

⁸⁹ Lásd alább, a C/1. fejezetben. Az Aldobrandini-levéltárban külön palliumban és jelzet alatt található (Documenti Storici, 17/6) a macarscai püspökség 1615. évi betöltésének (vö. HC 227) néhány dokumentuma. Így II. Mátyás 1614. február 13-ai levelei a pápának (*praesentatio*), a Bíborosi Kollégiumnak és Scipione Borghesének, továbbá a spalatói érsek 1615. április 2-ai, metropolitaként a magyar királyi bemutatás elfogadása és a bullák megadása mellett érvelő levele. A processzus, bár nyilvánvalóan lefolytatták az eljárást, nincsen meg. – Itt jegyezzük meg, hogy Girolamo Colonna bíboros protektori működésének iratanyagát többször is átkutattuk, ám jegyzőkönyveket (például Lippay György esztergomi processzusát) nem találtunk benne, csupán szépszámu prekonizációs és proposíciós összefoglalót. Biblioteca Statale Santa Scolastica di Subiaco, Archivio Colonna, Carteggio Girolamo I.

tási cél érdekében hozott szakmai döntésnek. Megjegyzendő, hogy a mellékletek közül alig néhány esetben találkozunk olyan dokumentummal, amely ne lenne egyértelműen elkülöníthető és mind a két szempont: a proszopográfiai és az egyházmegye-történeti alá egyaránt besorolható.⁹⁰

A kutatási maximából következik, hogy az adott megerősítési eljárással kapcsolatos iratokat nem dolgozzuk fel ügymenetszerűen, ezeknek külön kell majd hasznosulniuk. Például az adott korszak szentszéki–magyar kapcsolatait analizáló monográfiában. A processzus lefolytatásának aktusa, problémái a kapcsolatrendszer érzékeny pontjai, amint ezt az 1611. évi nemzeti zsinat és az 1639. évi püspökkari konferenciának a korábbi kutatás által figyelmen kívül hagyott határozatai világosan megmutatják. Leginkább a nunciatúra és az Államtitkárság között folyó diplomáciai levelezés, illetve a Konzisztoriális Kongregáció fentebb már sokat említett öttaktakötetei jönnek e téren számításba. Utóbbiak, egy odakeveredett processzust és néhány levelet, s jövedelemigazolást – ezeket hasznosítjuk majd – leszámítva nem tartalmazznak proszopográfiaileg értékelhető anyagot. Egyéb vonatkozásai, kiváltképpen a magyar királyi kegyúri jog összefüggésében számottevőek. Külön kívánunk foglalkozni velük a 17. század végéig bezárólag.

Ugyanakkor ha magában a jegyzőkönyvben található az eljárásra vonatkozó adalék (megindításának kérése, lefolytatásával kapcsolatos problémák, tanúk verbuválása stb.),⁹¹ azt épp a kora újkori szentszéki–magyar kapcsolatok feltárásának segítésére nem mellőzzük gyűjtésünkben. Természetesen a nyitó és záróformulák hasznosítása is elmellőzhetetlen, innen tudjuk meg az eljárás idejét, helyét, a lefolytatásban résztvevő tisztviselők nevét stb.⁹² A projektnek van egy fondfeltáró jellege is, ami korántsem elhanyagolható szempont. Idevágó anyag: például uralkodói prezentációs iratok, a pápai bullákat, a kivizsgálási eljárást kérő főpapi levelek szép számmal találhatóak ugyanis más vatikáni lelőhelyeken is a konzisztoriális levéltáron kívül. A fontosabbak fondok (ASV Germania, Principi, Vescovi e prelati, Cardinali, BAV Barberini Latini, Boncompagni-Ludovisi, Chigi stb.) előzetes, alapos feltérképezése megtörtént és ugyancsak fonszerűen kerülnek majd publikálásra magyar vonatkozásaik a processzus-projekt lezárását követő években. Elsőrt vatikáni adatok archontológiai hasznosítására közvetlenül, előpublikáció nélkül kell majd sort keríteni, miként a magyarországi lelőhelyek adatai esetében is. Fontolóra veendő azonban, hogy a vatikáni adatok kiegészítésére, kontrasztosabbá tételére és egyben az archontológiai munkálatok mélyebb megalapozása érdekében már előzetesen hasznosítsuk például a magyar kancellária állagait is.

⁹⁰ Ilyen alább a C/2, 25. sz. forrás.

⁹¹ Lásd például alább C/2, 8 és 13–15.

⁹² Ide vonatkozóan kell megjegyeznünk, hogy néhány, meghatározóan zenggi processzus esetében a grazi nunciatúra folytatta le a vizsgálatot. Vö. például VANYÓ, *A bécsi pápai követség iratai*, 326–327; illetve alább C/1, a korai zengg-modrusi jegyzőkönyvek. Felhívjuk arra a figyelmet, hogy 1608–1612 között, amikor is a bécsi és a prágai nunciatúra különvált, a magyarországi processzusokat továbbra is a bécsi folytatta le, amelyet ekkor elsődlegesen magyar királyi nunciatúrának kell tekintenünk.

A processzusok „személyi anyaga”, akár a vallomásokat nézzük, akár olykor a mellékleteket, a „pusztán” életrajzi adatok mellett többoldalú hasznosításra alkalmasak. Egyaránt értékes információkat szolgáltatnak a tanúkra: ismereteikre, emlékezetkultúrájukra, személyes viszonyukra, ismerettségükre a jelölttel. A részben a *Memory Studies* körébe⁹³ illeszkedő elemzések mellett a kora újkori egyházi elit sajátos szövésű kapcsolati hálója is felvázolható lesz az anyag alapján. A rekonstruálható *Netzwerk* többirányú és sokoldalú: előfordul, hogy egy szereplő számos eljárásban szerepel, vagy kölcsönösen vallanak egymásról, természetesen más-más alkalommal.⁹⁴ A kora újkori magyar episzkopátus belső törésvonalainak feltérképezésére a levélmellékletek is segítséget nyújthatnak. Ékes példája ennek Széchényi György kaloccai érsek, győri adminisztrátornak 1677. november 17-én írt levele Buonvisi bécsi nunciushoz, amelyben kifejezetten Szelephényi primást vádolja azzal, hogy 13 éve hiába próbálkozik kaloccai bullái megszerzésével. Az okok felsorolását sokat sejtető hallgatással mellőzi („*Cur hoc? multa possem scribere, iam tacere volo*”).⁹⁵

Maguk a primér archontológiai/proszopográfiai, mélyebb egyéni feldolgozása esetén biográfiai szempontból hasznosítható mellékletek is valóságos, e korai korszakból hazai leőhelyeken fellelhetetlen *Hungaricum*-kuriózumok, melynek szűk spektrumát adja a közleményünk utolsó fejezetében található forrásválogatás. Hozunk különféle születési, kereszteleési bizonylatokat (11. 17. 23. 27. 28. sz.); egyetemi tanulmányok közvetlen vagy közvetett bizonyítványait; pap- és püspökszentelési dokumentumot (1. 6. 16. sz.); a püspökhöz méltó megélhetés anyagi hátterének igazolását (7. 9. sz.); több önéletrajzot (2. 3. 4. 8. sz.), káptalan, ordinárius, szerzetesi előljáró, pályatárs tanúsítványait a kinevezett intellektuális és pasztorális kvalitásairól, erkölcsi feddhetetlenségéről több-kevesebb életrajzi adat kíséretében (18. 20. 22. 24. 26. 29. sz.); továbbá püspöki kinevezésre ajánló, közbenjáró levelet (25. sz.), különleges orvostörténeti emlékek számító „mentálhigiénés” medikusi szakvéleményt (30. sz.). Ez utóbbi kettőhöz hasonlóan az eljárás lebonyolításának konkrét részleteivel, gyakorlati vagy elvi problémáival foglalkozó iratok kevésbé gyakoriak a jegyzőkönyvekben, így válogatásunkban is: az eljárás megindítását kérő, a mellékletekkel foglalkozó levelek (8. 14. sz.), a tanúk verbuválására vonatkozó iratok (15. sz.); püspökség történetét taglaló iromány, a megerősítési procedúra elhúzódsát panaszoló – imént már említett – levél (13. sz.).⁹⁶ Különleges ritkaság-

⁹³ Legyen szabad itt csupán egy módszertanilag jól használható tanulmánykötetet említeni: *Research Methods for Memory Studies*, ed. by EMILY KEIGHTLEY–MICHAEL PICKERING, Edinburgh 2013.

⁹⁴ A tengerenyi irodalomból két hasznos munka és egy hasznos honlap: HEINZ DUCHHARDT, *Historische Elitenforschung: eine Trendwende in der Geschichtswissenschaft?* (*Gerda-Henkel-Vorlesungen*), Münster 2004; MARTEN DÜRING–LINDA KEYSERLINGK, *Netzwerkanalyse in den Geschichtswissenschaften. Historische Netzwerkanalyse als Methode für die Erforschung von historischen Prozessen*, Prozesse – Formen, Dynamiken, Erklärungen (hg. v. Rainer Schützeichel–Jordan Stefan), Wiesbaden 2012; <http://historicalnetworkresearch.org>.

⁹⁵ Közölve alább, C/2, 13. sz.

⁹⁶ Széchényi György Szombathelyről, 1677. november 17-én Francesco Buonvisi nunciushoz írt levele egyértelműen bizonyítja, hogy a kaloccai érsekség esetében a magyar főpapok más egyházme-

nak számít, és egy kisebb *ad limina* jelentésnek is beillik a segédpüspök kinevezését kérő és amellet körültekintően érvelő emlékirat (19 sz.). A forrás a kalocsa-bácsi főegyházmegye 17. század végi történetének fontos, ismeretlen dokumentuma.⁹⁷

3. IDŐHATÁROK, VIZSGÁLATI MAXIMA ÉS METÓDUS

A vizsgálat kezdő terminusát világosan kijelöli a CVH I/7 időhatára, az 1605-ös évszám. Választásunk már korábban elsősorban azért esett V. Pál pontifikátusának kezdőévszámára, mert az ő pápasága alatt kezdődik a fennmaradt jegyzőkönyvek sorozata, a trienti katolicizmus tulajdonképpeni zászlóbontása Magyarországon, egyúttal pedig egy új pápaságtörténeti korszak is, a tridentínus reformlendületét veszíteni kezdő, Itália felé forduló pápaságé. A záró 1711-es évszám, a szatmári békekötés éve első pillantásra kevésbé tűnik megalapozottnak, hiszen szemlélatomást egy szekuláris aktushoz kötődik. Ugyanakkor ez az aktus egyháztörténeti szempontból is meghatározó, hiszen ekkortól kezdődik el a békés építkezés időszaka, nemcsak az oszmán uralom alól felszabadított területeken, hanem a vallási és függetlenségi harcok lezárultával az egész országban, beleértve Erdélyt is, ahol hamarosan sor került a püspökség restaurációjára is. Az 1711-es terminust tehát sokkal inkább az elkövetkező korszak egységessége indokolja, melyben a katolicizmus minden korábnál jobban élvezheti egy mindinkább erősebb Habsburg-államhatalom támogatását, amely azonban az idő múlásával egy szekularizálódó abszolutista államhatalom mind terhesebb ellenőrzésévé kezd változni. A vizsgálatba vont 1605–1711 közötti időszak sokkal kompaktabbá válik, ha a kezdetét is a kora újkori magyar történelemhez: a Bocskai-féle vallásháború és a bécsi béke időszakához (1604–1606) kötjük.

A gondosan elkülönített időintervallumnak köszönhetően kutatásunk máris tézisszerűen megfogalmazhatóvá válik: a felekezeti konfrontációk majd a trienti katolikus térnyerés korszaka egyházi elitjének proszopográfiai vizsgálatát foglalja magába fondszerű vatikáni forrásfeltárás keretében egészen a 18. századi konszolidáció kezdetéig elnyúlóan. A projekt messze túlmutat a szorosabban vett egyház-

gyékkel ellentétben fontosnak tartották a bullák megszerzését, még ha ezt az érsek-metropolitai méltóságot nem is tekintették teljesen pályájuk tetőpontjának, amint azt például Náprágy Demeter és Telegdy János primási ambíciói mutatják. Úgy tűnik, a 17. századi érsek közül egyedül a Széchenyi György pápai megerősítését akadályozó Szelepcshény hanyagolta el szándékosan pápai bullái megszerzését, melyre majd egy évtizede állt rendelkezésére, processzusának sincsen nyoma. Lépes processzusát lefolytatták, a bullák elmaradását a Bethlen-féle háború kaotikus viszonyaival, majd a főpap halálával magyarázhatjuk. Utóbbi áll Gubasóczy Jánosra és Borkovich Mártonra is, mindkettejük kánoni eljárását szinte azonnal lefolytatták.

⁹⁷ A kalocsai főegyházmegye 17. századi történetére legújabbban: MOLNÁR, *A kalocsai érsekség a 17. században*, 149–163; Uő, *Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez* (METEM Könyvek 45), Budapest 2004, 41–80, különösen 68–69.

történeti dimenziókon, tekintve hogy a korszakban az abszolutizmus térnyerésével párhuzamosan visszaszoruló rendiség vezető rendje, a *status ecclesiasticus* fő képviselőiről, irányítóiról van szó. Akiknek helyzete rendkívül sajátos ebben a folyamatban: úgy kellett a rendi/nemzeti hagyomány, identitás és érdekek védelmezőjeként fellépniük, hogy közben mind karrierjük, mind vallási hegemóniára törekvésük fő meghatározója és támasza a spanyol és francia példa nyomán a mind jobban az abszolutizmus bűvkörében élő Habsburg-dinasztia volt.⁹⁸

Mielőtt ideiktatnánk a kutatásba bevonni szándékozott jegyzőkönyvek jegyzékét és az illusztratív melléklet-válogatást, még két teendőnk maradt hátra. Meg kell határoznunk a vallomások tervezett közzétételének módját. A nemzetközi tapasztalatok fényében és VANYÓ TIHAMÉR nyomdokain járva a magyar nyelvű kivonatos közlés tűnik célravezetőnek, bőséges latin (olykor olasz) idézetek kíséretében. Fontos, hogy az alkalmazásra kerülő szempontok részletesen ismertetésre kerüljenek, és a kivonatok az anyagról ne csak töredékes képet nyújtsanak.⁹⁹ Azt a versenyhátrányt, hogy anyanyelvünk például az angollal és franciával ellentétben nem világnyelv, tudomásul kell vennünk, ahogyan azt is, hogy az eredmények meghatározó recepciója is a magyar, illetve kárpát-medencei tudományosságtól várható, és nem a nyugat-európaiktól. A nemzetközi tudományosság számára a CVH-ban szokásos bőséges angol nyelvű tájékoztatást a fontosabb eredményekről ezúttal is meg fogjuk adni.¹⁰⁰

⁹⁸ Az egyházi rend struktúrája, politikai szerepe az újabb eredményeknek köszönhetően jóval ismertebb a 18. századból, mint a 17.-ből. Vö. JOACHIM BÄHLCKE, *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)* (Forschungen zur Geschichte und Kultur des Östlichen Mitteleuropa 23), Stuttgart 2005; FAZEKAS ISTVÁN fordításában: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia: együttműködéstől a konfrontációig, 1686–1790*, Budapest 2013; SZÍJÁRTÓ ISTVÁN, *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Budapest 2016.

⁹⁹ Vö. BAK BORBÁLA bírálata VANYÓ 1986-os könyvéről: LSz 38 (1988) 1, 76–80, 77. – Alapvetően a már 1999-ben, Eszterházy Károly processzusai esetében alkalmazott módszerrel gondolkodunk, esetleg ötvözve az ír/német megoldással, miszerint a kérdőpontok számait nem tüntetjük fel, az ismétlődéseket a tanúvallomások között nem jelezzük tételelesen, egyszóval narratívabb összegzést adunk. *Eszterházy Károly kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban*, Eszterházy Károly Emlékkönyv (szerk. Kovács Béla), Eger 1999, 23–42.

¹⁰⁰ A közelmúltban szembesültünk azzal a szóbeli kritikával, miszerint a CVH-nak kizárólag, vagy többségében teljes terjedelmében idegen nyelvű munkákat kellene közölnie (vagyis mindent le kellene fordítanunk). Ez a tudományos realitásokat nélkülözi és az érdemi munkát tekintve kontraproduktív, leginkább látványcélokat szolgálna (mint például az RMA inkább reprezentatív, mintsem primér és szisztematikus, saját kutatási eredményeket közlő konferenciáinak a *Viellánál* megjelent kötetei). A megfelelőre méretezett rezümék (10–20 nyomtatott oldal között mozognak) minden érdeki, a nemzetközi tudományosság számára használható, vagy annak vélt információt tartalmaznak. Eseti érdeklődés esetén a mai kommunikációs viszonyok gyors tájékozódást tesznek lehetővé a szerzővel, szerkesztővel, a főként latin és olasz forrásszövegek teljes terjedelmükben használhatóak. A vatikáni magyar kutatások elsődlegesen a hazai historiográfia számára fontosak, nem is beszélve egy élő magyar szaknyelv műveléséről, fejlesztéséről.

4. KUTATÁSI KORREKCIÓK

A közzétételi metódus meghatározása mellett befejezésül elmellőzhetetlen, hogy már most korrigáljuk a korábbi nemzetközi és hazai kutatás néhány tévedését, amennyiben erre eddigi tájékozódásunk alapján képesek vagyunk. Ha például összevetjük GALLA szövegét RITZLERÉVEL, és persze kézbe vesszük a forrásokat is, azt láthatjuk, hogy RITZLER téved, amikor azt állítja, hogy a kuriális ügymenetben csupán hiteles másolatokat használtak. GALLÁNAK igaza van, amikor azt írja, hogy – legalábbis a magyar processzusok esetében, ami megfelelően reprezentatív arány – a Szent Kollégium levéltárának esetében egyaránt beszélhetünk hiteles másolatokról és eredetiekről is.¹⁰¹ Meglátásunk szerint a bécsi példányok sok esetben inkább fogalmazványnak tekinthetőek – sokszor a tanúk aláírása, sőt mindenfajta aláírás és pecsét nélkül –, mintsem eredeti példánynak, sőt olykor két eredetinek tekinthető példányról is beszélhetünk. A mellékletek körében teljes viszonyossággal találkozunk: eredetivel a bécsi sorozatban és másolatával a *Consistorialis*-ban *s vice versa*, előfordul, hogy az adott melléklet csak az egyik változatnál van meg, teljesen esetleges, hogy melyiknél. Az anyag publikálása során a két változat magától értetődően mindig összehasonlításra fog kerülni.¹⁰² Két meglévő példány esetén a kiindulópontot minden esetben a bécsi szöveg fogja szolgáltatni (A), és ehhez adjuk majd az eltéréseket (B), alapvetően nem az eredeti/másolat vagy fogalmazvány/eredeti[/másolat] összefüggésben gondolkodva, hanem kutatástechnikai megfontolásokból.¹⁰³

Persze tévedéssel is találkozunk mind VANYÓNÁL, mind GALLÁNÁL. Előbbi szerint Rómában lefolytatott eljárás jegyzőkönyve magyar viszonylatban csak a Datárián található. RITZLER kutatási alapján nem lep meg bennünket, hogy például Ergelich Ferenc 1629. évi római jegyzőkönyve mégis a konzisztoriális sorozatban maradt ránk. Sőt a német minoritát javítva Ergelich példája nyomán megállapíthatjuk, hogy a Datárián nemcsak problémás esetben felvett, vagy kiegészítő jellegű processzusokat őriznek a nunciaturai joghatóság alá eső területekről, hanem ezekről is lehetőség nyílt a régi módon, közvetlenül Rómában a protektor-nál lefolytatni az eljárást. Nyilván ez keveseknek érte meg, Ergelichnek viszont egyszerűbb, gyorsabb és talán olcsóbb is volt közvetlenül érintkezni Rómával,

¹⁰¹ GALLA, *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei*, 162.

¹⁰² A helyzetet bonyolítja annak meghatározása, vajon mi is tekinthető eredetinek. Például ASV P. Cons., vol. 26, fol. 54^{or}–54^{8v} esetében (Dávid Pál, Pécs), Carlo Carafa nuncius s.k. aláírását és pecsétjét találjuk a jegyzőkönyvön a közjegyzői hitelesítés mellett, s.k. önéletrajzzal, eredeti mellékletekkel. Ugyanakkor teljesen hiányoznak a tanúk aláírásai.

¹⁰³ Tudniillik a konzisztoriális példányok sok száz oldalas kötetekbe kötve találhatóak, ezekből a vatikáni levéltár kutatószolgálat a egy nap legfeljebb hármat enged kikérni és csak egyet *depositó*-ban tartani, a bécsiek önálló vékony *fascicolók*, esetükben nagyobb rugalmasság tapasztalható, ami kedvezőbb munkamenet-tervezést tesz lehetővé. Az esetleges mellékletdömping, illetve paleográfiai kihívások egyes *verbalék* esetében több napos, vissza-visszatérő munkát, és így félretélt követelnek meg, más példányokkal jóval gyorsabban lehet haladni.

mint Béccsel; a horvátok egyházi kondíciói és képviselte ugyanis nemcsak ma, a kora újkorban is profzionálisabb volt a magyarokénál az Örök Városban.

Nem csak VANYÓNÁL teljességgel elavult, amit a Datária szerepéről olvashatunk (például, hogy a datárius előtt folyt volna a kánoni vizsgálat), e tekintetben a nemzetközi kutatás is pontosítható. Mindennél számottevőbb tévedése VANYÓNÁK, hogy VIII. Orbán előtt ne lehettek volna rögzített kérdőpontok az egyházmegyékre nézve. Az 1610-es és 1620-as évek magyar processzusai igenis azt mutatják, hogy voltak előre megadott kérdőpontok az egyházmegyékről is. A korai processzusok információgazdagsága inkább az eljárás viszonylagos frissességével magyarázható, a későbbiekben egy természetszerű formalizálódásnak lehetünk tanúi. Ezt az előírások változása is elősegítette, VIII. Orbán után például már nem kötelező az önéletrajz, ezek szinte teljes eltűnése fájó hiányosság. Ugyancsak előhozhatjuk a bencés szerzetes lesajnáló sorait a hódoltsági jegyzőkönyvek forrásértékéről, melyről már GALLA FERENC is másként vélekedett kulcsközleményében.

GALLA szerint csupán a főkegyúri joggal vagy az annátafizetéssel kapcsolatos problémák állnak számos bullaspedíció és így a processzus lefolytatásának elmara-dása mögött. A bécsi sorozatnak köszönhetően azonban nyilvánvaló, hogy jóval több jegyzőkönyv készült, mint ahány pápai megerősítés történt. A kutatás későbbi szakaszában érdemes lesz számszerű kimutatást is készíteni. A megoldás afelé keresendő, hogy királyi kinevezésük¹⁰⁴ után a magyar püspökök első teendője volt kérvényezni a bécsi nunciaturán az eljárás megindítását, amely – ha pár hónapon belül nem helyezték tovább az adott püspököt – végbe is ment. Ezzel igazolni lehetett, hogy a kánonjogi előírások is betartásra kerülnek, a bullaspedíció folyamata helyben elkezdődött. Ez ügyes szervezéssel nem jelentett különösebb költséget, kiváltképpen nem a római szakasszal összevetve. A jelölt, főként ha felszentelésére már sor került, Rómában már nem tett lépéseket: nem bízott meg ágenst, szollicitátort, nem utaltott át pénzt a különféle költségek fedezésére, sőt már a jegyzőkönyv bécsi letisztázásának, hivatalos másoltatásának költségeit is megspórolta és türelmesen várt egy tekintélyesebb, karrierje végállomásának vélt újabb egyházmegyére.¹⁰⁵

¹⁰⁴ A processzusok olykor arra is nyújtanak támpontot, hogy a már megkoronázott, de még nem uralkodó „ifjabb” király gyakorolta a kinevezési jogot a 17. században, amint arról Carlo Carafa nuncius tájékoztat Dávid Pál pécsi processzusában: „*antea nominatus ad episcopatum Timiniensem, et non fuit confirmatus, nunc autem nominatus a serenissimo Ferdinando Hungariae rege ad ecclesiam sive episcopatum Quinqueecclesiensem in Hungaria*”. ASV P. Cons., vol. 26, fol. 54or.

¹⁰⁵ Az annáta nélkül is tetemes költségekre egy tételes kimutatás: TUSOR PÉTER, *Pázmány pápai bullái és palliuma. (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)*, Archivarium historicorumque magistra: Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára (A Magyar Levéltárosok Egyesülete Kiadványai 13; szerk. Kádár Zsófia–Lakatos Bálint–Zarnóczy Áron), Budapest 2013, 257–276. A legmarkánsabb, adathozható példa Draskovich György, aki 1628-ban lett pécsi püspök, 1629-ben lefolytatják a processzust, megkapja bulláit, de 1630-ban már váci püspök, ahonnan gyors továbblépésben reménykedik, még a processzust is megspórolja. Az előrejutás végül 1637-ben sikerül neki, amikor is azonnal megtörténik a kivizsgálás, ám további lépéseket nem tesz, Ka-

Végighullámszik a nemzetközi és a hazai szakirodalmon, többször utaltunk is már rá, hogy a Konzisztoriális Kongregáció hivatalból minden egyes püspökkinevezést megvizsgált, ahogy ezt az V. Sixtus-féle alapítása kompetenciakörébe sorolta. VANYÓ vélhetően emiatt gondolja, hogy a kongregáció számos irata elveszett a 17. század közepéig.¹⁰⁶ A pápai bullaspedíciók gyakorlati menetének rekonstrukcióját lehetővé tevő ágensi jelentésekből¹⁰⁷ azonban világos, hogy erről a 17. században, kiváltképpen az első felében szó nincsen, csak problémás ügyek kerültek ide, sok esetben elhalással fenyegetve a Kongregáció – részben a leterheltségből adódó – nehézsége miatt. A kutatás feltételezhetően a későbbi viszonyokat vetítette vissza, és optikáját erősen torzította az 1908-as *Sapienti Consilio*, amely korábban sosem látott kulcspozícióba helyezte a Konzisztoriális Kongregációt a Kúrián belül, nagyban elősegítve a konzisztoriális iratok kutatásának fellendülését az 1920-as években. A processzus aláírással hitelesített ellenőrzése az illetékes protektor s a három *Capita Ordinum* joga és kötelessége volt, és nem a Konzisztoriális Kongregáció, hanem a Bíborosi Kollégium képviselőiben. E testület ősi jogait képviselték és őrizték, ugyanazon tradíció mentén, mely a jegyzőkönyveket is e testület archívumában helyezte el, és nem a kongregációban.¹⁰⁸

locsára, Esztergomra vár. Hasztalan, 1650-ben meghalt. Lásd a HC IV és a C/1 fejezet vonatkozó adatait, valamint tőlem: *Nemzeti zsinat, 1648. Katolikus rendi autonómiatörekvés a kora újkori Magyarországon*, Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 10; szerk. Balogh Margit–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár), Budapest–Pécs 2014, 69–130, 88kk; De hozhatnánk Lippay György egri püspökségének példáját, Szelephény György eseteit stb. A gyakorlat vélhetően a 18. században is élt, utalunk itt Esterházy Imre példájára.

¹⁰⁶ VANYÓ 1592–1806 között 205 kötetet említ, és közli, hogy 1627 előtti anyagának legnagyobb része elveszett, 1650-ig mindössze 10 kötet van meg. Századok 71 (1938) 89. Vagyis VIII. Orbán fentebb idézett rendelkezése előtt a Konzisztoriális Kongregációnak sem volt külön leltára.

¹⁰⁷ Legyen szabad itt ismét csupán Pázmány megerősítésére és Jacomo Olivieri részletes tudósításaira hivatkozni. *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története 1615–1616* (Mikropolitikai tanulmány) (CVH I/13), Budapest–Róma 2016, Dok., 24. 28 és 29; fordításuk, értelmezésük uo., 165–172. – Több utalással is találkozhatunk a forrásokban, miszerint ha az ügy a Konzisztoriális Kongregáció elé kerül, annak szigora, lassúsága és ritka ülésezése miatt jó esély kínálkozik elhalására. Az egyik legszemléletesebb példa erre Bielavich György tinini püspök esete, pontosabban esetsorozata, melyet a nem is annyira távoli jövőben fel kívánok dolgozni. Bielavichra lassan két évtizede gyanakszunk a Szilveszter-bulla hamisítása kapcsán, mely gyanú átmeneti halványulások után mindinkább kezd megalapozottá válni előttünk. A közeli jövőben egy nagyobb lélegzetű munkában kívánunk visszatérni erre a kérdésre.

¹⁰⁸ Az csupán – nem véletlen – egybeesés, hogy a *Capita Ordinum* méltóságukból kifolyólag a Konzisztoriális Kongregációnak szintén tagjai voltak. Itt jegyezzük meg, hogy nincs szó a *Capita Ordinum Congregatio* képviselőtéről sem az eljárásban, még akkor sem, ha például a jegyzőkönyvek beszolgáltatásáról tulajdonképpen ez a kongregáció rendelkezett. Az itt tag vicekancellár, *camerlengo* és kamarás bíboros csak akkor írja alá a jegyzőkönyveket, ha egyúttal éppen ő a protektor, vagy az első püspök, presbyter, illetve diakónus bíboros. Még pontosabban „*praesens in Urbe*”, azaz ha távol volt valamelyik *Capita Ordinum*, a *senioratusban* öt követő kardinális helyettesíthette. Vö. WEBER, *Die ältesten päpstlichen Staatsbandbücher*, 191–192 és 234. – Pázmány processzusánál például Pietro Aldobrandini nem mint *camerlengo*, hanem mint viceprotektor, Alessandro Peretti pedig nem vicekancellárként,

Végezetül reflektáljunk RITZLER azon kijelentésére, miszerint XV. Gergely majd hamarosan VIII. Orbán rendelkezései előtt a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvekre a konzisztórium döntést követően eldobandó, értéktelen papírosként tekintettek volna. Arra, hogy ez korántsem volt így, Pietro Aldobrandini bíboros hagyatéka meggyőző bizonyíték. Ebben több magyar mellett számos egyéb jegyzőkönyv is ránk maradt bizonyítékaul annak, hogy a bíboros protektorok családi levéltárainak kutatása e téren még számos új információval gazdagíthatja a történeti kutatást.¹⁰⁹

C/1 A JEGYZŐKÖNYVEK JEGYZÉKE 1612–1709

A tájékoztató jegyzék alapvetően a *Sala dei Indici* kötetei alapján készült, az évszámok a vizsgálati periódusból fennmaradt legkorábbi (Pyber János, Pécs, 1612) és legkésőbbi jegyzőkönyvek (például Esterházy Imre, Tinin és Ráttkay Benedek, Zengg-Modrus, 1709) alapján. Annyi idő nem állt rendelkezésünkre Rómában, hogy e célból minden egyes jegyzőkönyvet kikérjünk. Arra figyeltünk fel, hogy rendszerint a jegyzőkönyv hátoldalán található évszám szerepel az indexkötetekben, ami nem feltétlenül pontos. Kétes esetben ezt javítottuk (vö. például Dávid Pál, P. Cons., vol. 26, fol. 54^{or}–54^{8v}, 1629 helyett 1627 a helyes dátum). Módszeres korrekcióra, miként a fogalmazvány/eredeti/másolat-jelleg meghatározására, különféle szemléltető számsorok és statisztikák készítésére a jegyzőkönyvek publikálásakor kerül sor. Jelen ismereteink szerint a vatikáni levéltárban összesen 250 tétel található 1711-ig (bécsi nunciatúra 168, konzisztoriális levéltár 64, datáriai archívum 18 db), a frascati *Villa Belvedere*-ben 4 db, Mantovában 1 db, mindösszesen 255 tétel. Ezekből levonandók azok a tételek, amelyekben csak kiegészítő iratok maradtak fenn, továbbá csupán az egyházmegyéről lefolytatott eljárások jegyzőkönyvei (min. 2 db) és a magyar királytól püspöki kinevezéssel nem rendelkezők (min. 6 db). A *-gal jelölt (missziós)püspökök tudniillik nem nyertek magyar királyi kinevezést, az ő processusaikat terveink szerint mellőzni fogjuk a munka során. – A névalakok használatában a következők metodust követünk. A magyar historiográfiai és lexikográfiai hagyományra a megyés- és missziópüspököket magyar néven írjuk. Megjegyezzük, hogy az újabb délszláv szakirodalomban divatos szláv elnevezéseiknek sincsen sokszor megfelelő forrásalapja. A nevek főként latin, olasz formában szerepelnek. A felszentelt címzetes és a választott püspökök közül csak azokat hozzuk magyaros alakban, akiknek közelebbi kapcsolatuk volt Magyarországgal és érdemben részt vettek a hazai köz- és egyházi életben.

hanem protodiakónus bíborosként írt alá (kiadva lásd majd CVH II/6). – Úgy tűnik számunkra, hogy a Konzisztoriális Kongregáció levéltára egy helyiségben lehetett elhelyezve a Bíborosi Kollégiuméval, és az özszemosódásnak ez a gyökere. A kongregációnak nem volt saját székhelye, és a jelentősebbek közül az egyetlen volt, amelynek nem volt kitűzött ülésnapja, csupán szükség esetén ült össze, legalábbis a 17. század első felében: „*Pro erectione ecclesiarum et provisionibus consistorialibus fieri solet iuxta contingentiam negotiorum in palatio illustrissimi et reverendissimi domini cardinali antiquioris dictae congregationis de ab eo eligenda.*” A tagok 1629-ben: 8 befolyásos bíboros, az Apostoli Palota prefektusa, a datárius, a brévetitkár és a Szent Kollégium titkára, 1644-ben: 10 befolyásos bíboros, a datárius, a brévetitkár, Francesco Paulucci, a Zsinati Kongregáció titkára, Giuseppe Fanfanelli, a Szent Kollégium titkára, és a Szent Kollégium prokurátora. WEBER, *Die ältesten päpstlichen Staatsbandbücher*, 193 és 223.

¹⁰⁹ A 4 magyar jegyzőkönyvvel együtt összesen 25 *processus informativus* (egyikük *ad limina* jelentéssel kiegészítve) található Frascatiban. Részletesebb adatközlést rólok külön közleményben tervezünk. A jegyzőkönyvek jegyzékét lásd a tanulmányunk végén található *Függelék*-ben.

I.¹¹⁰

ESZTERGOM (STRIGONIEN.)

Pázmány Péter

1616, Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/10.

*Lósy Imre*1637, P. Vienna, n. 64;¹¹¹ P. Cons., vol. 30, fol. 398–431.*Szelepbény György*

1666, P. Vienna, n. 152; P. Cons., vol. 65, fol. 633–644.

Szécbényi György

1685, P. Vienna, n. 222.

*gróf Kollonich Lipót*1695, P. Cons., vol. 89, fol. 477–485.¹¹²*Keresztély Ágost*1701, P. Vienna, n. 293; 1701, P. Dat., vol. 78, fol. 15skk (*coadi.*)

EGER (AGRIEN.)

gróf Erdődy János

1617, Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/13.

Pyber János

1625–1630, P. Vienna, n. 17; 1630, P. Cons., vol. 20, fol. 338–349.

Lósy Imre

1634, P. Vienna, n. 48.

*Lippay György*1637, P. Vienna, n. 57.¹¹³*Jakusith György*

1642, P. Vienna, n. 75; 1645, P. Cons., vol. 44, fol. 16–27; 1645, P. Dat., vol. 24, fol. 36iskk

Kisdi Benedek

1649, P. Vienna, n. 92; P. Cons., vol. 51, fol. 78–95.

gróf Pálffy Tamás

1660–1662, P. Vienna, n. 126; 1666; P. Cons., vol. 67, fol. 1–11.

Szegedy Ferenc

1670, P. Vienna, n. 174; P. Cons., vol. 71, fol. 1–10.

Bársony György

1677, P. Vienna, n. 192.

*gróf Pálffy Ferdinánd*1678, P. Vienna, n. 196;¹¹⁴ P. Cons., vol. 77, fol. 21–32.*Korompay Péter*

1682, P. Vienna, n. 209; P. Cons., vol. 81, fol. 24–34.

Fenessy György

1687, P. Vienna, n. 231.

Telekessy István

1699, P. Vienna, n. 282; 1702, P. Cons., vol. 95, fol. 25–30.

GYŐR (LAURIEN.)

Dallos Miklós

1623, P. Vienna, n. 11.

Sennyey István

1632, P. Vienna, n. 40.

Draskovich György

1637, P. Vienna, n. 62.

Szécbényi György

1661, P. Vienna, n. 118; 1665, P. Cons., vol. 63, fol. 294–305.

gróf Kollonich Lipót

1685, P. Vienna, n. 221.

Keresztély Ágost

1696, P. Vienna, n. 271.

NYITRA (NITRIEN.)

Szelepbény György

1649, P. Vienna, n. 95.

*gróf Kollonich Lipót*¹¹⁵

1666, P. Vienna, n. 148; 1667, P. Cons., vol. 67, fol. 429–438.

gróf Pálffy Tamás

1670, P. Vienna, n. 175; 1670, P. Cons., vol. 70, fol. 806–815.

Gubasóczy János

¹¹⁰ Rövidítések: ASV Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales (= P. Cons.), Indice 1045 – ASV Dataria Apostolica, Processus Datariae (= P. Dat.), Indice 1046 – ASV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, Processi dei Vescovi e degli Abbati (= P. Vienna), Indice 1055 – Archivio Privato dell'Eccellentissima Casa Aldobrandini di Frascati (Villa Belvedere), Documenti Storici (= Arch. Aldobr., Doc. Stor.) – Archivio di Stato Mantova (= AS Mant.)

¹¹¹ Részletek Lippay György esztergomi processzusából is.

¹¹² Csak az egyházmegyéről. A már kiadott jegyzőkönyvekre (például ez, Benkovich Ágostoné) lásd a tanulmány vonatkozó jegyzeteit.

¹¹³ Tanúvallomás a lappangó esztergomi processzusból is.

¹¹⁴ G. M. Trivulzióra vonatkozó adattal.

¹¹⁵ Személyére lásd bécsújhelyi processzusát is (1669, P. Vienna, n. 169.)

- 1679, P. Vienna, n. 278;¹¹⁶ 1679, P. Cons., vol. 78, fol. 423–431.
Korompay Péter
 1687, P. Vienna, n. 239; P. Cons., vol. 85, fol. 739–747.
Haskó Jakab
 1690, P. Vienna, n. 250.
Jaklin Balázs
 1691, P. Vienna, n. 254.
Mattyasovszky László
 1696, P. Vienna, n. 272; 1696, P. Cons., vol. 90, fol. 365–381.
gróf Erdődy László Ádám
 1706, P. Vienna, n. 305; 1707, P. Cons., vol. 100, fol. 317–334.
- PÉCS (QUINQUEECCLESIIEN.)
Pyber János
 1612, P. Cons., vol. 12, fol. 579–597.
Dallos Miklós
 1619, P. Vienna, n. 6.
Balásfy Tamás
 1622, P. Vienna, n. 9.
Dávid Pál
 1625, P. Vienna, n. 20A; 1627, P. Cons., vol. 26, fol. 540–548.
Draskovich György
 1629, P. Vienna, n. 29; 1629, P. Cons., vol. 26, fol. 480–492.
Vinkovich Benedek
 1632, P. Vienna, n. 36.
Cseh János
 1637, P. Vienna, n. 63.
Czeglédy Albert
 1642, P. Vienna, n. 76; P. Cons., vol. 41, fol. 356–418; 1643, P. Dat., vol. 22, fol. 382skk
Széchényi György
 1646, P. Vienna, n. 83; 1647, P. Cons., vol. 47, fol. 170–201.
Hoffmann Pál
 1649, P. Vienna, n. 96.
Ioannes Salix
 1660, P. Vienna, n. 116;¹¹⁷ 1660–1661, P. Dat., vol. 39, fol. 121skk
Gubasóczy János
 1668, P. Vienna, n. 160; 1668, P. Cons., vol. 70, fol. 942–950.
- Széchényi Pál*
 1677, P. Vienna, n. 194; 1678, P. Cons., vol. 77, fol. 485–497.
Radanay Mátyás Ignác
 1688, P. Vienna, n. 242; 1688–1698, P. Vienna, n. 238.¹¹⁸
Dolny István
 1696–1698, P. Vienna, n. 274.¹¹⁹
Nesselrode Vilmos Ferenc
 1703, P. Vienna, n. 300.
- VÁC (VACIEN.)
Dallos Miklós
 1621, P. Vienna, n. 8.
Semyei István
 1623, P. Vienna, n. 12; 1627, P. Cons., vol. 24, fol. 19–32.
Dávid Pál
 1628, P. Vienna, n. 20B
Nagyfalvy Gergely
 1636–1638, P. Vienna, n. 56.
Tarnóczy Mátyás
 1651, P. Vienna, n. 100.
gróf Pálffy Tamás
 1659, P. Vienna, n. 114.
Szentgyörgyi Ferenc
 1661, P. Vienna, n. 120.
Szegedy Ferenc
 1663, P. Vienna, n. 137.
Pongrácz György
 1670, P. Vienna, n. 177; 1670, P. Cons., vol. 70, fol. 1302–1311.
Gubasóczy János
 1676, P. Vienna, n. 191; 1677, P. Cons., vol. 76, fol. 978–988.
Korompay Péter
 1680, P. Vienna, n. 204.
gróf Kéry János OSPPE
 1682, P. Vienna, n. 211; 1682, P. Cons., vol. 81, fol. 640–649.
Balogh Miklós
 1685, P. Vienna, n. 224.
Dvornikovich Mihály
 1692, P. Vienna, n. 257.
gróf Esterházy Imre OSPPE
 1707, P. Vienna, n. 308, 1707, P. Cons., vol. 100, fol. 466–478.

¹¹⁶ A jelzet *sic!*¹¹⁷ Csupán a *professio fidei*.¹¹⁸ Radanay letételével kapcsolatos iratok.¹¹⁹ Radanay letételével kapcsolatos iratok is.

gróf Kollonich Zsigmond

1708, P. Vienna, n. 312; 1709, P. Cons., vol. 101, fol. 487–499.

VESZPRÉM (VESPRIMIEN.)

Dávid Pál

1631, P. Vienna, n. 37; 1631, P. Cons., vol. 28, fol. 232–248.

Lippay György

1633, P. Vienna, n. 46.

Jakusith György

1637, P. Vienna, n. 65.

Széchényi György

1649, P. Vienna, n. 97.

Sennyey István

1668, P. Vienna, n. 165.

Széchényi Pál

1687, P. Vienna, n. 240; 1689, P. Cons., vol. 85, fol. 870–878.

gróf Volkra Ottó János

1710, P. Vienna, n. 322.

ZENGG–MODRUS (SEGNIEN. ET MODRUSIEN.)¹²⁰

Martena Vince

1613, P. Vienna, n. 2; P. Cons., vol. 14, fol. 151–166.

Agatic János

1617, P. Vienna, n. 5; 1616, Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/11.

Petrus Mariani

1642, P. Vienna, n. 77.

Andreas Franciscus OSPPE

1647, P. Vienna, n. 87.

Szmolianovich János

1666, n. 151; P. Cons., vol. 64, fol. 558–572.

Dimitri Jácint

1680, P. Vienna, n. 203; 1681, P. Cons., vol. 80, fol. 626–640.

Glavinich Sebestyén

1689, P. Vienna, n. 247.¹²¹

Braikovich Márton

1698, P. Vienna, n. 280.

Bedekovich Benedek

1703, P. Vienna, n. 301.

gróf Rátkay Benedek

1709, P. Vienna, n. 316.

II.

KALOCSA–BÁCS (COLOCEN. ET BACHIEN.)

Püsky János

1649, P. Vienna, n. 93.

Petrechich Péter

1666, P. Vienna, n. 146; 1666, P. Cons., vol. 65, fol. 248–257.

Széchényi György

1675, P. Vienna, n. 185; 1678, P. Cons., vol. 77, fol. 196–207.

Gubasóczy János

1685, P. Vienna, n. 217.

Borkovich Márton

1687, P. Vienna, n. 232.

*gróf Kollonich Lipót*¹²²

1689, P. Vienna, n. 246.¹²³

Széchényi Pál

1696, P. Vienna, n. 269; 1697, P. Cons., vol. 91, fol. 96–103.

gróf Nádasdy László OSPPE

1700, P. Vienna, n. 285. (*suffr.*)

gróf Csáky Imre

1712, P. Vienna, n. 327.

BELGRÁD ÉS SZENDRŐ (BELLOGRADEN. ET SAMANDRIEN.)¹²⁴

SZENDRŐ

*Rengjich Albert OFMObs. **

1625, P. Cons., vol. 21, fol. 123–131; P. Dat., vol. 4, fol. iskk

Levakovich Rafael OFM Obs.

1637–1638, P. Vienna, n. 59.

Pongrácz György

1668, P. Vienna, n. 157. (*suffr.*: *Strig.*)

Antonius de Sotomajor OSB

1669, P. Vienna, n. 167.

¹²⁰ Az eredetileg spalatói *suffraganeus* püspökség a 17. század derekán *de facto* az esztergomi tartományhoz, a 18. századtól pedig a kalocsa-bácsihoz tartozik. Vö. THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia II*, Zagrabiae 1875, n. 173/3; HC IV, 388 és HC V, 429.

¹²¹ P. Vienna, n. 265 (1695): „*Nonnullae scripturae circa ecclesiam.*” Ceruzával: „*Solo la copertura. Manca il fascicolo.*”

¹²² Csak az egyházmegyéről.

¹²³ Csak az egyházmegyéről.

¹²⁴ 1729-től kánonilag egyesítve, kánonilag elismerve a magyar királyi részről a *ius nominandit*. HC V, 117.

báró Godefridus Kapaun
1680, P. Vienna, n. 202.

BELGRÁD¹²⁵

Boncarpi Jakab OFMObs. *
1640, P. Dat., vol. 19, fol. 256skk
Ibrisimovich Marián OFMObs. *
1647, P. Dat., vol. 26, fol. 249skk
Benlich Máté OFMObs.
1651, P. Dat., vol. 30, fol. 1–8.
Korlatovich Róbert OFMObs.
1675, P. Dat., vol. 53, fol. 89skk
Berniakovich Máté OFMObs.
1679, P. Dat., vol. 57, fol. 25skk
Natalis Lukács
1708, P. Vienna, n. 311.¹²⁶

BOSZNIA (BOSN[1]EN.)

Deáki László
1623, P. Vienna, n. 10.
Pozsgai János
1625, P. Vienna, n. 18.
Marnavich Tomkó János
1631, P. Cons., vol. 29, fol. 14–21; 1631, P. Dat., vol. 10, fol. 211skk
Marnavich Tamás
1636, P. Vienna, n. 54; 1638, AS Mant., bust. 534.
*Marianus Csnich de Imota**
1661, P. Dat., vol. 39, fol. 299skk¹²⁷
Olovói Miklós (Nicolaus Plumbensis)
1669, P. Vienna, n. 168; 1669, P. Cons., vol. 68, fol. 69–82.
Czernikovich Péter
1702, P. Vienna, n. 297.
Patacbich György
1703, P. Vienna, n. 298.

CSANÁD (CHANADIEN.)

Herovich Mátyás
1617, P. Vienna, n. 4.

Dubovszky György

1633, P. Vienna, n. 45.
Püsky János
1637, P. Vienna, n. 58.
Tarnóczy Mátyás
1649, P. Vienna, n. 94; 1649, P. Cons., vol. 51, fol. 1080–1103.
gróf Pálffy Ferdinánd
1672, P. Vienna, n. 179.
gróf Kéry János OSPPE
1678, P. Vienna, n. 197.
Fenesy György
1685, P. Vienna, n. 218.
Dvornikovich Mihály
1687, P. Vienna, n. 233.
Telekessy István
1696, P. Vienna, n. 270.
Dolny István
1700, P. Vienna, n. 286.
Ordódy Zsigmond
1708, P. Vienna, n. 314.
gróf Nádasdy László OSPPE
1710, P. Vienna, n. 318.

ERDÉLY (TRANSILVANIEN., ALBEN.)

Hosszútóthy László
1632, P. Vienna, n. 42.
Simándi István
1634, P. Vienna, n. 50.
Szentgyörgyi Ferenc
1658, P. Vienna, n. III.
Kada István
1689, P. Dat., vol. 66, fol. 186skk (*Augustopolitan.*)¹²⁸
Illyés András
1696, P. Vienna, n. 275; 1697, P. Cons., vol. 91, fol. 468–479.

SZERÉM (SIRMIEN.)

Majtbényi László

¹²⁵ Natalis kivételével a belgrádi missziós püspökség kinevezései a Propaganda dekrétumával történetek, Boncarpi esetében a himerai címre (HC IV, 204). Boncarpira, a belgrádi missziós püspökségre (és e püspöki cím problémáira) további irodalommal lásd KISVARGA GÁBOR közleményét e kötetben.

¹²⁶ „*Nonnullae scripturae circa ecclesiam, elenco di vescovi da 1419, elenci delle chiese di Ungheria*”.

¹²⁷ 1661. december 30-án folytatta le a kivizsgálást Giulio Rospigliosi a Quirinálban a pápa parancsára, a bevezető szerint a boszniai egyházmegyéről és Marianus de Immota OFMObs. tulajdonságairól. A tanúk Ioannes Sivcovich OFMObs. és Ioannes Faber OFMObs. voltak. Csak az egyházmegyéről vallottak. A jelölt végül nem boszniai, hanem két évvel később macarcsai püspök lett. Vö HC IV, 119, 11. j.

¹²⁸ A bécsi nunciatúra indexében *Albaregalen*. címszó alatt (P. Vienna, n. 234) Ioannes Felix Bernabei OFM Conv. (de S. Severio) apostoli vikáriusi („*Vicariato apostolico in Transylvania*”) kinevezésére vonatkozó iratok találhatóak (1687–1702). Az ügyre lásd CVH I/2, 264–266.

1614, Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/14.
Nagyfalvy Gergely
 1625, P. Vienna, n. 19.
Böythe Miklós
 1637, P. Vienna, n. 61; 1638, P. Cons., vol. 47, fol. 333–359.
Francisci András OSPPE
 1652, P. Vienna, n. 102.
Jurjevich Péter OFMObs.
 1655, P. Vienna, n. 108.
gróf Kéry János OSPPE
 1676, P. Vienna, n. 188.
Juny Ferenc
 1696, P. Vienna, n. 268.
Favini József OFMConv.
 1702, P. Vienna, n. 296B;¹²⁹ 1703, P. Cons., vol. 96, fol. 530–536.

VÁRAD (VARADIEN.)

Lósy Imre
 1626, P. Vienna, n. 26;¹³⁰ 1630, P. Cons., vol. 20, fol. 292–302.
Hosszútóthy László
 1638, P. Vienna, n. 68.
Zongor Zsigmond
 1648, P. Vienna, n. 88.
Pálfalvy János
 1659, P. Vienna, n. 115.
Bársony György
 1664, P. Vienna, n. 144; P. Cons., vol. 63, fol. 511–522.
Luzsénszky Joachim
 1678, P. Vienna, n. 198; P. Cons., vol. 77, fol. 613–623.
Benkovich Ágoston OSPPE
 1682, P. Vienna, n. 212; 1682, P. Cons., vol. 81, fol. 651–663.
gróf Csáky Imre
 1703, P. Vienna, n. 302.

ZÁGRÁB (ZAGRABIENSIS)

Domitrovich Péter

1613, P. Cons., vol. 12, fol. 100–124.
Ergelich Ferenc
 1629, P. Cons., vol. 20, fol. 261–268; P. Dat., vol. 8, fol. 181skk
Vinkovich Benedek
 1637, P. Vienna, n. 66.
Bogdán Márton
 1643, P. Vienna, n. 79; P. Cons., vol. 43, fol. 631–642.
Petrechich Péter
 1648, P. Vienna, n. 90;
Borkovich Márton OSPPE
 1667, P. Vienna, n. 155; P. Cons., vol. 67, fol. 870–883.
Mikulich Sándor Ignác
 1688, P. Vienna, n. 244; 1689, P. Cons., vol. 85, fol. 899–909.
Selischevich István
 1694, P. Vienna, n. 260; 1695, P. Cons., vol. 89, fol. 547–560.
Braikovich Márton
 1703, P. Vienna, n. 303; 1704, P. Cons., vol. 97, fol. 473–483.
gróf Esterházy Imre
 1708, P. Vienna, n. 313; 1709, P. Cons., vol. 101, fol. 518–530.

III.

ARBE (ARBEN.)

Henricus Fastroyer
 1623, P. Vienna, n. 22A.

KORBÁVIA (CORBAVIEN.)¹³¹

Henricus Fastroyer
 1624–1627, P. Vienna, n. 16.¹³²
Petrus de Orozco OFMDisc.
 1640, P. Vienna, n. 73.
Hercules Zuttini [!]
 1647, P. Vienna, n. 86. („*Non terminato.*”)
Doichich István
 1697, P. Vienna, n. 279.

¹²⁹ A 1055/3. sz. jegyzék szerint hiányzik.

¹³⁰ Mellette megjegyzés az indexben: „*Nel foglio di guardia sono indicati sotto cancellatura il Processo Rosonense (Zoccono) ora mancante e i Processi Scopian e Tevimen. = 23 e 25.*”

¹³¹ A 17. század végére lett általánosan ismert, hogy azonos a zenggivel egyesített modrusi püspökséggel, címét nem adományozták tovább. JOACHIM BAHLCKE, *A „Magyar Korona püspökei”. Adalék az egyház 17–18. századi társadalom- és alkotmánytörténetéhez*, TSz 48 (2006) 1–24, 20–21. Vö. C/2, 21. sz. is.

¹³² GALLA jegyzékében (185) említi, hogy „Fastroyer Henrik corbaviai vál. püspök processzusának egyes mellékletei megvannak a bécsi nunciatura Rómába küldött levéltárában” (Nunziatura di Vienna vol. 16). A jelzetszám egyezése erre az anyagra utal. GALLÁNAK tehát volt némi rálátása a bécsi processzusokra.

MUNKÁCS (MUNKACSIEN.)

*Parthenius Péter*1652–1654[–1672], P. Vienna, n. 103.¹³³*Lugochib Gergely*1709, P. Vienna, n. 317. (*suffr. Zagrab., vic. apost. Valach.*)

NOVI (NOVEN.)

*Michael a Chumberg OFMObs.*1638, P. Vienna, n. 30. (*suffr. Laibach*)¹³⁴

SZKOPJE (SCOPIEN.)

Hieronymus Strasser

1626, P. Vienna, n. 23

*Macripodari Jácint OP*1646, P. Vienna, n. 82; 1649, P. Cons., vol. 50, fol. 415–429; 1649, P. Dat., vol. 28, fol. 181skk¹³⁸*Andreas de Stemberg*1663–1664, P. Vienna, n. 131.¹³⁹SCARDONA (SCARDONEN.; SKRADIN)¹³⁵*Ivkovich Tamás OFMObs.* *

1625, P. Cons., vol. 21, fol. 601–610; 1625, P. Dat., vol. 4, fol. 567skk

Posilovich Pál OFMObs. *

1642, P. Cons., vol. 40, fol. 266–274; 1642, P. Dat., vol. 21, fol. 269skk

Ivanovich Pál OSPPE

1659, P. Vienna, n. 113.

TININ (TINI[NI]EN.;¹⁴⁰ KNIN)*Antonius Barilli*

1626, P. Vienna, n. 24.

*Hieronymus Strasser*1626, P. Vienna, n. 25; 1627, P. Cons., vol. 23, fol. 132–154. (*suffr. Gurcen.*)*Iváczy János*

1632, P. Vienna, n. 41.

*Antonius Vitellius*1633, P. Vienna, n. 44.¹⁴¹*Bielavich György OFMObs*

1639, P. Dat., vol. 18, fol. 529skk; 1644, P. Dat., vol. 23, fol. 414skk; P. Cons. vol. 50, fol. 656–661.

STAGNO (STAGNEN.; STON)

Henricus Fastroyer, 1624, P. Vienna, n. 22B¹³⁶

SVIDNIC (SVIDNICEN. ET PLATEEN.)

Georgius Kbottman

1625, P. Vienna, n. 21; ASV Arch. Concist., Congregazione Concistoriale, Acta, vol. 1622–1626.

*Turbinoovich Gábor*1700–1702, P. Vienna, n. 294. (*rit. Graec. Valach.*)¹³⁷¹³³ „*Scripturae concernentes confirmationem Petri Parthenij Rutbeni, episcopi Munkach*”.¹³⁴ „*Per resign. Henrici Fastroyer, Episcopi Castrensis et nunc Episcopi Corbaviensis*”.¹³⁵ Csupán Ivanovich nyert magyar királyi kinevezést, a két missziós püspök nem. A konzisztoriális levéltárban található többi 7 jegyzőkönyv a Velence által kinevezett rezidens püspököké 1684 után.¹³⁶ A konzisztoriális levéltárban található 1606–1800 közötti, összesen 15 db jegyzőkönyv a rezidens raguzai püspököké.¹³⁷ Két processzus és Kollonich levelei.¹³⁸ A konzisztoriális (1656–1816 között 5 db) és datáriai (1656, 1677, 1690, 1702 stb.) archívum későbbi jegyzőkönyvei nem magyar vonatkozásúak.¹³⁹ Egy-egy levél Fabio Chigihez és Girolamo Colonnához.¹⁴⁰ Alkalmanként „*Teninen*” és „*Temnen*.”, s a vatikáni levéltári indexben is külön címszó alatt. Téves olvasat következtében utóbbi néven esetenként egészen az 1660-as évekig külön püspökségnek gondolták, például Barilli, Strasser, Vitelli és Vallata esetében. Vitelli kivételével a kinevezett főpapok a pápai bullákat is megkapták. Petrus de Orozco is, 1643-ban, de őneki nem ismerjük a processzusát. A HC IV (330) külön püspökségként hozza, ami a 17. századi hiba téves kanonizációja. „*Temnenis*” püspökségnek sem korábban, sem később nem találjuk nyomát (vö. HC V), a tévedést már a 17. század második felében felismerték Rómában. A bécsi udvar azonban továbbra is adományozta, 1687. augusztus 8-án Mátyássovsky László, 1696. április 12-én Sigray János kapta meg ezt a címet, utóbbi a szepesi prépostsággal együtt. (P. Vienna, n. 272; MNL-OL Magyar Kancelláriai Levéltár, Conceptus expeditionum (A 35), n. 244/1687; MNL-OL Magyar Kamara Archivuma, Collationes ecclesiasticae (E 229) vol. 3, fol. 10–11 és 214). A titulus a magyar Szent Korona választott püspökségei sorában élt tovább, üde színfolttal gazdagítva különleges történetüket.¹⁴¹ Csupán a *professio fidei*.

Ivanovich Pál OSPPE

1661, P. Vienna, n. 119.

Antonius de Vallata OFMObs.

1661, P. Cons., vol. 59, fol. 700–729.

*Christophorus de Roias*¹⁴⁵

1666, P. Vienna, n. 153.

Mikulich Sándor Ignác

1685, P. Vienna, n. 223.

Jaklin Balázs

1688, P. Vienna, n. 243.

gróf Esterházy Miklós Antal

1692, P. Vienna, n. 256.

Franciscus Ferdinandus Rummel

1695, P. Vienna, n. 267.

Matussek András

1707, P. Vienna, n. 307.

TRIBUNIA (TRIBUN[IC]EN.; TREBINJE)

Henricus Fastroyer

1626, P. Vienna, n. 22C¹⁴⁴

C/2 DOKUMENTUM-VÁLOGATÁS¹⁴²

I.

Pozsony, 1601. április 23.

Dallos Miklós szentelési bizonyítványa

Szuhay István választott egri püspök tanúsítja, hogy Dallos Miklós egri kanonokot, szabolcsi főesperest 1599. június 24-én Pozsonyban, a Keresztelő Szent János-kápolnában a négy kisebb rendekre, június 27-én a Szent Márton-plébániatemplomban a szubdiakonátusra, június 29-én a diakonátusra, végül a ferences Gyümölcsoltó Boldogasszony-templomban a papságra az előírásoknak megfelelően,

extra tempora pápai kiváltsága erejével felszentelte.

(ASV P. Cons., vol. 24, fol. 27r – cop.)¹⁴³

Nos Stephanus Suhay miseratione divina electus episcopus Agriensis locique eiusdem ac comitatus Heuesiensis perpetuus comes, praepositus maior metropolitae [!] ecclesiae Strigoniensis et Felliueziensis [!], camerae Hungaricae praefectus, necnon sacratissimi principis et domini, domini Rudolphi secundi, Dei gratia electi Romanorum imperatoris, semper augusti ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. regis, archiducis Austriae, ducis Burgundiae, comitis Tiroli etc, consiliarius etc. Memoriae

¹⁴² A válogatás célja meghatározóan bemutató, illusztratív jellegű. Következésképpen itt megelégszünk a szövegek közlésével, különösebb apparátust, vonatkozó – kiváltképpen biográfiai – szakirodalmat nem adunk. Ez majd az alapkutatást lezáró kötetbeli közlés feladata lesz. Ugyanez áll a különféle azonosításokra, magyarázatokra. Kivételt csupán egy-két esetben teszünk. Mindazonáltal a regesztákat igyekeztünk *interpretative* megfogalmazni, hogy a tartalom összefoglalása és a fontosabb sajátosságok megjelenítése mellett a források használatához és értelmezéséhez is megadják a fontosabb támpontokat.

¹⁴³ Az irat elkeveredett, jelenleg Sennyey István váci processzusában található.

¹⁴⁴ A III. részhez kapcsolódóan – mely rész a választott püspökségek processzusait tartalmazza – megjegyzendő, hogy az 1055. sz. indexben a P. Vienna, n. 71-nél található „*Ep. Rosonen. 2°*” bejegyzés téves, hiszen e cím viselője Ioannes Friedericus Breiner (Preiner) volt, és nem az ott szereplő, 1639-ben bécsi püspökké kinevezett Philippus Friedericus Breiner. Az 1662–1663 folyamán szerémi püspöki címet viselt Paulus de Tauris pedenai (Pedinen., Isztria) processzusa 1663-ból: P. Vienna, n. 135. Az 1680-ban szendrői választott püspökké kinevezett Gottfried Kapaun königraetzi (Reginohradicen.) jegyzőkönyve 1699-ből: *uo.*, n. 284. A bécsi nunciatúra levéltárának indexében „*Manca*” jelöléssel találjuk: „*Processus pro episcopatu (vic. apost.) Svidnicen., P. Vienna, n. 235; Processus pro episcopatu (vic. apost.) Crisien., P. Vienna, n. 236°.*”

¹⁴⁵ Személyére lásd bécsűjhelyi processzusát is (1685, P. Vienna, n. 220). – A jegyzetszámozás sorrendje ezen az oldalon az átfutó kéthasábos tördelés miatt *sic!*

commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis. Quod nos ab incarnato Christo quingentesimo nonagesimo nono supra millesimum in festo nativitatis S. Ioannis Baptistae, quod erat die vigesima quarta mensis Iunii in capella Corporis Christi ad primam tonsuram et quatuor minores; die vero vigesima septima eiusdem mensis, quae erat Dominica quarta post Pentecostem ad sacros subdiaconatus in templo parochiali divo Martino Sacro; deinde die vigesima nona praefati mensis in festo SS. Petri et Pauli apostolorum ad diaconatus; denique die secunda mensis Iulii anni suprascripti die festo visitationis gloriosissimae Virginis in templo fratrum minorum Sancti Francisci de observantia Annunciationi eiusdem Deiparae Virginis sacro in regia et libera civitate Possoniensi ad presbyteratus ordines dilectum nobis in domino Nicolaum Dallos, archidiaconum Zabolchensem et canonicum dictae ecclesiae nostrae Agriensis in pontificalibus celebrantes inter ipsa missarum solemnia servatis de iure servandis ac iuxta antiquam laudabilem et usitatem Sanctae Romanae Ecclesiae consuetudinem ex speciali indulto et gratia sanctissimi domini nostri etiam extra tempora nobis concessa et attributa promoverimus et ordinaverimus. In cuius rei fidem et evidentius testimonium praesentes manus nostrae subscriptione et sigilli nostri munimine roboratas eidem dandas duximus et concedendas. Datum Posony die tertia mensis Aprilis, anno Domini millesimo sexcentesimo primo.

Stephanus Szuhaj Electus Agriensis m.p.

2.

Nagyszombat, 1619. augusztus 24.

Dallos Miklós önéletrajza

Néhai Dallos Pál és Dorottyá katolikus szülők törvényes házasságából született, 46. életévében van, 20 éve pap, Buda-felhévízi prépost és sasvári főesperes, egykori egri nagyprépost, esztergomi kanonok. Bécsben tanult a jezsuitáknál, fokozata nincsen, papsága teljes idejét az egri káptalan székhelyén, Kassán töltötte, a Bocskai-felkelés alatt, már az ő [nagy]prépostsága idején a káptalant kiűzték onnan, mely végül Jászón telepedett le. Ott, Nagyszombatban és egyéb helyeken gyakorta prédikál a népnek.

Jól ismerik őt az esztergomi és egri kanonokok, szüleit a győri kanonokok, nemesek és polgárok.

(ASV P. Vienna, n. 6, s.f. – cop.)

Ego Nicolaus Dallos Hungarus Iauriensis promovendus ad ecclesiam cathedralem Quinqueecclesiensem ab annis compluribus per infideles occupatam filius nobilis Pauli Dallos defuncti ex honesta matrona Dorothea susceptus ambobus parentibus catholicis ortus aetatis quadragesimum sextum agens actu celebrans sacerdos viginti annorum, praepositus Felheviziensis Sanctissimae Trinitatis Thermanum Budensium et archidiaconus Sasuariensis, olim vero praepositus maior Agriensis et lector Strigoniensis. Viennae Austriae apud patres societatis Iesu studiis versatus sine ullo gradu propter gentis consuetudinem, ac toto sacerdotii mei tempore in residentia capituli Agriensis Cassouiae, inde vero expulso capitulo per insurrectionem Boskaianam me promovendo tunc praeposito Agriensi existente idemque capitulum post decennale exilium Jassouiam ad modernam residentiam

dicti capituli Agriensis redeunte ibidem Jassouiae ac praeterea multis annis Tyrnauiæ in residentia capituli Strigoniensis ac passim in aliis locis frequens in concionibus ad populum, intime notus a canonicis capitulorum Strigoniensium et Agriensium, aliisque viris probatis, cuius itidem parentes cogniti sunt a canonicis Iauriensibus e nobilibus ac civibus similiter Iauriensibus. In quorum praemissorum testimonium propriam meam syngrapham manu subscriptam dedi Tyrnauiæ die in festo S. Bartholomaei apostoli anno Domini millesimo sexcentesimo decimo nono.

Idem qui supra Nicolaus Dallos m.p.

3.

Bécs, 1623. július 20.

báró Sennyey István önéletrajza

Sennyey Pongrác és Dobssay Anna katolikus szülők gyermeke. Apja katolikus hite miatt elhagyni kényszerült Erdélyt, a Királyságban hunyt el. Ő maga Küküllőváron született, 8. életévében a kolozsvári jezsuitákhoz adták. Apját hit- és királyhűsége miatt bebörtönözték, a császári csapatok ugyan kiszabadították, ám végül mind a jezsuitáknak, mint önekik el kellett hagyniuk Erdélyt. Prágába mentek, ahol a Nagyboldogasszony-társulat tagja lett, majd szülei kívánságára a jezsuiták Ingolstadtba vitték tanulni. Ott 3 évnél tovább tartózkodott, egészen a retorikáig folytatta tanulmányait és tagja lett a Gyümölcsoltó Boldogasszony-társulatnak. Bécsbe két jezsuita hozta vissza, ahol ismét a Nagyboldogasszony-társulat tagja lett, elvégezte a retorikát, logikát és szinte a teljes fizikát. Be kívánt lépni a Jézus Társaságba, szülei azonban 20. életévében váratlanul magukhoz rendelték, ám sosem tűnt el belőle a vágyakozás az egyházi élet iránt. Otthon alig 7 hónapig maradt, amikor is a protestánsok cselvetései miatt Báthory Gábor fejedelem apját halálra kerestette, ezért javait hátrahagyva az egész család a szatmári határra menekült, ahol az uralkodó háromévi kegydíját érdemelte ki. Végül apja a szentségekkel megerősítve 1613-ban elhunyt, ő pedig a családi ügyekben II. Mátyás udvarába ment, ahol feléledt benne hivatásának korábbi gondolata. Ezért főpásztorra, Csiky István szendrői püspök 1616 márciusában pozsonyi házában feladta neki a kisebb rendeket, majd ugyanazon nap a ferences templom Szűz Mária-kápolnájában alszerpappá szentelte, 25 éves korában. Az április 23. előtti vasárnap ordináriusa szokásos engedélyével, az esztergomi érsek parancsára a Szentszéktől kapott *extra tempora* szentelési fakultása erejével április 25-én Telegdy János (akkor váradi püspök) szentelte áldozópappá az irányában elkötelezett Homonnai Drugeth György szolgálatának titulusára. Első szentmiséjét Úrnapján mutatta be Ungváron, majd a Bécstől másfél napi járásra fekvő magyarországi birtokára ment. Ott lelkipásztori gondozása alá vette a protestáns rokonai által lerontott Szent Bertalan-plébániát, és jobbágyait a katolikus hitre vezette. Innen az esztergomi főkáptalannak a gömöri főesperes halála miatt megüresedett stallumára nevezte ki Pázmány Péter esztergomi érsek. A káptalanban szemináriumi prefektus, Bethlen hadjárata idején a káptalan ereklyéit és kincseit ő menekíti Stájerországba. Számos szolgálatot végzett az uralkodó és az ország számára, követségekben is járt, majd Pázmány parancsára elvállalta a soproni városplébánosságot, nehogy a város a plébános halála után protestáns kézre jusson. Az Almássy Pál halála miatt bekövetkező áthelyezések nyomán boszniai választott püspök lett, és Lépes Bálintot, aki idős kora miatt már nem tudott Regensburgba menni az udvarral, helyettesítette a kancellárságban. Halála után

Dallos Miklós lett a győri püspök, így kerülhetett most ő Vác élére.

(ASV P. Cons., vol. 24, fol. 31r–32r – orig.)

Ego Stephanus Sennyey de Kis Sennie electus ad ecclesiam titularem Vazciensem filius illustris Pancratii Sennyey liberi baronis ex generosa Anna Dobssay ambobus catholicis, patre quidem in exilio pro fide catholica ex Transsylvania pulso in ditone regni Ungariae pientissime defuncto, matre adhuc superstite

oriundus. Natus in Transsylvania et arce parentum propria Küküllővár vulgo nominata, octavum aetatis annum attingens patribus societatis Iesu Claudipolim educandus traditus sum, ubi rudimentis literarum institutus ex factione haereticorum regni Transylvaniae tum ob religionem tum servatam fidem maiestati imperatoris Rudolpho; parente cum aliquot aliis magnatibus in vincula convicto, et tandem armis per Caesarem liberato, cuius etiam a consiliis et sibi addictissimis erat, ingravescentibus bellorum periculis pulsus etiam patribus societatis, interruptis studiis aliquamdiu in regno Hungariae permansi, a matre postea medio reverendi patris Georgii Kaldy societatis Iesu sacerdotis annum agens duodecim, huc Viennam ad patres itidem societatis Iesu sum transmissus sub quorum cura a principiis usque ad syntaxim educatus extiti. Orta porro rebellione Bozkaiana et parentibus meis ob fidelitatem Caesari conservatam et religionem catholicam avite veneratam denuo Transsylvania eiectis et pulsus Pragam a patre ad Caesarem profecto in congregationis nihilominus minoris albo aliquot annis gloriosissimae Virginis sub titulo Assumptionis antea existens sum deductus Pragae aliquantum moratus Ingolstadium continuandi studiorum causa ex ordinatione parentis per patres societatis transmissus: ubi ultra triennium sub disciplina eorundem patrum in convictu permansi ad rhetoricam parentibus ita volentibus. Cum ibidem toto illo tempore sodalitate sanctissimae Virginis coeli reginae sub titulo Annunciationis nomen deditum habuissem praefectique officio functus fuisset, Viennam duobus societatis Iesu patribus ad latus existentibus redii. Ibidem de novo maiori sodalitati sub titulo Assumptionis inscriptus rhetorica, logica et fere ipsa physica absoluta delatus de ingressu religionis apud parentes, anno aetatis vigesimo inopinate ad propria sum reductus, qua quidem in delatione, quamvis determinatam voluntatem non habuissem, affectus tamen vitae ecclesasticae haud quaquam defuit. Domi porro cum septem vix fuisset mensibus ex invidia et factisque haereticorum, cum parens ad necem per haereticorum principem Bathorem quaeretur, auxilio divino mirabiliter ereptus, ego una cum matre omnibus bonis spoliatus post multas miseras et calamitates iterum in Hungariam veni, et in confinio Zattmariensi sub corona Hungariae tribus annis stipendia Caesaris Matthiae merui. Tandem parente iam plusquam sexagenario optime deposito et sacramentis omnibus munito in anno Domini 1613 in Domino [fol. 3rv] obdormiente causa negotiorum familiae meae ad latus Caesaris divi Mathiae me conferens priores resumpsit cogitationes.

Quare per ordinarium meum reverendissimum dominum Stephanum Cziky tunc episcopum Samandriensem et apostolica autoritate administratorem in pontificalibus Transylvaniensem in Dominica Sitentis¹⁴⁶ anno 1616 aetatis vero anno 25 Posenii mane in propriis aedibus eiusdem reverendissimi quatuor minoribus initiatus, tandem eadem die sub sacro apud patres sancti Francisci de observantia in capella ad latus ecclesiae beatae Virginis subdiaconatus suscepi ordinem, superstite

¹⁴⁶ 1616. március 20. A *Sitientes venite* tulajdonképpen a *Laetare* vasárnap utáni szombat. Az azt követő vasárnap gyakoribb neve *Iudica*.

adhuc eodem reverendissimo et nunc episcopo Transilvaniensi. Deinde Dominica proxima ante festum Sancti Adalberti, quae vigesima tertia Aprilis ad gradum diaconatus ex licentia solita ordinarii iussu reverendissimi domini archiepiscopi Strigoniensis¹⁴⁷ a sede apostolica licentia hac super de re obtenta et habita extra tempora ab illustrissimo et reverendissimo electo nunc archiepiscopo Colocensi tunc episcopo Varadiensi promotus sum. Sicut etiam presbiteratus gradum 25 Aprilis anno supradicto per eundem reverendissimum nunc Colocensem archiepiscopum tunc Varadiensem episcopum ritu supradicto suscepi. Usus titulo mensae illustrissimi comitis Georgii Homonnay mihi addictissimo. Peractis primitiis in Unguar ipso festo Corporis Christi proximo post ordines susceptos ad propria bona avitica unius et mediae diei itinere Vienna Austriae in Hungaria distante redii, ubi parochia Sancti Bartholomaei apostoli a consanguineis quibusdam haeretica pravitate non tantum miseram verum omnino obrutam reperiens curam priorum subditorum suscepi, quibus ad avitae religionis devotionem reductis ad illustrissimo ac reverendissimo domino archiepiscopo Strigoniensi in virtute sanctae obedientiae per decessum admodum reverendi domini t. Gubasersy [!] archidiaconi Gómőriensis¹⁴⁸ et canonici ecclesiae metropolitanae Strigoniensis vocatus eidem succedere debui.

Quo in capitulo praefecturam seminarii gerens subortis Bettlenniticis [!] tumultibus a patribus sacrarum reliquiarum et clenodiorum conservator constitutus versus Styriam migrare una cum sacris rebus debui. Quibus bono loco constitutis variis servitiis tum penes suam maiestatem Caesaream, tum apud regnicolas operam dare debui, legationibus etiam fungi coactus, et dum maxime saevitia haeticorum fureret, defuncto parochia regiae civitatis Soproniensis, monitu reverendissimi et illustrissimi archiepiscopi Strigoniensis ne in manu haeticorum parochia deveniret, eam quoque provinciam suscepi. Cui dum anno uno praefuissem defuncto reverendissimo Paulo Almassi episcopo Vaciensi eum episcopatum [fol. 32r] reverendissimo Nicolao Dallos obtinente eidem reverendissimo Thoma Balasffy tunc Bosznensi succedente titulo episcopatus Bosznensis indignus capellanus a sua maiestate Caesarea et regia sum decoratus. Reverendissimo autem et illustrissimo domino Valentino Leepes electo archiepiscopo Colocensi administratore episcopatus Iauriensis senio confecto cum ipse reverendissimus ob corporis imbecillitatem iter in conventum Ratisbonensem ex officio cancellarius sui continuare non posset, vices eiusdem domini agere ex mandato

¹⁴⁷ A prímási szék 1616 tavaszán üresedésben volt. A helyes évszám talán inkább 1617, elírás történetet. A fentebb említett Szent Adalbert-ünnep ekkor hétfőre esett, 1616-ban szombatra. A *Dominica ante festum* formula használata a *post festum* helyett a hétfői napot valószínűsíti. A szóhasználatból az is következik, hogy nem Forgách bíborosról esik szó a szenteléssel kapcsolatban, hanem Pázmányról. (Következésképpen Sennyey 1592-ben született, és 1600-ban kezdhetette meg kolozsvári tanulmányait.)

¹⁴⁸ A 't.' szigla feloldása vélhetően Tamás. A névalak valószínűleg torzult. KOLLÁNYI FERENC archontológiájában még csak hasonló nevű kanonokot sem találunk, és olyat sem, aki az 1618 tavasza (Sennyey kanonoki kinevezése) előtti hónapokban halt volna meg (*Esztergomi kanonokok* 1100–1900, Esztergom 1900, 182skk).

suae maiestatis Caesareae debui, quo etiam tempore vita functo in episcopatum Iauriensem reverendissimo domino Nicolao Dallos tunc electo Vacienti succedente, eiusdem domini Vacientis titulo et officio aulae cancellarius Hungariae sum donatus. Et haec fere dierum vitae meae paucorum et satis malorum ratio est. In quorum praemissorum fidem et testimonium praesentium manu mea subscripsi et usuale sigillum meum impressi. Viennae Austriae die vigesima Iulii anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo tertio.

[*m.p.*]

Idem Stephanus Sennyey de kis Sennyey electus ad episcopatum Vacientem [*L.S.*]

4.

Sopron, 1625. november 30.

Nagyfalvi Gergely önéletrajza

Apja néhai Ember Ferenc, anyja Katalin, mindketten katolikusok, 50. életévében jár, 20 éve pap, zalavári és kapornaki apát, győri őrkanonok, filozófiai és teológiai tanulmányait Rómában végezte, Győrben, Szombathelyen és sok más helyütt gyakorta prédikált a népnek.

(ASV P. Vienna, n. 19 – *m.p.*)

Ego Gregorius Nagyfalui Ungarus nominatus episcopus Sirmiensis filius Francisci Ember defuncti ex honesta matrona Catarina susceptus ambobus parentibus catholicis ortus aetatis quinquagesimum agens actu celebrans sacerdos viginti duorum annorum, abbas de Salavar et Kapornok, custos et vicarius Iauriensis, Romae philosophiae et theologiae studia absolvens in residentia capituli Iauriensis et Sabariae aliisque locis frequens in concionibus ad populum habitis praemissorum testimonium praesentem meam syngrapham manu mea subscriptam dedi. Soprony ultima Novembris anno 1625.

[*m.p.*]

Idem Gregorius Nagifalui

5.

Győr, 1632. április 28.

Iváczy János akadémiai, szentelési bizonyítványa

Dávid Pál veszprémi püspök pecsétes okiratban tanúsítja, hogy látta és olvasta Iváczy János választott tinini püspök gráci akadémiai bizonyítványát, melyet az aktuálisan Esterházy Miklós mellett tartózkodó Hajnal Mátyás adott ki, és úgy értesült, hogy a néhai Forgách Ferenc bíboros szentelte őt fel a pozsonyi Szent László-kápolnában.

(ASV P. Vienna, n. 41, s.f. – *cop.*)

Ego Paulus David de Felistal episcopus Wesprimiensis locique eiusdem comes perpetuus, ac sacrae Cesareae regiaeque maiestatis consiliarius, notum facio omnibus, quibus expedit universis, quod ego testimoniales litteras super absolute philosophiae

cursus in Academia Graecensi reverendissimi domini Ioannis Iuancy electi episcopi Tininiensis admodum reverendi Patris Mathyae Haynal societatis Iesu presbyteri nunc ad latus illustrissimi domini palatini regni Hungariae existentis viderim et legerim. Intellexi praeterea illum ab eminentissimo quondam Francisco Forgatio de Gimes cardinali in capella Sancti Ladislai Possony omnes sacros ordines rite et legitime suscepisse. In cuius fidem et testimonium praesentes dandas duxi et concedendas manus et sigillones obsignatas. Datum Iaurini, die 28 Aprilis anno Domini 1632.

6.

Róma, 1645. július 6.

Jakusith György akadémiai és szentelési bizonyítványa

Antonio Casilio a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* rektora tanúsítja, hogy számos évvel korábban Jakusith György az intézményben tanult és dicséretes magatartást tanúsított. Rómában Pázmány Péter szentelte pappá, akinek közbenjárására VIII. Orbán tiszteletbeli pápai kamarássá nevezte ki, majd távozott a kollégiumból.

(ASV P. Cons., vol. 44, fol 25^{rv} – cop.)

Antonius Casilius societatis Iesu collegii Germanici et Ungarici in urbe rector. Fidem facimus atque his patentibus litteris testamur reverendissimum dominum, dominum Georgium Iacosich dioecesis Nitriensis ante multos annos ad collegium Germanicum et Hungaricum venisse, in eoque laudabiliter morum integritate vixisse, studii operam per aliquot annos dedisse, donec ad sacrum presbiteratus ordinem ab eminentissimo cardinale Petro Pasma archiepiscopo Strigoniensi ex dispensatione apostolica hic Romae promotus, intercessione eiusdem eminentissimi cardinalis [fol. 25^v] ab Urbano VIII in numerum cubiculariorum honoris, ut vocant, adscriptus e collegio discessit. In quorum fidem has manu nostra subscriptas et solito nostri Collegii sigillo munitas dedimus. Romae apud S. Appollinarem die sexta Iulii 1645.

Antonius Casilius L.S.

7.

Pozsony, 1646. július 29.

Macripodari Jácint jövedelemigazolása

Lippay György esztergomi érsek tanúsítja, hogy Macripodari Jácint, a magyar Szent Korona szkopjei címzetes püspökének a Magyar Kamara bevételeiből 500 birodalmi tallér évdíja, a tihanyi apátságból szintén ugyanennyi jövedelme van, ami biztosítja püspökhöz méltó megélhetését.

(ASV P. Vienna, n. 82, s.f. – cop.)

Nos Georgius Lippay miseratione divina archiepiscopus metropolitanae Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas Hungariae, legatus natus, summus et secretarius cancellarius ac sacratissimae Caesariae regiaeque maiestatis intimus consiliarius. Damus pro memoria, quibus expedit universis. Quod cum sacra Caesarea regiaeque maiestas, dominus noster clementissimus attentis et

consideratis eximiis virtutibus ac meritis reverendissimi in Christo patris Hyacinti Macripodari eidem iurispatronatus sacrae regni Hungariae coronae episcopatum titularem Scopiensem benigne contulisset, ut statum suum commode sustinere eique respondere posset, adiunxit ex proventibus camerae Hungaricae quingentos talleros imperiales annuatim pendendos, ac insuper etiam abbatiam Tihaniensem in regno Hungariae, cuius proventus similiter ad quingentos imperiales se extendere poterunt, cuius suae provisionis et mensae, cum instanter a nobis testimonium petiisset, eidem dandum duximus et concedendum. Datum in Aula nostra archiepiscopali Posony, 29 Julii Anno 1646.

Georgius Lippay
archiepiscopus Strigoniensis

8.

[Bécs, 1646]

Macripodari Jácint kérvénye és önéletrajza

I. A domonkos szerzetes kéri Camillo Melzi nunciustól a kánoni kivizsgálás megindítását a néhai Hieronymus Strasser lemondása miatt megüresedett szkopjei püspökségre. II. Macripodari Jácint Khiosz szigetén született nemes és katolikus szülőktől. Filozófiát és teológiát a párizsi reformált kolostorban tanult, örökfogadalmát a khioszi konventben tette le 1628. november 11-én. Rendje igehirdetője olasz, francia és görög nyelven azon a vidéken 8 éven keresztül. A khioszi konvent vikáriusa, és konstantinápolyi helyettes-vikárius generális. Mindezt a bécsi konvent priorja tanúsíthatja szerzeteseivel együtt, akik között 6 hónapot lakott. A szkopjei püspökség állapotáról Rudolf Schmid konstantinápolyi császári követ, Giacomo Nazarro misszionárius, Christoforo Marianovich és Niccolò Bratutti szolgálhatnak információval.

(ASV P. Vienna, n. 82, s.f. – orig.)

I.

Illustrissimo et reverendissimo signore, signore et patrone colendissimo

Supplica humilmente vostra signoria illustrissima il padre Giacinto Macripodari Dominicano nominato dalla sacra Cesarea maestà per vescovo titolare di Scopia, vacando detto vescovato per la resignazione^a di monsignore quondam Geronimo Strasser, acciò si compiaccia commandare si facci il processo canonico per il detto padre Giacinto, perché possa ricevere la confermazione del detto vescovato dalla santità di nostro signore, del che ne resisterà sempre obligatissimo a vostra signoria illustrissima et reverendissima, quam Deus Optimus Maximus etc.

[*m.p.:*]

Di vostra signoria illustrissima
et reverendissima

humilissimo servo
fr. Giacinto Macripodari Dominicano

^a Utána s.k. beszúrva: 'morte'.

II.

Il padre Giacinto Macripodari lettore et predicatore del ordine di S. Domenico, nativo del isola di Scio nel Arcipelago, di parenti nobili sempre catholici Romani, ha fatti i suoi studii di filosofia et theologia in Francia nella città di Parigi nel convento della riforma, fatta la sua professione nel convento di Scio l'anno 1628 adì 11 novembre. Predicatore ordinario per octo anni in quelle parti nella lingua Italiana, Francese et Greca, fatto vicario del suo convento di Scio et vicevicario generale di Constantinopoli: di tutto ciò possono far indubitata fide, per sei mesi incirca che si è trattenuto, quanto al stato religioso il padre priore del convento di Vienna con tutt' il suo convento. Per il stato della chiesa di Scopia per esser in partibus infidelium, et di tutto quello si è detto di sopra il signore Ridolfo Smid già residente di sua maestà Cesarea, il padre Gia[como] Nazarro missionario apostolico, Christoforo Marianouiz, Nic[colò] Brattuti, ...di sua maestà Cesarea, ^b Il signore cancellario d'Hungaria monsignore vescovo Vesprimiense.

^b Innentől s.k.

9.

Bécs, 1652. március 23.

Francisci András jövedelemigazolása

Lippay György esztergomi érsek Francisci András választott szerémi püspök kérésére igazolja, miután az esztergomi Szent Tamás-hegyi prépostságot neki adományozta, melyből „könnyen” évi 800 biródalmi tallér jövedelme is származhat, hogy a jövedelem biztosítja püspökhöz méltó megélhetését.

(ASV P. Vienna, n. 102, s.f. – orig.)

Georgius Lippay de Zombor, archiepiscopus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas Hungariae, legatus natus, summus et secretarius cancellarius ac sacrae Caesareae regiaeque maiestatis intimus consiliarius etc. Postulavit a nobis reverendissimus pater Andreas Francisci, electus episcopus Sirmiensis, quatenus pro obtinenda apud sanctam sedem apostolicam praedicti sui titularis episcopatus confirmatione testimonium ipsi daremus, esse videlicet aliunde sufficienter illi provisum de congruo annuo proventu, quo titularis huius episcopatus dignitatem honeste sustinere possit. Proinde per praesentes testimonium ei damus, videlicet ipsi esse sufficienter provisum in ecclesia nostra metropolitana et capitulo Strigoniensi, ubi eidem patri Andreae praeposituram Sancti Thomae et canonicatum contulimus, unde facile octingentos talleros imperiales in redditibus annuis percipiet. Datum Viennae, die vigesima tertia mensis Martii, anno domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo.

[*m.p.:*]

Georgius Lippay

archiepiscopus Strigoniensis [*L.S.*]

I O.

*Nagyszombat, 1663. június 23.
Jaklin Balázs filozófiai bizonyítványa*

Topor Ferenc teológiai doktor, a nagyszombati érseki egyetem kancellárja bizonyítja, hogy Jaklin Balázs elvégezte filozófiai tanulmányait.
(ASV P. Vienna, n. 243, s.f. – *cop.*)

Nos Franciscus Topor e societate Iesu, sanctissimae theologiae doctor, necnon
almae archiepiscopalis universitatis Tyrnaviensis cancellarius.

Te generosum ac eruditum dominum Blasium Jaklin, artium liberalium et philosophiae baccalaureum coram nobis ac reverendis patribus examinadoribus doctoribus de inclyta facultate philosophica ad id deputatis praemisso de more diligenti et rigoroso examine concordibus votis approbatum et admissum pronunciamus ac declaramus, dantes et concedentes tibi facultatem, licentiam simul ac doctoratum servatis tamen servandi in eodem studio philosophico accipiendi. In quorum fidem haec, ut vocant, bona nova, solito nostro sigillo et propriae manus subscriptione communitivimus.

Tyrnaviae ex collegio academico societatis Iesu, die 23 Iunii Anno 1663.

Franciscus Topor m.p.
Franc[iscus] Vssroczavi [!/?]

I I.

*Szakolca, 1664. október 14.
Bársony György keresztelési anyakönyvi kivonata*

Rodek György szakolcai plébános tanúsítja, hogy lovasberényi Bársony György választott váradi püspök, szepesi prépost 1626. március 3-án nemes és katolikus szülőktől, Bársony Jánostól és Csorba Anától született az esztergomi főegyházmegyéhez tartozó, Nyitra vármegyében található Péterfalva, a család nemesi kúriájában. Keresztszülei Pápay György és Szőrény Zsuzsanna voltak.
(ASV P. Vienna, n. 144, s.f. – *orig.*)

Anno 1626 die 3. mensis Martii natus est reverendissimus dominus Georgius Barsony de Louas Berény electus episcopus Varadiensis, praepositus Scepusiensis parentibus nobilibus, honestis et catholicis, patre Ioanne Barsony et matre Anna Chorba in archidioecesi Strigoniensi, comitatu Nitriensi, possessione Péterfalua, in curia nobilitari eorundem. Patrino nobili Georgio Papay, Matriona Zuzanna Szőrény. Ista testo ego.

Szakolczae die 14. Octobris Anno 1664.

[*m.p.*]

Georgius Rodek archidiaconus Nitriensis, canonicus Strigoniensis, et pro tempore decanus regiae liberaeque civitatis Zakolchiensis m.p.

12.

Róma, 1667. szeptember 20.

Jaklin Balázs teológiai bizonyítványa

Aloysio Spinola, a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* rektora bizonyítja, hogy Jaklin Balázs elvégezte a 4 év teológiát és közben dicséretes magatartást tanúsított.

(ASV P. Vienna, n. 243, s.f. – *cop.*)

Aloysius Spinula societatis Iesu

Collegii Germanici et Ungarici in urbe rector

Ut eorum qui pietatis ac religionis catholicae studio incensi ad nos veniunt, nostraeque curae ac fidei committuntur, quantum in nobis est dignitati consulamus, propterea fidem facimus atque his praesentibus litteris testamur reverendum dominum Blasium Jacklin Ungarum dioecesis Strigoniensis sacerdotem in hoc almae urbis collegio Germanico et Ungarico per quatuor annos sedis apostolicae alumnum fuisse, quos sacrae theologiae scholasticae studii sine ulla interruptione diligenter impendit. In avita vero maiorum nostrorum fide ac religione, bonis moribus, sacerdotali integritate, sacramentorum administratione variisque pietatis exercitationibus, ita se gessit, ut et nobis charus semper extiterit, et non mediocri patriae emolumento futurus speretur. Quam ob rem cum iam in Ungariam proficiscatur, ut suos in vineam Domini conferat labores, nos qua illum benevolentia nobiscum morantem complexi sumus, eadem discedentem paterne prosequimur, ac omnibus ad quos pervenerit in Domino commendamus. In quorum fidem has manu nostra subscriptas et collegii sigillo obsignatas dedimus. Romae ad S. Apollinarem hac die 20 mensis Septembris 1667.

Aloysius Spinula rector m.p. L.S.

13.

Szombathely, 1677. november 17.

Széchényi György Francesco Buonvisi nunciushoz

Már 13 éve szeretné elnyerni kalocsai érseki megerősítését, de hiába, 10 éve pénzt is küldött, melyet értékcsökkenve kapott vissza. A győri püspökség megtartása nem okozhat akadályt, hiszen elődei mind valamelyik püspökséget birtokolva álltak az érsekség élén. A fő akadályt Szelepchény primás képezi, a római ágens mindenben tőle függ. Kéri a nuncius hathatós közbenjárását.

(ASV P. Vienna, n. 185, s.f. – *orig.*)

Excellentissime Domine

Iam tredecim annis laboro pro confirmatione mea Colocensi, et non obtineo, miseram pecuniam ante decem annos, remisérunt cum defalcatione. Misi ante annum etiam quidquid petierunt, de plus, quam mei praedecessores dederunt, sed nihil fit. Petunt nescio quid pro retentione episcopatus Iauriensis, nova res, imo vexatio, nunquam hactenus audita, cum nunquam fuerit archiepiscopatu ille sine episcopatu aliquo, postquam Colocsa occupata fuit a Turcis. Ex voluntate certe

illustrissimi domini archiepiscopi Strigoniensis, a quo totaliter dependet et instruitur agens noster Romae, nunquam illam confirmationem obtinebo. Cur hoc? Multa possem scribere, iam tacere volo. Supplicio humillime vestrae excellentiae, dignetur promovere hanc meam causam et scribere efficaciter in urbem. Tandem aliquando habeam, quod iustissime, simul humillime a tanto tempore peto. In reliquo Eandem diutissime bene valere desidero. Datum Sabariae die 17 Novembris Anno 1677.

Excellentiae vestrae
humillimus capellanus

[*m.p.:*]
Georgius Szécseni
episcopus Iauriensis

[*a tergo:*]

Illustrissimo et reverendissimo domino, domino Mario [!] Dei et apostolicae sedi gratia archiepiscopo Thessalonicensi, sanctissimi domini nostri Innocentii papae undecimi praelato domestico et assistenti, eiusdemque ac dictae sanctae sedis apostolicae apud sacram Caesaream maiestatem Leopoldum in imperatorem electum, necnon per Germaniam, Hungariam, Bohemiam, Austriam, Styriam etc. universumque Romani Imperii districtum cum facultate legati de latere nuntio, domino mihi observandissimo. Viennae [L.S.]

14.

Szepeshely, 1677. március 12. és május 12.

Luzsénszky Joachim Francesco Buonvisi nunciushoz

I. Kéri a nunciustól a kánoni kivizsgálás megindítását. 70 évet meghaladó kora, a leselkedő veszedelmek, a költségek, de leginkább előde egri megerősítésének elhúzóda hátráltatták idáig ebben. II. Kora miatt nem tud személyesen Bécsbe utazni, hiteles másolatban küldi a kánoni kivizsgáláshoz szükséges iratokat. Az uralkodói kinevezést, Pázmány Péter, Lósy Imre, Lippay György és Szelepchény György adományozó iratait. Utóbbinak a Szepességben helynöke. A váradi püspöki kinevezést 48 éves papi szolgálat után kapta meg. Doktorátusa nincsen, mivel Magyarországon nem szokás nyilvános aktussal ilyen fokozatot szerezni.

(ASV P. Vienna, n. 198, s.f. – *orig.*)

I.

Excellentissime ac reverendissime domine, domine patrone gratiosissime!

Adepto ex benigna suae maiestatis Caesareae collatione episcopatus Varadiensis titulo, licet in propria eiusdem episcopatus dioecesi sub iugo Turcarum una cum basilica episcopali gemente munia episcopalia obire nequirem, animabus tamen ad praeposituram meam Scepusiensem pertinentibus succurrere volens nihil magis in votis habui, quam ut me adgeniculantem excellentissimae dominationi vestrae praesentem factoque processu confirmationem a sanctissimo nostro per recommendationem excellentiae vestrae implorem. Quem quidem conatum meum, licet

et virium plusquam septuagenariarum debilitas, et loci distantia itinerumque praesertim sub moderni regni huius revolutionibus pericula, item exiguorum bonorum desolatio hactenus retardabat, nihilo minus aliorum etiam (quoad expensas) imploratis auxiliis haec omnia in quantum senectus mea permisisset, auxiliante Deo superare intendissem, nisi praedecessori mei ad episcopatum Agriensem promoti translatio necdum instituta intentionem meam praepediret. Ac proinde supplico humillime, dignetur intellectis serioris adventus mei rationibus me capellanorum suorum minimum in gratia et patrocinio suo conservare, manens quoad vixero

eiusdem excellentissimae ac reverendissimae dominationis vestrae

Scepusy 12 Martii 1677

servus et capellanus obsequentissimus

[*m.p.:*]

Ioachimusz Luzensky

el. episcopus Varadiensis, praepositus Scepusiensis m.p.

II.

Excellentissime ac reverendissime domine, domine patrone gratiosissime!

Acceptis gratiosissimis excellentissimae ac reverendissimae dominationis vestrae litteris, in quibus mecum dispensare dignatur, quatenus ob respectum grandaevae et valetudinariae aetatis meae non personaliter, sed per authentica tantum Caesareae nominationis paria pro instituendo processu coram excellentia vestra compaream. Transmitto itaque humillime non solum alte nominatae suae maiestatis Caesareae pro episcopatu Varadiensi nominationis, sed etiam omnium aliorum collationum paria, ex quibus informari dignabitur excellentissima ac reverendissima dominatio vestra, quomodo gradatim, imprimis per eminentissimum quondam dominum, cardinalem Petrum Pazmany, postmodum vero Emericum Lozy et Georgium Lippay, ecclesiae Strigoniensis archiepiscopos ad diversas praebendas et beneficia ecclesiastica promotus fuerim. Nunc autem post exantlatos in vinea Domini quadraginta octo presbyteratus mei annos, siquidem sua maiestas Caesarea praefatum episcopatum Varadiensem olim satis amplum, nunc autem sub iugo Turcico ex integro iam gementem, mihi una cum annexa praepositura Scepusiensi clementer conferre dignata sit, partesque istae labe haeretica infecta iam vero auxiliante Deo sub auspiciis celsissimi ac reverendissimi principis, domini, domini Georgy Szelepcheny, archiepiscopi Strigoniensis (cuius his in spiritualibus vicarium ago) ad gremium sanctae matris ecclesiae reduci coeptae, episcopo consecrato indigeant. Excellentissimum ac reverendissimum dominationem vestram obnixissime rogo, dignetur iuxta oblatam mihi nuper gratiam in obtinenda apostolica confirmatione processuque superinde instituendo gratiose patrocinari. Episcopus, qui a me fidei professionem excipiat vicinior non est reverendissimo domino, Georgio Barsony, episcopo Agriensi. Quo vero ad testimonium doctoratus, quadrien-

nalem speculativae theologiae cursum absolvi quidem, quia tamen in patria hac non fuerat moris publico actu doctoratum suscipere, titulum istum mihi arrogare non possum. His me gratiae et favori excellentissimae dominationis vestrae submississime commendans, maneo

excellentissimae ac reverendissimae dominationis vestrae
 servus et capellanus obsequentissimus
 [m.p.:]
 Ioachimus Luzensky
 el. episcopus Varadiensis,
 praepositus Scepusiensis m.p.

Datum in praepositura Scepusiensi, die 12 Maii Anno 1677.

15.

Bécs, 1678. március 22.; 30.; április 30.

Ferdinand Eboanger SĴ a nunciátúra auditoráboz

I. Küldi azok nevét, akik Pálffy Ferdinánd egri processzusában tanúként közreműködhetnek. II. Sok minden nem változott Egerben az elmúlt években, fel lehetne használni a megelőző processzus vallomárait az egyházmegyéről. Szentiványi Márton rektor mindazonáltal küldött egy egri egyházmegyes nővéndéket. Szelephény primás nincs Bécsben, írni fog neki a Pálffy csanádi püspöki szentelési bizonyítványa ügyében. III. Küld 60 forint taksát Pálffy nevében, és megírja, hogy hozzá méltó összeget várnak tőle, melyet minden bizonnyal meg is fog adni, ha Bécsbe jön a magyar ügyek tanácsosi konferenciájára.

(ASV P. Vienna, n. 196, s.f. – m.p.)

I.

Reverendissime et clarissime domine, domine observandissime

Ut processus pro reverendissimo et illustrissimo comite Ferdinando Palffy, episcopo Agriensi accelerari possit, sufficientem notitiam de episcopatu et persona per examen habendam puto

a reverendo patre Adamo Aboedt, praeposito domus professae
 patre Cornelio Gentilotto
 patre Ferdinando Ehoanger
 patre Martino Szentiuani
 patre Stephano Pominoreski
 vel ab aliis plerisque patribus societatis Viennae degentibus, quos celsissimus princeps, nuntius apostolicus advocare dignabitur. Expecto determinationem eorum, uti et diei et horae, qua examinandi comparere debeant. Semper autem manebo reverendissimae dominationis vestrae

humillimus servus

Ferdinandus Ehoanger m.p.

Ex domo professa 22 Martii

[*a tergo:*]

Reverendissimo domino, domino nuntiaturae apostolicae generali auditori
(tit.) [L.S.]

II.

Reverendissime et clarissime domine, domine observandissime

Cum nullus patrum nostrorum meliorem informationem de Agriensi dioecesi dare possit, quam praeteritis annis in processibus similibus relatae fuerint, credo ex his sufficiens responsum ad interrogatorium formari posse: maxime dum nihil interea in dicta dioecesi immutatum sit. Mittet nihilominus pater Szentiuani Pazmanianum alumnum illius dioecesis ad obsequia reverendissimae dominationis vestrae.

Celsissimus archiepiscopus Strigoniensis non est Viennae. Scribam proinde cras Ponium pro attestazione de die consecrationis illustrissimi Czanadiensis.

Commendo me humillime et maneo
reverendissimae dominationis vestrae

humillimus servus

Ferdinandus Ehoarger m.p.

Ex domo professa 30 Martii.

[*a tergo:*]

Reverendissimo domino, domino nuntiaturae apostolicae generali auditori
(tit.) [L.S.]

III.

Reverendissime et clarissime domine, domine observandissime

Mitto per famulum meum taxam sexaginta florenorum nomine illustrissimi et reverendissimi Neo-Agriensis episcopi, Ferdinandi Palffy, huic vero scribo aspectari honorarium tali episcopo dignum, quod ipse sine dubio proxime coram tradet, cum sit Viennam evocatus ad conferentias Hungaricas. Interea rogo processum mihi concredi, si iam signatus est, me vero constanti affectu foveri, qui sum

reverendissimae dominationis vestrae

humillimus servus

Ferdinandus Ehoarger m.p.

Ex domo professa 30 Aprilis

[*a tergo:*]

Reverendissimo domino, domino nuntiaturae apostolicae generali auditori
(tit.) [L.S.]

16.

Bécs, 1678. április 24.

Pálffy Ferdinánd püspökszentelési igazolása

Szelepchény György esztergomi érsek igazolja, hogy 1673. május 23-án a pozsonyi Szent Márton-dómban csanádi püspökké szentelte.

(ASV P. Vienna, n. 196, s.f. – orig.)

Nos Georgius Szelepchény, miseratione divina ecclesiae metropolitanae Strigoniensis archiepiscopus, locique ac comitatus eiusdem supremus et perpetuus comes, primas regni Hungariae, legatus natus, summus et secretarius cancellarius, sacrae Caesareae regiaeque maiestatis intimus consiliarius, necnon per dictum regnum Hungariae in iudiciis locumtenens etc. Damus pro memoria tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos superioribus evolutis temporibus, in anno videlicet Domini millesimo sexcentesimo septuagesimo tertio, die vero tertia mensis Maii transacto praeterito illustrissimum et reverendissimum dominum comitem Ferdinandum Pálffy ab Erdeőd, nunc episcopum Agriensem, eotum vero Csanadiensem in ecclesia Posoniensi Sancti Martini consecravimus. In cuius rei fidem firmitatemque praesentes literas testimoniales dicto domino episcopo Agriensi extradandas esse duximus et concedendas. Datum Vienne Austriae die vigesima quarta mensis Aprilis, anno Domini millesimo sexcentesimo septuagesimo octavo.

[m.p.:]

Georgius Szelepchény

archiepiscopus Strigoniensis m.p. [L.S.]

17.

Nahács, 1680. szeptember 9.

Korompay Péter keresztelési anyakönyvi kivonata

Radossy János nahácsi plébános tanúsítja, hogy Korompay Péter választott váci püspök, esztergomi nagyprépost, királyi tanácsos Nahácson született 1623. június 24-én katolikus szülőktől, Korompay Mártontól és Muzics Margittól. Rudinay János keresztelte, keresztzülei Ugyam Mihály és Istvanovicz Dorottya voltak.

(P. Vienna, n. 204, s.f. – orig.)

Ego Joannes Radossai parochus pro tempore Nahaczensis fateor et recognosco praesentium per vigorem, quod reverendissimus dominus Petrus Korompay electus episcopus Vacziensis, praepositus maior et canonicus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis, sacrae Caesareae regiaeque maiestatis consiliarius sit natus in loco parochiae meae dicto Nahács anno Domini 1623 die 24 Iunii ex parentibus semper catholicis nempe: Martino Korompay et Margaretha Muzics, ibique baptizatus a reverendo patre Ioanne Rudinay iuxta ritum sanctae matris ecclesiae catholicae, quem ex sacro fonte baptismatis susceperunt compater Michael Ugyam, com-

mater vero Dorothea Istvanovicz. Super quo hasce meas testimoniales uti parochus pro tempore existens ante nominato reverendissimo domino dedi. Datum in Nahacz 9 Septembris, anno Domini 1680.

[*m.p.:*]

Joannes Radossaj pro tempore parochus
Nahacziensis m.p. [*L.S.*]

18.

Zágráb, 1685. június 25.

Zágrábi kanonokok tanúsítványa Mikulich Sándor Ignácról

Négy kanonok Borkovich Márton püspök ellenjegyzésével Mikulich Sándor Ignác kinevezett tinini püspök, zágrábi nagyprépost és bélai apát, a vránai perjelség kormányzója, zágrábi püspöki helynök és általános ügyhallgató kérésére tanúsítja a következőket. Filozófiát a bécsi akadémián tanult, teológiát és mindkét jogot Bolognában, és miután filozófiai és teológiai téziseit megvédte, Borkovich Márton adta neki fel a kisebb rendeket és emelte kanonoki méltóságra 1671. június 20-án. Kanonoki székhelyén tartózkodva tanított, a szemináriumot vezette mintegy 4 évig, ekkor lett bélai apát, majd székesegyházi főesperessé nevezte ki főpásztora. E tisztségében 7 esztendő alatt 47 plébániát és több mint 250 filiát vizitált és példás pasztorációs, egyházkormányzati munkát végzett (prédikációk, a klérus fegyelmezése stb. terén), emellett más főesperességekben is egyházlátogatást végzett. A zágrábi nagyprépostságot 1685-ben nyerte el Borkovich püspök ajánlására.

(ASV P. Vienna, n. 223, s.f. – *orig.*)

Anno Domini 1685. die 25 Mensis Iunii Zagrabiae. Nos infrascripti fidem facimus et attestamus, quod admodum reverendus dominus Alexander Ignatius Mikulich ad episcopatum Tininiensem nominatus, alias praepositus maior et canonicus ecclesiae huius Zagrabiensis, abbas Beatae Margeritae de Bela, prioratus Auranae gubernator, prothonotarius apostolicus, archidiaconus Gorenensis et Zagoriensis, ac illustrissimi et reverendissimi domini episcopi Zagrabiensis vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis. Nos debita humanitate requisivisset, ut eidem super muniis ecclesiasticis, quae ipse post susceptum clericalem statum in ecclesia Dei exercuisset rectum et conscientiosum daremus testimonium. Testamus igitur, quod praescriptus dominus Alexander Ignatius Mikulich post absoluta sua philosophica studia in academia Viennensi, et auditam sacram theologiam ac iuris utriusque scientiam in archi-gymnasio Bononiensi, praemissam quidem philosophiam ac theologiam universam palam expositis thesibus propugnatas in clericali habitu, minoribus ordinibus insignitus et canonicatus dignitate in hac ecclesia cathedrali per modernum illustrissimum ac reverendissimum dominum episcopum sublimatus die 20 Iunii 1671. Residentiam suam canonicalem personaliter inchoasset sicque uno cum dimidio anno solitas canonicas functiones diligenter iuxta ecclesiae consuetudinem obivisset, tam ad magisterium scholarum et gubernium seminarii huius ecclesiae admotus, in eodem ferme integro quadrennio, tam in disciplina iuventutis,

tam in eruditione scholarium solertique cura sibi commissorum eam diligentiam adhibuit, ut intra decursum sui magisterii titulo praepositurae Sancti Stephani de Bela et finito magisterio beneficio archidiaconatus huius cathedralis ecclesiae per praementionatum illustrissimum ac reverendissimum dominum episcopum condecorari meruerit, quo in munere eam in visitandis ecclesiis parochialibus 47 filiales vero ultra ducentis quinquaginta praedicto archidiaconatui subiectis, tam in correctione parochorum aliorumque beneficiorum in quantum suo competebat muneri, restauratione et defensione iuris et immunitatis ecclesiasticae, unde et cleri reformatio, et ecclesiarum splendor, et populi saecularis singularis aedificatio processit, cum etiam concionatus tam in ecclesia cathedrali, quam parochialibus et religiosorum templis frequenter pro aedificatione populi dictarum cum singulari omnium solatio, unde quoque virtutis odorem diffuderit, adeo ut privatim et publice per praemissum illustrissimum ac reverendissimum dominum episcopum, in officio suo colaudari meruerit, et ad visitandos alios archidiaconatus, Gorensem utpote et Zagoriensem repetitis viribus adhibitus sit; tum post septennales fere eiusmodi labores lectoratus dignitate, quae secunda est in hoc capitulo condecoratus fuerit. Demum ad suprascripti illustrissimi ac reverendissimi domini episcopi gratiosam recommendationem personaliter apud suam sacratissimam maiestatem factam praeposituram Zagrabiensem cum annexis titulis benigna eiusdem maiestatis suae sacratissimae donatione anno currenti obtinuerit. Super quo eadem omnia in conscientia nostra sacerdotali iure iurando velut in iisdem occultati testes affirmantes praesentes literas nostras propriis subscriptionibus et sigillis usualibus roboratas futura eiusdem domini praepositi pro cautela dedimus. Zagrabi-
biae, anno Domini die quibus supra.

[*m.p.:*]

Georgius Orechovachkz cantor et canonicus Zagrabiensis m.p. [*L.S.*]

Joannes Zrika praepositus Chasmensis et canonicus Zagrabiensis m.p. [*L.S.*]

Stephanus Nedecki archidiaconus cathedralis et canonicus Zagrabiensis m.p. [*L.S.*]

Matthias Stohlasz custos et canonicus Zagrabiensis m.p. [*L.S.*]

Martinus Borkovich episcopus Zagrabiensis m.p. [*L.S.*]

19.

*Kismarton, 1686. április 11.**Esterházy Pál Francesco Buonvisi nunciushoz*

Biztos benne, hogy a nuncius is értesült róla, hogy Gubasóczy János halálával négy hivatal üresedett meg: a kalocsai érsekség, a kancellárság, a nyitrai püspökség és a sági prépostság. Tudomása szerint ezekre az uralkodó más püspököket léptet elő, közülük leginkább érdemes a váci, a pécsi vagy csanádi püspök. Ekképpen több püspökség is meg fog üresedni. Kéri, hogy ezen alkalomból ajánlja az uralkodónak elsőszülött fiát, Miklóst. Korábban már szóba hozta őt a váci püspökség kapcsán, ám hiába. Biztos benne, hogy a nuncius közbenjárása eredményt fog hozni.

(ASV P. Vienna, n. 256, s.f. – m.p.)

Eminentissime ac reverendissime princeps, domine, domine mihi colendissime
 Non dubito, quin eminentiae vestrae apprime constet mors et decessus reverendissimi olim domini cancellarii Hungarici et per mortem eiusdem¹⁴⁹ quatuor officia, nempe archiepiscopatum Colocensem, cancellarium, episcopatum item Nitriensem ac praeposituram Saghiensem vacare, pro quibus officiis cum sciam, quod sua maiestas sacratissima alios minores episcopos promotura sit, quae domini episcopi Vacienensis, Quinque Ecclesiensis vel Csanadiensis prae ceteris meo iudicio mererentur, sicque per promotionem supradictorum dominorum episcoporum alios episcopatus et officia vacare necesse erit. Quare eminentiam vestram obnixe rogo, ut per promotionem aliorum dominorum episcoporum, pro vacante quopiam eorundem promovendorum episcopatu primogenitum filium meum Nicolaum, iam alias titularem episcopum suae maiestati sacratissimae recommendare dignetur. Praeteritis etiam temporibus vacante nimirum episcopatu Vacienti, pro eiusdem dicto filio meo fienda collatione demisse institeram apud suam maiestatem sacratissimam, sed tunc obtinere nil potui, spero itaque quod nunc interventu etiam eminentiae vestrae per promotionem aliorum meus quoque praedictus filius promoveri poterit. Quam eminentiae vestrae gratiam una cum eodem filio meo obligatissime remereri conabor. Caeterum eminentiam vestram salvam et incolumnem diu felicissime valere desiderans. Kismartonÿ, die 11 Aprilis 1686.

Eminentiae vestrae

servus obligatissimus
 Paulus Esterhajz m.p.

¹⁴⁹ Gubasóczy János az előző napon hunyt el.

20.

Bécs, 1688. június 30.

Kollonich Lipót tanúsítványa Radanay Mátyás Ignácraól

Azon eshetőségre, ha bármilyen kétség merülne fel Radanay kinevezett pécsi püspök tulajdonságairól, tanúsítja, hogy az ő győri egyházmegyéjében született katolikus szülők törvényes házasságából, papként példamutatóan működött. Püspöki kinevezését követően azonnal székhelyére ment, más papokkal, misszionáriusokkal több ezer lelket a katolikus hitre térített. Felszentelését követően nagy hasznára lesz egyházmegyéjének, kiváltképpen, hogy törökül is tud.

(ASV P. Vienna, n. 242, s.f. – *m.p.*)

In casum, quo remaneret aliquod dubium super qualitatibus domini Radanay nominati ad episcopatum Quinqueecclesiensem testor, quod ipse sit natus ex catholicis parentibus in dioecesi mea Iauriensi ac ex legitimo matrimonio fuerit semper bona conversationis et famae, ac optimae vitae, habeatque talem doctrinam, prudentiam, ac zelum, ut ultra plures operas laudabiles, quas praestiterat ante, postquam nominatus fuit episcopus, statim se contulit ad eandem ecclesiam, ibique tam per se ipsum, quam per alios sacerdotes et missionarios multa millia animarum instruxit ac ad fidem catholicam convertit, laboravit, vigilavit, ac verbo et exemplo profuit dictae dioecesi in quantum potuit, sicuti censeo, quod magis satisque proficiet, quando fuerit confirmatus et consecratus, attenta etiam Turcica lingua, qua pollet sufficienter. In fidem has subscripsi et sigillo munivi. Viennae 30 Iunii 1688.

[*m.p.*:]

Leopoldus cardinalis a Kolloniz [L.S.]

21.

[Bécs, 1689]

Jaklin Balázs Francesco Tucci internunciushoz

A korbáviai püspökség ügyében – melyet a modrusival azonosnak gondol Selischevich István zenggi püspök – tudatja, hogy a magyar királyi kancellária iratai között mind a távoli, mint a közeli múltban mindig külön egyházmegyeként szerepel.¹⁵⁰

(ASV P. Vienna, n. 247, s.f. – *cop.*)

Illustrissime ac reverendissime domine patrone colendissime¹⁵¹

Circa episcopatum Corbaviensem, quem cum Modrusiensi coniunctum esse opinatur dominus episcopus Segnensis, taliter informandum duxi illustrissimam ac reverendissimam dominationem vestram cancellariae regio-hungaricae aulicae nihil de simili unione constare, quae usui et consuetudini in expeditione eiusdem

¹⁵⁰ Az érvelés teljesen téves voltára lásd BAHLCKE, A „Magyar Korona püspökei”, 20–21. Lásd a C/1. fejezetben a püspökség címszavát.

¹⁵¹ A címzett személye a megszólításból és a levél tárgyából következtetve. Buonvisi 1689-ig volt bécsi nuncius, utóda Sebastiano Tanara 1692-ben érkezett meg.

collationis per regiam maiestatem facta sine ullo impedimento hactenus practicata, inhaerendo etiam de recenti per promotionem domini Stephani Seliscsevicz electi Corbaviensis ad episcopatum Zagrabiensem, idem titulus Corbaviensis domino Stephano Doiczicz capituli Zagrabiensis canonico donationales super eodem titulo per regiam maiestatem eidem collato, expedit. Neque intermittere huius episcopatum donationem et expeditiones praelibata cancellaria potest, utpote per tria fere saecula, et amplius absque ulla episcoporum Segniensium contradictione continuatam, ac ob id ne fors etiam praescriptam, quemadmodum id ex publicis et diaetalibus regni Hungariae actis et articulis luculenter apparet, signanter sub Sigismundo rege in Anno 1435 Corbaviensi episcopo Vito sic nominato, hoc vero saeculo in anno 1655 Ioanne Salix Corbaviensi, item Petro Mariani Segniensi et Modrusiensi, quemadmodum et in anno 1659 eodem Petro Mariano Segniensi et Modrusiensi, ac Matthaeo Szent Thamassy Corbaviensi episcopis in generalibus regni Hungariae diaetis et congregationibus existentibus, titulos hos ac honores, et quidem diversis personis tenentibus. Quod ipsum illustrissimae ac reverendissimae dominationi vestrae ad communicatam domini episcopi Segniensis instantiam dum humiliter representandum habui, simul permaneo

Illustrissimae ac reverendissimae
dominationis vestrae

servus obligatissimus
Blasius Jaklin
episcopus Nitriensis

22.

Nagyszombat, 1691. augusztus 19.

Az esztergomi főszékeskáptalan tanúsítványa Esterházy Miklós Antalról

Az esztergomi főszékeskáptalan tanúsítja, hogy Esterházy Miklós Antal választott tinini püspök, esztergom-szentistváni prépost, királyi tanácsos példamutató papi életet élt a káptalanban, és több hasznos könyvet is kiadott.¹⁵²

(ASV P. Vienna, n. 256, s.f. – orig.)

Nos capitulum ecclesiae metropolitanae Strigoniensis. Universis, et singulis harum nostrarum quoquomodo notitiam habituris salutem in Domino sempiternam. Quibus vero competit, etiam servitiorum nostrarum promptitudinem. Testamus praesentium per vigorem illustrissimum ac reverendissimum dominum, dominum comitem Nicolaum Antonium Eszterházÿ de Galántha, perpetuum in Frakno, electum episcopum Tininiensem, praepositum Sancti Stephani de Castro Strigoniensi necnon sacratissimae Caesareae regiaeque maiestatis consiliarium,

¹⁵² E jámbor könyvek közül egyelőre egyetemi tézisei ismertek (*Principis in Deum Pietas et Populi in Principem aut prima regnorum felicitas... in Basilica D. Stephani... Viennae, 1672*), egy másik munkáját 1690-ből (és 1695-ből) tartja számon a szakirodalom.

alioquin confratrem, socium et concanonicum nostrum illud inter nos vitae genus regimenque duxisse, talentisque divinitus sibi collatis ita negotiatum fuisse, ut morum probitate, studio librorumque perutilium editione ac pietate, sacrosanctae Romano-catholicae fidei, aliis denique vocationi suae congruentibus, in ecclesia Dei servitiis caeterisque virtuosis actibus suis illustratus ab omnibus suspici, commendari et honorari mereretur. Quod ipsum Nos quoque fraterna charitate contestari volentes praesentes literas nostras testimoniales sub sigillo nostro capitulari usitato et authentico eidem extradandas esse duximus communi suadente iustitia. Datum ex consistorio nostro capitulari, die decima nona mensis Augusti, anno Domini millesimo sexcentesimo, nonagesimo primo.

Capitulum Strigoniense [L.S.]

23.

Kismarton, 1691. szeptember 10.

Esterházy Miklós Antal keresztelési anyakönyvi kivonata

Walperger Tamás kismartoni plébános a fraknoi plébánia keresztelési anyakönyvi bejegyzése alapján igazolja, hogy Püsky János győri püspök 1656. január 4-én megkeresztelte Esterházy Pál és Orsolya 1655. december 31-én született fiát Esterházy Antal Miklóst (!). A keresztszülők Kéry János és hitvese, Orsolya voltak.

(ASV P. Vienna, n. 256, s.f. – orig.)

Ego infrascriptus testor per praesentes ex matricula baptizatorum in parochia Fracknensi sequentia reperire. Anno Domini 1656 die quarta Ianuarii illustrissimus ac reverendissimus Ioannes Püsky episcopus Iauriensis in Frackno baptizavit infantem die 31. Decembris 1655 natum ex illustrissimis domino Paulo comite Esterhazy et illustrissima domina comitissa Ursula consortibus, cui impositum est nomen Antonius Nicolaus [!]. Patrini fuerunt illustrissimus dominus comes Ioannes Keri, eiusdem illustrissima consors Ursula. In cuius fidem hac meo consueto sigillo et subscriptione propria corroborare volui. Datum in arce Kismartoniensi, die 10. Septembris anno Domini 1691.

Thomas Walperger Abbas de Monte S.

Ma (?)¹⁵³

Vicearchidiaconus Soproniensis m.p.

¹⁵³ A szakirodalomban mint „pesti apát” tűnik fel. FAZEKAS ISTVÁN, *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 20), Győr 2014, 163–165.

24.

Bécs, 1696. április 6.

Kollonich Lipót tanúsítványa Illyés Andrásról

Tanúsítja, hogy Erdélyben született nemes és katolikus szülőktől, 30 éve jött Magyarországra, hogy a nagyszombati egyetemen tanuljon, a fizika elvégzése után a római *Collegium Germanicum et Hungaricum*ba küldték, ahol pápai magyar növendékként 5 évig teológiát tanult és dicséretes magatartást tanúsított a rektori igazolás és a IX. Kelemen pontifikátusa alatt kiadott diploma tanúsága szerint.

(ASV P. Vienna, n. 275, s.f. – orig.)

Testimonium

In favorem reverendissimi domini Andreae Illies episcopi Transylvaniensis

Natus in Transylvania, nobilibus et ex catholicis parentibus, venit in Hungariam ad studia Tyrnaviam ante triginta quinque annos, in universitate Tyrnaviensi studuit, et ab soluta physica missus Romam ad collegium Germanicum, ibique in collegio Germanico tanquam Hungaricus alumnus pontificius quinque Annis operam navavit theologiae, ut testimonium optimum habet a patre rectore et regente illius collegii Germanici datum cum consueto diplomate sedis apostolicae sanctae recordationis Clementis 9 summi pontificis.¹⁵⁴

Redux ex urbe per viginti octo annos inservivit ecclesiae archidioecesis Strigoniensis tam in diversis parochiis, quam etiam per promotionem venit ad capitulum Posoniense et abbatiam S. Iobi in Transylvaniam, conscripsit et typo edidit diversos libros ecclesiasticos valde utiles tam Hungarico, quam Latino idiomate concinnatos, quorum viginti duos in lucem prodire propriis sumptibus fecit, et omnes ante publicationem a diversis universitatibus catholicis approbati sunt, semper bonae vitae, optimae famae et per suam maiestatem Caesaream proprio motu exclusis aliis praetendentibus ad hanc dignitatem episcopalem Transylvaniensem promotus et declaratus; Quod haec omnia nobis rite fuerint examinata, hisce testamur. Viennae 6. Aprilis 1696.

[m.p.:]

Leopoldus cardinalis à Kollonicz

¹⁵⁴ Mely diploma ezek szerint bemutatásra került Kollonich számára.

25.

*H.n., é.n. [1700]**Szécbényi Pál kalocsai érsek emlékirata*

Kifejti indokait, amiért segédpüspököt kér maga mellé. 1. Sokféle állami kötelezettsége miatt, melyek Budához és Bécshez kötik, maga nem tud a törökök által elpusztított székelyén tartózkodni, jóllehet mióta a főegyházmegye felszabadult, minden évben járt ott és főpapi funkciókat végzett. Ám a rossz levegő miatt ott mindig megbetegedett, jelenleg is 7. hónapja nem áll vissza egészsége. 2. Az egyházmegye kiterjedése hatalmas, alapításától két püspök kormányozta, egy Kalocsán, egy Bácsan, s csak az idők viszontagsága miatt szűnt ez meg. Ha nem következett volna be a főegyházmegye pusztulása, ma is két püspök kormányozná. 3. Több mint 500 lakott települése van, melyekben a katolikusok vegyesen élnek szakadárokkal, akiknek érett és tekintélyes lelkipásztoraik vannak, a szakadároknak pátriárkájuk is. Megfelelő méltóságú és erkölcsű katolikus egyháziak nélkül csekély pasztorális eredmény várható. 4. Mivel az elődöknek nem állt módjában szeminárium alapítása, fontos, hogy legalább kezdetben kipróbált szerzetesek érkezzenek az egyházmegye területére, ennek érdekében a segédpüspökségre javasolt Nádasdy László pálos vikárius generális igen sokat tudna tenni. A pálos rendet Magyarországon a többenél jobban becsülik és lévén magyarok, az „eretnekek” is jobban eltűrik őket, mint az idegeneket. Nádasdy püspökként a nem katolikusok között is nagy hasznára válna az egyháznak. A kalocsa-bácsi főegyházmegye bevételei és jövedelmei. 1. 300 falunyi saját birtoka van, már mind-egyiket felszabadították a török uralom alól. Jelenleg 80 lakott belőlük és leróják az árendát, a robotot, az erdő- és legelőhasználati, valamint a halászati díjakat. 2. Az egész főegyházmegye területén beszedik a tizedet, melynek fele a királyi kamarát illeti, az érseknek termékeny és kevésbé termékeny éveket beszámítva átlag 12 000 forint jut évente, mely a békeéveknek köszönhetően folyamatosan növekszik. Az érseki jövedelmeket alig csökkentené a segédpüspök tartására fordítandó évi ezer forint, amely háromszáz *scudót* tesz ki. Emellett az érsek által adományozható javadalmakat is kap, így megfelelően biztosítva lesz ellátása.

(ASV P. Vienna, n. 285, s.f. – *cop.*)

Motiva et rationes quibus de causis dominus archiepiscopus Colocensis et
Bachiensis suffraganeum pro sua archidioecesi adsideret.

Primo. Siquidem propter desolatam residentiam, quae per Turcas et continua bella in cineres redacta in suo archiepiscopatu personaliter residere nequiret, ita et propter eminens suum officium et dignitatem archiepiscopalem per suam sacratissimam maiestatem publicis regni negotiis occuparentur, commissionibus regiis honoraretur, in regno Hungariae ordinarius iudex appellationum ratione officii sui esset, diversorum quoque comitatum supremus comes et dicasterii Budensis actualis praeses, quibus officiis plurimum distractus, et alioquin frequenter in aula suae sacratissimae maiestatis comparere debeat, neque rationibus ex praemissis per propriam personam sufficienter archidioecesi satisfacere valeat, et licet singulis iam ab annis, a quo archidioecesis per arma suae maiestatis fuerit recuperata ad faciem loci descenderit, ibique munia catholici antistitis exercuerit, propter auram tamen minus faventem semper aegrotus inde rediit, uti anno proximo, ita quod septimo iam mense pristinae suae sanitati ex integro restitui non possit.

Secundo. Vastius ipsamet eiusdem archidioecesis hoc idem exigit cum in longitudine ultra quinque et in latitudine quatuor dierum distantiam habeat, quae in primordio institutionis et foundationis etiam per duos episcopos fuerat gubernata, vi-

delicet per episcopum Colocensem et alterum Baciensem, iniuria postea temporum uniti. Si etenim tanta vastitas archidioecesis non foret, profecto nec in primitivo statu per duos episcopos fuisset administrata, iam autem cum utcunq̄ue restaturata et inhabitata per incolas et populum, dignum foret ut vel per unum suffraganeum archiepiscopus adiuvetur.

Tertio. Habet in sua archidioecesi ad quingentos et amplius pagos iam inhabitatos, in quibus catholici mixti sunt cum schismaticis, huius sectae homines, prout et Calviniani cum Lutheranis habent suos praedicantes viros maturos et in autoritate constitutos, schismatici patriarcham orientalis ecclesiae archiepiscopali dignitate praefulgentem in archidioecesi dicta residentem, nisi adsint de religione catholica viri eximii in dignitatibus constituti ita et moribus probati, exiguum facere poterunt fructum animarum.

Quarto. Siquidem seminarium pro alumnis propter iniuriam temporum et Turcarum dominiorum per praedecessores archiepiscopos erigi non potuit, necesse est, ut vel nunc in primordiis inter tot sectas viri religiosi et probati in archidioecesim inducantur, hinc in capite unius ordinis vicarius generalis, pater Ladislaus Nadásdi ordinis Sancti Pauli primi eremitae per dominum archiepiscopum proponitur pro suffraganeo, qui ex antiquissima familia comitum bene visus, et meritis de natione cum suis religiosis plurima bona operari poterit, quae etiam religio prae reliquis aliis religionibus in Hungaria magis aestimatur, et vel ab ipsis hereticis, siquidem essent nationales hi religiosi, libentius tolerantur, unde etiam propter aestimationem publicam, ut in capite episcopali caractere praedictus pater Nadásdy quam suffraganeus praefulgeat, multum conducet ad decorem ecclesiae, et emolumentum catholicae religionis maxime in partibus illis inter schismaticos et hereticos constitutis.

Redditus et proventus archidioecesis Colocensis et Baciensis.

Primo. Habet ex fundatione trecentos pagos directe spectantes ad archiepiscopatum, qui iam omnes per arma suae sacratissimae maiestatis recuperati. Ex illis actu inhabitantur octoaginta, ex quibus accipit arendam et gratuitos labores cum emolumentis sylvarum, pascuationum, piscationum.

Secundo. Ex universo archiepiscopatu percipit decimas de omni gravo, cuius medietatem propter modernas belli necessitates camera suae sacratissimae maiestatis in medietate percipit, computando annos fertiles cum sterilibus importat annuos redditus ad duodecim circa millia florenorum, qui proventus in dies accrescunt adepta iam alma pace, ex quibus proventibus cum exigua diminutione mensae archiepiscopalis suffraganeo assignantur mille floreni, qui faciunt trecenta scudata anni. Praeterea etiam confert eidem suffraganeo beneficia ecclesiastica, quorum collatio est penes archiepiscopum, sicque manet sufficienter et condecenter praenominatus suffraganeus provisus. Quae omnia infrascriptus dominus archiepiscopus Colocensis et Baciensis sedi apostolicae cum omni submissione representare voluit.

Paulus Szécsenÿ
archiepiscopus Colocensis m.p. L.S.

26.

Bécs, 1700. május 7.

Mallechich Gáspár pálos generális tanúsítványa Nádasdy Lászlóról

A pálos generális és teológiai doktor tanúsítja, hogy Nádasdy László pálos vikárius generális a rendbe lépésekor történt vizsgálat szerint törvényes születésű, szerzetesi fogadalmát követően szabályszerűen szentelték fel. Filozófiai tanulmányait a rendben, a 4 év teológiát Rómában végezte, a kalocsai segéd-püspökségre messzemenően alkalmas.

(ASV P. Vienna, n. 318, s.f. – orig.)

Frater Casparus Mallechich fratrum eremitarum ordinis Sancti Pauli primi eremitae prior generalis, sanctissimae theologiae doctor. Attestor praesenti scripto admodum reverendum in Christo patrem fratrem Ladislaum Nadasdi ordinis nostri vicarium generalem per examen solitum ante receptionem ad ordinem nostrum de legitimis natalibus ortum et in legali ac legitima aetate constitutum deprehensum fuisse: testor pariter, ac fidem facio eundem admodum reverendum patrem in religione post professionem sacris etiam presbiteratus ordinibus de superiorum suorum licentia insignitum esse per catholicum antistitem gratiam et communicationem sedis apostolicae habentem, ac tam studia philosophica in ordine, quam studia theologica quatuor annis in curia Romana laudabiliter perfecisse, ideoque ad munus suffraganeatus ecclesiae Colocensis metropolitanae, tam ad morum probitatem, quam ad scientiam quantum ad meum iudicium existimo sufficientem esse. In quorum fidem has subscripsi manu propria, et officii mei sigillo communi. Viennae Austriae, die 7 Maii Anno 1700.

[m.p.:]

Fr. Casparus Mallechich
ordinis S. Pauli primi eremitae
prior generalis m.p. [L.S.]

27.

Pozsony, 1700. december 6.

Nádasdy László születési és keresztelési tanúsítványa

Volkra Ottó János scardonai választott püspök, pozsonyi prépost-plébános és főesperes, esztergomi vikárius generális szavahihető tanúk vallomása alapján tanúsítja, hogy Nádasdy László pálos vikárius generális 1662. június 8-án született Nádasdy Ferenctől és hitvesétől Esterházy Juliannától, akit áttérése után vett feleségül. Lippay György esztergomi érsek keresztelte meg a primási palota kápolnájában.

Keresztszülei Zrínyi Péter és Homonnai Drugeth, született Esterházy Mária voltak.

(ASV P. Vienna, n. 318, s.f. – orig.)

Otto Ioannes Baptista Volkra sacri Romani imperii comes in Heidenreichstein, electus episcopus Scardonensis, praepositus capituli Posoniensis, liberae regiaeque civitatis Posoniensis plebanus et per dictum Posoniensem comitatum archidiaconus et celsissimi et reverendissimi principis cardinalis a Kolonicz archi-

episcopi Strigoniensis in spiritualibus vicarius et causarum auditor generalis recognosco tenore praesentium, quod mihi per fidedignos testes tempore baptismi praesentes et per me legaliter examinatos constat reverendissimum patrem Ladislaum Nadasdi ordinis Sancti Pauli primi eremitaie vicarium generalem anno millesimo sexcentesimo sexagesimo secundo die octava Iunii a parentibus catholicis, illustrissimo videlicet comite Francisco de Nadasd et illustrissima comitissa Iuliana nata Esterhazÿ legitime natum, quam dictus comes Franciscus de Nadasd genitor suus post conversionem in matrimonium sumpsit, ac ab illustrissimo et reverendissimo domino Georgio Lippay archiepiscopo Strigoniensis in curiae archiepiscopalis sacello Posony baptizatum, ab illustrissimo comite Petro Zrinÿ et illustrissima comitissa Maria Drugeth de Homona nata comitissa Esterhazÿ e sacro fonte levatum fuisse. In cuius rei fidem quam parochus has testimoniales manus propriae subscriptione et sigilli appressione roboravi. Datum Posony, die sexta mensis Decembris anno 1700.

[*m.p.:*]

Otto Io. Baptista Comes Volkra m.p. [*L.S.*]

28.

Kőszeg, 1707. február 9.

Igazolás Esterházy Imre születéséről és kereszteléséről

Erzsébet nevű leánytestvére tanúsítja, hogy emlékezete szerint Esterházy Imre királyi tanácsos, váci püspök, pálos generális 1665 vagy 1666. április 20-án született, Martóczy János ferences, bezckói plébániái kormányzó keresztelte meg, keresztszülei Thököly Miklós gróf és hitvese, Jakusith Zsuzsanna voltak. Az igazolást azért adja, mert a szabadságharc eseményei miatt a keresztelési anyakönyv nem elérhető.

(ASV P. Vienna, n. 308, s.f. – *cop.*)

Ego infrascripta attestor, quod frater meus, reverendissimus et illustrissimus dominus Emericus comes Esterhasi de Galanta, sacrae Caesareae maiestatis consiliarius, episcopus Vaciensis, sacri ordinis Sancti Pauli primi eremitaie generalis (:iuxta recordationem meam:) anno 1665 vel 1666 20. Aprilis natus per illustrissimum dominum Nicolaum comitem Tökely et eius dominam conthoralem, natam Susannam comitissam Jakusehitskin [!] e sacro fonte levatus et a (in Deo requiescente) reverendo patre Ioanne Martoczy, tunc temporis praeside dominorum patrum Franciscanorum, utpote eodem tempore parochia Beczkoviensis administratore baptizatus fuerit.

Quia vero nunc ad confectam matriculam praedictae parochiae (:ratione praesentium in Hungaria tumultuum:) pro obtinendo attestato baptismali pervenire non possumus, eapropter attestationem praesentem in bona Christiana conscientia propriae manus subscriptione et sigillo munivi. Günsÿ in Hungaria, 9 Februarii 1707.

Elisabetha Festetistini nata Fittestin L.S.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Fordítás a mellette található német eredetiből. (Az aláírás *sic!*)

29.

Pozsony, 1710. július 1.

Esterházy Imre tanúsítványa Nádasdy Lászlóról

Tanúsítja, hogy Nádasdy László kinevezett csanádi püspökről, akit a néhai Széchényi Pál kalocsai érsek korábban segédpüspökéül választott, saját pálos generálissága 6 éve alatt és az azóta eltelt 3 esztendőben váci és zágrábi püspöksége idején végig megfelelő ismeretei voltak. Ugyanígy korábban a rendben együtt töltött 25 év alatt, amikor is Nádasdy Rómában tanulta a teológiát, majd 6 évig vikárius generális volt, és Felső-Magyarország számos konventjében dicséretesen működött. Ajánlja számára a pápai bullák kiadását.

(ASV P. Vienna, n. 318, s.f. – *orig.*)

Frater Emericus Esterhazy de Galantha, nominatus episcopus Zagrabiensis, recognosco quod intuitu meritorum suorum per suam sacratissimam maiestatem ex sacro ordine sancti Pauli primi eremitae reverendissimus pater Ladislaus Nadasdi ad episcopatum Csanadiensem clementissime nominatus et iam prius per piaie memoriae archiepiscopum Colocensem pro suffraganeo suo pariter nominatus, ex quo in ordine praefato per sexennium quasi integrum onus generalatus, nunc ante triennium explevissem, et tandem ad episcopatum Vaciensem postea ad Zagrabiensem translatus essem, cum plenam notitiam praefati nominati episcopi Csanadiensis habeam, ex quo simul in eadem religione ultra viginti quinque annos habitaverim, qui studia sua theologica Romae laudabiliter absolvit, officium vicarii generalis per sexennium explevit, multorum conventuum in Hungaria superiore extitit, scientia et virtutibus emeruit, non solum vigore praesentium de omnibus virtutibus et qualitatibus eiusdem fidem facio, sed tanquam utilem ecclesiae Dei et populo in partibus illis maxime necessarium suae sanctitati humillime pro bullis consequendis demississime recommendo. In quorum fidem has manu propria subscriptas et sigillo usuali roboratas dedi. Posony, die prima Iulii Anno Domini millesimo septingentesimo decimo.

[*m.p.:*]

fr. Emericus Eszterhazy

nominatus episcopus Zagrab m.p. [*L.S.*]

30.

Bécs, 1711. április 27.

Orvosi szakvélemény Favini József szerémi püspök elmeállapotáról

Michael Schirmer császári és királyi udvari orvos Giulio Piazza nuncius utasítására felkereste házában Favini József szerémi püspököt, aki éppen aludt, ruha nélkül, ahogy az ablakban is mutogatni szokta magát. A feltett kérdésre Favini III. Ince pápaként azonosította magát, aki éppen a császárt és császárnét készül fogadni Rómában. Elhunyt főurakra irányuló kérdésekre válaszolva egyeseket a paradicsomban, másokat a pokolban látott, közben magában mormogott és állítása szerint Plútóhoz beszélt.

Az orvostudomány aktuális állása szerint a szerémi püspök elmeállapota gyógyíthatatlan.

(ASV P. Vienna, n. 324, s.f. – *cop.*)

Ego Michael Schirmer sacrae Caesareae maiestatis aulae medicus de mandato illustrissimi et reverendissimi domini nuntii apostolici die 25 huius mensis Aprilis

personaliter accessi reverendissimum dominum Iosephum Mariam Favini episcopum Sirmiensem, et in veritate de mandato, ut supra peracta, quam reperi dormientem sine indusio vel subuculo (qui etiam vigilans, ut a familiaribus domus etiam accepi, saepe saepius etiam nudus obambulare cubiculum et ad fenestras se ponere solitus erat) quem interrogans, quis esset? Pontificem Romanum Innocentium tertium se esse respondit, et per centum annos victurum, mane sequenti augustissimum imperatorem una cum augustissima imperatrice cum paramentis, stolis, formosissimis et magna pompa ac tota Caesarea aula ipsum accepturam, Romamque cum ipso ad sanctae sedis apostolicae possessionem profecturum. Facta iterum interrogatione de uno atque altero magnate iam defuncto, respondit, quinum iam salvum, et in paradiso esset, ita Deo ipsi revelante, et cum quaedam intra se prius musitasset, postmodum allocutus est Plutonem, quem ita vocavit, quaesivitque ab eodem, ut cum anima talis vicis apud ipsum reperiretur, quo annuente, edixit damnatum esse, poenisque inferni cruciari. Haec et huiusmodi plura falsa reiteratis vicibus sciscitatus (protulit, exceptis responsionibus in sex rebus non naturalibus a medicis vocatus, et ad vitam necessariis ad rem et ex usu prolatis. Ex quibus omnibus et ex aliis rebus (sicuti ab adstantibus quoque habuit) coniectura assequi licet reverendissimum dominum episcopum melancholia laborare, quae ab omnibus medicae clitis professoribus definitas, delirium sine febre cum timore et maestitia per intempestiam fugidam et siccam cecebre, et ab humore melancholico a toto corpore in caput influente, atque in ipso collecta. Estque symptoma in genere actionum animalium principum imaginationis atque discursas, prout depravatae sunt.

Cum vero huiusmodi morbus contumacissimus iam in corpore firmas radices egerit, et plurimorum actis Apollinae professorum remedia etiam efficacissima longo tempore adhibitae respuerit, incurabilem esse iudico, in cuius fidem haec omnia manu mea firmavi, et solito sigillo meo munivi.

Viennae die 27. Aprilis 1711.

Michael Schirmer sacrae Caesareae maiestatis aulae medicus L.S.

FÜGGELÉK

*A frascati Aldobrandini-levéltár
nem magyar vonatkozású processzusai*¹⁵⁶

1. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/2. Nicolaus Lesdos, ad *Millen*. in Arcipelago, 1610. május 7.
Az égei-tengeri Melos, HC IV, 241.
2. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/3. Petrus Martir de Chio OP, ad ecclesiam S. Erinae (*Sanctorien.*) in partibus Levantenis, 1611. március 29.
Az égei-tengeri Santorini, HC IV, 304. (Martir helyett de Marchis néven, a processzusban többször is egyértelműen Martir szerepel.)
3. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/4. Ioannes Lohelius, *Sebastianen.*, suffr. *Pragen.*, 1612. február 10.
A csehországi Prága, HC IV, 308.
Prága, Placido de Marra nuncius („in palatio suae residentiae in hypocausto maiori”)
4. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/5. Angelus Gozzadini, *Naxien.*, 1613. augusztus 12.
Az égei-tengeri Naxos, HC IV, 253.
Velence, Berlingerio Gessi velencei nuncius
5. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/7. Franciscus Ursinus, *Nicopolien.*, suffr. *Wratislavien.*, 1614. március 25.
A sziléziai Breslau, HC IV, 259.
Linz, Placido de Marra
6. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/8. Sixtus Carcanus OP ad *Germanicen.* in partibus, suffr. Gurcen., 1614. június 27.
Az ausztriai Gurk, HC IV, 193.
7. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/9. Nicolaus Righi, *Andren.*, 1615. október 22.
Az égei-tengeri Andros, HC IV, 83.
(Az eljárást a pápa parancsára Roberto Bellarmino folytatta le.)
8. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/12. pro Petro Pitarqua de Taranto OFMObs. ad ecclesiam S. Mariae de Leusa insulae Firminiarum in Arcipelago cum ecclesia S. Antonii Abbatis insulae Sifantis unitam (*Therminen. seu Firminien.*), 1617. február 25.
Az égei-tengeri Sifnos szigetén, a naxosi egyháztartományban, HC IV, 333.
9. Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/15. pro Simone Geccio, ad *Sapaten.* et *Sardanen.* in Albania, 1620
Az albániai Sappa és Sarda, HC IV, 305.

¹⁵⁶ A fennmaradt jegyzőkönyvek alapjául szolgáló kihallgatásokat Pietro Aldobrandini „*protector Sabaudiae*”, „*protector Orientis*”, „*viceprotector Hungariae et provinciarum haereditarum*” minőségében vagy közvetlen pápai parancsra folytatta le Rómában, illetve referálta a konzisztóriumban. Ha kivételesen nem öelötte hangoztak el a tanúvallomások, azt külön jelezzük. – Az Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/1 nem kánoni, hanem a *Camera Apostolica* előtt folyó hagyatéki per, melyben a bíboros *camerlingóként* lehetett érintett („*Processo fabbricato sullo spoglio del defonto mons. Lazzaro Pellizzari vescovo di Modena*”).

Arch. Aldobr., Doc. Stor., n. 17/16.¹⁵⁷

- 10.** Pro Eugenio Savino ad *Thelesinam*, 1596. március (n. 17/16/[1])
A dél-itáliai Telese, HC IV, 333.
- 11.** Pro Ascanio Iacobatio ad *Anglonen. et Tursien.*, 1595. március 9. (n. 17/16/[2])
A dél-itáliai Anglona és Tursi, HC IV, 84.
- 12.** Pro Antonio de Aquino ad *Sarnen.*, 1595. március 29. (n. 17/16/[3])
A dél-itáliai Sarno, HC IV, 306.
- 13.** Pro Marco Cornelio (Cornaro) ad *Patavinam*, 1594. szeptember (n. 17/16/[4])
Az észak-itáliai Padova, HC IV, 275.
- 14.** Pro Petro Georgio Odescalco (Odescalchi) ad *Alexandrin.*, 1596. december (n. 17/16/[5])
Az észak-itáliai Alessandria, HC IV, 77.¹⁵⁸
- 15.** Pro Tullio Carretto ad *Casalen.*, 1594. június (n. 17/16/[6])
Az észak-itáliai Casale Monferrato, HC IV, 137.
- 16.** Pro Isidoro Pentorio ad *Asten.*, 1619. január 16. (n. 17/16/[7])
Az észak-itáliai Asti, HC IV, 98.
- 17.** Pro Iacobo Gorio ad *Vercellen.*, 1611. június 26. (n. 17/16/[8])
Az észak-itáliai Vercelli, HC IV, 364.
- 18.** Pro Ludovico Martini ad *Augusten.* [*Praetor.*],¹⁵⁹ 1611. január 9. (n. 17/16/[9])
Az észak itáliai Aosta, HC IV, 100.
- 19.** Iosephus Ceva, *Ipporegien.*, 1617. április (n. 17/16/[10])
Az észak-itáliai Ivrea, HC IV, 211.
- 20.** Franciscus de Sales, *Gebennen.* (coadi. cum success.), 1620. május 28. (n. 17/16/[11])
A svájci Genf, HC IV, 193.
- 21.** Carolus Bobba, *Maurianen.*, 1619. feburár 16. (n. 17/16/[12])
A franciaországi Saint-Jean de Maurienne, HC IV, 235.

TUSOR PÉTER

¹⁵⁷ Az alábbi, többségükben az 1590-es évekből fennmaradt jegyzőkönyvek egy jelzet alatt, közös palliumban találhatóak.

¹⁵⁸ E jegyzőkönyv után egy részletes *ad limina* jelentés található: „*Relatio status Ecclesiae Alexandrinae facta per illustrissimum et reverendissimum dominum, dominum cardinalem Parauicinum eiusdem ecclesiae episcopum.*” „*Datae die XVIII Martii 1596 per illustrissimum cardinalem Parauicinum.*”

¹⁵⁹ A forrásban hibásan átjavítva „*Augustae Taurinorum*”-ra.

A 18. SZÁZADI MAGYAR PÜSPÖKI PROCESSZUSOK A Vatikáni Titkos Levéltárban

1711–1780

I. A Vatikáni Titkos Levéltár

Az *Archivum Secretum Vaticanum*ot 1881-ben nyitotta meg XIII. Leó pápa (1878–1903) a kutatók előtt, ahogy erre a Levéltár mutatóknak helyet adó termében (*Sala Indici „Leone XIII”*) lévő emléktábla is emlékezteti a belépőt. Az archivum nem az egyetlen ilyen jellegű intézmény a Vatikánban, hiszen az egyes hivataloknak saját levéltáraik is vannak, ezek közül a legismertebbek talán a vatikáni államtitkárság külügyi levéltára, azaz az Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltára,¹ a Hittani Kongregáció Levéltára,² valamint a missziókért felelős Népek Evangelizációja Kongregáció *De Propaganda Fide* Történeti Levéltára.³ A Vatikáni Titkos Levéltár ezzel szemben egyfajta központi levéltárként működik, olasz és angol nyelvű honlapja⁴ tájékoztatása szerint több mint ezer évet felölelő, mintegy 85 folyókilométernyi anyagot őriz, amely természetesen folyamatosan bővül. „Titkos” neve csupán arra utal, hogy a pápák magánlevéltáraként kezdte meg működését, anyaga azonban a kvalifikált kutatók számára más állami levéltárak anyagaihoz hasonlóan szabadon hozzáférhető. Ahogy másutt, úgy itt is van kutatási korlátozási idő. Míg Magyarországon levéltári törvény szerint a közlevéltárak esetében általában véve a keletkezés naptári évétől számított harminc év

¹ *Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico*. A levéltárban található a Rendkívüli Ügyek Kongregációja (*Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari*) és az Egyházi Közügyek Tanácsa (*Consiglio per gli Affari Pubblici della Chiesa*, AA.PP.), vagyis a Szentszék külügyi csúcsszerve, az Államközi Kapcsolatok Szekciójának jogelődjének anyaga. A levéltárról szóló információk nemrég kerültek fel a Vatikán honlapjára is: http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/sezione-rapporti-stati/archivio-storico/index_it.htm (2016. szeptember 24.).

² *Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede*. Itt őrzik többek között a Szent Officium Kongregációjának (régébbi nevén a Római és Egyetemes Inkvizíció Szent Kongregációja) és az Index Kongregációjának is a levéltárát.

³ Honlapja: <http://www.archivistoricopropaganda.va/content/archivistoricopropagandafide/it.html> (2016. szeptember 24.).

⁴ <http://www.archiviosegretovaticano.va> (2016. szeptember 24.).

után válik egy anyag kutathatóvá,⁵ addig Vatikánváros Állam esetében ez az idő valamivel hosszabb, és a kutathatóság korlátja hagyományosan egy-egy pápa pontifikátusának idejével esik egybe: jelenleg a kezdetektől XI. Pius (1922–1939) pápaságának végéig (1939. február 10.) kutatható a levéltári anyag. Ezt az utolsó tizenhét évet 2006-ban tették kutathatóvá, de jelenleg már előkészítés alatt áll az öt követő XII. Pius pápa (1939–1958) idejére vonatkozó anyagok hozzáférhetővé tétele. Ezt azonban – a pápaság hossza miatt – valószínűleg két részletben fogják majd kutathatóvá tenni.

A Levéltár évente kiadott fondjegyzéke⁶ betekintést enged abba a hatalmas, az egész világot érintő anyagba, amely itt található. A Római Kúria egyes, ma már nem létező hivatalainak történeti levéltárai (Kancellária, Apostoli Kamara, az azóta már megszűnt dikasztériumok, Apostoli Datária, Konzisztoriális Kongregáció) mellett itt találjuk a Kúria több jelenleg is működő hivatalának történeti levéltárát (Államtikárság, kongregációk, bíróságok, hivatalok, pápai tanácsok és pápai bizottságok). Ugyancsak jelentős, igen színes anyag a pápai diplomáciai képviseltek (apostoli nunciatúrák, internunciatúrák és delegatúrák) anyaga, ezek közül természetesen magyar szempontból kiemelkednek a bécsi, illetve 1920 után a budapesti nunciatúra fondjai. A Levéltárban találjuk az Egyházi Állammal egykor szoros kapcsolatban álló jó néhány nemes család (például Boncompagni-Ludovisi, Borghese, Della Valle-Del Bufalo, Patrizi-Montoro, Ruspoli-Marescotti, Rospigliosi) archívumát, amelyeket jórészt az Egyházi Állam megszűnését (1870) követő politikailag kényes évtizedekben hoztak be, adományoztak vagy adtak el a Levéltárnak, de itt vannak egyes családok egy vagy több, a Kúriában fontos szerepet betöltő tagjának (például Albani, Carpegna, Pio) vagy más személyiségeknek egyéb okból ide került (Benigni, Piastrelli) fondjai is. Gazdag a zsinatok és színódu-sok anyaga, így itt találjuk az I. (1869–1870) és a II. (1962–1965) Vatikáni Zsinat teljes anyagát, valamint a Trienti Zsinat (1545–1563) dokumentációjának egy részét, ezen túl pedig néhány tartományi és helyi zsinat iratait. Ezt egészíti ki több apátság, szerzetesház, monostor, szerzetesrendek (pl. bencések, ciszterciek, domonkosok, különböző ferences ágak, irgalmasok, mercedáriusok, pálosok, premonstreiek, piaristák) és több római kegyes társulat (*archiconfraternitas*), valamint néhány jubileumi és szentév külön kezelt anyaga. Természetesen ebből a levéltár-ból sem hiányoznak a vegyes (*miscellanea*) vagy egy speciális időszakhoz (például az 1798–1799-es I. és az 1849-es II. Római Köztársasághoz) kötődő anyagok sem.

⁵ Vö. az 1995. évi LXVI. törvényt a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről 22. § (1).

⁶ *Indice dei Fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca dell'Archivio Segreto Vaticano 2016*. Città del Vaticano [2016]. Vö még: <http://www.archiviosegreto.vaticano.va/content/archiviosegreto.vaticano/it/patrimonio.html> (2016. szeptember 24.)

2. PÜSPÖKI KINEVEZÉSEK IRATAI A Vatikáni Titkos Levéltárban

A püspöki, illetve érseki kinevezések kánoni, információs eljárásának (*processus informativus*, más néven *processus inquisitionis* vagy *processus canonicus*), az úgynevezett püspöki processzusoknak az anyagai az egyháztörténet eddig kevésbé kutatott, értékes forrásai. Az első talán a jezsuita HEVENESY GÁBOR volt, aki a 17–18. század fordulóján tanulmányozhatta a bécsi nunciatura levéltárában őrzött anyagot, és kivonatokat készíthetett róla.⁷ Száz évvel később PÉTERFFY KÁROLY és KOLLER JÓZSEF is felhasználta a jegyzőkönyvekből kinyerhető adatokat.⁸ Ma, a GALLA FERENC és VANYÓ TIHAMÉR kutatásait követő néhány évtizedes szünet után ismét előtérbe kerültek a kánoni vizsgálatok anyagai.⁹ A Vatikáni Titkos Levéltárban

⁷ Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirattár, Collectio Hevenesiana, 41, fol. 1–197. A processzus-kutatás historiográfiájához lásd a kötet előző tanulmányát: TUSOR PÉTER, *Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei, 1605–1711 (Historiográfia és projektterv)*.

⁸ CAROLUS PÉTERFFY, *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*, Vienne–Posonii 1742; IOSEPHUS KOLLER, *Historia episcopatus Quinque Ecclesiarum I–VII*, Posonii 1782–1812.

⁹ A két szerző vonatkozó közleményei: GALLA FERENC, *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, LK 20–23 (1942–1945) 163–186; VANYÓ TIHAMÉR, *Das Archiv der Konsistorialkongregation in Rom und die kirchlichen Zustände Ungarns in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Festschrift des Haus- Hof- und Staatsarchivs*. I. Wien 1949, 151–179. Az utóbbi években több, az egykori Magyar Királyságra vonatkozó anyag – legalább részben – napvilágot látott különféle publikációk formájában, illetve részeként. A teljesség igénye nélkül: TUSOR PÉTER, *Eszterházy Károly kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban*, Eszterházy Károly Emlékkönyv (szerk. Kovács Béla), Eger 1999, 23–42; *Đakovačka i Srijemska biskupija. Biskupski procesi i izujestaji 17. i 18. stoljeće* (priredili Antun Dević–Ilija Martinović) (Monumenta Croatica Vaticana – Posebna izdanja 2; Croatica Christiana – Fontes 15), Zagreb 1999; MOLNÁR ANTAL, *A kalocsai érsekség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében*. Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére (szerk. J. Újváry Zsuzsanna) Piliscsaba 2001, 149–163; Uő, *Adatok a váci püspökség török kori történetéhez*, ESz 2 (2001/2) 57–86; Uő, *Adalékok a csanádi püspökség 17. századi történetéhez. (A püspöki processzusok tanúvallomásai az egyházmegyéről)*, MEV–Regnum 13 (2001/1–2) 145–161; Uő, *A váradai püspökség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében*, LSz 52 (2002/1–4) 23–40; Uő, *A egrai püspökség 17. századi történetéhez*, MEV–Regnum 14 (2002/1–4) 77–96; TUSOR PÉTER, *A prágai nunciatura vizsgálata 1616-ban az esztergomi főegyházmegye állapotáról és az új főpásztor személyéről*, Mater et magistra. A főegyházmegye fennállásának ezredik évfordulója alkalmából 2000/2001-ben rendezett konferencia szerkesztett anyaga (Strigonium Antiquum 5; szerk. Hegedűs András–Csombor Erzsébet), Esztergom 2003, 81–90; Uő, *Pázmány Péter processus inquisitionis az Aldobrandini hercegek frascati levéltárában*, ESz 1 (2003) 3–21; VÉGHSEŐ TAMÁS, «Catholice reformare». *Agoston Benkovich O.S.P.P.E. missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702)* (CVH II/2), Budapest 2007; BAÁN ISTVÁN, *The Dispensation's Process of Parthenius, Greek Rite Bishop of Munkács*, Gli archivi della Santa Sede e il Regno d'Ungheria (secc. 15–20). In memoriam di Lajos Pásztor (CVH I/4; a cura di Gaetano Platania–Matteo Sanfilippo–Tusor Péter), Budapest–Roma 2008, 113–132; Uő, *De Camillis szabasztei püspökké és apostoli helynökké való kinevezése és felszentelése*, Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai (Collectanea Athanasiana I/1; szerk. Véghseő Tamás), Nyíregyháza 2008, 139–148; TÓTH TAMÁS, «Si nullus incipiat, nullus finiet». *La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)* (CVH I/6), Budapest–Roma–Szeged 2011; BAÁN ISTVÁN, *La nomina di Andrés Bacsinsky a vescovo di Mun-*

három helyen is találunk ilyen dokumentumokat. Az egyik hely a nunciatúrák azóta a Vatikánba került anyaga. Magyar vonatkozásban a Bécsi Apostoli Nunciatúra Levéltárán (*Archivio della Nunziatura di Vienna*) belül *A püspökségek és apátságok kánoni eljárásai* (röviden Kánoni eljárások; *Processi Canonici dei vescovati e delle abbazie*, röviden *Processi Canonici*) fond, ahol az eredetileg Bécsben maradt példányok olvashatóak. A másik lelőhely pedig a Konzisztoriális Levéltár (*Archivio Concistoriale*) Konzisztoriális eljárások (*Processus Consistoriales*) nevű fondja, ahol a világ nunciatúráiról a kinevezési eljárás során Rómába küldött tisztázatok anyagát gyűjtötték egybe. Ez utóbbi példány alapján tárgyalták meg a konzisztóriumon a bíborosok a pápa jelenlétében a jelölt ügyét, és döntöttek a kinevezésről. Rómában kinevezésnek tekintették ezeket a Bécsből küldött kinevezési ügyeket, még ha a Magyar Királyságban (ahogy sok helyütt másutt is) valójában megerősítésről, azaz prekonizációról volt szó, hiszen a főkegyúri jog alapján a magyar király nevezte ki (*nominatio*) a főpásztorokat, aki az eljárásrend szerint bemutatta az uralkodó által kinevezett jelölt anyagát a pápának (bemutatólevél, *praesentatoriae*) kérve a pápai kinevezést, amit az egyházfő a hivatalos eljárás lefolytatása után – elenyésző kivételtől eltekintve – meg is tett. A kinevezéssel és a bemutatással egy időben az uralkodó egy ajánlólevéllel (*raccomandatariae*) az illetékes protektor bíboros közbenjárását is kérte, aki azután Rómában felügyelte a folyamatot.

A harmadik hely, ahol kinevezésekkel kapcsolatos jegyzőkönyveket találunk, a pápának fenntartott javadalmak betöltésével is foglalkozó Apostoli Datária (*Dataria Apostolica*) Datáriai Eljárások (*Processus Datariae*) nevű fondja, ahol azoknak a kánoni vizsgálatoknak az anyaga található, amelyeket nem nunciatúrán, hanem Rómában folytattak le. Ugyancsak a Datárián jegyzőkönyvezték az eljárást, ha ez valamilyen okból hasznosnak látszott, így például ha a jelölt maga is Rómában tartózkodott.

A fondokról részletesebb áttekintést nyújtanak a vatikáni levéltári mutatók. Az 1045. sz. mutató (*Indice 1045*) elnevezése *Archivio della Sacra Congregazione Concistoriale, Processus Consistoriales (o Processus Ecclesiarum o Processi dei Vescovi), Inventario*. Ez a kötet régi elnevezésével ellentétben nem a Konzisztoriális Kongregáció, hanem a Szent Kollégium levéltári anyagaiból jegyzékeli a Konzisztoriális Eljárások (régebbi elnevezéssel Egyházmegyei Eljárások vagy Püspöki Eljárások)

kács, *Folia Athanasiana* 12 (2010) 27–50; TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR, *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae coronae Hungariae (1426–1605)* (CVH I/7), Budapest–Roma 2011; JADRANKA NERALIĆ, *Kako postati zagrebačkim biskupom u posttridentskome razdoblju. Petar Petretić i Zagrebačka biskupija 1648. godine*, *Povijesni prilozi* 45 (2013) 45–113; TÓTH TAMÁS, *Haynald Lajos bíboros püspöki processzusai a Vatikáni Titkos Levéltárban*, *Deliberationes* 6–7 (2013/2–2014/1) 196–214; BAÁN ISTVÁN, *Bacsinszky András munkácsi püspökké való kinevezése*, Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai (Collectanea Athanasiana I/6; szerk. Végheő Tamás), Nyíregyháza 2014, 61–84; TÓTH TAMÁS, *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)* (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 8), Budapest–Kalocsa 2014.

jegyzőkönyveit, vagyis azokat a Rómába küldött tisztázatokot, amelyek alapján a pápa az arra hivatott bíborosok javaslata alapján döntött a kinevezésről. Általában három bíboros láttamozta az anyagot, a protektor és az alkancellár neve szerepel leginkább. A fondban vannak egybegyűjtve 299 kötetbe a püspöki processzusok anyagai 1564-től kezdve egészen 1906-ig. Ugyanide sorolták be azon apátságok processzusait is, amelyek pápai megerősítést igényeltek, azonban a Magyar Királyság területére és az általunk vizsgált periódusra vonatkozóan nincs ilyen. A rendezés során igyekeztek évek szerint besorolni az iratokat, de nyilvánvalóan voltak olyan anyagok, amelyekre később bukkantak, ezeket aztán külön gyűjtötték egybe, ilyen például a 41. kötet, amelyben vegyesen 1642 és 1718 közötti anyagokat találunk. A köteten belül a *beneficiumok* latin elnevezése szerinti ábécé sorrendet találjuk. Természetesen arra ugyanúgy van példa, hogy egy kötetbe több év is elfért (ilyen például a 102. kötet: 1712–1713), mint arra, hogy egy év több kötetbe volt csak rendezhető (ilyen például az 1776-os év, amely a 170–172. kötetekbe van egybegyűjtve). Sajnos az is igaz – és ez főleg a korábbi időszakra vonatkozik –, hogy egyes processzusok hiányoznak. Erre már GALLA FERENC is felhívta a figyelmet,¹⁰ viszont az ő kutatásai óta bősséggel kerülnek elő újabb anyagok. Az indexben elsősorban az egyházmegyék illetve apátságok hagyományos, *sis/us* végződés nélküli, rövidített latin elnevezései alapján (*Abderitan.*¹¹–*Zytomirien.* [Abdera–Zsitomir], különbséget nem téve a tituláris és rezidenciális püspökségek illetve apátságok között) kereshetünk, de van olyan mutató is, amely a kötetekhez tartozó éveket, illetve az évekhez tartozó köteteket jelzi.

Az eredetileg Bécsben maradt, de azóta levéltári megőrzésre Rómába küldött levéltári anyaghoz, amelynek fondjegyzéke már részben kiadásra is került,¹² a processzusokra vonatkozóan kettő mutató tartozik. Az *Indice 1055 II*, vagyis az *Archivio della Nunziatura di Vienna, Processi Canonici dei Vescovati e delle Abbazie* a bécsi nunciatúrához tartozó egyházmegyékre és római megerősítést igénylő apátságokra vonatkozó, a bécsi nunciatúrán lefolytatott kánoni eljárásokat tartalmazza. A fő keresési elv itt is az egyházmegyék latin elnevezése szerint (*Agrien.*–*Zagabrien.*¹³ *suffraganei* [Eger–Zágráb segédpüspökök]) történik. Külön jelezve vannak az egyes egyházmegyékhez tartozó segédpüspöki (*suffraganeus*) kinevezések is. Külön jelölték azokat az egyházmegyei processzusokat, amelyeket illetékesség

¹⁰ Vö. GALLA, *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei*, 141–186.

¹¹ Az iratok és az indexek a mai napig a melléknévi (*-sis, -us*) végződést elhagyva, hagyományosan rövidítik a helységneveket.

¹² TOMISLAV MRKONJIĆ, *Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna. I. «Cancelleria e Segreteria» m. 1-904 – aa. 1607-1939 (1940). Inventario. Archivio Segreto Vaticano* (Collectanea Archivi Vaticani [= CAV] 64) Città del Vaticano 2008; WALTER WAGNER, *Die Bestände des Archivio della Nunziatura Vienna bis 1792*, *Römische Historische Mitteilungen* 2 (1957/58) 82–203.

¹³ *Recte: Zagrabien.* A latin elnevezések gyakran többféle változatban is előfordulnak, illetve a különböző indexekben pontatlanul vezették át azokat. A *Zagabrien.* tipikus italianizált változat. Az egyes egyházmegyéknél külön jelöljük az indexben előforduló változatot, ha az az azonosítást jelentősen megnehezítő módon tér el az általunk legelfogadottabbnak tartott elnevezéstől.

(császári kinevezés) okán egy időben a bécsi nuncius folytatott le, azonban azután máshová kerültek (*Arben*. [Arbe/Rab], *Stagen*. [Stagnó/Ston], *Tribunien.–Vratislavien. suffraganei* [Trebinje–Boroszló/Wrocław segédpüspökök]), és külön jelölték a néhány római megerősítést igénylő apátságot (Regensburgban a skótok Szent Jakab bencés apátsága – *Abbatia Sancti Jacobi Scotorum Ratisbonae ordinis Sancti Benedicti*, a göttweigi bencés apátság – *Abbatia Gottwicen.*, a Szent Lambrecht bencés apátság – *Monasterium Sancti Lamberti*, a melki bencés apátság – *Abbatia Moelicen.*, és a boroszlói Szent Vince premontrei apátság *Monasterium Sancti Vincenti Vratislaviae*) is. A *Miscellanea* felsorol néhány apostoli vikáriusi processzust feltehetőleg az 1600-es évek végéről, azonban ezek nagy része hiányzik. Megvan Barnabeisz János Félix székesfehérvári prépost erdélyi apostoli vikáriusi processzusa 1687-től (234. sz.), hiányzik azonban három másik (*Svidnicen*. [Szvidnic], *Crisien*. [Körös], *Zagrabien*. [Zágráb], 235–237. sz.) apostoli vikáriusi processzus. Megvan viszont egy Radanay Mátyás püspökre vonatkozó pécsi kánoni vizsgálat 1688–1698-ból (*Opinio circa inquisitionem factam super puncta obta pro insufficientia Domini Episcopi Radanay*, 238. sz.) és egy 1818-as, Tirol és Voralberg egyházmegyéire vonatkozó anyag (*Bulla Pii VII – Pro nova circumscriptione Dioecesium¹⁴ Tyroli et Voralberg*, 717B sz.). Nem került azonban ide például – pedig véleményünk szerint ide is kerülhetett volna az Egerhez besorolt 403. sz. anyag a nagybányai püspökség 18. századi megalapítási szándékáról (*Processus Demebrationis Dioecesis et erectionis Ecclesiae Cathedralis Nagy-Baya*)¹⁵, amely terv végül az egri káptalan ellenállásán bukott el. Az 1055 III. sz. mutató (*Indice 1055 III*) ugyanazt az anyagot dolgozza fel (*Archivio della Nunziatura di Vienna, Indice dei Processi dei Vescovi e degli Abbati*), azonban ez a mutató a processzusok számozását követi. Az 1. számmal, Kaspar Hofmann melki apát 1587-es processzusával kezdődik, és a 982. számnál fejeződik be, amely Szabó János szamosújvári örmény katolikus püspök kánoni vizsgálata 1879-ből. Láttuk azonban, hogy néhány processzus nincs meg, másokról tudunk ugyan, hiszen számot is kaptak, de hiányzanak, ismét másokat később illesztettek be vagy valamiért meg akarták különböztetni a többtől (ezeket ugyanazon a számon belül az ábécé nagy kezdőbetűivel jelölik), például azért, mert az elkészült anyagot végül valamilyen okból mégsem terjesztették fel Rómába.

A harmadik mutató, amely kánoni vizsgálatokkal foglalkozik az 1046. számú (*Indice 1046*), az Apostoli Datária levéltárához tartozó *Processus Datariae, Index Dioecesium*. Ezt az anyagot magyar vonatkozásból eddig kevésbé vizsgálták, pedig, ahogyan látjuk, több magyar püspök processzusának első példányát is itt találjuk, ugyanis nem Bécsben, hanem a Datárián folytatták le a kánoni vizsgálatot abban az esetben, ha a jelölt például Rómában tartózkodott (mint Althann Mihály Károly váci püspöki kinevezésekor történt 1735-ben), vagy ha az igényelt püspöki cím a

¹⁴ *Recte: Dioecesium.* (A *Dioecesium* görögös alak.)

¹⁵ *Recte: Nagy-Banya, vagyis Nagybánya.*

pápának fenntartott *beneficium* volt (mint Barkóczy Ferenc szepesi prépost tanagrai címzetes püspöki kinevezése volt 1740-ben). Természetesen ezeknek a processzusoknak is a tisztázata a bíborosi konzisztórium elé került. Az anyag 1622 és 1900 között anyagokat tartalmaz 1–262 kötetben, négy másik dobozzal kiegészítve. A mutató itt is az egyházmegyék latin elnevezését (*Abderitan.–Zoara [= Zoaren.]* [Abdera–Zoara]) követi. Bár itt is előfordul, hogy egy kötet több évet is egybefog (például a 157. kötet az 1780–1781-es évet), általában egy évhez egy kötet tartozik.

Ezen túl még a 18. századi Magyar Királyság területén is vannak olyan kinevezések, amelyekhez nem tartozik processzus, ugyanis az 1622-ben létrehozott, a missziós területek lelkipásztori ellátásával megbízott Hitterjesztési Kongregációnak (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) jogában állt az illetékességi területén belül egyszerű dekrétummal is valaki kinevezését előterjeszteni még akkor is, ha nem végezték el a hozzá tartozó kánoni vizsgálatot. A 17. századi Magyarországon ennek a kongregációnak komoly szerepe volt a török által megszállt területeken, azonban még a 18. században is találunk hozzá tartozó ügyeket, még pedig az egyesült görögkatolikusok vonatkozásában. Ezért nem találunk több márcsai és munkácsi püspök esetében processzust. Egyrészt néhányan a papság választását követően nyerték el a tisztséget, másrészt kettős jogállással bírtak: királyi részről a területileg illetékes zágrábi és egri latin szertartású püspök rítusvikáriusainak tekintették őket, illetve a *De Propoganda Fide* joggyakorlatának megfelelően apostoli vikáriusi kinevezéssel bírtak, amely – elméletben legalábbis – a főkegyúri jogtól független, közvetlen szentszéki alárendeltséget jelentett. Ez az egymásnak ellentmondó, de megtúrt kettősség természetesen hosszú távon nem működhetett, a helyzet jogi rendezését az önálló körösi és munkácsi eparchiák megalapítása hozta el.¹⁶

Ha a prekonizáció pontos dátumát keressük, akkor elsődlegesen a Konzisztoriális Levéltár Kamarási Akták (*Archivio Concistoriale, Acta Camerarii*) fondját kell tanulmányoznunk. Ezt a fondot először Giuseppe Garampi bíboros dolgozta fel (*Schedario Garampi*), aki 1776–1785 között bécsi apostoli nuncius is volt. A Konzisztoriális Levéltár nyomtatásban is megjelent mutatói¹⁷ a Kamarási Aktákra vonatkozó információkat is tartalmazzák, amelyek hasonlóan az ugyanahhoz a levéltárhoz tartozó, de korábbi Alkancellári Aktákhoz (*Acta Vicecancellarii*) jegyzőkönyvszerűen

¹⁶ Vö. többek között: ZLATKO KUDELIC, *Marčanska biskupija. Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini (1611.–1755.)*, Zagreb 2007; JOSIP UHAČ, *Marčanska biskupija (eparbija). Neki povijesno-pravni pogledi*, Zagreb 1996; *Schematismus Venarabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkaciensis ad Annum Domini 1876*, Ungvarini 1876, 7–42; HODINKA ANTAL, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909.

¹⁷ *Sussidi per la Consultazione dell'Archivio Vaticano*, a cura della direzione e degli archivisti. I: *Schedario Garampi – Registri Vaticani – Registri Lateranensi – Rationes Camerae – Inventario del Fondo Concistoriale* (ST 45), Roma 1926, Ristampa Anastatica 1969. *Inventario del Fondo Concistoriale*: 203–219. *Acta Camerarii*: 204–206; *Sussidi per la Consultazione dell'Archivio Vaticano. Lo Schedario Garampi – I Registri Vaticani – I Registri Lateranensi – Le «Rationes Camerae» – L'Archivio Concistoriale* (CAV 17), a cura di GERMANO GUALDO, Città del Vaticano 1989 (*Archivio Concistoriale*: 333–362. *Acta Camerarii*: 337–339.)

rögzítik a konzisztórium ülésein történt döntéseket. A *De Propaganda Fide* közreműködésével létrejött kinevezésekhez a Népek Evangelizációja Kongregáció már említett Történeti Levéltára mellett elsősorban a Vatikáni Titkos Levéltár Brévék Titkársága (*Segreteria dei Brevi*) a Garampi által is feldolgozott Brévék Regisztere (*Secretaria Brevium, Registra Brevium*) tetemes fondját kell tanulmányozni. A pápai kinevezések pontos dátumának, levéltári lelőhelyének és hátterének megállapításához mind a mai napig a legpontosabb forrás a *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi* kötetei.¹⁸

A püspökjelöltek kánoni vizsgálatának szabályozása a középkorra nyúlik vissza.¹⁹ HUBERT JEDIN az első szabályozást III. Miklós pápa (1277–1280) 1280-as *Decretáléjára* vezeti vissza.²⁰ Az egységes eljárásrend nem sokkal a Trienti Zsinat (1545–1563) után alakult ki.²¹ A jelölt ügyét a Trienti Zsinat (*sessio XXII, canon 2; sessio XXIV, canon 1*) XIV. Gergely (1590–1591) révén 1591-ben pontosított rendelkezései (*Onus Apostolicae Sedis*) szerint tárgyalták. Ezek értelmében az apostoli nunciusok illetve a protektor bíborosok személyesen kellett, hogy kövessék az ügy lebonyolítását, és felelősek voltak a tanúk vallomásaiért. A meghatározott rend szerint feltett kérdések érintették mind a jelölt személyét, mind az egyházmegye aktuális helyzetét. VIII. Orbán (1623–1644) speciális instrukciói (*Si processus*) mindenekelőtt a jelölt pápa által történő kinevezését megelőző, a *processus informativus* kérdéseknek helyet adó részét pontosították 1627-ben.

Általában kérdéssoronként 2–3 tanút hallgattak ki eskü alatt és *sub secreto vocato*, azaz titokban. Különböző kritériumok alapján választották ki őket, és gyakran a felsőbb társadalmi réteget képviselték. Sok esetben ugyanazt a személyt egymásután kérdezték a jelöltről és a szóban forgó egyházmegyéről is. Bár a nunciátúra igyekezett olyanokat kiválasztani, akik több-kevesebb érdemi információval rendelkeztek, de gyakran az elérhetőség is szempont volt, így nem kevés esetben olyanok válaszoltak a kérdésekre, akik egyébként is Bécsben tartózkodtak. A tanúk nem feltétlenül voltak egyházi személyek. A püspökjelöltre vonatkozóan a 17–18. században tizenhárom kérdést kaptak, melyek célja a jelölt képességeinek és tulajdonságainak megismerése volt, a másik tizenhárom kérdés pedig az egyházmegye állapotára vonatkozott. Áthelyezés esetén a kérdések más természetűek voltak, és a kérdőív mindössze tíz kérdésből állott. A kérdezők ellenőrizni kíván-

¹⁸ A HC korszakot felölölő V–VI volumenjei: *A Pontificatu Clementis PP. IX (1667) usque ad Pontificatum Benedicti PP. XIII (1730)*; *A Pontificatu Clementis PP. XII (1730) usque ad Pontificatum Pii PP. VI (1799)*, ed. REMIGIUS RITZLER–PIRMINUS SEFRIN, Patavíi 1952–1958.

¹⁹ A témával kapcsolatban: TUSOR, *Magyar püspökök...* c. tanulmánya e kötetben.

²⁰ HUBERT JEDIN, *Die Reform des bischöflichen Informativprozesses auf dem Konzil von Trient*. Archiv für Katholisches Kirchenrecht 116 (1936) 389–413; Uő, *Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I.: Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II: Konzil und Kirchenreform*, Freiburg–Basel–Wien 1966, II, 441–459.

²¹ A témával kapcsolatban vö. TÓTH, «*Si nullus incipiat, nullus finiet*», 86–87. Vö. még könyv magyar nyelvű változatát: Uő, *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye*, 88. A továbbiakban ehelyütt csak az elsőre hivatkozunk.

ták információik forrásainak természetét, hogy a tanú hitelességét megerősíthessék. A válaszokat Bécsben általában latinul adták (olasz, francia és spanyol nyelvterületről a kérdések és a válaszok gyakran olaszul, franciául vagy spanyolul érkeztek). A 17., de még a 18. században is ezek a tanúvallomások nagyon értékes információkkal szolgáltak egy-egy terület állapotára, de gyakran magára a jelöltre vonatkozóan is. Még a pontosabb és gazdagabb levéltári forrásokkal bíró török kor utáni időszak kapcsán is előfordul, hogy a processzus Vatikánban megőrzött anyaga dönt el néhány századok óta vita tárgyát képező – viszonylag egyszerűen tisztázhatónak gondolt – kérdést is, mint például hogy egy-egy neves főpap mikor és hol született.²² Ezekre a részletes, pontosan megfogalmazott kérdésekre szükség is volt, hiszen a nunciatúra, illetve Róma nem ritkán viszonylag kevés közvetlen információval rendelkezett a jelöltre vagy az egyházmegyére vonatkozóan. Megváltozott azonban a helyzet a 19. századra, mivel technikai fejlődés és az egyre pontosabb felmérések, valamint ezek egyre könnyebb hozzáférhetővé válása azt eredményezte, hogy egyszerűen verifikálhatóak lettek addig nehezen beszerezhető információk is.²³ Ennek megfelelően a kérdések is módosultak.

A 17–18. században – sematikusan összefoglalva – a következő kérdéseket tették fel egy még nem püspökké szentelt jelölt esetében (*super qualitatibus*): (1.) mióta ismeri a jelöltet, rokona-e; (2.) hol született; (3.) törvényes házasságból született-e; (4.) mikor született; (5.) az egyházi rend mely szentségeiben részesült; (6.) eddigi szolgálati helyeit hogyan látta el; (7.) milyen a hitének tisztasága; (8.) milyenek az erkölcei; (9.) az okosság erényét hogyan gyakorolja; (10.) milyen a tudományokban való jártassága; (11.) hol szolgált eddig; (12.) okozott-e valaha botrányt; (13.) méltó-e a kinevezésre, illetve hasznos-e az az egyházmegye számára. (Segédpüspöknél ehhez jött még egy 14., a javadalomra vonatkozó kérdés is.)

Már felszentelt püspök esetében más kérdéseket tettek fel. A kérdéssor szerint a tanút megkérdezték arról, hogy (1.) ismeri-e a jelöltet; (2.) tud-e valamit szentelésének körülményeiről; (3.) mennyi ideje püspök; (4.) az egyházmegyében rezideál-e; (5.) hogyan irányítja azt; (6.) ünnepélyesen kiszolgáltatja-e a szentségeket; (7.) tetteit jellemzi-e a testvéri szeretet, kegyesség, bölcsesség; (8.) világi és lelki dolgokban hogyan ítélkezik; (9.) mennyire képzett; (10.) végül azt is megkérdezték, hogy a jelöltet méltónak tartja-e az előléptetésre.

Az egyházmegyére vonatkozóan (*super statu Ecclesiae*) a kérdések mind első kinevezés, mind áthelyezés esetén a következők voltak: (1.) mekkora a székváros, mennyi lakosa van; (2.) milyen a székesegyház; (3.) melyek a szuffragáneus (alárendelt) egyházmegyéi/melyik metropolita alá tartozik; (4.) mekkora a székeskáptalan és milyen jövedelmekkel rendelkezik; (5.) ki látja el a székváros plébánosi te-

²² Így történt ez Patachich Gábor esetében is, akinél a szerémi processzushoz csatolt keresztlevél szolgáltatott egyértelmű bizonyítékot. TÓTH, «*Si nullus incipiat, nullus finiet*», 70–71. Hasonló probléma eldöntésében segítettek a Patachich Ádám váradi püspök (1759–1776), majd kalocsa-bácsi érsek (1776–1784) váradi kinevezéséhez benyújtott iratok. Uo., 97–99.

²³ Vö. TÓTH, *Haynald Lajos*, 200–201.

endőt; (6.) milyen a plébániatemplom felszereltsége; (7.) vannak-e ereklyéi; (8.) milyen az érseki/püspöki rezidencia; (9.) mekkora az érseki/püspöki asztal bevétel; (10.) mekkora az egyházmegye területe; (11.) mekkora a szeminárium; (12.) és végül az érseki/püspöki szék miatt van üresedésben. Ettől a kérdéssortól akkor tekintettek el, ha címzetes (a korabeli terminológia szerint *in partibus infidelium* – vagyis a hitetlenek földjén lévő) főpapi székről volt szó.

A tanúvallomásokhoz csatolták még fel nem szentelt püspök esetében a keresztlevelet, a papszentelést és esetlegesen a kisebb rendek felvételét, továbbá – ha volt – a doktorátust igazoló iratot, valamint a püspöki vagy érseki kinevező uralkodói diplomát vagy ezzel egyenértékű dokumentumot. Ezeket a dokumentumokat a tanúk – elmondásuk szerint – gyakran maguk is látták. Segédpüspökök esetében a megyéspüspöktől igazolást kértek arra vonatkozóan, hogy az új püspöknek a méltóságához és a funkciójához méltó bevételt biztosítanak majd. Volt, hogy az eredeti iratokat, de gyakran csak hitelesített másolatokat vagy azoknak a nunciatúra jegyzője által egyszerűen átvetett szövegeit csatolták a processushoz. A kinevező diploma esetében gyakorta megelégedtek azzal, hogy az irat a nuncius előtt bemutatásra került. Időnként más, fontosnak tartott dokumentumokat is csatoltak, így például Kollonich László 1775-ös erdélyi processusához mellékeltek azt az iratot, amely tanúsítja, Kollonich Zsigmond bíboros adoptálta az új püspök édesapját, Zay Lászlót, aki tehát joggal viseli az így a férfiágon a kihalástól megmentett ősi grófi család nevét. Összességében véve megállapítható az is, hogy a csatolt iratok száma és minősége változó, a szinte mindig biztosan meglévő elem az általában a nunciatúra jegyzője által hitelesített hitvallás, amelyet új püspöki kinevezés esetében mindig le kellett tenni. Nagyon ritkán azonban ez az irat is hiányzik, de ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy a *Professio fidei* a nuncius előtt ne tette volna le az új választott püspök. A hitvallás tanúi sok esetben a familiárisok, azaz a nunciusi háztartáshoz tartozó klerikusok vagy laikusok voltak, a hitelesítést a nunciatúra jegyzője végezte. Csak néhány esetben tértek el ettől, így például Klobusiczky Ferenc kalocsai érseki kinevezésekor az előírt *Professio fidei* a zenggi püspök előtt tette le, akinek erre a nuncius engedélyt adott.

3. PÜSPÖKI KINEVEZÉSEK A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN 1711–1780

Jelen munkánkban csak azokat a főpapokat vizsgáljuk, akik királyi kinevezésüket III. Károly (1711–1740) vagy Mária Terézia (1740–1780) idejében kapták. Nem kerültek viszont ide azok, akiknek pápai prekonizációja ugyan a vizsgált időszakra esik, azonban a királyi kinevezésük vagy hivatali idejük kezdete III. Károly trónra lépése előtt történt, ahogy ez Csáky Imre kalocsa-bácsi érsek 1710/1714–1732 vagy Markovich Rafael 1709/1712–1726 márcsai görögkatolikus püspök esetében is történt. Ugyanezen megfontolásból bekerültek viszont azok, akiket még Mária Teré-

zia nevezett ki, de a prekonizációjukra az uralkodó halála után került sor, ahogy ez Pálma Ferenc Károly kalocsai segédpüspök esetében is történt. Mivel jelen esetben csak a Magyar Királyság területéhez tartozó két érseki tartományba, az esztergomiba és a kalocsaiba tartozó püspököket vizsgáltuk, ezért azon kinevezések sem kerültek bele a felsorolásba, amelyek ezen a területen kívülre esnek, így nem került bele például Leslie Vilmos laibachi (ljubljanai) vagy Sinzendorff Fülöp boroszlói kinevezése sem. Nem szerepelnek – értelemszerűen – azok az úgynevezett választott püspökök (*episcopus electus*) sem, akik királyi kinevezés révén olyan püspöki címet birtokoltak, amelyet a magyar király adományozott ugyan, de létét a Szent-szék nem ismerte el (ilyen volt többek között az arbei, cattarói, dulcinói, novi vagy a pharoszi/fárói cím), így ezen választott püspökök esetében sem a kánoni vizsgálatra, sem az azt követő prekonizációra, illetve püspökszentelésre nem került sor. Ők, akik szentségtani értelemben továbbra sem püspökök, hanem papok voltak, a szigorúan püspöki rendhez kapcsolódó feladatokat (pl. papszentelés) nem végeztek, nem végezhettek.

Erre a majd hetven évre nyolc pápa uralkodási ideje esik: XI. Kelemen (Giovanni Francesco Albani, 1700–1721), XIII. Ince (Michelangelo dei Conti, 1721–1724), XIII. Benedek (Pietro Francesco Orsini, 1724–1730), XII. Kelemen (Lorenzo Corsini, 1730–1740), XIV. Benedek (Prospero Lorenzo Lambertini, 1740–1758), XIII. Kelemen (Carlo della Torre di Rezzonico, 1758–1769), XIV. Kelemen (Gian Vincenzo Antonio Ganganelli, 1769–1774) és VI. Pius (Giovanni Angelo Braschi, 1775–1799).

Ez alatt az idő alatt a bécsi nuncius tisztét a következő tíz egyházi személy töltötte be: Giulio Piazza (1709–1713), Giorgio Spinola (1713–1720), Girolamo Grimaldi (1721–1731), Domenico Passionei (1731–1738), Camillo Paolucci (1738–1745), Fabrizio Serbelloni (1746–1754), Ignazio Crivelli (1754–1760), Vitaliano Borromeo (1760–1767), Antonio Eugenio Visconti (1767–1774) és Giuseppe Garampi (1776–1785).²⁴ Ők, általában neves itáliai nemes családok sarjai, a császári udvar mellett címzetes érseki rangban szolgáltak, Bécsset kivétel nélkül bíborosi kinevezésüket követően hagyták el. Visconti nunciust már ausztriai szolgálati ideje alatt, 1771-ben bíborossá nevezték ki, de *in pectore*; kinevezését csak 1773-ban hozták nyilvánosságra. A császárvárosban lefolytatott eljárásokat a nunciások vezették, a tanúkat ők hallgatták ki. Néhány esetben, így például Kollonich László már máshol említett processzusán túl például 1776-ban Berchtold Ferenc besztercebányai, Révay Antal rozsnyói, Szalbeck Károly szepesi püspökök esetében is a rangidős ügyhallgató (*auditor, uditore*) folytatta le az eljárást, mivel az új nuncius még nem érkezett meg állomáshelyére.

A Vatikáni Titkos Levéltárban a korszakra vonatkozóan a lentebb következő anyagokat találjuk, kiemelve a püspökjelölt személyén (zárójelben a püspöki időszak hossza, kezdetéül a királyi kinevezés évét alapul véve) túl a Konzisztoriális Levéltár

²⁴ Vö. DONATO SQUICCIARINI, *Die apostolischen Nuntien in Wien*. Vatikanstadt 2000², 198–229.

(ASV Arch. Conciat., Processus Consist. = P. Cons.) és a Bécsi Apostoli Nunciatura (ASV Arch. Nunz. Vienna, Processi Canonici = P. Vienna) levéltári jelzetét, ha az megvan. Ha a kánoni vizsgálat jegyzőkönyve a bécsi anyagból azért hiányzik, mert azt Rómában az Apostoli Datárián (ASV Dataria Ap., Processus Datariae = P. Dat.) folytatták le, vagy a jelöltet közvetlenül a *De Propaganda Fide*, azaz a Hitterjesztési Kongregáció dekrétumával nevezték ki, azt is jelezzük. Utóbbi esetben nem végeztek kánoni eljárást. Juan Álvaro Cienfuegos bíboros pécsi püspöki kinevezéséhez nem készült processzus. Így Esterházy Imre veszprémi, valamint (Luzinszky) István László váradi kánoni vizsgálata azért nem került a Szent Kollégium levéltárába, mivel előbbi nem erősítették meg, utóbbi pedig a prekonizáció előtt elhunyt. Általában azonban, ha az anyag hiányzik, akkor az valószínűleg korábban megvolt, de elkeveredhetett az idők folyamán. A *foliók* a nunciatura fondjában nincsenek külön számozva, a processzusok egészének van sorszáma. A konzisztoriális levéltári fondban található, Bécsből küldött anyag teljes hosszát külön jelöltük, majd utána zárójelben a címlap és hátlap nélkül (ha valóban azzal kezdődik, illetve végződik a jegyzőkönyv) számított anyagot az előbbi után vagy az utóbbi előtt esetlegesen található üres oldalak nélkül. Itt beszámításra kerültek az esetlegesen Rómában hozzátett további anyagok. Néha előfordul, hogy a dokumentációban másutt is vannak üres oldalak, ezeket itt az egyszerűség kedvéért nem jelöltük külön.

I.

ESZTERGOMI FŐEGYHÁZMEGYE (STRIGONIEN.)	1728, P. Dat., vol. 105, fol. 151skk; P. Cons., vol.
<i>Ghillány György Ferenc segédpüspök (suffraganeus)</i>	114, fol. 423–426 (423–426r)
(<i>Timinien</i> . ²⁵ , 1713–1727)	<i>Mednyánszky Ferenc segédpüspök (Leucen., 1731–1733)</i> ²⁷
1713, P. Cons., vol. 103, fol. 740–751 (740–749)	1731, P. Dat., vol. 108, fol. 189skk; P. Cons., vol.
<i>Esterházy Imre Gábor segédpüspök (Doren., 1725–1740)</i>	117, fol. 393–396 (393–396r)
1725, P. Dat., vol. 102, fol. 175; ²⁶ P. Cons., vol. 111,	<i>Klobusiczky Ferenc segédpüspök (Nemesin., 1736–1741)</i>
fol. 194–197 (194–196)	1736, P. Dat., vol. 113, fol. 65skk; P. Cons., vol. 122,
<i>Esterházy Imre (pálos, 1725–1745)</i>	fol. 279–282 (279–281)
1725, P. Vienna, n. 365; P. Cons., vol. 113., fol.	<i>Barkóczy Ferenc szepesi prépost (praepositus Scepusi-</i>
691–706 (691–705r)	<i>ensis) (Tenagren., 1740–1744)</i>
<i>Berényi Zsigmond segédpüspök (Mallen., 1728–1737)</i>	1740, P. Dat., vol. 117, fol. 61skk; P. Cons., vol.

²⁵ Az indexben: *Timien*. Belgrád-Szendrőhöz hasonlóan török fennhatóság alatt álló, gyakorlatilag címzetes egyházmegye volt, de a bécsi nuncius illetékessége alá tartozott, és a kinevezési eljárások során a területére vonatkozóan is elvégezték a kánoni vizsgálatot.

²⁶ A *Processus Datariae* fond indexében található folió jelzések a kötet eredeti számozása szerint a processzusok kezdőoldalára utalnak, amelyek az egyes kötetek elején lévő tartalomjegyzékben is fel vannak tüntetve.

²⁷ Az uralkodó 1722-ben erdélyi püspökké nevezte ki, a kinevezést azonban nem fogadta el.

- 128, fol. 376–379 (376–379r)²⁸
Majbényi Ádám segédpüspök (*Esbonen.*, 1741–1743)
 1741, P. Dat., vol. 118, fol. 95skk; P. Cons., vol. 127, fol. 274–277 (274–277r)
Zichy Ferenc segédpüspök (*Botryren.*, 1742–1743)
 1742, P. Vienna, n. 417; P. Cons., vol. 129, fol. 114–133 (114–128r)
Frivaisz Mihály Ignác segédpüspök (*Germanopolitan.*, 1744–1748)
 1744, P. Dat., vol. 121, fol. 15; P. Cons., 131, fol. 259–264 (259–264r)
Csáky Miklós (1751–1757)
 1751, P. Vienna, n. 452; P. Cons., vol. 139, fol. 381–392 (381–390r)
Révay Pál segédpüspök (*Dibonen.*, 1752–1770)
 1752, P. Vienna, n. 456; P. Cons., vol. 141, fol. 228–287 (228–236r)
Révay Antal segédpüspök (*Milevitan.*²⁹, 1754–1776)
 1754, P. Dat., vol. 131, fol. 82; P. Cons., vol. 144, fol. 1–6 (1–5)
Zbiskó József Károly szepesi prépost (*Tinninien.*, 1755–1774)
 1755, P. Vienna, n. 462; P. Cons., vol. 145, fol. 541–554 (541–554r); P. Dat., vol. 132, fol. 157skk
Barkóczy Ferenc (1761–1765)
 1761, P. Vienna, n. 485
Batthyány József (1776–1799, 1778 bíboros)
 1776, P. Vienna, n. 538; P. Cons., vol. 172, fol. 79–106 (81–95r)
Nagy István (*Themyscien.*, 1776–1804)
 1776, P. Vienna, n. 539; P. Cons., vol. 172, fol. 161–184 (162–181)
Richvaldszky György segédpüspök (*Tenagren.*, 1776–1779)
 1776, P. Vienna, n. 540; P. Cons., vol. 172, fol. 137–160 (138–157)
Luzsánszky László segédpüspök (*Hipponen.*, 1779–1790)
 1779, P. Vienna, n. 561; P. Cons., vol. 177, fol. 315–341 (316–338)
- EGRI EGYHÁZMEGYE (AGRIEN.), ELSŐ SZUFFRAGANEUS³⁰
Erdődy Gábor Antal (1713/1715–1744)
 1713, P. Vienna, n. 330
Sorger Gergely segédpüspök (*Tinninien.*, 1727–1729)
 1727, P. Vienna, n. 374; P. Cons., vol. 114, fol. 678–687 (679–686)
Máriássy Sándor segédpüspök (*Tinninien.*, 1729–1755)³¹
 1729, P. Vienna, n. 379; P. Cons., vol. 116, fol. 737–748r (738–748)
Barkóczy Ferenc (1744–1761)
 1745, P. Vienna, n. 422; P. Cons., vol. 132, fol. 1–12 (1–11r)
Eszterházy Károly (1761–1799)
 1761, P. Vienna, n. 483; P. Cons., vol. 150, fol. 21–36 (22–33r)
- NYITRAI EGYHÁZMEGYE (NITRIEN.)
Harrach János Ernő (1736–1739)
 1737, P. Dat., vol. 114, fol. 68skk; P. Cons., vol. 123, fol. 405–414 (405–411r)
Esterházy Imre Gábor (1740–1763)
 1740, P. Vienna, n. 410; P. Cons., vol. 128, fol. 178–193 (178–190r)
Gusztinyi (Zubralovsky) János (*Sergiopolitan.*, koadjutor utódlási joggal, 1762–1777)
 1762, P. Vienna, n. 488; P. Cons., vol. 150, fol. 298–313 (299–311r)
Révay Antal (1780–1783)
 1780, P. Vienna, n. 566; P. Cons., vol. 180, fol. 44–58 (44–58)
- GYŐRI EGYHÁZMEGYE (JAURINEN.)
Sinzenorff Fülöp (Philipp Ludwig von Sinzen-
 dorf, 1726–1732, 1727 bíboros)³²
 1726, P. Vienna, n. 369; P. Cons., vol. 112, fol. 375–388 (375–386)

²⁸ Egyes források Barkóczy egyik elődjét, Pongrácz Imre prépostot (1719–1724) is felszentelt püspökként említik, pápai kinevezéséről azonban sem a vizsgált források, sem a HC nem tud. Minden bizonnyal csak királyi kineveze volt, így szilisztrai választott püspökként nem szentelték püspökké. Barkóczy Ferenc közvetlen elődje, Pelcz János (1725–1740) szintén választott püspök, a pharoszi/fároi címet viselte.

²⁹ Az indexben: *Melevitan.*

³⁰ Ide tartozik még: „1737–1738 Az egyházmegye tagosítása a nagybányai egyházmegye megalapítása céljából”. P. Vienna, n. 403.

³¹ Egri segédpüspök 1745-ig, majd címét megtartva, haláláig szepesi prépost.

³² Utána 1732–1747 boroszlói (*Vratislavien.*) püspök lett: P. Vienna, n. 389. P. Cons., vol. 118, fol. 630–655 (630–654r).

Groll Adolf (Adolf Groll, piarista, Szent György-ről nevezett, 1733–1743)³³

1733, P. Vienna, n. 392; P. Cons., vol. 119, fol. 280–297 (281–296)

Malzan Károly segédpüspök (Johann Carl von Malzan, *Leontopolitan.*, 1742–1749)³⁴

1742, P. Vienna, n. 415; P. Cons., vol. 130, fol. 381–396 (381–392)

Zichy Ferenc (1743–1783)

1743, P. Vienna, n. 418; P. Cons., vol. 131, fol. 265–276 (265–275)

Pfätschner Frigyes segédpüspök (*Trachonen.*, 1755–1768)

1755, P. Vienna, n. 461

Kornis Ferenc segédpüspök (*Iulioopolitan.*, 1768–1775)

1768, P. Vienna, n. 502; P. Cons., vol. 157, fol. 325–340 (325–336r)

Szily János segédpüspök (*Timminien.*, 1775–1777)

1775, P. Vienna, n. 528; P. Cons., vol. 169, fol. 281–315 (281–315)

Pierer József segédpüspök (*Timminien.*, 1779–1805)

1779, P. Vienna, n. 562; P. Cons., vol. 178, fol. 361–383 (361–383)

PÉCSI EGYHÁZMEGYE (QUINQUECCLESIEN.)

Thurn Antal (Kasimir Anton von Thurn-Valsassina, 1732–1734)

1732, P. Vienna, n. 390; P. Cons., vol. 119, fol. 522–542 (523–540)

Berényi Zsigmond (1739–1748)³⁵

1739, P. Vienna, n. 407; P. Cons., vol. 126, fol. 469–486 (470–484r)

Klimó György (1751–1777)

1751, P. Vienna, n. 451; P. Cons., vol. 139, fol. 327–338 (327–336)

Országb András segédpüspök (*Mynden.*, 1776–1788)

1776, P. Vienna, n. 534; P. Cons., vol. 171, fol. 199–222 (199–222)

Esterházy László Pál (pálos, 1780–1799)

1780, P. Vienna, n. 567; P. Cons., vol. 181, fol. 382–395 (383–394)

VÁCI EGYHÁZMEGYE (VACIEN.)

Leslie Vilmos (Wilhelm von Leslie, 1716–1717)³⁶

1716, P. Vienna, n. 338; P. Cons., vol. 105, fol. 619–631 (619–631)

Altbann Mibály Frigyes (Michael Friedrich von Althann, 1718–1734, 1719 bíboros)

1718, P. Vienna, n. 348; P. Cons., vol. 41, fol. 569–580 (569–579)

Berkes András segédpüspök (*Heracleen.*, 1721–1729)

1721, P. Dat., vol. 98, fol. 275kk

Altbann Mibály Károly (Michael Karl von Althann, 1734–1756)³⁷

1735, P. Dat., vol. 112, fol. 85kk; P. Cons., vol. 121, fol. 507–520 (507–519)

Migazzi Kristóf Antal (Christoph Anton von Migazzi, koadjutor, 1756/1756–1757)³⁸

1756, P. Vienna, n. 465; P. Cons., vol. 146, fol. 468–483 (468–480r)

Forgách Pál (1757–1759)

1757, P. Vienna, n. 466; P. Cons., vol. 147, fol. 656–669 (657–667r)

Eszterházy Károly (1759–1761)

1759, P. Vienna, n. 473; P. Cons., vol. 149, fol. 713–727 (714–726r)

Salbeck Károly segédpüspök (*Nemesin.*, 1759–1776)

1759, P. Vienna, n. 474

³³ Bár győri kinevezése előtt nem volt püspök, ez a győri kánoni vizsgálatból is kiderül, 173-as bécsiújhelyi (*Neostadien.*) processzusa megtalálható a bécsi nunciatúra anyagában: P. Vienna, n. 383.

³⁴ Egyes források Malzan elődjét, Kontor Szabó Istvánt (1713–1736) is felszentelt püspökként említik, azonban pápai kinevezéséről sem a vizsgált források, sem a HC nem tud. Minden bizonnyal csak királyi kinevezéssel bírt, így tribucini választott püspökként nem szentelték püspökké.

³⁵ Elődje, Juan Álvaro Cienfuegos (jezsuita, 1735–1739, bíboros 1720) esetében a kánoni eljárást mellőzték. Előtte 1725–1735 monreáli (*Montis Regalis in Sicilia*) érsek volt. P. Dat., vol. 102, fol. 805kk; P. Cons., vol. 111, fol. 384–387 (384–387r).

³⁶ Utána ljubljanoi (laibachi) 1717–1734 (*Labacen.*) püspök: 1718: P. Vienna, n. 347. P. Cons., vol. 107, fol. 276–288 (276–287). Elődje, Kollonich Zsigmond 1708–1716 váci püspök [1709: P. Cons., vol. 101, fol. 486–499 (487–499r)], aki 1716–1751 bécsi püspök, illetve 1723-tól első bécsi érsek: P. Vienna, n. 339.

³⁷ Előtte 1728–1735 Bari (*Baren.*) érsek: P. Dat., vol. 105, fol. 2125kk; P. Cons., vol. 114, fol. 155–162 (155–162r).

³⁸ Előtte 1751–1756 karthágói (*Carthaginen.*) címzetes és mecheleni (*Mechlinen.*) koadjutor érsek: P. Dat., vol. 128, fol. 1035kk.

Migazzi Kristóf Antal (Christoph Anton von Migazzi, bécsi érsek,³⁹ váci adminisztrátor, 1761–1785, 1761 bíboros)
1761, P. Vienna, n. 486; P. Cons., vol. 150, fol. 557–572 (558–571r)
Esterházy László Pál segédpüspök (pálos, *Sebastopolitan.*, 1776–1780)
1776, P. Vienna, n. 542
P. Cons., vol. 172, fol. 258–281 (259–278)
Zerdabelyi Gábor spk. (*Titopolitan.*, 1780–1800)⁴⁰
1780, P. Vienna, n. 571; P. Cons., vol. 180, fol. 279–297 (280–296)

VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE (VESPRIMIEN.)

Esterházy Imre (pálos, meg nem erősített, 1723–1725)⁴¹
1723, P. Vienna, n. 360
Acsády Ádám (1725–1744)
1725, P. Vienna, n. 366; P. Cons., vol. 112, fol. 606–625 (606–622)
Bíró Márton (padányi, 1745–1762)
1745, P. Vienna, n. 424; P. Cons., vol. 132, fol. 804–822 (804–821r)
Koller Ignác (*Targen.*, koadjutor utódlási joggal, 1760/1762–1773)
1760, P. Vienna, n. 481; P. Cons., vol. 149, fol. 728–743 (729–740)
Bajzáth József (1777–1802)
1777, P. Vienna, n. 551; P. Cons., vol. 174, fol. 304–325 (307–322)

FOGARASI EGYHÁZMEGYE (*Fogarasien.*, görögkatolikus)

Pataki János (bazilita, Ioan Giurgiu Patachi, 1715/1721–1727)
1718, P. Vienna, n. 345
Klein János (bazil., Inocentiu Micu-Klein, 1729–1751)
1729, P. Vienna, n. 377; P. Cons., vol. 116, fol. 296–311 (296–308)

Áron Péter Pál (bazilita, Petru Pavel Aron, 1752–1764)
1752, P. Vienna, n. 454; P. Cons., vol. 141, fol. 276–289 (276–288r)
Rednic Atanáz (bazilita, Atanasie Rednic, 1764–1772)
1765, P. Vienna, n. 497; P. Cons., vol. 153, fol. 223–236 (224–235)
Major Gergely (bazilita, Grigore Maior, 1772–1782)
1773, P. Vienna, n. 519; P. Cons., vol. 164, fol. 314–347 (315–346)

BESZTERCEBÁNYAI EGYHÁZMEGYE (NEOSOLIEN.)

Berchtold Ferenc (Franz von Berchtold, első püspök)⁴², 1776–1793)
1776, P. Vienna, n. 532; P. Cons., vol. 171, fol. 245–272 (246–263)

ROZSNYÓI EGYHÁZMEGYE (ROSNAVIEN.)

Révay Antal (első püspök, 1776–1780)⁴³
1776, P. Vienna, n. 536; P. Cons., vol. 172, 20–36 (21–33)
Andrássy Antal (1780–1799)
1780, P. Vienna, n. 569; P. Cons., vol. 180, fol. 138–158 (138–158)

SZEPESI EGYHÁZMEGYE (SCEPUSIEN.)⁴⁴

Salbeck Károly (első püspök, 1776–1787)
1776, P. Vienna, n. 537; P. Cons., vol. 172, fol. 63–78 (64–75r)

SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE (SABARIEN.)

Szily János (első püspök, 1777–1799)
1777, P. Vienna, n. 550; P. Cons., vol. 174, fol. 232–248 (234–246)

SZÉKESFEHÉRVÁRI EGYHÁZMEGYE (ALBAREGALEN.)

1777, Séllyei Nagy Ignác (első püspök, 1777–1789)
P. Vienna, n. 543
P. Cons., vol. 173, fol. 28–55 (30–52)

³⁹ *Viennen. in Austria.* P. Vienna, n. 467. P. Cons., vol. 147, fol. 670–685 (671–684).

⁴⁰ Utána 1800–1813 besztercebányai (*Neosolien.*) püspök: P. Vienna, n. 634. P. Cons., vol. 203, fol. 256–279 (256–272).

⁴¹ Előtte 1706–1708 váci püspök; 1707: P. Vienna, n. 308. P. Cons., vol. 100, fol. 465–480 (466–478). Majd 1708–1723 zágrábi püspök: P. Vienna, n. 313. P. Cons., vol. 101, fol. 518–533 (518–530).

⁴² Az indexek külön felhívják a figyelmet arra, ha egy új alapítású egyházmegye első püspökéről van szó.

⁴³ Az uralkodó 1776-ban Galgóczy Jánost nevezte ki első püspöknek, ő azonban rövidesen ezután elhunyt, így Révay Antal számít az új egyházmegye első püspökének.

⁴⁴ A szépei prépostságból alakították ki, amelynek előljárója (*praepositus Scepusiensis*) már 1776 előtt többször felszentelt püspök volt.

- MUNKÁCSI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE (MUNKACSIEN. GRAECI RITUS UNITI; korábban: egri görögkatolikus rítusvikáriátus)⁴⁵
Bradács János (bazilita, első püspök, 1771–1772)
 1771, P. Vienna, n. 512; P. Cons., vol. 161, fol. 94–119 (95–119r)
Bacsinszky András (1772–1809)
 1772, P. Vienna, n. 515; P. Cons., vol. 165, fol. 80–103 (81–99r)
- KÖRÖSI EGYHÁZMEGYE (CRISIEN., görögkatolikus; korábban: a Zágrábi Egyházmegyének alárendelt márcsai püspök, apostoli vikárius)
Bozsicskovich Bazil (Bazilije Božičković, első püspök, 1777–1785)
 1777, P. Vienna, n. 545; P. Cons., vol. 173, fol. 240–257 (241–254r)
- NAGYVÁRADI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE (MAGNOVARADINEN. RITUS GRAECI UNITI)
Drágossy Mózes (Moise Dragoş, 1776–1787)
 1777, P. Vienna, n. 548; P. Cons., vol. 174, fol. 119–140 (121–139r)
- II.
- KALOCSA-BÁCSI FŐEGYHÁZMEGYE (COLOCEN. ET BACHIEN.)
Patachich Gábor (Gabrijel Herman Antun Patačić, 1733–1745)
 1733, P. Vienna, n. 398; P. Cons., vol. 119, fol. 189–206 (190–203)
Csáky Miklós (1747–1751)
 1747, P. Vienna, n. 431; P. Cons., vol. 135, fol. 147–162 (147–160)
Klobusiczky Ferenc (1751–1760)
 1751, P. Vienna, n. 450; P. Cons., vol. 139, fol. 114–123 (114–122r)
Batthyány József (1760–1776)
- 1760, P. Vienna, n. 476; P. Cons., vol. 149, fol. 85–98 (85–96r)
Patachich Adám (Adam Patačić, 1776–1784)
 1776, P. Vienna, n. 531; P. Cons., vol. 170, fol. 192–211 (193r–208)
Pálma Ferenc Károly segédpüspök (*Colophonien.*, 1780–1787)
 1781, P. Vienna, n. 573; P. Cons., vol. 181, fol. 145–159 (146–158)
- NAGYVÁRADI (korábban Váradi) EGYHÁZMEGYE MAGNOVARADINEN./VARADINEN.
Luzsénszky (Luzinszky) István László segédpüspök (*Thyatiren.*, 1729–1733)
 1729, P. Dat., vol. 106, fol. 110skk
Luzsénszky (Luzinszky) István László (1733–1734)
 1733, P. Vienna, n. 396
Okolicsányi János (1734–1736)
 1734, P. Vienna, n. 400; P. Cons., vol. 121, fol. 521–539 (522–539r)
Csáky Miklós (1737–1747)
 1737, P. Vienna, n. 404
 P. Cons., vol. 123, fol. 533–555 (533–555r)
Forgách Pál (1747–1757)
 1747, P. Vienna, n. 432; P. Cons., vol. 135, fol. 483–500 (483–500r)
Kovács Meletius segédpüspök, görögkatolikus rítusvikárius (*suffraganeus Magnovaradinensis ritus Graeci uniti seu Inbridium ecclesiae Graeci ritus*; 1777: Nagyváradai Görögkatolikus Egyházmegye) (Meletie Covaci, 1748–1775)
 1748, P. Vienna, n. 433; P. Cons., vol. 136, fol. 683–698 (684–697)
Patachich Adám (Adam Patačić, 1759–1776)
 1759, P. Vienna, n. 475; P. Cons., vol. 148, fol. 302–317 (303–316r)
Kollonich László (1780–1787)
 1780, P. Vienna, n. 564; P. Cons., vol. 181, fol. 494–505 (495–504)

⁴⁵ Hodermarszky János József bazilita, rítusvikáriust (1707–1715) még I. József (1705–1711) nevezte ki 1711. január 5-én egy, akkor létrehozni kívánt, de az egri püspököknek alárendelt Munkácsi Egyházmegye élére. (Ehhez a nunciatúra anyagában találunk anyagot *ad Munkacsiensem episcopum erigendum* megjegyzéssel: P. Vienna, n. 325). A Szentszék nem erősítette meg, és az önálló Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye csak 1771-ben jött létre. Bizánczy György (*Sebastopolitan.*, apostoli vikárius, 1715–1733), Olsavszky Simon (*Pellen.*, apostoli vikárius, 1733–1737), Blazsovszky György Gábor (Mankovics, *Agnen.*, apostoli vikárius, 1738–1742), Olsavszky Mihály (*Rbossen.*, apostoli vikárius, 1743–1767) és Bradács János (*Rbossen.*, apostoli vikárius, 1767–1771) kinevezését a Hitterjesztési (*de Propaganda Fide*) Kongregáció dekrétuma alapján pápai béve biztosította. Ennél fogva nincs processzusuk a tárgyalt fondokban.

ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE (TRANSYLVANIEN.)⁴⁶

- Mártonffy György* (1713–1721)
1713, P. Vienna, n. 332; P. Cons., vol. 41, fol. 555–568 (555–568r)
- Antalfi János* (1724–1728)
1724, P. Vienna, n. 363; P. Cons., vol. 110, fol. 815–835 (815–832r)
- Sorger Gergely* (1729–1739)
1729, P. Vienna, n. 380; P. Cons., vol. 115, fol. 687–695 (687–694)
- Klobusiczky Ferenc* (1741–1748)
1741, P. Vienna, n. 333; P. Cons., vol. 129, fol. 727–742 (727–739)
- Sztojka Zsigmond Antal* (1749–1759)
1749, P. Vienna, n. 442; P. Cons., vol. 137, fol. 499–514 (499–513)
- Battbyány József* (1759–1760)
1759, P. Vienna, n. 472; P. Cons., vol. 148, fol. 292–301 (293–300r)
- Bajtay József Antal* (Isten Anyjáról nevezett, piarista, 1760–1772)
1760, P. Vienna, n. 479
- Manzador Pius* (Pius Manzador, barnabita, 1772–1774)
1773, P. Vienna, n. 521; P. Cons., vol. 165, fol. 384–399 (385–398r)
- Kollonich László* (1774–1780)⁴⁷
1775, P. Vienna, n. 529; P. Cons., vol. 169, fol. 316–356 (317–353r)
- Battbyány Ignác* (1780–1798)
1780, P. Vienna, n. 570; P. Cons., vol. 181, fol. 438–465 (439–464)

CSANÁDI EGYHÁZMEGYE (CSANADIEN.)

- Falkenstein Béla* (bencés, 1730–1739)
1730, P. Vienna, n. 382
- Stanislavich Miklós* (ferences, 1739–1750)⁴⁸
1739, P. Vienna, n. 406; P. Cons., vol. 126, fol. 126–139 (127–138)
- Engl Ferenc Antal* (Franz Anton von Engl, 1750–1777)
1750, P. Vienna, n. 446; P. Cons., vol. 138, fol. 130–143 (130–140r)
- Christovich Imre* (1777–1798)

1777, P. Vienna, n. 546; P. Cons., vol. 173, fol. 258–279 (260–279r)

ZÁGRÁBI EGYHÁZMEGYE (ZAGRABIENSIS)

- Branjug György* (Juraj Branjug, 1723–1747)
1723, P. Vienna, n. 361; P. Cons., vol. 113, fol. 853–872 (853–869r)
- Klobusiczky Ferenc* (Franjo Klobušicki, 1748–1751)
1748, P. Vienna, n. 438; P. Cons., vol. 136, fol. 781–790 (781–790)
- Thauszy Ferenc* (Franjo Thauszy 1751–1769)
1751, P. Vienna, n. 453; P. Cons., vol. 140, 615–628 (615–626r)
- Palkovics Gábor* márcsai (marchensis) vagy szvidnici (swidniczensis) püspök, görögkatolikus rítusvikárius (*pro populis dioecesis Zagrabien. ritus Graeci*; 1777: Körösi Egyházmegye⁴⁹) (Gabrijel Palković, bazilita, *Drusiparen.*, apostoli vikárius, 1751–1758)
1752, P. Vienna, n. 456A
- Boszicskovic Bazil* márcsai (Marchensis) vagy szvidnici (Swidniczensis) püspök, görögkatolikus rítusvikárius (*pro populis dioecesis Zagrabien. ritus Graeci*; 1777: Körösi Egyházmegye) (Bazilije Božičković, bazilita, *Diocletianen.*, apostoli vikárius, 1759–1777)
1759, P. Vienna, n. 475A
- Paksy János* (Ivan Krstitelj Paxy, 1770–1771)
1770, P. Vienna, n. 511; P. Cons., vol. 159, 510–521 (511–519)
- Gallyuff József* (Josip Galjuf, 1772–1786)
1772, P. Vienna, n. 517; P. Cons., vol. 163, 328–347 (329–347)

BOSZNAI, SZERÉMI, BOSZNIA-DIAKOVÁRI EGYHÁZMEGYE (BOSNIEN., SYRMIEN., BOSNIEN. SEU DIACOVEN. ET SYRMIEN.)

A) BOSZNAI EGYHÁZMEGYE (BOSNIEN.)

- Bakich Péter* (Petar Bakić, 1716–1749)
1716, P. Vienna, n. 337; P. Cons., vol. 105, fol. 75–84 (75–83r)
- Thauszy Ferenc* (Franjo Thauszy, 1749–1751)
1749, P. Vienna, n. 439; P. Cons., vol. 106, fol. 70–82 (70–82r)

⁴⁶ Pataki János görögkatolikus rítusvikáriust lásd a Fogarasi Egyházmegynél (1718).

⁴⁷ Utána 1787–1817 kalocsa-bácsi érsek: P. Vienna, n. 592. P. Cons., vol. 189, fol. 99–118 (99–118).

⁴⁸ Előtte bolgár missziós püspök (*Nicopolitan.*, 1725–1739): P. Dat., vol. 102, fol. 144skk.

⁴⁹ Vucsinics Gergely (Grgur Vučinić, bazilita, *Plataeae.*, 1727–1733) és Pasics Teofil (Teophil Pašić, bazilita, *Plataeensis*, 1738–1745) esetében a kinevezést külön pápai bréve biztosította. Ennél fogva nincs processzusuk a tárgyalott fondokban. Ivanovics Szilveszter (Silvestar Ivanović, 1734–1735) neve nem szerepel a hivatkozott fondokban, pápai kinevezésére nem került sor.

Chilonich József (Josip Čolnić, 1751–1773)
1751, P. Vienna, n. 449; P. Cons., vol. 140, 90–100(1)

B) SZERÉMI EGYHÁZMEGYE (SYRMIEN.)⁵⁰

Bakich Péter (Petar Bakić, koadjutor utódlási joggal, 1709/1710–1716)

1711, P. Vienna, n. 324

Vernich Ferenc (Franjo Vernic, 1716–1729)

1717, P. Vienna, n. 341; P. Cons., vol. 106, fol. 330–352 (330–350)

Patachich Gábor (Gabrijel Herman Antun Patačić, 1729–1733)

1729, P. Vienna, n. 376; P. Cons., vol. 106, 117, fol. 737–750 (738–750^r)

Szörényi László (Ladislav Szörényi, 1733–1752)

1733; P. Vienna, n. 391; P. Cons., vol. 120, fol. 554–571 (555–571^r)

Givovich Miklós (Nikola Givović, *Anemurien.*, koadjutor utódlási joggal, 1749/1752–1762)

1749, P. Vienna, n. 440; P. Cons., vol. 137, fol. 1–14(r) (1–14^r)

Paksy János (Ivan Krstitelj Paxy, 1762–1770)

1762, P. Vienna, n. 487; P. Cons., vol. 150, fol. 486–499 (487–498)

C) BOSZNIA-DIAKOVÁR-SZERÉMI EGYHÁZMEGYE (BOSNIEN. SEU DIACOVEN. ET SYRMIEN.)

Kerticza Máté Ferenc (Matej Franjo Krtica, 1773–1805)

1773, P. Vienna, n. 518; P. Cons., vol. 164, fol. 81–108 (82–105)

ZENGG-MODRUSI EGYHÁZMEGYE (SEGNIEN.⁵¹ ET MODRUSSIEN. ANTEA CORBAVIEN.)

Pohmajevich Miklós (Nikola Pohmajević, 1717–1730)
1717, P. Vienna, n. 342

Benzoni János Antal (Giovanni Antonio Benzoni, 1730–1745)

1730, P. Dat., vol. 107. fol. 71skk; P. Cons., vol. 116, fol. 712–719^r (712–719)

Chiloich György Farkas (Juraj Vuk Čolić, 1746–1764)

1746, P. Vienna, n. 427; P. Cons., vol. 134, fol. 166–181 (166–179)

Manzador Pius (Pius Manzador, barnabita, 1764–1772)

1764, P. Vienna, n. 428; P. Cons., vol. 152, fol. 530–542 (531–540)

Caballini János (Ivan Krstitelj Caballini, 1772–1782)

1773, P. Vienna, n. 520; P. Cons., vol. 165, fol. 293–314 (294–312^r)

BELGRÁD-SZENDRŐI EGYHÁZMEGYE (BELGRADIEN.⁵² ET SAMANDRIEN.)

Thurn Antal Kázmér (Kasimir Anton von Thurn-Valsassina, első püspök, 1728–1732)

1729, P. Vienna, n. 375; P. Cons., vol. 115, fol. 617–637 (617–636)

Engl Ferenc Antal (Franz Anton von Engl, 1733–1750)

1734, P. Vienna, n. 397; P. Cons., vol. 120, fol. 88–107 (89–106)

Pucz István (Stjepan Putz, egyben zágrábi segéd-püspök, 1754–1771)

1754, P. Vienna, n. 460; P. Cons., vol. 145, fol. 114–129 (114–128^r)

Zlatarich Antal (Anton Zlatarić, egyben zágrábi segéd-püspök, 1775–1790)

1775, P. Vienna, n. 523; P. Cons., vol. 167, fol. 133–154 (133–154)

Ahogy látható, az Esztergomi Érseki Tartományban 79 (ebből processzus nélkül: 7), a Kalocsai Érseki Tartományban pedig 58 (ebből processzus nélkül: 3) kinevezésről tudunk. A listában szerepelnek az eddig kevésbé kutatott segédpüspökök is. A belgrád-szendrői püspökök lényegében zágrábi segédpüspökként működtek ebben az időben, ezért kerültek be a felsorolásba. A legtöbb processzus a bécsi nunciatúra vonatkozó fondjában van, azonban többet az Apostoli Datária anyagában találunk. Volt, aki a kivételesen, a kánoni eljárás mellőzésével kapott kinevezést (Juan Á. Cienfuegos, bíborosi előjogaira tekintettel), illetve néhány görögkatolikus püspököt a *De Propaganda Fide* Kongregáció közbejöttével erősítették meg hivatalában.

⁵⁰ Az indexben: *Sirmien.*

⁵¹ Az indexben: *Signien.*

⁵² Az indexben: *Bellograden.*

Egy további összehasonlítás tárgya lehet még az anyag hivatali útjának feltérképezése, ott a protektor és – rendszerint – még három bíboros társa mikor láttamozta az anyagot, a Konzisztoriális Kongregáció megtárgyalta-e a kinevezést és az milyen dátummal került prekonizációra. Patachich Gábort például 1729-ben nevezték ki szerémi püpökké, röviddel ezután el is végezték a kánoni eljárást Bécsben, megerősítésre azonban egészen 1731-ig kellett várni, a közbejött konklávé miatt is.⁵³

Az már most látszik, hogy a püspöki processzusok 1711 és 1780 közötti anyagának folyamatban lévő kutatása értékes kiegészítésekkel szolgál az egyes főpapok életrajzi adataihoz, de fontos többletinformációkat nyújt egy-egy egyházmegye fejlődésének pontosabb feltérképezéséhez is.

TÓTH TAMÁS

⁵³ Vö. TÓTH, «*Si nullus incipiat, nullus finiet*», 89.

ii. Tóth Tamás előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

12. Gárdonyi Máté előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

A FŐKEGYÚRI JOG A RENDKÍVÜLI EGYHÁZI ÜGYEK KONGREGÁCIÓJA AGENDÁJÁN 1920 KÖRÜL¹

A főkegyúri joggal, illetve annak jogosítványával kapcsolatban a két világháború közötti Magyarországon eddig több tanulmány – legutóbb TENGELY ADRIENN – foglalkozott,² SALACZ GÁBOR³ pedig az egyik legfontosabb jogosítványát, a püspökök kinevezésének kérdését dolgozta fel átfogóan, szakkönyv formájában hazai levéltárak anyagára támaszkodva.⁴ Azonban kifejezetten a Szentszék szövegéből, vatikáni levéltári források alapján e jogot eddig még senki nem vizsgálta. Arról, hogy hogyan alakult a Szentszék véleménye az 1920-as évek fordulóján a főkegyúri joggal kapcsolatban, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülései adnak leginkább képet, melyek közül az 1919. február 2-ai és az 1921. november 8-ai foglalkozik szorosan a magyar királyi főkegyúri jog kérdésével, míg az 1922. július 30-ai a püspökkinevezések esetén alkalmazandó általános gyakorlattal.⁵ Ezeket szeretném tanulmányomban sorra venni. Mielőtt azonban a konkrét jegyzőkönyveket elemezném és rátérnék a belőlük levonható konklúzióra, fontosnak tartom

¹ Készült az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoportban.

² TENGELY ADRIENN, *A főkegyúri jog kérdése az első magyar köztársaságban*, Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára (szerk. Klestenitz Tibor), Budapest 2015, 189–199.

³ SALACZ GÁBOR (1902–1978) felfelé ívelő karrierjét, melynek betetőzéseként az 1940-es években a pécsi egyetem tanára lett, derékba törte a kommunista rendszer, 1951-ben világnézete miatt nyugdíjazták. Gondos részletességgel, aprólékossággal készített könyvei – melyek ADRIÁNYI GÁBOR *Dissertationes Hungaricae ex historiae Ecclesiae* sorozatában jelentek meg – máig alpműveknek számítanak. SALACZ GÁBOR, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*, München 1974; Uő, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975; Uő, *A magyar katolikus egyház tizenbét esztendeje (1948–1964)*, München 1988; Uő, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*, Budapest 2002.

⁴ SALACZ, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. A főkegyúri jog jogosítványával és a főkegyúr kötelességeivel kapcsolatban lásd: JOH[ANN] SURÁNGI, *Patronatsrecht in Ungarn*, Archiv für katholisches Kirchenrecht 78 (1898) 56–64; Prímási Levéltár (= PL), Serédi Jusztinián magánlevéltára, R doboz, a szepesi püspök 1938-as levelei között a főkegyúri jog jogosítványait összefoglaló lap.

⁵ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225; S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243; S.RR.SS. Rapp. Sess. 1922, Sessione 1255.

annak tisztázását, hogy miért éppen a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tárgyalta a kérdést és milyen formában került erre sor.

I. A RENDKÍVÜLI EGYHÁZI ÜGYEK KONGREGÁCIÓJA SZEREPE, FELADATAI

E dikasztérium egyike volt a X. Pius (1903–1914) által 1908-ban a *Sapienti consilio* apostoli konstitúcióban felsorolt 12 kongregációnak.⁶ Egyházpolitikai kérdésekben a pápa tanácsadó szerve volt, főleg olyan ügyekkel foglalkozott, ahol az adott államok kormányaival kellett tárgyalni – általában ilyen volt a püspökök ki-nevezése és az egyházmegyék létesítése, megosztása. Feladatkörébe tartozott továbbá azon egyházpolitikai ügyek elintézése, amelyeket a pápa az államtitkár útján rábízott. Prefektusa a bíboros államtitkár, aki egyben az államtitkárságnak is a feje, titkára az államtitkárság egyházpolitikai osztályának vezetője. Tagjai hivatalból a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkára, a *Szent Officium* bíboros titkára, a kancellár bíboros és a datarius bíboros voltak.⁷ A kongregáció bíborosainak teljes listáját mindig az aktuális *Annuario Pontificio* tartalmazza.⁸

Évente több alkalommal gyűltek össze a pápa kérésére a világegyház jelentős kérdéseit – konkordátumtervezeteket, egy adott ország egyházpolitikájára, esetlegesen

⁶ A Pápai Állam megszűntét követően a dikasztériumok racionalizálására, s egyben a római Kúria átfogó reformjára 1908-ban került sor. Vö. AAS 1 (1909) 7–19. Az apostoli konstitúció összességében 12 kongregációt, 3 bíróságot, 5 hivatalt és 4 állandó bizottságot említ.

⁷ BÁNK JÓZSEF, *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958, 55. Ahhoz, hogy mely bíborosok voltak hivatalból tagjai a kongregációnak, illetve szerepének, feladatának tisztázásához: S.R.R.SS. AA.EE.SS. Stati Ecclesiastici, Anno 1916–1938, pos. 305, fasc. 34, fol. 8^{rv}. XI. Pius pápa 1925. július 5-ei levelének másolata a bíboros államtitkárnak. Ugyanitt több kapcsolódó dokumentum.

⁸ Jelen lábjegyzetben az általam vizsgált időszakban a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tagjai felsorolására szorítkozok, az egyes bíborosok tisztségét lásd a megfelelő üléseknél. Az *Annuario Pontificio* (= AP) 1919-ben a következő bíboros tagokkal rendelkezett: Vincenzo Vanutelli, Gaetano De Lai, Antonio Vico, Gennaro Granito Pignatelli di Belmonte, Basilio Pompilj, Rafael Merry del Val, Aristide Rinaldini, Pietro Gasparri, Andreas Frühwirth, Raffaele Scapinelli Léguigno, Filippo Giustini. A kongregáció titkára Bonaventura Cerretti, korinthuszi címzetes érsek, altitkára Francesco Marmaggi voltak. Vö. AP 1919, 386. 1920-ban Aristide Rinaldini és Filippo Giustini elhunytak, Francesco Marmaggi pedig ugyanettől az évtől bukaresti apostoli nuncius lett, így a lista 1921-re Giovanni Caglieroval, Teodoro Valfré di Bonzóval és Gaetano Bisletivel egészült ki, az altitkári posztot pedig Giuseppe Pizzardo vette át. Még szintén ebben az évben májusban Cerrettit párizsi apostoli nunciussá nevezte ki a pápa. Vö. AP 1921, 66, 243, 400. AAS 13 (1921) 276. 1922-re tovább bővült a kongregáció bíborosainak száma, Francesco Ragonésivel, Giovanni Taccival és Achille Rattival (az utóbbi 1922 februárjától XI. Pius néven lett pápa) – akiket az 1921. június 13-ai nyilvános konzisztóriumban kreált XV. Benedek pápa bíborossá –, Pio Tomasso Boggianival, valamint 1922-ben Luigi Sinceroval, Donato Sbarrettivel (a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1922. július 30-ai ülésen az utóbbi két bíboros nem volt jelen és írásbeli véleményüket sem csatolták a jegyzőkönyvhöz) és Oreste Giorgival. A titkár Francesco Borgongini-Duca, az altitkár Pietro Ciriaci lettek. Lásd AAS 13 (1921) 276, 325, 402; AAS 14 (1922) 48. 172; AP 1922, 410.

az egyház érdekeit sértő rendelkezésekre adandó választ, apostoli adminisztrátori vagy megyéspüspöki/érseki kinevezéseket, az egyházi javak kezelését vagy egy-egy sajátosan az adott országban jellemző kérdést – megtárgyalni, amelyről általában a jegyzőkönyvet készítő titkár referált a pápának. Ha több kongregáció hatáskörét is érintette az ügy, előfordult, hogy közösen vitatták meg az adott kérdést. Az ülések előtt nyomtatott füzetben foglalták össze a történeti előzményeket a részt vevő bíborosoknak, amelynek végén a válaszra váró kérdéseket, úgynevezett *dubium*okat sorakoztatták fel. Az előkészítő anyaghoz rendszerint mellékletben kapcsolódó forrásokat közöltek. Magukról a találkozókról jegyzőkönyvek készültek, melyekben a pontos dátum megjelölésén kívül szerepel: mely bíborosok vettek részt rajtuk, s röviden, hogy nekik egyenként és közösen mi volt a véleményük, milyen lépés megtételét tanácsolták a pápának az ügyben. Előfordul, hogy a jegyzőkönyv után az utóbbi rendelkezését is rögzítették. Az ülést követően pedig a bíboros államtitkár a pápa utasításait követve fogalmazta meg és kommunikálta a határozatokat.⁹

2. A BÍBOROSOK VÉLEMÉNYE 1919-BEN

1919-ben a főkegyúri jog azért került a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendájára, mivel Magyarországon, miután IV. Károly (1916–1918) 1918. november 13-án eckartsauai nyilatkozatában lemondott az államügyek intézéséről és előrevetítette, hogy elismeri a döntést, amely Magyarország jövőbeli államformáját meghatározza, még a köztársaság november 16-ai kikiáltása előtt megindult a disputa a főkegyúri jog gyakorlásáról. A kormány magának követelte, azt állítva, hogy átháramlott a köztársaságra és a köztársasági elnök hatáskörébe tartozik a gyakorlása, amelyet jogászprofesszorokból álló bizottság véleményének kikérésével szeretett volna alátámasztani. Először 1918. november elején a Budapesti Tudományegyetem jogászprofesszoraiból álló bizottság ülésezett, és arra a megállapításra jutottak, hogy a megválasztandó köztársasági elnök hatáskörébe tartozik a gyakorlása. 1918. november 14-én immár egyházjogászokkal kiegészült bizottság vitatta meg a kérdést Persián kormánybiztos felhívására.¹⁰ A kongregáció ülésének előkészítő anyaga csak az utóbbit említi, melynek a Szentszék tudomása szerint tagja volt az egyháziak közül Csizsárik János címzetes püspök, Hanuy Ferenc a budapesti egyetem kánonjogi professzora és Breyer István a vallás és közoktatásügyi minisztérium egyházi tanácsosa.¹¹ A konklúziójuk az volt, hogy a főkegyúri jog

⁹ Vö. Az S.RR.SS. levéltárában található jegyzőkönyvekkel, valamint: S.RR.SS. AA.EE.SS. Stati Ecclesiastici, Anno 1916–1938, pos. 305, fasc. 34, fol. 8r.

¹⁰ TENGELY ADRIENN, *A magyar egyházak a forradalmak korában*, Eger 2011, 133; Uő, *A főkegyúri jog kérdése az első magyar köztársaságban*, 193–194.

¹¹ A jegyzőkönyv: S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225. A fentieket a nuncius már 1918. december 21-ei jelentésében említi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 28r. TENGELY ADRIENN az előző lábjegyzetben említett munkáiban az ankét további

átháramlott a köztársaságra. Így a kormány a Szentszék megkérdezése nélkül gyakorolhatja az ügyek vitelét és a püspökök kinevezését. Amíg nem születik konkordátum a Szentszékkel, a püspökök kinevezéséhez a szentszéki jóváhagyás megszerzése a püspökök feladata.¹² Csernoch János 1918. november 27-én számolt be a bécsi nunciushoz az ankét megállapításáról és sürgette a főkegyúri joggal kapcsolatos és az egyéb függő kérdések tárgyalás útján történő rendezését.¹³ Közvetlenül a bíborosok tanácskozása előtt, 1919. február 18-ai levelében is kérte a püspökök és más prelátusok kinevezési gyakorlatának mielőbbi megállapítását.¹⁴ 1919. március 12-ei levelében álláspontját bővebben is kifejtette: a főkegyúri jog nem szállt át a köztársaságra és abszurdnak tartja, ahogy a kormány véleményét történeti-jogi érvekkel igyekszik alátámasztani. Úgy véli, hogy amennyiben a kormány szeretne a Szentszékkel tárgyalni a kérdésről, ragaszkodni kell hozzá, hogy ne csak a vele járó jogokat követelje, hanem a köteleességeket is teljesítse.¹⁵

A tárgyalások már korábban megkezdődtek: 1918. december 6-án, majd 1919. március 6-án Persián kormánybiztos kíséretével Bécsbe utazott, hogy többek között e kérdésről is Valfré di Bonzóval tárgyaljon. Az utóbbi alkalommal azért is volt a kérdés még sürgetőbb, mivel időközben február 17-én a váci püspök elhunyt és a kormány e kinevezésnél is érvényesíteni szeretne volna főkegyúri jogát. A nuncius az előbbi eseményről 1918 decemberében, utóbbi eseményről 1919 márciusában számolt be részletesen az államtitkárnak, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja prefektusának.¹⁶ Az utóbbi alkalommal, március 7-én a tárgyaláson a vallás-

résztevőit – Gosztonyi Dénes miniszteri tanácsos az egyházi javadalmak osztályáról, Melchiár Kálmán, K. Kovács Gyula, Reiner János egyházbiztosok, Simonyi-Semadam Sándor keresztényszocialista országgyűlési képviselő, valamint Kmetty Károly közjogász – is sorolja.

¹² A jegyzőkönyv (S.R.R.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225) szerint: „a püspökök”, az értekezletről kiadott közleményben: „a püspöki kar” feladata. Uo., valamint: SALACZ, *A főkegyúri jog*, 11–12.

¹³ ASV Arch. Nunz. Vienna, busta 795, fasc. 8, fol. 295r–296v. A forrást *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása* című tanulmányom mellékletében közöltem: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015 (szerk. Fejérdy András), Budapest 2015, 85–105, 106–107. Lásd még: SALACZ, *A főkegyúri jog*, 12–13; TENGYEL, *A magyar egyházak a forradalmak korában*, 137; TENGYEL, *A főkegyúri jog kérdése*, 192.

¹⁴ ASV Arch. Nunz. Vienna 795, fasc. 2, fol. 31–32, 31. Álláspontja a kérdésben már ebből a levélből is körvonalazható: a főkegyúri jog szerint megszűnt.

¹⁵ Uo., fol. 86r–88v.

¹⁶ A nuncius beszámolója röviden Persián látogatásáról a pannonhalmi főpátválasztás kapcsán Pietro Gasparriának írt levelében 1921. december 21-én – utalva arra, hogy a magyarországi problémákról további jelentést fog küldeni: S.R.R.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 27r–29v, 27v. Részletes jelentése: S.R.R.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1920, pos. 1340, fasc. 552, fol. 4–12 (a forrást magyar fordításával együtt ÉRSZEGI MÁRK AURÉL közölte: *Magyarország helyzete 1918 őszén a pápai nuncius szerint* című tanulmányában, Episcopus, archiabbas benedictinus, historicus ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70 éves születésnapjára [szerk. Somorjai Ádám O.S.B.–Zombori István], Budapest 2016, 358–364, 364–371). A márciusi látogatásról: ASV Arch. Nunz. Vienna 795, fasc. 2, fol. 33r–34v (ugyanaz még egy példányban: uo., fol. 35–38) – feljegyzések; S.R.R.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1340, fasc. 532, fol. 72r–86v). A nuncius

és közoktatásügyi miniszter egy *pro memoriát* is átnyújtott a nunciusnak, amelyben összefoglalta a kormány álláspontját. Röviden: azt kérték, hogy a Szentszék ismerje el, hogy a magyar királyok által gyakorolt főkegyúri jog korlátozás nélkül a köztársaság elnökére szállt át. Ezt egyfelől történeti és jogi érvekkel, másfelől a politikai célszerűséggel és a hazai katolicizmus érdekével igyekeztek alátámasztani. Az előbbi részeként azt bizonygatták, hogy a II. Szilveszter pápa (999–1003) által Szent István (997–1038) királynak megadott jogot a Szentszék mindig elismerte; akkor sem szűnt meg, amikor változtak az uralkodócsaládok a magyar trónon; valamennyi magának követelte és gyakorolta a főkegyúri jogot. Ugyanakkor ezt államfői minőségükben, azaz az állam vezetőjeként tették. Másfelől amennyiben a Szentszék nem ismeri el a köztársaság fejét megillető jogként, az Egyház helyzete lesz bizonytalanabb, nemcsak mivel a jelenlegi hatóságok meg lesznek sértve, hanem azért is, mivel a szélsőségesek ebben a helyzetben fegyvert kapnak a jövőbeli választásokra.¹⁷

Három hónappal az első találkozó után került tehát sor a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíborosainak találkozására 1919. február 2-án: azonban a főkegyúri jog nem egyedüli kérdésként, hanem egy kérdéskomplexum részeként került tárgyalásra. A tanácskozást előkészítő jegyzőkönyvben a következő *dubiumok* szerepeltek: **1.** Milyen álláspontot kellene a Szentszéknek Magyarországra és a szomszédos országok területi kérdéseiben elfoglalni? **2.** Milyen intézkedéseket kellene a magyar egyházi helyzettel kapcsolatban foganatosítani, különös tekintettel az egyházi alapokra, a katolikus autonómiára és a klérus viselkedésére? **3.** Milyen álláspontot foglaljon el a Szentszék a magyar kormány főkegyúri jogra vonatkozó igényeivel szemben? És végül: **4.** Milyen instrukciókat kellene a nunciusnak adni a pannonhalmi főapátválasztással kapcsolatban?¹⁸

Az előkészítő anyag magvát a nuncius beszámolója jelentették kiegészítve az Államtitkárságra beérkező egyéb információkkal – például lábjegyzetben említést tesz róla, hogy az új jugoszláv állam és a szlovén kormány is igényt formál a főkegyúri jog gyakorlására, az utóbbi kultuszminisztere ráadásul a ljubljanai nagypréposti székbe prezentálta is jelöltjét.¹⁹ Az előkészítő anyag szerzőjének – a bíborosoknak is

1919. március 25-én kelt és 27-én elküldött levele a bíboros államtitkárnak. A levél és mellékletei gépelt és helyenként kézírással javított vázlata: ASV Arch. Nunz. Vienna 795, fasc. 2, fol. 71r–92r.

¹⁷ A nuncius a fentieket részletezte március 27-ei jelentésében, illetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter és kísérete látogatásáról készített feljegyzéseiben: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1340, fasc. 532, fol. 72r–86v; ASV Arch. Nunz. Vienna 795, fasc. 2, fol. 33r–34v (ugyanaz még egy példányban: fol. 35–38) – feljegyzések.

¹⁸ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225, „*Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii. Ungheria. Interessi religiosi. Gennaio 1919*”. Az előkészítő füzet Magyarország területi veszteségeit, bizonytalan helyzetét, az anarchiával határos közállapotokat és a magyar kormány politikáját részletezi, valamint ebben a helyzetben a papság és a püspökök viselkedését foglalja össze. Ezt követően tér rá a főkegyúri joggal kapcsolatos kérdések tárgyalására.

¹⁹ Arra, hogy az utódállamok is jogot formáltak a főkegyúri jogra, lásd például: S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, anno 1923–1939, pos. 46, fasc. 42, ff. 27r–32v. A bucaresti nunciussal 1923. október 13-ai jelentése Gasparinak a kultuszminiszterrel és a külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről.

sugallt – álláspontja jól körvonalazható: az a része gondolkodik helyesen a papságnak, amely szerint a Monarchia bukásával a főkegyúri jog is megszűnt, azonban a kormány magának követeli és presztízskérdést csinál belőle.²⁰ Ennek egyik példája a pannonhalmi főapátválasztás, amely már egy ideje nem kanonikus módon történt: a kultuszminiszter által küldött képviselő jelenlétében 3 jelöltet állítottak, akik közül a király választott ki egyet és prezentálta a Szentszéknek. Hajdú Tibor Vendel főapát 1918. október 21-ei elhunytát követően is kérték a királyi képviselő kiküldését, de időközben megváltozott az államforma. A hatóságok ennek ellenére kinevezték a kiküldendő képviselőt. Ebben a helyzetben a szerzetesek a nunciushoz fordultak. Jándi Bernardin, a pannonhalmi kormányzó prior azt kérte, hogy még ez alkalommal a múltbeliek szerint járhassanak el, mivel így elkerülnék a konfliktust az új hatóságokkal, és hathatósan tudná védeni az új főapát a bencések anyagi javai és iskolái érdekeit. A nuncius válaszolt a bíboros államtitkárnak a kialakult helyzetet.²¹ Gasparri december 3-ai rejtjeles táviratában közölte, hogy a pápa a bizonytalan helyzet miatt a békeszerződés aláírását követő hat hónapra meghosszabbította a főapátság akkori vezetőinek felhatalmazását, tehát a főapát választást akkorra halasztotta.²² Ahogy a nuncius Pietro Gasparrinak írt 1918. december 21-ei leveléből kitetszik, a kormány ennek ellenére sürgette a megoldást, így Pannonhalmáról a kormányzó perjel megbízásából ismét egy szerzetes járt a nunciushoz, aki kérte, hogy engedje a Szentszék, hogy a kormánynak a bencések három jelöltet ajánlhassanak, sőt 1918. december 28-án Jándi Bernardin a pápához írt folyamodványt az ügyben.²³ A nuncius 1919 januárjában rejtjeles táviratában – tekintve, hogy az állam és egyház szétválasztására és a javak kisajátítására irányuló fenyegetések véleménye szerint inkább Persián, mint a kormány álláspontját tükrözik – azt javasolta, hogy a Szentszék ne engedjen a kormánynak, ragaszkodjon a decemberi utasításhoz. Gasparri 1919. február 7-ei rejtjeles választáviratában ennek megfelelően rendelkezett.²⁴

²⁰ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225, „*Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii. Ungheria. Interessi religiosi. Gennaio 1919*”.

²¹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 237v, 257–267: Teodoro Valfré di Bonzo 1918. decemberi távirata (a nap megjelölése nélkül), illetve december 10-ei levele Pietro Gasparrinak.

²² ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A, fasc. 5, fol. 174r. Az elküldött távirat másolata: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 24r.

²³ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 277–29v. Jándi Bernardin 1918. december 17-ei levele a nunciushoz, melyben kéri, hogy három jelöltet ajánlhassanak a kormánynak: ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A, fasc. 5, fol. 181r. December 28-ai folyamodványa a nuncius 1919. január 11-ei a bíboros államtitkárnak küldött levele mellékleteként: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 357–377.

²⁴ Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, f. 54r. A távirat február 6-ára datált vázlata: uo., fol. 55r; az elküldött távirat: ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A, fasc. 5, fol. 195r. Ugyanitt több kapcsolódó dokumentum, a nuncius levélvázlatai, Jándi Bernardin levelei stb.

A jegyzőkönyv maga nem jelzi, de vélhetően az előkészítő anyagban szereplő harmadik és negyedik *dubiumot* a második *dubium* alá sorolták be *d*) és *e*) pontként, ezért nem említi őket külön számozva. Az, hogy a titkár mikor számolt be a bíboros atyák véleményéről a pápának, és ő mit határozott a kérdésekben, a jegyzőkönyv végéről hiányzik, ugyanakkor a bíborosok véleménye jól kirajzolódik. Tekintsük át ezeket!

Gaetano De Lai²⁵ úgy vélte, hogy a főkegyúri jog a Habsburg-ház uralmával és az államforma megváltozásával – hiszen IV. Károly lemondott az államügyek intézéséről és Magyarország államformája köztársaság lett – megszűnt. Ellenben a kormány tárgyalhat a kérdésről a Szentszékkal. Gennaro Granito Pignatelli di Belmonte, aki 1904–1911-ig maga is volt bécsi nuncius,²⁶ egyetértett az előtte szólóval, azzal kiegészítve, hogy „*Austria*” elvesztette előjogait, amikor 1868-ban felmondta a konkordátumot és a felmerülő kérdéseket esetről-esetre kell megvizsgálni és eldönteni, hogy elfogadhatók, illetőleg tolerálhatók-e a Szentszék részéről *per modum actus*. Bár a bíboros nem részletezi, a szándék jelzése a konkordátum felmondására a Szentszék felé ténylegesen ehhez az évhez kötődik, apropóját pedig a birodalom átszervezése, két-pólusú monarchiává válása adta. Ugyanis Magyarország a kiegyezéssel ismét alkotmányos jogai birtokába lépett, a konkordátumot ellenben az uralkodó a nemzet véleményének kikérése nélkül akkor kötötte meg, amikor a magyar alkotmány fel volt függesztve, így a magyar nemzet részéről nem történt meg a szentesítése. Ezért 1867 után nem lehetett arra számítani, hogy becikkelyezik. S ahogy a Monarchia római követe 1868. február 2-án az államtitkárhoz intézett jegyzékében fogalmazott: egy olyan törvényt, amely csak a birodalom egyik felében érvényes, nehéz lenne a másik felében betartatni. Így a Szentszékkal egy új egyezmény létrehozását sürgette, melyhez a javaslatokat *pro memoria* formájában adta át. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1868. február 27-ei ülésén foglalkozott a kérdéssel.²⁷ Úgy határoztak, hogy egy nyugodt és doktrinális hangvételű *pro memoria*val válaszolnak, melyben a követ által átadott *pro memoria*ban megfogalmazott helytelen alapelvek ellen érvelnek, valamint egy méltóságteljes és tömör diplomáciai jegyzékkel és a pápától az uralkodóhoz intézett levéllel – ez utóbbi megírását IX. Pius (1846–1878) későbbre halasztotta.²⁸ 1870-ben újabb probléma merült fel a konkordátummal kapcsolatban – amelynek következtében a bíborosok szeptember 11-én ismét tanácskozássra gyűltek össze –; ugyanis az I. Vatikáni Zsinaton a pápai tévedhetetlenség kimondásával megváltozott az egyik szerződő fél jogi személyisége, így az osztrák fél erre való hi-

²⁵ 1908-tól a Konzisztoriális Kongregáció titkára. Vö. AAS I (1909) 111.

²⁶ A pápa 1911. november 27-én kreálta bíborossá. Vö. AP 1912, 28.

²⁷ Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria, Anno 1867–1868, pos. 362, fasc. 194, különösen: fol. 32v–33r. Valamint: S.RR.SS. Rapp. Sess. 1868, Sessione 389, n. 251.

²⁸ A további fejleményeket az 1870-es bíborosi tanácskozást előkészítő füzet részletezi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Rapp. Sess. 1870–1872, vol. 28, fasc. 2, Sessione 395, n. 257 (a kötet csak az ülést előkészítő füzetet tartalmazza, magát a jegyzőkönyvet nem); az előkészítő füzet és egyéb kapcsolódó dokumentumok (az ülést előkészítő anyaga, feljegyzések, újságcikkek): S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria, Anno 1867–1868, pos. 392, fasc. 198, fol. 30r–77v.

vatkozással mondta fel az 1855-ös birodalmi konkordátumot, visszavonva az ezt életbe léptető 1855. november 5-ei császári pátenst.²⁹ A konkordátum tehát, mint állami törvény Magyarországon 1867-ig, a kiegyezés jogérvénnyel bírt, ezt követően viszont nem került becikkelyezésre, sem az országgyűlés, sem a felelős magyar kormány nem ismerte el. Ugyanakkor – ahogy ADRIÁNYI GÁBOR írja – mint egyházi törvény az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as összeomlásáig érvényben volt, habár a gyakorlatba nem ment át.³⁰ Ennek fényében érthető Belmonte bíboros vélekedése.

Raffaele Scapinelli Léguigno, aki 1912–1916-ig szintén bécsi nuncius volt³¹ homályos utalást tesz a már vázoltakra, azzal, hogy Magyarország a konkordátum említése nélkül „büszkélkedik” apostoli jogokkal, habár a Szentszék hivatalosan nem ismerte el ezeket. Sőt, például javadalmak adományozásánál vagy egyházmegyei körülírásoknál a konkordátum alapján járt el.³² Filippo Giustini és Pietro Gasparri neve mellett a szűkszavú jegyzőkönyv csak annyit jegyzett meg, hogy a

²⁹ Uo. – Az 1855-ös osztrák birodalmi konkordátumhoz egypár alapvető szakirodalmi tétel: MAX HUSSAREK, *Die Verhandlung des Konkordats vom 18. August 1855. Ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Staatskirchenrechts* (Archiv für Österreichische Geschichte 109/2), Wien 1922; UŐ, *Die Krise und die Lösung des Konkordats vom 18. August 1855. Ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Staatskirchenrechts* (Archiv für Österreichische Geschichte 112/2), Wien 1932; ERIKA WEINZIERL-FISCHER, *Die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933*, Wien 1960; GABRIEL ADRIÁNYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, Rom 1963; MONIKA SCHLICHTING, *Das Österreichische Konkordat vom 18. August 1855 und die Publizistik in Bayern* (Miscellanea Bavarica Monacensia 38–Neue Schriftenreihe des Stadtarchivs München 55), München 1974; KARL VOCELKA, *Verfassung oder Konkordat? Der publizistische und politische Kampf der österreichischen Liberalen um die Religionsgesetze des Jahres 1868* (Schriften des DDR. Franz Josef Mayer-Gunthof-Fonds 12–Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie 17), Wien 1978; ADRIÁNYI GÁBOR, *Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai*, Világtörténelem 15 (1993) ősz-tél, 45–51.

³⁰ ADRIÁNYI, *Az 1855-ös osztrák konkordátum*, 49.

³¹ Raffaele Scapinelli Léguigno 1918. december 19-étől a Szerzetesi Kongregáció prefektusa. Vö. AAS II (1919) 30.

³² Bár Magyarországon polgári törvény erejével nem bírt, előfordult, hogy a magyar püspökök is hivatkoztak rá. A magyar püspöki kar ugyanis 1869-ben felmentést kért a konkordátum 22. cikkulusa alól, amely ütközött a magyar törvényekkel és egyben azt kérték, hogy az első káptalani méltóság betöltésénél az 1855 előtti gyakorlathoz térhessenek vissza. Ezt három évre meg is kapták. Ezt követően 1877-ig bezárólag egy-két püspök kérte a fakultás meghosszabbítását, amit meg is kaptak. 1894-ben a zágrábi érsek kérte a fakultást. Az egész püspöki kar nevében 1896-ban terjesztette elő ismét a kérést a magyar prímás. A kérdéssel a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja külön ülésen foglalkozott 1897. március 18-án. A felhatalmazást megkapták, hangsúlyozva, hogy betölthetik az első káptalani méltóságot, de csak *nomine S. Sedis e collatis consiliis cum Rege Aplico*. A magyar prímás a fakultást 1906-ban és 1911-ben meghosszabbíttatta. Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, 1894–1909, pos. 1026, fasc. 438; S.RR.SS. Rapp. Sess. 1897, Sessione 787. n. 557; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, Anno 1896–1911, pos. 1029, fasc. 440; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, 1911, pos. 1031, fasc. 441; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, 1911–1912, pos. 1032, fasc. 441; ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A, fasc. 1. A további fejleményekről az utóbb említett *fasciculuson* kívül lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, 1916–1917, pos. 1137, fasc. 478. Ahogy a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1921. november 8-ai ülésének előkészítő anyaga megjegyzi, a magyar püspökségek betöltésénél az uralkodó főkegyúri jogára hivatkozott. Vö. S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243.

válaszuk: „*negativa*”.³³ A kontextusból ítélve a főkegyúri jog kormányra történő átháramlására érthető. Összességében tehát úgy tűnik, hogy a bíborosok azon az állásponton voltak, hogy a Habsburg-ház uralmával együtt e Szentszék által adott privilegium megszűnt. A nunciusként a kérdésben részletes utasítás kiadására vélhetően mégsem került sor. Ezt támasztja alá, hogy a magyar kormány képviselőinek márciusi látogatásakor álláspontjuk írásbeli összefoglalását kérte tőlük a pápai követ, melyet a bíboros államtitkárnak továbbíthat, valamint többeknek a véleményét – köztük Csernoch Jánosét és Charmant Oszkár követét – is kikérte a kérdésben.³⁴ Nyilvánvalóan, ha a bíborosok valamelyik irányba állást foglaltak volna és erről jól körvonalazott utasítással rendelkezett volna, erre nem lett volna szükség. A főkegyúri jog körüli vita hamarosan – egy rövid időre legalábbis – okafogyottá vált: a 133 napos kommunista hatalomátvétellel, majd pedig az egymást váltó kormányok konszolidációs kísérleteivel.

3. A KONGREGÁCIÓ ÁLLÁSPONTJÁNAK FORMÁLÓDÁSA 1921-RE

A helyzet 1920 márciusában változott meg: Magyarország államformáját király nélküli királyságban határozták meg. Károly király az 1451. kánonra hivatkozva 1920. január 25-én kelt levelében lemondott kegyúri jogairól.³⁵ A levél melléklete azonban, melyben tisztázta, hogy pontosan miről is mondott le, hiányzott.³⁶ A lemondás a magánkegyúri jogaira vonatkozott, a főkegyúri jogára, amelyet akkor „ideiglenesen” gyakorolni nem tudott, igényt tartott.³⁷ Párhuzamosan az 1920/I. tc. 13.§-a kimondta, hogy a kormányzó a főkegyúri jogokat nem gyakorolja, ugyanakkor a javaslatához fűzött miniszteri indoklás tisztázta, hogy ez nem jelenti, hogy a

³³ Filippo Giustini 1914. október 14-től a Szentségi Fegyelmi Kongregációnak prefektusa volt. Vö. AAS 6 (1914) 525. Pietro Gasparri 1914. október 13-tól bíboros államtitkár (1922. február 6-án XI. Pius is államtitkárává nevezte ki, tisztségét 1930-ig viselte). Vö. AAS 6 (1914) 525; AAS 14 (1922) 171; AAS 22 (1930) 96–97.

³⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1340, fasc. 532, fol. 72r–86v.

³⁵ S. RR. SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1920–1921, pos. 1441, fasc. 579, fol. 65r.

³⁶ A Pietro Gasparrinak küldött kísérőlevélben Luigi Maglione svájci apostoli nuncius 1920. január 27-én kifejtette, hogy Ernst Karl Jakob Seydl eucarpiai címzetes püspök és Őfelsége házi káplánja amikor a levelet neki továbbította, jelezte, hogy az uralkodónak szándékában állt egy listát is hozzácsatolni azokról a javadalmakról, amik feletti kegyúri jogáról lemondott, de ez majd várhatóan 4–5 hét múlva lesz kész. Vö. S. RR. SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1920–1921, pos. 1441, fasc. 579, fol. 63rv, 63r.

³⁷ Vö. SALACZ, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése*, 29. A nuncius 1921. május 17-ei rejtjeles táviratában utalt rá Gasparrinak, hogy – általa meg nem nevezett de – hiteles forrásból értesült arról, miszerint a kormány Svájcba küldi képviselőjét, hogy vegye rá a királyt a nyilatkozatra, hogy csak magánkegyúri jogairól („*patronato relativo sui beni personali*”) mondott le. Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1920–1921, pos. 1441, fasc. 580, fol. 9r. E távirat vázlata: ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1/5, fol. 284r.

magyar állam e jogot a kormányzóság ideje alatt ne kívánná érvényesíteni.³⁸ Időközben megkötötték a trianoni békeszerződést és a Szentszék és Magyarország diplomáciai kapcsolatait is helyreállították; gróf Somssich József, Magyarország szentszéki követe 1920. július 26-án foglalta el római állomáshelyét, Lorenzo Schioppa nuncius pedig 1920. október 3-án érkezett Budapestre. A budapesti apostoli nuncius követutasításában az egyházmegyék helyzetének rendezése, az egyházi javak és kezelése mellett hangsúlyos szerepet kapott az egyházi javadalmak betöltésével és ezzel összefüggésben a főkegyúri joggal kapcsolatos kormányzati és szentszéki elképzelés.³⁹

Ilyen előzmények után került sor 1921. november 8-án a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíborosainak ismételt találkozására. A főkegyúri jog kérdése az osztrák birodalmi konkordátum megszüntnek nyilvánítása melletti kérdésként került napirendre, hogy ennek megszüntét is kimondják-e, mégis külön *dubium*ként. Ez annak fényében érthető, hogy a birodalmi konkordátumot IX. Pius pápa Ferenc Józseffel (1848–1916), mint osztrák császárral kötötte, míg az uralkodó 1867-től volt egyben megkoronázott magyar király is. A kiegyezéssel Magyarországon a magyar alkotmány ismét életbe lépett, s a nemzet megkérdése nélkül kötött konkordátumot soha nem cikkelyezték be. Ehhez jött hozzá, hogy a magyar püspöki székekre prezentálásnál a király a főkegyúri jogára hivatkozott, amit a Szentszék hallgatólagosan tudomásul is vett. Továbbá 1918-ban a király Magyarországon csak az államügyek intézéséről, azaz uralkodói jogai gyakorlásáról, illetve a pápának küldött levelében 1920-ban, magánkegyúri jogáról mondott le. Ahogy 1921-ben tisztázta, főkegyúri jogáról nem. S míg az Osztrák Birodalom darabjaira hullott, a Magyar Királyság – az államforma 1920 márciusától ismét királyság –, ha megcsonkítva is, de tovább létezett. Sőt, a király kétszeri visszatérési kísérlete után a Habsburg-ház trónfosztására csak november 6-án került sor megtartva a ki-

³⁸ *Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés irománya I*, Budapest 1920, 23.

³⁹ A budapesti apostoli nunciatura létrejöttéről átfogóan: TÓTH KRISZTINA–TUSOR PÉTER, *Inventarium Vaticanum I, A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (CVH I/14), Budapest–Róma 2016, XLII–XLV. Részletesen: EÖRDÖGH ISTVÁN, *A pápai nunciatura újralakulása Magyarországon 1920-ban (Ismeretlen római dokumentumok alapján)*, TSz 39 (1997) 99–110; ÉRSZEGI MÁRK AURÉL, *Il ristabilimento delle relazioni diplomatiche tra la Santa Sede e l'Ungheria 1918–1920*, doktori értekezés, Trieszt 1998; Uő, „Egy kitörölhetetlen nap”. *A független Magyarország diplomáciai kapcsolatfelvétele a Szentszékkel. 1918–1920*, *Távlatok* 47 (2000) 114–117; TOMISLAV MRKONJIĆ, *Archivio della nunziatura apostolica in Ungheria (1920–1939)*, Gli archivi della Santa Sede e il regno d'Ungheria (secc. 15–20). In *memoriam di Lajos Pásztor* (CVH I/4) (a cura di Gaetano Platania–Matteo Sanfilippo–Péter Tusor), Budapest–Róma 2008, 255–288, 257–258; *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”)*. aa. 1920–1939. *Indice 1235* (a cura di Tomislav Mrkonjić), Città del Vaticano 2010, különösen: 4–5; ÉRSZEGI MÁRK AURÉL, *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban*, Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015, 75–83. A Schioppa nunciatusnak diplomáciai missziója kezdetén felvázolt helyzetről és a neki adott utasításokról: TÓTH, *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*, i.m. A nunciatusnak adott követutasításban változtak egy része a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1921-es fent tárgyalt ülésének előkészítő füzetében is feltűnik.

ráltság államformát, de ez ellen a király már előre tiltakozott⁴⁰ – a helyzet tehát bizonytalan volt –, továbbá, tekintve, hogy a gyűlés 2 nappal ezt követően volt, az előkészítő anyagban még nem lehetett benne.⁴¹ Innen érthető, hogy bár a konkordátummal egy ülésen, mégsem egy ügyként kezelték.

A jegyzőkönyvhöz MESZLÉNYI ZOLTÁN esztergomi kanonoknak *A főkegyúri jog és a forradalom* címmel megjelent könyvét csatolták magyarul és latinul, latinul megfogalmazott észrevételekkel. Ezek az olvasás során fennmaradt kétségeket fogalmazzák meg és öt pont köré csoportosulnak: a király vélhetően a konkordátum előtt is rendelkezett tényleges prezentációs joggal, amit a Szentszék még a konkordátumban is elismert; a konkordátum Magyarországon közjogilag soha nem volt érvényes; Károly király csak a kormányzásról mondott le, uralkodói jogairól nem; s ha le is mondott volna, nem lenne érvényes, mivel nem a törvényhozás két házának egyetértésével történt. Végül a kormányzót ideiglenesen, arra az időre választották, amíg a király uralkodói jogait gyakorolni nem tudja. Az észrevételek végkövetkeztetése, hogy a szerző érvelése a Szentszék számára a lehető legjobb: a Monarchia megszűntével a főkegyúri jog is megszűnt, így a köztársaság nem formálhat jogot a gyakorlására.⁴²

A legfontosabb kérdés a *ius supremi patronatus*s kapcsolatban, amit a Kongregáció ülését előkészítő, füzetszerűen egybefűzött anyag boncolgat, a jog történeti alapjainak vagy alaptalanságának tisztázása. Sok szerző ugyanis a főkegyúri jogot II. Szilveszter pápa bullájára vezeti vissza, amely az egyházszervezet kiépítéséhez különleges jogokkal ruházta fel az uralkodót. Werbőczy *Tripartituma* azonban nem említi Szilveszter pápa bulláját, hanem négy jogi argumentumot sorakoztat fel. Ezeket az ülést előkészítő füzet csak röviden említi meg. Az első pont, hogy Magyarországon az egyházak alapítása a királyok joga, így felettük a rendelkezés is őket illeti. A második érve, hogy a magyarság megtérése Szent István térítő tevé-

⁴⁰ Vö. 1921. október 29, 13 óra: a nuncius rejtjeles távirata Pietro Gasparrinak. Ebben tudatja, hogy a prímás visszatért Tihanyból és azt a hírt hozta, hogy a király nem hajlandó lemondani, még a fia javára sem, és törvénytelennek jelenti ki a detronizációt, ha azt a kormány deklarálná. Vö. ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1/2, fol. 116r; S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1921–1922, pos. 1483, fasc. 610, fol. 65r; Csernoch János 1921. november 18-án írt levelében szintén beszámol tihanyi látogatásáról és a Károly királlyal folytatott beszélgetéséről Gasparrinak: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1921–1922, pos. 1483, fasc. 611, fol. 50r–51v. A király prímásnak átadott – majd onnan a kultuszminiszterhez eljutó – detronizáció ellen tiltakozó levelének tartalmát, Angliába deportálása elleni tiltakozásával együtt a nuncius 1921. december 16-ai jelentésében közölte. Vö. uo., fol. 62r–65r.

⁴¹ A IV. Károly trónfosztásáról szóló törvényjavaslat elfogadására lásd: *Az 1920. évi február hó 20-ára birdetett nemzetgyűlés naplója* 13, Budapest 1921, 164. IV. Károly visszatérési kísérletével kapcsolatban több dokumentum: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria 1921–1922, pos. 1483, fasc. 609–611; ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1/2 (A Kisantant és az Antant képviselői részéről a kormánynya nehezedeő nyomás a nuncius rejtjeles távirataiból jól kirajzolódik).

⁴² A feljegyzések írója a „*jura seu privilegia Supremi Patronatus*” kifejezést használja. Vö. S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243. Latin verzióját Valfré di Bonzo juttatta el az altitkárnak Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria, Anno 1920–1923, pos. 764, fasc. 6, fol. 3r, 4–22 (Meszlényi munkájának latin változata).

kenységének köszönhető. A harmadik a jogi elévülés, azaz, Werbőczy szerint a pápa joga a javadalmak betöltésére ötszáz év alatt elévült, mivel ez idő alatt a magyar királyok gyakorolták. Végül a Konstanzi Zsinat, amely szentesítette is ezt a kiváltságot.⁴³ Az író szerint a főkegyúri jog eredete, csakúgy mint a Szilveszterbulla hitelessége, kétséges. Habár előfordulhat, hogy a konstanzi zsinaton tényleg sor került a bulla és a benne foglalt privilégium megerősítésére, csakhogy ez szövegében nem ismert és az sem világos, hogy a zsinat mely ülészakán bocsátották ki, pedig ez kulcsfontosságú lenne annak eldöntéséhez, hogy mennyiben érvényes a határozat. Továbbá a többi általa felhozott érveket sem tartja a Szentszék önmagukban perdöntőnek a királyi főkegyúri jog eredetének bizonyítása mellett, hiszen nagyobb egyházi javadalmakat nem lehet létrehozni pápai privilégium kieszközlése nélkül, a nép megtérítése önmagában nem elégséges indok, a jogelévülést pedig nem látja bizonyítottnak.⁴⁴ A király ellenben erre hivatkozott egészen a legutóbbi időikig. Például amikor 1911-ben Ferenc József Csernochot kalocsa-bácsi érsekké nevezte ki, a Szentszék szempontjából: prezentálta a Monarchia szentszéki ügyvivőjén keresztül eljuttatott levélben, az Államtitkárság a szokásos válaszformulával élt. A pápa rábólintva a prezentációra közölte az illetékes dikasztériummal a megfelelő utasításokat a megfelelő dokumentumok kibocsátására.⁴⁵

A probléma és a történelmi helyzet, ahogy itt láthattuk, már összetettebb, mint 1919-ben. Ennek megfelelően a bíborosok véleménye is sokkal megosztottabb a kérdésben, hogy sor kerüljön-e a főkegyúri jog megszűntének kimondására. Amiben többen is egyetértenek: nem lenne szerencsés konzisztórium nyilatkozatban állást foglalni róla. Ahogy Basilio Pompilj⁴⁶ nyilatkozott, különösen nem *opportunos*, hiszen a királyság még létezik Magyarországon. Tehát az államforma és a

⁴³ A témáról és arról, hogy az érvek mennyiben állják ki a történetiség próbáját, kurrens összefoglalás: TUSOR PÉTER, *A konstanzi bulla „alkalmazása”. A magyar királyi főkegyúri jog a 15–16. században*, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából (szerk. Bárány Attila–Pósán László), Debrecen 2014, 219–239; angol nyelven: Uő, *The Papal Consistories and Hungary in the 15th–16th centuries. To the history of the Hungarian Royal Patronage and Supremacy* (CVH II/4), Budapest–Rome 2012, 35–60. Werbőczy érvelésének kritikájához lásd még: CSIZMADIA ANDOR, *Die Entwicklung des Patronatsrechtes in Ungarn*, Archiv für Österreichisches Kirchenrecht 25 (1974) 312–315.

⁴⁴ Ugyanezeket a kérdéseket feszegeti a Lorenzo Schioppa nunciának diplomáciai missziója kezdetén adott utasítás (ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 32, fasc. 1/2., fol. 35r–49v). A forrást közölte: TOMISLAV MRKONJIĆ, *Archivio della nunziatura apostolica in Ungheria (1920–1939)*, Gli archivi della Santa Sede e il Regno d’Ungheria (secc. 15–20), 274–284. A fentieket vö. TÓTH, *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*, 98–99.

⁴⁵ A vonatkozó dokumentumokat a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülésének előkészítő anyagában teljes terjedelemben közölték. Vö. S.R.R.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243. Stati succeduti all’impero Austro-Ungarico. Circa il concordato austriaco e il regio patronato ungherese, novembre 1921.

⁴⁶ 1908-tól a Zsinati Kongregáció bíboros titkára. Vö. AAS I (1909) 114.

király személye kulcsmomentum. Merry del Val⁴⁷ nyilatkozata ugyanezt sugallja: szerinte a magyaroknak a privilégium forrása mindig Szent István koronája, amely magába foglalja az összes királyi jogot (területi egységet is jelképez). Király viszont csak akkor van, ha megkoronázták. Az uralkodó privilégiumai mindazonáltal történetileg vitathatóak, ezért azt kellene mondani a kormánynak, hogy személyes kiváltságok és így nem szállhattak át a magyar kormányra.⁴⁸ Ő és Scapinelli egyenesen skizma veszélyét vizionálja arra az esetre, ha megszűntnek nyilvánítják e jogot. A jog történeti eredete bár kétséges: Gaetano de Lai szerint a kormánynak kellene bizonyítania, Pompilj szerint ugyanakkor valami alapjának kell lennie, hiszen Szent István építette ki az egyházszerkezetet Magyarországon. Frühwirth⁴⁹ pedig XIII. Kelemen pápa (1758–1769) 1758. augusztus 19-én Mária Teréziának írt idevágó brevét idézi. Valfré di Bonzo és Gasparri is azon a véleményen vannak, hogy a kérdés további tanulmányozása szükséges, a döntést tehát el kell halasztani. Abban azonban valamennyien egyetértenek, hogy a főkegyúri jog megszűnt a trianoni Magyarországon kívüli területeken. A kormány például Rozsnyóra szeretett volna 1920 szeptemberében prezentálni, amelyet azzal hárítottak el, hogy Magyarország aláírta a trianoni békeszerződést, így nem tartozik e püspökség Szent István koronája alá. A jegyzőkönyv végén szerepel, hogy a titkár még aznap jelentette a pápának a bíborosok tanácskozásának eredményét, aki jóváhagyta az ott meghozott határozatokat.⁵⁰

4. A PÜSPÖKKINEVEZÉSEK SZABÁLYOZÁSA 1922-BEN

Tehát a döntést elhalasztották. Akkor mégis hogyan szabályozzák a főkegyúri jog egyes jogosítványait, különösen a püspökök kinevezését? A feleletet a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1922. július 30-ai ülése adja meg, melyen a püspökök kinevezésekor adott politikai vétót tárgyalják, s melynek határozatait Magyarországra is érvényesnek tekintik, hiszen a főkegyúri jog, ha nem is szűnt meg, a főkegyúr nem tudja azt gyakorolni, nem tud prezentálni, tehát a jogköröket a kánonjog rendelkezései szerint a Szentszék gyakorolja.

Az ülés arra korlátozza a kormányok püspökkinevezésekben játszott szerepét, hogy megkérdje: van-e politikai típusú ellenvetésük a jelölt ellen. A találkozó a

⁴⁷ 1914. október 14-től a Szent Offícium bíboros titkára. Vö. AAS 6 (1914) 525.

⁴⁸ E meggyőződést képviselte Somssich szentszéki követtel folytatott beszélgetése során Borgonini Duca is. Megjegyezte, hogy mindamellet, hogy a Szentszéknek azokkal az államokkal, ahol nincs konkordátum, egységesen kell eljárnia, nem ismerheti el az egyiknél azokat a jogokat, amiket a másikonál nem, a Szentszék kész mérlegelni a magyar szempont helyességét, ha a kormány képes meggyőző érvekkel és okmányokkal bizonyítani azt. Vö. PL, Cat. D/C, 540/1922 in 1662/1922 in 2836/1922 in 3465/1922. Somssich 1922. január 18-ai levele.

⁴⁹ Domonkos szerzetes, a pápa 1915. december 6-án kreálta bíborossá. Vö. AP 1916, 50.

⁵⁰ Vö. S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243.

„politikai” terminus jelentését tisztázta. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának bíborosai öt *dubiumra* keresték a választ: **1.** elfogadható-e a kormány részéről politikai ellenérvként, ha a jelölt más államformában gondolkodik, mint a kormány? **2.** ha a jelölt a nemzeti egységről máshogy gondolkodik, mint a kormány? **3.** s az, ha a kormány pártállása eltér a jelöltétől? **4.** Ezeken kívül létezhet más elfogadható politikai ellenérv? **5.** Végül: alátámasztásukra elégséges a jelölt csak kevesek által ismert magánvéleménye, vagy szükséges, hogy nyilvánosan ismert legyen a felfogása – például újságcikkekben vagy politikai jellegű összefoglalóknak ismertesse azt?⁵¹

A bíborosok egyetértettek abban, hogy ha a jelölt másként gondolkodik az államforma kérdésében, mint a kormány, az csak akkor kizáró ok, ha nyilvánosan hirdeti e meggyőződését. Hasonlóan vélekedtek a második pontban, ha a nemzeti egységről van a jelöltnek a kormányétól eltérő véleménye. Ezekben az esetekben tehát elfogadható a politikai vétó. A harmadik és negyedik *dubiumra* adott válaszbán is egyetértés mutatkozott a bíborosok között: a jelölt pártpreferenciájára nem hivatkozhat a kormány politikai ellenérvként, hiszen a kormányon lévő erők gyakran változnak, egyéb politikai természetű ellenérvet pedig nem hozhat fel az adott kormány. A pártpreferenciával kapcsolatban Pietro Gasparri javasolta, hogy habár az ilyen jellegű ellenzése a jelöltnek nem vehető számításba, lehetne az egyes esetekben egyelőre nem szorgalmazni a kinevezést, ellenben ha az államforma vagy a nemzeti egység kérdésében gondolkodik máshogy a jelölt, akkor véglegesen ki kellene zárni. A negyedik *dubiumra* mindössze Giovanni Tacci kardinális⁵² hozta fel ellenérvként, ha a jelölt nem beszél az ország nyelvét vagy az adott régióban használt legfontosabb nyelveket. Merry del Val bíboros véleménye szerint, inkább azt kellene figyelembe venni, hogy a jelölt rendelkezzen a szükséges kvalitásokkal a püspökséghez, mint a nyelvtudást – különösen ahol nagyon kevés jelölt jöhet szóba –, hiszen az új püspök megtanulhatja a nép nyelvét vagy olyan általános helynököt választhat, aki beszéli azt. A jegyzőkönyv végén Ciriaci altitkár azon megjegyzése olvasható, miszerint a pápának még aznap jelentést tett az ülésről, aki elfogadta a kongregáció bíborosainak határozatait.⁵³

E kitekintésből is kitetszik, hogy a Szentszék, mindamellet, hogy az egyes esetekben igyekezett minden körülményt megvizsgálni és annak fényében meghozni a döntést, globálisan gondolkodott, a püspökkinevezések terén mindenhol általánosan érvényes szabályozást igyekezett bevezetni és – ahol nem volt már létező

⁵¹ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1922. Sessio 1255. Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari. Circa il „nulla osta” governativo nella nomina dei Vescovi, luglio 1922.

⁵² XV. Benedek pápa az 1921. június 13-ai nyilvános konzisztóriumban kreálta bíborossá, majd a Zsinati Kongregáció, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Keleti Egyház Kongregációja bíborosai közé nevezte ki. Vö. AAS 13 (1921) 325.

⁵³ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1922, Sessio 1255.

konkordátum – az államokkal kötendő egyezményekben is ezeket az egységes szempontokat szem előtt tartani.⁵⁴

5. ÖSSZEGRZÉS

Összegezve: a magyar királyi főkegyúri jog kérdésében a Szentszék álláspontja az 1920-as évek fordulóján némileg változott. 1919-ben az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával és az államforma megváltozásával azon a véleményen voltak, hogy a jog megszűnt, nem háramlott át a köztársaságra. Bár a jegyzőkönyv végén nem szerepel, hogy a bíborosok véleményét mikor ismertette a jegyzőkönyvet vezető titkár a pápával és ő hogy vélekedett, feltehető: a bizonytalan helyzetre tekintettel végleges határozat nem született. 1921-ben Magyarország államformája ismét királyság volt, sőt, az államügyek gyakorlásától visszavonult király sem mondott le főkegyúri jogairól – habár azokat gyakorolni nem tudta. Bár a történeti előzményeket nem sikerült hitelt érdemlően bizonyítani, a pápa a múltban hallgatólagosan ezeket az apostoli jogokat elismerte. Ez vezetett a téma elnapolásához, a kérdés további tanulmányozásához. A főkegyúri jog jogosítványai felfüggesztésre kerültek és az átmeneti időre ismét a kánonjog rendelkezései léptek érvénybe. A Szentszék a főkegyúri jog egyik legfontosabb jogosítványát is jelentő püspöki kinevezéseknél egy nemzetek feletti, általánosan érvényes normát igyekezett következetesen érvényre juttatni: a kánonjog szerinti betöltést, annyi engedményt téve a kormányoknak, hogy politikai jellegű vétót emelhettek a jelölt ellen. Mivel a főkegyúr akadályoztatva volt jogai gyakorlásában, illetve később személye még nem volt meghatározott, ez alól Magyarország sem lehetett kivétel. Az átmeneti állapot azonban elhúzódott, s csak 1937-ben került a kérdés átfogóan ismét a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának napirendjére.⁵⁵

⁵⁴ A fentiek alátámasztására lásd a 48. lábjegyzetben leírtakat. Arra, hogy a magyar kormányt az 1920-as évek fordulóján élénken foglalkoztatta a főkegyúri jog, különösen a püspökök kinevezésének mikéntje, meggyőzően tanúskodnak a PL Cat. C/D 3465/1922 alatti dokumentumok. A kérdésnek különös aktualitást adott Várady Lipót Árpád kalocsa-bácsi érsek súlyos betegsége, majd halála. Arra, hogy a Szentszék – a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíborosainak a főkegyúri jogra vonatkozó döntést elhalasztó határozata ellenére – szintén foglalkozott a kérdéssel lásd például: ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1/1; S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926, pos. 13, fasc. 21.

⁵⁵ Serédi Jusztinián javaslatára és a kongregáció 1937-es ülésére röviden utaltam: *A szombathelyi egyházmegye története Grósz József egyházkormányzása idején (1936–1944)* (CST I/2), Budapest 2015, 23–24. Részletesen CSÍKY BALÁZS írt róla: *Szerédi Jusztinián javaslatára a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben*, Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015, Budapest 2015, 127–145.

FÜGGELÉK⁵⁶

I.

Róma, 1919. február 2.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülésének jegyzőkönyve
(S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225 – *manusc.*)

Sess. 1225 Domenica 2 Febbraio 1919

Eminentissimi De Lai, Granito di Belmonte, Frühwirth, Scapinelli, Giustini, Gasparri

Primo Punto.

De Lai: Si risponda al Primate gentilmente, si farà quel che si può p.e. scrivere a Parigi senza troppo calore e mantenendo il concetto della S. Sede circa le aspirazioni nazionali.

Gasparri comunica le informazioni del Vescovo di Spalato. Una commissione Dalmata lo aveva invitato a recarsi a Parigi. Egli preferisce d'andarvi da sé, con propositi di moderazione. Comunicò i suoi propositi al Comandante d'una nave italiana. Questo rispose da parte del governo italiano mettendo a disposizione la nave ed accogliendo ed encomiando. Intanto il Ministero degli Interni faceva gravi premure perché s'impedisse questo viaggio. Così il Governo se ne lava le mani. Il Cardinale ha scritto a Monti chiedendogli di confermare quanto risulterebbe dalle apparenze.

Granito di Belmonte: Non c'è che fare il Primate deve conoscere la situazione della S. Sede. D'altra parte ci troviamo davanti ad una vera esplosione di sentimenti nazionalistici; la S. Sede non può intervenire contro. Anche una lettera garbata potrebbe compromettere. Si scriva al Nunzio ed al Primate che la S. Sede potrà adoperarsi *accepta occasione* senza impegno alcuno. Il Primate stesso confessa che i popoli hanno ragione e promette da parte del Governo Ungherese del futuro!

Frühwirth: Convieni dal lato politico; quanto agli interessi religiosi si diffonde a rilevare il dissidio tra gli Czechi e gli Slovacchi. Bisogna proteggere gl'interessi religiosi; ma dopo la sistemazione politica. Raccomandare a Parigi i diritti di lingua e di culto. Se i Romeni entrano, la Chiesa ne soffrirà per i Rumeni stessi.

⁵⁶ A fentiekben mindössze a jegyzőkönyvek szövegének közlésére szorítkozom, magyar nyelvű kivonatot nem közlök, mivel tartalmukat a tanulmányom szövegében részletesen ismertettem. A jegyzőkönyvek írója a bíborosok neveinek és a fontosnak tartott kifejezések aláhúzásával tagolta a szöveget. Az előbbi az első közölt jegyzőkönyvben két aláhúzással, a másodikban szaggatott aláhúzással, a harmadikban szimpla aláhúzással jelölte. E tanulmánykötet formai apparátusának sajátosságaihoz igazodva, ezeket egységesítve az összes, eredetileg aláhúzással jelölt szöveget kurziváltam. Az egyes bíborosok véleményének részletezésekor nevük után a forrásokban hol kettőspont, hol gondolatjel szerepelt, ezeket kettőspontra egységesítettem. Ahol nem volt utána írásjel, oda nem tettem. A jegyzőkönyv elején egymás alatt felsorolt, üléseken jelen lévő bíborosok neveit szintén formai okokból egymás mellé rendezve közlöm. A *dubium*okat vagy megtárgyalandó pontokat jelölő sorszámozokat is egységesítettem, mindenhol betűvel írtam ki őket.

Scapinelli: Cautela. Non si può favorire l'Ungheria sia pure cattolica contro le aspirazioni di questi gruppi etnici pure essi cattolici.

La S. Sede deve mantenersi neutrale. Rispondere al Primate senza urtare il Governo Ungherese *che gli sta dietro* ma senza compromettersi.

Giustini: Conviene. Nei casi particolari, sotto l'aspetto religioso presentandosi l'occasione. Non si tratta tanto di rispondere all'Arcivescovo, quanto di riferirsi alla situazione.

Granito: Se come la S. Sede potrebbe rivolgersi alla Conferenza?

Giustini: Può esercitare la sua influenza trovando qualche via.

De Lai: La S. Sede si è già pronunciata riconoscendo le *giuste* aspirazioni.

Giustini: Si risponda al Primate nel modo più evasivo pel tramite della Nunziatura.

Gasparri: Poi il Primate si raccomandi per questo in occasione della venuta di Wilson a Roma La S. Sede non può entrare in simili questioni. *Capta occasione*; ma quale? Se come raccomandare l'Ungheria al Congresso? in che termini? Dunque risposta evasiva al Primate. La S. Sede ha già dichiarato di riconoscere le aspirazioni nazionali e almeno in via provvisoria i nuovi Stati. Il Nunzio ha avuto istruzioni in materia, questo si sa. D'altra parte anche con l'Ungheria esistono buone relazioni.

Secondo Punto.

De Lai: 1) Nel dare quei milioni senza permesso si è violato la legge canonica. Del resto la Chiesa si faccia avanti. Reintegra case e un po' di terreni esigendo indennità cioè rendite meglio insomma farsi avanti anziché lasciarsi inevitabilmente sorprendere. Così l'autonomia cattolica riuscirebbe inutile. Quanto all'atteggiamento del Clero, ci sono dei punti inaccettabili e la Chiesa deve pronunciarsi *presto*. Ad 6 *nihil* ad 8 *nihil* 9 andrebbe per via 10 stiamo assistendo. 13?? 20!!! Dunque per i fondi ecclesiastici i Vescovi facciano da *se* cedendo e riservandosi qualche cosa.

Niente autonomia.

Granito: Non è il caso di prendere in considerazione tali abusivi postulati. Per i fondi niente misure generali ricorrono i Vescovi nei singoli casi. Infatti o si dovrebbero esigere le rendite attuali o *no*. Se *no* non si potrebbero mantenere le opere se si la cessione sarebbe illusoria.

Quanto all'autonomia *in decisis* riguardo all'atteggiamento del clero resistere con severità massima.

Il ...⁵⁷ alimenta tutto. Si risponde energicamente senza prendere in nessuna considerazione i punti in discorso.

Frühwirth: L'autonomia non ha mai attecchito, è una imitazione protestantica. Ammettendola in questo momento si verificherebbe un'infiltrazione di principi

⁵⁷ A szó olvasata bizonytalan (Pronzka?). Mivel a kongregáció ülésének előkészítő füzetében Prohászka Ottokárt emelték ki, aki a leírás szerint a püspöki karból a Papi Tanáccsal szimpatizált, radikális demokrata volt és már évek óta a magyar egyházszervezet teljes reformjának szükségességét hirdette – meglehetősen kétértelmű mondatokat és kifejezéseket használva –, melyhez a papok e szerveződését jó eszköznek tartotta, elképzelhető, hogy a jegyző a nevet elírta, és a bíboros esetleg a székesfehérvári püspökre céltott.

laici autonomi. Per il momento non si può risolvere nulla circa i latifondi. I fondi ecclesiastici messi a disposizione dello Stato finirebbero in mano degli Ebrei. La moneta ungherese è svalutata (questo per l'autonomia). Dunque i Vescovi ricorrono nei singoli casi. La S. Sede però dovrebbe un giorno istituire una revisione delle amministrazioni Vescovili, a. l. con un Visitatore Apostolico da mandarsi a suo tempo. Allora si avrà una base.

Gli Emi notano le difficoltà *anche permanenti* contro una visita simile.

Scapinelli: a) Se il Governo è disposto a compensi, va bene, diversamente meglio lasciare lo *stato quo*. Si tratta anche dei beni costituenti il *fundus religionis* et scholarum (a cui riferivasi esclusivamente il progetto antico dell'autonomia, fondo ora amministrato dal Governo). L'autonomia proposta ora abbraccierebbe tutto.

Quanto all'atteggiamento del clero, la S. Sede parli chiaro e forte sulla disciplina ecclesiastica.

Giustini:⁵⁸ *ad a et b nihil innovandum et ad mentem*: a suo tempo invio di un visitatore per inventariare.

ad e omnino reprobandum, senza prendere in considerazione nessun punto. Esempio contagioso: si pensi ai preti che tornano dalla milizia. Principiis obsta.

Gasparri: L'autonomia non è da approvarsi ha presentato sempre difficoltà: per il clero si ...⁵⁹, proibendo anche le riunioni.

De Lai: Quanto al patronato esso è finito colla Casa d'Asburgo. Se il Governo vuole, tratti colla S. Sede.

Granito: conviene, tanto più che l'Austria aveva perduto i suoi privilegi nel 1868 denunciato il Concordato. La S. Sede continua ad ammettere o tollerare nei singoli casi *per modum actus*.

Scapinelli: Ciò vale specialmente dell'Ungheria, ove senza parlare del Concordato si vantavano i diritti apostolici. La S. Sede non li ha riconosciuti formalmente. Alcuni ripugnasero (p.e. conferire benefici – circoscrizioni diocesane) la S. Sede da parte sua agiva anche in Ungheria secondo il Concordato coll'Imperatore e Re.

Giustini e Gasparri convergono. – risposte negativa –

2.

Róma, 1921. november 8.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülésének jegyzőkönyve
(S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921, Sessione 1243 – *manusc.*)

Congregazione Particolare
Stati succeduti all'Impero Austro-Ungarico
Circa il concordato austriaco e il regio patronato ungherese

⁵⁸ Innen a jegyzőkönyv vezetése más kézírással.

⁵⁹ A szó többször átírt, olvasata bizonytalan.

(Ved. Ponenza a stampa)

8 novembre 1921

Eminentissimi De Lai, Pompilj, Merry del Val, Scapinelli, Frühwirth, Valfré, Gasparri

Mons. F. Borgongini Duca Pro-Segretario

Al Primo Dubbio

Emo De Lai: Ritiene che nessuno Stato è succeduto al patto concordato; le ragioni della ponenza sono perentorie. Lui meraviglia come il Governo italiano possa fare obiezioni, se perfino il Mortara – quando era al potere – riconobbe che il Concordato non aveva valore essendo stato stipulato con l’Austria. Del resto la Concistoriale ha già nominato i vescovi di Trieste e di Bressanone senza badare al Concordato. Se il Governo ha ceduto pei benefici maggiori, cederà per i minori. – Quanto alla ragione affacciata dai vescovi delle nuove Provincie, risponde che il *Fundus religionis* deve avere dei beni immobili nelle varie provincie e il Governo ora difficilmente li toccherà. Ad ogni modo non è il caso per un piccolo interessa di sacrificare un principio.

Emo Pompilj: Concorda con l’Emo De Lai, aggiunge che il Governo italiano, pur fondandosi su ragioni non vere, tende a fare quello che ha fatto per Venezia e per il Napoletano. Ad ogni modo, in tutti i casi, dal Governo c’è da sperare poco. – È del parere che nell’allocuzione si enunci il principio generale che i concordati (in plurale) sono decaduti (senza scendere a particolari) aggiungendo che si è pronti a trattare con gli Stati nuovi.

Emo Merry: si associa. Crede che il governo non farà opposizione, anzi sarà contento che la Jugoslavia non avrà tanta voce in capitolo nella nomina degli slavi in Dalmazia. Del resto se il Governo non riconoscerà la decisione della S. Sede, si farà anche per le nuove provincie la Barletta delle nomine simultanee come per Venezia e le altre sedi di nomina regia.

Emo Scapinelli: si associa.

Emo Frühwirth: Sa per esperienza che il *Fundus religionis* nell’antico impero era costituito da una cassa centrale, che sussidirà il Culto di tutto il territorio, talvolta stornando le rendite di una provincia ricca a favore di un’altra povera. Tale fondo centrale evidentemente ora deve essere ridotta a niente. Debbono restare però nelle varie provincie i beni immobili. È da osservare ad ogni modo che tali beni sono di qualche entità nel Goriziano e nel Tirolo, ma in Dalmazia non esistono quasi affatto. – Tutto considerato è difficile che il Governo italiano voglia inasprire le popolazioni delle nuove provincie rifiutando – almeno al principio – di pagare quanto è dovuto dal *Fundus religionis*. – Piuttosto ...⁶⁰ della repubblica Austriaca, che rifiuterà (data la sua tendenza a sinistra) di stipendiare il Clero se si denuncia il concordato.

⁶⁰ A kifejezés olvasata bizonytalan.

Emo Valfré: Non condivide i timori dell' Emo Frühwirth quanto all'Austria. Nel resto si rimette a ciò che è stato detto dagli altri.

Emo Gasparri: Dice che la Santa Sede ha già preso posizione ed ha dichiarato al Ministro Beneš, al principio del presente anno, che la Cecoslovacchia non succede nei privilegi concordati con l'Impero A-U.

Si conchiude di rispondere al Primo Dubbio:

Affirmative et fiat declaratio generalis non solum circa Concordatum Austriacum sed etiam circa Bullas Concordatas Germaniae.

Al Secondo Dubbio

Emo De Lai: Siccome il privilegio non è storicamente provato, tocca al Governo Ungherese darne le prove, e fino che non le dia, il privilegio non esiste. Non crede opportuno una dichiarazione in Concistoro.

Emo Pompilj: S. Stefano ha dotato le Chiese passato, quindi ci deve essere un fondamento per il Privilegio. Però la questione storica deve essere trattate a fondo. È contrario ad una dichiarazione Concistoriale, anche perché il regime monarchico in Ungheria ancora sussiste.

Emo Merry: Per gli Ungheresi l'origine del privilegio è sempre la *Corona* di S. Stefano, che con una specie di feticismo tradizionale, si ritiene contenere materialmente tutti i diritti regii, donde il principio: *Non est rex nisi coronatus*. Non crede opportuno la dichiarazione, anche perché vi sarebbe pericolo di uno scisma. – Poiché d'altra parte i privilegi del Re sono discutibili del punto di vista storico, è bene in futuro nelle trattative seguire questa linea: dire al governo che tali privilegi – di qualsiasi natura essi fossero – erano personali e quindi non sono passati al governo ungherese.

Emo Scapinelli: insiste sul pericolo di uno scisma.

Emo Frühwirth: Crede che i privilegi del *Re Apostolico* abbino qualche fondamento storico e cita in proposito il Breve di Clemente XIII a Maria Teresa del 19 agosto 1758. Ad ogni modo è del parere che la questione da studiata ancora.

Emo Valfré: È del parere che bisogna ancora studiare. Ha consegnato in proposito a Mons. Pro-Segretario uno studio di un ungherese, compilata sui documenti (Lo studii annesso alla presente posizione).

Emo Gasparri: È di opinione che una dichiarazione formale è prematura. È certo però che il Patronato è cessato nei territori fuori di Ungheria (E in questo tutti gli Emi convengono).

Si conchiudere di rispondere al Secondo Dubbio: *Dilata et nova studia ineuntur.*

Et facta eadem die Beatissimo Patri per me infrascriptum relatione, Illmus resolutiones Emorum Patrum approbare dignatus est.

F. Borgongini Duca
Pro-Secretarius

3.

Róma, 1922. július 30.

*A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülésének jegyzőkönyve*⁶¹
(S.RR.SS. Rapp. Sess., Sessione 1255 – *manusc.*)

Congregazione plenaria del 30 luglio 1922

Sessione 1255

Circa il „nulla osta” governativo nella nomina dei Vescovi

(V. Ponzona a stampa)

Eminentissimi Vico, Granito di Belmonte, Merry del Val, Frühwirth, Scapinelli, Boggiano, Tacci, Bisleti, Giorgi, Gasparri

P. Ciriaci Sottosegr.

Si esaminarono partitamente i singoli dubbi.

Primo Dubbio

L'Emo *Vico* ritiene che si debba rispondere *affirmativamente* – che cioè l'essere il candidato contrario alla forma di governo è una ragione di ordine politico da potersi addurre contro di lui – solo nel caso che il candidato abbia manifestato in forma pubblica il suo convincimento.

L'Emo *Granito* risponde affermativamente, posto che il candidato abbia propugnato pubblicamente le sue idee contrarie alla vigente forma di Governo.

L'Emo *Merry del Val* afferma che per sé l'opposizione alla forma di governo non è una ragione per escludere un candidato. Cita il caso dell'Emo Cabrières che era conosciuto come monarchico quando fu eletto Vescovo; il caso dei Vescovi bavaresi attaccati alla Dinastia Wittelsbach; quello dei Vescovi spagnoli di sentimenti carlisti ecc. Se però, egli aggiunge, il candidato abbia tenuto dei discorsi, pubblicato degli scritti, svolto un'azione per propugnare le sue idee contrarie al regime, allora la cosa cambia aspetto.

L'Emo *Frühwirth* risponde *negativamente* salvo che si verifichi quanto è indicato nel Dubbio Quinto, che cioè il candidato abbia fatto propaganda delle sue idee contrarie alla forma di Governo. Egli afferma che specialmente in alcuni paesi, come la Baviera, sia impossibile persuadere le persone di alto sentire che la forma repubblicana sia la migliore. La S. Sede, quindi, deve lasciare la libertà di opinione ai candidati, eccetto, naturalmente, il caso indicato nel citato Quinto Dubbio.

L'Emo *Scapinelli* risponde anch'egli *negativamente*, subordinatamente al Quinto Dubbio.

⁶¹ Fejélc: „Segreteria di Stato di Sua Santità. Sezione I. Affari Straordinari”.

L'Emo *Boggiano* – che rimette il suo voto scritto, il quale viene unito al presente verbale – risponde *affermativamente*, supposto che il Governo e la forma di esso abbiano un'esistenza di fatto e siano legittimi.

L'Emo *Tacci* risponde *affermativamente* se il candidato aderisce ad una forma di governo in modo da far propaganda dei suoi principii e da cercare di farli trionfare; *negativamente*, se il candidato fosse semplicemente di una determinata opinione sul regime o anche se si comportasse, per farla trionfare, in quella misura che è permessa ad ogni libero cittadino.

L'Emo *Bisleti* nota che *de internis* non giudica la Chiesa, molto meno lo può la società civile. Quindi egli ritiene si debba rispondere *negativamente* quando il candidato sia di principii diversi sul regime, ma non se ne faccia un difensore pubblico, in modo da esser compromesso.

L'Emo *Giorgi* dice che, considerato questo dubbio come distinto dal Quinto, si deve rispondere *affermativamente*.

L'Emo *Gasparri* ritiene che l'essere il candidato contrario alla forma di Governo possa valere contro di lui solo nel caso che egli abbia pubblicamente propugnato tale suo convincimento.

Secondo Dubbio

L'Emo *Vico* risponde *affermativamente* – che cioè sono ragioni di ordine politico quelle di unità nazionale – qualora il candidato faccia propaganda delle sue idee contrarie a tale unità.

L'Emo *Granito* dice se si tratta di un candidato il quale agisce per rompere l'unità nazionale, si deve rispondere *affermativamente*. Aggiunge, però, che se si tratta di uno Stato nel quale coesistano più nazionalità, e semplicemente il candidato abbia cercato di difendere la lingua, la cultura, le tradizioni di una di queste nazionalità, salva sempre l'unità dello Stato, non può ciò costituire una ragione di ordine politico contro di lui.

L'Emo *Merry del Val* ritiene che l'opposizione all'unità nazionale può costituire una ragione di ordine politico se il candidato l'abbia propugnata o manifestata pubblicamente.

L'Emo *Frühwirth* risponde *affermativamente*, subordinatamente sempre alla risposta al Dubbio Quinto. Egualmente rispondono gli Emi *Scapinelli* e *Tacci*.

L'Emo *Boggiano* risponde *affirmativa in se et simpliciter*, salva la risposta al Quinto Dubbio. Aggiunge, però, che, siccome l'attuale sistemazione politica dell'Europa non sembra essere ancora sicuramente vitale e d'altra parte la sistemazione di alcuni Stati sembra irragionevole e contraria al tanto decantato principio di auto-decisione dei popoli, si dovrebbe fare qualche riserva per questo tempo che può dirsi di transizione e a seconda dei casi che possono presentarsi.

L'Emo *Bisleti*, nel rispondere *affermativamente* (colla riserva del Quinto Dubbio), fa osservare all'Emo *Boggiano* che bisogna tener conto anche dello stato attuale.

L'Emo *Giorgi* risponde *affermativamente*, tenendo presente il Quinto Dubbio.

L'Emo *Gasparri* dà pur egli una risposta *affermativa*, posto sempre il Quinto Dubbio. E spiega che si debba trattare proprio di rompere l'unità nazionale e non semplicemente di propugnare un'autonomia nell'orbita dello Stato esistente. Porta l'esempio di un candidato che si fosse mostrato favorevole all'autonomia dei Fiamminghi: ciò non potrebbe costituire una ragione d'ordine politico contro di lui da parte del Governo Belga.

Terzo Dubbio

Gli Emi rispondono massima *negativamente*, non essere cioè ragioni di ordine politico quelle di partito, intendendosi per *partito* quello che si muove nell'ambito del regime esistente e dell'unità nazionale (esclusi, cioè, i casi contemplati nel Primo e Secondo Dubbio). L'appartenere il candidato ad un partito diverso da quello del Governo – spiega l'Emo *Merry del Val* – non può essere un ostacolo per nominarlo, anche perché oggi i partiti al potere cambiano continuamente. E ciò, aggiunge lo stesso Emo anche se il candidato abbia un po' manifestato le sue convinzioni; bisognerebbe, per escluderlo, che fosse stato proprio un agitatore politico, il che sarebbe, del resto, un difetto per la stessa S. Sede. L'Emo *Gasparri* dice che riconosciuto in massima che le ragioni di partito non possono valere, si potrebbe, nei casi particolari, non insistere per il momento, attendendo che cambi la situazione politica. Paragonando, quindi, questo con gli altri due casi del Primo e Secondo Dubbio, egli nota che la differenza è la seguente: Se il candidato abbia fatto propaganda o contro la forma di governo o contro l'unità nazionale, la S. Sede lo esclude definitivamente; se invece vi sono contro di lui solo ragioni di partito, la S. Sede per il momento non insiste, ma non lo esclude per sempre.

Quarto Dubbio

Gli Emi ritengono che non vi sono altre ragioni di ordine politico, fuori di quelle indicate nei precedenti Dubbi. Solo l'Emo *Tacci* osserva che potrebbero esser motivi di opposizione per il Governo la nessuna o pochissima conoscenza della lingua nazionale o di lingue importanti del luogo, come pure l'esser nato in un altro Stato. Gli altri Emi rispondono che tale motivi o ricadono in quelli contemplati nei primi due Dubbi, o non sono di ordine strettamente politico, interessando essi anche la S. Sede, la quale di fatto vuole tenerne conto. L'Emo *Tacci* replica notando che, pur non essendo motivi di ordine strettamente politico, il governo, però, potrebbe trovar modo di portarli, facendosi, ad esempio, interprete dei desideri della popolazione. L'Emo *Merry del Val* dice che un caso pratico potrebbe esser questo: che, cioè, per una diocesi sia molto scarso il numero dei candidati e quelli che conoscono la lingua del luogo non abbiano tutte le qualità ecclesiastiche richieste dall'ufficio di Vescovo. In tal caso la scelta della S. Sede deve cadere tra quelli che non conoscono la lingua locale,

nonostante le insistenze in contrario del Governo. A questo si risponderebbe che non vi è altra possibilità di scelta e che, d'altronde, il nuovo Vescovo può ben apprendere la lingua richiesta o anche nominare un Vicario Generale che la parli.

Facta eadem die per me infrascriptum Beatissimo Patri relatione, SSmus resolutiones EEmorum Patrum adprobare dignatus est.

P. Ciriaci Subsecretarius

TÓTH KRISZTINA

MAGYARORSZÁGI AD LIMINA JELENTÉSEK, 1928¹

Az *ad limina* látogatás (*visitatio ad limina apostolorum*) a megyéspüspökök számára – a régmúltban és ma is – egyrészt zarándoklat az apostolfejedelmek, Szent Péter és Szent Pál római sírjához („küszöbéhez”), másrészt a kapcsolat megerősítése a pápával, mint Szent Péter utódával, harmadrészt jelentéstételi kötelezettség egyházmeggyéjük állapotáról (*relatio ad limina*; illetve az ötévenkénti esedékesség miatt *relatio quinquennialis*). Ily módon a szakrális aktus összekapcsolódik az egyház pápai primátuson nyugvó egységének tudatosításával, illetve a Szentszék ellenőrző szerepének hangsúlyozásával. E kötelezettség gyökerei az 5. századra nyúlnak vissza; először Szicília, majd 743-tól Itália püspökeire terjedt ki, a 12. századtól kezdve az egész latin egyház érsekeire is, akik személyesen vagy megbízottjuk (*procurator*) útján teljesíthették azt.² Minden megyéspüspöknek – a pápai rezervációkkal összefüggő 15. századi előzmények után – V. Sixtus pápa (1585–1590) írta elő 1585. december 20-án kibocsátott, *Romanus Pontifex* kezdetű apostoli konstitúciójával, a Rómától való távolság függvényében 3–10 évente, a bíborosi kongregációk struktúráját és hatáskörét meghatározó *Immensa Aeterni Dei* kezdetű apostoli konstitúció (1588. január 22.) pedig úgy rendelkezett, hogy az írásban benyújtandó jelentésekkel a Zsinati Kongregáció foglalkozzon.³ A püspöki beszámolók fókuszában a papok és hívek Tridenti Zsinat által megkövetelt vallási és erkölcsi fegyelmének kellett állnia; mindez rávilágít az *ad limina* kötelezettség jelentőségére az újkori katolikus egyházmodellben. A Zsinati Kongregáció 1673-ban újabb előírásokat adott, majd 1725-ben részletesebben meghatározták a jelentések témaköreit; XIV. Benedek (1740–1758) pápa pedig 1740-ben a *nullius* apátságokat is beszámolásra kötelezte.

X. Pius pápa Kúria-reformja nyomán (*Sapienti consilio* kezdetű apostoli konstitúció, 1908. június 29.) a püspökök ügyeivel foglalkozó Konzisztoriális Kongregáció hatáskörébe került az *ad limina* látogatások koordinálása és a jelentések feldolgozása.⁴ Ez a dikasztérium 1909. december 31-én bocsátotta ki az *A remotissima*

¹ A vatikáni levéltári kutatást az MTA Lendület-programja (LP 2012/53) támogatta.

² DOMINIQUE LE TOURNEAU, *Visite ad limina*, Dizionario storico del papato I–II (ed. Philippe Levillain), Milano 1996, II, 1547–1548.

³ NICCOLÒ DEL RE, *La Curia Romana. Lineamenti storico-giuridici*, Città del Vaticano 1998, 503–504.

⁴ Uo., 515. – A meghatározóan a 20. század előttre vonatkozó magyar szakirodalom elősorolását (VANYÓ TIHAMÉR stb.) itt mellőzhetőknek vélem.

kezdetű dekrétumot, amely egyrészt meghatározta az *ad limina* látogatások öt éves ciklusát, másrészt 150 pontból álló kérdőív megválaszolását tette kötelezővé.⁵ Az öt éves ciklus során, mely 1911-ben vette kezdetét, az első évben Olaszország, a másodikban Spanyolország, Portugália, Franciaország, Belgium, Hollandia, Anglia, Skócia és Írország, a harmadikban a Német Birodalom, az Osztrák-Magyar Monarchia és Európa többi része volt esedékes, a negyedikben Amerika, az ötödikben pedig Afrika, Ázsia, Ausztrália és Óceánia. Az 1918-ban életbe lépett Egyházi Törvénykönyv 340–342. kánonjai érvényben hagyták a Konzisztoriális Kongregáció illetékességét és az öt éves ciklust, melynek során az érsekeknek, megyéspüspököknek, nullius apátoknak és prelátusoknak, állandó apostoli kormányzóknak, valamint a missziók élén álló apostoli vikáriusoknak és prefektusoknak be kellett nyújtaniuk jelentésüket, illetve meg kellett jelenniük Rómában.⁶ Az Európán kívüli püspököknek megengedték, hogy csak tízévente utazzanak az Örök Városba, azoknak a főpásztoroknak pedig, akik az esedékes *ad limina* előtti két évben foglalták el széküket, felmentést adtak a jelentéstétel alól. A római látogatás személyesen vagy koadjutor-püspök által, vagy – jogos okból és a Szentszék engedélyével – az egyházmegye arra alkalmas papja útján volt teljesíthető. Az új Kódex egyébként előbb említette az öt évente esedékes jelentéstételi kötelezettséget, s csak utána az *ad limina* látogatást.⁷

Azért, hogy a jelentések tartalmilag jobban illeszkedjenek az Egyházi Törvénykönyv szerkezetéhez és előírásaihoz, a Konzisztoriális Kongregáció 1918. november 4-én új, 100 pontból álló kérdőívet bocsátott ki.⁸ Az 1921-től kötelező formulárét a jelentéstételre kötelezetteknek első alkalommal pontosan és teljességre törekedve kellett megválaszolniuk, később azonban elhagyhatták mindazt, ami szervezeti téren változatlan maradt az előző relációhoz képest. A latin nyelven benyújtandó jelentéseknek a püspök, illetve apát életrajzán és az egyházmegye általános leírásán túl részletesen ki kellett térniük az anyagi javak kezelésére, a hit és az istentisztelet állapotára, a püspökség vagyoni helyzetére és a főpásztori kötelességek teljesítésére, az egyházmegye kormányzására, a papnevelésre, a papság életmódjára, a lelkipásztorkodás helyzetére és szükségleteire, a káptalanok és a szerzetesrendek fegyelmére, végül a hívő nép vallási és erkölcsi viszonyaira. Főként a papsággal és a lelkipásztorkodással kapcsolatos kérdések követelték meg, hogy a kánoni előírások betartásáról a jelentés minden részletre kiterjedően adjon számot. Ugyanakkor a főpásztornak nemcsak egyházmegyéje aktuális állapotáról kellett beszámolnia, hanem a lelkipásztori szükségletekről és ezekkel kapcsolatos terveiről is.

⁵ AAS 1910 (2) 13–34.

⁶ Az első világháború után az országok és földrészek felsorolását úgy módosították, hogy a harmadik évnél „Európa többi püspöke” szerepelt; a missziós területek főpásztorainak jelentésüket a Hitterjesztési Kongregációhoz kellett benyújtaniuk.

⁷ A kánonok magyarázatát lásd STEPHANUS SIPOS–LADISLAUS GÁLOS, *Enchiridion Iuris Canonici*, Romae 1944, 213–215.

⁸ AAS 1918 (10) 487–508.

A Magyar Királyság latin szertartású püspökeinél az új szabályozás szerint 1913-tól számították az ötévenkénti *ad limina* kötelezettséget, ami a két világháború közötti időszakot tekintve 1923-at, 1928-at, 1933-at és 1938-at jelentette. Csupán az 1938-as jelentések futottak be a trianoni államterület minden püspökségéből és a pannonhalmi főapátságból, a többi sorozat viszont hiányos, részben a széküresedésekből kifolyólag, részben azért, mert az újonnan hivatalba lépett főpásztorok nem voltak beszámolásra kötelezve. Ezenkívül – mint régebben is – az egyházmegye vagy a főpásztor sajátos körülményei akadályt jelenthettek, s ezért a püspökök felmentést kaphattak vagy a római látogatás, vagy a jelentéstétel alól. Például 1923-ban Csernoch János bíboros joggal hivatkozhatott arra, hogy a trianoni határok miatt egyházmegyéje nagyobb részével nem tud kapcsolatot tartani, s az előző két évben tett római útján személyesen referált az egyházfőnek; az *ad limina* látogatást ugyan teljesítette, de a jelentés benyújtásától a pápa eltekintett.⁹ Ugyanekkor Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, bár beküldte a jelentést – igaz, csak 4 és fél oldalon írta le azt, ami szerinte újdonság az előző relációhoz képest –, de felmentést kért a Rómába utazás alól, arra hivatkozva, hogy nincsen pénze, mert elértéktelenedett, és különben is, ami van, azt másra – templomok felújítására – kell fordítania.¹⁰ A Konzisztoriális Kongregáció vatikáni levéltári anyagában található relációk ennek ellenére fontosak, mivel a kutatási tapasztalat szerint az egyházmegyei levéltárakban másolataik csak esetlegesen maradtak fenn; néha csupán a piszkozatok, vázlatok, statisztikai gyűjtések lelhetők fel.

A magyar püspöki kar tagjai közül 1928-ban személyesen teljesítette Rómában *ad limina* kötelezettségét gróf Zichy Gyula kalocsa-bácsi érsek,¹¹ Rott Nándor veszprémi¹² és Hanauer Á. István váci püspök,¹³ valamint Bárdos Remig pannonhalmi főapát.¹⁴ Szmrecsányi Lajos egri érsek¹⁵ és Fetser Antal győri püspök¹⁶ egész-

⁹ ASV Archivio Concistoriale, Congregazione Concistoriale, Relationes Dioecesium, fasc. 826 (Strigonien.), 375/23.

¹⁰ ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 22 (Albae Regalen.), 498/23.

¹¹ Zichy Gyula gróf (1871–1942), előzőleg (1905-től) pécsi püspök, 1923–1925 között a kalocsa-bácsi főegyházmegye apostoli kormányzója, 1925-től haláláig érseke. Az apostolfejedelmek sírját 1928. december 12-én látogatta meg. Erről igazolás és jelentése: ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 244 (Colocen.), 795/28.

¹² Rott Nándor (1869–1939), 1917-től haláláig veszprémi püspök. Az apostolfejedelmek sírját 1928. november 1-jén és 2-án látogatta meg. Erről igazolás és jelentése: ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 930 (Veszprimien.), 680/28.

¹³ Hanauer Árpád István (1869–1942), 1917-től haláláig váci püspök. Az apostolfejedelmek sírját 1928. május 10-én és 11-én látogatta meg. Erről igazolás és jelentése: ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 903 (Vacien.), 319/28.

¹⁴ Bárdos Remig Sándor (1868–1932), 1920-tól haláláig pannonhalmi főapát. Az apostolfejedelmek sírját 1928. november 7-én és 8-án látogatta meg. Erről igazolás és jelentése: ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 768 (S. Martini in Monte Pannoniae) 698/28.

¹⁵ Szmrecsányi Lajos (1851–1943), 1912-től haláláig egri érsek. Jelentése: ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 15 (Agrien.), 280/28.

¹⁶ Fetser Antal (1862–1933), 1914-től haláláig győri püspök. Az *ad limina* látogatás alóli felmentés-kérelme és jelentése: ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 400 (Iaurinen.), 675/28.

ségi állapotára tekintettel csak jelentést küldött, az apostolfejedelmek sírjának felkeresése nélkül. A szombathelyi püspök, gróf Mikes János¹⁷ is küldött jelentést, de az *ad liminát* prokurátor útján teljesítette; érdekes mindenestre, hogy a felmentést kérő levelet az olaszországi Sanremóból postázta. Glattfelder Gyula csanádi püspök,¹⁸ aki ekkor már Szegeden rendezkedett be, egyházmegyéje magyarországi részéről jelentett, de a mellékelt iratokból nem derül ki, hogy elutazott-e Rómába. A két éven belül kinevezett esztergomi érseknek, Serédi Jusztiniánnak, Virág Ferenc pécsi és Shvoy Lajos székesfehérvári püspöknek az előírások szerint felmentése volt.¹⁹

Igy a 11 egyházkormányzati egységből 8 jelentés áll rendelkezésünkre. Amiért a sorozat hiányos volta ellenére az 1928. évi *ad limina* jelentések mégis figyelmet érdemelnek, az a magyarországi apostoli nuncius, Cesare Orsenigo ptolemaisi címzetes érsek²⁰ hozzájuk fűzött kommentárja; az év folyamán Rómába érkezett relációkat ugyanis 1929 januárjában véleményezésre elküldték a budapesti nunciaturára, majd az egységesen 1929. február 27-ei dátummal ellátott, részletekbe menő értékeléseket egyházmegyénként hozzácsatolták az anyaghoz. Orsenigo megjegyzéseiből egyrészt következtetni lehet arra, hogy a Szentszék itteni „megfigyelője” mennyire tartotta megbízhatónak a magyar püspökök jelentéseit; másrészt kiderül belőlük, hogy szerinte milyen instrukciókkal kell ellátni a főpásztorokat, vagyis római nézőpontból mi dicsérendő vagy kifogásolandó, min kell javítani, változtatni az egyházmegyékben. A budapesti nuncius véleményének súlyát növeli, hogy egyrészt XI. Pius bizalmi emberének tartották, másrészt több évtizedes lelkipásztori tapasztalattal rendelkezett; személyében a pápa régi milánói ismerősét helyezte át diplomáciai pályára.²¹ A magyar püspökök *ad limina* jelentéseinek pontokba szedett elemzése ugyan hivatkozásaiiban magukhoz az egyes relációkhoz kapcsolódik, egyúttal azonban feltárja a nunciának a magyar püspöki karról és az egyházi életéről szerzett benyomásait.

Ami a jelentések szavahihetőségét illeti, a nuncius kiemelte Rott veszprémi és Hanauer váci püspök őszinte és pontos válaszait, s dicsérte e főpásztorok buzgósá-

¹⁷ Mikes János gróf (1876–1945), 1911-től 1935-ig szombathelyi püspök, ezt követően címzetes érsek. Prokurátora, Luttor Ferenc az apostolfejedelmek sírját 1928. december 13-án és 15-én látogatta meg. A személyes *ad limina* alóli felmentéskérelme, a prokurátor igazolása és a püspök jelentése: Congr. Concist., Relat. Dioec., 700 (Sabarien.), 784/28.

¹⁸ Glattfelder Gyula (1874–1943), 1911-től csanádi püspök, 1923-ban székhelyét az Apostoli Szentszék jóváhagyásával Szegedre helyezte át, 1942-ben kinevezett kalocsai érsek, de székét nem foglalta el. Jelentése: ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 835 (Szegedien.), 760/28.

¹⁹ Közülük csak Serédi Jusztinián felmentési kérelme található meg: ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc 826 (Strigionien.), 630/28.

²⁰ Cesare Vincenzo Orsenigo (1873–1946), 1896-ban szentelték pappá, ettől kezdve 1921-ig lelkipásztori feladatokat látott el a milánói egyházmegyében. 1922-ben XI. Pius pápa ptolemaisi címzetes érsekké és Hollandia apostoli nunciává nevezte ki. 1925-től magyarországi, 1930-tól haláláig németországi nuncius.

²¹ Eletrajza, személyes irathagyatékának feldolgozásával: MONICA MARIA BIFFI, *Il cavalletto per la tortura. Cesare Orsenigo, ambasciatore del papa nella Germania di Hitler*, Roma 2006.

gát a szentszéki elvárások teljesítése terén. A győri egyházmegyét híresen jól kormányzottnak mondta, a gyenge egészségű Fetser püspököt pedig „nagyon ébernek”. Tartalmilag kevésbé informatívna, sematikusnak találta az egri jelentést, amely csak fejezetenként válaszolt a kérdőívre és nem ment bele a részletekbe, de szerinte Szmrecsányi érsek más területen pótolja az idős korából fakadó kormányzati hiányosságokat. A kalocsai reláció számozása nem egyezett meg a kérdőívvel, ami abból adódott, hogy Zichy érsek még az 1909. évi formulárét használta. A csanádi jelentésről azt állapította meg a nuncius, hogy bár a püspökség töredékével foglalkozik csupán, mégis figyelmet érdemel, mivel Glattfelder püspök szeretné ezt a magyarországi részt valódi egyházmegyévé fejleszteni. A relációban talált ugyan ellentmondásokat, de hozzáfűzte, hogy Glattfelder egyébként kiváló kormányzati képességekkel rendelkezik, és nincsenek adósságai, mint más püspököknek. A pannonhalmi főpát jelentését „száraznak” minősítette, és felhívta a figyelmet a főpátság kifogásolható gazdálkodására, amit azonban a szerzetesrendek folyamatban lévő vizitációjának kell tisztáznia.²²

A budapesti nuncius arról is tájékoztatást adott, hogy milyen megoldásra váró problémákat lát a magyar egyházi életben a jelentések elolvasása nyomán – melyeket tehát maguk a főpásztorok tártak fel! –, mire kell egyenesen utasítani a püspököket, s mi az, amit nem lehet szó nélkül hagyni. Javaslatai részben az új Egyházi Törvénykönyv kánonjainak alkalmazásával függtek össze. Ide tartozott a káptalani statútumok felülvizsgálata, s különösen a kanonokok napi osztalékának bevezetése (ezt írta elő a gyakran hivatkozott 395. kánon). Ez utóbbi a székesegyházi liturgikus szolgálat függvényében került volna kifizetésre, ám ennek a káptalanok ellenálltak, hivatkozva az ősi szokásokra. A nuncius – aki korábban a milánói dóm kanonokja volt – ebben az esetben láthatólag presztízskérdésnek tekintette az új Kódexszel ellentétes gyakorlat felszámolását. Ugyancsak nehezen haladt az egyházmegyék vagyongazdálkodási tanácsának felállítása, amelynek a világi jogban jártas tagokkal is kellett rendelkeznie. Igazán fajsúlyos, strukturális probléma abból adódott, hogy az Egyházi Törvénykönyv megtiltotta újabb kegyuraságok létesítését, a meglévők esetében pedig a főpásztoroknak a kegyúri jogokról való lemondást kellett ösztönözniük. Magyarországon ez nehézséget okozott az új plébániák és templomok alapításánál, különösen a városokban, ám a nuncius szerint „az anyagi előnyök nem kompenzálják azt az erkölcsi kárt”, amit a plébánosok kegyúri bemutatása a püspök tekintélyének okoz. Bár Serédi bíborosnak nem sokkal később sikerült felmentést kieszközölnie a magyar püspökségek számára ezen a téren,²³ a nuncius mégsem mulasztotta el felhívni a figyelmet arra, hogy lenne alternatíva: Kalocsán Zichy érsek a hívek anyagi áldozatvállalását is elvárta új templomok építésénél.

²² SOMORJAI ÁDÁM, *Visitatio apostolica institutorum vitae consecratae in Hungaria, 1927-1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja*, Pannonhalma 2008.

²³ A Zsinati Kongregációnak a magyar püspöki kar kérésére adott 1929. július 23-ai válaszárolásd ERDŐ PÉTER, *A magyarországi kegyuraság*, Magyar Katolikus Almanach II. A magyar katolikus egyház élete 1945-1985 (szerk. Turányi László), Budapest 1988, 697-718, 697-698.

A nuncius megjegyzéseinek másik csoportja a magyar közjoggal és a sajátos hazai viszonyokkal függött össze. Legjelentősebb problémaként az egyházilag érvénytelenül kötött vegyesházasságok magas számát jelölte meg, ami szerinte a nép tudatlanságából fakadt, illetve abból, hogy Magyarországon csak az állami szervek előtt adott reverzalist tekintették jogérvényesnek. A multikonfeszionális országban hosszú – és a Szentszék által sokáig tolerált – hagyománya volt a vegyesházasságok állami szabályozásának, amihez képest a Kódex előírásai újdonságot jelentettek; ám a nuncius joggal hívta fel a figyelmet arra, hogy az érvénytelenül kötött vegyesházasságok túl könnyű érvényesítése („gyökerében orvoslása”) a püspökök részéről alkalmat ad a visszaélésekre. Orsenigo kifogásolta továbbá azt a magyarországi gyakorlatot, hogy az egyházi vagyont érintő szerződésekhez kultuszminisztériumi jóváhagyás szükséges, s jelezte, hogy ezt ugyan „nem lehet kifejezetten megtiltani, de nem is lehet hallgatással jóváhagyni” (Veszprém).

A papság politikai szerepvállalásával kapcsolatban a Szentszék nem sokkal korábban adott instrukciókat a magyar püspöki kar számára, megtiltva, hogy lelkipásztorkodó papok képviselőiséget vállaljanak,²⁴ de a nuncius azt is jónak látta volna, ha a papság a helyhatóságok szintjén sem vesz részt a politikai életben. Ennél azonban nagyobb veszélynek ítélte a papok pénzügyi szektorban történő szerepvállalását, akár hitelszövetkezetek (Győr), akár egyházmegyei hitelintézetek keretében (Veszprém, Eger). Példaként hozta fel az egri esetet, ahol a káptalan egy pénzügyi botrány elkerülése érdekében komoly anyagi áldozatra kényszerült.

Orsenigo érsek az Egyházi Törvénykönyv és az újabb szentszéki rendelkezések alapján kívánatosnak tartotta a liturgikus szokások és a pasztoráció korszerűsítését, amint a pannonhalmi jelentéshez fűzött kommentárjában írja, a „régis zisztéma” elhagyását a magyar papság részéről. Ösztönözni kívánta a gyakori szentáldozást, a rövid homíliák bevezetését minden ünnepi szentmisén, a felnőttek hitoktatásának elterjesztését, valamint azt, hogy legalább a mise állandó részeit tudják latinul is énekelni a hívek. A liturgikus előírások betartására a váci püspök példaszerűen felügyel, máshol azonban elhanyagolják, olvashatjuk. A visszaélések közé sorolta a felsőbb jóváhagyást nélkülöző énekek használatát, illetve a „magyar hiszekegy” imádkozását a templomokban, ez utóbbit dogmatikailag zavarosnak találta (Szombathely).

A nuncius általában azzal a módszerrel élt, hogy amikor kifejezetten dicséretre ajánlott valamit egyik vagy másik püspöknél, ezzel egyúttal jelezte, hogy máshol hiányosságokat tapasztal. Így Kalocsa esetében kiemelte, hogy a főpásztor együtt lelkigyakorlatozik papságával, Vácánál pedig azt, hogy az új szemináriumi épületben a papok külön szobákban végezhetik lelkigyakorlatukat, valamint hogy a püspök hitoktató papjait is közös életre kötelezte. A papnevelés korszerűsítése terén

²⁴ A nunciusnak a magyar püspöki karhoz 1927. január 8-án intézett közléséről lásd BEKE MARGIT (szerk.), *A magyar katolikus püspöki tanácskozás története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 12–13), München–Budapest 1992, 363.

Veszprémben és Vácon látott előrehaladást, a teológiai képzés megújításában pedig Győr járt élen. Pártfogásra ajánlotta a szombathelyi püspök törekvését a kisseminárium felállítására, de máshol észrevételezte, hogy ez az intézmény Magyarországon csak a felső gimnáziumi osztályok papságra készülő tanulóit célozza meg (szemben Olaszországgal, ahol az alsóéveseket is szeminaristának tekintették). A váci jelentésnél jegyezte meg, hogy legalább jelképes mértékben kellene tandíjat fizettetni a papnövendékekkel, illetve hozzájárulást szedni a papságtól, amire a Kódex lehetőséget adott.

Dicsérendőnek tartotta végül a világi katolikusok egyesületeinek szervezését, ha azok „abszolút politikamentesek” maradnak (Kalocsa), és a katolikus népkönyvtár alapítását, amely szerinte az *actio catholica* megnyilvánulása, s mint ilyen, ritka újdonság Magyarországon (Szombathely).

Az apostoli nunciának a magyar püspökök 1928. évi *ad limina* jelentéseihez fűzött kommentárja, túl azon, hogy a relációkkal együtt olvasva több-kevesebb fényt vet az egyes egyházmegyék aktuális állapotára, egy fontos módszertani tanulással is szolgál. A Szentszék által előírt és a hatályos kánonjogi rendelkezések érvényesülését ellenőrizni hivatott kérdőpontok ugyanis egy olyan „belső”, egyházi szempontrendszer tükröznek, amely hangsúlyaiban eltér a korszak egyházi életének vizsgálatánál alkalmazott történelmi megközelítésektől. A liturgia és a szentségkiszolgáltatás méltóságának, vagy a papnevelésnek és az alsópapság lelkiéletének színvonalamelelése ugyanis római nézőpontból legalább annyira fontos kérdés volt, mint az egyház társadalmi befolyásának megőrzése, akár az állammal való kapcsolatok terén, akár a hívek hitéleti és közéleti aktivitásának révén.

FÜGGELÉK

Budapest, 1929. február 27.

*Cesare Orsenigo apostoli nuncius értékelése
a magyarországi püspökök ad limina jelentéseiről*

I.

Szmrecsányi Lajos egri érsek jelentéséről

(ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 15 (Agrien.), 280/28. – *dactylogr.*)

Nonciture Apostolique Hongrie, N. 2208, Budapest, 27 febbraio 1929. Circa la relazione della diocesi di AGRIA /Mgr. SZMRECSÁNYI LUIGI/ Nr. 280/28.

È una relazione troppo schematica e senza neppure i numeri di riferimento al questionario. Mgr. Vescovo conta ormai 78 anni, e per di più si vede lo studio non scendere ai particolari nelle sue risposte. La sua diocesi, assai vasta, sente ormai il

bisogno di un governo nuovo. D'altra parte Mgr. Vescovo ha dei meriti e compensa queste lacune con altre opere.

Sarebbe bene incoraggiarlo a fare il Sinodo diocesano, a cui accenna al capo IV.

Circa i greci cattolici, a cui accenna nel capo VII., ormai la Sacra Congregazione „Pro Ecclesia Orientali” ha provveduto.²⁵

Circa il Capitolo metropolitano /capo VIII/, finora non ha voluto introdurre le distribuzioni corali quotidiane, di cui al can. 395: ha però promesso oralmente di volerlo fare.

Il Capitolo ha avuto anche in questi anni un dis[s]esto finanziario, a causa di una Banca, di fondazione cattolica e quasi capitolare, che fu male amministrata. Il Capitolo /che è fra i più dotati/ ha cercato alto il nome cattolico, evitando un fallimento clamoroso.

+ Cesare Orsenigo
Arciv. – Nunzio Apost.

2.

Gróf Zichy Gyula kalocsa-bácsi érsek jelentéséről

(ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 244 (Colocen), 795/28. – *dictylogr.*)

Nonciature Apostolique Hongrie, N. 2198, Budapest, 27 febbraio 1929. Circa la relazione della diocesi di CALOCSA /Mgr. GIULIO ZICHY/ 795/28.

(N. B. I numeri in questa relazione non corrispondono a quelli del questionario speditomi.)

Ritengo degno di rilievo, e vorrei fosse oggetto di lode:

a/. – L'aver introdotto l'uso di far contribuire i fedeli alla costruzione di nuove chiese /cfr. Nr. 5/, perché questo lascia sperare di poter fondare nuove parrocchie esenti dal diritto di patronato.

b/. – Il canto liturgico con cori separati di uomini e donne nella cattedrale /cfr. Nr. 15/, esortando però ad introdurre il canto in lingua latina e testo liturgico delle parti principali della Messa /specialmente Gloria e Credo/ anche nelle altre parrocchie e chiese minori, sopprimendo l'uso di cantare Gloria e Credo con lingua volgare e testo non liturgico (cfr. Nr. 15/.

c/. – Encomiabilissimo l'esempio del Vescovo, che fa i S. Esercizi col suo clero, ma desiderabile che il corso sia non di tre, ma di 5 giorni completi, e in edifici ove ogni esercitando abbia la sua propria camera (cfr. Nr. 43/. I seminaristi hanno 6 giorni di Esercizi /cfr. Nr. 90/: perché il clero solo 3 giorni?

d/. – L'aver indotto i parroci a fare il „liber status animarum” /Nr. 73/.

²⁵ A jelentésben a rítusváltoztatásokról esik szó.

e/. – L'aver promosso la fondazione di associazioni sociali /cfr. al Nr. 81. e/, inculcando però di vigilare perché si mantengono assolutamente apolitiche.

f/. – L'aver introdotto il corso filosofico-teologico di 5 anni nei seminari: però si desidera sia di 6 anni /cfr. Nr. 91/.

Si lascia invece ancora a desiderare in diocesi di Calocsa:

a/. – Una maggior severità nell'accordare la sanazioni in radice ai matrimoni misti, contratti coram foro civili /Nr. 120/.

b/. – Maggior cura nell'osservanza del can. 1270, che prescrive le pissidi siano „coopertae albo velo serico” /cfr. N. 12/.

c/. – Esigere che i sacerdoti portino la talare anche nei viaggi per nave o in ferrovia nell'interno dell'Ungheria, per impedire che vengono nelle grandi città, ove maggiore è il pericolo, in abiti semi-civili, che poi diventano facilmente civili /cfr. Nr. 41/.

d/. – L'introduzione delle distribuzioni quotidiane corali, secondo il can. 395, la cui inosservanza non ha alcuna scusa /cfr. Nr. 53/.

e/. – Revisione degli Statuti capitolari, emendandoli a norma del nuovo codice /cfr. Nr. 55/.

f/. – Erezione del Consiglio diocesano di amministrazione, di cui non è cenno nella relazione, mentre è voluto dal can. 1520.

g/. – Applicazione del canone 1451, circa la soppressione dei vecchi patronati, almeno per quanto riguarda gli enti ecclesiastici, invitandoli ad affrancare debitamente i loro relativi oneri, così per es. potrebbe fare il Capitolo, che ha il diritto di patronato su 6 parrocchie, come del resto ha fatto il Capitolo di Agria verso il Vescovo di Vác /cfr. Nr. 68/.

+ Cesare Orsenigo
Arciv. Nunzio Apostolico

3•

Fetszer Antal győri püspök jelentéséről

(ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 400 (Iaurinen.), 675/28. – *dactylogr.*)

Nonciature Apostolique Hongrie, N. 2203, Budapest, 27 febbraio 1929. Circa la relazione della diocesi di GIAVARINO /Mgr. ANTONIO FETSER/ N.

Questa diocesi gode fama di essere ben governata: il Vescovo infatti è molto vigile nonostante la malferma salute.

Credo tuttavia di dover fare queste lievi osservazioni:

a/. – Al Nr. 19 si dice che il popolo nelle funzioni religiose cantando „utitur sua lingua nationali”: sarebbe bene insinuare che almeno i cori debitamente istruiti si

attengano alla lingua liturgica cioè latina per le parti liturgiche della Messa: Gloria, Credo...

b/. – Al Nr. 32 circa l'osservanza delle prescrizioni ecclesiastiche nei matrimoni misti, sarà bene ricordargli che – secondo la legge ungarica – le cauzioni o reversali dovranno essere date „coram publico officiali civili”, perché diversamente sono inefficaci.

c/. – Al Nr. 40–42, a proposito del seminario è noto che in Ungheria per seminario minore si intende il corso di IV, V e VI ginnasio, non essendoci ancora seminari per gli studenti delle prime classi ginnasiali. – Circa lo studio della filosofia per un biennio e della teologia per un quadriennio, come prescrive il canone 1365, se veramente è regolato in questo senso il Seminario di Giavarino, meriterebbe una speciale lode. La relazione parla dei canoni 1364–1366 dicendo che „fideliter observantur”.

d/. – Al Nr. 48 si parla di sacerdoti, che hanno parte in amministrazioni bancarie. È sempre bene raccomandare che tali concessioni siano ridotte al minor numero possibile.

e/. – Al Nr. 52 si offre occasione per inculcare che i sacerdoti addetti alla cura d'anime non devono accettare candidature politiche, come fu già notificato da questa Nunziatura Apostolica a tutto l'Episcopato ungherese. Circa le candidature municipiali non fu comunicato nulla, ma è certo che il sacerdote in cura d'anime farebbe bene a non accettare carica di consigliere comunale.

f/. – Al Nr. 56 si dice che non sono in uso le distribuzioni quotidiane, giustificandosi con la lunga consuetudine contraria. Bisogna richiamare l'obbligo di questo punto della disciplina corale /can. 395/, facendo osservare che la lunga consuetudine non ha in questo caso alcun valore. – Il vescovo fu già avvertito in merito, ma forse ha bisogno di nuovi appoggi contro la renitenza del Capitolo.

g/. – Al Nr. 58 si parla di Statuti che „inde ab antiquissimis temporibus ab Ordinariis rite approbata” sono osservati: ma non dice che siano stati riveduti secondo la prescrizione della S. Congregazione del Concilio /Acta S. Sedis 1923 pag. 453/ in guisa da emendarli in conformità al nuovo Codice. E infatti vi manca l'osservanza del canone 395 che prescrive l'introduzione delle distribuzioni quotidiane.

h/. – Al Nr. 66 si denunciano 129 parrocchie con diritto di patronato su 144. È un numero enorme, che sottraendo al Vescovo la libera nomina dei parroci, lo priva di gran parte del suo prestigio sul clero. I vantaggi materiali del patronato non compensano – a mio modesto avviso – questo danno morale. La questione dei patronati ungheresi però è ora alla S. Congregazione del Concilio. Per ora basterà raccomandare la esatta osservanza del can. 1450. §. 1.

i/. – Al Nr. 78. si parla di abito dei religiosi. Ora qui si sta facendo la Visita Apostolica dei Religiosi, e questa darà informazioni più precise in merito.

l/. – Al Nr. 88 si parla di matrimoni misti contratti invalidamente, e per sino con reversali in favore degli acattolici. Occorre istruire bene il popolo su questo

punto di dottrina e di disciplina ecclesiastica. Vi è ancora della gente che, riferendosi alla disciplina eccezionale in vigore qui avanti il Codice, ritiene ancora valido il matrimonio contratto coram ministro acatholico.

+ Cesare Orsenigo
Arcivescovo – Nunzio Apost.

4.

Gróf Mikes János szombathelyi püspök jelentéséről
(ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 700 (Sabarien.), 784/28. – *dactylogr.*)

Nonciature Apostolique Hongrie, N. 2206, Budapest, 27 febbraio 1929. Circa la relazione della diocesi di SABARIA /Mgr. GIOVANNI MIKES/ Nr. 784/28

Il governo di questa diocesi ha molto migliorato in questi ultimi due anni, da quando cioè Mgr. Vescovo – dopo una dolorosa esperienza – ha abbandonato in massima la politica. Circa la sua relazione mi piace rilevare:

a/. – Al Nr. 5 la regolare costituzione del Consiglio di amministrazione.

b/. – Al Nr. 20 lo sforzo per dotare di chiese plaghe finora trascurate.

c/. – Al Nr. 19 lo zelo, che però qui non traspare, nell'eliminare dal tempio il canto di un inno patriottico /detto Credo ungherese/ che ingenerava confusioni dogmatiche.

d/. – Al Nr. 31 l'aver almeno tentato di introdurre la piccola omelia ad ogni Messa festiva.

e/. – Dato il poco numero di acattolici anche i matrimoni misti, di cui ai Nr. 32 e 88 sono pochi: ma potrebbero essere anche meno. In ogni modo si deve raccomandare che le reversali siano date in modo che possano esser assistite per l'educazione cattolica anche della legge civile, come è costume in Ungheria.

f/. – Al Nr. 42 si accenna al desiderio di costruire il Seminario anche „pro juvenibus”, che infatti manca ancora: bisogna stimolarlo a tradurre in atto questo desiderio così salutare.

g/. – Al Nr. 46 si parla di S. Esercizi fatti in Seminario. Non avendo possibilità di dare a ogni esercitando una propria camera, e limitando gli Esercizi a soli tre giorni interi, il frutto è molto problematico!

h/. – Circa il Nr. 53 pende ora un ricorso di un parroco rimosso – secondo il querelante – per motivi politici.

i/. – È necessario richiamare l'osservanza del can. 395 a proposito della disciplina delle distribuzioni corali, di cui al Nr. 56. Il poco numero di canonici potrà essere un motivo per ridurre con la debita dispensa il servizio corale, ma non per sopprimere lo stimolo ad andare in coro: stimolo tanto più necessario ove i canonici sono pochi. – Il Vescovo richiamato all'applicazione del can. 395, mi lasciò capire

che, pur avendo denunciato questa lacuna della disciplina nella relazione ad limina, non aveva avuto rimarchi.

l/. – Degno di lode la fondazione di una biblioteca popolare cattolica, di cui al Nr. 96, anche perché queste forme di azione cattolica sono ancora una rara novità in Ungheria.

+ Cesare Orsenigo
Arciv. – Nunzio Apostolico

5.

Glattfelder Gyula csanádi püspök jelentéséről

(ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 835 (Szegedien.), 760/28. – *dactylogr.*)

Nonciture Apostolique Hongrie, N. 2200, Budapest, 27 febbraio 1929. Circa la relazione della diocesi di CSANÁD /Mgr. G. GLATTFELDER/ Nr. 760/28.

La relazione si riferisce a un lembo di diocesi, essendo la maggior parte del territorio ora entro i confini rumeni o jugoslavi, e quindi sottratto all'amministrazione di Mgr. Glattfelder. La relazione però ha la sua importanza, perché Mgr. Vescovo aspira a fare di questo lembo una vera diocesi. – Ecco frattanto i rilievi, che credo di dover fare, e che vorrei fossero segnalati a Mgr. Vescovo:

a/. – Nr. 5 dice che il Consiglio d'amministrazione è supplito dal Capitolo; il che è contro il codice, che esige – oltre il Capitolo – anche il Consiglio di Amministrazione /cfr. can. 1532. §. 3./, senza dire poi che il Capitolo è ora di assai difficile consultazione, essendo in terra rumena, a Temesvár.

b/. – Nr. 19 dice che le melodie e i testi dei canti popolari in chiesa sono sottoposti alla censura ecclesiastica, ma non dice se questa censura applica poi le leggi liturgiche, per es. circa il canto col testo latino delle parti liturgiche della Messa, quali Gloria e Credo.

c/. – Nr. 31 non risponde affatto alla domanda, se si tengono brevi omelie a ogni Messa festiva: il silenzio lascia presumere male.

d/. – Nr. 32 dice che per i matrimoni misti si esigono le cauzioni: bisogna assicuri che si esigono cauzioni sufficienti, cioè assistite anche dalla legge civile /ciò che molti ricchi non vogliono fare/: le cauzioni, sia pure debitamente firmate dai contraenti, ma non convalide da pubblico ufficiale, non servono a garantire – qui in Ungheria – l'educazione cattolica della prole. Poiché al Nr. 88 Mgr. Glattfelder non nasconde il suo rammarico (!) perché non sono più validi i matrimoni misti anche se contratti solo „coram ministro acatholico”, è lecito dubitare del suo zelo nell'esigere: „cauzioni assistite dalla legge civile”.

e/. – Al Nr. 37 dichiara di aver in curia anche degli impiegati laici; e ritengo si tratti di impiegati di concetto. È questa una inspiegabile abitudine ungherese, di

aver laici e dattilografe negli uffici di curia, mentre vi sono sacerdoti impiegati nei dicasteri governativi o municipali.

f/. – Al Nr. 47 risposta è eccessivamente concisa. Sarebbe opportuno interrogarlo se ha imposto „tassativamente al suo clero di portare la talare, specialmente quando si reca nella città, perché è allora che la talare diventa una difesa morale”.

e/. – Da quanto si legge al Nr. 20 e 24 si deduce come Mgr. Glattfelder sia un abile amministratore, e – a differenza di altri vescovi ungheresi – non abbia debiti: e di questo gli va data lode.

+ Cesare Orsenigo
Arciv. Nunzio Apostolico

6.

Bárdos Remig pannonhalmi főapát jelentéséről

(ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 768 (S. Martini in Monte Pannoniae), 698/28. –
dactylogr.)

Nonciature Apostolique Hongrie, N. 2201, Budapest, 27 febbraio 1929. Circa la
relazione diocesana dell'Arciabbate di Pannonhalma
/Nr. 698/28./

La relazione è molto breve e schematica, ma essendo in corso la Visita Apostolica per gli Ordini religiosi, credo sia più prudente attendere da questa le migliorie necessarie. Mi limito quindi ai pochi rilievi, che offre questa arida relazione:

a/. – Al Nr. 24 si dice che la Congregazione è gravata da forti debiti „Cum approbatione Sedis Apostolicae”. Per l'onore della Sede Apostolica devo notare, che i limiti approvati furono poi arbitrariamente superati dall'Arciabbate, creando una situazione scabrosissima.

b/. – Al Nr. 88 si riferisce, che su 68 matrimoni misti, ben 18 furono contratti invalidamente e incorrendo anche per alcuni la censura. La proporzione mi pare enorme, e credo sia in parte dovuta all'ignoranza del catechismo, e soprattutto delle censure annesse a simili colpe, non che alla soverchia facilità, con cui poi si accorda la „sanatio in radice” per simili casi.

c/. – Giustamente dice al Nr. 100 che la comunione frequente non è ancora abbastanza propagata; ma questo dipende quasi solo dallo zelo di chi ha la cura d'anime. Bisogna che il clero, anche quello religioso, abbandoni il vecchio sistema della cura d'anime limitata quasi solo al giorno festivo!

+ Cesare Orsenigo
Arciv. – Nunzio Apostolico

7.

Hanauer Árpád István váci püspök jelentésének értékelése
(ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 903 (Vacien.), 319/28. – *dactylogr.*)

Nonciture Apostolique Hongrie, N. 2199, Budapest, 27 febbraio 1929. Circa la relazione della diocesi di VÁCZ /Mgr. Stefano HANAUER/ n. 319/28.

É una delle relazioni più accurate, sincere e attendibili.

Ritengo dover segnalare come degno di encomio:

a/. – L'impulso meraviglioso dato ai seminari, sia ampliando gli edifici, sia aumentando notevolmente il numero delle vocazioni: è a deplorare l'uso di sostenere gratuitamente i seminaristi, come pure di non far pagare il tributo seminaristico /Nr. 40–41/.

b/. – Il regolare funzionamento del Consiglio di amministrazione, di cui al Nr. 5.

c/. – L'osservanza esemplare, in questa diocesi, delle norme liturgiche, mentre invece sono assai neglette nelle altre /cfr. Nr. 19/.

d/. – L'aver stimolato con l'esempio e la parola il popolo a costruire nuove chiese, e numerose. /cfr. Nr. 20/.

e/. – Il libricino, di cui al Nr. 28, è veramente bello e utile.²⁶

f/. – L'uso della breve omelia, in ogni Messa festiva, è encomiabile, anche perché assai poco attuato in altre diocesi.

g/. – L'aver fatto in modo che il suo clero, raccogliendosi per i S. Esercizi in Seminario, abbia una stanza propria /cfr. Nr. 46/.

h/. – L'aver iniziato pratiche per dare anche ai sacerdoti-catechisti una abitazione in comune /cfr. Nr. 47/. È questa un'opera veramente apostolica, che dovrebbe esser imitata da tutti i Vescovi.

Ritengo si debba o si possa incoraggiare il Vescovo Hanauer:

a/ – A far pagare un piccolo tributo seminaristico /cfr. Nr. 43/, e una leggera retta ai seminaristi /cfr. Nr. 41/.

b/. – A ricevere gli Statuti capitolari, emandandoli secondo il nuovo Codice /cfr. Nr. 56/, in guisa siano introdotte le distribuzioni corali quotidiane, anche se non garbano ai Canonici.

c/. – A introdurre l'uso di fare il catechismo al popolo in chiesa nel pomeriggio dei giorni festivi, molto più che dal numero dei matrimoni misti contratti solo civilmente o davanti al ministro acattolico /cfr. Nr. 88/, si deve dedurre che vi è ancora molta ignoranza religiosa in questo buon popolo ungherese.

+ Cesare Orsenigo
Arcivescovo – Nunzio Apostolico

²⁶ Arról a könyvecskéről van szó, amit a váci püspök adott ki a bérháldozók számára: *A bérháldás kegyelme*, Vác 1922.

8.

Rott Nándor veszprémi püspök jelentéséről(ASV Congr. Concist., Relat. Dioec., fasc. 930 (Veszprimien.), 680/28. – *dactylogr.*)

Nonciature Apostolique Hongrie, N. 2207, Budapest, 27 febbraio 1929. Circa la relazione della diocesi di Veszprimia /mgr. F. ROTT/ Nr. 680/28.

È una relazione molto sincera, e ben particolareggiata, da cui traluce tutta la buona volontà del Vescovo, che è fra i più devoti alla S. Sede.

Sono degni di particolare lode i seguenti punti:

a/. – Il numero 3 d/ ove segnala l'aumento consolantissimo di vocazioni sacerdotali.

b/. – Il Nr. 5 ove dice di aver istituito il Consiglio di amministrazione voluto dal can. 1520, e che finora era mancato.

c/. – Soprattutto il Nr. 32, da cui risulta che i matrimoni misti sono scesi in 5 anni da 548 nel 1924 a 210 nel 1928.

Meritano invece sorveglianza o richiamo da parte della S. Sede:

a/. – Il Nr. 6, ove si accenna a Banche „Cassa fundationum piarum” amministrata dal Capitolo cattedrale. Cosa molto pericolosa!

b/. – Al Nr. 9 si accenna al consenso del Ministro del culto per i contratti di beni ecclesiastici. Non è il caso di vietarlo espressamente, ma neppure di approvarlo anche solo col silenzio.

c/. – Inculcare la costruzione di nuove chiese e fondazione di nuove parrocchie, dividendo quelle troppo numerose, salvo però il canone 1450 circa i nuovi patronati.

d/. – Esigere che il clero trovi per i S. Esercizi una casa adatta, in guisa che ciascuno abbia la propria camera.

e/. – Imporgli l'applicazione del can. 395, della cui trascuranza si accusa al Nr. 56.

Certo per dimenticanza manca il cap. VI „Dei seminari”.²⁷

+ Cesare Orsenigo
Arciv. – Nunzio Apost.

GÁRDONYI MÁTÉ

²⁷ A jelentésnek ezt a részét tévedésből a Tanulmányügyi Kongregációnak küldték el.

A „RAKACA-AFFÉR”
Adalék az Apostoli Szék és a magyar görögkatolikusok
kapcsolataihoz a két világháború között
(Forrásközlés)¹

A kora újkori egyházi unióktól kezdve a Rómával egyesült bizánci szertartású (görögkatolikus) egyházak sorsának alakulása a magyar egyháztörténet sajátos színterét jelenti. Míg az első 100-150 évben a magyarországi görögkatolikus egyházak egyértelműen a nemzetiségek (ruszin és román) világához kötődtek és így az érdeklődés homlokterétől is távol álltak, a 18. század végétől egyre markánsabban megjelenő magyar nyelvű görögkaticizmus képviselői a 19. század késői hatvanas éveitől kezdve sikeresen irányították magukra a közvélemény figyelmét. A magyar nyelv liturgikus használatáért és egy önálló magyar görögkatolikus egyházmegye felállításáért folytatott több évtizedes küzdelmük, melyet a magyar közvélemény nagy érdeklődéssel és többnyire szimpátiával kísért, számos fájó kudarc után részsikerhez vezetett.² 1912-ben az Apostoli Szék beleegyezett a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításába, ugyanakkor a magyar nyelv liturgikus használatának kérdésében továbbra is elutasító álláspontot képviselt.³

Bár az újonnan felállított – s a nyelvhasználati tiltás ellenére mindenki által „magyar görögkatolikusnak” nevezett – Hajdúdorogi Egyházmegye ekkor csupán egyike volt a Magyar Királyság nyolc bizánci szertartású katolikus egyházkormányzati egységének, az első világháború katasztrofális kimenetelének köszönhetően 1920-ban Nyíregyháza, Miklósy István hajdúdorogi főpásztor székvárosa, az ország egyetlen görögkatolikus püspöki székhelye lett. A Csehszlovákiához került Munkácsi, valamint az Eperjesi Egyházmegye Magyarországon maradt parókiáit az Apostoli Szék 1924-ben kormányzóságba szervezte, s Papp Antal érsekre, az

¹ A Vatikáni Titkos Levéltárban végzett kutatásaimat az OTKA K 108 780. sz. kutatási pályázata támogatta.

² Források és bevezető tanulmány az 1778-1905 közötti időszakhoz: VÉGHSEŐ TAMÁS–KATKÓ MÁRTON ÁRON, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. I: 1778-1905* (Collectanea Athanasiana II/4/1), Nyíregyháza 2014.

³ VÉGHSEŐ TAMÁS *A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei*, Athanasiana 35 (2013) 109–121.

egykori munkácsi püspökre bízta, aki Miskolcon megtelepedve irányította a kezdetben mindössze 21 egyházközségből álló adminisztratúrát.⁴

A kevesebb mint száz parókiát számláló és rendkívül szerény anyagi alapokkal rendelkező két egyházkormányzati egység paradox módon mégis ekkor indult el azon a rögs úton, melynek végállomásán 2015-ben a magyar görögkatolikusok számára az Apostoli Szék sajátjogú és metropolitai rangú egyházat alapított.⁵ A magyar görögkatolikus közösségeket az új államhatárok fizikailag is leválasztották az anyaegyházmegyéktől és az önálló fejlődés pályájára kényszerítették. Kétségtelen, hogy az alig néhány éves egyházszervezettel rendelkező görögkatolikusok erre semmiképpen se voltak felkészülve. Ennek és a rendkívül kedvezőtlen külső és belső viszonyok eredményeként a magyar görögkatolikusok élete a két világháború között⁶ és kommunizmus évtizedeinek jelentős részében a túlélésről és a megmaradásról szólt. Ezen nem csekély feladat sikeres abszolválása teremtette meg az alapokat ahhoz, hogy az 1989/90-es politikai rendszerváltoztatásnak köszönhető kedvező légkörben a görögkatolikus egyház mintegy negyedszázad alatt rendkívül jelentős fejlődésen ment keresztül,⁷ amit a sajátjogú metropolitai egyháziság megszerzése koronázott meg.

* * *

Jelen forrásközléssel a két világháború közötti évtizedek görögkatolikus szempontból jellemző problémáihoz szeretnék adalékokkal szolgálni. A budapesti nunciatúra gazdag iratanyagából⁸ egy olyan ügy dokumentumait választottam ki, mely az első olvasás után a kutatónak két szempontból is meglepetést tartogat. Az

⁴ A Miskolci Apostoli Exarchátus rövid története: SZÁNTAY-SZÉMÁN ISTVÁN, *A Miskolci Apostoli Kormányzóság első tizenöt éve (1925–1940)*, A Miskolci Görög Szertartású Katolikus Apostoli Kormányzóság története, területi és személyi adatai fennállásának 15. éves évfordulóján, Miskolc 1940, 3–21; Uő, *Tizenöt éves a Miskolci Görögkatolikus Apostoli Kormányzóság*, Keleti Egyház 1940/11. sz., 235–238.

⁵ Ferenc pápa 2015. március 19-ei döntése öt apostoli konstitúcióban, illetve bullában nyert konkrét jogi formát. **1.** Az *In hac suprema* kezdetű apostoli konstitúcióval a Szentszék új egyházi kereteket hozott létre a Magyarországi Görögkatolikus Sajtójogú Metropolitai Egyház megalapításával. **2.** A *De spirituali itinere* kezdetű apostoli konstitúcióval az 1912-ben alapított Hajdúdorogi Egyházmegye főegyházmegyei rangra emelkedett. **3.** A *Qui successimus* apostoli konstitúció az 1924-ben létrehozott Miskolci Apostoli Exarchátust egyházmegyei rangra emelte. **4.** Az *Ad aptius consulendum* apostoli konstitúció megalapította a Nyíregyházi Egyházmegyét. **5.** Ugyanezen a napon Ferenc pápa Kocsis Fülöp hajdúdorogi püspököt érsek-metropolitává nevezte ki.

⁶ A két világháború közötti időszakhoz: VÉGHSEŐ TAMÁS, *Az Apostoli Szék és a magyar görögkatolikusok kapcsolata a két világháború között*, Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015 (szerk. Fejérdy András), Budapest 2015, 147–172.

⁷ A kommunizmus évtizedeihez és az 1990 utáni időszakhoz: VÉGHSEŐ TAMÁS–TERDIK SZILVESZTER, *„...minden utamat már előre láttad”. Görögkatolikusok Magyarországon*, Strasbourg 2012, 68–109.

⁸ A nunciatúra archívumához újabban: TÓTH KRISZTINA–TUSOR PÉTER, *Inventarium Vaticanum I, A Budapesti Apostoli Nunciatúra levéltára (1920–1939)* (CVH I/14) Budapest–Róma 2016.

első meglepetést mindenképpen az okozza, hogy miként is kerülhetett egyáltalán egy ilyen jelentéktelennek tűnő ügy a Keleti Kongregáció elé? A második meglepetést az ügy kivizsgálása során használt módszer okozza.

Miről is van szó? A források tanúsága szerint 1938. június 25-én a Keleti Kongregáció megbízta Angelo Rotta budapesti nunciust, hogy vizsgáljon ki egy ügyet.⁹ Meg nem nevezett személyek arról tájékoztatták a dikasztériumot, hogy Papp Antal érsek, a Miskolci Apostoli Kormányzóság adminisztrátora utasította a rakacai parókust, hogy a Szent Liturgiát ne ószláv, hanem magyar nyelven végezze. A nuncius június 30-án megkezdte a kivizsgálást, de nem az érintett főpásztort vagy a rakacai parókust szólította meg, hanem Subik Károly egri kanonokot, érseki irodaigazgatót.¹⁰ Ez utóbbi szintén nem az érintettekhez fordult, hanem megbízta Füstös Pál apátot, diósgyőri plébánost, akit „a legügyesebb papunk” jelzővel mutatott be a nunciushoz, hogy járjon utána az ügynek. Füstös apát valóban cselesen oldotta meg a feladatát: néhány egri papnövendéket maga mellé vett és színlelt kirándulás keretében ellátogatott Rakacára. Ott a mit sem sejtő jámbor parókustól begyűjtötte a szükséges információt, mely szerint a hír részben igaz: valóban érkezett egy rendelet Papp Antal kormányzótól, melynek értelmében a Szent Liturgia csendes részeit ószlávul, a hangos szövegeit pedig magyarul kell végeznie.¹¹ Erről Subik kanonok tájékoztatta a nunciátúrát,¹² néhány szempontot is megemlítve, melyekre lentebb bővebben visszatérünk. A nuncius július 14-én továbbította az információt a Keleti Kongregációnak¹³ azzal a felvetéssel, hogy talán érdemes lenne megkérdezni Papp Antal érseket is...

Július 19-én a Keleti Kongregációban megszületett a döntés: a nuncius kérdezze meg az érseket,¹⁴ s július 23-án – vagyis csaknem egy hónappal a vizsgálat megkezdése után – Rotta nuncius tájékoztatást kért Papp Antal kormányzótól.¹⁵ A részletes válasz augusztus 8-án meg is született,¹⁶ s augusztus 13-án a nunciátúráról elindult Rómába.¹⁷

Papp Antal érsek levelében kifejtette, hogy a megfogalmazott váddal ellentétben ő éppen a Miskolci Apostoli Kormányzóság hivatalos liturgikus nyelve, az ószláv védelme érdekében hozott intézkedést. Ugyanis mind a rakacai hívek, mind pedig más parókiák hívei még a világi hatóságoknál is (Horthy Miklós kormányzót is megkeresve!) azt szorgalmazták, hogy a szomszédos Hajdúdorogi Egyházmegyében elterjedt gyakorlatot átvéve ők is teljesen magyarul végezhesék a Szent

⁹ *Függelék*, 1. sz. irat.

¹⁰ *Függelék*, 2. sz. irat.

¹¹ *Függelék*, 3. sz. irat.

¹² *Függelék*, 4–5. sz. irat.

¹³ *Függelék*, 6. sz. irat.

¹⁴ *Függelék*, 7. sz. irat.

¹⁵ *Függelék*, 8. sz. irat.

¹⁶ *Függelék*, 9. sz. irat.

¹⁷ *Függelék*, 10. sz. irat.

Liturgiát. Az érsek-kormányzó hiába próbálta megértetni a hívekkel és a hatóságokkal, hogy a liturgikus nyelv megváltoztatása nem lehetséges, s a hajdúdorogi gyakorlat – amit a kormányzóság nem egy papja már 1925-ben, az érsek hivatalba lépésekor, átvett – kánonellenes. Látva törekvései eredménytelenségét, próbálta menteni a menthetőt és elrendelte a rakacai parókusnak, hogy a Liturgia nem „lényegi” részeit végezze magyarul, míg a „lényeginek” tekintett eucharisztikus kánonot kizárólag ószlávul imádkozhatja. Ez a gyakorlat más parókiákon már korábban kialakult, s erről az érsek egyébként az 1935-ben Rómába küldött *ad limina* jeletésében a Szentszéket is értesítette. Valószínűleg ez az utalás is hozzájárult ahhoz, hogy az ügy itt le is zárult.

* * *

Az eset rövid összefoglalása után néhány szempontot érdemes közelebbről megvizsgálni.

Némi meglepetést kelt, hogy a szentszéki dikasztérium érdeklődését egyáltalán fel lehetett kelteni egy olyan információval, mely Magyarország legkisebb egyházi közigazgatási egységének egyik jelentősnek semmiképpen se mondható, mindössze néhány száz hívőt számláló parókiájára vonatkozott. Feltételezhető, hogy az információ olyan személytől érkezett, akinek a jelzését a kongregáció nem hagyhatta figyelmen kívül. Az is lehetséges, hogy a feljelentés nem is Magyarországról származott. A dokumentumokból kiderül, hogy ezekben az években Bobák János¹⁸ rakacai parókus két fia¹⁹ is Rómában tanult. Talán ők újságolták el társaiknak és/vagy előjáróiknak az otthonról érkező hírt, mely aztán elferdítve eljutott a dikasztériumba.

Az információ forrásától függetlenül fontos kérdés az, hogy miért számított a liturgiában használatos nyelv ennyire kényes, nagy érdeklődést keltő problémának? A magyar görögkatolikusok történelmi útja a magyar nyelv liturgikus hasz-

¹⁸ Petkóczon (Zemplén vm., ma Petkovce, Szlovákia) született 1879. január 20-án. Teológiai tanulmányait Eperjesen végezte. Vályi János megyéspüspök 1902. szeptember 14-én szentelte az Eperjesi Egyházmegye papjává. 1924-ben került a Miskolci Apostoli Exarchátus kötelékébe. Ájfaluscán (1902–1904) és Viszlón (1904–1920) h. lelkész, majd Rakacán parókus (1920–1965). Szentszéki tanácsos (1926), tb. kanonok (1940). 1965. július 4-én hunyt el. Felesége: Chanáth Teodóra, gyermeik: Miklós (1904), Miklós (1906), György (1908), Tivadar (1910), Metód (1912), János Irén (1914), Elek (1915), Sándor Cirill (1916), Pál (1918), Mária (1919). VÉGHSEŐ TAMÁS, *Görögkatolikus papok történelmi névtára. I: A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között szentelt papjai* (Collectanea Athanasiana V/1), Nyíregyháza 2015, 74.

¹⁹ Az 1914-ben született János és az 1916-ben született Sándor. A paróchusnak további három fia, Miklós (szül. 1906), György (szül. 1908) és Tivadar (szül. 1910) is pap lett. Ők hárman az Eperjesi Egyházmegyében szolgáltak, míg a két legfiatalabb a háború után az Egyesült Államokba költözött és ottani közösségekben szolgált. VÉGHSEŐ, *Görögkatolikus papok történelmi névtára*, 173.

nálatának igényével kezdődik.²⁰ Az ószláv és a román liturgikus nyelv felváltása, illetve a liturgikus szöveg magyar fordítása a 18. század második felétől a magyar identitású görögkatolikusok legfőbb törekvése, melyet a Szentszék – egyetértésben a magyarországi latin szertartású katolikus püspökök testületével – mindvégig elutasított. A 19. század végén szigorú szentszéki tiltások születtek, melyek néhány évvel később – a kialakult nyelvhasználati gyakorlat megszüntetésének kivitelezhetetlenségét belátva – hallgatólagos tűréssé szelődültek.²¹

Ez azonban az elvi tiltást 1912-ben, a kifejezetten a magyar görögkatolikusok számára létesített Hajdúdorogi Egyházmegye alapításakor sem módosította. A *Christi-fideles Graeci* kezdetű alapító bulla az új egyházmegye liturgikus nyelvét az ógörögöt tette, melynek elsajátítására a Szentszék a papságnak három évet adott. A magyar nyelvet csak olyan mértékben engedélyezte használni, amilyen mértékben az a latin szertartásban is használatos. A *Propaganda Fide*, majd az abból 1917-ben önállósult Keleti Kongregáció vezetői – akik 1911–1912-ben határozottan elleneztek a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását – élénk figyelemmel kísérték a magyar görögkatolikusok liturgikus nyelvhasználatát, s valahányszor a hajdúdorogi püspök a hároméves türelmi időszak újabb és újabb meghosszabbítását kérte, diadalittasan rámutattak korábbi aggályaik megalapozottságára.²²

Míg a Szentszék az 1912-es alapítást követő években még komoly reményeket fűzött a görög nyelv tényleges bevezetéséhez, 1920 után fokozatos ismét a hallgatólagos tűrés álláspontjára helyezkedett. A Keleti Kongregáció 1922-ben még tett ugyan egy kezdeményezést arra, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye liturgikus nyelveként – látva a görög bevezetésének lehetetlenségét – az ószlávot tegye kötelezővé, de ennek kudarcá²³ után egészen a II. Vatikáni Zsinaton bemutatott magyar nyelvű liturgiáig (1965) a kérdés nem került ismét napirendre. A Hajdúdorogi Egyházmegyében többnyire az a gyakorlat terjedt el, hogy a Szent Liturgiát magyarul végezték, csupán az eucharisztikus kánonban (anafóra) az alapítás szavai hangzottak el görögül.

Az egyházmegye első, 1920-ban megjelent saját liturgikonja²⁴ az eucharisztikus kánonot görög és magyar nyelven tartalmazza, de a gyakorlat az volt, hogy a papok csak az alapítás szavait énekeltek görögül. Egyesek ettől is eltértek, s mindent magyarul végeztek. A „vegyes” megoldás abból az elgondolásból született, mely különbséget tesz

²⁰ Az első liturgiafordításokhoz: NYIRÁN JÁNOS, *Az első magyar nyelvű liturgiafordítás Lupess István 1814-es kéziratában*, Nyíregyháza 2011; IVANCSÓ ISTVÁN, *Liturgia. Krucsay Mihály munkács megyei kanonok 1793-ban készült munkája*, Nyíregyháza 2003.

²¹ A sajátos „*tolerari potest*” álláspont elfogadtatásáért sokat tett a tudós jezsuita, Nikolaus Nilles. VÖ. VÉGHSEŐ TAMÁS, *Nikolaus Nilles és a magyar görög katolikus liturgia ügye*, Symbolae. A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai (Collectanea Athanasiana I/3; szerk. Véghseő Tamás), Nyíregyháza 2010, 91–98.

²² VÉGHSEŐ, *Az Apostoli Szék és a magyar görögkatolikusok*, 152.

²³ Az ügy iratai: ASV Archivio della Nunziatura in Ungheria, busta 5, fasc. 7/9, fol. 615–648.

²⁴ Miskolcnyv.

a Szent Liturgia „lényegi” és „nem lényegi” részei között. Bármennyire is vitatható ez a különbségtétel, tény, hogy ezt a Szentszék is elfogadta, s a szigorú tiltások, majd pedig a „*tolerari potest*” korában is a dokumentumokban alkalmazta. A „lényegi” részek az eucharisztikus kánont tekintették, míg az összes többit – többnyire könyörgések (ekténiák), a pap és a hívek közötti párbeszédek, az énekek és az olvasmányok – a „nem lényegi” kategóriába kerültek. A szigorú tiltás ez utóbbiakra is vonatkozott, míg a tolerancia idején a különbségtételt a Szentszék elfogadta.

A liturgikus nyelv kérdésében sajátos fordulatot jelentett a Miskolci Apostoli Kormányzóság megalapítása 1924-ben. Mivel ez az egyházkormányzati egység az ósláv liturgikus nyelvű Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyék Magyarországon maradt parókiáiból állt össze, hivatalos liturgikus nyelve természetesen az ósláv lett. Amint az Papp Antal érsek leveléből kitűnik, maga az érsek-kormányzó is az ósláv liturgikus nyelv híve volt, s ellenezte a Hajdúdorogi Egyházmegyében kialakult gyakorlatot. Sőt, levele végén azt is megjegyzi, hogy a közbeszédben (például az ekkor induló rádióközvetítésekben) már elterjedt a „magyar rítus” elnevezés is a görögkatolikusok vonatkozásában.²⁵ Az érsek azonban bármennyire is szerette volna az ósláv nyelvet megőrizni a liturgiában, a görögkatolikus hívek körében mindig is jelenlévő, s a trianoni Magyarországon felerősödő asszimilációs igényekkel szemben tehetetlen volt.

A magyar nyelv liturgikus használata iránti igény ugyanis nemcsak abból fakadt, hogy a hívek szerették volna érteni is a szertartásokban elmondott és énekelt imádságokat. Legalább ugyanakkora jelentősége volt annak az igénynek is, hogy az ósláv és a román nyelvtől való megszabadulással egyszerre az életüket megkecsesítő társadalmi stigmáktól is megszabaduljanak. A közgondolkodás hosszú időn át – gyakorlatilag a 20. század közepéig – a bizánci szertartást a magyarországi nemzetiségek, a szlávok és a románok világához kötötte, s azt a magyar identitással összeegyeztethetetlennek tartotta. Konfliktusok idején ez a fajta tartózkodás gyanakvássá fajult és a magyar görögkatolikusokat a megbízhatatlanság stigmájával sújotta. Subik Károly kanonok a beszámolójában egy nagyon jellemző esetet idéz fel a saját életéből, amikor az első világháború idején tévedésből görögkatolikus papnak nézték, s ezért hátrányos megkülönböztetés érte.²⁶

A trianoni sokk hatása alatt álló magyar társadalomban felerősödött a görögkatolikusokkal szembeni gyanakvás és az a gondolkodás, mely szerint „megbízható” magyar nem lehet bizánci szertartású.²⁷ Mivel ennek a hétköznapi életben

²⁵ Papp Antal érsek és Miklósy István hajdúdorogi püspök kapcsolatát komoly ellentétek terheltek meg. Ezeknek csupán egyike volt a liturgikus nyelv kérdése.

²⁶ *Függelék*, 4. sz. irat.

²⁷ Egy jellemző példa: 1937-ben Matolcsy Mátyás kispárti képviselő parlamenti felszólalásában nehezményezte, hogy a szatmári Károlyi-birtokok betelepítése során görögkatolikus vallású cselédek is földhöz jutottak. Véleménye szerint kívánatos lenne, ha a román határ közelében csak „tisza magyar fajú, egészen biztos, rendíthetetlen magyar fajiságú emberek jussanak magyar földhöz”. Idézi: PIRIGYI ISTVÁN, *A magyarországi görögkatolikusok története II*, Nyíregyháza 1991, 129.

is komoly megnyilvánulásai voltak (az államigazgatásban például az alkalmazás, vagy a munkahelyi előmenetel is függött tőle), az egyéni életstratégiák kialakítása során nagyon sok görögkatolikus jutott arra a döntésre, hogy elhagyja rítusát. A rítusváltást megkönnyítette az, hogy 1929-től kezdődően a Keleti Kongregáció a nunciusok jogkörébe utalta az ügyet, ami jelentős változás volt a korábbi gyakorlathoz képest.²⁸ A budapesti nunciatúra iratai között az 1930-as évekből vaskos dossziékat találunk rítusváltoztatási kérelmekkel, melyek jelentős része házasságkötéshez fűződik.²⁹ Ezekben az esetekben a görögkatolikus fél jellemzően azzal indokolja rítusváltoztatási kérelmét, hogy anélkül jövődöbelijének családjá egészen egyszerűen nem fogadja be. A rítusváltoztatások megtizedelték a görögkatolikus értelmiséget, hiszen jellemzően a városi környezetben élők jutottak erre a döntésre.

A hívek körében tehát erős motivációk mozgatták a magyar nyelv minél szélesebb alkalmazását, amivel szemben Papp Antal érsek se tudott hatékonyan fellépni. Míg az 1920-as években a Miskolci Apostoli Kormányzóságban még az ósláv nyelvű görögkaticizmus térségbeli egyetlen reményét látta, az 1930-as években vezető papjai már az élen jártak a magyar nyelvű fordítások elkészítésében.³⁰

* * *

A görögkatolikusokkal szembeni előítéletesség, mely a társadalmi kapcsolatokat jellemezte, a katolikus egyházon belül is élt. Erre jó példa éppen a rakacai ügy kivizsgálásának módja. Bár a józan ész szabályai azt sugallnák, hogy egy ilyen kérdésben elsőként a leginkább érintett személyek, nevezetesen Papp Antal érsek és Bobák János parókus kapjanak lehetőséget a tisztázásra, a nuncius rutinszerűen a területileg illetékes latin szertartású egyházmegyét kéri meg az információszerzésre. Maga az információszerzés módja – a kirándulás fedőtörténete – is mély bizalmatlanságra utal, mivel azt valószínűsíti, hogy a nunciatúra és megbízottjai szerint a közvetlen tájékoztatás-kérés nem vezetett volna a kívánt eredményre, az igazság kiderítésére. Mindez azt bizonyítja, hogy mintegy 300 évvel az egyházi unió után és az asszimiláció hosszú és alapvetően eredményes évtizedeit követően a magyar görögkatolikusok előtt még mindig hosszú út állt a teljes és maradéktalan társadalmi és egyházi integrációig.

²⁸ Addig Rómába kellett felterjeszteni a kérelmeket. A rendelkezést 1940-ben vonták vissza. SZLÁVIK ANTAL, *Sajátjogú egyháztagság. Normafejlődés és aktuális kérdések*, Budapest 2006, 171–172.

²⁹ Például ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 54 (1937), fasc. 2/1–5, fol. 235–533.

³⁰ Ilyen például az 1934-ben kiadott és ma is használatos zsolozsmáskönyv.

FÜGGELÉK

I.

Róma, 1938. június 25.

A Keleti Egyház Kongregációja Angelo Rotta budapesti nunciushoz
(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 46r – orig.)

SACRA CONGREGATIONE
„PRO ECCLESIA ORIENTALI”

Città del Vaticano, 25 Giugno 1938.

1407-1455/II. Prot. N. 358/38.

Mentionem facias, quaeso, huius numeri in tua responsione
Si prega di citare questo numero nella risposta

Eccellenza Reverendissima,

Essendo pervenuta notizia, a questo S. Dicastero, che l'Ecc.mo Mgr. Papp avrebbe di recente ordinato al parroco di Rakaca di celebrare la S. Liturgia non più in paleoslavo ma in lingua ungherese, prego l'Eccellenza Vostra Reverendissima di volere indagare in merito e riferirne alla S. Congregazione, indicando come stiano realmente le cose.

In attesa, con sensi di distinto ossequio ho il piacere di confermarvi
di Vostra Eccellenza Reverendissima

G. Cesarini arcivescovo

A Sua Eccellenza Reverendissima
Mgr. ANGELO ROTTA
Nunzio Apostolico in Ungheria
BUDAPEST

2.

Budapest, 1938. június 30.

Angelo Rotta nuncius Subik Károly kanonokhoz
(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 47r – concept.)

1408/38./II.

Personalis. die 30 Junii 1938.

Illustrissime ac Reverendissime Domine,

A Sacra Congregatione pro Ecclesia Orientali interrogatus sum, respondeat
necne veritati Excellentissimum ac Reverendissimum Dominum ANTONIUM

PAPP, Archiepiscopum graeci ritus, Miskolcini sedem habentem, nuper praecepisse Parocho vici RAKACA, in Comitatu Borsodiensi, ut deinceps SACRAM LITURGIAM non amplius in lingua paleoslavica sed in lingua hungarica celebret.

Pro certo habeo Dominationi Tuae Illustrissimae ac Reverendissimae haud deesse media, quibus certas informationes sibi procurare potest eosque mecum benigne communicare dignabitur, quid in hac re veritati respondeat.

Pro benigno favore jam in antecessum gratias quam maximas referens, profundi obsequii mei sensa depromens permaneo

Dominationi Tuae Illustrissimae ac Reverendissimae
in Christo addictissimus

Archiepiscopus Thebar.,
Nuntius Apostolicus

Illustrissimo ac Reverendissimo
CAROLO SUBIK
Praelato Dom. S. S., Canonico E. C.
Cancellario Archiepiscopali
AGRIAE

3•

Diósgyőr, 1938. július 8.

Füstös Pál diósgyőri plébános Subik Károly kanonokhoz

(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 48r-49r – orig.)

ad numerum 1449/28 II

†

Kedves Károlykám!

Folyó hó 4.-én kelt szives soraidat 6.-n kaptam kézhez és 7.-én, tegnap, autóra szedtem fel a plebániám területén időző 3 theologus kispapot azzal, hogy esperesi körutat végzek és megmutatok nekik egy kiválóan szép gör.kath. templomot, ahol megismerhetik esetleg a felsőborsodi görög katolikusok templomát és szertartásait, kiszállottam Boldvaszilás felé Tornászentjakabra, majd onnan ebéd után a Rakaca völgyén le Rakacára. Szerencse kisért, mert ft. Bobák János gk.lelkész ur épen fent volt a templomban, s mikor megkértem, hogy a kispapjaimnak mondja el a klasszikus gk.templom építésének történetét, a templom helyének történelmi jellegét, a templomi freskók és ikonosztáz szimbolikus jelentőségeit, hogy kispapjaimnak helyes ismeretök legyen a gk.templom és szerelvényeinek mibenlétéről. A kedves házigazda mit sem sejtve, szivesen magyarázgatott, majd megmutogatta a különféle ruhákat, könyveket stb. s ennek keretében a feltett kérdéseidre a következőket tudtam meg: Rakaca gk.lelkészség az eperjesi gk.egyházmegeye elszakított

részéhez tartozik s ez idő szerint Papp Antal c. érsek, miskolci ap. kormányzó ur őexcellenciája joghatósága alá tartozik. Bobák János gk.lelkész ur immár 30 éve működik ott. Mikor odakerült, ó-szláv nyelven kellett végeznie a sz.misé. A temetési szertartást magyarul végezték. E renchez ragaszkodott az egyházi hagyomány és jogszokás tiszteletében. Több szó esett előtte, hogy az ó-szláv misézés helyett magyar nyelven végezhetné a sz.misé, de e gondolatnak mindig ellenállt, annál is inkább, mert két fia Rómában theologus (egyik diaconus, a másik subdiaconus) s gyakrabban [fol. 48v] lejárt Rómába fiai látogatására s egyik alkalommal a római sz.Péter-templomban magyar nyelvű gk. misekönyvet kért, mire azt a feleletet kapta ott, hogy olyan nincs, ellenben ó-szlávot kapott és úgy misézett. Ez is egyik érve volt az ellen, hogy magyarnyelvű liturgiát vezessen be plebániájára. Nézete szerint sokkal jobb lett volna, ha annak idején az ó-szláv nyelvet sem engedték volna meg, hanem amint a nyugati kereszténység egységes liturgikus nyelve a latin, úgy a keletieknél lett volna a görög, de ha már az ó-szlávot tették annak idején kötelezővé, ahhoz ragaszkodott. Most már majdnem egy esztendeje kapott a felsőbb egyházi hatóságától egy írásbeli rendeletet, melynek értelmében ezentul a sz.mise csendes részeit végezheti ó-szav nyelven, de a hangos részeket magyarul kell végeznie.

Közbevetett érdeklődésre kijelentette: „Igen, Papp Antal érsek ur rendelte el így.” Majd beszélgetésünk során megtudtam még, hogy a hivek közül főleg az idősebbeknek ez az ujtás nem igen tetszett és nehezen tudtak beleilleszkedni, neki pedig igen furcsa, mert a megszokott misekönyve ó-szláv, magyar szövegű misekönyvük nincs, a magyar szövegbetétek gyarlók s kellemetlen sz.mise alatt hol az egyik könyvből, hol a másik kis füzetből felváltva végeznie a végzendőket. Azonban az engedelmeséget gyakorolnunk kell, s a felsőbb hatóságnak engedelmeskedve végzi így teendőit. – Elbeszélgettünk még sok egyébről, hiszen a templom, annak építése – mely az ő műve volt –, annak fekvése és tájéka, a rakacai hegyekből kikerült igazán szép szürkemárványkereszt és szenteltviztartók stb. bőven adtak társalgási témát. Majd rövid időre megtiszteltük kedves papi otthonában, hol az ifju levitáknak örömmel mutatta meg falusi papi otthonának egyik örömét, az épen [fol. 49r] előző napon pergetett elég nagy mennyiségű mézet, buzdítva őket arra, hogy a falusi pap, ha mellékfoglalkozásképen méhészettel foglalkozik, idejét hasznosíthatja és a jóságos apró méhek nagyon hálásak azok iránt, akik velök szeretettel foglalkoznak, majd ha falura kerülnek, barátkozzanak meg a méhessel.

Kiszállásom célhoz vezetett, a kérdezett dolgokat feltűnés nélkül megtudtam, az ifjú leviták pedig egy kellemes és hasznos kiránduláson vettek részt anélkül, hogy tudták volna azt, hogy mily praktikus volt statisztálásuk.

Diósgyőr, 1938. július 8.-án

Őszinte szeretettel ölel a legmélyebb tisztelettel
hűséges hived s barátod
Füstös Pál

4.

Eger, 1938. július 9.

Subik Károly Szmracsányi Lajos egri érsekhez

(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 50v–orig.)

ad Numerum 1449/38 II
VITÉZ SUBIK KÁROLY

†

Kedves Jó Főatyám!

A nuncius ur ŐExcellenciája kegyes volt engem felhívni, hogy a rakaczai görög szertartásu istentiszteletek jelenlegi nyelvéről tájékoztassam. A helyszínére egyik legügyesebb papunkat, Füstös Pál apát, esperes, diósgyőri plébánost küldöttem ki, aki megbízatásának kellő óvatossággal tett eleget. Természetesen Füstös apáttal nem közöltem, hogy miért érdekel engem ez a kérdés.

Jelentésemben részletekre nem terjeszkedtem ki. Ha ŐExcellenciáját érdekli, kegyeskedjék Füstösnek idezárt levelét Neki lefordítani, hogy teljesen tisztán láthassa a helyzetet.

Ez az istentiszteleti nyelvi kérdés, megvallom, nem könnyű. A görög katolikusokat nálunk általában oroszoknak nevezik tulajdonképpen azért, mert régebben mindenütt, ma pedig csak egyes helyeken ó-szláv az istentiszteleti nyelvük. Ezért sok támadás éri őket és nemzeti szempontból sok gyanúsítás. A mozgósításkor 1914.-ben magam is furcsán jártam. Kassára vonultam be és szállásom a mostani [fol. 50v] honvédelmi miniszter ur, Rátz Jenő gyalogsági tábornok, akkor még fiatal kapitány anyósának a házában jelöltetett ki. És amikor ennél a derék és buzgó katolikus asszonynál jelentkeztem, hogy bemutatkozzam, a lehető legridegebben fogadott és még csak le sem ültetett. Két hét múltán, mielőtt a harctérre kimentünk volna, bucsu látogatást tettem házi-asszonyomnál és akkor sült ki, hogy engem valami félreértés folytán görög katolikus papnak nézett s következőskép árulónak tartott, amit nagy bocsánatkérések között hozott tudomásomra.

Ezt a kis epizódot csak azért hoztam fel, hogy méltóztassék látni, hogy még a buzgó és hitéletet élő latin szertartásu katolikusok is nemzeti szempontból hogy vélekednek a görög szertartásu testvéreinkről, aminek egyik oka szertartásuknak szláv nyelve. Bizony igaza van a Füstös apát levelében említett Bobák János rakaczai görög katolikus papnak; amikor azt mondja, hogy áldásosabb volna, ha nem az ó-szláv, hanem a görög nyelv volna a keletiek liturgikus nyelve.

Eger, 1938. július 9.

Imáiba ajánlottan, őszinte tisztelettel vagyok
vitéz Subik Károly

5.

*Dátum nélküil**Subik Károly kanonok levele Angelo Rotta nunciushoz*

(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 51r– cop.)

(Copia) N.1449/38 II
vitez Subik Károly

Excellentissime ac Reverendissime Domine
Archiepiscopo et Nuntie Apostolice!

Aestimativissimis Excellentiae Tuae litteris de die 30, m. elapsi sub n. 1408/38. ad me datis benigne provocatus, ut causam usus linguae quoad Sacram Liturgiam in pago Rakaca investigarem, honori mihi duco Excellentiam Tuam Reverendissimam certiozem facere me interventu cuiusdam vicarii foranei in regione ista dexteritate praeclaris et omni exceptione maioris secreto et absque ulla ostentatione, quae infra sequuntur, comperisse.

Parochiam graeci ritus Rakaca, quae olim ad Dioecesim graeci ritus Eperjensem pertinebat, hodie vero ad Administraturam Apostolicam Miskolcensem pertinet, iam 30 fere annis, qua parochus Joannes Bobak administrat, qui est sacerdos spiritus vere ecclesiastici et cuius duo filii Romae studiis theologicis operam navant. Sacerdos iste Missae sacrificium praescriptis ecclesiasticis conformiter in Rakaca semper in lingua paleoslavica celebrabat, dum anno elapso Ordinarius proprius, Excellentissimus ac Reverendissimus Dominus Antonius Papp Archiepiscopus et Administrator Apostolicus Miskolcensis eidem praecepit, ut deinceps partes in Sacrificio Missae submissa voce peragendas possit quidem in lingua paleoslavica recitare, partes autem alta voce peragendas in lingua hungarica celebret.

Mandato huic praefatus parochus satisfecit.

Felicem me profiteor Excellentiae Tuae obsequium praestare potuisse, imacum reverentia deosculans manus sacras maneo

Excellentiae Tuae Reverendissimar
in Christo filius humillimus

vitéz Carolus Subik
Praelatus Dom. S.S., Abbas,
Canonicus a Latere,
Cancellarius Aeppalis.

6.

Budapest, 1938. július 14.

Angelo Rotta nuncius levele a Keleti Kongregációhoz

(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 52^{rv}- concept.)

1407-1455/1938. II

(con allegato) 14 luglio 1938.

Eccellenza Reverendissima,

Ricevuto il pregiato Foglio dell'Eccellenza Vostra Reverendissima in data 25 giugno 1938, Nr. 358/38, mi sono interessato per avere notizie circa la proibizione che sarebbe stata fatta da Sua Eccellenza Mons. Papp dell'uso della lingua paleoslava nella parrocchia di Rakaca.

Mi sono rivolto, in via confidenziale, a Mons. Subik, che é Cancelliere nella Curia Arcivescovile di Eger. Acchiudo qui la risposta avuta, di cui ho fatto copia per questo Archivio.

Il fatto, come risulta, é vero, ma nella lettera di Mons. Subik non si dá alcuna spiegazione sulle ragioni di tal modo di procedere da parte di Mons. Papp. Per sapere quali siano i motivi di un tale provvedimento preso da Mons Papp, l'unico mezzo, che io conosca, sarebbe di domandarglielo direttamente. Se codesta S. Congregazione lo crede utile e conveniente, io non avrei alcuna difficoltà ad interpellarlo direttamente: non l'ho fatto, per il timore, senza la previa intesa con codesta S. Congregazione, di un passo falso. Forse non è da escludersi che Mons. Papp sia stato indotto a tale provvedimento sia dall'esempio della Diocesi di Hajdudorog, sia anche forse dal desiderio di far così cosa grata [*fol. 52^v*] soprattutto a quei fedeli. Osservo qui che in genere fedeli di rito orientale, soprattutto quelli che vivono ai confini dell'Ungheria, a causa anche della lingua che usano nella loro liturgia, vengono considerati quasi come non ungheresi: il che non fa a loro piacere.

SalutandoLa cordialmente godo rafferarmmi
dell'Eccellenza Vostra Reverendissima

Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignore GIUSEPPE CESARINI
Assessore della S. Congregazione
per la Chiesa Orientale.
CITTÀ del VATICANO

7.

Róma, 1938. július 19.

A Keleti Kongregáció Angelo Rotta nunciushoz

(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 53r– orig.)

SACRA CONGREGATIONE
„PRO ECCLESIA ORIENTALI”

Città del Vaticano, 19 Luglio 1938.

1479/38-1546 II. Prot. N. 358/38.

Mentionem facias, quaeso, huius numeri in tua responsione

Si prega di citare questo nella risposta

Eccellenza Reverendissima,

Prego Vostra Eccellenza Reverendissima di volere interrogare l'Ecc.mo Mgr. Antonio Papp, Amministratore Apostolico di Miskolcs, sui motivi che lo hanno indotto a prescrivere l'uso della lingua ungherese, invece della paleoslava, nelle Liturgie che si celebrano nella parrocchia di Rakaca.

In attesa, con sensi di distinto ossequio ho il piacere di confermarvi di Vostra Eccellenza Reverendissima

aff.mo come fratello

Eugenio card. Tisserant

segr.

A Sua Eccellenza Reverendissima

Mgr. ANGELO ROTTA

Nunzio Apostolico in Ungheria

BUDAPEST

8.

Budapest, 1938. július 23.

Angelo Rotta nuncius Papp Antal miskolci apostoli kormányzóhoz

(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 54r– concept.)

1481/38. 23 Julii 1938.

Excellentissime ac Reverendissime Domine,

Ad notitiam Sacrae Congregationis „Pro Ecclesia Orientali” pervenit, quod, per mandatum Excellentiae Tuae Reverendissimae, in paroecia Rakaca loco linguae paleoslavicae hucusque in Liturgia Sacra peragenda adhibitae, lingua hungarica fuerit recenter introducta. Ipsa S. Congregatio per tramitem hujus Nun-

tiaturae Apostolicae rogat Excellentiam Tuam, ut eidem patefacere velit rationes, quae Excellentiam Tuam moverint ad illam mutationem inducendam: quod certo certius Excellentia Tua Reverendissima pronto animo praestare dignabitur.

Libenti animo hac utor occasione, ut Excellentiae Tuae Reverendissimae obsequii mei sensus depromam Suisque precibus commendatus permaneo
Excellentiae Tuae Illustrissimae ac Reverendissimae
addictissimus in Christo

Archiepiscopus Thebar.
Nuntius Apostolicus

Excellentissimo ac Reverendissimo
Domino ANTONIO PAPP
Archiepiscopo Cizicien., Administratori Apostolico
MISKOLC

9.

Miskolc, 1938. augusztus 8.

Papp Antal érsek Angelo Rotta nunciushoz

(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 55rv- cop.)

Alleg. Al No. 1546/38. 1536/38 (Copia)

MISKOLCI APOSTOLI ADMINISTRATURA. N. 1536/38 II or. 987 1938.

Excellentissime ac Reverendissime Domine
Archiepiscope, Nuntie Apostolice!

Nexu litterarum aestimatissimarum Excellentiae Tuae in negotiis linguae liturgicae parochiae meae Rakacaensis sub Numero 1481/38. ad me directarum sumo mihi honorem responsum meum post necessarias investigationes domesticas concinnatum Excellentiae Tuae humiliter prosternendi.

Haud dubie difficile est pro me obligatio respondendi sine cognitione quaerelae ac accusatoris. Studebo tamen rem ipsam ita dilucidare, ut verà, rectius maligna causa criminis temerarii patefaceretur.

Materia quaestionis est, quod in paroecia mea Rakacaensi „per mandatum meum loco linguae paleoslavicae hucusque in Liturgia Sacra peragenda adhibitae lingua Hungarica fuerit recenter introducta”. Crimen sic relatam prorsus est falsum et malevolum, quia omnes instructiones meae hac re editae praecipue ac singulariter ad defendendam linguam paleoslavicam nobis a S. Sede Apostolica praescriptam fuerunt accomodatae.

Quando a. D. 1925. regimen Administrationis huius Apostolicae suscepi, cognovi nonnullos sacerdotes meos, magna levitate utentes, qui Liturgiam Sacram

integram, non excepto etiam canone ipso una cum verbis sanctissimis consecrationis, lingua Hungarica cantabant juxta praxim multorum curionum parochiarum vicinarum Dioeceseos Hajdudorogensis, quae in opinione publica qua diocesis unica Hungarica appellatur. E contrario, inveniebantur etiam sacerdotes, qui et partes dialogicas (ektenias) quasi litanias – non partes essentielles liturgiae – idest invocationes ad populum a sacerdote directas (ac responsiones) abnuerunt lingua hungarica decantare.

Ultimis his annis contentio haec me re nationalis ac politica, nec non vana ambitio merita extraordinaria nationalia per introductionem et extentionem in Liturgiam linguae hungaricae libidinosam acquirendi, adeo inordinata evasit et fideles quoque suae potestati subiecit, quod etiam accurate, parochiani mei Rakacaenses litteras supplices miserunt ad Administrationem politicam comitatus Borsodiensis, ut pro illis, qua bonis patriotis Hungaricis linguam liturgicam Hungaricam efflagitaret.

Tunc mentem Sanctae Sedis Apostolicae quoad linguas liturgicas historicas uberius pertractando, conabar potestati civili explanare, quod questio haec sine indulto benigno SS. Patris Nostri Summi Pontificis viribus nostris haud solvi potest et non est in potestate mea tantam summi gravitatis mutationem introducere.

Explanatio mea vero non pervenit ad exitum optatum, quia a parte auctoritatis politicae, maxima ex parte acatholicae, haud ex se intelligitur factum id, quod in dioecesi Hajdudorogensi, cuius populationis constitutio ethnologica nempe ac ethnographica eadem est cum [fol. 55v] constitutione territorii Administrationis meae, introductio linguae hungaricae plena in Sacra Liturgia sine ulla objurgatione S. Sedis Apostolicae per longum et latum ad finem ducta est, cur non posset etiam Administratio mea veniam impetrare?

Nec oratores parochiani mei fuerunt resolutione mea mitigati, nam post breve tempus idonea videbatur illis etiam ista via insolita, quod precibus suis animum Gubernatoris nostri, Serenissimi Domini Nicolai Horthy sibi conciliare ac introductionem linguae Hungaricae in Sacram Liturgiam sic obtinere temptabant.

Iterum uberius explanavi, ac per tramitem Ministerii Cultus Suae Serenitati prosternere conabar relationem meam, iterum defendendo iura historica atque juridica linguae liturgicae paleoslavicae.

Hic fateri debemus autem, quod juxta indicia officialia statisticae hungaricae fideles mei sine exceptione nationalitatem hungaricam profitebantur, licet lingua eorum nativa ruthenica adhuc saltem senioribus nota est.

Consideratis circumstantiis his superius memoratis, a. 1937, rem litigiosam in ordinem redigere anhelans, sententiam enuntiavi, quod etiam parochus Rakacaensis tenetur partes Liturgiae Sacrae dialogicas (ektenias-litaniis similes), sed nunquam et nullo modo orationes Sacrae Liturgiae, juxta perantiquam consuetudinem territorii nostri lingua hungarica decantare, cum fideles ad invocationes sacerdotis in Liturgia sacra decantatas jam etiam in Rakaca assidue lingua hunga-

rica respondebant et cantabant. Consuetudinem hanc etiam in Relatione mea quinquennali jam anno 1935 sanctae Sedi et Congregationi pro Ecclesia Orientali scriptotenus referre ausus sum sequentibus his verbis. „In parochiis nostris labii puri hungarici cantus a populo, invocationes ad populum directae necnon responsio populi fit lingua hungarica ex antiquissima, consuetudine, sicut consuetudo haec, quoad usum Dioecesis Haidudorogensis in Statistica officiali della Gerarchia e dei fedeli di Rito Orientale superius memoratae (v. pag. 226) memoratur.

Itaque hac in re omnia regulariter et maxima, qua par est reverentia ac oboedientia erga Sanctam Sedem Apostolicam persolvere conabar, istis cum humilibus precibus adeo Excellentiam Tuam Reverendissimam, ut relationem meam hanc benigne accipere, S. Congregationi pro Ecclesia Orientali clementer prostertere et istam gratiam efflagitare dignetur ut calumniator vel calumniatores in sensu Canonis 2355 puniantur.

Liceat mihi denuo humiliter ac fideliter notare etiam id, quod non est quod miremur, quando fideles mei nationalitatem hungaricam profitentes, – quos propter linguam liturgicam paleoslaviam, qua ruthenos (ucranos) potestates civiles in suspicionem vocant, et ulterius suspicari possent, – linguam liturgicam hungaricam introducere anhelant, cum e contra praxis Dieceseos Haidudorogensis etiam in publicationibus radiophonicis officialibus „qua ritus hungaricus” pronuntiat.

Singulari cum veneratione et obsequii cultu perenni.

In Miskolc, die 8 mensis Augusti a. D. 1938.

Excellentiae Tuae Reverendissimae
Addictissimus in Christo

Antonius Papp
Archiepiscopus Cyzicensis
Administrator Apostolicus

Locus Sigilli

Excellentissimo ac Reverendissimo Domino
Domino ANGELO ROTTA
Archiepiscopo, Nuntio Apostolico
BUDAPEST

IO.

Budapest, 1938. augusztus 13.

Angelo Rotta nuncius a Keleti Kongregációnak

(ASV Arch. Nunz. Budapest, busta 57, fasc. 2. Hajdúdorog, fol. 56r– concept.)

1479 1546/38 II. Or. 13 Agosto 1948 (con inserto)

Eminenza Reverendissima,

In conformità alle istruzioni datemi dall'Eminenza Vostra Reverendissima con Suo venerato dispaccio in data 19 Luglio 1938. N. 358/38. mi sono rivolto a Mons. Papp, Amministratore Apostolico di Miskolc, per domandargli le ragioni della prescrizione data per l'uso della lingua ungherese in luogo della paleoslavica nella Liturgia nella parrocchia di Rakaca.

Invio qui acclusa la risposta da Lui inviata, e di cui ho fatto copia per questo Archivio. Più o meno sono le stesse ragioni che io sospettava [!], come dal mio Rapporto 1455-/1938 in data 14 Luglio.

Chinato al bacio della Sacra Porpora coi sensi della più profonda venerazione ho l'onore di raffermarmi

dell'Eminenza Vostra Reverendissima

Arcivescovo tit. di Tebe,
Nunzio Apostolico

A Sua Eminenza Reverendissima

Il Signor Cardinale EUGENIO TISSERANT

Segretario della S. C. „Pro Ecclesia Orientali”

Città del Vaticano

VÉGHSEŐ TAMÁS

13. Tóth Krisztina előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

14. Fehér Lilla előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

A „KLERIKÁLIS REAKCIÓ” KÍSÉRLETE A SZENT ISTVÁN AKADEMIA MEGALAPÍTÁSÁRA AZ EMIGRÁCIÓBAN

I. BEVEZETŐ

A második világháború után megváltozott politikai viszonyrendszer, a kormányzás radikális balra tolódása a kommunizmus által az egyik főellenségnek tekintett katolikus egyház számára is rengeteg megpróbáltatást hozott az elkövetkezendő évtizedekben. Az 1948-ra hatalomra került kommunista kormányzat mindent megtett – elsősorban – a katolikus egyház intézményrendszerének felszámolása, valamint a „klerikális reakció” teljes körű megszüntetésének érdekében.

A Rákosi-korszak egyházpolitikájának fő céljaként megjelölt szovjet típusú ateista társadalom megalkotásának, az „egyházatlanítás” folyamatának keretében hozták létre 1951-re az Állami Egyházügyi Hivatalt (ÁEH), „azt az állami operatív szervet, mely alkalmas a klérus tevékenységének hivatali ellenőrzésére és részben politikai irányítására”.¹ Az Állami Egyházügyi Hivatal létrehozásával a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nevéből törölték a vallásra utalást, hatásköréből kivontak minden vallási ügyet érintő tevékenységet, melyeket így az ÁEH-ra ruháztak át, hogy az a lehető legnagyobb figyelemmel kísérhesse és ellenőrizhesse a különböző felekezetek életét, egészen tevékenységük legapróbb mozzanatáig.²

Az ÁEH 1951-es megalapítása oly sok változást a katolikus egyház életében már nem hozott, hiszen az egyházak működésének csorbítása már az előző években kezdetét vette, mely lassan, de biztosan 1951-re teljesen ellehetetlenítette a különböző egyházi intézmények, egyesületek, társulatok működését.³ Talán úgy

¹ VÖLGYESI ZOLTÁN, *A kommunista egyházpolitika szakaszai Magyarországon 1948-tól 1964-ig*, Mediárium: Társadalom – Egyház – Kommunikáció 5 (2011) 25–34, 26.

² KÖPECZI BÓCZ EDIT, *Az Állami Egyházügyi Hivatal Tevékenysége*, Budapest 2004, 11–13.

³ A katolikus egyházat ért támadás első lépése a keresztény egyesületek 1946. évi betiltása volt, egy évvel később eltörölték a kötelező hitoktatást, 1948-ban sor került az egyházi iskolák államosítására. A Magyar Katolikus Püspöki Kar a budapesti egyetemről leválasztott teológiai kart 1950 nyarán Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia néven újjászervezte, amit az állam nyilvános jogú akadémiának elismert és megkapta a tudományos fokozatok adásának lehetőségét. Szintén 1950-ben feloszlatták a szerzetesrendeket, rendházaikat, vagyonukat elkobozták. További irodalom-

összegezhetnénk, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal megalapítása a cselekvőképes egyházakkal való leszámolás záróakkordját jelentette, s kijelölte az 1951-től csupán szűk keretek között működő egyházak lehetőségeit.

Természetesen az egyházat elhallgattatni és a vallást az emberek életéből kioltani nem volt egyszerű, csak erőszakkal lehetett. Így elkezdődött hát a harc a „reakciós” egyházi személyek ellen, a vallási vezetők üldözése, bebörtönzése, internálása.⁴ Azok a klerikusok, akik nem voltak hajlandók behódolni a rendszernek, és hivatásukban szerettek volna szabadon tevékenykedni tovább, saját testi és szellemi épségük érdekében az egyházat ért koncentrált támadás nyilvánvalóvá válását követően a haza elhagyása mellett döntöttek és Nyugatra menekültek.⁵

Magától értetődő volt azonban, hogy a kivándorolt egyházi vezetők – hasonlóan a negyvenhetes politikusokhoz – nem kizárólag a hívek pasztorációját fogják feladatukként ellátni, hanem egyfajta politikai tényezővé is válnak, mely funkciójukban egyértelműen az aktuális hazai viszonyok között elnyomásba került katolicizmus érdekeit fogják erősíteni. Érdemes külön kiemelni a római emigráns papok szolgálatát a Szentszék és a magyar katolikus egyház felé az elnyomás alatti években, tudniillik közvetítő szerepükkel egy láthatatlan hidat teremtettek az egymástól elszakított anya-gyermek között.⁶ Mindemellett szá-

mal: TOMKA FERENC, *Halálra szántak mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügyökkérdés*, Budapest 2005, 28–31.

⁴ 1948-ban Mindszenty bíboros perbefogása nyílt támadás volt az egyházi vezetők ellen, s egyúttal jelzés arra, hogy senki nincs biztonságban azok közül, akik felemelik hangjukat a rendszer ellen. A lavina elindult, sorra tartóztatták le a klerikus réteg zászlóvivőit: 1948-ban letartóztatták az *Actio Catholica* vezetőinek egy részét (Lénárd Ödön például 18 évet ült börtönben, Mihalovics Zsigmond emigrált, mielőtt sor kerülhetett volna letartóztatására), 1950-ben több ezer szerzetest internáltak, 1951-ben pedig Grósz József kalocsai érsek elfogására is sor került, hogy csak néhányat említsünk. Uo., 31–32.

⁵ Kétségtelen, hogy a magyar papi emigráció javát eleinte a katolikus egyház központjának közvetlen környéke, Róma vonzotta, de nem ez volt a kizárólagos célpont. Szép számmal éltek magyar emigránsok és ezen belül kivándorolt egyházi réteg Nyugat-Európa más területein, így például a Német Szövetségi Köztársaságban, Belgiumban, Franciaországban, Svájcban, Ausztriában, de ugyanúgy a világ más kontinensein is. A magyarok pontos számarányát illetően csak találgatni lehet, még nehezebb dolgunk lenne, ha az egyes társadalmi rétegekre vonatkozóan akarnánk pontos számszerű megállapításokat adni. Aktívan tevékenykedő egyházi vezetők minden egyes magyar kolóniában megtalálhatóak voltak. A hatvanas évek végén körülbelül 800 lekipásztor élt a magyar határtól nyugatra eső országokban, számuk 1992-re már 465-re redukálódott, ebből 161 az Egyesült Államokban, 80 Ausztriában, 65 Németországban, 55 Kanadában, 28 Olaszországban, 16 Svájcban, 15 Brazíliában élt, más országokban pedig 10 alá esett a számuk. Annak oka, hogy majdnem felére csökkent a Nyugaton tevékenykedő papok száma, egyrészt az, hogy az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején több neves pap is elhunyt, másrészt 1990 után a klérus tagjai messze túlszárnyalva más társadalmi rétegek képviselőit, nagy számban vándoroltak haza, hogy részt vegyenek az egyházi élet újjászervezésében. BORBÁNDI GYULA, *Emigráció és Magyarország, Nyugati magyarok a változások évében 1985–1995*, Babel–Budapest 1996, 52–231, 237–243.

⁶ 1948–1962 között a magyar állam megszüntette a hivatalos diplomáciai kapcsolatokat Rómával és a magyar katolikus egyház és a Szentszék kapcsolattartása is meglehetősen nehézé vált, leszámítva az 1956-os forradalom rövid időszakát. A hivatalos magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatok már

mos katolikus szellemben és a régi haza elvei szerint működő intézmény, szervezet, folyóirat tanúskodik tevékenységük jelentős súlyáról. Kiemelendő például ezek közül a Rómában működő külföldi Katolikus Akció (*Actio Catholica in externis*), melyet maga az alapító Mihalovics Zsigmond szervezett meg a határon kívül, majd báró Apor Gábor vitt tovább, s amely jelentős karitatív tevékenységet végzett a rászoruló menekültek körében, illetve segélycsomagokat juttatott az otthon maradt családtagok számára.⁷ Célszerű megemlíteni továbbá a nagy múltra visszatekintő *Katolikus Szemlét* is, mely a „fordulat évét” követően, 1949 után Rómában működött tovább egészen 1991-ig.⁸ Hasonlóan nagy jövőt néző emigrációs szervezetként kezdte meg pályafutását jelen tanulmány központi témája, az 1951-ben, római székhellyel alakult Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia (*Academia Catholica Hungarica Scientiis Artibusque Provehendis*), amely a papi emigráció egy nagyszerű vállalkozása lévén a Magyarországon 1951-ben teljesen elhallgattatott Szent István Akadémia⁹ céljait volt hivatott tovább vinni a Nyugatra menekült Szent István-akadémikusok tevékeny közreműködésével.

1945-ben megszakadtak, amikor Angelo Rotta pápai nunciust kiutasították Magyarországról, mégis azt mondhatjuk, hogy 1948-ig némi kapcsolat még fennállt, hiszen magyar püspökök ebben a három évben még megfordultak Rómában. Az 1949-es Mindszenty-pert és a diktatúra kiépülését követően azonban már végképp nem beszélhetünk szentszéki-magyar kapcsolatokról. A Szentszék egyrészt a működő diplomáciai képviseltek útján – főképp a katolikus országok – Olaszország és Franciaország képviseltein keresztül tájékozódott, továbbá a vasfüggönyön túli, Magyarországhoz legközelebb élő bécsi nunciatúrára és – nem utolsósorban – a papi emigrációra támaszkodva szerzett információkat a magyar egyház helyzetéről. A római magyar emigráns papok szolgálattetele a Vatikán felé azért is figyelemreméltó, mert mindamellett, hogy folyamatos kapcsolatban álltak magyar egyházi személyekkel – főképp Zágon József útján –, nyelvi összekötő kapocsként is szolgáltak a Vatikán és a magyar egyházi vezetés között. A római papi emigráció tevékenységéről bővebben: FEJÉRDY ANDRÁS, „Hontalanok”, *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán újkeletli politikájának kezdetei*, TSz 51 (2009) I, 59–89, 59–62.

⁷ SERES FERENC, *Mihalovics Zsigmond élete és művei*, Pilisszentlélek 1993, 95.

⁸ A majd fél évszázados római működés idején a lapot 1959 és 1999 között Békés Gellért bencés szerzetes, a római Szent Anzelm Egyetem teológiatanára szerkesztette. POMOGÁTS BÉLA, *A római Katolikus Szemle*, Az egység szolgálatában: köszöntő Békés Gellért 80. születésnapjára (szerk. Somorjai Ádám), Pannonhalma 1994, 84–93, 85.

⁹ A Szent István Társulathól kinőtt Szent István Akadémia 1916-ban kezdte meg működését. Kezdetétől fogva a Magyar Tudományos Akadémiával egyenrangú intézményként működött. Történetének virágkorát a két világháború közötti időszakban élte. A termékeny időszakot a fordulat éve (1948) során bekövetkezett radikális változások, a tudományos élet marxista szellemű átalakítása törte meg, melynek hatására, és az ebből kifolyólag bekövetkezett tragikus események miatt (például Egyed István, az Akadémia akkori elnökének internálása, Réthly Antal főtítkárrá kinevezése) 1951. június 18-án Czapik Gyula érsek bejelentette az Akadémia végleges feloszlatásának hírért, melyet az ÁEH július 24-ei leiratával tudomásul is vett. Ezt követően a Szent István Akadémia életében közel negyven évig tartó szünet következett, az újjászervezés csak a rendszerváltást követően kezdődött meg. MÉSZÁROS ISTVÁN, *A Szent István Társulat százötven éve 1848–1998*, Budapest 1998, 263–264.

A tanulmány célja, hogy az említett Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia működésének részleteire rávilágítson, létének nehézségeit feltárja és a szervezet tevékenységét az utókor számára megörökítse.¹⁰

2. TERVEK, KEZDETEK, CÉLOK: A MAGYAR KATOLIKUS TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI AKADÉMIA ALAPÍTÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI

1951. április 24. és 26-a között, a dél-németországi Freiburg közelében fekvő Bad Krotzingen-i lelkipásztori konferencián fogalmazódott meg egy a külföldön élő magyar katolikusok összefogására alkalmas, akadémiai jellegű emigrációs vállalkozás szükségességének gondolata. A Szent György napján kezdődő konferenciát Zágón József, a külföldi magyarok apostoli vizitátora hívta össze. Az eseményen részt vett Ádám György, a németországi magyarok főlelkésze, Jánosi József jezsuita szerzetes, a Szabad Európa Rádió szerkesztője, Csertő Sándor szentszéki tisztviselő, Pfeiffer Miklós, a svájci magyarok főlelkésze és Schwartz Elemér ciszterci szerzetes, brüsszeli egyetemi tanár.¹¹

¹⁰ A téma megismerését és összefoglalását lehetővé tette számomra, hogy 2014 nyarán, Erasmus-ösztöndíjprogram keretében, az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport szakmai útmutatásával a római Szent István-házban elhelyezett Szent István Alapítvány Levéltárában (SzIA Lt.) volt lehetőségem szakmai gyakorlatot végezni. A levéltári iratanyag rendezése során figyeltem fel az Apor Gábor Gyűjteményben található *Academia Catholica Hungarica* dossziéjára. Tanulmányom megírásához a SzIA Lt. három dossziényi iratanyagát: Apor Gábor gyűjteményének 20. és 21., továbbá Zágón József gyűjteményének 29. dossziéját használtam fel. Az Apor Gábor hagyatékában található 20-as dosszié Schwartz Elemér levelezéseit tartalmazza 1950–1955 között, ezen belül öt kisebb részdossziét foglal magába. Az első aldosszié a Zágonnal való levelezést (SzIA Lt., Apor G. Gyűjt., 20. d., 1. ald.), a második a Dám Incével való levelezést (SzIA Lt., Apor G. Gyűjt., 20. d., 2. ald.), a maradék három pedig az 1952-es évtől kezdve különböző személyekhez írt leveleit és azok válaszát foglalja magába egészen 1954-ig. A 21-es számú dosszié egy vékonyabb kötetét képezi a témára vonatkozó irategyüttesnek, és valószínűleg Dám Incétől kerülhetett bele, mivel kizárólag Dám Ince és Schwartz Elemér levélváltásait tartalmazza. A levelek nagy része a SzIA Lt., Apor G. gyűjt., 20. d., 2. ald.-ban is megtalálható. Zágón József hagyatékában a 29. dosszié második részdossziéja tartalmazza Zágón levelezését Schwartz Elemérről 1951–1962 között (SzIA Lt., Zágón J. Gyűjt., 29. d., 2. ald.), amelyben szintén megtalálhatóak a SzIA Lt., Apor G. Gyűjt., 20. d., 1. ald. levelezés egyes példányai, nagy előnye azonban, hogy a kettejük közti összes levélváltást magába foglalja 1962-ig bezárólag. A dossziék kisebb egységein belül az egyes lapok és oldalak nem kaptak számot (s.f.), ezért főképp a levél keltezése, a levél írója és a címzett személye alapján lehet orientálódni az egységeken belül.

¹¹ 1951. április 4., SzIA Lt., Apor Gábor gyűjtemény, 20. dosszié, 1. aldosszié, s.f.; 1951. május 16., SzIA Lt., Zágón József Gyűjtemény, 29. dosszié, 2. aldosszié, s.f. Zágón József (1909–1975) a második világháborút követő magyar emigráció egyik legjelentősebb egyházi alakja, 1950–1953 között a menekült magyarok apostoli vizitátora, mely kinevezését XII. Pius pápától kapta. NÉMETH LÁSZLÓ IMRE, *Zágón József* levelezése két magyar jezsuitával, avagy adalékok a milánói magyar közösség történetéhez, *Historicus Societatis Iesu*, Szilas László emlékkönyv (szerk. Molnár Antal–Szilágyi Csaba–Zombori István), Budapest 2007, 350–367, 350–351. Schwartz Elemér (1890–1962) 1949-es emigrálását megelőzően 1921-ben részt vett a *Foederatio Americana* nevű, korporációs rendszerben működő, katolikus egyetemi hallgatók szövetségének megalapításában. Kivándorlását követően Bel-

Az alapításra, amint arról már szó volt, az anyaországban történő állami korlátozások miatt volt szükség. Itthon ugyanis az egyre előretörő pártpolitika a katolikus egyház szervezetire is hamar rátette a kezét és igyekezett ellehetetleníteni azokat az intézményeket, amelyek nem voltak hajlandók őt szolgálni, illetve melyek a kommunizmus hitvallásával ellentétes elveket vallottak. E céllal hallgattatta el a vezetést az ÁEH útján 1951-re, a Szent István Társulattól a 20. század elejére kinövő Szent István Akadémiát, melynek eredményeként több akadémikus tag emigrált. A Bad Krontzingenben felmerült alapgondolat ebből eredően tehát az volt, hogy a külföldön élő Szent István Akadémikus grémiumának bevonásával létrehozzanak egy elvi szinten működő tudományos jellegű katolikus akadémiát a Szent István Akadémia mintájára.

Első lépésként az „*in idea*” működő szervezet részére egy sajtóorgánium bevonásával állandó működési felület biztosítására volt szükség. A már meglévő készletből olyan lapot igyekeztek az Akadémia fórumává választani, amely megfelelően képviselheti a szervezet érdekeit és egyúttal a Szent István Akadémiához fűződő viszonyát. Az ilyen jellegű elgondolásokat szem előtt tartva került szóba a Zágon által Innsbruckban és Rómában megjelentetett *Élet* című lap, illetve az akkor már Rómában működő *Katolikus Szemle*, mely kettőből végül utóbbi vált az Akadémia tényleges fórumává.¹²

Miután a működési felület biztosítva volt, elkezdődött a tagok megszervezése a külföldön élő akadémikusokból. Portugáliában élt és tevékenykedett Habsburg Ferenc József főherceg akadémikus költő, Bécsben élt és a Pázmáneum rektoraként működött Leopold Antal pápai prelátus. Akadémikus volt továbbá Brandenstein

giumban telepedett le, ott élt élete végéig. Brüsszeli éveit aktívan részt vett az akkor *Mindszenty Diákotthon* néven működő *Leuveni Collegium Hungaricum* irányításában P. Sigmund Rajmund mellett. Az *Academia Catholica Hungarica* 1951-es megalapításától fogva az Akadémia ügyeit is szívvügyeként kezelte, és mindent megtett annak érdekében, hogy a szervezet hosszú időn át eredményesen fennmaradjon. Életrajzát összefoglalja: BORBÁNDI GYULA, *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*, Budapest 1992, 225.

¹² Az *Élet* című lapot 1951-ig András Károly szerkesztette, de miután 1951-ben Amerikába költözött és a *Szabad Európa Rádió* New York-i szerkesztőségében kapott munkát, nem tudta tovább folytatni a lap szerkesztését. Ezután a lap csupán Zágon József kitaró munkájának köszönhette életben maradását. Zágon József levele Schwartz Elemérhez, Róma, 1957. július 6., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; 1951. november 6., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f. A *Katolikus Szemle* szintén nehéz időket élt. Juhász Vilmos 1951-es Amerikába történő távozása után a lap szerkesztő nélkül maradt egy rövid időre, míg nem Zágonnak sikerült az utódlásról gondoskodnia Tóth László személyében, aki ekkor a nápolyi egyetem lektoraként működött, előzőleg pedig a Római Magyar Akadémia titkáráként volt hivatalban, mellé pedig kezdetben Békés Gellért bencés szerzetest, a római Szent Anzelm Egyetem teológiatanárát állította társszerkesztőnek, aki 1959-ben végül átvette a lap főszerkesztését, mindezen felül változtatott a lap túlzott teológiai jellegén, helyt adott a tudománynak és művészetnek, s ezzel egy új irányvonalat jelölt ki a folyóiratnak. 1951. szeptember 13., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f. A *Katolikus Szemle* római működését összefoglalja: SOMORJAI ÁDÁM, *Magyar bencések Nyugaton (1931–1992)*, Collectanea Sancti Martini, A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője I (szerk. Dénesi Tamás–Dejesics Konrád OSB), Pannonhalma 2013, 325–353, 330.

Béla, a saarbrückeni egyetem filozófiatanára, a párizsi magyar lelkeszségen tevékenykedő Szalay Jeromos bencés szerzetes, történész, a kanadai Varga Ferenc szobrászművész, illetve az akadémia megalapításában aktív szerepet vállaló Dám Ince ferences szerzetes, történész, aki Rómában tevékenykedett, valamint a „Bad Krontzingen-i alapgondolat” kidolgozójának is nevezhető Schwartz Elemér. Nagy részük örömmel vállalta az alapító tagságra való felkérést, magasabb tisztségre azonban már nem szívesen vállalkoztak.¹³

A Magyar Katolikus és Tudományos Akadémia szervezeti felépítésében és apparátusában a Szent István Akadémiát követte. A különböző tudományok osztályok szerint különültek el. Összesen három osztály működött. A Káldi György Társaság, amely a különféle tudományokkal foglalkozó akadémikusokat és osztályos tagokat gyűjtötte össze. A Zrínyi Miklós Irodalmi Kör az irodalomtörténészek, költők, szépirodók, műfordítók, hírlapírók, szerkesztők és kritikusok gyűjtőhelye volt. A harmadik osztály, az Eszterházy Miklós Társulat pedig a festőket, szobrászokat, iparművészeket, énekeseket, zeneművészeket, előadókat és műkritikusokat fogta egybe.¹⁴

Az akadémia tagjai az alapító tagok mellett olyan rendes, rendkívüli, pártfogó és tiszteletbeli tagok lehettek, akiknek a szakmai tevékenysége és erkölcsi élete a „katolikus egyház alapelveivel és a magyar nemzeti gondolattal összhangban áll”.¹⁵ Azok a személyek, akik például elváltak és ezzel szentségtörésben éltek, már nem jöhettek számításba. Ezen kitétel miatt nem jöhetett számításba többek között a Franciaországban működő Lajti István sem, aki elvált asszonyt vett feleségül, továbbá rendetlen házassága és életvitele miatt nem kerülhetett be a szintén Franciaországban élő Pallaghy Thewrewk Attila jogtörténész sem. Kevésbé megfelelő módon Beznák Aladár a birminghami egyetem fiziológia tanára pedig azért nem kaphatott meghívást, mert szabadgondolkodó volt.¹⁶

Az Akadémia élén a fővédnök és a védnök állt. A védnök a Szentszék által kinevezett legfőbb emigrációs magyar egyházi hatóság (t.i. Zágon), melyet hivatalának betöltése útján a Szentszék ad. Vezetői az elnök, a kancellár és a főtitkár. Tekintettel arra, hogy az elnökség tagjai földrajzilag különböző helyeken élhetnek, évente legalább egyszer írásos eszmecserét kell folytatniuk, melyben megtárgyalják az akadé-

¹³ A külföldön élő akadémikusok meghívásának gondolata: 1952. január 31., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; 1952. április 26., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f. Az akadémikusok életrajzát összefoglalja: NAGY CSABA, *A magyar emigráns irodalom lexikona*, Budapest 2000, 132. 177. 346. 618.

¹⁴ *A Magyar Tudományos és Művészeti Akadémia alkotmánya*, Róma 1951, SzIA Lt., Apor-gyűjt., 20. dosszié. Vö. KOMJÁTHY-SCHWARTZ ELEMÉR, *A Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia*, Katolikus Szemle (= KSz) 5 (1953) 3. sz., 4–7.

¹⁵ *A Magyar Tudományos és Művészeti Akadémia alkotmánya*, i.m.

¹⁶ Gácsér Imre levele Schwartz Elemérhez, 1952. március 31., SzIA Lt., Apor-gyűjt., 20/3, s.f.; Henkey Hónig Károly levele Schwartz Elemérhez, 1951. október 1., SzIA Lt., Apor-gyűjt., 20/3, s.f.; Schwartz Elemér levele Henkey Hónig Károlyhoz, 1952. október 4., SzIA Lt., Apor-gyűjt., 20/3, s.f.

mia aktuális ügyeit, az esetleges új irányelveket pedig a védnök hozzájárulásával a tagok tudomására hozzák.¹⁷

Az apparátuson belül az egyedüli probléma a fővédnök személye körül jelent meg. A Szent István Akadémia védnöke a mindenkori esztergomi érsek volt. A tiszteleti és rendes tagok által megválasztott új tagok felvételét szintén a hercegprímás hagyta jóvá. Az aktuális hazai viszonyok között azonban Mindszenty József bíboros nem láthatta el az Akadémia fővédnöki feladatait. Ebből adódóan az bizonyult járható útnak, ha egy szentszéki kongregáció vezetőjét, egy a magyar primással egyenrangú kuriális bíborost kérnek fel a fővédnökségre.¹⁸ A Magyar Katolikus és Tudományos Akadémia fővédnöki tisztségére Giuseppe Pizzardo kardinális bizonyult alkalmasnak, aki 1939-től mint a Szemináriumok és Egyetemek Kongregációjának bíboros prefektusa működött. Ennek érdekében Zágon Carlo Confalonieri, a Szemináriumok és Egyetemek Kongregációjának titkára útján vette fel a kapcsolatot Pizzardóval. Kezdetben úgy tűnt, hogy Pizzardo bíboros érdemben elfogadja a felkérést. A későbbiek során azonban, amikor sor kerülhetett volna az aláírásra, a bíboros az aláírás helyett egy dekrétumot nyújtott át Zágonnak, melyben Confalonieri érsekkel közösen fejezte ki méltatását a vállalkozás felé. Arra hivatkozott, hivatalból csak a *Gregoriana* nagykancellársága tisztségét vállalhatja.¹⁹ Miután egyértelművé vált, hogy Pizzardo elhatárolódott a fővédnöki pozíciótól, Zágon Theodor Innitzer kardinális, bécsi érseket kérte fel a tisztség betöltésére, aki ezt 1954-ben készségesen el is vállalta. Hivatalát az Akadémia apparátusában 1955-ben bekövetkezett halálát követően érseki székét öröklő utóda, Franz König bíboros vitte tovább.²⁰

3. MEGJELENÉS A NYILVÁNOSSÁG ELŐTT, ELSŐ SZEREPLÉSEK. AZ AKADEÉMIA HIVATALOS ÉVKÖNYVÉNEK MEGJELENÉSE

A kezdeti nehézségeket leküzdve a Katolikus Akadémia 1953-ban a Katolikus Szemle hasábjain mutatkozott be először. A negyedévenként megjelenő folyóirat –

¹⁷ *A Magyar Tudományos és Művészeti Akadémia alkotmánya*, i.m.

¹⁸ A Vatikánnal való kapcsolat megteremtésére: Zágon József levélváltása Schwartz Elemérrel, Róma–Leuven, 1952. február 5–22., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; 1952. május 8–20., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; Schwartz Elemér levele Brandenstein Bélához, 1952. március 7., SzIA Lt., Apor-gyűjt., 20/3, s.f.

¹⁹ Pizzardo felkérésének körülményeire: 1953. június 23., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; 1953. november 31., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; 1954. március 15., SzIA Lt., Zágon-gyűjt. 29/2, s.f.; 1954. március 31., SzIA Lt., Apor-gyűjt., 20/2, s.f.; 1954. április 10., SzIA Lt., Apor-gyűjt., 20/2, s.f.; 1954. május 10., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f. Pizzardo és Confalonieri által kiállított dekrétum olasz nyelvű szövege olvasható az Akadémia 1958-ban megjelent évkönyvében: *Scientiis Artibusque* (Collectanea Academiae Catholicae Hungaricae 1), Roma 1958, 6–7 (az évkönyv egy példánya az Országos Széchényi Könyvtár raktárában megtalálható).

²⁰ Theodor Innitzer és Franz König bíborosok felkérésére: 1954. június 13., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; 1955. október 15., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; 1959. június 13., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.; 1960. június 10., SzIA Lt., Zágon-gyűjt., 29/2, s.f.

az említett év – harmadik számában jelentette meg Komjáthi-Schwartz Elemér közel négy oldal terjedelmű cikkét „*A Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia*” címmel.²¹

A második megnyilvánulásra az 1954-es évben, a XII. Pius pápa által meghirdetett Mária év alkalmával megrendezett Mariológiai Kongresszus keretében került sor.²² A Kongresszust követően megindult a *Bibliotheca Academiae Catholicae Hungaricae*, az Akadémia kiadványsorozata, mely a már korábban megjelent teológiai jellegű kiadványok újabb kiadásait tartalmazta. Így például az 1955-ben megjelent Békés-Dallos féle *Szentírás* második kiadása is az Akadémia égisze alatt látott napvilágot.²³

Az Akadémia legfőbb feladatának az évenként megjelentetett Évkönyv kiadását tekintette. Hosszú távon azonban ez a terv kudarcba fulladt, mert az első és egyetlen Évkönyv 1958-ban jelent meg, számtalan nehézség leküzdése után, melyeknek fő okozóiként a papi emigrációt ért anyagi károk jelölhetők meg. Ilyen anyagi kárt jelentett például, amikor a magyar kommunista kormány 1955-ben lefoglalt 18 000 kötetet az előzőleg Rómában megjelent 40 000 *Hozsanna* és *Szentírás* közül, mely a papi emigrációra nézve 22 000 dollár adósságot jelentett.²⁴ Zágón Czapik Gyula egri érsektől kért segítséget az ügyben, aki mint írja „igen szépen segít, de a másik fél [*t.i. a kommunista hatalom*] teljesen megbízhatatlan. Amit ma megígér, azt holnap megszegi. Nem lehet semmi konkrét tervet csinálni, semmire sem lehet számítani, ami idegekre megy.”²⁵

1956 nyarán úgy tűnt, az anyagi kérdés megoldódik, s az évkönyv hamarosan megjelenhet. Június 25-én írt levelében Zágón a következőkről tájékoztat:

„Örömmel közlöm Méltóságoddal, hogy Polláknak²⁶ a 300.000.- lírát – cca 500 dollárt a napokban kifizettem, úgyhogy az anyagi kérdés rendben van. Balázs²⁷

²¹ KOMJÁTHY-SCHWARTZ ELEMÉR, *A Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia*, KSz 5 (1953) 3., 4–7.

²² DÁM INCE, *Boldogasszony éve*, KSz 6 (1954) 2., 76; DÁM INCE, *A Nemzetközi Mária-Kongresszus*, KSz 6 (1954) 4., 165–166.

²³ A *Bibliotheca Academiae Catholicae Hungaricae* kiadványain belül egy sorozat indult el *Sectio Philosophico-Theologica* névvel. A sorozaton belül megjelent kiadványok időrendben a következők: SZABÓ TITUSZ, *De SS. Trinitate in creaturis refulgente doctrina S. Bonaventurae*, Róma 1955; BÉKÉS GELLÉRT-DALOS PATRIK, *Újszövetségi Szentírás*, Róma 1955; MARKOVICS RÓBERT, *Grundsätzliche Vorfragen einer methodischen Thomasdeutung*, Herder 1956; JÁKI SZANISZLÓ, *Les Tendances Nouvelles de l'Ecclésiologie*, Roma 1957. A sorozat megindulásáról tájékoztat: Dám Ince Schwartz Elemérhez, Róma, 1954. december 12., SzIA Lt., Apor-gyűjt., 20/2, s.f.

²⁴ 1955. november 15., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.

²⁵ Zágón József Schwartz Elemérhez, Róma, 1956. március 26., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.

²⁶ Pollák, a *Verlag Herder* cég római leányvállalatának munkatársa volt. Teljes nevét nem sikerült feloldanom, mert a levelek csak vezetéknevén említik.

²⁷ Fűz Balázs, ciszterci szerzetes, a Zágón által 1967-ben alapított római magyar ház, a Szent István Ház egyik fenntartója, a római Szent István Alapítvány tagja a későbbiekben. Lásd Északi Magyar Archivum: http://ungerska.se/index.php?option=com_content&view=article&id=263:szent-istvan-alapitvany&catid=101&Itemid=130 (2016. október 9.).

most [*Dám*] Ince urat fogja kérni, hogy a szellemi részt intézze el s akkor minden rendben van. Az anyagi kérdés megoldása Ince úr révén sikerült, aki nagyobb mennyiségű intentiot tudott rendelkezésre bocsátani s ennek egy részéről az Akadémia javára lemondtam, úgyhogy ez a kérdés is megoldódott. Azt hiszem, hogy a jövőben is mód lesz hasonló megoldásra”.²⁸

A dolgok előrehaladtával azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy közel sincs az *Évkönyv* ügye egyenes vágányon. Ahogy arra már fentebb utaltam, a kiadással a Herder céget bízták meg. Zágón, a kapcsolatot a kiadóval annak egyik munkatársán, Pollákon keresztül tartotta. Mint kiderült ez a bizonyos Pollák, irdatlan mennyiségű pénzeket vett fel Zágontól az évkönyvre, amelynek csak töredékét – a Zágontól kapott 870 000 lírából, mindössze 200 000 lírát – továbbította a kiadónak. Miután a dolog kiderült, Pollákot elbocsátották a nyomdavállalattól.²⁹

A nehézségeket leküzdve 1958 nyarára tudott megjelenni a közel 250 oldal terjedelmű *Évkönyv*, benne a *Congregatio de Seminaris et Studiorum Universitatibus*, Pizzardo és Confalonieri által megfogalmazott méltató szavaival, az Akadémia tagjainak névsorával és egyes tagok különböző nyelveken írt tudományos publikációival.³⁰

4. KÜLÖN ÚTON JÁRVA: A KÁLDI GYÖRGY TÁRSASÁG „KIVÁLÁSA”

Miközben a hivatalos *Évkönyv* körüli kálváriák zajlottak, az Akadémia berkein belül is akadtak problémák. 1956-ban az Akadémia irodalomtudománnyal foglalkozó osztályának, a Káldi György Társaságnak egy önálló évkönyve jelent meg *Civitas Dei* címmel Zágónék tudta nélkül, mely ráadásul időben a hivatalos évkönyvet is megelőzte, konfliktust okozva ezzel a tagok között. A kezdeményezés háttérében a Társaság két titkára, Mihályi Gilbert az Egyesült Államokban tevékenykedő premontréi szerzetes és a grazi egyetem kalsszika-filológia tanára, Ivánka Endre állt.

Ez önmagában még nem jelentett volna gondot, a probléma akkor kezdődött, amikor a *Katolikus Szemle* közölte Fáj Attila cikkét a Katolikus Akadémia és a Káldi György Társaság felhívásáról. Ez meglehetősen nagy visszhangot keltett a vezetők körében, annál is inkább, mivel Mihályiéék akciója ismét Schwartz és Zágón megkerülésével történt, mindemellett pedig egy olyan személy intézte a felhívást a *Katolikus Szemle* olvasóihoz, aki ekkor nem is volt az Akadémia tagja. Ki volt Fáj Attila? Fáj Attila irodalomtörténész neve a tudományos életben egyáltalán nem elhanyagolható. Ekkor még fiatalon, az 1956-os emigrációs hullámmal érke-

²⁸ Zágón József Schwartz Elemérhez, Róma, 1956. június 25., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.

²⁹ Zágón József Schwartz Elemérhez, Róma, 1958. február 7., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.

³⁰ *Scientis Artibusque* megjelenésére: 1958. július 24., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f. A névsorra és a publikációkra: *Scientiis Artibusque*, i.m.

zett Olaszországba, ahol 1957 óta a genovai egyetem logika, tudományelmélet és összehasonlító irodalomtudomány tanáraként tevékenykedett. Hazatérése után a '90-es években a Magyar Tudományos Akadémia megválasztotta külső tagjának.³¹ A konfliktus elsimítása végett Zágón úgy döntött, Fáj Attilát beválasztja az Akadémia rendkívüli tagjai közé, sőt, Ivánka Endrével megegyezve hamarosan egy főtítkári rangot is szánt neki.³² A kinevezésre azonban nem kerülhetett sor. Erről Zágón levele a következőképpen tanúskodik: „Sajnálattal kell közölnöm, hogy Fáj Attilával bajok vannak. Úgy látszik, hogy elveszíti lektori tisztét, s el kell hagynia Olaszországot. A megmentése iránt tett lépések nem vezettek eredményre. Nem ismerem az igazi hátteret, a rendőrség ilyenbe nem enged betekintést. Utólag örülök, hogy nem bíztuk meg a főtítkári teendők ellátásával! Szíveskedjék a hírt egyenlőre bizalmasan kezelni!”³³ Hogy mi lett Fáj Attila sorsa, és miért akarták elűzni Olaszországból, a levelezésből nem derül ki, de feltehetően végül nem kellett elhagynia választott országát, mivel onnan csak a '90-es évek második felében tért haza, ahogy erre már fentebb is utaltam. Előfordulhat egyébként, hogy Fáj a kommunista hatalom áldozata lett, immáron másodszer életében. Szörényi László emlékbeszéde világít rá Fáj életének egy nagyon fontos momentumára. Azt írja, hogy Fáj már olaszországi emigrációja előtt belső emigránsnak tartotta magát, hiszen professzorát, Kornis Gyulát a „hivatalos kommunista ideológia nevében” 1951-ben kitelepítették, őt pedig fiatalon elbocsátották tanársegédi állásából, majd hadifogságba került, ahol kitűnően megtanult oroszul, mely alapján a későbbiekben szakfordítóként dolgozott. Aztán teljesen mellőzött lett. Nevét 1956 után akkor sem voltak hajlandók leírni, amikor az általa fordított és kommentárokkal ellátott orosz műkritikusról, Sztaszovról írtak.³⁴

5. A „HÍRSZERZŐ TUDÓS” BEÉPÜLÉSE

Zágón utóbb idézett levelének van még egy nagyon érdekes közlése: „Postára adtam egy művet, mely az Akadémia nevében hagyta el a sajtót. Szerzője Bánfi Florio. Csak a téma miatt kellett elfogadnom, sok intervenció után. Nem került pénzünkbe. A füzetre a Germanikummal megindítandó tárgyalások miatt is szükség volt. Meg akarjuk szerezni a S. Stefano Rotondot nemzeti templomnak”³⁵

³¹ Fáj Attilára lásd BORBÁNDI GYULA, *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*, Budapest 1992, 110. Munkásságát összefoglalja: SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, *Fáj Attila búcsúztatása* (2014. június 7.), <http://mta.hu> (2016. október 9.)

³² 1961. február 8., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.; 1961. május 1., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.; Ivánka Endre levele Zágón Józsefhez, 1961. április 15., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.

³³ Zágón levele Schwartz Elemérhez, Róma, 1962. január 10., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.

³⁴ SZÖRÉNYI, *Fáj Attila búcsúztatása*, i.h.

³⁵ Zágón levele Schwartz Elemérhez, Róma, 1962. január 10., SzIA Lt., Zágón-gyűjt., 29/2, s.f.

Ki volt Bánfi Florio? Eredeti nevén Barabás Holik László, és 1947 és 1950 között a Római Magyar Akadémia titkára volt, emellett pályája során (eleinte) 'Ligeti Béla' ügynök néven hírszerzői tevékenységet folytatott. Holik Barabás ügynöki pályafutásának jelentőségére elsőként FEJÉRDY ANDRÁS figyelte fel, valódi nevét azonban CSORBA LÁSZLÓ adta meg.³⁶ Barabás Holik László 1899-ben Nyíregyházán született. Bátyja révén – aki egri egyházmegyés pap volt – erős vallási nevelésben részesült. Egy rövid időre a ciszterci rendbe is belépett, ahol felvette az általa később is használt Flóris nevet. Egyetemi tanulmányait a budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem latin, történelem és magyar szakán végezte és az Eötvös Collegiumnak is tagja volt. Állítása szerint Schwartz Elemérrel ő szervezte meg az Emericana Diákszövetséget. Kiemelendő azonban, hogy az 1921-ben létrejött szervezet tagjainak neve között csak egy évvel később, 1922-ben tűnik fel, mint a szervezet *Emericana* című lapjának egyik szerkesztője. Önletrajzában leírja, hogy tehetsége és sikerei miatt olyan erős szakmai irigység áldozata lett, hogy még könyvlopással is megvádolták. Könyvlopási ügye nagy valószínűséggel igaz volt. Ezt bizonyítja egy pesti antikvárius beszámolója, mely szerint Barabás Holik 1924-ben állított be hozzá egy megvételre kínált 1488-as Thuróczy ősnymtatvánnyal, a *Chronica Hungarorum* egyik kiadásával. Hamar kiderült azonban, hogy a Holiktól vásárolt könyv lopott volt, minthogy az is, hogy egy másik antikvárius kolléga is vásárolt ősnymtatványokat a szóban forgó „könyvárustól”. Fény derült továbbá arra is, hogy az ősnymtatványok a Magyar Tudományos Akadémia ősnymtatványtárából lettek eltulajdonítva. A rendőrségi házkutatás során az is hamar nyilvánvalóvá vált, hogy körülbelül még 60 könyvet lopott el, nemcsak az Akadémiáról, hanem az Egyetemi Könyvtárból és a Nemzeti Múzeum könyvtárából, a későbbi Országos Széchényi Könyvtárból is. A tettenérést követően Holik könyörgő levelet írt a Magyar Tudományos Akadémia akkori főkönyvtárosának, Szily Kálmánnak, hogy ne tegyen feljelentést ellene és egyúttal elismerte tettét. A botrány kirobbanása után, s valószínűleg a büntudattól vezérelve 1924. március 10-én Holik a Gellért-fürdő egyik kabinjában öngyilkosságot kísérelt meg.³⁷ Végül az történt – nagy valószínűséggel Holik lelki állapotára való tekintettel és bátyja közbenjárásának köszönhetően –, hogy a bíróság ejtette az ügyet, Holik pedig kivándorolt Olaszországba. Megpróbált teljesen új életet kezdeni, nevét az olaszos „Banfi”-ra változtatta. Perugiában megismerkedett egy jó családból származó olasz hölgygel, akit hamarosan feleségül is vett. Bekerült számos tudós társaságba, tudományos műveket írt, felesége segítségével még Benito Mussolinivel is megpróbált kapcsolatba kerülni azzal az indokkal,

³⁶ Bánfi Florio ügynöki tevékenységét ismerteti: FEJÉRDY ANDRÁS, „Hontalanok”, *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei*, TSz 51 (2009) 1., 59–89, 62–63; újabban pedig CSORBA LÁSZLÓ, *A római magyar követ jelenti... A magyar–olasz kapcsolatok története 1945–1956*, MTA disszertáció, Budapest 2010, 199–226.

³⁷ Egy korabeli napilap tájékoztatása szerint Dr. Holik Flóris a Gellért-fürdő egyik kabinjában felvágta az ereit és megpróbált véget vetni életének, *8 Órai Ujság* 10 (1924. március 18.) 65. 6.

hogy szeretné, ha a „*Duce*” támogatná tudományos munkáját az olasz fasizmusról. Ez irányú próbálkozása azonban kudarcot vallott.³⁸

A Római Magyar Akadémián különböző hivatali beosztásban 1946-tól dolgozott 1949/1950-ig. 1950-tól a magyar hírszerzés munkáját segítette. Kettős személyisége, és kiszámíthatatlansága miatt azonban hamarosan kegyvesztett lett, így ügynöki karrierje egy rövid időre megszakadt. Ám a kommunista hatalom rádöbbenve kiváló kvalitásaira a hírszerzésben, és szerteágazó kapcsolataira a vatikáni vonalon, és legfőképpen attól tartva, hogy állása elvesztése után a – Római Magyar Akadémia épületének második emeletén működő – Pápai Magyar Intézet vezetői saját hasznukra használnák fel, 1953-ban reaktíválta. Feladata az volt, hogy a lehető legtöbb információt gyűjtse össze a Vatikán magyar ügyekkel foglalkozó szervének működéséről, kulcsfiguráiról és azok munkájáról. A kommunisták azonban nem voltak tudatában egy nagyon fontos részletnek Bánfival kapcsolatban, és csak később derült ki számukra, hogy az említett személy még az 50-es években összetűzésbe került a Pápai Magyar Intézet vezetőjével, Péterffy Gedeonnal és az intézmény egyéb egyházi tagjaival. Tehát lényegében félelmük alaptalan volt. A konfrontáció odáig fajult, hogy Péterffyték elérték, hogy XII. Pius pápa 1949-es rendelkezése – mely a kommunista kormánnyal együttműködő személyek kiközösítésére irányult – rá is érvényes legyen.

Hírszerző munkáját remekül végezve került közeli kapcsolatba Domenico Tardini³⁹ bíboros államtitkárral. Felnézve Barabás Holik tudományos munkásságára, a bíboros több feladattal is megbízta. A II. Vatikáni Zsinat előkészületeivel kapcsolatban egy nagyobb lélegzetvételi feladatot is szánt neki, ehhez azonban az kellett, hogy Holik Barabás bűnbocsánatot nyerjen és az egyháziak újra a bizalmukba fogadják. Ennek elérése érdekében azt tanácsolták, hogy írjon egy katolikus erkölcsöknek megfelelő egyházi témájú tudományos munkát. Bánfi Florio elfogadta a megbízást.⁴⁰ A kötet kiadását pedig, ahogy az idézett sorok mutatják, Zágón vállalta. Érezhető azonban soraiban, hogy nem szívesen vállalta az együttműködést Bánfival és fenntartásokkal kezelte a szerzőt. A kötet témája azonban jól jött Zágonnak, mivel ekkoriban csúcsosodtak ki törekvései egy római magyar ház megépítésére, melyet, hogy Mindszenty törekvéseit tovább vigyék, a *Santo Stefano Rotondo* – Mindszenty címtemploma – melletti kolostorépületben akartak elhelyezni. Bánfi 1961-ben írt tanulmánya, talán nem véletlenül, a *Santo Stefano Rotondo* magyar vonatkozásaival foglalkozik. Könyvében a templomban eltemetett Lászlai János kanonok sírfeliratáról ír, mely így hangzik: „*Roma est patria omnium fuitque*”, azaz „Mindannyiunk örök hazája Róma”⁴¹ 1961-ben Zágón tehát „külső intervenciók hatására” szerződést kötött vele a kötet kiadásáról, amely így a Magyar Katolikus Akadémia neve alatt

³⁸ CSORBA, *A római magyar követ jelenti*, 205–213.

³⁹ Domenico Tardini bíboros államtitkár (1958–1961): *Enciclopedia Treccani*, <http://www.treccani.it/enciclopedia/domenico-tardini> (2016. szeptember 30.).

⁴⁰ CSORBA, *A római magyar követ jelenti*, 213–221.

⁴¹ NÉMETH LÁSZLÓ, *Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo (1949–1975)*, Magyar Sion (ú.f.) 43 (2007) 1, 64–98, 74.

jelenthetett meg a sírfelirat latin címével.⁴² Bánfi megbízatása a papi emigráció bizalmának visszaszerzése érdekében így sikeresnek mondható, melyhez Zágón aktuális törekvése adott alapot. Sikerének csillaga nem is áldozott le egyhamar, olyannyira megnyerte az egyháziak bizalmát, hogy három évvel a kötet megjelenése után is felbukkant körükben. Így például 1964 nyarán, amikor a „*Centro Internazionale per il rinnovamento di Santo Stefano*” nevű szervezet nemzetközi konferenciát tartott az említett templomról, amelyen Bánfi „*L’organismo di S. Stefano Rotondo*” címen tartott előadást.⁴³

Hogy mit szólt mindehhez Schwartz Elemér, azt talán sosem fogjuk megtudni. Az biztos, hogy személye nem volt ismeretlen számára. Bánfi ugyanis – ahogy arról már szó volt – tagja volt az általa vezetett *Foederatio Americanának*. A sors furcsa játéka lett volna, ha kapcsolatuk újból kiújul. Erre azonban már nem kerülhetett sor, mert az Akadémiát igen aktívan szervező, mindig buzgó egyetemi tanár eltávozott az élők sorából.

* * *

Schwartz Elemér halálával a Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia történetének is vége szakadt. A szervezet az 1962-es évet követően nem fejtett ki tevékenységet, kiadványai a későbbiekben nem jelentek meg. Megszűnésének hátterében nagy valószínűséggel az összetartó erő megszűnése állt, melyet Schwartz Elemér testesített meg Zágón prelátussal.

FEHÉR LILLA

⁴² CSORBA, *A római magyar követ jelenti*, 220–221.

⁴³ NÉMETH, *Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo*, 74.

RÖVIDÍTÉSEK

AA.EE.SS	Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
AAS	Acta Apostolicae Sedis
ASV	Archivio Segreto Vaticano
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
BDHIR	Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom
BIHB	Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome
CAV	Collectanea Archivi Vaticani
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae (I/1–15 és II/1–6, Bp–Róma 2004–)
ESz	Egyháztörténeti Szemle
HC	<i>Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum</i> , S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–IX, ed. GUILIELMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL–PATRICIUS GAUCHAT–LUDOVICUS SCHMITZ–KALLENBERG–REMIGIUS RITZLER–PIRMINUS SEFRIN, Monasterii–Patavii 1913–2002,
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
LK	Levélári Közlemények
LSz	Levélári Szemle
MEV	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok
MNL-OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
DF	Diplomatikai Fényképtár
DL	Diplomatikai Levéltár
MHI	Monumenta Hungariae Italica (Olaszországi Magyar Oklevéltár)
MREV	Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis (<i>Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára I–IV</i> , Budapestini 1896–1907)
MVH	Monumenta Vaticana Hungariae (<i>Monumenta Vaticana Hungariae Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni Magyar Okirattár, I/1–6. II/1–3</i> , Budapestini 1881–1909 [repr. 2000]).
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
QFIAB	Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken
S.RR.SS.	Archivio Stor. della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segr. di Stato
ST	Studi e Testi
THEINER, <i>Vét. mon. Hung.</i>	AUGUSTINUS THEINER (ed.), <i>Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia I–II</i> , Romae–Parisiis–Vindobonae 1859–1860.
THEINER, <i>Vét. mon. Slav.</i>	AUGUSTINUS THEINER, (ed.), <i>Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, I–II</i> , Roma 1863–1875.
TSz	Történelmi Szemle
ZsO	<i>Zsigmond-kori oklevéltár I–XII</i> , szerk. MÁLYUSZ E.–BORSA I.–C. TÓTH N.–NEUMANN T.–LAKATOS B.–Mikó G. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. II: Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52, 55), Budapest 1951–2017.

SZERZŐK

Dr. MALÉTH ÁGNES, Ph.D., tudományos munkatárs (SzTE)

Dr.habil. FEDELES TAMÁS, Ph.D., tudományos főmunkatárs (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport), egyetemi docens (PTE)

Dr. SZOVÁK KORNÉL, C.Sc., D.Sc., akadémiai kutatócsoport-vezető (MTA-ELTE-PPKE Ókortörténeti Kutatócsoport), egyetemi docens (PPKE)

Dr. NEMES GÁBOR, Ph.D., tudományos munkatárs (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport), főlevéltáros (Győri Egyházmegyei Levéltár)

Dr. LAKATOS BÁLINT, Ph.D., tudományos munkatárs (MTA-HIM-SzTE-MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport)

KANÁSZ VIKTOR, tudományos segédmunkatárs (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport)

Dr. KRUPPA TAMÁS, Ph.D., tudományos főmunkatárs (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport), egyetemi docens (SzTE)

KISVARGA GÁBOR, történész (Mátyás-templom)

Dr. MIHALIK BÉLA VILMOS, Ph.D., tudományos munkatárs (MTA BTK TTI)

Dr.habil. TUSOR PÉTER, Ph.D., D.Sc., tud. tanácsadó, akadémiai kutatócsoport-vezető (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport), egyetemi docens (PPKE)

Rev. Dr. TÓTH TAMÁS, Ph.D., rektor (Pápai Magyar Intézet)

Dr. TÓTH KRISZTINA, Ph.D., tudományos munkatárs (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport)

Rev. Dr. GÁRDONYI MÁTÉ, Ph.D., főiskolai tanár (Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola)

Rev. Dr. VÉGHSEŐ TAMÁS, Ph.D., főiskolai tanár (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola)

FEHÉR LILLA, MA-hallgató (PPKE)

PALOTAI ÁGNES, tudományos segédmunkatárs (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport)

INDEX

- Abauj-Torna* 108.
Abaujvár (Vivar) 36. 51. 75.
Abdera (Abdera, GR) 321. 323.
Aboedt, Adamus 298.
Acsády Ádám 331.
Ádám György 398.
Adamár fia Kelemen 124.
Adoart, Nicolaus 134.
Adria 63.
Afrika 362.
Agatich János 281.
Agnen. (Agn, Agnus) 332.
Ágost, II. (Wettin) 239.
Aguirre, José Saens de 231.
Aix (FR) 247.
Ajfalucska (Hačava, SK) 380.
Albánia (Albania) 210. 225. 314.
Albert, erdélyi egyházmegyeés pap 102.
Albi (FR) 81.
Albiartz, Petrus de (Dalbiarcz, Petrus) 72.
Albrizi(o), Mario 219.
Aldana, Bernardo de 176.
Áldásy Antal 111. 112.
Aldobrandini, Pietro 277. 278. 314.
Aldobrandinik 270. 314.
Alemannia (Alamannia) 44. 53.
Alessandri, Antonio 167.
Alessandria (IT) 315.
Alfonz, I. (Alfonso Henriques) 154.
Alfonz, II. (Aragóniai) 167.
Aligierii, Michael de 91.
Almás Bálint 120.
Almásy Pál (Almassi, Paulus) 287. 289.
Almissai András (Andrea Stipanchich d'Almissa) OSB 207. 208.
Alsó-Ausztria 174.
Alsó-Pannónia (Pannonia Inferior) 208.
Alszei Balázs 98.
Althann Mihály Frigyes (Althann, Michael Friedrich von) 330.
Althann Mihály Károly (Althann, Michael Karl von) 322. 330.
Altieri, Paluzzo 234.
Aluarotis, Alvarottus de (Alvarotis, Alvarottus de) 134. 136.
Alvernia, Petrus de 36.
Alvinc (Vinsu de Jos, RO) 173. 176.
Amboldus magister 65.
Amerika 362.
Amerikai Egyesült Államok (USA) 380. 396. 399. 403.
Ammanati, Tommaso 46.
András Károly 399.
András, Demeter fia 23.
András, erdélyi püspök 27.
András, pécsi olvasókanonok 23.
András, váradi Miklós fia 20. 22.
Andrássy Antal 331.
Andros (GR) 314.
Anemurien. (Anemurium, TR) 334.
Angers (FR) 166.
Anglia (Britania, England) 31. 143. 144. 145. 148. 149. 150. 151. 153. 155. 156. 161. 163. 170. 347. 362.
Anglona (IT) 315.
Anjouk 11. 37. 152. 154.
Anna, Pair János felesége 119.
Annuario 149. 153.
Antalfi János 333.
Antitus, Leonardus 119.
Aosta (IT) 315.
Apor Gábor 397. 398.
Aquino, Antonius 315.
Aquitánia (Aquitaine, Aquitania, FR) 26.

- Aragónia (Aragonia)* 144. 148. 149. 150. 151. 153. 155.
 Aragóniai Beatrix 169.
 Aragóniai Ferdinánd 167.
Aranybida (Aranybídka, Zlatá Idka, SK) 108.
Arbe (Arben., Rab, HR) 283. 322. 327.
Arenula (Roma, IT) 125.
 Argenti, Giovanni (Argenta) S.J. 187. 188. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200.
 Arnoldi, Nicolaus 80.
 Áron Péter Pál (Aron, Petru Pavel) OSBM 331.
 Árpád 111.
 Artner Edgár 91.
 Asburgo lásd Habsburgok
 Asem remete 120.
Asti (Ast, IT) 315.
Auch (FR) 80.
Augsburg (DE) 37.
 Aurach, Corradus Vall De 178.
Aure (FR) 80.
Aurelianen. lásd Orléans
Ausztrália (Australia) 362. 396.
Ausztria (Austria) 145. 150. 156. 160. 183. 210. 285. 286. 289. 290. 296. 300. 310. 314. 327. 331. 343. 354. 355. 356. 396.
Avignon (Aviniona, FR) 9. 10. 15. 19. 20. 24. 25. 28. 30. 34. 35. 45. 46. 47. 51. 53. 54. 56. 57. 60. 61. 62. 63. 64. 71. 72. 79. 80. 86. 87. 93. 110. 139. 140. 143. 150. 251.
 Axuvaro, Gregorius, de Bavda 56.
Ázsia (Asia) 362.
- B(u)oncarpi Jakab OFMObs. 205. 206. 211. 264. 282.
 Babót 110.
Bács (Bach, Bač, RS) 24. 26. 57. 90. 95. 308. 309.
 Bacsinszky András 332.
Bad Krotzingen (DE) 398. 399. 400.
 Bader Lénárd felesége 119.
Bajorország (Bavaria, Bavaria, Bajor Hercegség, Bayern, DE) 145. 150. 357.
 Bajtay József Antal 333.
 Bajzáth József 331.
- Bak Gáspár 99.
 Bakich Péter (Bakić, Petar) 333. 334.
 Bakócz Tamás 117. 167. 169.
 Balásfy Tamás (Balasffy, Thoma) 264. 280. 289.
 Balázs fia Gergely, pápóci prépost 127.
 Balázs Mihály 187.
 Balics Lajos 111.
Balkán (Balkan) 36. 149. 153. 202. 213.
 Balogh Miklós 280.
 Balue, Jean 157. 166.
Bamberg (DE) 21.
Bamberg-St. Gangolf (DE) 165.
 Bánfi Florio (Barabás Holik László, Ligeti Béla) 404. 405. 406. 407.
 Barabás Sámuel 175.
 Barbarigo, Agostino 165.
 Barber Lukács 98.
 Barberinik 265.
 Bárdos Remig OSB 363. 373.
Bari (Baren., IT) 330.
 Barilli, Antonius 284.
 Barkóczy Ferenc 261. 323. 329.
Barletta (IT) 355.
 Barnabeisz János Félix 322.
 Barohonia (Borbonia, Batthonia) 145.
Bars (Bors) 60. 87.
 Bársony György, lovasberényi (Barsony, Gergorius, De Louas Berény) 279. 283. 294. 297.
 Bársony János (Barsony, Ioannes) 294.
 Barta Gábor 176. 177. 180.
 Bartko kocsis 58.
 Basta, Giorgio 188. 189. 193. 197.
 Bastardi, Johannes 79.
 Báthori András (Bathor, Andrea de) 179. 182.
 Báthory Gábor (princeps Battthoreus) 287. 288.
 Báthory István 188. 189.
 Báthory Zsigmond 189. 195. 196. 197.
 Báthoryyak 187.
 Batthyány Ignác 333.
 Batthyány József 329. 332. 333.
Battonya 145.
 Baumkircher, Andreas 121.

- Bázel (Basel, Basilia, CH)* 155. 158. 160. 161. 163.
- Bazini Szentgyörgyi Zsigmond, gróf 121.
- Béc (Letenye része)* 227.
- Beccobelivin (Rouan, FR)* 79.
- Béchet, useri kanonok 173.
- Beczko (Beckó, Beczko, Beckov, SK)* 311.
- Bécs (Vienna, Wien, AT)* 8. 108. 125. 174. 175. 176. 181. 182. 183. 184. 190. 199. 200. 206. 208. 215. 216. 219. 220. 222. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 250. 253. 254. 255. 257. 260. 261. 262. 264. 266. 267. 269. 271. 272. 273. 275. 276. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 292. 293. 296. 298. 299. 300. 301. 304. 307. 308. 310. 312. 313. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 327. 328. 330. 331. 334. 335. 340. 343. 344. 399. 401.
- Bécsújhely (Wiener Neustadt, Neostadien., AT)* 171. 239. 279. 285.
- Bedekovich Benedek 281.
- Bedy Vince 111. 113. 126.
- Begonis, Petrus 80.
- Békés Gellért OSB 397. 399. 402.
- Béla (HR)* 301. 302.
- Belgioioso, Giovanni Giacomo Barbiano, conte di 197.
- Belgium* 249. 258. 266. 362. 396. 398. 399.
- Belgrád lásd Nándorfehérvár*
- Belgrád-Szendrő* 328. 334.
- Bellarmino, Roberto 192. 314.
- Belmonte, Gennaro Granito Pignatelli di 338. 343. 344. 352. 353. 354. 357. 358.
- Bembo, Bernardo 165.
- Bene István 113.
- Benedek, győri püspök 127.
- Benedek, raguzai érsek 26.
- Benedek, XI. (Niccolò Boccasini) 9. 10. 15.
- Benedek, XII. (Jacques Fournier) 9. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 28.
- Benedek, XIII. (Pietro Francesco Orsini) 327.
- Benedek, XIV. (Prospero Lorenzo Lambertini) 251. 327. 361.
- Benedek, XV. (Giacomo Paolo Battista della Chiesa) 338. 350.
- Beneš, Edvard 356.
- Benevento (IT)* 154.
- Benbely* 227.
- Benkovich Ágoston OSPPE 267. 279. 283.
- Benlics Máté OFMObs. (Benlich) 206. 207. 208. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 282.
- Benzoni János Antal (Benzoni, Giovanni Antonio) 334.
- Berchtold Ferenc 327.
- Berengarii, Jacobus 11. 36. 57.
- Berényi Zsigmond 328. 330.
- Beriszló Péter 158.
- Berkes András 330.
- Bernabei, Ioannes Felix 282.
- Bernaldus, pozsonyi örkanonok (Bernaldus custos) 43.
- Bernát, bolognai püspök 63.
- Berniakovich Máté OFMObs. 205. 282.
- Berthelay, Franciscus 135.
- Bertrandí, Gulliellmus 134. 136.
- Besztercebánya (Banská Bystrica, SK)* 327. 331.
- Bethlen Gábor (Bettlen) 273. 287. 289.
- Beyer, Henricus 64.
- Beznák Aladár 400.
- Bielavich György OFMObs. 264. 277. 284.
- Bihar* 190.
- Birmingham (GB)* 400.
- Bisleti, Gaetano 338. 357. 358.
- Bizánc (Bizánci Birodalom)* 92. 97. 149. 156. 377. 382.
- Bizánczy György 332.
- Blackadder, Robert 165.
- Blanchasorf, Jordanus de 81.
- Blandrata György 176. 178.
- Blazsovszky György Gábor (Mankovics) 332.
- Blytterwick, Robert van (Blitterswijk) 166.
- Bobai Albert fia Benedek 122.
- Bobák Elek 380.
- Bobák György 380.
- Bobák János (Bobak, Joannes) 380. 383. 386. 387. 388.
- Bobák János Irén 380.
- Bobák Mária 380.
- Bobák Metód 380.

- Bobák Miklós, Bobák János első fia 380.
 Bobák Miklós, Bobák János második fia 380.
 Bobák Pál 380.
 Bobák Sándor Cirill 380.
 Bobák Tivadar 380.
 Bobba, Carolus 315.
 Bocskai Erzsébet 193.
 Bocskai István (Boskai, Bozkai) 187. 188. 189.
 190. 191. 192. 193. 194. 199. 273. 286. 288.
 Bodák János 380. 385.
 Bodrogi Fülöp (de Bodrogh, Philippus) 115.
 116. 132. 133.
 Bogdán Márton 283.
 Bogdanovich, Antonio (Bogdanovics Antal
 vikárius) 209. 218. 219.
 Boggiani, Pio Tomasso 338. 357. 358.
Bohemia lásd Cseboország
Boldvaszilas 385.
 Boleszló (Piasz), esztergomi érsek 27.
 Bolicsi István (Bolichi, Stefano) OFMObs.
 210. 221.
Bologna (Bononia, IT) 44. 63. 127. 128. 141.
 150. 161. 301.
 Bonaventúra testvér, olovói OFMObs. 227.
 Boncompagni-Ludovisik 318.
 Bondenarius, Martin 174. 175.
 Bonifác, IX. (Piero Tomacelli) 78.
 Bonifác, VIII. (Benedetto Caetani) 9. 10. 11.
 14. 15. 34. 133.
 Bónis György 21.
 Bonofato, Raimundus de (Raymundus) 11.
 36. 53. 57.
 Bonzo, Teodoro Valfré di 338. 340. 342. 347.
 349. 355. 356.
 Borbála, Bartkonus Frederici felesége 64.
 Borbála, Juding Miklós özvegye 119.
 Borbála, Kempnei László özvegye 119. 120.
 Borbála, Seuberlich Zsigmond özvegye 119.
Bordeaux (FR) 72.
 Borghese, Scipione 200. 270.
 Borghesék 318.
Borgo (Roma, IT) 118.
 Borgongini-Duca, Francesco 338. 349. 355.
 356.
 Borkovich Márton OSPPE 273. 281. 283. 301.
 302.
 Bornemissza Pál 178.
Boroszló (W/W Jnatslavia, Breslau, Wroclaw, PL)
 21. 35. 37. 45. 46. 49. 51. 57. 60. 62. 64. 65.
 70. 78. 80. 82. 83. 85. 86. 254. 256. 314.
 322. 327. 329.
 Borromeo, Carlo 255.
 Borromeo, Vitaliano 327.
Borsod 385. 392.
Bosa (IT) 247.
 Bossányi Árpád (Nitsch Árpád) 90. 107. 108.
 109. 110. 111. 112. 113. 264.
 Bossányi Péter fia Mátyás (Vassani) 127.
Bosznia (Bozna, Boszna) 17. 99. 148. 153. 155.
 205. 207. 209. 210. 212. 213. 214. 215. 216.
 217. 218. 219. 220. 221. 224. 225. 226. 227.
 228. 256. 282. 287. 289. 333.
Bosznia-Diakóvár 333. 334.
 Botos István 126.
Bot(r)yren. (Botrys, Batroun, LB) 329.
 Bozsicskovich Bazil (Božičković, Bazilije)
 OSBM 332. 333.
 Böythe Miklós 283.
Brabant (BE) 62.
 Bracci, Agnese 235.
 Bradács János OSBM 332.
 Braikovich Márton 281. 283.
 Branca, Ludovico 139.
 Branca, Paolo Alaleone de 139. 150.
Brandenburg (DE) 145. 147. 150. 156. 159. 165.
 166. 167.
 Brandenstein Béla 399. 400. 401.
 Branjug György (Branjug, Juraj) 333.
 Bratutti (Brattuti), Niccolò 292. 293.
Brazília 396.
 Bregeon, Franciscus 134. 136.
 Breiner, Ioannes Friedericus 285.
 Breiner, Philippus Friedericus 285.
 Breisach, Marquard von 168.
Bressanone (Brixen, IT) 355.
 Breuner, Maximilian 233.
 Breyer István 113. 339.
Bród (Nagyrev, Slavonski Brod, HR) 225.
 Brodarics István 158.
Brugge (Bruge, BE) 45. 51. 62. 63. 64. 65. 73.
 Bruni, Enrico 135.
Brüsszel (Brussel, BE) 62. 399.

- Buda* 23. 51. 57. 63. 64. 66. 78. 86. 87. 126. 221.
 223. 224. 228. 308.
Buda-Felbévíz lásd Felbévíz
budai Pál pap 100.
Budapest 110. 260. 261. 318. 339. 346. 364. 365.
 367. 368. 369. 371. 372. 373. 374. 375. 378.
 379. 383. 384. 389. 390. 393. 394. 395. 405.
Bukarest (București, RO) 338. 341.
Bulgária (Bulgaria) 100. 149. 210. 225. 248.
 249.
Bunyitay Vince 22.
Buonvisi, Francesco 272. 295. 296. 303. 304.
Burckard (Bruchardus), Johannes 139. 140.
 141. 144. 146. 147. 148. 156. 157. 159. 164.
 166. 167. 168. 169.
Burgo, Andrea dal (Borgo) 170.
Burgo, Nancius de 92.
Burgundia (Bourgogne, FR) 145. 150. 160. 244.
Burján László 126.
Butky Jakab (Giacomo Tugolino) OFMObs.
 215. 216.
Buzai Miklós (Buzai Péter fia Miklós) 43.
 44. 60. 67.
Buzás József 113.

Caballini János (Caballini, Ivan Krstitelj) 334.
Cabrespino, Johannes de 37. 66.
Cabrières (Cabrières-d'Avignon, FR) 357.
Cadix püspöke 247.
Cagliero, Giovanni 338.
Cabors (FR) 34.
Caillet, Louis 15. 17. 18. 19.
Calbano (FR) 81. 82.
Callixtus, III. (Alfonso de Borja) 90. 100.
 101.
Calran Pál 123.
Caminiensis (Kamień, PL) 85.
Campeggio, Tommaso 246.
Campello, Giovanni Battista 231. 235.
Campino, Arnoldus Johannis de 57. 58.
Capponi, Aloysio 211.
Capra, Aloysius 168.
Carafa, Carlo 275. 276.
Carafa della Spina, Carlo 226.
Carafa, Oliviero 168.
Caraffa, Antonio 233.

Carancius, Petrus 168.
Carcanus, Sixtus 314.
Carceribus, Galhardus de 11. 36.
Cardinale, Iginio 144. 163.
cardinalis Andegavensis lásd Balue, Jean
cardinalis Neapolitanus lásd Carafa, Oliviero
cardinalis Ulisbonensis 157.
Cardinis de Florentia, Conradus de 37.
Carillo, Alphonso (Cariglio) 197. 199. 200.
Carlo Emmanuele, I. 200.
Carolus rex Ungarie lásd Károly, I. (Anjou)
Carpi (IT) 162. 163.
Carretto, Tullius 315.
Carvajal, Juan 171.
Casale Monferrato (IT) 315.
Casanova, Marcus de 134.
Casilio, Antonio (Casilius, Antonius) 291.
Casonus, Philippus 252.
Castaldo, Giovanni Battista 174. 176. 179.
 181. 183.
Castiglione, Branda de 125.
Castillegio, Ioannes 184.
Castres (FR) 80.
Cathenianus, Bonifatius 134.
Cattaro (Kotor, ME) 327.
Cauciaci de Mediolano, Rogerius de 37.
Caucina, Arnoldus de la (Caussina, Arnoldus de, dominus Arnoldus, Arnold) 37.
 38. 41. 45. 46. 49. 54. 55. 57. 58. 59. 71. 72.
Caucina, Raymundus de la 54.
Ceretti, Bonaventura 338.
Cesarini, Giuliano 100.
Cesarini, Giuseppe 389.
Cesena, Biagio Martinelli da 139. 170.
Ceva, Iosephus 315.
Cey Domokos 119.
Chama (küküllői) főesperes 26.
Chama, Tamás fia 18.
Chanáth Teodóra 380.
Charmant Oszkár 345.
Chartes (FR) 72.
Chasmensis lásd Csázma
Chigi, Agostino 233. 234. 235. 239.
Chigi, Fabio 284.
Chigi, Flavio 219. 233. 234.

- Chigik 213. 233. 265.
 Chiloich György Farkas (Ćolić, Juraj Vuk) 334.
 Chilonich József (Ćolnić, Josip) 334.
 Chio, Petrus Martir de (Marchis) 314.
 Chobot Ferenc 27.
 Chracas, Giovanni Francesco 251.
 Christovich Imre 333.
 Chumberg, Michael a OFMObs. 284.
 Cibo, Andreas 134.
 Cicada, Giovanni Battista 174.
 Cicero, Johann 165.
 Cienfuegos, Juan Álvaro 328. 330. 334.
 Ciprus (Cyprus, Ciprusi Királyság) 36. 145. 148.
 149. 151. 153. 155. 156.
 Ciprusi Hannibál (Cyprius, Annibal) 170.
 Ciriaci, Pietro 338. 350. 357. 360.
 Cisnich, Marianus, de Imota 282.
 Civinio, de Rufinus 11.
 Clemens, Antonius 134.
 Clergeac, Adrien 243.
 Colene 149. 153.
 Colexa 149. 153.
 Colocensis lásd Kalocsa
 Coloniensis lásd Köln
 Colonna, Agapitus 39. 50. 56. 63. 64.
 Colonna, Girolamo 219. 220. 270. 284.
 Colonna, Jacopo 24.
 Colophonien. 332.
 Colotius (Colucci), Angelus 134. 136.
 Comachia 149. 153.
 Condroz (BE) 80.
 Confalonieri, Carlo 401. 403.
 Conzié, François de 140. 155. 156.
 Corbavia lásd Korbávia
 Cornelio, Marcus (Cornaro) 315.
 Corvo, Jacques de (Jakab) 20. 23. 24.
 Cremona (IT) 248.
 Cremonini, Cinzia 232.
 Crivelli, Ignazio 327.
 Cudar János 62.
 Culmensis (Cbełmża, PL) 85.
 Cyne, Georgius 64.
 Cyne, Gotfridus 64.
 Cyzicensis (Cyzicus, TR) 393.
 Czapik Gyula 397. 402.
 Czeplédy Albert 280.
 Czernikovich Péter 282.
 Czur, Stanisław 74.
 Csák Vince 24.
 Csáky Imre 281. 283. 326.
 Csáky Miklós 329. 332.
 Csanád (Czanad) 13. 112. 130. 131. 214. 282.
 298. 299. 300. 303. 312. 333. 364. 365. 372.
 Csanád érsek lásd Telegdi Csanád
 Császári István 101.
 Csatka 115. 123.
 Csázma (Čazma, Chasmen., Cbezmicze, HR)
 60. 302.
 Cseh János 280.
 Csehország (Cseh Királyság, Bo[h]jemia) 37. 39.
 44. 66. 94. 145. 146. 148. 149. 151. 153.
 155. 182. 196. 285. 296. 314.
 Csehszlovákia (Cecoslovacchia) 356. 377.
 Csepreg 124.
 Csernoch János 340. 345. 347. 348. 363.
 Csertő Sándor 398.
 Csík (RO) 224.
 Csíksomlyó (Șumuleu Ciuc, RO) 189. 195. 224.
 Csiky István (Cziky, Stephanus) 287. 288.
 Csiszárík János 339.
 Csorba Anna (Chorba, Anna) 294.
 Csorna (Gschirnau) 109.
 Csupor Demeter 97. 125. 128.
 Csupor Pál 95.
 d'Ancézune, Rostaing 168.
 Dági Márton 119.
 Dalló Miklós 122.
 Dallos Miklós 279. 280. 285. 286. 287. 289. 290.
 Dallos Pál 286.
 Dalmácia (Dalmatia, Dalmazia, HR) 40. 87.
 94. 220. 225. 355.
 Dalos Miklós fia Jakab 121.
 Dalos Patrik COr. 402.
 Dám Ince OFM 398. 400. 402. 403.
 Dánia (Dán Királyság, Dania, Dacia, Dania)
 36. 53. 145. 148. 149. 151. 153. 156. 160.
 Dávid Pál (David, Paulus) 275. 276. 278. 280.
 281. 290.
 De Rossi, Pietro Francesco 221.
 Deáki László 282.

- Dedek Crescens Lajos 111.
 Delfino, Zaccaria 175.
Dél-Itália 315.
 Della Valle-Del Bufalók 318.
Dél-Németország 398.
 Déméndi László 60.
 Demeter, egri Benedek fia 22. 24.
 Demeter, kalocsai prépost (Vicsalodi) 24.
 Demeter, pécsi egyházmegye klerikus 20.
 Demeter, szerémi püspök (Demetrius episcopus Sirmiensis) 70.
 Dénesfalvi László 118.
 Denk Rezső 112.
 Deodati Lukács OFMObs. 212.
 Dezmanics János (Desmanich, Giovanni) OFM Obs. 207. 208. 212.
Dhiban (JO) 329.
Diakovár (Đakovo, HR) 215. 217. 221.
Diakovár-Eszék 211.
 Diakovári István (di Diacovo, Stefano) OFM Obs. 211. 213.
 Díaz, Juan 173.
Dibonen. lásd Dhiban
 Dietrichstein, Franz 200.
 Dimitri Jácint 281.
 Diodati Lukács 208. 209. 210. 218. 219.
Diósgyőr 379. 385. 386. 387.
Dobitgost 60.
Dobra (RO) 120.
 Dobssay Anna 287.
 Doichich István (Doiczicz, Stephanus) 283. 305.
 Dolberg, Lutzo von 233.
 Dolny István 280. 282.
 Domanovszky Sándor 261.
 Domitrovich Péter 283.
 Domjáni Imre fia Gergely 124.
 Domokos, a Szent Márton-hegyi monostor apátja (Dominicus abbas) 43. 84. 85.
 Doncs, zólyomi ispán 23.
Doren. (Dor, IL) 328.
 Dorottya, Benedek özvegye 119.
 Dorottya, Dallos Pál felesége 286.
 Dorottya, Lipcsei Miklós özvegye 21.
 Dorottya, Pintér Barnabás özvegye 119.
 Dorottya, Vida Pál felesége 119.
Dover (GB) 154.
Dömös (Demess, Dimis) 26. 27. 48. 76. 77. 78. 80. 82. 84. 86.
 Dörögdi Miklós 20. 24. 25.
 Draco, Antonius 134. 135.
 Drágossy Mózes (Dragos, Moise) 332.
Dragotin(o) (HR) 211. 212. 215. 216.
 Draskovich György 276. 279. 280.
Dráva 224.
 Drescher Péter 118.
Drozeg 182.
Drusiparen. (Drizipara) 333.
 du Prié márkí 232.
Dubica (BA) 95.
 Dubocsai Lőrinc OFMObs. 219.
 Dubovszky György 282.
 duca di Savoia *lásd* Carlo Emmanuele, I.
 Dudith András 247.
 Dugnoz, Michaelae 184.
 Dujcev, Ivan 248.
Dulcino (HR) 327.
 Dumelose, Ditwinus 64.
Duna 208. 214. 216. 224.
Dunakanyar 50.
 Durnigi, Petrus 64.
 Dvornikovich Mihály 280. 282.
 Dykmans, Marc 140.
 Ebes, Nicolaus, de Borsova 44.
Eckartsau (AT) 339.
 Ederi, Pietro Giuseppe SJ 233.
Égei-tenger 36. 314.
Eger (Agría) 22. 25. 26. 37. 38. 43. 48. 50. 60. 70. 71. 72. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 127. 130. 131. 167. 214. 220. 224. 261. 264. 269. 277. 279. 285. 286. 287. 296. 297. 298. 299. 300. 321. 322. 323. 329. 332. 363. 365. 366. 367. 369. 379. 385. 387. 389. 402. 405.
 Egyed István 397.
 Egyed, győri nagyprépost 125.
Egyesült Államok lásd Amerikai Egyesült Államok
Egyházi Állam 156. 171. 233. 234. 236. 318.
 Ehoanger, Ferdinand (Ehoarger, Ferdinandus) SJ 298. 299.
 Ember Ferenc 290.

- Embrun (FR)* 168.
 Engel Pál 268.
 Engel Ferenc Antal (Engl, Franz Anton von)
 333· 334·
 Enoch, budai polgár 64.
 Eötvös József 405.
Eperjes (Prešov, SK) 377. 380. 382. 385. 388.
Erdély (Trans[s]ylvania, Transilvania, RO) 16.
 18. 22. 26. 27. 57. 60. 74. 76. 77. 78. 82. 87.
 90. 93. 94. 96. 99. 102. 130. 131. 173. 174.
 178. 181. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194.
 195. 197. 198. 200. 223. 230. 264. 269. 273.
 282. 287. 288. 289. 307. 322. 326. 328. 333.
 Erdélyi László 76.
 Erdődy Gábor Antal 329.
 Erdődy János 264. 279.
 Erdődy László Adám 280.
 Ergelich Ferenc 275. 283.
 Erőss István 113.
 Erzsébet anyakirályné (Elizabeth senior Re-
 gina Ungarie) 38. 40. 70. 79.
 Erzsébet, Farkas László felesége 119.
 Erzsébet, pécsi Kis Márton özvegye 98.
 Erzsébet, Rufus Miklós özvegye 121.
Esbonen. (Esbón, Heshbon, JO) 329.
 Essyn, Conradus 64.
 Esterházy Imre Gábor 328. 329.
 Esterházy Imre OSPPE (Esterhasi, Ester-
 hazy, Eszterhazy, Emericus, de Galanta)
 277. 278. 280. 283. 311. 312. 328. 331.
 Esterházy Julia (Esterhazy, Iuliana) 310. 311.
 Esterházy László Pál OSPPE 330. 331.
 Esterházy Mária (Esterhazy, Maria) 310.
 311.
 Esterházy Miklós Antal (Eszterházy, Nico-
 laus Antonius, de Galántha) 285. 290.
 291. 303. 305. 306. 400.
 Esterházy Orsolya 306.
 Esterházy Pál (Esterhajz, Paulus) OSPPE
 303. 306.
 Esterházy Károly, 274. 329. 330.
Észak-Európa 36.
Észak-Itália 63. 80. 232. 233. 181. 315.
Észék (Osijek, HR) 221. 223. 224.
Esztergom (Strigonium) 21. 22. 24. 25. 26. 27.
 38. 44. 45. 48. 51. 53. 60. 68. 72. 75. 76. 77.
 78. 80. 82. 84. 85. 87. 91. 100. 103. 104.
 111. 118. 125. 126. 129. 130. 170. 173. 213. 215.
 220. 231. 253. 261. 269. 270. 277. 279. 281.
 285. 286. 287. 289. 291. 293. 294. 295. 296.
 297. 299. 300. 305. 306. 310. 311. 327. 328.
 334. 347. 364.
 Eubel, Konrad 249.
Eucarpia (TR) 345.
Európa (Europa Occidens) 14. 34. 36. 89. 90.
 91. 92. 114. 137. 138. 142. 145. 170. 172. 173.
 194. 195. 238. 239. 265. 358. 362. 398.
 Faber, Ioannes OFMObs. 282.
Faenza (IT) 240.
 Fagnano, Prospero 221.
 Fáj Attila 403. 404.
 Falkenstein Béla OSB 333.
 Fáncsi Imre 158.
 Fanfanelli, Giuseppe 278.
 Fano, Andrea de'Nigusanti da 168.
 Farkas László 119.
 Farneani, Nicola 139.
Farnese (IT) 233. 234. 235. 236.
 Farnesék 157. 233.
Fáró (Pharosz) 25. 327. 329.
 Fastroyer, Henricus 283. 284. 285.
 Faul Ottó 119.
 Favini József (Favini, Iosephus Maria) OFM
 Conv. 283. 312. 313.
 Favoriti, Agostino 221.
 Fejér György 12.
 Fejérpataky László 33. 74. 81.
Felbéviz (Caldis Aqua, Felbeviz, Felliueiz) 48.
 50. 56. 78. 80. 82. 285. 286.
Felső-Ausztria (AT) 118.
Felsőborsod 385.
Felső-Magyarország 193. 312.
 Fenessy György 279. 282.
 Fenyőfői Mihály (Michael Clementis de Fe-
 ren presbyter, Fenyőfői Kelemen fia Mi-
 hály) 99. 102.
 Ferdinánd, I. (Habsburg) 170. 173. 174. 175.
 178. 179. 180. 182. 183. 184. 185.
 Ferdinánd, I. (Trastámara) nápolyi király
 169.
 Ferdinánd, II. (Habsburg) 276.

- Ferdinánd, III. (Habsburg) 215.
 Ferenc Gergely 119.
 Ferenc József (Habsburg) 346. 348.
 Ferenc pápa (Jorge Mario Bergoglio) 378.
 Ferenc, III., Mantova hercege 185.
Fermo (IT) 225.
 Fernando, Vasco 166.
Feröer-szigetek (DK) 36.
Ferrara (Ferraria, IT) 145. 147. 150. 151. 156. 160. 161.
 Ferrero, Giovanni Stefano 200.
 Festetics Erzsébet (Festetistini, Elisabetha) 311.
 Fetsér Antal 110. 363. 365. 369.
 Finutcos András, szébeni 101.
Firenze (Florentia, Fiorentina, IT) 62. 63. 64. 65. 66. 127. 150. 151. 161. 162. 163. 200. 240.
 Firmano, Cornelio 139.
 Fittestin Elisabetha *lásd* Festetics Erzsébet
Flandria (BE) 62.
 Fleischaker Péter 119.
 Flórián, krakkói püspök 45.
Fogaras (Fogarasien., Făgăraș, RO) 331. 333.
 Foinizzai András OFMObs. 207. 208.
 Foix, Anne de 169. 170.
 Forgách Ferenc (Forgatius, Franciscus, de Gimes) 289. 290. 291.
 Forgách Pál 330. 332.
Fraknó (Forchtenstein, AT) 306.
 Fraknói Vilmos 7. 12. 14. 18. 28. 32. 90. 107. 111. 229. 260. 264. 265. 266.
Franciaország (Francia Királyság) 15. 18. 36. 37. 79. 144. 145. 148. 150. 151. 153. 154. 155. 157. 159. 166. 170. 191. 196. 293. 315. 362. 396. 397. 400.
 Francisci András *lásd* Franciscs András
 Franciscus, Andreas *lásd* Franciscs András
 Franciscs András (Franchich, Andrea) OSPPE 209. 281. 283. 293.
Frascati (IT) 270. 278. 314.
 Fráter György (Martinuzzi, Frater Georgius) 8. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 185.
 Frederici, Bartkonus 64.
Freiburg (DE) 398.
Freising (DE) 115. 254.
Fréjus (FR) 168.
 Friedensburg, Walter 243. 246.
 Frigyes, III. (Habsburg) 117. 156. 168. 171.
 Frivaisz Mihály Ignác 329.
 Frühwirth, Andreas 338. 349. 352. 353. 355. 356. 357. 358.
 Fuggerek 125. 127.
 Furno, Vitalis de (du Four) 26.
 Fülöp, II. (Fülöp Ágost, Capeting) 154.
 Füredi Péter 76.
 Füstös Pál 379. 385. 386. 387.
 Fűz Balázs OCist. 402.
 Gácsér Imre 400.
 Gál fia András 115.
 Galgóczy János 331.
 Galla Ferenc 8. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 214. 216. 219. 220. 223. 227. 228. 257. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 275. 276. 283. 319. 321.
 Gallicus, Arnoldus 58.
 Gallyuff József (Galjuf, Josip) 333.
 Gams, Pius Bonifacius OSB 249.
Gap (FR) 72.
 Garai Miklós 80.
 Garampi, Giuseppe 323. 324. 327.
Garamszentbenedek (Hronský Beňadik, SK) 222.
 Gasparri, Pietro 338. 340. 341. 342. 344. 345. 347. 349. 350. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359.
 Gatalóci Mátyás 96. 127.
 Gauchat, Patricius OFMConv. 249.
 Gauden, Franciscus 136.
 Geccio, Simone 314.
 Géfin Gyula 260.
Geldern (DE) 166.
 Gemmiti, Dante 255.
Genf (Geneva, Ginevra, CH) 315.
Genova (IT) 145. 150. 404.
 Gentilis bíboros (Gentile da Montefiore, Gentilis de Monteflorum) 24. 25.
 Gentilotto, Cornelio 298.
 Gerendás Ernő 261. 265. 266.
 Gerevich Tibor 260.

- Gergely, ferences szerzetes 17.
 Gergely, győri kanonok 118.
 Gergely, szentmártoni áldozópap 119.
 Gergely, XI. (Pierre Roger de Beaufort) 19.
 37. 38. 39. 40. 41. 44. 46. 50. 54. 59. 68.
 72. 75. 80. 81. 85. 86.
 Gergely, XIII. (Ugo Buoncompagni) 247.
 248.
 Gergely, XIV. (Niccolò Sfondrati) 244. 245.
 248. 250. 251. 258. 324.
 Gergely, XV. (Alessandro Ludovisi) 251. 252.
 278.
Germanopolitan. (Germanopolisz) 329.
 Geron, Jorius 122.
 Gerong, Nicolaus 64.
 Gersei Pető János 114.
 Gersei Pető László 114.
 Gersei Pető Péter 114.
 Gervasii, Petrus 11. 36. 57.
 Gessi, Berlingerio 314.
 Geszti testvérek 101.
 Ghillány György Ferenc 328.
 Ginnasi, Domenico 252.
 Giorgi, Oreste 338. 357. 358. 359.
 Giudice, Francesco del 230. 231.
 Giustini, Filippo 338. 344. 345. 352. 353. 354.
 Givovich Miklós (Nicola Giović) 334.
Glasgow (GB) 165. 166.
 Glasquenisis (Glasgow), episcopus 166.
 Glattfelder Gyula 364. 365. 372. 373.
 Glavinich Sebestyén 281.
Gniezno (Gneznen., PL) 37. 45. 46. 47. 57. 67.
 83. 85. 254.
 Goëss, Johannes von 229. 230.
 Goetz, Helmut 179.
Gorensis (Gora, HR) 301. 302.
 Goria, Isidorus 315.
Gorizia (Goriziano, Görz, IT) 355.
Goroszló (Gurusläu, RO) 197.
 Gosztonyi Dénes 340.
 Gosztonyi János 125. 126.
 Gozzadini, Angelus 314.
 Gozzadini, Giuseppe (Gozadini) 235. 236. 240.
 241.
Gömör (Gömör, SK) 287. 289.
Görögország 91.
Göttweig (AT) 322.
Grác (Graec, Gratiensis, Graz, AT) 185. 271.
 290. 291. 403.
Gradovár (Gradovrb, BA) 223.
 Grandjean, Charles 10.
 Grassi, Paride de (Grassis, Paris de) 137. 139.
 141. 142. 143. 144. 146. 147. 148. 149.
 150. 152. 155. 156. 158. 159. 161. 162. 163.
 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171.
 Gratianis, Gratianus de 134. 135.
 Gregorjanci Pál 173.
Gresten (AT) 118.
 Grimaldi, Girolamo 327.
 Groll Adolf SchP 330.
Grönland (DK) 36.
 Grósz József 396.
 Gubasery, archidiaconus Gómóriensis 289.
 Gubasóczy János 273. 279. 280. 281. 303.
 Guido, Donato di (Guidonis, Donato) 62.
 63.
 Guldun Gáspár 124.
 Gundel, Philip 174.
Gurk (AT) 229. 314.
 Gusztinyi (Zubralovsky) János 329.
 Guzman, Don Didaco de 184.
 Gyalog Péter 119.
Gyeli 123.
Győr (Laurinum, Laurien.) 8. 16. 17. 26. 42.
 43. 59. 60. 75. 84. 85. 86. 87. 107. 108.
 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117.
 118. 119. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127.
 128. 129. 130. 131. 132. 133. 135. 231. 264.
 272. 279. 286. 287. 289. 290. 291. 295.
 296. 304. 306. 329. 330. 363. 365. 366.
 367. 369. 370.
 Győr nembeli Pot ispán 118.
 György, győri kanonok 119.
 György, győri székesegyházi kanonok (Georgius canonicus) 59. 84.
 György, nyitrai püspök 127.
 György, szentgotthárdi apát 121.
 György, újvári főesperes 75.
 Győri Balázs (Jaurino, Blasius de) 116. 129.
 132. 135.
 Győri Jakab fia Péter 116. 117.

- Győri János 118.
 Gyula, II. (Giuliano della Rovere) 132. 135. 137.
 Gyula, III. (Giovanni Maria Ciocchi del Monte) 174. 180. 182. 183. 184.
Gyulaférvár (Férvár; Alben., Alba Iulia, RO) 26. 93. 224.
 Gyurkovci Csavlovics Pál 158.
- Habaz lásd Nagyatád*
 Habelschwerdt, Friedrich von 54.
 Habsburg Erzsébet 185.
 Habsburg Ferec József főherceg 399.
 Habsburg Katalin (Catharina ducissa Mantuae) 185.
 Habsburgok 20. 173. 174. 177. 188. 189. 192. 193. 197. 229. 230. 232. 233. 238. 273. 274. 343. 345. 346. 354.
 Haiden Vencel özvegye 119. 120.
Háj (Áj, SK) 13.
 Hajdú Tibor Vendel OSB 342.
Hajdúdorog (Hajdudorog, Haidudorog) 377. 378. 379. 380. 381. 382. 389. 392. 393.
 Hajnal Mátyás (Haynal, Mathya) 290. 291.
 Ham(m)er Vilmos *lásd* Vilmos, pannonhalmi főapát; Vilmos, pécsi püspök
 Hanauer Árpád István 363. 364. 374.
 Hancz Emerica 112.
 Hangácsi Albert 94.
 Hannosdorff-i Jakab fia Simon 115. 123.
 Hánta István 124.
Hanusfalva (Spišské Hanušovce, SK) 115.
 Hanuy Ferenc 339.
 Harrach János Ernő 329.
 Harsányi Lajos 110.
 Haskó Jakab 280.
Havasalföld (Țara Românească, RO) 180.
 Házi Jenő 113.
Hédervár 117.
 Hédervári György 121.
 Hédervári János 126.
 Hédervári Lőrinc 116. 117. 121.
 Hegenmüller, Johann Robert (Eigmiller) 200.
 Henkey Hőnig Károly 400.
 Henrik, IV. (Bourbon) 196.
 Henrik, VII. (Tudor) 146.
 Henzel, Petrus Stephani kíséretének tagja 58.
Herakleia (Heracleen., Kapikeri, TR) 330.
 Herb Kristóf 122.
 Herolt, Theobald 175.
 Herovich Mátyás 282.
 Herzan Ferenc 260.
 Hevenesy Gábor SJ 257. 319.
Heves (Heues) 94. 285.
Hibernia lásd Írország
 Hidvégi Kozma fia Demeter 122.
Himeria (Imeria) 264.
Hippo Regius (Ippona, Hipponen., DZ) 329.
Hispania lásd Spanyolország
 Hodermarszky János József, OSBM 332.
 Hodinka Antal 111. 113.
Hódoltság 8. 201. 203. 205. 206. 208. 211. 213. 215. 216. 223. 225. 226. 227. 228. 263. 266. 268. 276.
 Hoffmann Pál 280.
 Hofmann, Kaspar OSB 322.
Hollandia 362. 364.
Hollókő 44.
 Holub József 111.
 Hóman Bálint 175.
 Homonnai Drugeth György (Homonnay, Georgius) 287. 289.
 Homonnai Drugeth Mária (Maria Drugeth de Homona) *lásd* Esterházy Mária
 Hornig Károly 107. 111.
 Horthy Miklós 379. 392.
 Horváth Alojzia 112.
 Horváth József 267.
 Horváth Mihály 175.
 Hosschad-i Bálint 119.
 Hosszútóthy László 282. 283.
Hugát 123.
Hunyad (Hunedoara, RO) 223.
 Hunyadi János (János erdélyi vajda, kormányzó) 94. 95. 100.
 Iacobatio, Ascanius 315.
 Ianko, jegyző 58.
 Ianko, kulcsár 58.
 Ianua, Lucius de 92.
Iauna (Janua) lásd Genova
Ibériai-félsziget 36.
 Iborliszkói István 125.

- Ibrismovics Mari(á)n (Marino Ibrismovich da Posega) OFMObs. 207. 211. 213. 282.
Ilac lásd Villaccó
 Ilona, Cseh Imre felesége 119.
 Ilona, Ferenc Gergely felesége 119.
 Ilona, Pápóci Pál özvegye 121.
 Ilona, Szita Simon felesége 119.
 Illyés András (Illies, Andreas) 282. 307.
 Immota, Marianus de OFMObs. 282.
Imola (IT) 241.
 Imottai Simon (Simone ab Imottai) OFMObs. 224.
 Imre, gyógyregyházmegyei lakos 119.
 Ince, III. (Lotario de' Conti di Segni) 34. 154. 312. 313.
 Ince, VI. 19. 66. 68.
 Ince, VIII. (Giovanni Batt. Cibo) 157. 166. 167.
 Ince, X. (Giovanni Battista Pamphili) 207.
 Ince, XI. (Benedetto Odescalchi) 208. 229. 238. 296.
 Ince, XII. (Antonio Pignatelli) 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240.
 Ince, XIII. (Michelangelo dei Conti) 327.
 Ingoli, Francesco 207.
Ingolstadt (DE) 287. 288.
 Innitzer, Theodor 401.
Innsbruck (DE) 399.
 Ipoly atya (Ippolito) 227.
 Ippolito Aldobrandini *lásd* Kelemen, VIII.
Írország (Hibernia, Gibernia, Eibernia, Ibernia) 36. 148. 149. 153. 362.
 Istvanovicz Dorottya 300. 301.
 István fia Egyed 126. 127.
 István fia Péter (Petrus Stephani collector apostolicus) 33. 35. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86.
 István, I. (Szent, Árpád-házi) 110. 114. 221. 246. 260. 341. 347. 349. 356. 395. 397. 398. 399. 400. 401. 402.
 István, pécsi egyházmegyei áldozópap 101.
 István, Sebesi Pál fia 22.
 István, spalatói primicerius 25.
 István, udvari káplán 18.
 István, váradi kanonok 22.
 Isvalties, Pietro 169.
Iztria (Istria, HR) 285.
Itália (Italia) 25. 34. 36. 38. 61. 63. 72. 97. 102. 114. 144. 145. 149. 150. 155. 158. 161. 171. 232. 233. 234. 238. 247. 249. 250. 251. 252. 273. 293. 327. 352. 361.
 Ivánczy János (Iuancy, Ioannes) 284. 290. 291.
 Ivánka Endre 403. 404.
 Ivanovich Pál OSPPE 284. 285.
 Ivanovics Szilveszter (Ivanović, Silvestar) 333.
 Iványi Béla 260.
 Ivkovich Tamás OFMObs. 284.
Ivrea (IT) 315.
 Izabella királyné *lásd* Jagelló Izabella
Izland 36.
Izszép (Topolje, HR) 225.
 Jadin, Louis 243. 244. 245. 248. 249. 254. 257. 258. 259. 261. 262.
 Jagelló Anna 185.
 Jagelló Izabella 175. 180.
 Jagellók 158.
 Jakab zágrábi püspök 23.
 Jakab, IV. (Stuart) 165.
 Jaklin Balázs (Jacklin, Blasius) 280. 285. 294. 295. 304. 305.
 Jakusith György (Iacosich, Georgius) 279. 281. 291.
 Jakusith Zsuzsanna (Jakusehitskin, Susanna) 311.
 Jándi Bernardin OSB 342.
 Jánki László 24. 27.
 Jánoki Demeter 45. 60. 87.
 János fia Simon, győri nagyprépost 127.
 János, egri prépost (Iohannes prepositus) 44.
 János, augsburgi püspök 37.
 János, Földnélküli (Plantagenet) 154.
 János, győri kanonok 119.
 János, I. (Szapolyai) 170.
 János, kalocsai őrkanonok 127.
 János, szentgyörgymezei prépost 44.
 János, újvári főesperes 75.
 János, váradi püspök 26.
 János, XXII. (Jacques Duèze) 9. 10. 11. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 34.

- János, zágrábi püspök 96.
 Jánosi József SJ 398.
 Jansen, Cornelius (Jansenius) 259.
 Jany Ferenc 283.
Jászó (Jassouia, Jasov, SK) 266. 286. 287.
 Jaume(s), III. (Jakab, III.) 154.
 Jedin, Hubert 245. 246. 249. 254. 324.
 Jenő, IV. (Gabriele Condulmer) 92. 94. 116.
Jeruzsálem (Ierusalem, Ierosolimitanus, IL) 78.
 148. 149. 153. 154.
Jéz (Jesi, Eximus, IT) 99.
 Joachim János 122.
 Jordanus, Joannes 184.
 József, I. (Habsburg) 332.
 Jugie, Guillaume de la (Guillelmus s. Marie
 in Cosmedin diaconus cardinalis) 41. 79.
Jugoszlávia 341. 355.
 Juhász Vilmos 399.
Juliopolis (Iuliopolitan., TR) 330.
 Jurjevich Péter (Jurjevics) OFMObs. 283. 210.
 215. 216. 218. 219. 220. 221. 222.
- K. Kovács Gyula 340.
 Kaboli László 20. 24.
 Kacz Miklós 119.
 Kada István 282.
Kajár(péc) 127.
Kalabria (Calabria, IT) 147.
 Káldi György (Kaldy, Georgius) 192. 288.
 400. 403.
Kalocsa (Colocsa, Calocsa) 24. 26. 27. 28. 29. 51.
 53. 79. 82. 126. 127. 130. 131. 158. 214. 220.
 223. 264. 269. 272. 273. 276. 277. 289. 295.
 303. 308. 309. 310. 312. 326. 327. 334. 365.
 366. 367. 368. 369. 396.
Kalocsa-Bács (Colocen. et Bachien.) 273. 281.
 308. 309. 325. 326. 332. 333. 348. 351. 363.
 364. 368.
 Kálvin János 247.
 Kamarcai Vitéz János 164.
 Kamengrádi András (Tomanovich da Camen-
 grado, Andrea) OFMObs. 208.
Kanada 396. 400.
Kanizsa (Nagykanizsa, Canissa) 226. 227. 228.
 Kanizsai László 117. 118.
 Kapaun, Gottfried (Godefridus) 282. 285.
Kapornak (Kapornok) 290.
 Kaproncai György 13.
 Kapusi Bálint 115.
Kapuvár 108. 109.
 Karácsonyi Sándor 113.
Karánsebes (Caransebeş, RO) 208. 223.
Karlóca (Sremski Karlovci, RS) 240.
 Károly főherceg lásd Károly, III. (Habs-
 burg)
 Károly, I. (Anjou) 9. 10. 11. 12. 13. 14. 17. 20.
 21. 22. 23. 24. 26. 27. 28.
 Károly, III. (Habsburg) 229. 238. 326.
 Károly, IV. (Habsburg) 339. 343. 345. 347.
 Károly, IV. (Luxemburgi) 37. 38. 41. 154.
 182.
 Károly, V. (Habsburg) 138. 174.
 Károly, VIII. (Valois) 169.
 Károlyi Árpád 177.
 Károlyiak 382.
 Kárpáthy-Kravjánszky Mór 260. 265. 266.
Kárpát-medence 50. 81. 269. 274.
Karthágó (Carthaginen., TS) 330.
Kassa (Cassouia, Košice, SK) 108. 190. 192.
 193. 194. 286. 387. 180.
Kasztília (Cast[il]ella, ES) 79. 148. 149. 151.
 153. 154. 155. 157. 161. 163. 180.
 Katalin, Asszonyfai Ostfi Ferenc özvegye
 121.
 Katalin, Ember Ferenc felesége 290.
 Katalin, Gyalog Péter felesége 119.
 Katalin, Imre felesége 119.
 Katalin, Morle Mihály özvegye 119.
 Katzianer, Hans 173.
 Kaunitz, Dominik Andreas Wenzel von 236.
 237.
 Kázmér, III. (Piast) 40.
 Kelemen fia Mihály, fenyőfői lásd Fenyőfői
 Mihály
 Kelemen, IV. (Guy Foulques) 14. 15. 19. 99.
 102.
 Kelemen, IX. (Giulio Rospigliosi) 307.
 Kelemen, V. (Bertrand de Goth) 9. 10. 11. 14.
 15. 16. 19. 24. 26.
 Kelemen, VI. (Pierre Roger) 19. 68. 79. 93.
 Kelemen, VII. (Giulio de' Medici) 118. 158.
 170.

- Kelemen, VIII. (Ippolito Aldobrandini) 197.
252.
- Kelemen, XI. (Giovanni Francesco Albani) 327.
- Kelemen, XII. (Lorenzo Corsini) 327.
- Kelemen, XIII. (Carlo della Torre di Rezzonico) 253. 327. 349. 356.
- Kelemen, XIV. (Gian Vincenzo Antonio Ganganelli) 327.
- Kelet-Közép-Európa* 36. 55. 62.
- Keményegerszeg* 122.
- Keményi Antal fia János 122.
- Kenne, krakkói polgár 64.
- Keresztély Ágost 231. 263. 264. 279.
- Keresztessy Máté 205.
- Kerolti Albert 127.
- Kerticza Máté Ferenc (Krtica, Matej Franjo) 334.
- Kéry János (Keri, Ioannes, ipolykéri) OSPPE 220. 221. 280. 282. 283. 306.
- Khbosz (Scio, GR)* 292. 293.
- Khottman György 264. 284.
- Kilikia (Cilicia)* 149.
- Kis-Ázsia* 92. 154.
- Kisdi Benedek 279.
- Kis-Lengyelország (PL)* 45.
- Kismarton (Eisenstadt, AT)* 125. 303. 306.
- Klain Mert 120.
- Klein János Ince (Micu-Klein, Ioan Inocențiu) OSBM 331.
- Klemencia királyné (Anjou) 20. 23.
- Klimó György 330.
- Klobusiczky Ferenc (Klobušicki, Franjo) 326. 328. 332. 333.
- Kmetty Károly 340.
- Knin (Tinín, Tininien., HR)* 25. 97. 261. 264. 276. 277. 278. 284. 290. 291. 301. 305. 328. 329. 330.
- Knini Máté 95.
- Knol Miklós 77.
- Knol Péter 74. 76. 77. 78. 82.
- Kocs* 122. 124.
- Kocsi János fia Bálint 124.
- Kocsi Török András 116. 117.
- Kocsis Fülöp 378.
- Kollányi Ferenc 289.
- Koller Ignác 331.
- Koller József 32. 257. 319.
- Kollonich László 326. 327. 332. 333.
- Kollonich Lipót (Kol[loni]c[iz], Leopoldus) 231. 257. 279. 281. 284. 304. 307. 310. 311.
- Kollonich Zsigmond 281. 326. 330.
- Koloszmonostor (Cluj-Mănăstur, RO)* 189.
- Koloszvár (Colosvarium, Cluj-Napoca, RO)* 183. 188. 189. 190. 193. 196. 197. 287. 288. 289.
- Komjáthi-Schwartz Elemér *lásd* Schwartz Elemér
- Kompul, Iohannes 44.
- Konstantinápoly (Constantinopoli, Ýstanbul, TR)* 91. 156. 220. 292. 293.
- Konstanz (DE)* 348.
- Kontor Szabó István 330.
- Koppánymonostor* 125.
- Korbávia (Krbva, HR)* 25. 97. 283. 304. 305.
- Korint(h)osz (GR)* 338.
- Korlatovich Róbert OFMObs. 282.
- Kórnik, Nicolaus (Cornik, Nicolaus) 45. 46. 67.
- Kornis Ferenc 330.
- Kornis Gyula OSP 404.
- Korompay Márton 300.
- Korompay Péter 279. 280. 300.
- Kosača, Katarina (Katalin) 155.
- Kovács Meletius (Meletice Covaci) 332.
- Kozma, győregyházmegyei lakos 119.
- Köln (DE)* 30. 54. 80. 116. 160.
- König, Franz 401.
- Königgratz (Königgrätz, Hradec Králové, CZ)* 285.
- Körmend* 119.
- Körmendi János 114.
- Körös (Körös, Crisien., Krizevci, HR)* 322. 323. 332. 333.
- Kőszeg (Günsig)* 123. 131. 311.
- Kőszegi János 26.
- Közel-Kelet* 92.
- Közép-Európa* 36. 145. 171.
- Krakkó (Cracovia, Kraków, PL)* 29. 37. 45. 46. 48. 49. 51. 54. 56. 57. 58. 62. 64. 65. 66. 67. 70. 72. 73. 80.
- Krassóvár (Carasova, RO)* 218.
- Kubinyi András 113. 130.

- Kulmbach (DE)* 165.
 Kun Gergely 224.
 Kutasi Tamás 118. 122. 126. 127. 128. 129.
Küküllő 23. 26.
Küküllővár (Küküllővár, Cetatea de Baltă, RO)
 287. 288.
 Lábadi Pál (Labadi, Paulus) 125. 126.
 Lai, Gaetano De 338. 343. 349. 352. 353. 354.
 355. 356.
 Lajos, I. (Anjou) 38. 39. 50. 78. 79. 80.
 Lajos, II. (Jagelló) 89. 158.
 Lajos, XIV. (Bourbon) 238.
 Lajti István 400.
 Lamberg, Leopold Joseph von 229. 235. 237.
Landsbut (DE) 156.
 Lasso, Don Diego (Didaco) 175. 179. 180. 184.
 Lászlai János 406.
 László fia Simon 95.
 László, dubicai főesperes 95.
 László, I. (Szent, Árpád-házi) 227.
 László, Tyba fia 22.
 László, V. (Habsburg) 117. 171.
 László, veszprémi püspök 47.
 László, zágrábi püspök (Ladislaus electus
 Zagrabiensis) 29.
Latera (IT) 233.
Laterán (Lateran, Roma, IT) 92. 129. 132. 133.
 160. 163. 245. 246.
 Lauro, Giovanni Battista 252.
 Laval, Gasbert de 34.
Láz 223.
Le Mans (FR) 18.
Lébény 118.
Lecce (IT) 240.
 Lechner Tamás 120.
 Lederer Ágnes 123.
 Ledrer Péter 119.
 Légugno, Raffaele Scapinelli 338. 344. 349.
 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358.
 Leinbater Mihály 119. 120.
 Leitomyśl, Johannes de 46.
 Lékai László 267.
 Lénárd Ödön 396.
 Lendvai Kovács (Faber) János 121.
 Lengres, Jacobus de 11.
Lengyelország (Lengyel Királyság, Polonia) 35.
 36. 37. 39. 40. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50.
 51. 53. 55. 56. 58. 61. 66. 78. 79. 80. 83. 84.
 85. 87. 145. 146. 148. 149. 151. 153. 155.
 160. 175. 184. 185. 192.
 Leó, X. (Giovanni di Lorenzo de' Medici)
 163. 246. 247.
 Leó, XIII. (Vincenzo Gioacchino Raffaele
 Luigi Pecci) 317.
León (Legionis, ES) 148. 149. 151. 153. 154. 155.
 161.
Leontopolisz (Leontopolitan.,) 330.
 Leopold Antal 399.
 Lépes Bálint (Leepes, Valentinus) 264. 273.
 287. 289.
 Lesdos, Nicolaus 314.
 Leslie Vilmos (Leslie, Wilhelm von) 327. 330.
Leucen. (Leuce, BG) 328.
Leuven (BE) 399. 401.
 Levakovich Ráfael OFMObs. 281.
Levante 314.
 Liechtenstein, Anton Florian von 229. 230.
 232. 233. 238.
Liège (BE) 80.
Limasszol (Limassol, CY) 46.
Limoges (Lemonica, FR) 72. 78. 81.
Lindau (DE) 165.
Linz (AT) 314.
 Lipót, I. (Habsburg) 219. 220. 221. 229. 230.
 231. 232. 233. 234. 235. 237. 238. 239. 240.
 296.
Lippa (Lipova, RO) 179. 223.
 Lippay György (Lippay, Georgius, de Zom-
 bor) 222. 269. 270. 277. 279. 281. 291. 292.
 293. 296. 297. 310. 311.
 Lippomani, Luigi 247.
Litvánia (Lithuania) 184.
Ljuba (RS) 210. 212. 219.
Ljubljana (Laibach, Labacen., SI) 284. 327.
 330. 341.
Llucmajor (ES) 26.
 Lohelius, Ioannes 314.
 Lombus, Iohannes 44.
 Loránd fia Lőrinc 17.
Loreto (IT) 209. 219.
 Lósi Jakab fia Beled 121.

- Lósy Imre (Lozy, Emericus) 269. 279. 283. 296. 297.
Lotharingia (D, FR) 150. 161.
 Lotto, Maffeo 62. 63.
Louvain (BE) 244.
 Lovcsicsi Pál 101.
 Lózsi Mihály 126.
 Lőrinc prépost, váci püspök 27.
 Lőrinc, szabolcsi főesperes 75.
 Lövöldi Mihály 127.
 Lubin, Augustin 257.
Luč (Lőcs, HR) 211.
Luca 209.
Lucca (IT) 150.
 Ludovisi, Ludovico 252.
 Lugochich Gergely 284.
 Lukács László SJ 187.
 Lukács zárai apát 25.
 Lukcsics József 111. 112.
 Lukcsics Pál 90. 129. 264.
 Lussoneto, Johannes 57.
 Luther Márton 194.
 Luttor Ferenc 364.
 Luxemburgi János, cseh király 20.
 Luzinszky István László 328. 332.
 Luzsénszky István László *lásd* Luzinszky István László
 Luzsénszky Joachim (Luzensky, Ioachimus) 283. 296. 297. 298.
Lübeck (Lubicien., DE) 85.
 Lybar Bálint 124.
Macarsca (HR) 270. 282.
 Macerata, Giovanni Francesco Firmano da 139.
 Macripodari Jácint OP 284. 291. 292. 293.
Macsó (Valjevo, RS) 80.
Madrid (ES) 253.
 Mager János 123.
 Maggio, Lorenzo 174. 179.
 Maglione, Luigi 345.
 Magyar Mendel 119.
Magyarkeresztúr 108. 110. 112.
 Magyarországi György 95.
Mainz (DE) 160.
 Maiorius, Petrus SJ 197. *Majk* 110.
 Major Gergely (Maior Grigore) OSBM 331.
 Majthényi Ádám 329.
 Majthényi László 282.
 Mallechich Gáspár 310.
Mallen. 328.
Mallorca (ES) 148. 149. 150. 151. 153. 154. 155.
Málta (Milevitan., Malta) 241. 329.
 Malzan Károly (Maltzan, Johann Carl v.) 330.
Mantua (*Mantova*, IT) 150. 151. 159. 161. 185. 232. 270. 278.
Manua 149. 153.
 Manzador Pius CRSP 333. 334.
 Mara, Placido de 314.
 Maravich, Mariano (Marián) OFMObs. 213. 215. 216. 217.
 Márcfalvi Rüdél 119.
Marcianopolis (*Marcianople*, BG) 248.
Márca (*Marchen.*, RS) 323. 326. 332. 333.
 Margit, Kozma felesége 119.
 Margit, Lang Mihály felesége 119.
 Margit, Leonardus Antitus felesége 119.
 Margit, Pásztori Pál özvegye 121.
 Margit, Pintér Ottó özvegye 119. 120.
 Margit, Sági György özvegye 119. 120.
 Maria del Monte, Francesco 252.
 Mária Terézia (Maria Teresa) 326. 327. 349. 356.
 Mariani, Petrus 281. 305.
 Marianovich, Christoforo (Marianouiz, Christoforo) 292.
 Máriássy Sándor 329.
 Marietti, Antonio 196.
 Marius, archiepiscopus Thessalonicensis 296.
 Márk, Petrus Stephani kíséretének tagja 58.
 Markovich Rafael 326.
 Marmaggi, Francesco 338.
 Marnavich Tamás 282.
 Marnavich Tomkó János 282.
 Marnavics Lukács 219.
 Marsuppini, Francesco 158.
 Martena Vince 281.
Martinci (*Muraszentmárton, Mátyászs, Sveti Martin na Muri*, HR) 226.
 Martinengo, Girolamo (Martinengus, Hieronimus) 174. 175. 177. 179. 180. 182. 185.

- Martini, Ludovicus 315.
 Martini, Michael, de Castro Ferreo 71.
 Martinitz, Georg Adam von 229. 230. 231.
 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240.
 Martóczy János (Martoczy, Ioannes) OFM 311.
 Márton fia Imre 122.
 Márton jegyző 58.
 Márton klerikus, Petrus Stephani kíséreté-
 nek tagja 58.
 Márton, kalocsai érkanonok 158.
 Márton, V. (Ottone Colonna) 91. 92. 94.
 114. 125.
 Mártonffy György 333.
 Marunchich, Luka OFMObs. 228.
 Massarecchi, Pietro 204. 205.
 Massari, Dionisio 207. 208. 212.
 Matafaris-i Miklós 22.
 Máté, római ágens 126.
Matera (IT) 167.
 Matkovich, Don Simone 205.
 Matolcsy Mátyás 382.
 Mattutius (Mattitius), Petrus 134.
 Matusek András 285.
 Mátyás, I. (Hunyadi) 89. 90. 91. 97. 164.
 Mátyás, II. (Habsburg) 200. 270. 287. 288.
 289. 290.
 Mátyás, Lederer Ágnes fia 123.
 Mátyás, Petrus Stephani kíséretének tagja
 58.
 Mátyásovszky László (Mattyasovszky) 280.
 284.
 Maulde-La Clavière, René de 144.
Mechelen (Mechlinen., BE) 62. 330.
Medgyes (Mediaș, RO) 187. 191. 194. 199.
 Medici, Francesco Maria di 231.
 Medici, Giovanni di Bicci 62.
 Medici, Vieri di Cambi 62.
 Mediciek 62. 127. 213.
Mediterráneum 249. 250.
 Medits Nándor CM 112.
 Mednyánszky Ferenc 328.
 Mehmeth beglerbég 179.
 Melchiár (Melichár) Kálmán 340.
 Melczar, Petrus 64.
Melk (AT) 322.
Melos (GR) 314.
 Melzi, Camillo 292.
Mende (FR) 72.
 Merkas, Hippolit OFMObs. 226. 227.
Mesincs 122.
 Meszlényi Zoltán 347.
 Migazzi Kristóf Antal (Migazzi, Christoph
 Anton von) 330. 331.
 Mignanelli, Fabio 174.
 Mihalovics Zsigmond 396. 397.
 Mihály fia János 127.
 Mihály fia Pál 125.
 Mihály OFMObs. 208.
 Mihály püspök 94.
 Mihály, egri püspök (Michael episcopus Agri-
 ensis) 44.
 Mihály, győri kanonok 119.
 Mihály, nyitrai püspök 127.
 Mihály, szanyi áldozópap 119.
Mihályfalva 117.
 Mihályi Gilbert OCist. 403.
 Mikes János 364. 371.
 Miklós pap 226.
 Miklós, dömösi prépost 26. 27.
 Miklós, egri püspök *lásd* Dörögdi Miklós
 Miklós, győri lektor és olvasókanonok (Nico-
 laus lector et canonicus ecclesie Iaurien-
 sis) 59. 84.
 Miklós, III. (Giovanni Gaetani Orsini) 245.
 324.
 Miklós, plocki püspök 41.
 Miklós, tordai főesperes 27.
 Miklós, V. (Tommaso Parentucelli) 97. 115.
 117.
 Miklósy István 377. 382.
Mikóbáza 224.
 Miksa, I. (Habsburg) 117. 151. 159. 161. 162.
 163. 162. 166. 168. 169. 171. 172. 189.
 Mikulich Sándor Ignác 283. 285. 301.
Milánó (Mediolanum, Milano, IT) 145. 150.
 151. 159. 160. 161. 364. 365. 181.
Milkó (Milcovul, RO) 126.
Mindo (Mynden., TR) 330.
 Mindszenty József 260. 396. 397. 399. 401.
 406.
 Miskolc 378. 379. 380. 382. 383. 385. 386. 388.
 390. 391. 393. 394.

- Mitrovica* lásd *Sirmium*
 Mitrovici János (Giovanni da Mitrovica) OFM
 Obs. 219.
Modena (IT) 156. 187. 199. 232. 314.
Modone (Methoni, GR) 170.
Modrus (Modruš, HR) 283. 304. 305.
Mohács 90.
 Mohl Adolf 113.
Moldva 180.
 Mollat, Guillaume 10.
 Molnári Kelemen 125.
 Molnári Péter fia Domokos 127.
Monaco 57.
Monarchia lásd *Osztrák-Magyar Monarchia*
 (*Ausztria-Magyarország*)
 Monasterio, Petrus de lásd István fia Péter
 Monoszlói Csopor Pál fia György 95. 100.
Montréal (*Monreale, Mons Regalis in Sicilia,*
IT) 330.
Monte Celio (*Roma, IT*) 115.
 Montilio, Petrus de 80.
Montisferrati (*Montferrat, Monferrat*) 150.
 161. 162. 163. 164.
Monyorókerék (*Eberau, AT*) 123.
 Monyorókeréki Ellerbach Bertold 120.
 Morbiolo, Hippolito 139.
 Moreti, Petrus 43.
 Morone, Giovanni 247.
Morovics (*Marót, Morović, RS*) 209. 210. 212.
 219.
Mortara (IT) 355.
Morvaország 222.
Moson 127.
 Mostuejolis, Raymond de 25.
 Mucanzio, Francesco 139. 147. 150.
 Mucanzio, Giovanni Paolo 139.
Munkács (*Munkach, Mukacsevo, UA*) 284. 323.
 332. 377. 378. 382.
Muraszombat (*Murska Sobota, SI*) 123.
 Muraszombati János 123.
 Mussolini, Benito 405.
 Mutina, Gerardus de 11.
 Muzics Margit 300.
Muzsnya 122.
München (DE) 249.
Mylopotamos (*Milopotánia, GR*) 135.
 Nachsus Márton 124.
 Nádasy Ferenc (Nadasd, Franciscus de)
 310. 311.
 Nádasy László OSPPE (Nadasdi, Ladis-
 laus) 281. 282. 308. 309. 310. 311. 312.
 Nádasy Tamás 128. 178.
Nag(y)helta 182.
 Nagy Gyula 110. 113.
 Nagy István 329.
Nagyatád (*Atád*) 227.
Nagybánya (*Nagy-Banya, Baia Mare, RO*) 322.
 329.
 Nagyfalvy Gergely (Nagyfalui/Nagifalui
 Gregorius) 264. 280. 283. 290.
Nagy-Lengyelország 45.
Nagyszombat (*Tyrnauia, Trnava, SK*) 286.
 287. 294. 305. 307.
Nagyvárad (*Várad, Varadinum, Oradea, RO*)
 16. 20. 22. 26. 62. 90. 94. 101. 110. 112. 130.
 131. 164. 182. 192. 238. 269. 283. 287. 289.
 294. 296. 297. 298. 325. 328. 332.
Nabács (*Nabacz, Nabáč, SK*) 300. 301.
Nándorfehérvár (*Belgrád, Beograd, RS*) 96.
 205. 207. 208. 209. 210. 212. 213. 214. 215.
 216. 217. 218. 220. 221. 222. 223. 224. 225.
 226. 228. 261. 281. 282.
Nápoly (*Napoli, IT*) 13. 19. 20. 137. 138. 145.
 148. 151. 153. 154. 155. 160. 164. 167. 168.
 169. 240. 355. 399.
 Náprágy Demeter 197. 273.
Narbonne (FR) 37. 81.
Nasica (*Našice, HR*) 215. 223. 228.
 Natalis Lukács 282.
Navar(r)a (*Navarrai Kirátság*) 138. 145. 148.
 149. 151. 153. 157.
Naxos (GR) 314.
 Nazarro, Giacomo 292.
 Nedecki, Stephanus 302.
Nemesin. 330.
 Német Miklós 124.
Német Szövetségi Köztársaság 396.
Németalföld 62. 63. 79. 244. 266.
 Németh Péter 231.
Németlövő (*Deutsch Schützen, AT*) 123.
Németország (*Német Birodalom*) 56. 266. 356.
 362. 364. 396. 398.

- Német-Római Császárság (Szent Római Birodalom)* 36. 146. 38. 153. 154. 156. 209. 220. 285. 296.
- Nempti (Németi, Nijemci, HR)* 209. 214. 219.
- Nesselrode Vilmos Ferenc 280.
- Neuhoffer János 119. 120.
- New York (USA)* 399.
- Nezsíder (Neusiedl am See, AT)* 123.
- Nicolai, Balthasar 162.
- Nieschendorffer Mihály 119.
- Nigri, Bernardus 63. 64.
- Nikápoly (Nikopol, BG)* 248.
- Nilles, Nikolaus SJ 381.
- Nitsch Árpád János (Nitsch A. Joannes) *lásd* Bossányi Árpád
- Nitsch Károly 108.
- Noronha, Pedro de 166.
- Norvégia (Norvég Királyság, Norvegia, Norvegia)* 36. 53. 148. 149. 151. 153.
- Novara (IT)* 233.
- Novi (Nim, HR)* 284. 327.
- Nursia, Iohannes de 92.
- Nyási Demeter 8. 91.
- Nyíregyháza* 377. 378. 405.
- Nyitra (Nitra, SK)* 21. 45. 60. 127. 130. 167. 269. 279. 291. 294. 303. 305. 329.
- Nys, Ernest 144. 146.
- Nyugat- Dunántúl* 120.
- Nyugat-Európa* 92. 274. 396.
- Óbuda* 68. 79. 90. 97.
- Óceánia* 362.
- Ochrid (MK)* 213. 248.
- Odescalco, Petrus Georgius (Odescalchi) 315.
- Okolicsányi János 332.
- Ókörtvélyes (Eltendorf, AT)* 123.
- Oláh Miklós 185.
- Oláhország* 225.
- Olaszkai Miklós 121.
- Olaszország* 362. 364. 367. 396. 397. 404. 405.
- Olivieri, Jacomo 277.
- Olmütz (Olomouc, CZ)* 200.
- Olovo (BA)* 212. 213. 214. 215. 216. 220. 226. 227.
- Olovói Miklós (Nicolaus Plumbensis) 221. 282.
- Olsavszky Mihály 332.
- Olsavszky Simon 332.
- Orbán, II. (Odo de Lagery) 154.
- Orbán, V. (Guillaume de Grimoard) 19. 54. 65. 68. 70. 72. 79.
- Orbán, VIII. (Maffeo Barberini) 244. 252. 254. 258. 276. 277. 278. 291. 324.
- Ordódy Zsigmond 282.
- Orechovachkz, Georgius 302.
- Orléans (FR)* 145. 150. 155.
- Oroszország (Russia)* 184.
- Orozco, Petrus de OFMDiscalcat. 283. 284.
- Orsenigo, Cesare Vincenzo 364. 365. 366. 367. 368. 369. 371. 372. 373. 374. 375.
- Orsini, Napoleon 24.
- Orsolya, Kéry János felesége (Ursula, consors Ioannis Keri) 306.
- Orsolya, Kocsi Török András felesége 117.
- Ország András 330.
- Ortanus* 147.
- Orvieto (IT)* 247.
- Ostfi László, Asszonyfalvi Ostfi Ferenc fia 121.
- Ostia (IT)* 25.
- Osvát, a győri Szent Katalin-ispotály rektora 119.
- Oszmán Birodalom* 240.
- Osztrák Birodalom* 346.
- Osztrák-Magyar Monarchia* 342. 343. 344. 347. 348. 351. 354. 356. 362.
- Ottoboni, Pietro 231.
- Ottingi János 116. 127.
- Ottobonik 265.
- Ózd* 57.
- Örményország (Armenia)* 148. 149. 151. 153. 155.
- Ötvösi Bereck 116. 129.
- Pacer, Wenceslaus 58.
- Pacheco, Pedro 174.
- Pacheleb, Ioannes Baptista 182. 184.
- Padányi Bíró Márton 260. 331.
- Padova (Padua, IT)* 63. 116. 128. 249. 315.
- Pair János 119.

- Paksy János (Paxy, Ivan Krstitelj) 333. 334.
 Pál fia Mátyás, kajári plébános 127.
 Pál, II. (Pietro Barbo) 98. 102. 103. 104. 156.
 Pál, III. (Alessandro Farnese) 157.
 Pál, V. (Camillo Borghese) 273.
 Paladini, Alvisé 167.
 Pálfalvay János 283.
 Pálffy Ferdinánd (Palffy, Ferdinandus, ab Erdeőd) 279. 282. 298. 299. 300.
 Pálffy Miklós 237.
 Pálffy Tamás 279. 280.
 Palkovics Gábor (Palkovič, Gabrijel) OSBM 333.
 Pállaghy Thewrewk Attila 400.
 Pallavicini, Sforza (Palavicino, Sfortia) 174. 179.
 Pallavicino, Ranuccio 230. 235. 236. 240. 241.
 Pálma Ferenc Károly 327. 332.
 Pánd (*villa Pand*) 98. 104.
 Pankota (*Pâncota, RO*) 43. 60.
 Pannonbalma (*monasterium Sancti Martini de Sacro Monte Pannonie*) 21. 26. 27. 59. 84. 85. 114. 259. 266. 342. 363. 365. 373.
 Paolucci, Camillo 327.
 Pápa 115.
 Pápai Imre 125.
 Pápay György (Papay, Georgius) 294.
 Pápc 127.
 Pápóci Péter fia Lőrinc 121.
 Papp Antal 377. 379. 382. 383. 384. 385. 386. 388. 389. 390. 391. 393. 394.
 Papp Kálmán 113.
 Para, Georgius de (Pata) 44.
 Párizs (*Paris, Parigi, FR*) 292. 293. 338. 352. 400.
 Párma (*Parmen., Parma, IT*) 30. 151. 157. 232. 233.
 Parthenius Péter (Parthenij Ruthensi, Petrus) 284.
 Partium 223.
 Parvus, Nicolaus 58.
 Pasics Teofil (Teophil Pašić) OSBM 333.
 Passau (*DE*) 21. 115.
 Passionei, Domenico 327.
 Pásztor Lajos 113. 173. 264. 265. 266. 267.
 Pasztrics Jeromos (Pastrázio, Pastritio Geralmo) 220. 223.
 Pata 76. 77. 82.
 Patachich Ádám (Adam Patačić) 267. 325. 332.
 Patachich Gábor (Gabrijel Herman Antun Patačić) 325. 332. 334. 335.
 Patachich György 282.
 Pataházi Péter 118. 119.
 Patáki János (Patachi, Ioan Giurgiu) OSBM 331. 333.
 Patritii, Augustinus 147.
 Patrizi-Montorók 318.
 Paulucci, Francesco 278.
 Pázmány Péter (Pasman/Pazmany, Petrus) 7. 199. 205. 263. 269. 277. 279. 287. 289. 291. 296. 297. 405.
 Pázmány[-Tholdy] család 269.
 Péchi Simon 192.
 Pécs (*Quinque Ecclesiae, Quinqueecclesien.*) 7. 16. 20. 23. 26. 32. 51. 68. 71. 72. 90. 95. 97. 98. 101. 127. 130. 131. 178. 214. 220. 225. 226. 247. 257. 275. 276. 278. 280. 286. 303. 304. 322. 328. 330. 337. 363. 364.
 Pedena (*Pičan, HR*) 285.
 Pehm József lásd Mindszenty József
 Pekreci Máté 98.
 Pelcz János 329.
 Pella (*Pellen., GR*) 332.
 Pellizzari, Lazzaro 314.
 Peloponnészosz 170.
 Pelvos, Johannes 60. 78. 81.
 Pentorio, Isidorus 315.
 Pereszteg 122.
 Peresztegi Miklós fia János 122.
 Peretti, Alessandro 277.
 Perneszi Anna 193.
 Persián Ádám 339. 340. 342.
 Perugia (*IT*) 116. 150. 405.
 Pesaro (*IT*) 168.
 Pest 223. 306. 405.
 Péter fráter, a győri domonkos konvent szerzetese 118.
 Péter, dömösi prépost 27.
 Péter, Pintér Barnabás fia 119.
 Péter, szabolcsi főesperes lásd István fia Péter
 Péter, szanyi áldozópap 119.

- Péter, veszprémi püspök 60. 86. 87.
Péterfalva (Péterfalua, Petrești, RO) 294.
 Péterffy Gedeon 406.
 Péterffy Károly 257. 319.
Petkócz (Petkovce, SK) 380.
 Petrechich Péter 281. 283.
Petriba (Petrivente) 227.
 Petrus Stephani *lásd* István fia Péter
Pfalz (DE) 159.
 Pfeiffer Miklós 398.
 Pfütschner Frigyes 330.
 Phaff Egyed, sérci 118.
Piacenza (Placentia, Piacenzai Hercegség, IT)
 151. 157.
 Piast Erzsébet 20.
 Piastok 37.
 Piazza, Giulio 312. 327.
 Piccolomini, Agostino Patrizi 139. 140. 141.
 147.
 Pienza püspöke 147.
 Pierer József 330.
 Pieta, Zenon 249.
 Pintér Barnabás 119.
 Pintér Ottó 119. 120.
 Pio, Alberto (Pio, Pius, Albertus) 162. 163.
 Pio, Carlo 252.
Piombo lásd Olovo
 Pirchinger Orsolya 122.
 Pisa (Pizza) érseke (Scipione d'Elci) 209.
 Pisa, Pietro Griffi da 31.
 Pisauensis, episcopus 163.
 Pisauri, dominus *lásd* Capra, Aloysius
 Pius, II. (Enea Silvio de' Piccolomini, Aeneas Sylvius Piccolomini) 99. 102. 147. 165.
 166. 171.
 Pius, IV. (Giovanni Angelo Medici) 252.
 Pius, IX. (Giovanni Maria Mastai-Ferretti)
 343. 346.
 Pius, VI. (Giovanni Angelo Braschi) 327.
 Pius, X. (Giuseppe Melchiorre Sarto) 109.
 110. 251. 338. 361.
 Pius, XI. (Achille Ratti) 318. 338. 345. 364.
 Pius, XII. (Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli) 8. 318. 398. 402. 406.
 Pizzardo, Giuseppe 338. 401. 403.
Plaswetter Mátyás 118.
Plataeen. 333.
 Plattner János 115. 116. 129.
 Plinius, idősebb 214.
 Plumbensis, Nicolaus *lásd* Olovói Miklós
 Plútó (Pluto) 312. 313.
 Pogner István 119.
 Pohmajevich Miklós (Nikola Pohmajević) 334.
Polanci (Becsehely) 227.
 Poletto, Juan Alvarez de 174.
 Pollák 402. 403.
Polonia lásd Lengyelország
 Pominoreski, Stephanus 298.
 Pompilj, Basilio 338. 348. 349. 355. 356.
Ponda 222.
 Pongrácz György 222. 280. 281.
 Pongrácz Imre 329.
 Pontano, Onofrio 139.
Pont-de-Sorgue (FR) 85.
 Pontecorvo, Petrus (de Ponte Curvo) 27.
Pontemsorgia (FR) 86.
Pornó 123.
Poroszország (Prussia) 184.
Portugália (Portuga[l]lia) 61. 145. 148. 149.
 151. 153. 154. 166. 171. 362. 399.
 Posilovich Pál OFMObs. 284.
 Possevino, Antonio SJ 197. 199.
 Potthast, August 10.
 Pouget, Bertrand 25.
Poznań (Posnania, PL) 45. 46. 72. 83.
Pozsega (Požega, HR) 26. 37. 68. 209. 215. 216.
 223. 224.
 Pozsgai János 282.
Pozsony (Pos[s]on, Bratislava, SK) 24. 43. 60.
 68. 124. 167. 183. 192. 216. 218. 219. 285.
 286. 287. 288. 290. 291. 292. 299. 300. 307.
 310. 311. 312.
Prága (Praga, Praba, CZ) 46. 54. 74. 196.
 200. 271. 287. 288. 314.
 Prandotha, Petrus Stephani famulus 58.
 Preiner, Ioannes Friedericus *lásd* Breiner, Ioannes Friedericus
Prizren (XK) 213. 248.
 Prohászka Ottokár 353. 363.
Ptolemais 364.
 Pucz István (Stjepan Putz) 334.
 Puit, Jacques de 174.

- Pulden János 124.
 Putteri (Gutteri), Bernardo 139.
 Puy, Imbert du 25.
 Püsky János 281. 282. 306.
 Pyber János 278. 279. 280.

 Questenberg (Questemberg), Iacobus 134. 135.
Quimper (Cornouailles, FR) 23.
Quirinál (Quirinale, Roma, IT) 211. 282.
 Qwatek, Petrus Stephani kíséretének tagja 58.

 Radanay Mátyás Ignác 280. 304. 322.
 Radossy János (Radossai/Radossaj, Joannes)
 300. 301.
 Ragonesi, Francesco 338.
Ragusa (Ragusa, Dubrovnik, HR) 26. 150. 168.
 204. 206. 207. 209. 211. 212. 214. 217. 218.
 224. 225. 284.
 Rajmund, a Szent Pudentiana-bazilika pres-
 biter-bíborosa 24.
Rakaca (Rakacza) 379. 380. 383. 384. 385. 386.
 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393.
 Rákóczy Zsigmond 190. 191.
 Rákosi Mátyás 395.
 Ráksi János (de Iskra de Raxi, Iohannes) 98.
 99. 104. 105.
 Ramignano, Francesco di Bernardo (Fran-
 ciscus Bernardi) 63. 64. 66.
 Rát(t)kay Benedek 278. 281.
Ratisbona lásd Regensburg
 Rátz Jenő 387.
 Rebioli, Antonio 139.
 Rednic Atanáz OSBM 331.
Regensburg (Ratisbona, DE) 287. 289. 322.
Reggio (IT) 156.
 Regio, Johannes de 30.
 Reiner János 340.
 Remig fia Kelemen, kalocsai őrkanonok 127.
 Rengjich Albert OFMObs. 204. 281.
 Resch Miklós 119.
 Réthly Antal 397.
 Révay Antal 327. 329. 331.
 Révay Pál 329.
 Révay Péter 176.
Rhône 51.
Rhossen. (Arsuz, TR) 332.

 Richvaldszky László 329.
 Righi, Nicolaus 314.
Rijswijk (NL) 238.
 Rinaldini, Aristide 338.
 Ritzler, Remigius OFMConv. 249. 250. 251.
 253. 254. 255. 258. 262. 266. 275. 278.
 Róbert, I. (Anjou) 20.
 Rodek György 294.
Rodosz (Rhodosz, GR) 92. 150. 161.
Robonc (Rechnitz, AT) 123. 131.
 Roias, Christophorus de 285.
 Rokendorf, Albertus 64.
Romagna (IT) 241.
Románia (Romania) 145.
 Roosen, William 137.
 Rospigliosi, Giulio 282.
 Rospigliosik 318.
 Rott Nándor 363. 364. 375.
 Rotta, Angelo 379. 384. 387. 388. 389. 390.
 391. 393. 394. 397.
Rouen (Rotbomagensis, FR) 79.
 Rovere, Marcello Lante della 252.
 Rovere, Sixtus de (Rovere, Sisto Gara della)
 134. 135.
 Rozgonyi István 96.
Rozsnyó (Rožňava, SK) 327. 331. 349.
 Rudinay János 300.
 Rudolf (Randulf), István fia 22.
 Rudolf, I. (Habsburg) 193. 194. 198. 200. 285.
 287. 288.
 Rummel, Franciscus Ferdinandus 285.
 Ruspoli-Marescottik 318.
 Ruzzini, Carlo 234.

Saarbrücken (DE) 400.
 Sabbatini, Pietro 205. 208. 209. 210. 214.
 Sáfár Mihály 98.
Ság (Sagb, Ipolyság, Šaby, SK) 303.
 Sággi István, pápai 115.
 Sági György 120.
 Sági Sebestyén 118.
Sagonienses (Sagone, FR) 75.
Saint Andrews (Sanctus Andreas, GB) 165.
 166.
Saint-Jean de Maurienne (FR) 315.
 Salacz Gábor 337.

- Salamonvári János 60.
 Salánki Ágoston 117. 127.
 Salbeck Károly 330. 331.
 Sales, Franciscus de 315.
 Salix, Ioannes 280. 305.
Salutiarum (Saluzzo, IT) 150.
Salzburg (AT) 21. 115.
Sámfalva (Hannersdorf, AT) 115.
 Sancho Ramírez, I. 154.
 Sancia, Aragóniai, nápolyi királyné 20.
 Sándor, II. (Anselmo da Baggio) 154.
 Sándor, III. (Rolando Bandinelli) 154.
 Sándor, telki apát 101.
 Sándor, VI. (Rodrigo Borgia) 116. 167. 168. 169. 246.
 Sándor, VII. (Fabio Chigi) 233. 257.
 Sándor, VIII. (Pietro Vito Ottoboni) 229. 231. 238.
 Sánkfalvi Antal 167. 169.
Sanremo (IT) 364.
 Santacroce, Andrea 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 239. 240.
 Santacroce, Antonio 239. 240.
Santorini (GR) 314.
 Sanuto, Marino 171.
Sappa (AL) 314.
Sarda (AL) 314.
Sarno (IT) 315.
Sáros 115.
 Sárvári Mihály fia István 127.
 Sárvári Pál 115.
Sasad 126. 129.
Sasvár (Sasuar, Šaštín, SK) 126. 286.
 Savino, Eugenius 315.
 Sbarretti, Donato 338.
Scardona (Szkardona, Skardin, HR) 25. 212. 216. 284. 310.
Scentb 77. 82.
 Scheiber Farkas 178.
 Schesaeus, Christian 176.
 Scheves, William 165.
 Schimmelpfennig, Bernhard 140.
 Schindler, Gerhard 74.
 Schioppa, Lorenzo 346. 348.
 Schirmer Michael 312. 313.
Schleswig (DE) 164.
 Schmid János 120.
 Schmid, Rudolf (Smid, Ridolfo) 292.
 Schöttel Gáspár 122.
 Schuchard, Christiane 73.
 Schwartz Elemér OCist. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 407.
 Sculteti, Conradus 80.
Sebaste (TR) 127.
Sebastopolitan. 331. 332.
 Sebestyén, a csepregi Szent Dorottya-ispotály igazgatója 124.
 Sebestyén, trencsényi főesperes 23.
 Secullo, Andreas de 58.
 Sefrin, Pirmin OFMConv. 249.
 Selischevich István (Seliscevicz, Stephanus) 283. 304. 305.
 Séllyei Nagy Ignác 331.
 Senenbroder, Ewald von (Ewaldus) 164.
 Senis, Bertrandus de 30.
 Sennyey István (Sennyey, Stephanus, de Kis Sennie) 279. 280. 281. 285. 287. 288. 289. 290.
 Sennyey Pongrác 287.
 Septei Gergely fia Tamás 122.
 Œrban, Radu 192. 193.
 Serbelloni, Fabrizio 327.
Sérc (Schützen am Gebirge, AT) 118.
 Serédi Jusztinián OSB 351. 364. 365.
 Sergano, Iacobus de 92.
 Sergardi, Filippo 116. 125.
Sergiopolitan. 329.
 Serra, Juan de 168.
 Seydl, Ernst Karl Jakob 345.
 Sforza, Ascanio Maria 156.
 Shvoy Lajos 364.
 Siebenburger Jeromos 119.
 Siegmund, Brandenburg-kulmbachi őrgróf 165.
Siena (IT) 116. 140. 150. 159. 160. 161.
Sifnos (GR) 314.
 Sighart Márton 118.
 Sigmund Rajmund OP 399.
 Sigray János 284.
S(z)ülisztra (BG) 329.
 Simándi István 264. 282.
Simmering (AT) 234.

- Simon fia Miklós 122.
 Simonyi-Semadam Sándor 340.
 Sincero, Luigi 338.
 Singlemoser, Marcus 182.
 Sinzendorff Fülöp (Sinzendorf, Philipp Ludwig von) 327, 329.
Sion (Sitten, CH) 255.
Sirmium (Szávaszentdemeter, Sremska Mitrovica, RS) 218. 219. 223.
 Sitkei Sebestyén 118.
 Sivcovich, Ioannes 282.
 Sixtus, IV. (Francesco della Rovere) 91. 143. 147.
 Sixtus, V. (Felice Perretti) 244. 277. 361.
Skócia (Scotia) 36. 145. 147. 148. 149. 151. 153. 155. 156. 157. 159. 160. 165. 171. 362.
 Slavata, Karl Felix OCarm. 230. 232.
 Sneider Lénárd 119. 120.
 Soderinik 213.
Somogy 98.
 Somogyi Antal 113.
 Somssich József 346. 349.
Sopron 109. 116. 118. 119. 122. 123. 131. 184. 185. 287. 289. 290. 306.
Sopronnyék (Neckenmarkt, AT) 122.
Sorbia 149. 153.
 Sorger Gergely 329. 333.
Sot (HR) 219.
 Sotomajor, Antonius de OSB 264. 281.
 Sóvágó Vince 123.
 Spada, Fabrizio 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240.
Spalato (Split, HR) 25. 37. 223. 270. 281. 352.
Spanyolország (Hispánia, Hispania, Hyspania, Spanyol Monarchia) 144. 153. 156. 159. 161. 163. 200. 232. 251. 362.
Speyer (DE) 150. 165.
 Spiegl, Johann 174.
 Spinola, Aloysio (Spinula, Aloysius) 295.
 Spinola, Giorgio 327.
Spoletto (IT) 251.
 Stadel Mihály 119.
Stagno (Ston, HR) 284. 322.
Stájerország (Styria, AT) 185. 287. 289. 296.
 Stanislavich Miklós OFM 333.
 Stanisław szakács 58.
 Stanisław, Petrus Stephani gyóntatója 58.
 Stanisław, plocki püspök 41.
 Steiner Mihály 119. 120.
 Stemberg, Andreas de 264. 284.
 Stephens, George 173.
 Stohlasz, Matthias 302.
 Strasser, Hieronymus 284. 292.
Strigonium lásd Esztergom
 Striocevích Pál OFMObs. 219.
 Strnad, Alfred A. 254. 255.
 Stro(s)berg, Nicolaus 45. 46. 47. 72. 83.
 Strosser, Hieronymus 284.
Styria lásd Stájerország
 Subik Károly 379. 382. 384. 385. 387. 388. 389.
 Sulics Antal (Antonio Sulich da Spalato) OFMObs. 223.
 Surdis János 50.
Süttör (Fertőd része) 123.
Svájc 315. 345. 396. 398.
Svédország (Svéd Királyság, Svessia, Suessia, Suetia) 36. 53. 148. 149. 151. 153.
Svidnic (Svidnicen.) 264. 284.
 Szabacsinai Jakab fia Gergely 122.
 Szabady Béla 113.
 Szabó János 322.
Szabolcs (Zobouch, Zabouch, Zabolch) 37. 48. 74. 75. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 285. 286.
 Szakály Ferenc 90. 91. 203.
Szokolc(z)a (Skalica, SK) 294.
Szakony 123.
 Szalai Balázs 119.
 Szalay Jeromos OSB 400.
 Szalbeck Károly 327.
 Szamosközy István 188.
Szamosújvár (Gberla, RO) 322.
 Szántó Arator István SJ 198. 199.
 Szany 108. 119.
 Szapolyai Imre 99.
Szardínia (Sardegna, IT) 148. 149. 151. 153. 247. 251.
 Szarvaskendi Sibrik Máté 126.
Szászország (Saxonia, Sassonia, DE) 145. 150.
 Szászsebesi Névtelen *lásd* Magyarországi György
Szatmár (Zattmar) 99. 273. 287. 288. 382.

- Száva* 208. 214. 215. 217. 221. 225.
Szávaszentdemeter lásd Sirmium
Szavoja (Sabaudia, IT) 145. 150. 151. 160. 161.
Szeben (Nagyszeben, Sibiu, RO) 101.
 Szebeni Rufinus 27.
 Széchényi Ferenc 405.
 Széchényi György (Szécheni, Georgius) 260.
 272. 273. 279. 280. 281. 295.
 Széchenyi Miklós 108. 109. 110. 111. 112.
 Széchényi Pál (Szécseny, Paulus) 280. 281.
 308. 309. 312.
 Széchenyiek 263.
 Szécsi „Herceg” Péter 114. 120.
 Szécsi Dénes 127.
 Szécsi Domonkos 93.
 Szécsi János 121.
 Szécsi János fia Imre, Felsőlendvai 121.
 Szécsi Péter 93.
Szeged 364.
 Szegedy Ferenc 264. 279. 280.
Szék 94.
 Szekcsői Gergely 127.
Székesfehérvár (Fehérvár, Albaregalen.) 18. 23.
 30. 68. 92. 169. 250. 322. 331. 353. 363.
 364.
 Szekfű Gyula 175. 177. 180.
 Szelepchény György (Szelepcheny[i], Geor-
 gius) 219. 222. 269. 272. 273. 277. 279. 295.
 296. 297. 298. 300.
Szendrő (Samandria, Smederevo, RS) 207. 218.
 264. 281. 285. 287. 288.
Szent Márton-hegy lásd Pannonbalma
*Szent Római Birodalom lásd Német-Római Csá-
 szárság*
 Szentamásy Máté (Thamassy, Mattheus) 305.
 Szentes György 122.
Szentföld 92. 93. 97. 117. 120.
*Szentgergely (Szerémszentgergely, Grgurevci,
 RS)* 95.
Szentgotthárd 121.
 Szentgyörgyi Ferenc 264. 280. 282.
 Szentiványi Márton (Szentiuani, Martinus)
 298. 299.
Szentjobb (S. Iob, Sániob, RO) 307.
*Szentmargit (Szentmargitbánya, Sankt Mar-
 garethen im Burgenland, AT)* 124.
Szentmárton 119.
Szepes (Szepesség, Scepusien., SK) 26. 68. 108.
 115. 284. 294. 296. 323. 327. 328. 329. 331.
 337.
Szepeshely (Scepusium, Spišská Kapitula, SK) 296.
 297. 298.
Szerbia 93. 149. 210. 225.
Szerém (Sirmien./Syrmien., RS) 17. 44. 70.
 164. 165. 166. 208. 209. 214. 215. 216. 218.
 219. 220. 221. 256. 282. 285. 293. 312. 313.
 325. 333. 334. 335.
Szerémség (RS, HR) 210. 211. 212. 214. 216.
 218. 219. 221. 222. 224. 225.
*Szicília (Szcíliai Királyság, Sicilia, Trinacria,
 Regnum Trinacriae)* 144. 145. 148. 149.
 151. 153. 154. 155. 167. 361.
Szigetköz 215. 216. 226.
 Szilágyi Sándor 177. 197.
 Szilasi Vince 98.
Szilézia (Schlesien) 49. 222. 314.
 Szilveszter, II. (Gerbert d’Aurillac) 221. 277.
 341. 347. 348.
 Szily János 260. 330. 331.
 Szily Kálmán 405.
 Szita Simon 119.
Szkopje (Scopia, MK) 248. 264. 284. 291. 292.
 293.
Szlavónia (Slavonia) 95. 209. 210. 212. 215.
 223. 226.
 Szmolianovich János 281.
 Szmrecsányi Lajos 363. 365. 367. 387.
Szófia (Sofija, BG) 218. 224. 248.
Szolnok 180.
Szombathely (Savaria) 122. 123. 131. 175. 272.
 290. 295. 296. 331. 364. 366. 367. 371.
 Szombathelyi György 126.
 Szombathelyi János 123.
Szomolnokbuda (Smolnícka Huta, SK) 108.
 Szőke Rezső 110.
Szörény (Turnu Severin, RO) 127. 223.
 Szörény Zsuzsanna 294.
 Sztaszov, Vlagyimir Vasziljevics 404.
 Sztójka Zsigmond Antal 333.
 Szuhay István (Szuhaj, Stephanus) 285. 286.
 Szulejmán, I. (Oszmán) 174. 179.
Szvidnic (Felsővízköz, Szvidnyik, SK) 322. 333.

- Tacci, Giovanni 338. 350. 357. 358. 359.
 Tallóci Frankó 95.
 Tallóci Matkó 95.
 Tamás István (Tomaš, Stjepan) 155.
 Tamás, Albert fia 20. 22.
 Tamás, erdélyi őrkanonok 27.
 Tamás, esztergomi érsek 26.
 Tamás, hevesi főesperes, királyi titkár 94.
 Tamás, székesfehérvári kanonok 23.
Tanagra (GR) 323.
 Tanara, Sebastiano Antonio 233. 238. 304.
Taranto (IT) 135.
 Taranto, Petro Pitarqua de OFMObs. 314.
 Tarczfalvi Metel Fülöp 124.
 Tardini, Domenico 406.
Targen. 331.
 Tarkői Pál 77.
 Tarnóczy Mátyás 264. 280. 282.
 Tasnádi Mihály 188.
 Tatai László fia Dénes felesége 124.
 Tauris, Paulus de 285.
Telegd (Tleagd, RO) 57.
 Telegdi Csanád 20. 25. 27.
 Telegdy Borbála 191.
 Telegdy János 273. 287.
 Telekessy István 279. 282.
Telese (IT) 315.
Telki 101.
Temes 127. 179.
Temesvár (Timișoara, RO) 222. 223. 372.
 Temesvári Márk OFMObs. 219.
 Temesváry János 74. 76. 77.
Tenagren. (Tenegria) 328.
Tendilla (ES) 166.
 Tendille, comes (Mendoza, Íñigo Lopez de, II.) 166.
Tengermellék 37.
 Thauszy Ferenc (Thauszy, Franjo) 333.
Thebai (Téna, Tebe, GR) 394.
 Theiner, Augustin 10. 11. 12.
Themyscien. 329.
Thessaloniki (Thessalonicen., GR) 296.
 Theuffel, Erasmus (Theicffel, Erasmus) 182.
 Thököly Miklós (Tökely, Nicolaus) 311.
 Thusasne, Louis 168.
 Thurn Antal Kázmér (Thurn-Valsassina, Kasimir Anton von) 330. 334.
 Thuróczy János 405.
 Tibaldeschi, Odoardo 251. 252.
Tibany (Tiban) 291. 292. 347.
 Tilaji Péter fia Lőrinc 124.
Tim(n)in lásd Knin
 Tirasonensis, Petrus 104. 105.
Tirol (AT, IT) 285. 322. 355.
 Tisserant, Eugenio 390. 394.
Tisza 216.
Titel (Titulien., RS) 13. 20. 25. 28. 29. 30. 36. 80.
Toledo (ES) 168.
 Tollmerich György 119.
 Tomko, Petrus Stephani kíséretének tagja 58.
 Tompa György 98.
 Tompek János, Oroszvári 121.
 Topor Ferenc SJ 294.
Torda (Turda, RO) 27.
Tornászentjakab (Tornaszentjakab) 385.
 Toroczka Máté 188. 194.
Toszkána (Toscana, IT) 232.
 Tót Pál 119.
 Tóth István György 204. 205. 206.
 Tóth László 399.
 Tóth Szabó Pál 177.
Toulon (FR) 24.
Tököl[y] (Tulaiglin) 223.
Török Bálint 173.
Törökország 91. 212.
Trachonen. (Dragonen.) 330.
Transsylvania lásd Erdély
Trau (Trogir, HR) 25.
 Travnicsei András (Travnichanin, Pietro) OFMObs. 228.
Trebinje (Tribunia, BA) 285. 322.
Trencsén(y) (Trenčín, SK) 23.
 Trenthe, Petrus 64.
 Trevisói Simon 126.
Trianon (Versailles, FR) 8. 346. 349. 363. 382.
Trient (Trentinum, Trento, IT) 20. 202. 243. 245. 246. 247. 248. 249. 252. 255. 256. 260. 273. 318. 324. 361.
Trier (DE) 43. 160. 171.

- Trieszt (Trieste, IT)* 355.
 Trivulzio, Giorgio Maria 279.
Tropensis (Tropau, Opava, CZ) 29. 30.
 Truchses, Melchior 165.
 Tucci, Francesco 304.
 Turchinovich Gábor 284.
 Túri Takaró Gergely 127.
Túrócszentmárton (Martin, SK) 266.
 Turrecremata, Franciscus de 134. 135. 136.
Tursi (IT) 315.

 Ugyam Mihály 300.
 Újlaki Imre 94. 95.
 Újlaki Miklós 94. 155.
 Újlaki Miklós, a boszniai ferencesek ügyvi-
 vője (Illoco) 227.
 Ulászló, II. (Jagelló) 89. 117. 146. 158. 167.
 169. 171.
Ulbonia 149. 153.
Ungvár (Unguar, Uzshorod, UA) 287. 289.
 Unna, Heinemannus de 116.
Urbino (IT) 151.
 Ursinus, Franciscus 314.
User 173.
 Utiesenovic, Ognieslav 175.

Vác (Vacz) 26. 27. 28. 50. 98. 104. 130. 131. 182.
 213. 214. 220. 221. 222. 262. 264. 276. 280.
 285. 287. 289. 290. 300. 303. 311. 312. 322.
 330. 331. 363. 364. 366. 367. 369. 374.
 Vági Vatai Ferenc 118.
 Val, Rafaele Merry del 338. 349. 350. 355.
 356. 357. 358. 359.
Valachia 149.
 Vallata, Antonius de OFMObs. 284. 285.
 Valois-k 174.
 Vályi János 380.
 Vanoviczy János OSPPE 223.
 Vanutelli, Vincenzo 338.
 Vanyó Tihamér OSB 113. 257. 258. 259. 260.
 261. 262. 264. 265. 266. 267. 270. 274. 275.
 276. 277. 319. 361.
 Várady Lipót Árpád 351.
 Várdai István 126.
 Várday Pál 170.
 Varga Ferenc 400.

 Varga János 112.
 Varga Pál 119.
Várna (Bapha, BG) 100.
Varsó (Warszawa, PL) 240.
Vás 115. 123. 131.
Vaska (HR) 101.
Vasvár (Castrum Ferreum) 71. 113. 118. 122.
 123. 126. 127. 128. 129.
 Vasvári Balázs fia Péter 121.
 Vasvári Mihály 70.
 Vasvári Vid OFM 21.
 Vaszari Miklós (Vaszari Ágoston fia) 127.
*Velenca (Venetia, Venezia, Velencei Köztársaság,
 IT)* 37. 62. 63. 64. 98. 104. 145. 147. 150.
 151. 156. 158. 159. 160. 161. 165. 166. 170.
 171. 208. 209. 223. 226. 228. 234. 239. 250.
 266. 284. 314. 355.
 Velik Domonkos 22.
Velike (Velika, HR) 214. 215. 220. 224. 225. 228.
 Velikei Márk 126.
 Velpämer Ákos 118.
 Vencel (Přemysl), cseh, lengyel király 24.
 Venstalla, S. 134. 136.
 Verallo, Girolamo 170.
 Verancsics Antal 178.
Vercelli (IT) 315.
Verdun (FR) 43.
 Veres Dávid 190. 191.
 Veress Endre 187. 188. 191.
 Vernich Ferenc (Franjo Vernic) 334.
 Veroli Péter (Petrus filius Jacobus Verula-
 nensis) 13. 20. 21. 25. 28. 30.
Verulis, Andreas de 36.
Veszprém (Vesprim, Wesprim, Vesprimia) 30. 51.
 60. 68. 76. 86. 87. 98. 99. 102. 103. 104.
 105. 107. 113. 114. 127. 130. 131. 220. 227.
 267. 269. 281. 290. 293. 328. 331. 363. 364.
 366. 367. 375.
 Vico, Antonio 338. 357. 358.
 Vid fia György, győri órkanonok 125. 128.
 Vida Pál 119.
 Vidal, Jean-Marie 10.
 Vidman, Cristoforo 211. 212. 214. 216. 217.
Villaccó (Újlak, Ilac, Ilok, HR) 219. 223.
 Vilmos bíboros (Guillelmus cardinalis) 48.
 49. 50. 60. 68. 78. 79. 80. 81.

- Vilmos pannonhalmi főpát 21. 27.
 Vilmos, pécsi püspök 71. 72.
 Vince, váradi kanonok 94.
 Vinkovich Benedek 223. 280. 283.
 Vio, Tommaso de 128.
 Virág Ferenc 364.
 Visconti, Antonio Eugenio 327.
 Viscontiak 38. 44. 63.
Visegrád (Vicegrad) 13. 48. 50. 58.
Visgniza (RS) 218.
Viszló 380.
 Vitellius, Antonius 284.
Viterbo (IT) 240.
 Viterbo, Balthasar Nicolai da 139.
 Vitéz János 94. 167.
 Vitéz Mihály 126.
 Vitus, episcopus Corbaviensis 305.
 Vodronio, Helias de (Wodronio) 38. 44. 45.
 53. 62. 72. 83.
 Volkra Ottó János (Wolkra, Otto Ioannes
 Baptista) 281. 310. 311.
 Volterra, Jacopo Gherardi da 159.
Voralberg (AT) 322.
Völgyes (Dolina, SI) 124.
Vrána (Vrana, HR) 301.
 Vssroczaui, Franciscus 294.
 Vucsincs Gergely (Vučinić, Grgur) OSBM 333.
- Wadding Lukács OFMObs. 208.
 Waldner György 119.
 Walperger Tamás 306.
 Walther, Bernhard 174.
 Wary Wachter György (Wary Wachter,
 Georgius) 100. 103.
 Weitlauff, Manfred 254.
 Wencel pap, Petrus Stephani kíséretének tagja
 58.
 Wenzel Gusztáv 12.
 Werbőczy István (Werbőczy) 158. 347. 348.
 Wesselényi Ferenc 222.
 Widmanstetter, Johann Albert 174.
 Wiener János 119.
 Wilson, Thomas Woodrow 353.
 Wittelsbachok 145. 357.
Worms (DE) 150.
Würzburg (DE) 21. 165.
- Zágon József 397. 398. 399. 400. 401. 402.
 403. 406. 407.
Zágráb (Zagrab, Zagorien., HR) 20. 23. 24.
 29. 41. 60. 68. 72. 81. 94. 95. 96. 101. 130.
 131. 173. 227. 283. 301. 302. 305. 312. 321.
 322. 323. 331. 332. 333. 334. 344.
Zalavár (Salavár) 290.
 Zalz-i Mátyás 124.
 Zámbo Balázs 124.
Zára (Zadar, HR) 25.
 Zaukan Fülöp 119.
 Zaundürr asszony 119.
 Zavichost, Petrus de 58.
 Zay László 326.
 Zbiskó József Károly 329.
Zemplén 80. 380.
Zengg (Segnien., Senj, HR) 71. 209. 283. 304.
 305. 326.
Zengg-Modrus 271. 278. 281. 283. 334.
Zenta (Santa, RS) 238. 239.
 Zerdahelyi Gábor 331.
 Zichy Ferenc 329. 330.
 Zichy Gyula 363. 365. 368.
 Zidenberg, Johannes 64.
 Zimmermann Ludmilla 108.
Zimony (Zeimen, Taurunum, RS) 214.
 Zlatarich Antal (Anton Zlatarić) 334.
Zoara 323.
Zólyom (Zvolen, SK) 23.
 Zongor Zsigmond 283.
 Zrika, Joannes 302.
 Zrínyi Miklós 400.
 Zrínyi Péter (Zriny, Petrus) 91. 310. 311.
 Zrínyiek 173.
 Zúgó Ambrus 124.
 Zuttini, Hercules 283.
- Zsigmond, I. (Luxemburgi) 37. 63. 74. 116.
 154. 305.
 Zsigmond Ágost, II. (Jagelló) 184. 185.
Zsitomir (Zytorien., UA) 321.
 Zsófia, Varga Pál felesége 119.

Összeállította: KANÁSZ VIKTOR

HUNGARY AND THE HOLY SEE OF ROME

Hungarian Historical Researches of the 21th Century in the Vatican

THE RELATIONS OF CHARLES I AND THE PAPACY RELYING UPON THE VATICAN SOURCES¹

Despite the fact that the most important events of the diplomatic relations between Charles I (of the House of Anjou), King of Hungary (1301–1342) and the papal court are already known in the Hungarian historiography, many aspects of this topic remained unelaborated. Through thorough analysis, the purpose of my researches is on the one hand to exhibit the change of the foreign affairs of the Hungarian king and the Popes (Boniface VIII, Benedict XI, Clement V, John XXII and Benedict XII), and on the other hand to thematically systematize and depict in detail the cases related to both parties.

It was proved through the analysis that, though, the majority of the sources on the diplomatic relation between the Holy See and the Hungarian king are long known in the Hungarian historiography, we should throw a new light upon many aspects and questions. Besides, the sources served new information on such central and poorly explored questions as how the two powers communicated, in what forms and channels and by whom they were represented. Above all, the remuneration policy of the Popes of Avignon was one of such topics, of which analysis has brought the most new results.

In the Avignon era the Holy See's claim to reach papal universalism, centralism and intermediate part was reflected in the beneficial policy of the Popes, too. Not only did the era create a legal ground for the reservation of church benefices, but it also tried to enforce it by penetrating down to lower church levels. First of all, it can be stated that the majority (70%) of the regulations related to the *beneficium*s in Hungary are from John XXII's age. The reason for this is on the one hand the Pope's long reign (it is 18 years out of the 41 that was analysed), on the other hand the character of John XXII's

¹ See pp. 9–30.

remuneration policy. By examining the remuneration policy of Clement V, Benedict XII and John XXII it became unambiguous that there are significant differences between the three Popes in the case of smaller benefices (i.e. non-consistorial benefices): namely, John XXII annually dealt with smaller benefices roughly six times more than his predecessor or successor. Besides, under John XXII, the immediate provisions and the expectatives were edited approximately in equal number; one third of the benefices' reversioners did not get their first benefice. The analysis of the measures related to the benefices made it clear that Pope John XXII aimed at the practical enforcement of the *Ex debito* bull (1316), mainly in case of the greater consistorial benefices. Although it seldom occurred that the Pope appointed an absolutely new person (his own favourite) to some bigger benefices independent of the will of the chapter as well as the monarch, he endeavoured to conclude the cases (for instance by cancelling the election by referring to its invalidity, then appointing the original nominee after all) so that the authority of the beneficiary would not be depended on the capitular election but the Pope's favour.

Not only do the results conform with the conclusions of the researches on the papal beneficiary policy in the Avignon era accomplished considering other countries, but – also in Hungary's case – they verify the long existing opinion that John XXII endeavoured to expand the papal court's authority to the middle and lower levels of the church as much as he could. Furthermore, the effect of the diplomatic events to the beneficiary policy was also demonstrable: in the course of the important negotiations the number of the expectatives was significantly increased. This fact strengthens the assumption that the monarchs often tried to reward the diplomatic service with church benefices. However factual proof of the success of the expectative rights' enforcement was found in rare occasions, which suggests that the filling of the church benefices depended on the local conditions rather than the papal order.

The earlier secondary literature put great emphasis on establishing whether the Pope's or the monarch's will was prevailed in the filling of the church benefices. Yet, the sources prove that such rivalry did not exist in the first half of the fourteenth century. The papal and the royal beneficiary policy seem parallel rather than opposing, which rarely created a conflict between the two powers. If we search for the traces of such conflicts, we would rather focus on the prelates' synod of 1318 in Kalocsa, or on the written complaint of 1338 sent to Benedict XII; as these reflect those who fought for the controlling of the church benefices.

“PETRUS STEPHANI COLLECTOR APOSTOLICUS”²

The paper shows in detail the activities of Petrus Stephani as a tax collector, functioning in the Polish–Hungarian district between 1373 and 1375. This choice was primarily motivated by the favourable source conditions, namely apart from his book of accounts numerous documents of the Holy See related to his activities as well as some charters issued *in partibus* survived.

Péter, son of István was appointed a tax collector by Gregory XI on 12 February 1372; he was responsible for the territory of the Hungarian and the Polish Kingdom as well as for Silesia, which was a part of the Czech crown, though, belonged to the Polish church administration.

He arrived to Hungary in January, 1373, yet, he could start working only 11 months later due to the opposition of Louis I. He started working in Poland in the spring of 1373, however, his activity was frequently hindered by the tax collectors working in parallel to him. He had two permanent residencies, one in Krakow and the other in Felhévíz, located near Buda.

During his function he was in continuous connection with the Curia in Avignon. From Avignon, he continuously received the essential lists of benefices and the various supplementary instructions related to his activities. In many cases, Péter also sent legates to the papal court to clear certain questions.

He was naturally assisted by many people, on the one hand by the direct attendants, on the other hand by the members of his office. The sub-collectors, appointed by Péter, were indispensable members of the people of the collector. In the Hungarian part of the district of the collector there were at least 19 centres of the sub-collectors in five significant collegial churches (Pozsony [Bratislava], Szepes, Óbuda, Fehérvár and Pozsega [Požega]) besides the archiepiscopal and the episcopal centres. The duty of the sub-collectors was to actually collect and run the administration of the tax, furthermore, to employ church censure against those who refused to pay. We know all-in-all six sub-collectors working in Hungary in the examined period; every one of them was the canon of their districts' cathedral.

85% of the collected tax went to Avignon through banks. One of the important stations of the transport was Bruges, to where primarily the merchants of Krakow transferred the collected tax. They placed the sums in the branch banks of the Flemish town – which was one of the most important trading centres of the age – which were related to the papal court, and then they were sent further to the *Camera Apostolica*. The role of Venice was also significant at that time, namely a considerable part of the collected tax reached its destination through the banks of the Adriatic city. During Petrus Stephani's activity as a collector the Florentine companies (Alberti Antichi, Donatus Guidonis, Maf-

² See pp. 31–88.

feo Lotto, Vieri di Cambi di Medici) took part in the Polish and Hungarian money's transfer. The Florentine Francesco di Bernardo da Ramignano, who settled in Buda, also played a crucial role in these financial transactions.

Petrus Stephani collected altogether 22,848 Hungarian golden forint for the Apostolic Camera, out of which he forwarded 20,455 forints to Avignon, while his sub-collectors 2,286. The difference might origin from the depreciation resulted from the change, or from the tax that Péter's predecessors collected and he also made an entry of. Péter personally presented his accounts in the Apostolic Camera, where the fiscal clerics carefully examined and prepared its short abstract (*computus brevis*). Thereafter, Péter was charged with another commission as a collector, however, at this time only to the territory of the Hungarian Kingdom, since the Polish-Hungarian *collectoria* was divided in 1377.

In the final chapter of the paper, the ecclesiastical career of Petrus Stephani is analysed, which completed itself in parallel to his activity as a tax collector. His career cannot be divided from the support of Cardinal Guillaume de la Jugie, who entrusted Péter with the administration of the Hungarian and Polish church benefices, of which he was in charge. It became clear through the detailed analysis that the earlier research contaminated two persons. As a result, the major part of the Hungarian secondary literature identified Collector Petrus Stephani with Péter Knol, secret chancellor than later the bishop of Transylvania. On the basis of former researches of the author, Petrus Stephani is identified with the French Petrus de Monasterio, whose appointment as a collector was hugely influenced by his protector, Cardinal Vilmos. The ecclesiastic career of Péter was the following: the canon of Eger (1360–1376), the precentor of Kalocsa (1361), the archdeacon of Szabolcs (1361–1375), the priest of Calhano (1372–1376), the canon and the *rector altaris* of Esztergom (1373–1390), the provost of Dömös (1374–1379), the canon of Boroszló (1375–1376), the *hospitalarius* of the *Cruciferi Sancti Stephani Regis* of Felhévíz and Esztergom (1390–1392).

TAMÁS FEDELES

“PARTES UNGARIE...SATIS OCCUPATE CUM TURCIS.”

THE TURKISH QUESTION IN HUNGARY IN THE PAPAL BOOKS OF REQUEST OF THE FIFTEENTH CENTURY³

The increasing Muslim authority occupied a bridge-head on the European continent in the middle of the fourteenth century. From this time on, as the danger became increasingly realized, two Christian states were more and more

³ See pp. 89–106.

dependent on each other: the head of the Christian world – the papacy – and the Hungarian Kingdom, which consciously took on the role of the bastion of Christianity over a century. From their opening, the papal archives continuously vented sources that proved the mutual dependence and centuries-long cooperation of the two most threatened powers; EDGÁR ARTNER selected an independent collection from the rich sources. Through the series of VILMOS FRANKNÓI and the publication of ARTNER that remained in a manuscript for a long time, the historical researches explored those tools – especially the diplomacy, through which the Popes sent allowances to the Hungarian Kingdom and urged the Western powers to act –, by the help of which the Roman Curia also took its share of the Christian world's defence by covering some burdens. However, recently it has occurred that the Vatican archives' documents of smaller importance also hid historical data that vary this question; they do not throw light upon the mutual battle on the level of power politics, but rather through the incidents of the everyday life. In many cases the *supplicationes* handed in the Roman Curia in the fifteenth century and granted by the Pope contain references to the extraordinary everyday life of the Hungarian-Turkish borderland.

By the help of them, one can understand more the effect of the Muslim world's vicinity to the people living in the frontier zone: it uniquely formed the consciousness of identity and the motivation behind the actions. The tissue of the identity of Christianity that had been invulnerable became cracked, which had destructive effect on the forces of the religious belief that united Europe from the periphery towards the central territories, however, temporarily only to a small degree. The requests signed by the Popes show that by channelling a significant part of the curial incomes the prelates of Rome made a sacrifice for stem the course of events. A *supplicatio* from the middle of the fourteenth century declares the appropriation of the punitive duties against the "pagans". There are many cases from the fifteenth century that those Byzantines who were escaping from Constantinople in a desperate situation were provided the opportunity to give indulgences (after all, they were related to the authorization of free choice of confessor), which enabled them to collect money to ransom their relatives in captivity.

The research explored that Pope Martin V allowed the representatives of the members of the Order of Hospitallers of Rhodes to authorize the free choice of confessor for those throughout Europe who aided the order fighting on the Islam front. This paper presents many sources found in manuscripts to show that the duties of the curial administration were sometimes spent on the defence against the Turks. Namely in many cases, the condition of granting the approval of the supplication and the requested dispensation was either entering the war or sending soldiers in the war on their money. One of the reasons of the occurrence – naturally besides the fact that the danger and its fear was increasing

in the progress of time – could be that the argumentation of the requests more often contained mention of a contravention committed in situations provoked by the Turks. This small contribution also proves that the Popes' power of absolution was not primarily a tool of the contraventions causing Reformation but to help the distressed Christians.

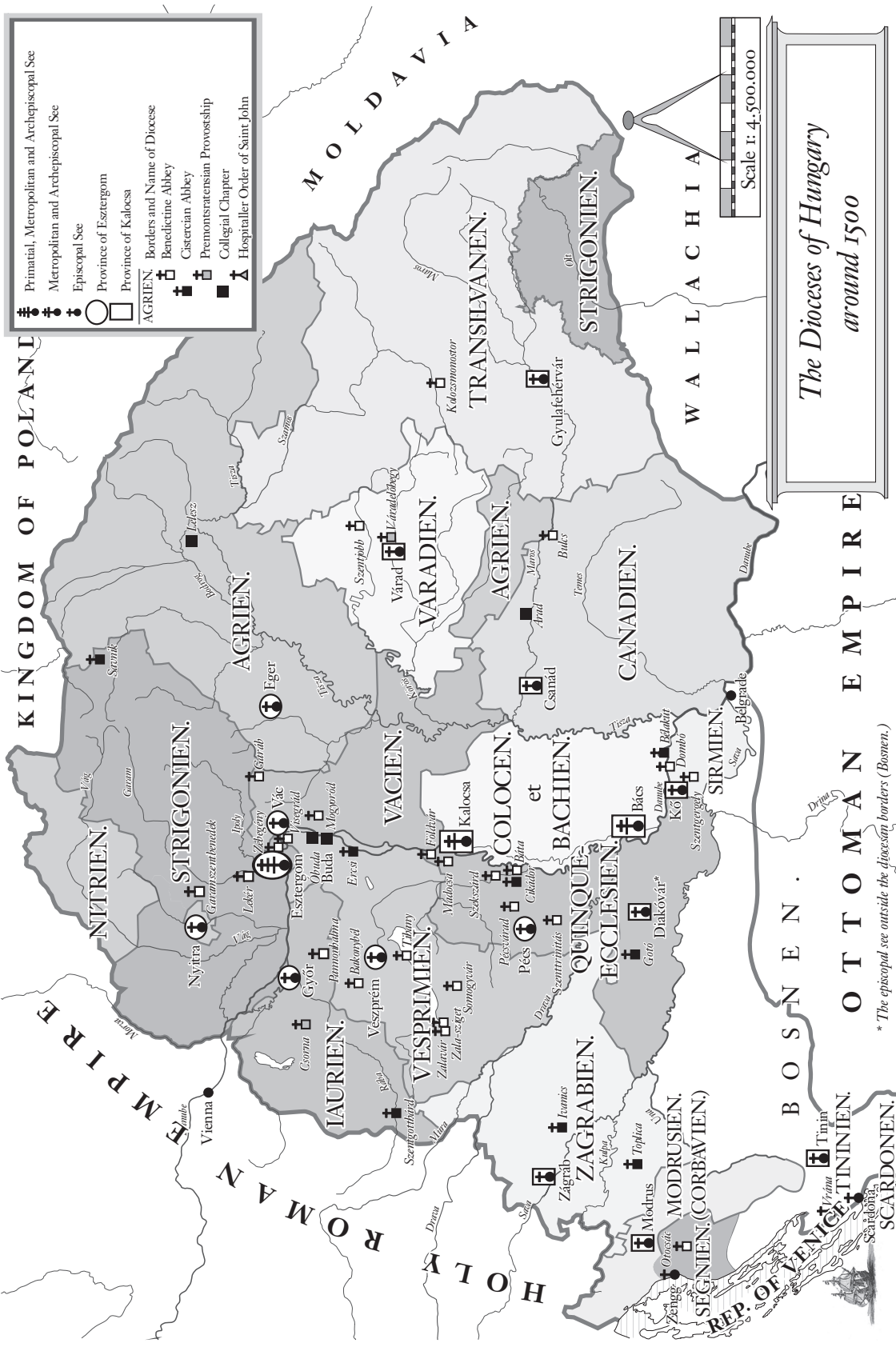
KORNÉL SZOVÁK

MEMBERS OF THE DIOCESE OF GYŐR IN ROME
OF THE LATE MIDDLE AGES⁴

The idea of categorizing and publishing the sources according to dioceses already existed in the early days of the Hungarian researches in the Vatican, we should only think of the volumes of the *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* edited by VILMOS FRAKNÓI and JÓZSEF LUKCSICS. In 1909, Miklós Széchenyi, bishop of Győr entrusted his secretary ÁRPÁD NITSCH (later BOSSÁNYI) to publish the sources of the Vatican related to the diocese of Győr along a similar concept. However, the undertaking was not successful: the collections unfortunately were not published and the two volumes of the *Regesta supplicationum* – that came out and published an already proofread archival material on lower level than its predecessors – can be caution also to the present researches.

The detailed analysis of the presence of the Hungarians in medieval Rome is not completed yet – due to the lack of the complete exploration of the sources. The analysis of those who visited Rome for various reasons from the same diocese has not been attempted yet. The collected persons are divided into groups according to their motives to visit Rome. On this basis, one can state that there were people who stayed in Rome by occupation, in the service of the papacy. The successor of St. Peter was not only the head of the church, but also a monarch, who played an active political role in Italy as well as in Europe; therefore, he was frequently visited for diplomatic reasons. Many ecclesiastical and secular persons visited the Pope to ask for justice or his benevolence, be it related to a church benefice, to the admission to the holy orders, to giving absolution or indulgence. As the tribunals of the Curia served as courts of appeal, many travelled to Rome owing to their cases. The tombs of St. Peter and Paul were the most visited place of pilgrimage at that time; therefore, thousands of pilgrims visited them. Besides, we find examples of those, who were attracted by the Eternal City in view of researches and study.

⁴ See pp. 107–136.

	Primate, Metropolitan and Archbishopal See
	Metropolitan and Archbishopal See
	Episcopal See
	Province of Esztergom
	Province of Kalocsa
	AGRIENS, Borders and Name of Diocese
	Benedictine Abbey
	Cistercian Abbey
	Premonstratensian Provostship
	Collegial Chapter
	Hospitaller Order of Saint John

*The Dioceses of Hungary
around 1500*

* The episcopal see outside the diocesan borders (Bosnia.)

One can state after a thorough examination that, though, the diocese of Győr was a medium one among the Hungarian dioceses considering its wealth and members, it had manifold relations to the Roman Curia. Naturally, the diocese of Győr – similarly to the other dioceses in Hungary – lacked the permanent representation in Rome. Mainly personal relations and personal administration dominated; therefore there were often ad hoc solutions. People arriving in Rome could attend to many businesses at once by exploiting the Eternal City being “multifunctional”. Knowing the many forms of networking, the aims and motivation of those staying in Rome, the question is reasonable; how similar was the intensity of the relations of the diocese of Győr with the centre of the Catholic Church compared to that of the other dioceses in Hungary.

If we examine the Hungarian related data collected from the Datar’s registers of supplications by PÁL LUKCSICS and from the bull registers of the Vatican and Lateran dated between 1417 and 1453 in parallel with the Hungarian requests handed in the *Sacra Poenitentiaria Apostolica* and the division after dioceses of those Hungarian pilgrims who entered the Society of the Holy Spirit in Rome and we add moreover the percentage distribution of certain Hungarian dioceses compared with the total population of the kingdom, we can state the following. The number of the petitioners from the diocese of Győr is somewhat overrepresented in accordance with the proportion of the population living there, while we can find comparatively few people entering the Society of the Holy Spirit. This is explained by ENIKŐ CSUKOVITS with the lack of the members of the SMOMs in Western Hungary, which caused slight notoriety. If we examine the origin of those who went to Rome from the diocese of Győr, we see that the majority of them were from Vas County, which gave almost the half of the population of the diocese of Győr. People arrived in the Eternal City in great number naturally from Győr, from the episcopal centre, besides Szombathely, Kőszeg and Rohonc. As a matter of curiosity, the name of the inhabitants of Sopron, the most significant town of the diocese, cannot be found in the sources of Vatican; however its opposite is likely if one reads their testaments.

If we compare the diocese of Győr with the archdiocese of Kalocsa – which had bigger population –, with the bishopric of Csanád and the diocese of Vác – of which population was more or less the same – we see that the most requests to both offices came from Győr and only the archdiocese of Kalocsa preceded Győr in the number of those who entered the Society of the Holy Spirit. The reasons of the occurrence can only be explained after a further study, yet one can reckon the negative effect of the Turkish destruction in case of Kalocsa and Csanád.

The diocese of Győr is average considering its population, economic-social circumstances and the intensity of its relations to the centre of the Church, or rather – compared to the other dioceses of Hungary – it was “middle-ranking”.

To get a whole picture of the Roman relations of the Hungarian Kingdom, in the future, one should run a similar examination on the other dioceses' relations to Rome and compare the results with each other, which enable us to outline the centre/periphery relation of Rome and the Hungarian church structure.

GÁBOR NEMES

ORDO REGUM

LISTS OF PRECEDENCE IN THE PAPAL COURT AND THE PLACE OF THE KING OF HUNGARY IN THE LATE MIDDLE AGES⁵

The secondary literature on the history of diplomacy attributes the compilation of the hierarchy of 1504 listing every Christian monarchs and princes that was used for the reception of their representatives to Paride de Grassi, papal master of ceremonies. This list of precedence had significant afterlife, since it also influenced the diplomatic relations of the early modern period. The King of Hungary is also mentioned, he was the ninth. The study endeavours to answer the question whether this list really demonstrates the European authority of the King of Hungary. To do so, the all in all five versions of the list are examined with the help of philological techniques (they are signed with letters from *A* to *E*), their content is valued, the usage of hierarchy is introduced and certain examples of the disputes over the ranks found in Grassi's work of *Tractatus de oratoribus* (1508/1509) are analysed, which discusses the reception of the legates in Rome. (The paper leans on the results of PHILIPP STENZIG's dissertation.)

The lists of precedence were compiled to internal use, to organize events of protocol nature and to ease the work of the masters of ceremony. They were not publicly announced, official papal orders but assistances based on practice and formed by custom and European political circumstances. They were maintained in the documentation of the masters of ceremony (in diaries, notes) mainly in the various archives of the Vatican. On the basis of their content, namely which monarch is mentioned, the known lists can be put in chronological order. On the one hand it helps their interpretation; on the other hand the "evolution" of their adoption from the late fourteenth century to the mid sixteenth century can be demonstrated.

The earliest is the *C* version, known from the diary of Grassi, which is not a hierarchy yet, but a catalogue advancing according to the cardinal points. On the basis of its content, the *D* version might be dated back to the early fifteenth

⁵ See pp. 137–172.

century, the *B* version that occurs in Grassi's diary and in the *Tractatus* is from the mid-fifteenth century (from the 1460s), the *A* list, which was written down by Grassi in 1504, but actually can be attached to the work of his predecessor, Johannes Burckard, is from about the 1490s, while the *E* version, which can also be found in the composite volume of the early modern period, is from the 1550s.

However, the emerging disputes of certain monarchs' legates over the precedence were not solved on the grounds of the lists; they were settled and avoided according to the situation. The Pope does not change or specify the hierarchy, as he does not want to gratuitously favour or hurt any members of the Christian community. This is also proved by the analysis of 19 incidents from 1481–1504 listed in the *Tractatus de oratoribus*. Out of them, two Hungarian disputes over rank are presented in detail: in 1487 János Kamarcai Vitéz was involved in a dispute over precedence with the delegates of the Scottish king; in 1494 the delegates of Vladislaus II, king of Hungary and Bohemia, Tamás Bakócz, bishop of Győr and Antal Sánkfalvi, bishop of Nyitra came into conflict with the delegate of Naples. In both situations the parties were seated separately in the *Cappella Sistina*.

In spite of the above mentioned, the lists were regarded useful and applied assistances for the Apostolic See, therefore the place of the King of Hungary is also demonstrated by them – yet, not in terms of the European power politics of the late Middle Ages, but *only* of the papal court.

BÁLINT LAKATOS

THE SOURCES ON THE PROCESS OF GYÖRGY FRÁTER'S MURDER IN THE VATICAN ARCHIVES⁶

In the morning of 17 December, 1551, one of the most influential politicians of the Hungarian Kingdom, György Fráter (Martinuzzi), the primate of Hungary and the archbishop Esztergom, the voivode of Transylvania was found dead on the stone floor of the castle of Alvinc. The identity of his murderers was known: with the direction of Giovanni Battista Castaldo, marquis and Sforza Pallavicini, chief-sergeant, the mercenaries of Ferdinand I killed him. This action created a huge stir not only in the kingdom, but throughout the whole Christian Europe, and led to one of the most acute crisis of the Habsburg-papal relations. According to canon law, those who were responsible became automatically excommunicated, and though, Julius III temporarily dis-

⁶ See pp. 173–186.

pensed the monarch, a long investigation started, of which purpose was to find György Fráter guilty, by this means to prove the murder rightful.

The examination, lasting for years, was led by Count Abbot Girolamo Martinengo, the nuncio to the court of Ferdinand, and then it was concluded by his successor, Zaccaria Delfino in 1554. By the help of a “questionnaire” of 87 points, 139 evidences were given as well as numerous letters and extracts of letters related to the case were collected. A significant part of these sources can be found in the Vatican Secret Archives. Certain documents already became public by the researches of GYULA SZEKFŰ and GÁBOR BARTA in the last century; however, numerous ones did not or only partially, so their utilization can enrich the already existing picture. The paper presents these documents and those sources that serve information on the examination by touching upon the fact that the accurate exploration of this source-basis and its critical edition could significantly help the understanding of the so troubled decade between 1541 and 1551, moreover, it would present an opportunity to explore a historic phase of the Habsburg-papal diplomatic relations with micropolitical profoundness.

VIKTOR KANÁSZ

JESUIT GIOVANNI ARGENTI ON THE AFFAIRS IN TRANSYLVANIA
THE DEFENSIO SOCIETATIS JESU AND THE DIET OF MEDGYES IN 1605⁷

The paper analyses the close relation of religion and politics with reference to Jesuit Giovanni Argenti's works of *Defensio* and *De Societate* and to the diet of Medgyes in 1605. After the start of the Bocskai Uprising in 1604, the order had to leave Hungary as well as the principality of Transylvania. Among the reasons were those mistakes that the Jesuits committed and that intense hatred that followed the order's function. This opposition was not derived only from direct experience but also from the international experience that – along with the international anti-Jesuit propaganda – reinforced the atmosphere, which led to the expropriation of the properties of the Jesuits in Transylvania. This practically introduced the order of the Treaty of Vienna (1606) which resulted in the loss of the order's possessions in Hungary.

In his two works, Argenti shows his Humanist education in connection with the repudiation of the accusations against the Society; the dichotomy between barbarism and civilisation is in the focus of his argumentation in such a manner that he identifies the former with heresy and the latter with the true faith. Simultaneously, he admits their mistakes which contributed to the devel-

⁷ See pp. 187–200.

opment of the public opinion against the order. His two works call the attention to the fact that the so far neglected documents of the Catholics written with the purpose of apologetics – of which significant part is definitely that of Argenti's work – constitute a part of the Catholic-Protestant polemic evolved after the Bocskai Uprising.

TAMÁS KRUPPA

FERENC GALLA'S ORIGINAL MONOGRAPH ON THE MISSIONS IN THE
TERRITORY UNDER TURKISH RULE
(DATA FOR THE HISTORY OF THE RECONSTRUCTION OF A TEXT)⁸

The paper deals with a monograph of FERENC GALLA, which survived in a manuscript, and its publication and reconstruction. The writer worked as a church historian and a lecturer in the first half of the twentieth century, *The Papacy and the Turkish Peril* is a late work of his, and this might be the reason why it remained in the drawer. The manuscript, which survived in a terrible state so in its original form it was impossible to be published, is preserved in the Hungarian National Archives. First, the text was reconstructed, then it went through an analysis relying on archival and bibliographical researches, which examined whether the book was worthy of publication considering its data. This process was followed by a thorough statistical clarification, the text's division into chapters and then the substitution and reconstruction of the completely missing notes took place. In the end of the work a monograph was born out of the text wreck, which became suitable for publication as regards its data and structure.

GÁBOR KISVARGA

AUDIENCE IS DENIED. THE HOLY SEE AND THE COURT OF VIENNA
UNDER THE ROMAN LEGATION OF COUNT GEORG ADAM VON MARTINITZ
(1695–1699)⁹

Count Georg Adam von Martinitz, imperial legate arrived in Rome in December 1695, though his predecessor, Anton Florian von Liechtenstein had already left one and a half years earlier. The count's legation in Rome did not

⁸ See pp. 201–228.

⁹ See pp. 229–242.

started well as he got involved in a dispute over precedence with the viceroy of Rome, Ranuccio Pallavicino already in the spring of 1696. This conflict reached its peak in 1696 on the Corpus Christi procession, when the service was delayed almost for two hours due to Martinitz's intentional slow moving. Therefore, a couple of days later, the whole College of Cardinals intentionally withdrew its presence from the traditional service in the *Santa Maria dell' Anima*, the church of the German nation in Rome. This question of protocol significantly burdened the relations of the two courts in the following period.

In 1697, the imperial diplomat encountered another conflict with the Roman Curia, since he released the imperial edict that obligated the imperial vassals in Italy to do another homage and affirm their feudal estate. After the Holy See released a counter-edict, the relations of Rome and Vienna grew cold, which was further increased in the following summer. Don Agostino Chigi received an imperial notice to do his compulsory homage to his estates in Farnese. The papal court suspected partly Martinitz's contribution behind the scenes.

The old Innocent XII finally lost his patience after another unpleasant event. Martinitz took one of his valets prisoner after a poisoning in his house and demanded justice, however, he was reluctant to deliver him up to the Roman authorities. Moreover, he more and more openly accused the viceroy of Rome, Ranuccio Pallavicino of planning the poisoning. He accused the viceroy on a papal audience on 29 August 1698 and requested a procedure. Thereupon, the indignant Pope refused to tolerate the imperial legate in his presence.

These all led to Martinitz's fall, however, his summoning home took a long time, since there was not a vacant position in Vienna, which could account for his calling back. Martinitz finally left Rome on 23 April 1700, when he was appointed as the head of the archery guards.

BÉLA VILMOS MIHALIK

THE VERBALS OF THE HUNGARIAN BISHOPS'
CANONICAL EXAMINATION 1605–1711
(HISTORIOGRAPHY AND PROJECT PLAN)¹⁰

The first half of the paper surveys the international secondary literature on the verbals of the canonical examination. The main works of WALTER FRIEDENSBURG, LOUIS JADIN, HUBERT JEDIN, REMIGIUS RITZLER are thoroughly presented; furthermore, besides the German, Austrian and Belgian

¹⁰ See pp. 243–316.

results are shown, the publications of the Italian, Irish, Polish, Bulgarian and Croatian researches are taken into account. On the one hand, this introduction wants to present this extraordinary type of source of the Vatican Archives and the process based on it in a historiographical approach. On the other hand, it lists the possible ways of elaboration, which could give a proper basis for the Hungarian related material's methodical research and its exploitation.

Thereafter, the earlier Hungarian researches are presented. It is a historiographical curio that the Hungarian erudition of the Baroque era already used the verbals of the canonical examinations. Within the frame of the source-collecting program initiated and supported by Lipót Kollonich GÁBOR HEVENESY prepared extracts on the processes preserved in the palace of the nunciature of Vienna situated in the *Am Hof*. The first published data from them can be found in the volumes of KÁROLY PÉTERFFY on the history of councils and in the volumes of JÓZSEF KOLLER on the history of the diocese of Pécs. In the period between the two world wars, the works of the Benedictine TIHAMÉR VANYÓ and FERENC GALLA, priest of the diocese of Vác are significant. The methodical exploitation of the abundant source-material, of which importance was also highlighted by LAJOS PÁSZTOR, was not completed despite the repeated attempts. The documents on many bishoprics under Turkish rule – with the use of the statements and appendices related to the state of the diocese – were elaborated in several essays by ANTAL MOLNÁR.

The aim of the publication is to take the premises, experience and results of the international and Hungarian historiography into account as well as to concisely outline the premises, aim, form and standpoints of the planned project. In addition, the catalogue of the analysed verbals is published, at the same time the unique nature of the processes and their historical source-value are presented.

The material should not be interpreted in the Vatican's scope, but exclusively in the context of archontology, prosopography and biography in the long run, furthermore, it should be exploited as an important preparatory work in the Vatican for a Hungarian ecclesiastical archontology of the early modern period. The research, as a consequence, is nothing else but the completion, continuation of the *Hierarchia Catholica* on a local level. The main purpose is the deeper exploitation of the consistorial sources of the Vatican for the benefit of the Hungarian ecclesiastical archontology and prosopography of the early modern period and its preparatory work in the Vatican. The verbals of the canonical examination are in the centre of the research, the consistorial propositions and notes are of secondary importance at this stage of the research. The processes and their supplementary documents are going to be exploited even if they did not get in the papal collections. At the moment there are five such materials known, one from the state archives of Mantua,

four from the Aldobrandini archives in Frascati. According to the current information, in the Vatican Archive there are all in all 250 items until 1711 (168 from the nunciature of Vienna, 64 from the consistorial archive, 18 from the archive of the Datary). The reference catalogue of the processes is fundamentally prepared on the basis of the volumes of the *Sala dei Indici* of the Vatican, however, the dates on the basis of the verbals survived from the period of the examinations, the earliest from 1612 (János Pyber, Pécs) and the latest from 1709 (for instance bishops Imre Esterházy, Tinin and Benedek Ráttkay Zengg-Modrus).

The maxim of the examination of archontological purpose gives grounds for the “division” of the verbals. Namely, only the “personal part” will be covered in the research, considering the statements given or the supplements, which will mostly be published in form of abstracts. Besides the huge amount of the documents, this unique dichotomy of the sources hampered the uniform elaboration of the material of the whole primatial province of the Hungarian Kingdom, since parallel work had to be done of prosopographical and diocese-historical nature.

The primary supplements themselves – which can be exploited in archontological/prosopographical and in case of a deeper personal analysis biographical respect – are real *Hungaricum*-curios that cannot be found in Hungary from this early period; their narrow spectrum is shown by the source-selection at the end of the publication. One can read birth and baptismal certificates (no. 11, 17, 23, 27, 28); the direct or indirect certificates of university studies; documents on ordination or consecration (no. 1, 6, 16); the certification of the financial background required for a bishop (no. 7, 9); many CVs (no. 2, 3, 4, 8); certificates of the chapter, ordinary, the monastic prefect or a colleague on the intellectual and pastoral qualities and moral integrity of the appointed together with some biographical details (no. 18, 20, 22, 24, 26, 29); furthermore letter of recommendation to an Episcopal appointment (no. 25); and medical expert opinion on “mental hygiene” that is regarded as a special record of history of medicine (no. 30). Similarly to the last two, the documents dealing with the concrete details of the examination, with practical or conceptual problems are less frequent in the verbals, therefore in our collection: the letters requesting the launch of the examination, dealing with the supplements (no. 8, 14); the documents on the recruiting of the witnesses (no. 15); the paper discussing the history of the bishopric, the already mentioned letter that complained about the protraction of the process of confirmation (no. 13). The memorial that requests the appointment of an auxiliary bishop and circumspectly argues for it is a special rarity; moreover it could be a smaller *ad limina* report (no. 19).

The “personal material” of the processes – besides the “pure” biographical data – is suitable for an exploitation of various kinds, either if we take the state-

ments, or the supplements. They equally serve valuable information on the witnesses: their knowledge, their culture of remembrance, their personal relations and connections with the nominee. Besides the analyses that are partly fitted in the subject of *Memory Studies*, the uniquely built connections of the church elite of the early modern period can be outlined by the help of the material. The *Netzwerk* that can be reconstructed is manifold and versatile: it happens that a person is mentioned in various cases, or there are people mutually testifying against each other, naturally on different occasions. The supplements of the letters can support the mapping of the inner lines of fracture of the Hungarian episcopacy of the early modern period.

The research focusing on the “long seventeenth century” can be summarized in theses as follows: it includes the prosopographical analysis of the church elite of the denominational confrontations, then the Catholic expansion after the Council of Trent within the framework of a fond-like source exploration of the Vatican extending to the beginning of the consolidation of the eighteenth century. The project goes far beyond the strictly speaking dimensions of church history, namely it is about the main representatives, leaders of the *status ecclesiasticus* of the age, the leading order of feudalism that was repressed in parallel with the evolution of absolutism. Their role was extraordinarily unique in this process: they had to appear as the protector of the national/feudal tradition, identity and interests, while the main determinant and pillar of their career as well as their effort to religious hegemony was the Habsburg dynasty, which more and more lived under the influence of absolutism after Spanish and French examples.

Thanks to the research experience gained through the preparatory work, some of the earlier made mistakes are corrected at the end of the study. According to these corrections, the case of the papal filling of the bishopric sees in the seventeenth century was not automatically delivered to the Consistorial Congregation, only if a problem occurred. There are original verbals, not only official copies, also in the *Archivio Concistoriale* fonds of the Vatican Archives. REMIGIUS RITZLER’s statement should be also revised that before the regulations of Gregory XV and Urban VIII the verbals of the canonical examinations were regarded as useless and object to discarding after the consistorial decision. The bequest of Cardinal Pietro Aldobrandini, however, is a substantial proof against this idea. Altogether 4 Hungarian and 21 other verbals survived there from the period between 1594 and 1620 by proving that the exploration of the family archives of the cardinal protectors could enrich the historical research with further information. Their catalogue is in the *Appendix* of the study.

THE HUNGARIAN EPISCOPAL PROCESSES OF THE EIGHTEENTH CENTURY
IN THE VATICAN SECRET ARCHIVES 1711–1780¹¹

In 1881, the Vatican Secret Archives (*Archivum Secretum Vaticanum*) was opened by Leo XIII to the researchers. The word of “Secret” implies only that it started its function as the private archive of the Popes, however, its material is openly accessible for the qualified researchers similarly to other state archives’ documents. Besides the archives of certain already non-existing offices of the Roman Curia, there are the historical archives of many still operating offices of the Curia. The documentation on the representatives of the papal diplomacy is also a significant and vivid material.

The material of the so called episcopal processes, the episcopal and archiepiscopal appointments’ canonical, informational processes (*processus informativus*, or in other name *processus inquisitionis*, or *processus canonicus*) are rarely researched, but valuable sources of church history. We can find such documents in three places in the Vatican Secret Archives. One of them is the material of the nunciatures that was already moved to the Vatican. Within the Archives of the Apostolic Nunciature of Vienna (*Archivio della Nunziatura di Vienna*), in Hungarian relation, the fonds of the *Canonical processes of the bishoprics and the abbasies* (in short canonical processes; *Processi Canonici dei vescovati e delle abbazie*, in short *Processi Canonici*) is where the documents can be read that originally remained in Vienna. The other place is the fonds of the Consistorial processes (*Processus Consistoriales*) in the Consistorial Archives (*Archivio Consistoriale*), where the material of the fair copies sent to Rome during the process of appointment from the nunciatures of the world is collected together. The third place is where the verbals related to the appointments can be found, in the fonds of the Processes of the Datary (*Processus Datariae*) in the Apostolic Datary (*Dataria Apostolica*); this material is on those canonical examinations that were not conducted in a nunciature but in Rome.

The regulation on the bishop nominees’ canonical examination goes back to the Middle Ages. The case of the nominee was heard according to the regulations of the Council of Trent that was specified by Gregory XIV in 1591. In 1627, the special instructions of Urban VIII specified the part that gave place to the questions of *processus informativus* which preceded the appointment by the Pope.

Usually, 2–3 witnesses were heard under oath and *sub secreto vocato*, namely in secret per question lines. They were selected by various criteria and often represented the higher society. The witnesses were not necessarily ecclesiastics. In the seventeenth-eighteenth century, there were 13 questions concerning the bishop nominee, of which purpose was to get to know the abilities and characteristics of the nominee; whereas, the other thirteen questions were re-

¹¹ See pp. 317–336.

lated to the state of the diocese. In case of transfer, the questions were of different nature and the questionnaire contained only ten questions. These statements from the seventeenth and even eighteenth century contained very interesting information on the state of certain territories, moreover often on the nominee, as well. Various documents were attached to the statements.

In this paper, only those prelates are examined who received their royal appointment under Charles III (1711–1740), or under Maria Theresa (1740–1780). Furthermore, the so-called elected bishops (*episcopus electus*), who had their episcopal title through a royal appointment, however, the Holy See failed to acknowledge it, are – naturally – left out.

138 appointments are known from the territory of the Kingdom of Hungary, 80 (7 without a process) from the archdiocese of Esztergom and 58 (3 without a process) from the archdiocese of Kalocsa. The suffragan bishops are also on the list, those who were less researched yet.

TAMÁS TÓTH

THE RIGHT OF ROYAL PATRONAGE ON THE AGENDA OF THE
CONGREGATION FOR EXTRAORDINARY ECCLESIASTICAL AFFAIRS
AROUND 1920¹²

The study deals with a rather often examined question in the light of the Hungarian archives. It shows the change of the attitude of the Holy See towards the Hungarian royal right of patronage of the Holy See relying on so far unknown sources of the Vatican Archives; primarily on the verbals of the Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs and their preparatory material of 2 February, 1919, 8 November, 1921 and 30 July, 1922.

The opinion of the cardinals of the congregation slightly altered during the examined period of time. In 1919, when Austria-Hungary was dissolved and the constitutional form changed, they thought that the right ceased to exist, namely, it did not devolve to the republic. Yet, the verbal does not imply when the secretary who prepared it reported to the Pope on the result of the conference of the cardinals, neither does it say whether there was a resolution made or the Pope approved it, or not.

Considering that in March 1919, the nuncio still carried on negotiations with the representatives of the government and consulted many significant persons – like Prince-Primate János Csernoch and Oszkár Charmant –, it may be presumed that final decision was not made due to the precarious situation.

¹² See pp. 337–360.

In March 1920, the constitutional form of Hungary became kingdom again, moreover, in July and October 1920, Hungary and the Holy See revived their diplomatic relations by sending legates to each other. Although the monarch, who stood aside from the public affairs, renounced his right of private patronage on 25 January, 1920, he did not do the same with his royal right of patronage. On 6 November, 1921 the national assembly declared the dethronement of the Habsburgs. The Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs convened its meeting on 8 November 1921 after such events. They came to an agreement that it would not be fortunate to publish a statement about the extinguishment of the royal right of patronage as regards the existence of the kingdom in Hungary. Hence, the constitutional form is a key circumstance. Furthermore, they stated that though they failed to credibly prove the historical antecedents, in the past the Pope had implicitly acknowledged the apostolic monarch's royal right of patronage. Finally, this led to the postponement of the decision. In the case of one of the most important licences of the royal right of patronage, of the episcopal appointments, the Holy See endeavoured to enforce a generally true standard: the filling according to canon law. The governments – if an earlier concordat had not stipulated otherwise – could only set a veto on the nominee. This policy was active in Hungary, too, since the patron was hindered in practicing his rights; later, his person was not definite. The question, in its complexity, recurred on the agenda of the congregation in 1937.

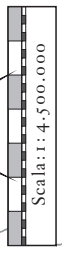
KRISZTINA TÓTH

AD LIMINA REPORTS FROM HUNGARY (1928)¹³

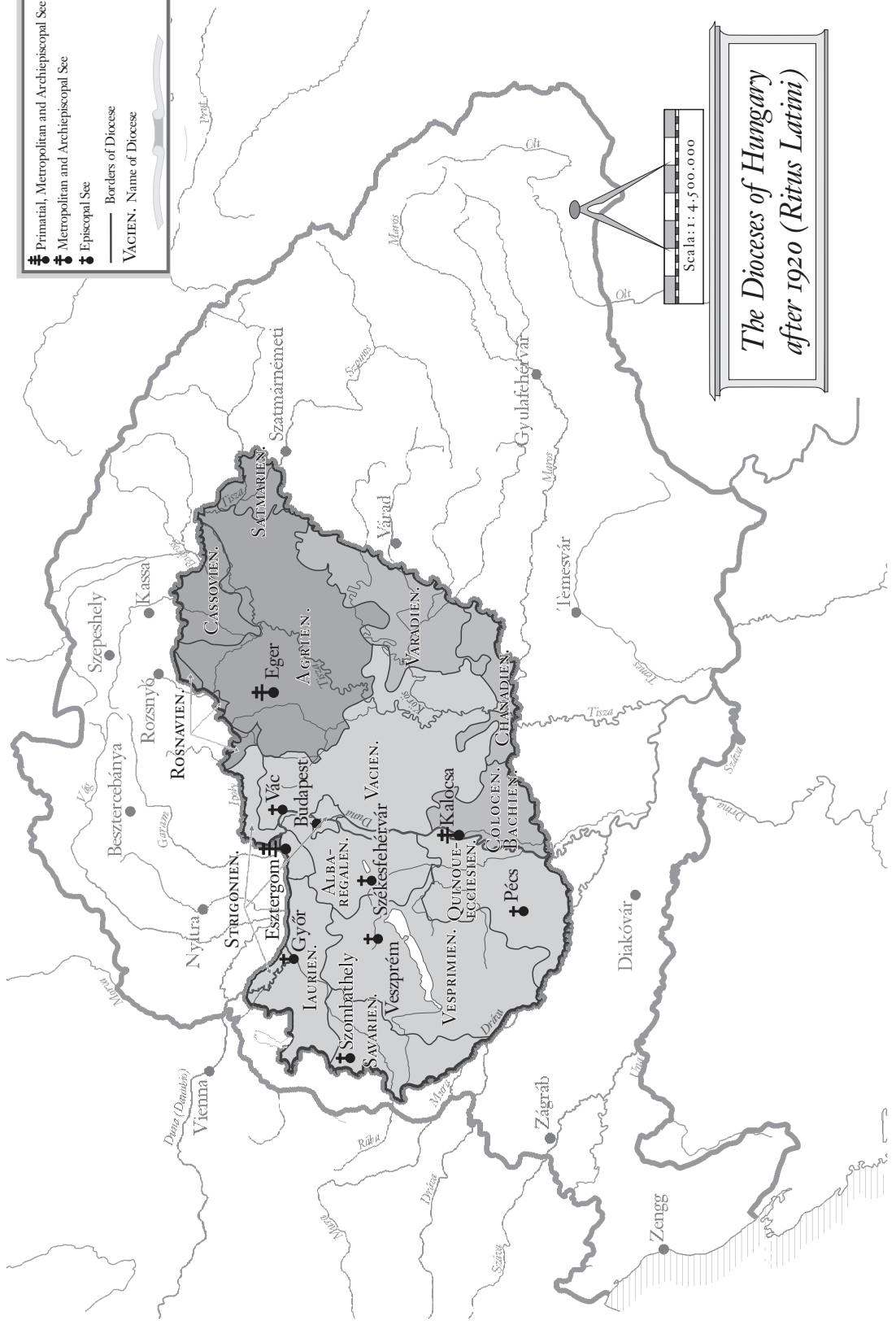
The *ad limina* visits of the Catholic Church's bishops, belonging to which they had to report on the state of their diocese, is an important factor of the Catholic church-model of the modern period. From 1919, they had to use a questionnaire of 100 points for the reports, which relied on the new Code of Canon Law while asking about the accomplishment of the episcopal duties, about the financial and spiritual state of the diocese, about the living conditions of the clergy, the regulars and the faithful and about the pastoral needs. Between the two world wars the reports of the bishoprics and the *nullius* arch-abbacy of Pannonhalma from Hungary were submitted to the Consistorial Congregation in every five years, though, for various reasons only the series of 1938 is complete. The reports of 1928 are worth the attention, since the added notes of Cesare Orsenigo, the apostolic nuncio of Budapest, survived. The nuncio, on

¹³ See pp. 361–376.

 Primate, Metropolitan and Archbishop See
 Metropolitan and Archbishop See
 Episcopal See
 Borders of Diocese
 VACIEN. Name of Diocese

*The Dioceses of Hungary
after 1920 (Ritus Latini)*

the one hand, declared the credibility of the reports; on the other hand he commented on certain points. The comments reveal what should be praised and what should be demanded on the basis of the episcopal reports. The questionnaire of the congregation and the opinion of the nuncio assert a particular ecclesiastic system of aspects, which attributed as much importance to the dignity of the liturgy and the spiritual life of the clergy as to the social influence of the Church and the success of the pastoral work.

MÁTÉ GÁRDONYI

THE “RAKACA-AFFAIR”

CONTRIBUTION TO THE RELATIONS OF THE APOSTOLIC SEE AND THE
HUNGARIAN BYZANTINE CATHOLICS BETWEEN THE TWO WORLD WARS
(SOURCE-PUBLICATION)¹⁴

The treaty after World War I brought about a rather unique situation for the Byzantine Catholic communities remained within the new borders. Before the Treaty of Trianon great number (11% of the whole population), extensive church administration (one archdiocese and eight dioceses) and ethnic diversity (Ruthenians, Romanians, Slovaks, Hungarians) characterized the Byzantine Rite Catholics. However, after 1920 the rate of the Greek Catholics reduced to 2.2% and there remained only one Episcopal see remained within the new borders, which gathered parishes of mainly Hungarian language and identity.

This change took the involved ones as well as the surrounding majority society by surprise. The period between the two world wars was about seeking ways and means for the Hungarian Greek Catholics, which was made more difficult by the distrust and suspicion – based on the long established stereotypes that were strengthened by the shock of Trianon – of the majority society in “secular” as well as in church respect.

Our source-publication presents the details of an examination opened by the Holy See of a seemingly insignificant case, which was related to an especially delicate question in the given era, the question of the liturgical language. The methods used during the examination, the presuppositions, the formulation of the persons and the overall picture of the examination illustrate well the unique situation of the Hungarian Greek Catholics.

TAMÁS VÉGHSEŐ

¹⁴ See pp. 377–394.

THE ATTEMPT OF THE “CLERICAL REACTION” TO ESTABLISH THE
ACADEMY OF SAINT STEPHEN IN EMIGRATION¹⁵

The clerical emigration in Rome, which was often called the “clerical reaction” by the followers of the Communist government, aroused the state security’s interest already in the early 1950s. It is not by chance, since they served the most information to the “biggest espionage centre”, the Vatican on the affairs of the Hungarian Church, moreover, they put great efforts to realize their political aims in various organizations. One of the outcomes of their efforts is the establishment of the Hungarian Catholic and Scientific Academy, which desired to represent the hindered (by the State Office for Church Affairs) and then suppressed Academy of Saint Stephen in Hungary. The presentation of the Academy – the circumstances of its establishment, the difficulties of its survival, the analysis of its significance with a view to the Hungarian intelligence – wishes to be a contribution to the history of the emigrational organizations.

LILLA FEHÉR

SUMMARY

This volume of studies is an important phase of the Vatican-Hungarian historical series, *Collectanea Vaticana Hungariae* (CVH) founded in the Péter Pázmány Catholic University (PPCU) in 2004. Like the previous volume (CVH I/8, with a similar main title of *Magyarország és a római Szentszék – Hungary and the Holy See of Rome*), it desires to give a scientific plan to the forthcoming five years. The majority of the studies in the volume edited in 2012 projected the important results of the just ending five-year-long period of the Hungarian Academy of Sciences (HAS) ‘Impetus-program’ in the form of a pre-study. This work likewise desires to serve the HAS-PPCU Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Group, which continues *alter idem* the researches of the Impetus project. The close connection is clear; while the symposium¹⁶ – being the basis of the volume – was organized by the Impetus Research Institute to introduce its re-

¹⁵ See pp. 395–407.

¹⁶ *Kultúra- és tudományköziség. Magyarságtudomány a 21. században* (VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus) [Culture and Interscience. Hungarology in the 21st Century (VIIIth Hungarology Congress)], Pécs August 22–27, 2016. The symposium of the “Hungarian Research in the Vatican in the 21st Century” had the most lecturers in the Congress organized in the hall of the University of Pécs by the Impetus Research Group on 23 August. The event was supported by the PPCU (KAP 16-71042-1.1 KP). The programme and its details: <http://institutumfraknoi.hu/archivum/2016> (August 23, 2016).

search group and to outline its scientific perspectives, the lectures-turned-studies already represent the first, introductory publication of the Fraknói-Research Group.

The Hungarian Academy of Sciences had already taken a significant move to restore the Roman intellectual and institutional legacy of its former secretary-general, Vilmos Fraknói by establishing the HAS-PPCU 'Impetus' Research Group, which focused on the research in the Vatican. The initiation of the Fraknói-Research Group – at present within the framework of the state-subsidized research program in the Pázmány Péter Catholic University – is the acknowledgement of the previous years' results and the realization of the huge opportunities of the historical research in the Vatican. With its foundation, the Academy revived the existence of the Hungarian historical research in the Vatican after seventy years; in 1948, on the eve of the Communist takeover, the Committee of the Hungarian Institute of History in Rome was terminated by treading the academic independence.

The chronological and thematic order of the volume's writings clearly outlines the planned focus and direction of the Fraknói-Research Group's researches. While the appearance of the Anjou era is new, the analysis of the late Middle Ages – the cameraltic documents and the utilization of the supplications – has already been paid special attention. The exploration of the tithe collectors' work has already started in the *Monumenta Vaticana Hungariae*. This time, the consequences of the expansion of the Islam – which is related to the recent common talk – are discussed on the basis of the requests lodged to the Curia. The introduction of the Roman presence of the persons from the diocese of Győr both elaborates the various curial sources – as well as the documents found in Hungarian places – and presents a useful methodological example for the diocese-history, too. The analysis of the place of Hungary in the ceremonial hierarchy of the papal court belongs to the domain of the court-researches that excited undiminished international interest.

The plan of the complete exploration, publication and a more thorough analysis of the sources related to György Fráter's trial desires to settle the long-standing debt of the Hungarian historiography. This is also true for the project of the research group focusing on the early modern period, as well as the methodical exploitation of the verbals of the canonical examinations, which are dealt with by two studies regarding the seventeenth and eighteenth century. The rich sources of the Jesuits from the early seventeenth century and the diplomatic correspondence of the nunciature of Vienna from the late seventeenth century occur. The missions of the Propaganda Congregation do not belong to the profile of the Fraknói-Research Group. The extremely valuable monograph of Ferenc Galla on the apostolic missions in the territories under Turkish rule is the last important chapter of the preservation of the manuscripts stranded in the drawer due to adverse circumstances of the twentieth century.

The third focus is on the twentieth century, beside the late Middle Ages and the early modern period. Until the documents of the pontificate of Pius XII (1939–1958) are classified, the period between the two world wars is in the centre. Apart from the problems of the consolidation of the Hungarian Greek Catholics after the Treaty of Trianon, the question of the right of patronage and the special documentary value of the restored *ad limina* reports – and their examination on the nunciature – are presented to show the directions and opportunities of the historical acquaintance in the Vatican source collection. One phase of the history of the Roman emigration after 1945 is revealed on the basis of the documents of the Saint Stephen House's archives.

Similarly to the publication edited five years ago, this volume embraces the writings of church history of the newly graduated pupils of the Catholic University as well as the more expert historian and theologian authors. This project is a natural collaboration with the work of the Church History Research Team of the Pázmány Péter Catholic University, founded back in 2009 along with the intention of Cardinal PÉTER ERDŐ, the founding rector. The PPCU Church History Research Team remains to be an important reference also for the Fraknói-Research Group similarly to the Impetus-period. Its president, *Mons.* Professor JÓZSEF TÖRÖK, is assisting our work in the future as a senior researcher and advisor. His assistance is extremely wide-ranging; it covers also the thorough proof-reading and corrections of the CVH volumes that ended certain programmes of research. An important element of the integration with the PPCU Church History Research Team is the proceeding elaboration of the *Formularium secundum modum et stilum alme ecclesie Strigoniensis*, known as the Codex Nyási, within the framework of the so-called KAP-project. However, the codex contains valuable Rome-related data; its dimensions have some significance beyond the above mentioned frameworks of the Hungarian historical research in the Vatican.

PÉTER TUSOR

Translated by ÁGNES PALOTAI

TABLE OF CONTENTS

<i>Preface</i> (Péter Tusor)	7
The Relations of Charles I and the Papacy
Relying upon the Vatican Sources (Ágnes Maléth)	9
“ <i>Petrus Stephani collector apostolicus</i> ” (Tamás Fedeles)	31
“ <i>Partes Ungarie... satis occupate cum Turcis</i> ”. The Turkish Question in Hungary
in the Papal Books of Request of the Fifteenth Century (Kornél Szovák)	89
Members of the Diocese of Győr in Rome of the Late Middle Ages (Gábor Nemes)	107
<i>Ordo regum</i> . Lists of Precedence in the Papal Court
and the Place of the King of Hungary in the Late Middle Ages (Bálint Lakatos)	137
The Sources on the Process of György Fráter’s Murder
in the Vatican Archives (Viktor Kanász)	173
Jesuit Giovanni Argenti on the Affairs in Transylvania
The <i>Defensio Societatis Jesu</i> and the Diet of Medgyes in 1605 (Tamás Kruppa)	187
Ferenc Galla’s Original Monograph on the Missions in the Territory under Turkish Rule
(Data for the History of the Reconstruction of a Text) (Gábor Kisvarga)	201
Audience is Denied. The Holy See and the Court of Vienna under the Roman Legation
of Count Georg Adam von Martinitz (1695–1699) (Béla Vilmos Mihalik)	229
The Verbals of the Hungarian Bishops’ Canonical Examination 1605–1711
(Historiography and Project Plan) (Péter Tusor)	243
The Hungarian Episcopal Processes of the Eighteenth Century
in the Vatican Secret Archives 1711–1780 (Tamás Tóth)	317
The Right of Royal Patronage on the Agenda of the Congregation
for Extraordinary Ecclesiastical Affairs around 1920 (Krisztina Tóth)	337

<i>Ad limina</i> Reports from Hungary, 1928 (Máté Gárdonyi)	361
The “Rakaca-Affair”. Contribution to the Relations of the Apostolic See
and the Hungarian Byzantine Catholics between the Two World Wars
(Source-Publication) (Tamás Véghseő)	377
The Attempt of the “Clerical Reaction” to Establish the Academy of Saint Stephen
in Emigration (Lilla Fehér)	395
<i>Abbreviations</i>	409
<i>Authors</i>	410
<i>Register</i> (Compiled by Viktor Kanász)	411
<i>Hungary and the Holy See of Rome. Hungarian Historical Researches
of the 21th Century in the Vatican</i> (Summaries in English, tr. by Ágnes Palotai)	439

Misztófalusi Kis Miklós (1650-1702) betűivel
With the letters of Nicolas Kis of Misztótfalu (1650-1702)
Nyomtatta a Campus Print, Budapesten, 2017-ben
Printed in Hungary

GONDOLAT
b

ISBN 978 963 508 850 8

